

UNIwersytet
Andrzeja Frycza Modrzewskiego
w Krakowie

Wydział Prawa, Administracji i Stosunków Międzynarodowych
NAUKI PRAWNE

Michał Chmielowski

**SANKCJA BEZSKUTECZNOŚCI ABUZYWNEJ
JAKO ODREBNY RODZAJ
WADLIWOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ
W REŻIMIE STOSUNKÓW KONSUMENCKICH**

**Praca doktorska
Przygotowana pod kierunkiem
prof. dr hab. Mariusza Załuckiego**

Kraków 2024

Niniejszą pracę dedykuję moim Rodzicom.

SPIS TREŚCI

Rozdział 1 – Wprowadzenie	9
1.1. Uzasadnienie wyboru tematu rozprawy	9
1.2. Zakres badań	14
1.3. Szczegółowe hipotezy badawcze	18
1.4. Metodologia badań	24
1.5. Uwagi terminologiczne	29
1.6. Układ pracy	31
Rozdział 2 – Wadliwość czynności prawnej	41
2.1. Pojęcie czynności prawnej	42
2.1.1. Czynność prawna jako ważna czynność konwencjonalna	43
2.1.2. Czynność prawna jako substrat ważnej czynności konwencjonalnej	44
2.1.3. Oświadczenie woli	45
2.1.4. Skutek jako element czynności prawnej. Pojęcie stosunku prawnego	49
2.2. Rodzaje wadliwości czynności prawnych	51
2.2.1. Nieważność bezwzględna	57
2.2.1.1. Przesłanki konstrukcyjne nieważności czynności prawnej	59
2.2.1.2. Sprzeczność z prawem (art. 58 § 1 KC)	61
2.2.1.3. Obejścia prawa (art. 58 § 1 KC)	69
2.2.1.4. Czynności prawne <i>contra legem</i> oraz <i>in fraudem legis</i> w orzecznictwie SN	71
2.2.1.5. Sprzeczność z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 1 KC)	75
2.2.1.6. Właściwy przepis w rozumieniu art. 58 § 1 KC	79
2.2.2. Częściowa nieważność czynności prawnej	82
2.2.3. Nieważność względna (wzruszalność)	86
2.2.4. Bezskuteczność zawieszona	90
2.2.5. Konwalidacja i konwersja	94

2.2.6.	<i>Negotium non existens</i>	97
2.2.7.	Sankcja kredytu darmowego	101
Rozdział 3	– Bezskuteczność abuzywna	108
3.1.	Akcesja Polski do UE oraz jej wpływ na typologię wadliwości czynności prawnych	108
3.2.	Dyrektywa Rady 93/13 i ochrona konsumentów przed nieuczciwymi warunkami umownymi	111
3.3.	Kontrola incydentalna i abstrakcyjna	114
3.3.1.	Rozwiązania zastosowane w krajach członkowskich UE	116
3.3.1.1.	Niemiecki system prawny	117
3.3.1.2.	Węgierski system prawny	118
3.3.2.	Kontrola abstrakcyjna w prawie polskim	120
3.3.3.	Rozszerzona prawomocność wyroków SOKiK (uchwała SN – III CZP 17/15)	123
3.4.	Kontrola incydentalna (art. 385 ¹ § 1 KC)	128
3.5.	Wadliwość transpozycji dyrektywy 93/13 do prawa polskiego	131
3.5.1.	Uchybienia pozbawione praktycznego znaczenia	132
3.5.2.	Uchybienia mające znaczenie z punktu widzenia praktyki orzeczniczej	133
3.6.	Zasada pierwszeństwa prawa UE oraz zasada wykładni zgodnej	135
3.7.	Czasowy zakres zastosowania dyrektywy 93/13	147
3.8.	Charakter prawny sankcji z art. 385 ¹ § 1 KC	148
3.9.	Pojęcie <i>bezskuteczności abuzywnej</i>	152
3.9.1.	Sankcja z art. 385 ¹ § 1 KC w orzecznictwie SN	164
3.9.2.	Koncepcja bezskuteczności zawieszzonej warunku nieuczciwego (uchwała SN – III CZP 6/21)	169
3.9.3.	Praktyczne skutki uchwały SN – III CZP 6/21	181
3.9.4.	Wyroki TSUE w sprawach <i>mBank</i> oraz <i>Getin Noble Bank</i>	184
3.10.	Badanie abuzywności według stanu z chwili zawarcia umowy	198
3.11.	Definicja postanowienia umownego	201
3.12.	Przesłanki zaistnienia abuzywności	203
3.12.1.	Związanie czynności z głównym świadczeniem stron	203
3.12.2.	Konsumencki charakter zobowiązania	210

3.12.2.1. Konsument jako osoba fizyczna -----	212
3.12.2.2. Czynność prawna dokonywana z przedsiębiorcą -----	213
3.12.2.3. Brak bezpośredniego związku z działalnością gospodarczą lub zawodową konsumenta -----	216
3.12.2.4. Użytek mieszany -----	219
3.12.3. Indywidualne uzgodnienie postanowienia umownego -----	225
3.12.4. Kształtowanie praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami oraz rażące naruszenie jego interesów -----	229
3.13. Skutki stwierdzenia abuzywności postanowienia umownego -----	233
3.13.1. Bezskuteczność abuzywna jako bezskuteczność częściowa -----	233
3.13.2. Zasady pozytywnej ingerencji sądu krajowego – wyrok TSUE w sprawie <i>Kásler</i> -----	243
3.13.3. Zasady negatywnej ingerencji sądu krajowego -----	244
3.13.3.1. Redukcja utrzymująca skuteczność -----	244
3.13.3.2. <i>Blue pencil test</i> -----	251
3.13.4. <i>Trwała bezskuteczność</i> umowy-----	265
3.14. Szczególnie niekorzystne konsekwencje eliminacji warunku nieuczciwego -----	273
3.15. <i>Sanowanie</i> abuzywności -----	280
3.15.1. Sanujące oświadczenie konsumenta -----	280
3.15.2. Umowna modyfikacja warunku nieuczciwego -----	282
3.15.3. Usuwanie abuzywności w drodze regulacji ustawowej -----	284
3.15.3.1. Ustawodawstwo węgierskie -----	285
3.15.3.2. Ustawa <i>antyspreadowa</i> -----	292
3.16. Pewność prawa a ochrona konsumenta -----	295
Rozdział 4 – Konkurencyjność sankcji z art. 58 KC i art. 385¹ § 1 KC -----	300
4.1. Wzajemny stosunek sankcji z art. 58 § 1 KC i art. 385 ¹ § 1 KC (uchwała SN – III CZP 40/22) -----	300
4.2. Zagadnienia proceduralne – żądanie ustalenia bezskuteczności a żądanie ustalenia nieważności (uchwała SN – III CZP 87/19) -----	309
4.3. Problem wadliwości umów kredytów <i>frankowych</i> -----	312
4.4. Dopuszczalność konstrukcji kredytu waloryzowanego -----	317

4.5.	Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN – III CZP 25/22 -----	321
4.5.1.	Możliwość zastąpienia abuzywnego mechanizmu waloryzacji ----	328
4.5.1.1.	Uzupełnienie umowy <i>frankowej</i> jako wyjątek w orzecznictwie SN -----	329
4.5.1.2.	Zakaz uzupełniania umowy jako zasada w orzecznictwie TSUE -----	332
4.5.1.3.	Zakaz uzupełniania umowy jako zasada w bieżącym orzecznictwie SN -----	333
4.5.1.4.	Brak stosownych przepisów dyspozytywnych -----	336
4.5.1.5.	Brak uczciwych zwyczajów -----	341
4.5.1.6.	Podsumowanie zagadnienia pierwszego -----	342
4.5.2.	Dalsze losy umowy kredytu po stwierdzeniu abuzywności klauzuli waloryzacyjnej -----	343
4.5.2.1.	Możliwe rozstrzygnięcia -----	343
4.5.2.2.	Kredyt <i>frankowy</i> indeksowany i denominowany -----	346
4.5.2.3.	Możliwość dalszego funkcjonowania umowy -----	351
4.5.2.3.1.	Odfrankowanie -----	351
4.5.2.3.2.	Konwersja kredytu denominowanego w kredyt walutowy -----	357
4.5.2.4.	Trwała bezskuteczność umowy kredytu <i>frankowego</i> – podsumowanie zagadnienia drugiego i trzeciego -----	359
4.5.3.	Teoria salda oraz dwóch kondykcji -----	366
4.5.4.	Przedawnienie roszczeń restytucyjnych -----	367
4.5.5.	Zakres roszczeń restytucyjnych -----	369
Rozdział 5	– Roszczenia restytucyjne -----	371
5.1.	Roszczenia restytucyjne <i>sensu stricto</i> -----	374
5.1.1.	Roszczenia restytucyjne jako następstwo abuzywności -----	374
5.1.2.	Roszczenia restytucyjne konsumenta -----	383
5.1.3.	Roszczenia restytucyjne przedsiębiorcy -----	392
5.1.4.	Reżim prawny rozliczeń trwale bezskutecznej umowy -----	393
5.2.	Roszczenia restytucyjne <i>sensu largo</i> -----	399
5.2.1.	Wynagrodzenie z tytułu korzystania z cudzego kapitału -----	401
5.2.1.1.	Orzecznictwo sądów polskich -----	401

5.2.1.2.	Orzecznictwo TSUE -----	404
5.2.1.3.	Wyrok TSUE w sprawie <i>Szcześniak</i> (C-520/21) -----	407
5.2.1.4.	Postanowienia TSUE w sprawach <i>Bank Millenium</i> (C-756/22) oraz <i>Naniowski</i> (C-488/23) -----	411
5.2.2.	Waloryzacja świadczenia -----	412
5.2.2.1.	Waloryzacja świadczenia w prawie polskim -----	413
5.2.2.2.	Waloryzacja sądowa a umowna klauzula waloryzacyjna -----	418
5.2.2.3.	Mierniki waloryzacji -----	423
5.2.2.4.	Waloryzacja świadczenia nienależnego -----	427
5.2.2.5.	Przesłanki negatywne waloryzacji sądowej -----	431
5.2.2.5.1.	Wyłączenie waloryzacji normą <i>lex specialis</i> -	431
5.2.2.5.2.	Przesłanka negatywna z art. 358 ¹ § 4 KC -----	432
5.2.2.5.3.	Waloryzacja świadczenia spełnionego w kwocie nominalnej -----	440
5.2.2.5.4.	Waloryzacja a odsetki za opóźnienie -----	443
5.2.2.6.	Waloryzacja świadczenia nienależnego w zbiegu z sankcją <i>bezskuteczności abuzywnej</i> -----	445
5.2.2.7.	Waloryzacja w orzecznictwie sądów powszechnych -----	457
5.2.3.	Art. 224 i 225 KC stosowane w drodze analogii -----	458
5.3.	Rozróżnienie sytuacji prawnej konsumenta i przedsiębiorcy -----	460
5.4.	Wymagalność i przedawnienie roszczeń restytucyjnych -----	461
5.4.1.	Wymagalność roszczeń restytucyjnych -----	463
5.4.2.	Przedawnienie roszczeń bezterminowych -----	468
5.4.3.	Przedawnienie roszczeń o zwrot świadczenia nienależnego -----	470
5.4.4.	Przedawnienie roszczeń restytucyjnych wywołanych <i>bezskutecznością abuzywną</i> -----	473
5.4.4.1.	Roszczenia kondykcyjne stron trwale bezskutecznej czynności prawnej -----	473
5.4.4.2.	Termin przedawnienia roszczeń konsumenta <i>a tempore</i> <i>scientiae</i> -----	482
5.4.4.3.	Problematyka przedawnienia kapitałów kredytowych -----	486
Rozdział 6 – Wnioski -----		490

Raport z badań orzecznictwa sądów powszechnych	496
Wykaz orzecznictwa TSUE poddanego badaniom w ramach pracy	511
Wykaz orzecznictwa SN przywołanego w ramach pracy	518
Bibliografia	533

1. WPROWADZENIE.

1.1 UZASADNIENIE WYBORU TEMATU ROZPRAWY.

Problematyka dotycząca wadliwości czynności prawnej – jak zauważa *M. Gutowski*¹ – nie jest tematyką nowatorską i poświęcono jej dotychczas już wiele publikacji. Zagadnienie to nie jest jednak pozbawione ani aktualności ani też doniosłości praktycznej biorąc pod uwagę dokonującą się każdego dnia recepcję przepisów prawa wspólnotowego oraz dorobku orzeczniczego Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej do prawa krajowego, w tym zwłaszcza w zakresie systemu wzmożonej ochrony konsumentów przed nieuczciwymi postanowieniami umownymi czy też nienależytym ich poinformowaniem o rzeczywistych konsekwencjach płynących z zaciąganych zobowiązań. Fakt przystąpienia Polski do Unii Europejskiej powoduje bowiem konieczność dostosowywania polskiego porządku prawnego do rozwiązań płynących z prawa wspólnotowego, w tym m.in. do nieznanej wcześniej rodzimemu prawu sankcji *braku związania* przewidzianej względem wadliwych postanowień umownych konstruowanych w obrocie konsumenckim. Pomimo przeszło dwudziestoletniego okresu trwania, transpozycja do prawa polskiego postanowień dyrektywy 93/13 w dalszym ciągu wywołuje sporą ilość problemów interpretacyjnych, zaś orzecznictwo sądów krajowych – w tym Sądu Najwyższego – podlega w tym zakresie istotnym ewolucjom, co powoduje, że istniejące już, liczne opracowania dotyczące przedmiotowej tematyki ulegają siłą rzeczy częściowej dezaktualizacji. W doktrynie podkreślany jest przy tym fakt dokonania przez RP zarówno częściowo nieprawidłowej, jak i zarazem niepełnej transpozycji przepisów wskazanej dyrektywy do prawa krajowego², a nadto fakt posługiwania się przez lata wadliwym tłumaczeniem polskiej wersji językowej art. 4 ust. 1 oraz art. 7 dyrektywy, co doprowadziło do sformułowania się nieaktualnego już, uwzględniającego sposób wykonywania umowy obciążonej wadą abuzywności, orzecznictwa sądów powszechnych oraz samego SN, niedającego pogodzić się z europejskim standardem ochrony konsumenckiej.

Co więcej, jak na razie ani w doktrynie ani w judykaturze nie wypracowano w odniesieniu do sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym – o której mowa

¹ Zob. *Gutowski M.*, *Nieważność czynności prawnej*, CH Beck 2017, s. 1.

² Zob. *Parachimowicz-Gontarska I.*, [w:] *Szancilo T.* (red.), *Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe*, CH Beck, 2022, s. 51 i nast.

we wdrażających unijne rozwiązania przepisach art. 385¹ § 1 i nast. KC – dedykowanego i powszechnie stosowanego aparatu pojęciowego i to zarówno w zakresie opisu samego charakteru prawnego rzeczony sankcji, jak i skutków jej zaistnienia czy też sposobu jej usuwania przez sąd krajowy. Oceny charakteru prawnego sankcji bezskuteczności czynności dokonanych przez przedsiębiorcę z udziałem konsumenta podjęto się przy tym dopiero w najnowszym orzecznictwie SN, wypracowanym w przeciągu ostatnich kilku lat na kanwie licznych sporów sądowych dotyczących problematyki ważności umów kredytów waloryzowanych kursami walut obcych, która to problematyka wymagała uporządkowania relacji pomiędzy rodzimymi instytucjami znanymi dobrze polskiemu prawu cywilnemu, takimi jak *nieważność bezwzględna umowy* czy też jej *bezskuteczność zawieszona*, a zagadnieniem *braku związania* konsumenta warunkami nieuczciwymi zawartymi w umowach adhezyjnie zawieranych z przedsiębiorcami. Dlatego też problematyce tzw. kredytów *frankowych*³, będącej zagadnieniem doniosłym społecznie⁴ ze względu na ilość sporów toczących się obecnie pomiędzy kredytobiorcami a instytucjami bankowymi oraz nad wyraz skomplikowanym prawnie, poświęcono znaczną część przedmiotowej pracy.

Istotna w powyższym zakresie bez wątpienia była podjęta przez SN w powiększonym składzie uchwała z dnia 7 maja 2021 r.⁵, w której opowiedziano się za wyrażanym wcześniej przez R. Trzaskowskiego poglądem⁶, że w przypadku sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC mamy do czynienia z *bezskutecznością zawieszoną* postanowienia na korzyść konsumenta, zaś w przypadku braku możliwości dalszego obowiązywania umowy

³ Który to termin powszechnie używany jest do łącznego określenia wszystkich wariantów umów kredytów waloryzowanych kursem CHF, wadliwie moim zdaniem jednak sugerując, jakoby rzeczony kredyty były udzielone w walucie franka szwajcarskiego, a nie wyłącznie nominowane do tej waluty (zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159).

⁴ Zob. Informacja NIK o wynikach kontroli pn. „Ochrona praw konsumentów korzystających z kredytów objętych ryzykiem walutowym”, 2018, 33/2018/P/17/111/KBF, *passim*; zob. również Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, *passim*; należy odnotować, iż według stanu na dzień ukończenia niniejszego opracowania w sądach powszechnych toczy się obecnie około 250 tysięcy spraw dotyczących umów *kredytów frankowych* (zob. <https://www.franknews.pl/jak-dokladnie-wyglada-sytuacja-frankowiczow-w-sadach-na-poczatku-2024-roku-tego-nie-powie-ci-kancelaria/>).

⁵ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.9.2.

⁶ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 597-605.

bez wadliwego postanowienia, cała umowa dzieli los klauzuli, czyli również dotknięta jest *bezskutecznością zawieszoną*. Stan taki trwa – w opinii SN wyrażonej we wskazanej uchwale – aż do chwili złożenia przez stosownie poinformowanego konsumenta wiążącego oświadczenia co do dalszego związania warunkiem nieuczciwym, od którego to momentu umowa staje się *trwale bezskuteczna* lub też wiąże strony w kształcie pierwotnym tudzież z użyciem regulacji zastępczej.

Należy jednak zwrócić uwagę na daleko idącą dynamikę orzecznictwa dotyczącą przedmiotowej materii. Poglądy prawne przyjmowane za aktualne w chwili rozpoczęcia niniejszej pracy, wynikające z przytoczonej powyżej uchwały powiększonego składu SN, a dotyczące m.in. charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC, rzutujące na określenie dat wymagalności roszczeń konsumenta i przedsiębiorcy wynikających z następczego upadku umowy w całości czy też postulowanej przez SN konieczności złożenia przez konsumenta sformalizowanego oświadczenia w przedmiocie powołania się na uprawnienia przysługujące mu z uwagi na brak związania nieuczciwym warunkiem umownym, zostały już zakwestionowane przez TSUE w dwóch wyrokach z grudnia 2023 r. wydanych w polskich sprawach *mBank* oraz *Getin Noble Bank* oraz w postanowieniu z dnia 3 maja 2024 r. wydanym w również w polskiej sprawie *BNP Paribas Bank Polska S.A.*, którym to orzeczeniom poświęcono rozdział 3.9.4. Wskazane poglądy następnie istotnie skorygowane również w treści uzasadnienia uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r., której to problematyce poświęcono rozdział 4.5.

Warto przy tym odnotować, iż szereg istotnych zagadnień rodzących się podczas recepcji instytucji *braku związania* słabszej strony umowy postanowieniami niedozwolonymi do polskiego porządku prawnego wymaga uwzględniania bieżącego stanowiska TSUE, który w ostatnich latach często wypowiadał się w zakresie problematyki skutków prawnych zamieszczenia w umowie zawartej z konsumentem warunków nieuczciwych⁷. Dokonywana aktualnie analiza bogatego już orzecznictwa w tym zakresie, powstającego w znakomitej większości przypadków w oparciu o stany faktyczne dotyczące wadliwości umów kredytów *frankowych*, bez wątpienia wskazuje mniejszą ilość obszarów spornych

⁷ W pracy poddano analizie bogaty dorobek orzecznictwa TSUE pochodzący zarówno z okresu przedakcesyjnego RP, jak i wypracowany w aktualnym orzecznictwie Trybunału, w tym z udziałem spraw dotyczących obywateli Polski (*vide* wykaz orzeczeń TSUE wraz z ich nazwami, którymi posłużono się w pracy – s. 510).

niż jeszcze kilka lat temu, trudno jednak mówić o pełnej jednolitości orzeczniczej w wielu istotnych z punktu widzenia wskazanej problematyki obszarach. Podkreślić jednocześnie wypada, iż szereg kluczowych zagadnień prawnych dotyczących kwestii stosowania w polskim porządku prawnym przyznanej konsumentom w wyniku wdrożenia dyrektywy 93/13 ochrony był przedmiotem wypowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej SN (dalej również jako: PSICSN) w ramach postępowania toczącego się pod sygn. akt III CZP 25/22⁸. Zgodnie z treścią wniosku sformułowanego przez Pierwszą Prezes SN w dniu 29 stycznia 2021 r. sześć istotnych zagadnień prawnych wymagało rozstrzygnięcia przez skład całej Izby, zaś na odpowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej na przedstawione pytania polscy konsumenci oczekiwali przez ponad trzy lata, a to ze względu na treść wydanego w tym postępowaniu postanowienia z dnia 2 września 2021 r., którym zwrócono się do TSUE z licznymi pytaniami prejudycjalnymi wobec powziętych wątpliwości co do prawidłowości powołania składu SN⁹. Postanowieniem z dnia 9 stycznia 2024 r. TSUE nie przyjął jednak do rozpoznania skierowanego przez SN wniosku o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, uznając przedmiotowy wniosek za oczywiście niedopuszczalny¹⁰, co spowodowało, że finalnie w dniu 25 kwietnia 2024 r. przedmiotowa uchwała została podjęta, a pełny skład Izby Cywilnej SN udzielił odpowiedzi na wszystkie z przedstawionych zagadnień prawnych¹¹.

Niezależnie od wspomnianego powyżej postępowania pełnego składu Izby Cywilnej w sprawie III CZP 25/22, kilka z istotnych kwestii dotyczących problematyki niedozwolonych postanowień umownych, takich jak katalog roszczeń powstających

⁸ Uprzednio postępowanie pełnego składu Izby Cywilnej SN zainicjowanego wnioskiem Pierwszej Prezes SN toczyło się pod sygnaturą akt: III CZP 11/21.

⁹ Zob. postanowienie SN z 2.09.2021 r., III CZP 11/21, LEX nr 3218295; zob. również Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25.06.2021 r. do sygn. akt: III CZP 11/21, V.510.66.2021.PF/AWD/MT, www.rpo.gov.pl.

¹⁰ TSUE wskazał, iż przed pełnym składem Izby Cywilnej SN nie toczy się żaden spór, gdyż jak wynika z polskich przepisów krajowych, a w szczególności z art. 83 § 1 i art. 87 § 1 ustawy o SN, gdy Pierwszy Prezes SN, na podstawie pierwszego z tych dwóch artykułów, przedstawia zagadnienia prawne w celu położenia kresu rozbieżnościom w wykładni między sądami orzekającymi co do istoty, skład ten orzeka w drodze abstrakcyjnej uchwały, która uzyskuje moc zasady prawnej, bez konieczności rozstrzygnięcia jakiegokolwiek sporu między stronami. W tych okolicznościach wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony w ramach tego postępowania nie jest podyktowany potrzebą skutecznego rozstrzygnięcia rzeczywistego sporu między stronami, a tylko w takich sytuacjach TSUE jest uprawniony do odpowiedzi na zadane przez sąd krajowy pytanie prejudycjalne.

¹¹ Problematyce poruszonej we wniosku Pierwszej Prezes SN z dnia 29 stycznia 2021 r. oraz treści uchwały z dnia 25 kwietnia 2024 r. poświęcono rozdział 4.5.

pomiędzy stronami nieważnej lub trwale bezskutecznej czynności prawnej czy też kwestia zależności pomiędzy roszczeniami poszczególnych stron takiej umowy jak również wzajemna zależność pomiędzy sankcją z art. 385¹ § 1 KC a sankcją *nieważności bezwzględnej*, były również przedmiotem wcześniejszych orzeczeń TSUE oraz SN wydanych w mniejszych składach i to już po sformułowaniu zagadnień prawnych przez Pierwszą Prezes SN, stanowiąc tym samym – w połączeniu ze stanowiskiem pełnego składu Izby Cywilnej – problematykę wymagającą szczegółowego omówienia ze względu na doniosłe znaczenie praktyczne spowodowane wspomnianą już skalą wadliwości umów zawieranych z konsumentami w Polsce.

Wszystkie powyżej wskazane, nad wyraz istotne również z praktycznego punktu widzenia kwestie omówiono w kolejnych rozdziałach pracy, podejmując się jednocześnie oceny charakteru prawnego sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC, do określenia której w dalszej części pracy używam terminu *bezskuteczności abuzywnej*, którym posługuje się część przedstawicieli doktryny, a to ze względu na uzasadnioną potrzebę podkreślenia odrębnego charakteru omawianej sankcji względem innych rodzajów wadliwości czynności prawnych przewidzianych w polskim prawie cywilnym¹². Podejmowane w doktrynie i orzecznictwie próby stypizowania sankcji *braku związania* konsumenta poprzez bezpośrednie odwołanie się do występujących w przedakcesyjnym brzmieniu KC instytucji, takich jak *nieważność bezwzględna*, *bezskuteczność ex lege* czy też *bezskuteczność zawieszona* wydają się być bowiem niemożliwe do pogodzenia z wymogami, jakie stawiane są przez unijny Trybunał względem zakresu ochrony konsumenckiej płynącej z transponowanej do prawa krajowego w drodze art. 385¹ § 1 KC normy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13.

W pracy, ze względu na zbieżność tematyki z problemem wadliwości umów kredytów waloryzowanych kursem waluty obcej, podjęto się nadto omówienia charakteru prawnego innej, specyficznej sankcji przewidzianej przez polskiego prawodawcę w ramach wdrożenia do krajowego systemu prawnego postanowień dyrektywy 2008/48, której celem jest harmonizacja przepisów wewnętrznych poszczególnych państw członkowskich dotyczących umów o kredyt konsumencki. W art. 45 ustawy z dnia 12 maja 2011 r.

¹² Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Procesowe sposoby realizacji żądań „frankowiczów”. Glosa do uchwały SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, Glosa 2021/4, s. 41-43.

o kredycie konsumenckim, stanowiącej implementację wskazanej dyrektywy do prawa krajowego, przewidziano odrębny od *braku związania* postanowieniem niedozwolonym rodzaj sankcji mogącej mieć zastosowanie w przypadku naruszenia przepisów wskazanej ustawy przez przedsiębiorcę zawierającego z konsumentem umowę kredytu, która to sankcja może mieć jednocześnie zastosowanie wraz z powołaniem się przez konsumenta na nieuczciwy charakter warunku zawartego w umowie kredytu. Sankcja ta, zwana *sankcją kredytu darmowego*, przewiduje surowe dla przedsiębiorcy (instytucji kredytowej) konsekwencje w postaci uprawnienia konsumenta do spłaty kredytu w terminach i w sposób ustalony w umowie, jednak bez żadnych odsetek i innych kosztów należnych kredytodawcy. W przypadku skorzystania przez konsumenta ze wskazanego uprawnienia dochodzi – w odróżnieniu od sankcji *braku związania* postanowieniem nieuczciwym – do istotnej, nieograniczonej jedynie do aspektu negatywnego ingerencji sądu krajowego w treść stosunku prawnego nawiązanego między stronami. Należy przy tym zaobserwować, iż orzecznictwo sądowe, w tym zwłaszcza SN, dotyczące *sankcji kredytu darmowego* jest w dalszym ciągu bardzo ubogie pomimo ogromnej skali umów podlegających reżimowi ustawy o kredycie konsumenckim¹³, a pewne istotne z punktu widzenia ochrony konsumenta zagadnienia prawne oczekują na udzielenie wskazówek orzeczniczych przez Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w ramach sformułowanych już pytań prejudycjalnych, stanowiąc tym samym tematykę zasługującą na pogłębioną analizę.

1.2 ZAKRES BADAŃ.

Głównym **problemem naukowym** poruszonym w niniejszej rozprawie doktorskiej jest problematyka przewidzianej normą art. 385¹ § 1 KC sankcji *braku związania* konsumenta nieuczciwym warunkiem umownym, główną **tezą** pracy jest zaś odrębność wskazanej sankcji względem innych rodzajów wadliwości czynności prawnych znanych przedakcesyjnemu brzmieniu KC, ujawniająca się zarówno na płaszczyźnie konstrukcyjnej jak i w toku usuwania skutków czynności prawnej obarczonej wadą abuzywności.

¹³ Według doniesień medialnych pod przepisy ustawy o kredycie konsumenckim podlega obecnie około 18 milionów umów konsumenckich o łącznej wartości oscylującej w granicach 200 mld PLN, a zatem zdecydowanie więcej, niż łączna wysokość zadłużenia konsumentów wynikającego z tzw. umów *kredytów frankowych* (zob. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/darmowy-kredyt-na-remont-i-auto-nowy-trend-konsumentow-w-sporach-z-bankami/5vc4sqs>).

Za główny **cel** rozprawy należy jednocześnie uznać ujednoczenie zakresu rozumienia charakteru prawnego rzeczowej sankcji, co w efekcie prowadzić winno do celu aplikacyjnego w postaci poprawy jakości ochrony konsumenckiej w Polsce¹⁴.

W ramach eksplikacji powyżej wskazanej tezy sformułowano w rozprawie sześć **głównych hipotez** badawczych odnoszących się do charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, tj. hipotezę, że:

- 1) występują szczególne cele ochronne omawianej sankcji;
- 2) występuje szczególny zakres przedmiotowy i podmiotowy;
- 3) występują szczególne zasady kontroli treści poszczególnych postanowień i całej umowy;
- 4) występują szczególne zasady stwierdzania bezskuteczności części lub całości czynności prawnej (jako jej *trwałej bezskuteczności*);
- 5) następuje szczególny sposób ustalania wymagalności roszczeń stron umowy, która okazała się *trwale bezskuteczna*;
- 6) oraz, że mamy do czynienia ze szczególnym sposobem obliczania biegu terminu przedawnienia roszczeń restytucyjnych stron umowy obarczonej taką wadą,

które to ogólne hipotezy następnie rozwinięto poprzez sformułowanie **szczegółowych hipotez** badawczych przedstawionych w kolejnym podrozdziale pracy.

Rozprawa jest ukierunkowana zarówno na analizę rzeczowego zagadnienia w perspektywie aktualnie obowiązującego polskiego prawa cywilnego oraz przepisów dyrektywy 93/13 jak i współczesnego stanu debaty naukowej w tym zakresie, ze szczególnym uwzględnieniem aspektu związanego z brakiem panującej zgody co do charakteru prawnego badanej sankcji oraz brakiem wypracowania w doktrynie jednolitej nomenklatury służącej do opisu działania sankcji z art. 385¹ § 1 KC, co powoduje, że sankcja ta określana jest obecnie

¹⁴ Przy poprawnym rozumieniu charakteru prawnego sankcji bezskuteczności pochodzącej z treści dyrektywy 93/13, zakres ochrony przysługującej konsumentom jest w efekcie dużo szerszy, niż częstokroć przyjmowano w orzecznictwie sądów krajowych.

niejednorodnie przez przedstawicieli doktryny jako *bezskuteczność abuzywna*¹⁵, *bezskuteczność opcjonalna*¹⁶ czy też chociażby jako *sankcja specyficzna*¹⁷.

Naturalną podstawą rozważań jest również nad wyraz już bogaty – podlegający nadto w dalszym ciągu ewolucjom – dorobek orzecznicy TSUE oraz polskiego SN dotyczący przedmiotowej problematyki. Wobec faktu, iż istotna część bieżącej judykatury unijnego Trybunału oraz polskiego SN, dookreślająca lub *de facto* nawet współkształtująca charakter prawny omawianej sankcji, nie była jeszcze przedmiotem publikacji naukowych dostępnych w chwili ukończenia niniejszej rozprawy doktorskiej, nad wyraz cennym materiałem badawczym okazały się glosy formułowane względem orzeczeń wydanych w latach 2023 i 2024 oraz poglądy prawne przedstawicieli doktryny w nich formułowane. Podstawę rozważań stanowił również bogaty dorobek orzecznicy sądów powszechnych powstały w ramach spraw prowadzonych przez autora w charakterze pełnomocnika procesowego konsumentów, który to materiał badawczy pozwolił poddać analizie rzeczywisty wpływ formułowanych w orzecznictwie SN koncepcji – nie zawsze w opinii autora trafnych – w odniesieniu do charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC na faktyczny zakres sądowej ochrony udzielanej polskim konsumentów w ramach orzecznictwa powszechnego. Analiza wyżej wskazanych materiałów jurydycznych stanowiła istotny element w zakresie indukcyjnej weryfikacji sformułowanych hipotez badawczych, zapobiegając jednocześnie ukierunkowaniu rozważań na obszar wyłącznie teoretyczny, bez należytego odniesienia do praktyki stosowania prawa (metodologię przeprowadzenia wskazanych badań omówiono w rozdziale 1.4.¹⁸).

Praca nie ogranicza się wyłącznie do wskazanych źródeł, dotyczących bezpośrednio sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem abuzywnym. Dla uporządkowania wywodów konieczne okazało się bowiem przeprowadzenie dodatkowej analizy teoretyczno–prawnej typologii wadliwości czynności prawnych występujących w ramach

¹⁵ Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Procesowe sposoby realizacji żądań „frankowiczów” Glosa do uchwały SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, Glosa 2021/4, s. 39-54.

¹⁶ Zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 89.

¹⁷ Zob. *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596; Autor jednak – pomimo dokonania nad wyraz obszernej analizy przedmiotowego zagadnienia – nie przychylił się do poglądu o konieczności wyodrębnienia normy art. 385¹ § 1 KC jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnej, obstając przy analogii do sankcji *bezskuteczności zawieszanej*.

¹⁸ Zob. raport z badań, s. 495.

polskiego porządku prawa cywilnego, w zakresie której skorzystano z dorobku ogólnej teorii czynności konwencjonalnych. Analiza ta skierowana była na poszukiwanie analogii oraz różnic konstrukcyjnych pomiędzy sankcją przewidzianą pierwotnie w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 a rodzimymi instytucjami prawa cywilnego służącymi usuwaniu skutków wadliwie dokonanych czynności prawnych, zwłaszcza takimi jak *nieważność bezwzględna*, *wzruszalność* czy też *bezskuteczność zawieszona*. Wskazana część rozważań była o tyle istotna, gdyż większość przedstawicieli tak doktryny jak i judykatury w dalszym ciągu nie wyróżnia sankcji z art. 385¹ § 1 KC jako sankcji w pełni odrębnej, występującej wyłącznie w reżimie stosunków konsumenckich.

Rozważania merytoryczne w przedmiocie charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* poprzedzone zostały krótkim rysem historycznym, który ukazuje, jak wyglądał proces kształtowania się rzeczony sankcji w ramach prawa wspólnotowego jeszcze w okresie poprzedzającym akcesję Polski do UE, w tym zwłaszcza uwzględniając wpływ roli systemowej TSUE w zakresie dookreślenia cech charakteryzujących przedmiotową sankcję. Analizie poddano również proces implementacji rzeczony rozwiązania do prawa polskiego wraz ze wszelkimi zastrzeżeniami formułowanymi w tym zakresie przez przedstawicieli doktryny, które to uchybienia miały zdaniem autora wpływ na wadliwą kwalifikację omawianej sankcji przez pryzmat innych rodzajów wadliwości czynności prawnych występujących w polskim porządku prawnym w brzmieniu sprzed implementacji przepisów dyrektywy 93/13, w tym poprzez proste odwołanie do czynności prawnych kulejących, zwłaszcza w kształcie rygorystycznym przyjętym w posiadającej moc zasady prawnej uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21).

W ramach pracy, stosując metodę porównawczą, zbadano nadto proces implementacji sankcji *bezskuteczności abuzywnej* do porządków prawnych innych krajów wspólnotowych, a zakresem badań objęte zostały przede wszystkim porządki niemiecki i węgierski. W pierwszym ze wskazanych porządków prawnych problematyką charakteru prawnego sankcji płynącej z dyrektywy 93/13 zajmowano się na wiele lat przed polską doktryną, co pozwoliło na wypracowanie odnoszących się do omawianej sankcji rozwiązań szczególnych, takich jak np. *test niebieskiego ołówka*, który to zabieg w postaci stwierdzenia nieuczciwości jedynie części warunku umownego okazuje się problematyczny przy stosowaniu sankcji *bezskuteczności abuzywnej* również w przypadku prawa polskiego. Porządek węgierski jest zaś szczególnie istotny ze względu na

zastosowanie przez tamtejszego prawodawcę wielowektorowych działań zmierzających do ustawowego *sanowania* abuzywności zobowiązań kredytowych konsumentów, na który to ruch nie zdecydowano się w przypadku prawa polskiego. Ujęcie porównawcze pozwoliło w tym zakresie wykazać różnice pomiędzy węgierskimi ustawami DH 1 – DH 3 a uchwaloną w 2011 r. w Polsce tzw. ustawą *antyspreadową*, która – jak wykazały przeprowadzone badania – nie posiadała cech niezbędnych do przyjęcia skutku sanującego zobowiązań polskich kredytobiorców, pomimo, że w starszym orzecznictwie SN prezentowano poglądy przynajmniej częściowo odmienne.

Wreszcie, uzasadniwszy tezę o samodzielnym charakterze prawnym sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, w tym również w przypadku braku możliwości dalszego obowiązywania umowy w kształcie powstałym po usunięciu abuzywności prowadzącym do upadku zobowiązania umownego w całości, analizie poddano konkurencyjność reżimów sankcyjnych z art. 58 § 1 i 2 oraz art. 385¹ § 1 KC a nadto zasady, podług których – w reżimie stosunków konsumenckich – *bezskuteczność abuzywna* wyprzedza stosowanie sankcji nieważności bezwzględnej. Okazją do uregulowania wzajemnych zasad funkcjonowania obydwu wymienionych powyżej sankcji cywilnoprawnych okazała się problematyka związana z wadliwością konsumenckich umów kredytu waloryzowanych kursem waluty obcej, które to zagadnienie – ze względu na dynamikę orzecznictwa, obserwowaną zwłaszcza w zakresie judykatury TSUE dotyczącej spraw polskich konsumentów jak i podjętą w kwietniu 2024 roku uchwałę pełnego Składu Izby Cywilnej SN – nie doczekało się jeszcze stosownej aktualizacji w ramach już dostępnych opracowań naukowych. Stąd też tematyce kredytów *frankowych* poświęcono odrębny rozdział pracy, gdyż wbrew pozorom zagadnienie to cechuje się istotnymi odmiennosciami względem klasycznego rozumienia zakresu działania sankcji z art. 385¹ § 1 KC, która wszak – zgodnie z literalnym brzmieniem dyrektywy oraz przepisów ją wdrażających – dotyczyć winna przede wszystkim postanowień akcesoryjnych, nie prowadząc tym samym – w założeniu prawodawcy unijnego – do upadku wadliwego stosunku prawnego w całości.

1.3 SZCZEGÓŁOWE HIPOTEZY BADAWCZE.

W ramach **tezy** o odrębności charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* względem innych rodzajów wadliwości czynności prawnych znanych przedakcesyjnemu

brzmieniu KC oraz sześciu **głównych hipotez** badawczych¹⁹ odnoszących się do cech charakteru prawnego omawianej sankcji, w trakcie prowadzonych badań celem szczegółowej analizy problemu sformułowano wskazane poniżej, **szczegółowe hipotezy** badawcze dotyczące sposobu działania sankcji z art. 385¹ § 1 KC, które następnie poddano analizie w ramach poszczególnych rozdziałów pracy:

- 1) hipotezę, że postanowienie umowne, które spełnia przesłanki wskazane w art. 385¹ § 1 KC powinno być traktowane jak nigdy nieistniejące i nie wywoływać żadnych skutków względem konsumenta;
- 2) hipotezę, że sankcja braku związania wywołuje skutki *ex tunc* i działa *ex lege*, czyniąc w związku z tym orzeczenie sądu krajowego w tym zakresie wyłącznie deklaratoryjnym;
- 3) hipotezę, że przewidujący rzeczoną sankcję przepis art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 ma charakter bezwzględnie obowiązujący;
- 4) hipotezę, że abuzywność postanowienia umownego winna być wzięta przez sąd krajowy pod uwagę z urzędu, bez względu na ewentualny brak złożenia przez konsumenta sformalizowanej skargi czy też bez wyraźnego powołania się przez konsumenta na zarzut nieuczciwości warunku umownego;
- 5) hipotezę, że sąd krajowy ma obowiązek poinformować strony postępowania o tym, że umowa zawiera nieuczciwy warunek i wytłumaczyć konsekwencje z tym związane, w tym zwłaszcza potencjalną *trwałą bezskuteczność* (nieważność) całej umowy i wynikające z tego roszczenia poszczególnych stron upadłej umowy;
- 6) hipotezę, że sankcja winna odpowiadać zasadom *równoważności* i *skuteczności* wypracowanym i opisanym w orzecznictwie TSUE;
- 7) hipotezę, że reżim ochronny przewidziany sankcją z art. 385¹ § 1 KC nie ma charakteru obligatoryjnego – konsument może zrzec się uprawnień przysługujących mu z tytułu sankcji braku związania warunkiem nieuczciwym i tym samym abuzywna klauzula umowna może zostać *uzdrowiona* (*sanowana, konwalidowana*) w drodze jednostronnego oświadczenia konsumenta; skuteczność zrzeczenia się rzeczonych uprawnień warunkowana jest jednak należyтым stanem wiedzy konsumenta co do zakresu przysługujących mu uprawnień i obowiązków, a nadto musi być wyrazem świadomej i wyraźnej zgody konsumenta;

¹⁹ Które wskazano i omówiono w poprzednim rozdziale pracy (zob. s. 15).

- 8) hipotezę, że sankcja jest asymetryczna, gdyż zastrzeżono ją wyłącznie na rzecz słabszej strony kontraktu – przedsiębiorca nie może powołać się na wynikające z art. 385¹ § 1 KC skutki posłużenia się przez siebie warunkami nieuczciwymi (a w szczególności nie może tego uczynić w sytuacji, gdy konsument nie wyraża takiej woli);
- 9) hipotezę, że sankcja ukierunkowana jest zarówno na ochronę jednostkowego interesu konsumenta jak i interesu publicznego, co odbywa się poprzez realizację wyrażonego w dyrektywie 93/13 celu w postaci zapobiegania stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez przedsiębiorców;
- 10) hipotezę, że specyficzny jest sposób usuwania przez sąd krajowy dostrzeżonej abuzywności i jej skutków dla bytu całej umowy, który opiera się na kilku fundamentalnych założeniach:
 - a. hipotezie, że sąd krajowy uprawniony jest – co do zasady – wyłącznie do negatywnej ingerencji w treść stosunku prawnego obciążonego wadą abuzywności – usunięcie warunku umownego ma sprowadzać się niejako do *prostego skreślenia* treści warunku rozumianego normatywnie (a zatem niezależnie od sposobu redakcji tekstu) i następczego usunięcia skutków, jakie spowodowało wykonywanie umowy w zakresie objętym warunkiem nieuczciwym bez możliwości zmiany treści wadliwego postanowienia oraz bez możliwości dokonywania wykładni warunku umownego w celu złagodzenia jego nieuczciwego charakteru;
 - b. hipotezie, że umowa, w której treści przedsiębiorca posłużył się nieuczciwym warunkiem umownym, co do zasady obowiązuje dalej pomiędzy stronami w niezmiennym zakresie, z wyłączeniem jedynie treści zakwestionowanego postanowienia; do następczego upadku umowy w całości (*trwalej bezskuteczności*) dochodzi wyłącznie w przypadku, gdy umowa nie może obiektywnie obowiązywać w kształcie uzyskanym na skutek skreślenia treści warunku nieuczciwego; bez znaczenia w tym zakresie jest przesłanka niedokonania czynności prawnej bez wadliwego postanowienia wskazana w art. 58 § 3 KC (w tym zwłaszcza niedokonania czynności przez przedsiębiorcę);

- c. hipotezie, że redukcja utrzymująca skuteczność warunku obarczonego wadą abuzywności możliwa jest wyłącznie w przypadku kumulatywnego zaistnienia następujących przesłanek:
 - i. dalsze obowiązywanie umowy nie jest obiektywnie możliwe bez nieuczciwego warunku lub też dalsze obowiązywanie umowy byłoby równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, iż należałoby ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż zamierzone przez strony;
 - ii. następczy upadek umowy w całości wywoła u konsumenta – w jego własnej, subiektywnej opinii – szczególnie niekorzystne konsekwencje, co należy oceniać przez pryzmat okoliczności występujących w chwili zaistnienia sporu, a nie zawarcia umowy;
 - iii. konsument wyraża zgodę na zastosowanie regulacji zastępczej;

- d. hipotezę, że pozytywna ingerencja sądu, o której mowa powyżej, polegać może na zastąpieniu warunku nieuczciwego:
 - i. przepisem dyspozytywnym w rozumieniu przyjmowanym przez TSUE, za który to przepis nie może zostać uznana norma prawna odwołująca się wyłącznie do zasad ogólnych prawa czy też utrwalonych zwyczajów, jako niebędąca przedmiotem szczegółowych rozważań prawodawcy w odniesieniu do konkretnego typu czynności prawnej, w ramach której przedsiębiorca posłużył się wadliwą klauzulą umowną (przy czym może być to przepis dyspozytywny w brzmieniu uchwalonym już po zawarciu umowy, o ile strony – w tym konsument – wyrażą na to zgodę);
 - ii. innym, uczciwym mechanizmem o skutku kierunkowo zbieżnym z zakwestionowaną klauzulą, o ile nie będzie stanowił to będzie zbyt daleko idącej ingerencji sądu krajowego w treść zobowiązania, a strony wyrażą na to zgodę;

- e. hipotezę, że sąd krajowy uprawniony jest – co do zasady – do usunięcia wyłącznie całości nieuczciwego warunku umownego rozumianego normatywnie, bez możliwości podziału klauzuli umownej na część nieuczciwą i pozbawioną wadliwości;
- f. hipotezę, że stwierdzenie nieuczciwości jedynie części warunku umownego (tzw. *blue pencil test*²⁰) możliwe jest wyłącznie w przypadku kumulatywnego zaistnienia dwóch przesłanek:
 - i. usuwana część warunku umownego stanowi (może stanowić) oddzielne/niezależne zobowiązanie umowne;
 - ii. usunięcie części warunku umownego nie wpłynie na jego istotę;
- g. hipotezę, że w przypadku zaistnienia przesłanek sankcji braku związania konsumenta postanowieniem niedozwolonym (a zatem konieczności powrotu do sytuacji faktycznej i prawnej, w jakiej konsument znajdowałby się, gdyby warunku nie zastrzeżono) – przy jednoczesnym braku upadku mowy w całości – powstaje po stronie przedsiębiorcy obowiązek restytucyjny dotyczący kwot zapłaconych przez konsumenta na podstawie nieuczciwego warunku umownego;
- h. hipotezę, że w przypadku następczego upadku umowy w całości (*trwalej bezskuteczności*), a zatem w sytuacji, gdy bez warunku nieuczciwego umowa nie może dalej wiązać stron z powodów obiektywnych, ustalonych przez sąd krajowy, skutki stwierdzenia nieważności zależą od prawa krajowego, z tym że muszą zapewniać konsumentowi minimalny zakres ochrony płynący z dyrektywy 93/13, który rozumiany jest obecnie w następujący sposób:
 - i. hipotezę, że strony winny rozliczyć się między sobą stosownie do przepisów prawa krajowego przewidującego zwrot świadczeń nienależnie pobranych;
 - ii. hipotezę, że każdej ze stron umowy przysługuje – w przypadku prawa polskiego według tzw. *teorii dwóch kondykcji* – niezależne

²⁰ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.3.

- roszczenie o zwrot świadczeń spełnionych w toku wykonywania umowy, która okazała się nieważna (trwale bezskuteczna);
- iii. hipotezę, że niedopuszczalne jest uwzględnienie przez sąd krajowy zarzutu zatrzymania złożonego przez przedsiębiorcę, o którym to zarzucie mowa w art. 497 KC, jeżeli zgodnie z treścią zarzutu powołanie się przez przedsiębiorcę na instytucję zatrzymania *„prowadzi do uzależnienia przysługującej konsumentowi możliwości uzyskania przez niego zapłaty kwot, które zasądzono od wspomnianej instytucji ze względu na skutki restytucyjne wynikające ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru tych warunków, od równoczesnego zaoferowania przez rzeczonoego konsumenta zwrotu albo zabezpieczenia zwrotu całości świadczenia otrzymanego od tej samej instytucji przez konsumenta na podstawie wspomnianej umowy, niezależnie od splat dokonanych już w wykonaniu tej umowy”*;
 - iv. hipotezę, że przedsiębiorca nie jest uprawniony do żądania od konsumenta żadnej rekompensaty wykraczającej poza zwrot świadczeń faktycznie spełnionych (np. faktycznie udostępnionej mu kwoty kapitału kredytowego w przypadku kredytów *frankowych*) wraz z odsetkami liczonymi od chwili wezwania konsumenta do dokonania zwrotu świadczenia nienależnego;
 - v. hipotezę, że roszczenie konsumenta o zwrot świadczeń nienależnie pobranych przez przedsiębiorcę nie może ulec przedawnieniu, zanim dowiedział się on o nieuczciwym charakterze warunku umownego oraz uprawnieniach przysługujących mu w związku z zaistniałym stanem rzeczy (*a tempore scientiae*); jednocześnie sposób liczenia przedawnienia roszczeń konsumenta nie może być mniej korzystny, niż sposób liczenia przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy, który posługiwał się nieuczciwymi warunkami umownymi.

1.4 METODOLOGIA BADAŃ.

Dysertacja ma mieszany, dogmatyczno-empiryczny charakter, łącząc zarówno metody dedukcyjne w ramach formalno-dogmatycznej metody badania prawa z indukcyjnymi wnioskami płynącymi z empirycznych badań akt spraw sądowych dotyczących sporów konsumentów z podmiotami rynku finansowego, pochodzących z większości okręgów sądowych w Polsce.

W rozprawie doktorskiej posłużono się przede wszystkim metodą opartą na falsyfikacji badanych teorii naukowych w zakresie charakteru prawnego sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym²¹. W ramach badań starano się w konsekwencji wskazać na mankamenty poglądów dotychczas sformułowanych w doktrynie prawa cywilnego oraz orzecznictwie sądowym, odwołujących się przy ocenie charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* do innych, znanych przedakcesyjnemu brzmieniu KC instytucji prawnych. Skupiono się zwłaszcza na koncepcji bezskuteczności zawieszony warunkiem nieuczciwego do czasu podjęcia przez konsumenta konstytutywnej (niezależnie od kierunku) decyzji co do dalszych losów stosunku zobowiązaniowego, która to koncepcja – jako dominująca w orzecznictwie SN w okresie przeprowadzania badań – okazała się w praktyce skutkować pozbawianiem konsumentów w judykaturze sądów powszechnych części roszczeń odsetkowych należnych im w związku z opóźnieniem ze strony przedsiębiorcy w zakresie zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, które to opóźnienie przy takim ujęciu charakteru prawnego sankcji nie mogło zaistnieć podczas trwania stanu zawieszenia²². Tego typu wykładnia normy art. 385¹ § 1 KC już w trakcie prowadzenia badań została zasadnie zakwestionowana w serii orzeczeń TSUE wydanych w ramach spraw polskich konsumentów powołujących się na bezskuteczność bankowych klauzul waloryzacyjnych.

²¹ Zob. Popper K., Logika odkrycia naukowego, Wydawnictwo Aletheia 2006, *passim*.

²² Przedmiotowa kwestia została następczo skorygowana w ramach wykładni przedstawionej w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., zgodnie z którą oświadczenie konsumenta w przedmiocie dalszych losów umowy obarczonej wadą abuzywności nie wymaga dla swojej skuteczności żadnej formy szczególnej ani złożenia w określonych okolicznościach, a w szczególności nie wymaga odrębnego oświadczenia złożonego przed sądem (III CZP 25/22, www.sn.pl, wskazanemu orzeczeniu poświęcono rozdział 4.5.).

W dysertacji jako wiodącą metodę badawczą zastosowano w związku z tym metodę dogmatyczno-prawną²³ polegającą na analizie logiczno-językowej norm prawnych konstytuujących sankcję *bezskuteczności abuzywnej*, posługując się przy tym metodą wykładni derywacyjnej obejmującej dyrektywy: językową, systemową oraz funkcjonalną. Użycie tej metody badawczej służyło dokonaniu wykładni obowiązujących unormowań oraz uporządkowaniu i analizie poglądów doktryny i judykatury, który to stan uzyskano stosując również metodę historyczno-opisową w zakresie przedstawienia sposobu kształtowania się omawianej sankcji w ramach europejskiego porządku prawnego oraz sposobu – i mankamentów – jej implementacji do prawa krajowego.

Wykorzystano ponadto metodę empiryczną, która objęła nie tylko badania ilościowe w postaci badań statystycznych, ale również wspomniane już merytoryczne (jakościowe) badania orzecznictwa sądów pierwszej i drugiej instancji pozyskanego przez autora w latach 2021-2024 na kanwie spraw sądowych kredytobiorców *frankowych* reprezentowanych w sporach z instytucjami bankowymi, w tym metodę studium przypadku (*case study*) odnoszącą się do zagadnień szczegółowych, jak np. kwestia podzielności postanowienia abuzywnego i możliwości zastosowania przez sąd zabiegu w postaci *testu niebieskiego ołówka*, co aktualnie jest praktyką występującą w orzecznictwie sądów powszechnych i SN w odniesieniu do niektórych stosowanych w Polsce wzorców.

W ramach wskazanych badań poddano analizie 1890 orzeczeń sądów pierwszej instancji oraz 222 orzeczenia sądów odwoławczych²⁴ wydanych w sprawach dotyczących zastosowania sankcji będącej przedmiotem rozprawy doktorskiej, co pozwoliło na opracowanie systematyki rozstrzygnięć zapadających w tego typu sprawach zawartej

²³ Naukowość na gruncie nauk prawnych związana jest przede wszystkim z dwoma czynnikami, tj. wyborem właściwej metody oraz – następnie – prawidłowym jej zastosowaniem. Wybór właściwej metody badawczej jest również pochodną posiadanej wiedzy teoretycznej (zob. Pieter J., Kryteria ocen i recenzji prac naukowych, PWN 1978, s. 59). Pod pojęciem metody naukowej należy przy tym rozumieć „świadomie stosowany sposób postępowania, zmierzający do należyście ugruntowanego poznania prawdy w badanym zakresie, nadający się do stosowania tylekroć, ilekroć ma być realizowane zadanie badawcze określonego rodzaju” (zob. Ziemiński Z., Socjologia prawa jako nauka prawa, PWN 1975, s. 59).

²⁴ Reprezentatywność próby została uzyskana w ramach operacjonalizacji poprzez odwołanie się do spraw dotyczących wadliwych umów kredytów waloryzowanych kursem CHF zawieranych przez konsumentów z udziałem wszystkich głównych instytucji kredytowych oferujących tego typu produkty w latach 2001-2010, jak również poprzez odwołanie się do orzecznictwa pochodzącego z obszaru jurysdykcji wszystkich sądów apelacyjnych w Polsce.

w ramach rozdziału 4. pracy oraz przyczyniło się w istotnym stopniu do zbadania i zrozumienia sposobu funkcjonowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* w praktyce orzeczniczej sądów polskich²⁵.

W zakresie powyższego zastosowano metody systematyzacji, zgodnie z którymi – celem dokonania systemowej analizy rozstrzygnięć zapadających w oparciu o normę art. 385¹ § 1 KC – dokonano kwalifikacji, klasyfikacji (podziału) i typologizacji (grupowaniu) badanych orzeczeń według następujących kryteriów i kluczy kategoryzacyjnych:

- 1) charakter mechanizmu waloryzacyjnego zastosowanego w umowie będącej przedmiotem orzeczenia, tj. indeksacji zobowiązania wyrażonego *ab initio* w złotych polskich czy też denominacji zobowiązania wyrażonego (pozornie) w walucie CHF;
- 2) charakter prawny orzeczenia ze względu na przymiot prawomocności;
- 3) data wydania orzeczenia;
- 4) kierunek rozstrzygnięcia sądu (orzeczenie uwzględniające roszczenia konsumentów oparte o konstrukcję sankcji z art. 385¹ § 1 KC oraz orzeczenie oddalające ww. roszczenia, względnie orzeczenie uchylające wyrok sądu pierwszej instancji);
- 5) w zakresie orzeczeń oddalających roszczenia konsumentów analizie poddano powody negatywnego kierunku rozstrzygnięcia sądu dokonując rozróżnienia na powody natury faktycznej (takie jak np. brak przyjęcia statusu *konsumenckości* stosunku prawnego) oraz na odmienną ocenę prawną tożsamyh warunków umownych, co do których konsument podnosił zarzut abuzywności;
- 6) w zakresie orzeczeń uwzględniających roszczenia dokonano rozróżnienia ze względu na przyjęty model postępowania w odniesieniu do kwestii związania umową w pozostałym zakresie, a zatem ze względu na przyjęty charakter zastosowanej sankcji jako *bezskuteczności częściowej* czy też *trwalej bezskuteczności* (upadku, nieistnienia, nieważności) całej umowy;
- 7) w zakresie orzeczeń uwzględniających roszczenia konsumentów analizowano nadto charakter prawny zastosowanej przez sąd sankcji wyróżniając przyjęcie sposobu działania sankcji *ex lege* czy też wymagający formy pozytywnego

²⁵ Zob. rysunek nr 8, s. 345 oraz raport z przeprowadzonych badań zawarty na s. 495.

działania ze strony konsumenta (w postaci niejako konstytutywnego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów umowy obciążonej wadą abuzywności), co skutkowało ujawnionymi w ramach badania odmiennosciami w zakresie sposobu określenia daty początkowej, od której przedsiębiorca pozostawał w opóźnieniu ze zwrotem świadczeń nienależnych;

- 8) rejon apelacji sądowych w Polsce, wykazując odmienne tendencje orzecznicze uzasadniające stanowisko autora w zakresie oceny przydatności podjęcia przez pełny skład SN uchwały z dnia 25 kwietnia 2024 r. (III CZP 25/22);
- 9) nadto, w zakresie orzeczeń dotyczących wzorca umownego stosowanego przez dawny GE Money Bank S.A., analizowano nadto kwestię zastosowania tzw. *testu niebieskiego ołówka* polegającego na stwierdzeniu abuzywności jedynie części warunku umownego, któremu to zagadnieniu poświęcono odrębny rozdział pracy.

Istotne w ramach przyjętej metodologii prowadzenia badań wskazanych powyżej judykatów sądów powszechnych były założenia, zgodnie z którymi badane orzeczenia sądowe po pierwsze dotyczyły w każdym wypadku klauzul modyfikacyjnych (waloryzacyjnych) zawartych w umowach kredytu zawartych przez konsumentów w latach 2001-2010 oraz, że orzeczenia te zapadły każdorazowo w oparciu o tożsamy model konstrukcji roszczeń procesowych konsumentów, zgodnie z którym każdorazowo sformułowano następujące żądania procesowe w formie ewentualnej:

- 1) w pierwszym rzędzie zażądano ustalenia nieistnienia stosunku prawnego w wyniku *trwałej bezskuteczności* (abuzywnej) czynności prawnej dokonanej z udziałem konsumenta oraz zażądano restytucji świadczeń spełnionych nienależnie przez konsumenta z zastosowaniem tzw. *teorii dwóch kondykcji*;
- 2) w drugiej kolejności zażądano (ewentualnie, na wypadek oddalenia żądania głównego) ustalenia *bezskuteczności abuzywnej* poszczególnych klauzul składających się na umowny mechanizm waloryzacyjny oraz zażądano restytucji w zakresie świadczeń pobranych nienależnie przez przedsiębiorcę w zakresie, w jakim świadczenia te były pochodną abuzywnego mechanizmu waloryzacyjnego.

Dzięki wskazanej metodzie możliwa była nadto analiza zmian zachodzących w okresie prowadzenia badań w judykaturze w odniesieniu do zasad działania sankcji z art. 385¹ § 1

KC i sformułowanie indukcyjnych wniosków, w tym zwłaszcza w odniesieniu do takich kwestii, jak możliwość uzupełnienia wadliwej umowy rozwiązaniem uczciwym czy zasady pozwalające sądowi ustalić brak związania umową w całości, jak również w zakresie kwestii ubocznych, takich jak w dalszym ciągu sporny moment popadnięcia przez przedsiębiorcę w opóźnienie w zakresie zwrotu konsumentowi należnych mu świadczeń.

W ramach zasadniczej, dogmatyczno-prawnej części pracy, przedmiotem badań były głównie normy prawne wynikające z przepisów powszechnie obowiązującego prawa krajowego oraz wspólnotowego, jak również uzasadnienia projektów rzeczonych aktów prawnych. Podstawę rozważań stanowiły przepisy Kodeksu cywilnego dotyczące różnych postaci wadliwości czynności prawnych (w tym zwłaszcza art. 58, art. 18 § 1, art 103 § 1 KC) oraz – w głównej mierze – przepisy implementujące do prawa krajowego dyrektywę 93/13, a zatem normy art. 385¹ § 1 i nast. KC, jak również przepisy dotyczące przedawnienia roszczeń (art. 118 i nast. KC) oraz zwrotu świadczeń nienależnych (art. 410 i nast. KC). Nadto, analizie poddano bogaty dorobek orzecznicy TSUE pochodzący zarówno z okresu przedakcesyjnego RP (18 orzeczeń), jak i wypracowany w aktualnym orzecznictwie Trybunału (91 orzeczeń), w tym z udziałem spraw dotyczących polskich konsumentów, wzbogacony o analizę opinii rzeczników generalnych przedkładanych w wybranych sprawach, stanowiących w opinii autora istotne źródło dla prawidłowego rozumienia takich instytucji prawnych o wspólnotowych korzeniach, jak właśnie sankcja bezskuteczności z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13. Badania nad charakterem prawnym sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym wiązały się również z analizą judykatury SN dotyczącej zagadnień poruszanych w każdym z rozdziałów pracy.

Uzupełnieniem metody dogmatyczno-prawnej była również – zastosowana w ograniczonym zakresie – metoda prawnoporównawcza, polegająca na analizie poszczególnych aspektów związanych z implementacją i następczym stosowaniem sankcji braku związania konsumenta niedozwolonymi postanowieniami umownymi w wybranych krajach europejskich. Ograniczony zakres posłużenia się metodą porównawczą wynikał przede wszystkim z przyjętego przez autora założenia, że wybór środków prawnych najwłaściwszych do prawidłowej implementacji norm dyrektywy 93/13 w ramach danego systemu prawnego pozostawiono ocenie poszczególnych państw członkowskich. W tym zakresie państwa członkowskie uprawnione są więc do wyboru różnych mechanizmów kontroli uczciwości postanowień umów zawieranych z konsumentami poprzez

skorzystanie z instrumentów pochodzących z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego czy też za pomocą sankcji karnoprawnych lub administracyjnoprawnych, a to w zależności od występującej w danym kraju wspólnotowym tradycji prawnej, co w efekcie ogranicza przydatność rzeczonyj metody dla wykazania tezy pracy odnoszącej się do charakteru prawnego sankcji wdrożonej konkretnie do polskiego porządku prawnego. Metoda okazała się jednak użyteczna w przypadku wybranych zagadnień szczegółowych, jak np. w ramach analizy instytucji tzw. *testu niebieskiego ołówka*, opracowanej w ramach niemieckiej doktryny prawa. Metodą porównawczą posłużono się również w ramach badań skutków wywołanych uchwaleniem przez polskiego prawodawcę w 2011 r. tzw. ustawy *antyspreadowej* dla oceny abuzywności klauzul waloryzacyjnych zawartych w umowach kredytów *frankowych*, poddając analizie węgierskie ustawodawstwo wprowadzające ustawowy wymóg konwersji konsumenckich zobowiązań kredytowych, waloryzowanych kursem CHF, na zobowiązania wyrażone w forintach oraz następczą reakcję TSUE na tego typu działanie ze strony państwa członkowskiego. Warto nadto odnotować, że już sama analiza orzecznictwa TSUE pozwala na posługiwanie się metodą porównawczą, wszak orzeczenia tego sądu zapadają na kanwie sporów prowadzonych w ramach 27 odrębnych porządków prawnych.

1.5 UWAGI TERMINOLOGICZNE.

Z uwagi na fakt, że dotychczas ani w doktrynie ani w judykaturze nie wypracowano spójnego aparatu pojęciowego dedykowanego sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym – zarówno w zakresie opisu samej sankcji, jej znaczenia dla bytu całej umowy jak i możliwości usuwania wadliwości w drodze jednostronnego oświadczenia konsumenta – a ostateczne wyklarowanie pojęć służących do opisu działania sankcji jest jednym z zadań niniejszej rozprawy doktorskiej, w tym miejscu poczynić należy jedynie pewne uwagi porządkujące terminologię, którą posłużono się w ramach opracowania.

I tak pod pojęciami:

1. *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego – rozumiany jest stan braku związania konsumenta postanowieniem umowy wskazany w treści art. 385¹ § 1 KC;

2. *testu niebieskiego ołówka (blue pencil test)* – rozumiany jest dopuszczany warunkowo zabieg w postaci stwierdzenia nieuczciwości jedynie części warunku umownego mający na celu przeciwdziałanie upadkowi postanowienia umownego w całości;
3. *kredytu frankowego* – rozumiany jest kredyt waloryzowany kursem waluty obcej, udzielony konsumentowi przez przedsiębiorcę, zarówno występujący pod postacią kredytu indeksowanego, denominowanego czy też z inaczej nazwanym mechanizmem waloryzującym kwotę wypłaconego w walucie polskiej świadczenia;
4. *kredytobiorcy frankowego* – rozumiany jest konsument, który jest stroną umowy kredytu frankowego;
5. *redukcji utrzymującej skuteczność* – rozumiane jest działanie sądu krajowego polegające na pozytywnej ingerencji w treść stosunku prawnego obciążonego wadą abuzynośności, które jest – co do zasady – wykluczone w przypadku reżimu sankcyjnego przewidzianego w ramach normy art. 385¹ § 1 KC;
6. *sanowania* abuzynośności – rozumiane jest jednostronne działanie konsumenta mające na celu konwalidację wadliwego postanowienia umownego lub całej czynności prawnej poprzez usunięcie nieuczciwego charakteru warunku umownego i przywrócenie skuteczności czynności prawnej *ex tunc*; do *sanowania* abuzynośności może dojść również w przypadku całkowitego zrzeczenia się przez konsumenta ochrony płynącej z art. 385¹ § 1 KC;
7. *trwałej bezskuteczności* umowy – rozumiany jest stan, w którym umowa oparta o postanowienia dotknięte *bezskutecznością abuzyną* nie może dalej wiązać stron po wyłączeniu z jej treści warunków nieuczciwych z powodów obiektywnych, której to normy nie wdrożono wprost do KC w ramach przepisu art. 385² KC;
8. *warunku nieuczciwego* – rozumiane jest niedozwolone postanowienie umowne w rozumieniu normy art. 385¹ § 1 KC (klauzula abuzynna), a zatem takie postanowienie, które przede wszystkim nie było indywidualnie z konsumentem uzgodnione oraz rażąco narusza jego interesy.

1.6 UKŁAD PRACY.

Ostatecznie, w toku prowadzonych badań rozprawa przybrała następującą strukturę:

1. **Rozdział 1. – Wprowadzenie.** W rozdziale pierwszym zawarto wprowadzenie do tematyki sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym oraz przedstawiono główną tezę rozprawy doktorskiej o zasadności kwalifikacji sankcji *bezskuteczności abuzywnej* jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnej występującego wyłącznie w reżimie stosunków konsumenckich, wskazując nadto przyjętą w pracy metodologię badań służących wykazaniu przyjętej tezy wraz z omówieniem przyjętych hipotez badawczych.
2. **Rozdział 2. – Wadliwość czynności prawnej.** W rozdziale drugim omówiono problematykę zakresu pojęciowego terminu *czynności prawnej, oświadczenia woli* oraz *stosunku prawnego* ze szczególnym uwzględnieniem zagadnienia bezskutkowej definicji rzeczzonego pojęcia, istotnej ze względu na postulowaną konieczność odrębnego potraktowania czynności nieistniejących (*negotium non existens*) od czynności wprawdzie obarczonych wadą, lecz z punktu widzenia prawnego choć częściowo doniosłych (zaistniałych). We wstępnej części wyводу przedstawiono również typologię wadliwości czynności prawnych przedstawianą w polskiej doktrynie prawa cywilnego, w ramach której – co do zasady – nie wyodrębniano dotychczas sankcji bezskuteczności z art. 385¹ § 1 KC jako sankcji samodzielnej, odrębnej od czynności nieważnych bezwzględnie, wzruszalnych czy też w innej postaci bezskutecznych (np. kulejących). Celem wykazania szeroko pojętych odmienności konstrukcyjnych pomiędzy sankcją z art. 385¹ § 1 KC a wskazanymi powyżej rodzajami wadliwości czynności prawnych występujących w przedakcesyjnym brzmieniu KC, w pracy podjęto się skrótovej charakterystyki działania każdej z nich, ze szczególnym uwzględnieniem normy art. 58 § 1 i 2 KC ze względu na krzyżujący się zakres podmiotowo-przedmiotowy działania sankcji nieważności z zakresem podlegającym pod dyspozycję normy art. 385¹ § 1 KC. Dla wykazania zasadności przyjętej hipotezy o odrębnym charakterze prawnym sankcji bezskuteczności z art. 385¹ § 1 KC, będącej emanacją zamysłu prawodawcy europejskiego zawartego w postanowieniach dyrektywy 93/13, w rozdziale 2. rozprawy podjęto się nadto skrótovej analizy innej sankcji konsumenckiej

o korzeniach wspólnotowych, tj. przewidzianej obecnie w treści art. 45 UKK *sankcji kredytu darmowego*, którą również cechują daleko idące odmienności konstrukcyjne względem innych rodzajów sankcji cywilnoprawnych, płynące z treści postanowień dyrektywy 2008/48.

3. **Rozdział 3. – Bezskuteczność abuzywna.** Rozdział trzeci poświęcono rozważaniom dotyczącym głównego przedmiotu pracy, a zatem mającym na celu wykazanie szeregu odrębności konstrukcyjnych sankcji *bezskuteczności abuzywnej* od innych rodzajów wadliwości czynności prawnych, tym samym przemawiając za brakiem możliwości posłużenia się prostym odwołaniem – w zakresie opisu charakteru prawnego sankcji oraz sposobu jej działania – do sankcji nieważności bezwzględnej czy też bezskuteczności zawieszanej, co jest w dalszym ciągu rozwiązaniem preferowanym w orzecznictwie SN. Przykładem tego typu ujęcia jest posiadająca przymiot zasady prawnej uchwała siedmiu sędziów z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), któremu to orzeczeniu poświęcono istotną część rozprawy doktorskiej ze względu na daleko idące skutki, jakie wywołało ono w zakresie sytuacji prawnej konsumentów, którzy powołali się na uprawnienia wynikające z normy art. 385¹ § 1 KC. Rzeczone skutki, zaobserwowane przez autora w orzecznictwie sądów powszechnych uzyskanym w ramach prowadzonych sporów zawisłych na kanwie kredytów *frankowych*, odwołującym się w ślad za SN do konstrukcji bezskuteczności zawieszanej nieuczciwego warunku umownego, polegają na pozbawieniu konsumentów roszczeń odsetkowych należnych im za okres opóźnienia po stronie przedsiębiorcy w zwrocie świadczeń pobranych od nich nienależnie, liczony począwszy od dnia następującego po zakwestionowaniu względem przedsiębiorcy klauzuli abuzywnej aż do dnia odebrania od konsumenta przez sąd krajowy sformalizowanego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów wadliwej umowy, który to okres – jak pokazuje praktyka własna – może wynosić nawet kilka lat. Wskazane ujęcie, przyjmujące stan zawieszenia skutków nieuczciwości warunku umownego do chwili podjęcia przez świadomego konsumenta stosownej decyzji zostało poddane przez autora w ramach rozdziału 3. rozprawy wieloaspektowej krytyce jako niedające pogodzić się z koniecznością działania sankcji *ex lege* i wymogiem prostego niezwiązania konsumenta abuzywnym warunkiem ze skutkiem *ab initio*, bez konieczności podejmowania przez niego żadnych dodatkowych działań.

Celem wykazania założonych odrębności konstrukcyjnych sankcji *bezskuteczności abuzywnej* konieczna okazała się pogłębiona analiza orzecznictwa TSUE wypracowanego na kanwie przepisów dyrektywy 93/13, w ramach którego doszło do *de facto* orzeczniczego ukształtowania charakteru prawnego sankcji poprzez systematyczne dookreślanie pozornie neutralnego pojęcia *braku związania*, którym posłużono się w treści dyrektywy oraz przepisów ją implementujących. Pomimo bowiem pozostawienia prawodawcom poszczególnych państw członkowskich swobody w zakresie wyboru modelu wdrażającego wymagany dyrektywą skutek w postaci prostego *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, w judykaturze unijnego Trybunału przedstawiono szereg wymogów co do minimalnego standardu ochrony konsumenta, które to wymogi w znaczącej części determinują przyjęty w ramach rozprawy, odrębny charakter prawny tej sankcji. W rozdziale omówiono nadto podlegające ciągłej ewolucji podejście polskiego SN do wskazanej problematyki odrębności *bezskuteczności abuzywnej* od innych rodzajów wadliwości czynności prawnych. Zbadano ponadto przesłanki, których zaistnienie warunkuje możliwość wdrożenia reżimu sankcyjnego z art. 385¹ § 1 KC, począwszy od zagadnienia konsumenckiego charakteru zobowiązania, na problematyce rażącego naruszenia interesów konsumenta kończąc, które to badania potwierdzają w opinii autora zasadność tezy o szeroko rozumianej samodzielności strukturalnej sankcji.

Istotna część rozdziału trzeciego rozprawy poświęcona została opisowi charakterystycznego sposobu działania sądu krajowego, mającego zarządzić dostrzeżonej z urzędu nieuczciwości warunku umowy zawartej z konsumentem. Rozróżniono i poddano przy tym analizie możliwe scenariusza takiego działania, poczynając od wyłącznie negatywnej ingerencji sądu jako domyślnego sposobu postępowania przy jednoczesnym związaniu stron umową w pozostałym zakresie, poprzez dalece problematyczną kwestię podzielności nieuczciwego warunku umownego (*blue pencil test*) oraz równie złożoną problematykę dopuszczalności stosowania redukcji utrzymującej skuteczność, kończąc rozważania na ustaleniu warunków niezbędnych dla stwierdzenia przez sąd *trwałej bezskuteczności* całego zobowiązania. W ramach zagadnienia dotyczącego braku związania umową w pozostałym zakresie przedstawiono szeroką argumentację odwołującą się do samodzielności konstrukcyjnej omawianej sankcji również w zakresie skutków

przesądzenia abuzywnego charakteru niedozwolonego postanowienia dla poszczególnych stron umowy obarczonej taką wadą, w tym zwłaszcza dla dalszego bytu całego zobowiązania. Również i w tym zakresie bowiem wymiar ochrony przewidzianej w prawie wewnętrznym nie może ograniczać zakresu ochrony przysługującej konsumentowi z mocy dyrektywy 93/13, zaś badany mechanizm sankcyjny w znaczącym stopniu dookreślony został w pochodzącym z ostatnich lat orzecznictwie unijnego Trybunału.

W ramach rozdziału 3. rozprawy badaniom poddany został nadto, charakterystyczny wyłącznie dla *bezskuteczności abuzywnej*, opcjonalny charakter rzeczonyj sankcji, skorelowany bezpośrednio z przyznanym konsumentowi uprawnieniem do zrzeczenia się ochrony płynącej z treści art. 385¹ § 1 KC jak i możliwością uzdrowienia wadliwej czynności prawnej w drodze jednostronnego oświadczenia konsumenta, które to cechy wzmacniają w sposób istotny hipotezę o odrębności i samodzielności konstrukcyjnej omawianej sankcji, gdyż nie występują w przytoczonym kształcie w przypadku innych rodzajów wadliwości czynności prawnych przewidzianych w prawie polskim.

Rozważania dotyczące głównego przedmiotu pracy zostały w ramach rozdziału 3. poprzedzone rysem historycznym w zakresie sposobu ukształtowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* w ramach przepisów dyrektyw 93/13 przez prawodawcę unijnego a nadto zastosowanego modelu implementacji w porządkach prawnych poszczególnych krajów wspólnotowych, z rozróżnieniem problematyki kontroli abstrakcyjnej wzorca umownego i kontroli incydentalnej umowy zawartej w reżimie stosunków konsumenckich. Część rozważań poświęcono nadto wadliwości transpozycji rozwiązań dotyczących braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym do prawa polskiego oraz problematyce posługiwania się przez lata błędnym tłumaczeniem polskiej wersji językowej dyrektywy 93/13, mającej odczuwalne dla konsumentów skutki w postaci błędnych wniosków formułowanych w orzecznictwie co do sposobu działania omawianego mechanizmu sankcyjnego, postulujących konieczność badania sposobu wykonania abuzywnego zobowiązania przez poszczególne strony stosunku zobowiązaniowego. W rozdziale 3. omówiono nadto odnoszące się wprost do problematyki sankcji z art. 385¹ § 1 KC fundamentalne zasady współistnienia

porządków prawnych: polskiego i europejskiego, takie jak zasada pierwszeństwa prawa unijnego czy też zasada przeprowadzania wykładni zgodnej prawa krajowego, która jest szczególnie istotna w przypadku stosowania norm służących właśnie transpozycji przepisów pochodzących z unijnych dyrektyw i w efekcie rzutuje w sposób istotny na postrzeganie kształtu i charakteru prawnego omawianej instytucji prawnej.

4. **Rozdział 4. – Konkurencyjność reżimu sankcyjnego z art. 58 i 385¹ § 1 KC.**

Wychodząc z założenia o odrębnym i samodzielnym charakterze sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, w rozdziale czwartym pracy przedstawiono rozważania dotyczące wzajemnej relacji pomiędzy normami art. 58 i 385¹ § 1 KC. W zakresie wskazanej problematyki doszło w ostatnim czasie do istotnej z punktu widzenia przedmiotu pracy zmiany linii orzeczniczej SN, który do niedawna stał na stanowisku, że za postanowienie niedozwolone w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC może być uznane wyłącznie takie postanowienie, które kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy, zaś postanowienie wzorca umowy sprzeczne z ustawą nie może wyrzucić żadnego skutku prawnego (art. 58 § 1 KC), a zatem nie może również w żaden sposób kształtować praw i obowiązków konsumenta oraz nie jest tym samym w stanie rażąco naruszyć jego interesów. Dopiero poczynszy od uchwały SN z 28 kwietnia 2022 r. (III CZP 40/22) zaczęto – prawidłowo zdaniem autora – przyjmować, iż postanowienia spełniające kryteria uznania ich za niedozwolone w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC, nie są nieważne, lecz nie wiążą konsumenta, czyli dotknięte są odrębnym rodzajem wadliwości właśnie w postaci ich *bezskuteczności abuzywnej*. Tym samym – odmiennie do stanowiska zajmowanego w starszym orzecznictwie – zaczęto przyjmować, że za właściwy przepis w rozumieniu art. 58 § 1 KC może być uznany także art. 385¹ KC, co wcześniej *explicite* wykluczano w orzecznictwie tego Sądu.

Odrębny i samodzielny charakter sankcji *bezskuteczności abuzywnej* widoczny jest również na płaszczyźnie proceduralnej, czego przejawem jest przyjmowany w orzecznictwie SN pogląd, że żądanie ustalenia bezskuteczności postanowienia umownego jest rodzajowo odmienne od żądania ustalenia jego nieważności czy też – tym bardziej – nieważności umowy w całości. Przeprowadzona w ramach

rozprawy doktorskiej analiza przedmiotowego zagadnienia prowadzi jednak do wniosku, iż wskazany pogląd, wyrażony przede wszystkim w uchwale SN z 15 września 2020 r. (III CZP 87/19), musi ulec częściowej modyfikacji w przypadku, gdy upadek umowy w całości – a zatem jej nieistnienie w rozumieniu normy art. 189 KPC – jest wynikiem braku obiektywnej możliwości funkcjonowania umowy w kształcie powstałym po usunięciu abuzywności. W opinii autora żądanie ustalenia nieważności umowy – będąc przykładem wątpliwego z punktu widzenia prawidłowości konstrukcji skrótowego myślowego – w istocie zmierza bowiem do ustalenia nieistnienia stosunku prawnego nawiązanego z udziałem konsumenta, które to nieistnienie może być wynikiem zarówno nieważności bezwzględnej jak i *trwałej bezskuteczności* takiego zobowiązania w reżimie stosunków konsumenckich, a którą to okoliczność sąd krajowy ma wszak obowiązek uwzględnić z urzędu.

Pomimo faktu, że przedmiotem rozprawy doktorskiej jest problematyka *bezskuteczności abuzywnej* w oderwaniu od konkretnych typów czynności prawnych mogących podlegać wskazanemu reżimowi sankcyjnemu, nie sposób jednak nie dostrzec, że znakomita większość dorobku orzeczniczego – tak krajowego, jak i wspólnotowego – wypracowana została na kanwie licznych sporów zawisłych pomiędzy konsumentami a instytucjami bankowymi w wyniku masowo stosowanych, wadliwych mechanizmów waloryzacyjnych, którymi posługiwano się w zawieranych w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku umowach kredytów *frankowych*. W efekcie, wskazana problematyka abuzywnych klauzul modyfikacyjnych (przeliczeniowych) posłużyła autorowi jako model do zobrazowania wzajemnej relacji pomiędzy sankcjami nieważności bezwzględnej i *bezskuteczności abuzywnej*. Do podsumowanie omawianego zagadnienia idealnie nadawała się zaś podjęta w dniu 25 kwietnia 2024 r. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN (III CZP 25/22), gdyż każde z sześciu objętych treścią wskazanego orzeczenia zagadnień prawnych posiada nad wyraz istotne znaczenie z punktu widzenia przedmiotu rozprawy doktorskiej, choć warto odnotować, że problematyki charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC nie dotyczyło *explicite* żadne z nich. W ramach pisemnych motywów uchwały wskazano jednak, iż sposób działania sankcji, określonej w polskim porządku prawnym w art. 385¹ § 1 KC „*odpowiada bezskuteczności zawieszonyj*”, choć poglądu tego nie rozwinięto

zwłaszcza w zakresie podnoszonych różnic na płaszczyźnie konstrukcyjnej oraz w zakresie usuwania skutków zaistniałej wadliwości.

5. **Rozdział 5. – Roszczenia restytucyjne.** Ostatni, piąty rozdział pracy poświęcono tematyce roszczeń restytucyjnych powstających po stronie konsumenta wobec braku związania go warunkiem nieuczciwym jak i problematyce obustronnych roszczeń stron umowy, która w wyniku usunięcia abuzywności okazała się *trwale bezskuteczna*. Również na tej płaszczyźnie w ramach przeprowadzonych badań ujawniły się istotne odmienności omawianej sankcji względem innych rodzajów wadliwości czynności prawnych, w tym zwłaszcza w odniesieniu do czynności prawnych kulejących czy też nieważnych bezwzględnie. Restytucja świadczeń jest zaś bez wątpienia zagadnieniem kluczowym z punktu widzenia zakresu ochrony przyznanej konsumentom w ramach dyrektywy 93/13, gdyż przesądzenie o wadliwości czynności prawnej – czy to w postaci jej bezwzględnej nieważności czy też *abuzywnej bezskuteczności* – samo w sobie nie niweluje skutków faktycznych wykonania wadliwej umowy lecz przyczynia się jedynie pośrednio do ich zniwelowania, otwierając stronom możliwość wystąpienia z roszczeniami restytucyjnymi zmierzającymi do przywrócenia stanu poprzedniego.

Wskazana tematyka jest obecnie w opinii autora jednym z zagadnień budzących najwięcej wątpliwości przy okazji stosowania przepisów dotyczących niedozwolonych postanowień umownych. Asymetryczny charakter sankcji *bezskuteczności abuzywnej* uzasadnia bowiem w opinii autora – na płaszczyźnie normy art. 410 KC – przyjęcie hipotezy o niejednorodnym charakterze kondycji powstających w wyniku *trwałej bezskuteczności* po stronie konsumenta i przedsiębiorcy, przy czym badania krajowej judykatury oraz poglądów doktryny świadczą o braku jednolitego stanowiska w omawianym zakresie. W świetle powyższego uzasadniona wydaje się hipoteza, że niedozwolone postanowienia umowne, którymi posłużył się przedsiębiorca, stanowią z jego perspektywy – do momentu podjęcia przez konsumenta decyzji o ich zakwestionowaniu względem przedsiębiorcy – skuteczną podstawę prawną dla już spełnionych świadczeń, które tym samym nie mogą być we wskazanym okresie traktowane jako świadczenia nienależne. Tego typu stan odpowiada zaś roszczeniom restytucyjnym opartym na kondycji *causa finita*, która to sytuacja

istotnie odbiega jednak od tej, w której znajduje się konsument niezwiązany warunkiem nieuczciwym w ramach tego samego zobowiązania. W wypadku konsumenta, te same postanowienia mają bowiem nie wiązać go z mocy samego prawa i żadne dodatkowe działanie – czy to ze strony samego konsumenta, czy też ze strony przedsiębiorcy – nie może być wymagane celem skorzystania przez słabszą stronę kontraktu z ochrony przewidzianej w treści dyrektywy 93/13, co odpowiada zaś kondykcji *sine causa* względnie *indebiti*. Niedopuszczalne jest bowiem, aby wymagany dyrektywą skutek posłużenia się przez przedsiębiorcę warunkiem nieuczciwym w postaci prostego braku związania konsumenta takim postanowieniem był zawieszony albo uzależniony od spełnienia przesłanek przewidzianych przez prawo krajowe lub wynikających z orzecznictwa krajowego.

Występujące wątpliwości co do rodzaju powstających kondykcji w wypadku zaistnienia sankcji braku związania konsumenta z art. 385¹ § 1 KC powodują ujawniające się w przeprowadzonych badaniach orzecznictwa sądów powszechnych problemy w zakresie sposobu określania daty wymagalności roszczeń restytucyjnych stron takiej, *trwale bezskutecznej* czynności prawnej, jak i sposobu określania biegu przedawnienia takich roszczeń. Poczynione badania uprawniają w opinii autora hipotezę, zgodnie z którą – m.in. w wyniku nieprawidłowej i niepełnej transpozycji do prawa krajowego przepisów dyrektywy 93/13 – polskie przepisy prawa cywilnego dotyczące wymagalności roszczeń restytucyjnych jak i dotyczące sposobu liczenia biegu przedawnienia tego typu roszczeń, należy uznać za nienależycie dostosowane do sytuacji, w jakiej winny znaleźć się strony *trwale bezskutecznej* umowy. Jest tak przede wszystkim dlatego, że w ramach normy art. 410 KC nie wyodrębniono wprost *bezskuteczności abuzywnej* jako powodu dla dokonania restytucji świadczeń i tym samym nie przewidziano *explicite* możliwości powstania odmiennych rodzajowo kondykcji przysługujących stronom tej samej czynności prawnej, która okazała się bezskuteczna w całości. Charakter sankcji *bezskuteczności abuzywnej* wymaga nadto przyjęcia wymogu świadomości konsumenta co do nieuczciwego charakteru warunku umownego dla rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia jego roszczeń restytucyjnych (*a tempore scientiae*), która to okoliczność jest irrelevantna z punktu widzenia obiektywnej koncepcji początku biegu przedawnienia przewidzianej dla roszczeń bezterminowych w treści art. 120 § 1 zdanie 2 KC.

Sporny jest również zakres roszczeń restytucyjnych przysługujących stronom *trwale bezskutecznej* umowy. Badania sposobu formułowania roszczeń restytucyjnych przez przedsiębiorców w następstwie przesądzenia przez sąd krajowy o nieistnieniu stosunku prawnego przeprowadzone w ramach praktyki własnej doprowadziły autora do wniosku o konieczności dokonania podziału rzeczonych roszczeń na restytucję rozumianą *sensu stricto* oraz *sensu largo*, stawiając jednocześnie hipotezę, zgodnie z którą w przypadku sankcji z art. 385¹ § 1 KC zwrot restytucyjny spełnionych świadczeń należy rozumieć wyłącznie wąsko. Za wykluczoną należy uznać bowiem możliwość formułowania jakichkolwiek roszczeń uzupełniających względem żądania restytucji świadczeń faktycznie spełnionych, a zatem nieuprawnione będą wszelkie roszczenia stron oparte o konstrukcję wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z rzeczy będącej przedmiotem upadłej umowy czy też – tym bardziej – przekazanego kapitału w przypadku bezskutecznych zobowiązań kredytowych. Analiza orzecznictwa sądów powszechnych przeprowadzona w ramach tej części rozprawy doktorskiej prowadzi jednak do wniosku, że największe wątpliwości w powyższym zakresie rodzi problematyka dopuszczalności żądania urealnienia wysokości zwrotu restytucyjnego w czasie, a zatem możliwości zastosowania konstrukcji waloryzacji sądowej z art. 358¹ § 3 KC w zbiegu z sankcją *bezskuteczności abuzywnej*, w tym zwłaszcza w przypadku, gdy bezskuteczne względem konsumenta okazały się postanowienia przewidujące umowną waloryzację świadczenia (art. 358¹ § 2 KC). W chwili ukończenia niniejszej pracy stawiane przez autora hipotezy wyłączające jakąkolwiek formę rozszerzonej restytucji, w tym również w formie roszczenia waloryzacyjnego, zostały potwierdzone w orzecznictwie TSUE (sprawy *Szcześniak* i *Naniowski*) oraz również w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN (III CZP 25/22).

- 6 **Rozdział 6 – Wnioski.** Rozprawę doktorską wieńczy podsumowanie będące uporządkowaniem wszystkich dotychczasowych wywodów. W rozdziale tym przedstawiono syntezę wyników przeprowadzonych badań uzasadniających w opinii autora przyjęcie wniosku, zgodnie z którym mieszany charakter sankcji z art. 385¹ § 1 KC, odwołujący się zarówno do kryteriów obiektywnych jak i subiektywnych, wyklucza możliwość prostego odwołania się do którejkolwiek

z innych postaci wadliwości czynności prawnej występujących w polskim prawie cywilnym. Tym samym uzasadniona jest w opinii autora teza, zgodnie z którą sankcja braku związania konsumenta nieuczciwym postanowieniem umownym, wdrożona do prawa krajowego poprzez normę art. 385¹ § 1 KC, winna być kwalifikowana jako odrębny rodzaj wadliwości czynności prawnej występujący wyłącznie w reżimie stosunków konsumenckich i określana winna być mianem *bezskuteczności abuzywnej* celem podkreślenia rzeczowej odrębności. W efekcie wysunięto postulaty *de lege ferenda* zawierające wskazanie kierunków zmian legislacyjnych, zmierzających do pełnej transpozycji przepisów dyrektywy 93/13 do polskiego porządku prawnego zwłaszcza w zakresie ustawowego wdrożenia stanu *trwałej bezskuteczności* umowy jako następstwa braku możliwości jej dalszego obowiązywania po usunięciu abuzywności, którego to rozwiązania zabrakło w ramach aktualnego brzmienia przepisu art. 385² KC. *De lege ferenda* postulowane jest również dostosowanie przepisów polskiego prawa cywilnego dotyczących zwrotu świadczeń nienależnych do ujawnionego w ramach przeprowadzonych badań, niejednorodnego charakteru kondycji powstających w przypadku *trwałej bezskuteczności* umowy po stronie przedsiębiorcy i konsumenta (art. 410 § 2 KC). Konieczna wydaje się nadto nowelizacja przepisów dotyczących sposobu liczenia biegu przedawnienia roszczeń konsumenta uwzględniająca stan jego świadomości w zakresie przysługujących mu z mocy dyrektywy 93/13 praw, który to stan osiągnany jest aktualnie – jak ujawniły przeprowadzone badania – w wyniku stosowania w judykaturze daleko idącej postaci wykładni zgodnej normy art. 120 KC, która to metoda w opinii autora nie powinna jednak być substytutem dla obowiązku prawidłowej implementacji przepisów dyrektywy, ciężącego na każdym państwie członkowskim UE.

Jako podstawę rozważań przyjęto stan prawny na dzień 12 września 2024 r.

2. ROZDZIAŁ – WADLIWOŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ.

Ogólna teoria czynności konwencjonalnych – w odróżnieniu od prawa cywilnego – posługuje się jednorodnym pojęciem nieważności, które polega na całkowitym nieuznaniu skuteczności działania sprzecznego z regułami konstruującymi daną czynność, a zatem takie wadliwe działanie, nieodpowiadające regułom będzie „nieefektywne w tym sensie, że nie wywołuje następstw związanych z dokonaniem danej czynności konwencjonalnej”²⁶. W przypadku prawa cywilnego pojęcie nieważności nie jest rozumiane tak jednorodnie i klasycznie wyróżnia się kilka postaci skutków związanych z naruszeniem ustanowionych reguł prawnych, takich jak *nieważność bezwzględna*, *wzruszalność czynności prawnej*, *bezskuteczność sensu stricto*, *bezskuteczność zawieszona* oraz *bezskuteczność względna*²⁷. W najnowszych publikacjach zwraca się nadto uwagę na potrzebę wyróżnienia odrębnych kategorii wadliwości prawnych opisujących sankcje przewidziane w prawie polskim w wyniku wdrożenia regulacji wspólnotowych, w tym zwłaszcza w odniesieniu do sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym przewidzianej przez prawodawcę wspólnotowego w przepisach dyrektywy 93/13²⁸, czego jednak dotychczas *expressis verbis* nie uczyniono.

Jak wskazuje M. Gutowski, z *nieważnością bezwzględną* czynności prawnej mamy do czynienia w sytuacji naruszenia tzw. reguł konstytutywnych, czyli „reguł konstruujących czynności konwencjonalne”²⁹. Zachowanie lub naruszenie reguł o charakterze niekonstytutywnym będzie zaś decydować o tym, czy czynność pozbawiona jest jakichkolwiek wad czy też dotknięta jest „łagodniejszą niż nieważność postacią wadliwości”³⁰. Wykorzystanie do objaśnienia przyczyn i skutków wadliwości czynności prawnych ogólnoteoretycznej koncepcji czynności konwencjonalnych zyskuje na popularności, lecz w dalszym ciągu nie wszyscy przedstawiciele doktryny posługują się tą

²⁶ Zob. Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck, 2021, s. 382.

²⁷ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 20.

²⁸ Zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 88 oraz Węgrzynowski Ł., Procesowe sposoby realizacji żądań „frankowiczów”. Głosa do uchwały SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, Głosa 2021/4, s. 41-43.

²⁹ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 7; zob. także uzasadnienie uchwały SN z 5.02.1986 r., III CZP 97/86, OSNC 1988/2-3/32.

³⁰ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 8.

metoda³¹. Obok pojęcia *nieważności* czynności prawnej wyróżnia się również pojęcie *nieistnienia* takiej czynności, pomimo, iż w polskim KC pojęcie takie nie występuje³².

2.1 POJĘCIE CZYNNOŚCI PRAWNEJ.

Dla zachowania przejrzystości wywołu dotyczącego problematyki wadliwości czynności prawnej w reżimie stosunków konsumenckich należy w pierwszej kolejności zastanowić się nad znaczeniem pojęcia samej *czynności prawnej*, zaznaczając jednocześnie, iż rozważania te czynione są jedynie ubocznie względem głównego przedmiotu niniejszej pracy. Na wstępie warto zauważyć, iż ustawodawca nie przewidział legalnej definicji rzeczoności pojęcia, pozostawiając jego zdefiniowanie nauce prawa. W doktrynie krajowej nie wypracowano jednak dotychczas powszechnie obowiązującej definicji *czynności prawnej*, zaś propozycje przedstawiane przez poszczególnych autorów przybierają niekiedy „*charakter sporu o słowa*”³³. Sporne pozostają przede wszystkim kwestie związane z możliwością utożsamiania pojęcia *czynności prawnej* z pojęciem *oświadczenia woli* oraz z koniecznością objęcia świadomością przez składającego oświadczenie woli również skutków, jakie dana czynność prawna ma wywołać.

R. Trzaskowski zauważa, że „*czynność prawna jest podstawowym instrumentem realizacji konstytucyjnie chronionej wolności człowieka w sferze stosunków cywilnoprawnych (art. 56 KC w zw. z art. 31 ust. 1 Konstytucji RP i art. 1 KC). Dzięki temu instrumentowi osoby fizyczne, osoby prawne i jednostki organizacyjne, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, mogą realizować założone cele społeczno-gospodarcze, wywołując skutki cywilnoprawne, a więc przede wszystkim ustanawiać, zmieniać lub znosić stosunki cywilnoprawne*”³⁴. W starszym orzecznictwie czynność prawną definiowano często – w ślad za wolicjonalną definicją pochodzącą od *A. Woltera* – jako „*stan faktyczny, w skład którego wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli, stanowiące uzewnętrznioną decyzję podmiotu prawa cywilnego wywołania określonych skutków cywilnoprawnych, z którym to stanem faktycznym ustawa wiąże skutki wyrażone w tym oświadczeniu, a także skutki*

³¹ Zob. *Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne, Wolters Kluwer, 2020, s. 423.

³² Zob. *Radwański Z., Olejniczak A.*, Prawo cywilne – część ogólna. CH Beck, 2021, s. 383.

³³ Zob. *Rudnicki S.*, [w:] *Dmowski S.* (red.), *Rudnicki S.* (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza – część ogólna. LexisNexis 2011, s. 260.

³⁴ Zob. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 56.

*prawne oświadczeniem woli nie objęte, lecz wynikające z ustawy, zasad współżycia społecznego lub ustalonych zwyczajów*³⁵. W literaturze, alternatywnie do definicji czynności prawnej odnoszących się w mniejszym lub większym stopniu do przedstawionej przez *A. Woltera*, formułowana jest również koncepcja nieujmująca już czynności prawnej jako *stanu faktycznego*, lecz odwołująca się do prezentowanej w ogólnej teorii prawa koncepcji czynności konwencjonalnych, którą to koncepcję przedstawił *Z. Radwański* w pracy pn. *Teoria umów*³⁶. Nadto należy zaobserwować, że w języku prawniczym pojęcie *czynności prawnej* używane jest w kilku znaczeniach, nie zawsze poprawnie. Używane jest bowiem do określenia:

- 1) ważnej czynności prawnej (konwencjonalnej) – jako prawidłowe znaczenie tego pojęcia;
- 2) *substratu* lub *zewnętrznego przejawu* czynności prawnej – używanego często w praktyce;
- 3) oraz oświadczenia woli – co jest znaczeniem niepoprawnym, gdyż pojęcia te nie są tożsame³⁷.

2.1.1 CZYNNOŚĆ PRAWNA JAKO WAŻNA CZYNNOŚĆ KONWENCJONALNA.

Zauważyć należy, że w doktrynie nie wypracowano zwłaszcza w pełni zgodnej definicji pojęcia *czynności prawnej* rozumianej jako ważnej czynności konwencjonalnej. Dla przykładu, w przypadku *Z. Radwańskiego* definicja czynności prawnej podlegała istotnej ewolucji. Początkowo Autor definiował czynność prawną jako regulację stosunków cywilnoprawnych dokonywaną przez podmioty cywilnoprawne w sposób i przy spełnieniu przesłanek prawem przewidzianych. W późniejszym okresie Autor zaproponował jednak definicję, zgodnie z którą „*czynność prawna jest to skonstruowana przez system prawny*

³⁵ Zob. *Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne, WKP 2020, s. 315; zob. również wyroki SN:

z 28.04.2004 r., V CK 404/03, LEX nr 1125294; z 6.11.2009 r., I CSK 154/09, OSN-ZD 2010/6/70; z 24.05.2012 r., II CSK 546/11, OSN 2013/2/24 oraz z 19.01.2012 r., IV CSK 217/11, LEX nr 1168551.

³⁶ Zob. *Radwański Z.*, Teoria umów, PWN, 1977, *passim*.

³⁷ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 12; pojęciem „*zewnętrznego przejawu*” oświadczenia woli posługuje się *Z. Radwański* (zob. *Radwański Z.* [w:] System prawa prywatnego, t. 2. Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2002, s. 40).

*czynność konwencjonalna podmiotu prawa cywilnego, której treść określa – co najmniej w podstawowym zakresie – konsekwencje prawne tego zdarzenia prawnego*³⁸. A. Szpunar definiuje zaś czynność prawną jako „*działania ludzkie wywołujące skutki prawne, które prawo przedmiotowe uważa za zamierzone przez strony składające oświadczenia woli*”³⁹. M. Gutowski zaproponował natomiast definicję czynności prawnej jako opartej na oświadczeniu woli czynności konwencjonalnej, „*za pomocą której podmioty cywilnoprawne, w sposób i przy spełnieniu przesłanek prawem przewidzianych, wywołują skutki w sferze prawa cywilnego*”⁴⁰. W mojej opinii ta ostatnia definicja w sposób trafny tłumaczy istotę czynności prawnej odwołując się do znaczenia oświadczenia woli stron rozumianego przez pryzmat przepisów prawa.

2.1.2 CZYNNOŚĆ PRAWNA JAKO SUBSTRAT WAŻNEJ CZYNNOŚCI KONWENCJONALNEJ.

Pojęcie *czynności prawnej* funkcjonuje również w praktyce jako określenie czynności (o charakterze potencjalnym), która na pierwszy rzut oka wydaje się być czynnością prawną, a której to ważności lub też wadliwości jeszcze nie ustalono, a zatem służy do określenia stanów faktycznych, które następnie mogą zostać uznane w procesie stosowania prawa jako niespełniające przesłanek uznania za ważną czynność konwencjonalną⁴¹. Takim substratem czynności prawnej lub jej zewnętrznym przejawem będzie najczęściej dokument pisemnej umowy, która finalnie okazała się nieważna lub też inny przejaw *namacalnej* postaci czynności prawnej, który okazał się w taki lub inny sposób wadliwy⁴². Należy przy tym odnotować, iż w nurcie obiektywistycznym, którego przedstawicielem jest np. T. Gizbert-Studnicki, uznaje się, iż „*nieważna czynność prawna nie jest w ogóle czynnością prawną, gdyż jest ona dokonywana niezgodnie z regułami konstrukcji dla tej czynności konwencjonalnej i nie wywołuje skutków zamierzonych przez działającego*”⁴³. W mojej opinii M. Gutowski trafnie uznaje jednak, że w tym wypadku teoria musi – ze

³⁸ Zob. Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2021, str. 241.

³⁹ Zob. Szpunar A., Uwagi o pojęciu czynności prawnej, PiP 1974, Nr 12, s. 13 i 14.

⁴⁰ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 17.

⁴¹ *Ibidem.*, s. 21.

⁴² *Ibidem.*, s. 23.

⁴³ Zob. Gizbert-Studnicki T., O nieważnych czynnościach oprawnych w świetle czynności konwencjonalnych, PiP 1975, Nr 4, *passim*.

względów praktycznych – zaakceptować niniejsze przesunięcie terminologiczne, pomimo możliwości jego zakwestionowania z logicznego punktu widzenia.

2.1.3 OŚWIADCZENIE WOLI.

Od pojęcia *czynności prawnej* należy odróżnić pojęcie *oświadczenia woli*, choć czasami pojęcia te bywają używane wymiennie⁴⁴. Oświadczenie woli należy bowiem uznać za odrębną kategorię prawną i jednocześnie czynność konwencjonalną, lecz niższego stopnia, niż czynność prawna. Jak zauważa M. Gutowski, za brakiem możliwości utożsamienia wskazanych pojęć przemawia przede wszystkim fakt występowania „*innych aniżeli oświadczenie woli elementów, które mogą wchodzić w skład czynności prawnej*”⁴⁵, z którym to poglądem należy się zgodzić. Jako takie elementy Autor wskazuje przede wszystkim *conditiones iuris* – czyli prawem określone, dodatkowe wymagania niezbędne dla skuteczności czynności prawnej, takie jak wpis do księgi wieczystej, decyzje administracyjne czy też instytucja wydania rzeczy w wypadku czynności realnych. Jak trafnie zauważa Autor, zaistnienie tego typu warunków będzie niezbędne dla ważności czynności prawnej nie mając jednocześnie wpływu na ważność złożonego oświadczenia woli. Jeżeli zatem dla przykładu przepis prawa wiąże powstanie hipoteki nie tylko z oświadczeniami woli stron o jej ustanowieniu, lecz również z dokonaniem wpisu do księgi wieczystej, to hipoteka nie powstanie w wyniku samego oświadczenia woli, jeżeli wpis nie nastąpi. Analogicznie nie powstanie zastaw, gdy zastawca nie wyda rzeczy zastawnikowi⁴⁶.

Zbieżne stanowisko prezentuje Z. Radwański, zgodnie z którym pojęcie *czynności prawnej* odnosi się do całego zdarzenia prawnego, w skład którego wchodzi co najmniej jedno oświadczenie woli. Jak podkreśla Autor, „*oświadczenie woli stanowi rdzeń pojęcia czynność prawna, ale nie jest z nim tożsame. Często bowiem normy prawne wiążą*

⁴⁴ Zob. Rudnicki S., [w:] Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza – część ogólna. LexisNexis 2011, s. 260 oraz Nazaruk J. [w:] Ciszewski J. (red.), Nazaruk J. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany. LEX/el. 2023, kom. do art. 65, gdzie wskazano, że: „*paragraf 1 odnosi się ogólnie do czynności prawnych, a § 2 do umów*”; podobnie SN w wyroku z 19.01.2018 r., I CSK 226/17, LEX nr 2475055.

⁴⁵ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 23, 29; odmiennie Szpunar. A., Uwagi o pojęciu czynności prawnej, PiP 1974/12, *passim*.

⁴⁶ Zob. Rudnicki S., [w:] Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza – część ogólna. LexisNexis 2011, s. 261.

konsekwencje prawne nie z jednym, lecz dopiero z wieloma oświadczeniami woli (np. umowy) lub wymagają spełnienia się innych – poza oświadczeniem woli – okoliczności (np. wydania rzeczy, wpisu do ksiąg wieczystych, decyzji organu administracyjnego) koniecznych do tego, aby powstały określone w treści oświadczenia woli konsekwencje prawne”⁴⁷.

Niektórzy autorzy wiążą jednak zaistnienie owych dodatkowych elementów nie tyle z zaistnieniem (dokonaniem) czynności prawnej, ile z jej skutecznością⁴⁸. Jak zauważa R. Trzaskowski, fundamentalna różnica między poglądem ujmującym dodatkowe względem oświadczenia woli przesłanki skuteczności czynności prawnej jako elementy *stanu faktycznego* danej czynności prawnej a poglądem uznającym je za przesłanki zewnętrzne względem tego *stanu faktycznego* sprowadza się tak na prawdę do tego, że „w pierwszym ujęciu brak przesłanki oznacza, iż nie zrealizował się stan faktyczny czynności prawnej, a więc czynność ta nie została w ogóle dokonana (ewentualnie jeszcze nie została dokonana) i nie istnieje – podczas gdy w drugim ujęciu czynność jest dokonana, lecz nieskuteczna (ewentualnie nieważna)”⁴⁹. Autor trafnie w tym zakresie wskazuje, iż pierwsze ujęcie – sugerujące, że do czasu całkowitego dopełnienia *stanu faktycznego* czynności prawnej (a zatem do czasu zaistnienia rzeczonych, dodatkowych warunków) nie mogą powstać żadne zamierzone przez stronę (strony) skutki prawne – w niektórych sytuacjach może zostać uznane za nieprawidłowe względnie prawidłowość rzeczonoego ujęcia może zostać wykazana wyłącznie w przypadku przyjęcia *skutkowej* definicji czynności prawnej. Przede wszystkim bowiem niektóre z dodatkowych elementów mogą być dopełnione także po złożeniu oświadczeń woli, co dotyczy chociażby zgody osoby trzeciej⁵⁰ czy też wpisu do księgi wieczystej. W takich przypadkach strony –

⁴⁷ Zob. Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna. 16 wydanie, CH Beck 2021, s. 242.

⁴⁸ Zob. Pyziak-Szafnicka M., [w:] Pyziak-Szafnicka M. (red), Książak P. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Część Ogólna, LEX 2014, komentarz do art. 56, pkt 15; należy odnotować również pogląd, zgodnie z którym ani wpis do księgi wieczystej, ani wręczenie rzeczy (w przypadku realnych czynności prawnych) nie wchodzi w zakres stanu faktycznego czynności prawnej, lecz są przesłankami jej skuteczności (zob. Preussner-Zamorska J., Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym, PWN 1983, s. 47, 53 i n.).

⁴⁹ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2

(art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 56.

⁵⁰ Zob. art. 63 § 1 KC; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.4.

a przynajmniej jedna z nich – mogą być związane złożonymi oświadczeniami woli, co stanowi pierwszy i zamierzony przez dokonującego czynności prawnej skutek prawny⁵¹.

Powracając do kwestii nomenklatury należy zauważyć, iż pojęcie *oświadczenia woli* – w odróżnieniu od pojęcia *czynności prawnej* – doczekało się kodeksowej definicji, zgodnie z którą „z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej (oświadczenie woli)”⁵². Pojęcie to nadto trafnie definiuje M. Gutowski jako „każde zachowanie się podmiotu prawa cywilnego, które ujawnia w sposób dostateczny wolę tego podmiotu wywołania skutków w sferze prawa cywilnego”⁵³.

Należy przy tym zaznaczyć, że zachowanie podmiotu prawa cywilnego może być uznane za oświadczenie woli, jeżeli spełnione są kumulatywnie następujące przesłanki:

- 1) wyraża wolę wywołania określonego skutku prawnego⁵⁴;
- 2) jest wolne od przymusu fizycznego lub innych okoliczności wyłączających świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli;
- 3) jest na tyle zrozumiałe, aby przynajmniej w drodze wykładni można było ustalić jego sens⁵⁵.

Porównując zatem definicję pojęcia *czynności prawnej* i *oświadczenia woli* nie sposób uznać je za tożsame. *Nota bene*, czynność prawna i oświadczenie woli podlegać będą również odmiennym zasadom w zakresie ich wykładni. Zgodnie z treścią art. 65 § 1 KC „oświadczenie woli należy tak tłumaczyć, jak tego wymagają ze względu na okoliczności, w których złożone zostało, zasady współżycia społecznego oraz ustalone zwyczaje”, podczas gdy zgodnie z § 2 rzeczzonego przepisu „w umowach należy raczej badać, jaki był zgodny zamiar stron i cel umowy, aniżeli opierać się na jej dosłownym brzmieniu.”

⁵¹ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 71.

⁵² Zob. treść art. 60 KC.

⁵³ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 28.

⁵⁴ Zob. wyroki SN: z 3.12.2009 r., II CSK 550/09, Lex nr 577690 oraz z 14.01.2011 r., II PK 157/10, LEX nr 784922.

⁵⁵ Zob. Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., Prawo cywilne, Wolters Kluwer, 2020, s. 320.

W zakresie wykładni oświadczenia woli wydawać się zatem może, że przepis art. 65 § 1 KC jasno wskazuje na metodę obiektywną, kładąc nacisk na zewnętrzny odbiór złożonego oświadczenia, a nie rzeczywistą wolę składającego oświadczenie, tym niemniej doktryna nie jest w tym przedmiocie jednolita. Według *M. Saffana* kryteria interpretacji oświadczeń woli pozostają w zgodzie z koncepcjami obiektywizującymi, które akcentują taki sposób rozumienia treści oświadczeń woli, jaki może być zrekonstruowany na podstawie zewnętrznych, weryfikowalnych reguł znaczeniowych związanych z kontekstem, w jakim dochodzi do złożenia oświadczenia woli⁵⁶. W doktrynie obecnie wydaje się jednak dominować tzw. kombinowana metoda wykładni oświadczenia woli (obiektywno-subiektywna)⁵⁷, choć – *vide supra* – pojawiają się również poglądy przemawiające za tzw. metodą obiektywną⁵⁸. *M. Gutowski* podkreśla przy tym, że „wola stron ma znaczenie prawne, lecz o tyle, o ile znajduje ona odzwierciedlenie w samym oświadczeniu woli”⁵⁹. Zbieżny pogląd w tym zakresie przedstawił również *S. Rudnicki* tłumacząc, iż „w świetle przepisów pozytywnego prawa polskiego rozstrzygające znaczenie dla dokonywania czynności prawnych ma oświadczenie woli zobiektywizowane powszechnym znaczeniem użytych dla jego wyrażenia znaków i uwzględnieniem sposobu jego rozumienia przez adresata”⁶⁰. Autor podkreśla jednocześnie, że wola wewnętrzna składającego oświadczenie woli pozostaje w tym zakresie irrelevantna, chyba że przepisy szczególne przewidują wyjątki od tej zasady.

Sytuacja odmiennie prezentuje się w odniesieniu do normy art. 65 § 2 KC – w tym wypadku nie występują większe rozbieżności co zasadności stosowania kombinowanej metody wykładni umowy opartej zarówno o kryterium subiektywne, jak i obiektywne. Przedmiotową kwestię trafnie wyłożono w wyroku SN z dnia 3 września 1998 r.⁶¹ wskazując, iż „interpretacja postanowienia umowy - znaczeniowo niejasnego - nie może

⁵⁶ Zob. *Saffan M.*, [w:] *Pietrzykowski K.* (red), Kodeks cywilny, t. 1, CH Beck, 2018, kom. do art. 65, nb. 1.

⁵⁷ Zob. *Radwański Z.*, System Prawa Prywatnego, t. 2. Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2002, s. 51 oraz *Radwański Z.*, Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom, Ossolineum 1992, s. 60.

⁵⁸ Zob. *Rudnicki S.*, [w:] *Dmowski S.* (red.), *Rudnicki S.* (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna. Wydawnictwo Prawnicze, 1999, s. 172; *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 30.

⁵⁹ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 31.

⁶⁰ *S. Rudnicki* [w:] *Dmowski S.* (red.), *Rudnicki S.* (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna. LexisNexis 2011, s. 263.

⁶¹ Zob. wyrok SN z 3.09.1998 r., I CKN 815/97, OSNC 1999/2/38.

być oparta tylko na analizie językowej odnośnego fragmentu umowy, lecz konieczne jest również zbadanie zamiaru i celu stron, a także kontekstu faktycznego, w jakim umowę uzgadniano i zawierano. Nie można tego uczynić bez przesłuchania osób bezpośrednio zainteresowanych, ewentualnie przy uwzględnieniu okoliczności przedmiotowych, takich jak - istotne w stosunkach gospodarczych - zasady i zwyczaje współpracy, i to zarówno między stronami, jak i w układach stron z innymi osobami”. Pogląd ten rozwinięto w wyroku z dnia 29 stycznia 2002 r.⁶², gdzie wytłumaczono, iż realizując kombinowaną metodę wykładni „należy brać pod uwagę nie tylko kontrowersyjny fragment tekstu, lecz także inne postanowienia umowy, a zarazem uwzględnić pozatekstowe okoliczności, np. rokowania poprzedzające zawarcie umowy, cele umowy, rozumienie tekstu, zachowanie stron itd.”.

W nowszym orzecznictwie przyjmuje się zaś, że konsekwencją unormowania z art. 65 KC jest konieczność dokonania wykładni umów na trzech poziomach:

- 1) po pierwsze poczynając od ustalenia literalnego brzmienia umowy;
- 2) poprzez ustalenie treści oświadczeń woli przy zastosowaniu reguł określonych w art. 65 § 1 KC;
- 3) na ustaleniu sensu złożonych oświadczeń woli poprzez odwołanie się do zgodnego zamiaru stron i celu umowy kończąc⁶³.

2.1.4 SKUTEK JAKO ELEMENT CZYNNOŚCI PRAWNEJ. POJĘCIE STOSUNKU PRAWNEGO.

W doktrynie można odnotować rozbieżności w zakresie zaliczenia skutku prawnego czynności prawnej do jej elementów konstytutywnych. Z. Radwański stoi na stanowisku, że „czynności prawne należy rozpatrywać w sensie skutkowym”⁶⁴. Jak wskazuje Autor, „nie można na tle art. 56 KC zaakceptować zapatrywania, jakoby czynność prawna była ważna, mimo iż nie wywołuje żadnych skutków prawnych. Przecież przepis ten wyraźnie stanowi, że „czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone (...)”, co chyba

⁶² Zob. wyrok SN z 29.01.2002 r., V CKN 679/00, LEX nr 54342.

⁶³ Zob. wyrok SN z 25.11.2016 r., V CKN 83/16, LEX nr 2182666.

⁶⁴ Zob. Radwański Z., System Prawa Prywatnego, t. 2. Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2002, s. 437.

jednoznacznie wskazuje na to, iż skuteczność prawna stanowi jej element konieczny (konstytutywny)”⁶⁵. Odmiennego zdania jest *M. Gutowski* wskazując, iż skutek czynności prawnej winien być ujmowany nie w zakresie pojęcia czynności prawnej, lecz szerszego pojęcia stosunku prawnego⁶⁶. Stosunkiem prawnym jest zaś w opinii Autora „*podlegający regulacji normatywnej stosunek społeczny, w którym z jednej strony istnieje prawo podmiotowe uprawnionego, z drugiej strony korelatywnie z nim sprzężony obowiązek*”⁶⁷. Powyższe, na pierwszy rzut oka teoretyczne rozważania nie pozostają przy tym bez znaczenia praktycznego, gdyż rozstrzygając o ważności czynności prawnej przede wszystkim odnosimy się do ważności stosunku prawnego, który poprzez omawianą czynność prawną miał być wykreowany.

Rozbieżności w zakresie stosowanej w doktrynie nomenklatury można zaobserwować nadto na podstawie wyróżnianych w doktrynie elementów czynności prawnej, takich jak:

- 1) *essentialia negotii* – stanowiących przedmiotowo istotne, elementarne cechy identyfikujące daną czynność prawną, które rozstrzygają o jej skutkach prawnych, w tym również o takich, których strony wprost nie wyraziły, a które wynikają z mocy samego prawa;
- 2) *naturalia negotii* – stanowiących elementy nieistotne z punktu widzenia określenia charakteru danego typu czynności prawnej, regulujące w ramach swobody kontraktowej zagadnienia, które mocą przepisu dyspozytywnego pozostawiono uznaniu stron umowy;
- 3) oraz *accidentalialia negotii* – zwane elementami podmiotowo istotnymi, które tak samo jak *naturalia negotii* nie klasyfikują danej czynności prawnej, ale zawierają postanowienia, które strony uznały za istotne⁶⁸.

Większość przedstawicieli doktryny powyżej wskazane elementy przedstawia jako składowe pojęcia „czynności prawnej”, podczas gdy *M. Gutowski* jest zdania odmiennego, wskazując iż pojęcia te winny być stosowane wyłącznie do określania nazwanych

⁶⁵ Zob. *Radwański Z., Olejniczak A.*, Prawo cywilne – część ogólna. CH Beck, 2021, str. 383.

⁶⁶ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 20.

⁶⁷ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 33.

⁶⁸ *S. Rudnicki [w:] Dmowski S. (red), Rudnicki S. (red), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna.* Wydawnictwo Prawnicze, 2011, s. 264.

stosunków zobowiązaniowych, postulując jednocześnie wyraźniejsze oddzielenie na tej płaszczyźnie pojęcia *czynności prawnej* od *stosunku prawnego*, co w opinii Autora wspiera jednocześnie koncepcję *bezsuktkowej* definicji czynności prawnej⁶⁹. Zaznaczyć przy tym należy, iż w ujęciu bezskutkowym czynność jest *prawna* w tym sensie, że zmierza do wywołania skutków prawnych. W tym ujęciu definiuje się ją jako „*każde oświadczenie, które dostatecznie ujawnia wolę wywołania – samodzielnie albo w powiązaniu z innym oświadczeniem woli – określonych w oświadczeniu skutków prawnych*”⁷⁰. W takim, bezskutkowym rozumieniu pojęcia czynności prawnej do jej zaistnienia wystarczy:

- 1) w przypadku czynności jednostronnej – oświadczenie woli jednej ze stron, które ujawnia wolę samoistnego (w oderwaniu od innych elementów) wywołania określonych w jego treści skutków prawnych;
- 2) w przypadku umowy – złożenie dwu zgodnych oświadczeń woli, które stosownie do dostatecznie ujawnionej woli oświadczających miały wywołać skutki prawne tylko w powiązaniu ze zgodnym oświadczeniem woli drugiej strony.

Jak wskazuje R. Trzaskowski, „*bezsuktkowe ujęcie czynności prawnej jest bardzo ważne, ponieważ stanowi klucz do odróżnienia dokonanej (istniejącej), choć niesuktecznej czynności prawnej, od czynności w ogóle niedokonanej (nieistniejącej)*”, którą to problematykę rozwinęto w rozdziale 2.2.6. niniejszej pracy⁷¹.

2.2 RODZAJE WADLIWYCH CZYNNOŚCI PRAWNYCH.

Wadliwość czynności prawnej sprowadza się do tego, że czynność bądź w całości, bądź częściowo nie wywołuje zamierzonych przez stronę (strony) skutków prawnych. Zagadnienie to budzi jednak sporo wątpliwości i problemów praktycznych, gdyż terminologia, która służy do określania rzeczzonej wadliwości nie jest jednolita a nadto

⁶⁹ Zob. Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, CH Beck, 2017, s. 38.

⁷⁰ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 56; zob. również Bławat M., *Konwersja nieważnych czynności prawnych*, CH Beck 2019, s. 64.

⁷¹ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 56.

poglądy doktryny są w tej materii rozbieżne. Dotychczas przedstawiono wiele propozycji typologii wadliwych czynności prawnych, przy czym zaproponowane systematyki różnią się od siebie w dość istotny sposób⁷². Dla przykładu, *A. Wolter* w ramach typologii wadliwości czynności prawnych wyróżnił cztery kategorie, wskazując mianowicie na:

- 1) *nieważność bezwzględna*;
- 2) *nieważność względna*;
- 3) *bezskuteczność zawieszona*;
- 4) oraz *bezskuteczność względna*⁷³.

Z. Radwański również dzieli czynności wadliwe na cztery kategorie, lecz ujęte w odmienny od *A. Woltera* sposób, wyróżniając:

- 1) *czynności wzruszalne*;
- 2) *czynności dotknięte bezskutecznością zawieszoną*;
- 3) *czynności względnie bezskuteczne*;
- 4) *czynności częściowo bezskuteczne*;
- 5) oraz – co charakterystyczne dla tego Autora – wyłącza on *czynności bezwzględnie nieważne z zakresu pojęcia wadliwych czynności prawnych*⁷⁴.

A. Szpunar wyróżnia zaś w tym zakresie jedynie trzy kategorie, tj.:

- 1) *nieskuteczność bezwzględna*;
- 2) *nieskuteczność warunkowa*;
- 3) oraz *nieskuteczność względna*⁷⁵.

Odnotować przy tym należy, iż w przedstawianych dotychczas typologiach czynności prawnych co do zasady nie wyodrębniano sankcji *braku związania konsumenta*

⁷² Kompleksowe zestawienie proponowanej przez różnych autorów systematyki sankcji wadliwości czynności prawnych przedstawił *M. Gutowski* [w:] *Gutowski M.*, *Nieważność czynności prawnej*, CH Beck, 2017, s. 40-41.

⁷³ Zob. *Wolter A.*, *Ignatowicz J.*, *Stefaniuk K.*, *Prawo cywilne*, Wolters Kluwer, 2020, s. 423 i nast.

⁷⁴ Zob. *Radwański Z.*, *System Prawa Prywatnego*, t. 2. *Prawo cywilne – część ogólna*, CH Beck 2002, s. 438; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.6.

⁷⁵ Zob. *Szpunar A.*, *Zarząd majątkiem wspólnym małżonków*, NP. 1956/10, s. 38.

niedozwolonym postanowieniem umownym, o której mowa w art. 385¹ § 1 KC, jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnej. Nie czynił tego również SN w swoim dorobku orzeczniczym, przyjmując najczęściej, że omawiana sankcja odpowiadać będzie sankcji niezdefiniowanej *bezskuteczności ex lege* lub *sankcji zawieszanej* postanowienia umownego i – opcjonalnie – również *bezskuteczności zawieszanej* całej umowy⁷⁶. Stanowisko doktryny wydaje się jednak zmieniać w powyższym zakresie. M. Gutowski w jednej z nowszych publikacji zauważa już bowiem, iż dotychczas wyróżniana typologia wadliwości prawnych może okazać się niewystarczająca dla prawidłowego odróżnienia sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym i tym samym zdaniem Autora zasadne wydaje się wyróżnienie „odrębnej podkategorii *bezskuteczności*”⁷⁷. Na dynamikę charakteru przedmiotowej sankcji zwraca uwagę również R. Trzaskowski, wskazując, że „*wskutek zabiegów interpretacyjnych Trybunału pozornie neutralna formuła o braku związania konsumenta otrzymuje coraz ściślej określone kontury znaczeniowe*”, co według Autora może doprowadzić do konieczności przyjęcia przy stosowaniu normy art. 385¹ § 1 KC precyzyjnie określonego rodzaju sankcji, którą określa mianem *sankcji specyficznej*⁷⁸.

Zostawiając niejako na boku wskazane powyżej różnice terminologiczne można dojść do wniosku, że dominuje pogląd, zgodnie z którym pojęcie *czynności wadliwych* należy uznać za kategorię najszerszą, obejmującą swoim zakresem zarówno czynności dotknięte wadą nieważności, jak i obarczone innymi, *lżejszymi* postaciami wadliwości. M. Gutowski kwestionuje przy tym celowość wyłączenia czynności bezwzględnie nieważnych z zakresu pojęcia wadliwych czynności prawnych, gdyż nieważność można – a moim zdaniem nawet powinno się – uznać „*za najdalej idącą postać wadliwości*”⁷⁹. Nadto, czynności dotknięte

⁷⁶ Na temat ewolucji podejścia SN do charakteru prawnego sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.1. oraz 3.9.2.

⁷⁷ Zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 88; należy jednak zauważyć, iż Autor w starszych publikacjach nie wyróżniał bezskuteczności abuzywnej jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnych, wskazując, iż należy ona do kategorii czynności bezskutecznych *sensu stricto* (zob. Gutowski M., Bezskuteczność czynności prawnej, CH Becka 2017, s. 323 i nast.).

⁷⁸ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596, 605-608;

⁷⁹ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 42; należy odnotować jednak pogląd odmienny, zgodnie z którym nieważna czynność prawna nie jest w ogóle czynnością prawną, gdyż nie wywołuje skutków zamierzonych przez działającego (zob. np. Gizbert-Studnicki T., O nieważnych czynnościach oprawnych w świetle czynności konwencjonalnych, PiP 1975/4, s. 72).

nieważnością bezwzględną nie są wbrew poglądom niektórych autorów pozbawione całkowicie doniosłości prawnej, gdyż w rzeczywistości mogą wywoływać skutki określone w przepisach prawa⁸⁰.

Zauważyć przy tym należy, że różnice pomiędzy typami czynności wadliwych wynikają co do zasady z ich odmienności na dwóch płaszczyznach, tj.:

- 1) płaszczyźnie konstrukcyjnej – czyli opierają się na odmienności reguł, które zostały naruszone w ramach danej czynności prawnej;
- 2) oraz płaszczyźnie skutkowej – czyli opierają się na odmienności konsekwencji prawnych będących następstwem naruszenia danych reguł.

Ocena dokonywana pod kątem zgodności z regułami konstrukcyjnymi determinować będzie przy tym „powstanie i zakres skutków prawnych, określany regułami konsekwencyjnymi”⁸¹. Należy jednocześnie odnotować, że część autorów akcentuje również szerokie znaczenie pojęcia *bezskuteczności*, które w ślad za opracowaniami doktryny niemieckiej (*Unwirksamkeit*) wskazywane jest jako termin najszerszy, obejmujący wszystkie postacie wadliwości czynności prawnej⁸², przy czym w mojej opinii nie jest to założenie trafne, gdyż termin ten *de facto* używany jest zarówno przez ustawodawcę jak i przez doktrynę w sposób dalece różnorodny i wyjątkowo niejednoznaczny. W zakresie powyższego problemu rodzi przede wszystkim kwestia wzajemnej relacji terminów *czynność bezskuteczna* i *czynność nieważna*. Posługując się teorią reguł konstytutywnych M. Gutowski przedstawił rozróżnienie, zgodnie z którym „*czynność bezskuteczna, właśnie z uwagi na reguły konsekwencyjne, nie wywołuje skutków prawnych (w całości lub w części), lecz jej konstrukcja jest zgodna z normami obejmującymi reguły konstytutywne (konstrukcyjne)*”. W opinii Autora takie rozróżnienie dodatkowo wzmacnia argumentację przemawiającą za koniecznością formułowania bezskutkowej definicji pojęcia czynności prawnej, gdyż przy ujęciu skutkowym tak

⁸⁰ Zob. *Soltysiński S.*, Nieważne i wzruszalne uchwały zgromadzeń spółek kapitałowych, PPH 2006, Nr 1, s. 5.

⁸¹ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 39.

⁸² Zob. *Preussner-Zamorska J.*, Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym, PWN 1983, s. 11; *Sobolewski P.*, Kompetencja do dokonania czynności prawnej jako przesłanka jej prawnej doniosłości, PPH 2009/2, s. 32-33; zob. również *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 86.

naprawdę różnica pomiędzy czynnością *nieważną* a *bezszyteczną* w ogóle by nie występowała⁸³. Według Autora „czynności *bezszyteczne* dokonane są bowiem – w odróżnieniu od *nieważnych* – w sposób zgodny z regułami konstytutywnymi, a niezgodnie z innymi regułami konstrukcyjnymi” i przepisy ustawy wskazują poprzez reguły konsekwencyjne czy i w jakim zakresie zaistnieje *bezszyteczność* takiej czynności⁸⁴.

Reasumując, należy przychylić się do poglądu prezentowanego przez *M. Gutowskiego*, zgodnie z którym pojęcie *czynności wadliwych* należy uznać za najszersze i zawierające w sobie zarówno czynności *nieważne*, jak i te z innego powodu *bezszyteczne*. Jednocześnie uznać należy, że kategoria *czynności bezszytecznych* jest kategorią odmienną od *czynności nieważnych* i co do zasady za *bezszyteczne* mogą być uznane wyłącznie czynności ważne, które nie naruszają reguł konstytutywnych. Należy jednak zastrzec, iż powyższe założenie nie znajdzie zastosowania w odniesieniu do sankcji *braku związania* z art. 385¹ § 1 KC dotyczącej niedozwolonych postanowień umownych w stosunkach konsumenckich, nazywanej przez mnie w dalszej części opracowania *bezszytecznością abuzywną*, której poświęcono rozdział 3 niniejszej pracy, a to ze względu na wypracowany w orzecznictwie charakter *lex specialis* wskazanej sankcji względem rodzimej sankcji nieważności bezwzględnej czy też jakiegokolwiek innej formy wadliwości czynności prawnej przewidzianej w przedakcesyjnym brzmieniu polskiego Kodeksu cywilnego⁸⁵. Dodatkowo, należy przychylić się do stanowiska Autora, zgodnie z którym pojęcie *bezszyteczności* winno być używane jedynie w ograniczonym zakresie, tj. wyłącznie w rozumieniu ustawowym, a zatem jako kategorię obejmującą czynności dotknięte sankcją *bezszyteczności zawieszanej*, *bezszyteczności względnej* oraz *bezszyteczności sensu stricto*, każdorazowo ze sprecyzowaniem rodzaju *bezszyteczności*, o którym mowa⁸⁶. Analogicznie – moim zdaniem – określenie to winno być używane do określenia sankcji *braku związania* z art. 385¹ § 1 KC, z jednoczesnym sprecyzowaniem, iż mamy do czynienia z *bezszytecznością abuzywną*, która może prowadzić do *trwałej bezszyteczności* całej czynności prawnej, co skutkami odpowiada wówczas *bezwzględnej nieważności*

⁸³ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.1.4.

⁸⁴ Zob. *Gutowski M.*, *Nieważność czynności prawnej*, CH Beck, 2017, s. 53.

⁸⁵ *Ibidem*, s. 57; zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.8; zob. również uwagi dotyczące wzajemnej relacji sankcji z art. 58 KC i art. 385¹ § 1 KC zawarte w rozdziale 4.1.

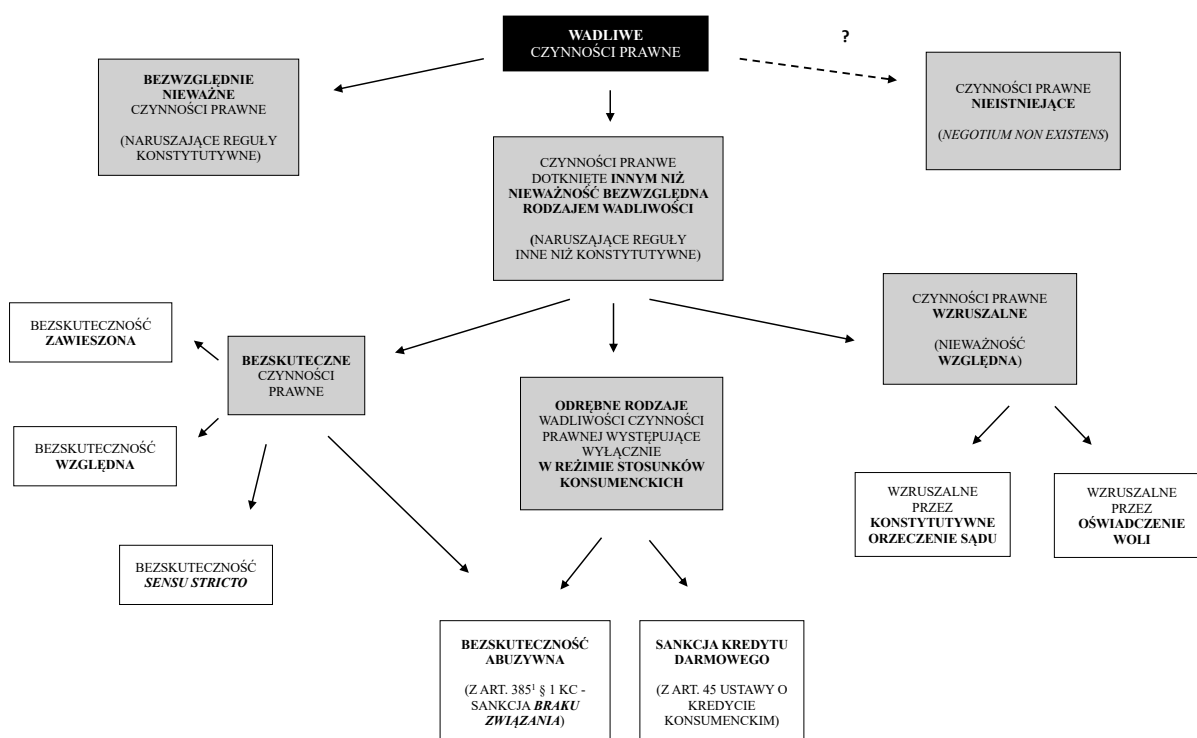
⁸⁶ *Ibidem*, s. 58.

takiej czynności, z zastrzeżeniem jednak odmiennej sytuacji prawnej, w jakiej znajdują się wówczas konsument i przedsiębiorca⁸⁷.

Jak już zaznaczono powyżej, w doktrynie wyróżnia się nadto kategorię *czynności nieistniejących* oraz *czynności wzruszalnych*, czyli dotkniętych sankcją tzw. *nieważności względnej*. Kluczowe z powyżej wyszczególnionych postaci wadliwości czynności prawnej omówiono w kolejnych rozdziałach niniejszej pracy, ze szczególnym uwzględnieniem będącej głównym przedmiotem pracy sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, której poświęcono odrębny rozdział opracowania.

Rys. 1.

Schemat przedstawiający typologię wadliwych czynności prawnych.

⁸⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziałach 3.13.4., 5.1.1., 5.1.2., 5.1.3. oraz 5.4.4.; charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej* sformułowany w orzecznictwie TSUE prowadzi bowiem do wniosku, iż odmiennie należy oceniać charakter prawny roszczeń restytucyjnych konsumenta i przedsiębiorcy – w wypadku pierwszego z wymienionych odpowiadać będą one kondycji *sine causa* względnie *indebiti*, zaś w przypadku przedsiębiorcy należy dostrzec podobieństwo do kondycji *causa finita*.

2.2.1 NIEWAŻNOŚĆ BEZWZGLĘDNA.

Zgodnie z dotychczas poczynionymi uwagami *nieważność bezwzględna* należy uznać za najdalej idącą postać wadliwości czynności prawnej występującą w polskim prawie cywilnym. Jej bezwzględny charakter polega na tym, że czynność prawna obarczona tego typu wadą nie wywołuje żadnych skutków w sferze cywilnoprawnej⁸⁸. Tym samym należy przyjąć – w nawiązaniu do rozważań zawartych w rozdziale 2.1.4 pracy – że wskazanej charakterystyce może odpowiadać tylko czynność prawna ujmowana bezskutkowo⁸⁹. *Nieważność bezwzględna* oznacza, że pomimo istnienia zewnętrznych pozorów dokonania czynności prawnej, czynność taka nie wywołuje zamierzonych skutków prawnych⁹⁰. Nieważność taka powstaje przy tym z mocy samego prawa (*ex lege*) i datuje się ją od samego początku, tzn. od chwili dokonania nieważnej czynności (*ab initio* lub też ze skutkiem *ex tunc*). Oznacza to, że każdy, kto ma w tym interes, może się na nią powołać, gdyż nieważność jest skutkiem powszechnym, działającym wobec wszystkich (*erga omnes*), co zresztą sąd każdorazowo ma obowiązek stwierdzić z urzędu⁹¹.

W odróżnieniu od *nieważności względnej* – w postaci *wruszalności* (unieważnialności) – i od *bezskuteczności zawieszanej*, omawiana sankcja ma charakter bezwzględny, co oznacza, że czynność prawna dotknięta tą wadą nie wywołała i nie może wywołać żadnych skutków prawnych objętych wolą stron, poza powstaniem ubocznych skutków, które ustawa wiąże z czynnością prawną nieważną, jak np. obowiązek zwrotu świadczeń wzajemnych (art. 496-497 KC)⁹². Również w przypadku *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego, o której mowa w art. 385¹ § 1 KC, jej działający *ex lege* i *ex tunc* charakter nie przybiera postaci bezwzględnej w stopniu przewidzianym normą art. 58 § 1 KC, a to ze względu na jej opcjonalny charakter w tym znaczeniu, że sankcja ta nie

⁸⁸ Zob. Janiak A., [w:] Kidyba A. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, WKP 2012, kom. do art. 58.

⁸⁹ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 66.

⁹⁰ To właśnie występowanie zewnętrznych pozorów dokonania czynności prawnej odróżnia czynność prawną nieważną od czynności prawnej nieistniejącej, którą omówiono w rozdziale 2.7 pracy.

⁹¹ Sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę w każdym stanie sprawy nieważność czynności prawnej (art. 58 § 1 KC), jednak tylko na podstawie materiału zgromadzonego zgodnie z regułami ustawy procesowej (zob. uchwała SN z 17.06.2005 r., III CZP 26/05, OSP 2006/7–8/85 z aprobowaną glosą W. Broniewicza (OSP 2006/7-8/85)).

⁹² Zob. Rudnicki S., [w:] Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.), Kodeks Cywilny, Komentarz, LexisNexis 2006, kom. do art. 58; na temat sytuacji prawnej stron *trwale bezskutecznej* umowy i przysługujących im wówczas roszczeń restytucyjnych zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.1.1.

może działać wbrew woli konsumenta, który będąc należycie poinformowany może zrzec się przysługującej mu ochrony, przywracając tym samym wadliwemu postanowieniu skuteczność *ex tunc*⁹³.

Nieważność bezwzględna czynności prawnej może wynikać przede wszystkim z przesłanek konstrukcyjnych (tj. odnoszących się do wadliwej konstrukcji czynności prawnej) jak również ze sprzeczności treści prawidłowo skonstruowanej (w rozumieniu technicznym) czynności prawnej z przepisami prawa, zasadami współżycia społecznego czy też z zamiaru obejścia rzeczoną czynnością przepisów prawa, przy czym każda z przesłanek nieważności ma charakter samoistny i wystarczający do przesądzenia o upadku czynności prawnej. Co istotne, naruszenie przesłanek konstrukcyjnych nie oznacza sprzeczności tej czynności z prawem, gdyż jak trafnie zauważa R. Trzaskowski „nie dopełniając tych przesłanek, osoba dokonująca czynności prawnej nie narusza żadnego zakazu albo nakazu ani nie kształtuje praw i obowiązków w sposób niedozwolony”⁹⁴, lecz skutek w postaci nieważności czynności prawnej wynika *in casu* z niedopełnienia jednej (lub więcej) przesłanek skuteczności czynności prawnej⁹⁵. Odróżnienie przypadków sprzeczności czynności prawnej z prawem od przypadków niedopełnienia którejs z przesłanek konstrukcyjnych pozostaje przy tym istotne z punktu widzenia skutków zaistniałej wadliwości, jak również z punktu widzenia relacji sankcji nieważności bezwzględnej w stosunku do bezskuteczności abuzywnej warunku zawartego w umowie konsumenckiej.

Jak wskazuje Z. Radwański, za nieważne polski Kodeks cywilny uznaje czynności prawne w sytuacji⁹⁶:

⁹³ Zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 88-89, 187; na temat charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.8.

⁹⁴ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 58.

⁹⁵ Co m.in. odróżnia *bezwzględną nieważność* z art. 58 § 1 KC od *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego, gdyż w przypadku sankcji z art. 385¹ § 1 KC jej zastosowanie warunkowane jest uznaniem, że prawidłowo skonstruowane postanowienie umowne oraz – co do zasady – zgodne z prawem w rozumieniu art. 58 § 1 KC kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób rażąco naruszający interesy słabszej strony kontraktu (na temat konkurencyjnego charakteru sankcji *bezskuteczności abuzywnej* względem sankcji *nieważności bezwzględnej* zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.1.).

⁹⁶ Zob. Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna. CH Beck, 2021, str. 383.

- 1) braku odpowiedniej zdolności do czynności prawnych (art. 10 i n. KC – przesłanka konstrukcyjna);
- 2) wystąpienia niektórych wad oświadczenia woli (art. 82, 83 KC – przesłanka konstrukcyjna)⁹⁷;
- 3) niedochowania formy przewidzianej ze skutkiem *ad solemnitatem* (art. 73 i n. KC – przesłanka konstrukcyjna);
- 4) oraz sprzeczności czynności prawnej z bezwzględnie wiążącymi normami prawnymi lub zasadami współżycia społecznego (art. 58 KC).

A. Wolter wskazany zbiór uzupełnia nadto o sytuację, w której strona dokonująca czynności prawnej nie ma wymaganej prawem zdolności prawnej (jako przesłankę konstrukcyjną) oraz o przypadki obejścia prawa⁹⁸. Omówienie poszczególnych przesłanek nieważności należy zacząć – ze względu na mniejszy stopień skomplikowania przedmiotowej materii – od przesłanek konstrukcyjnych. Jak zasadnie wskazuje przy tym *M. Gutowski*, stwierdzenie zaistnienia którejs z nich pozwala bowiem uniknąć skomplikowanej analizy wadliwości przez pryzmat norm art. 58 i 353¹ KC⁹⁹.

2.2.1.1 PRZESŁANKI KONSTRUKCYJNE NIEWAŻNOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNEJ.

Wadliwość czynności prawnej skutkująca jej bezwzględną nieważnością odnosić się będzie co do zasady do pierwszej fazy dokonywania czynności prawnej (*in obligatione*), obejmującej czynności związane z ustaleniem treści czynności prawnej czy też formy prawnej koniecznej dla jej skutecznego dokonania, jak również z ewentualnym uwzględnieniem dodatkowych wymogów formalnych przewidzianych szczególnymi przepisami prawa, koniecznych dla zachowania skuteczności danego rodzaju czynności. We wskazanym zakresie wyróżnić należy przede wszystkim tzw. *przesłanki konstrukcyjne* nieważności bezwzględnej umowy, obejmujące niezgodność z przepisami dotyczącymi konstrukcji danej czynności prawnej, takie jak forma, zdolność do dokonania czynności prawnej czy też niektóre wady oświadczenia woli. Jeżeli czynność prawna została dokonana z naruszeniem reguł konstrukcyjnych danej czynności prawnej, o których mowa

⁹⁷ Na temat wad oświadczeń woli zob. również uwagi zawarte rozdział 2.8.

⁹⁸ Zob. *Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne, Wolters Kluwer, 2020, s. 426.

⁹⁹ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 95.

powyżej, wówczas skutki takiej wadliwości regulowane są – co do zasady – przepisami odrębnymi i tym samym źródłem nieważności czynności prawnej obciążonej taką wadą konstrukcyjną nie będzie norma art. 58 § 1 KC¹⁰⁰.

Dla przykładu wskazać należy, że podstawą nieważności czynności prawnej z uwagi na niedochowanie prawem przepisanej formy jest art. 73 KC, a nie art. 58 KC¹⁰¹. Analogicznie uznać należy, że w przypadku wad oświadczenia woli, takich jak błąd, który powoduje względną nieważność czynności prawnej, czyli jej wzruszalność – w efekcie oznaczając możliwość uchylecia się od skutków wadliwego oświadczenia woli przez uprawnionego doprowadzając tym samym do nieważności umowy jako całości¹⁰² – podstawą będzie wówczas norma art. 84 KC. Przyczyną nieważności czynności prawnej może być również brak kompetencji po stronie podmiotu uczestniczącego w tej czynności do jej dokonania. Stąd też, dla przykładu nieważna będzie umowa sprzedaży nieruchomości przez ojca na rzecz małoletniego syna, działającego przez matkę wyłączoną z uprawnienia do reprezentowania na mocy art. 98 § 2 pkt 2 KRO¹⁰³.

Odnotować jednak wypada, że systematyzacja przypadków czynności naruszających pewne ogólne reguły konstrukcyjne dotyczące dokonywania czynności prawnych może w praktyce rodzić problemy, gdyż w grę wchodzić będzie również możliwość odwołania się nie tyle do naruszenia ustawy, lecz do nieistnienia zobowiązania ze względu na brak niezbędnego konsensusu (*dyssens*)¹⁰⁴. Należy przy tym zauważyć, iż wypełnienie

¹⁰⁰ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.2.

¹⁰¹ Zob. wyrok SN z 19.11.2003 r., V CK 477/02, LEX nr 175975; zob. również *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2008, s. 200 i n.

¹⁰² W takim wypadku nie ma natomiast możliwości, aby uchylić się jedynie od niektórych postanowień umowy z zamiarem pozostawienia w mocy pozostałych (na temat rozbieżności orzeczniczych w zakresie możliwości stosowania art. 58 § 3 KC w odniesieniu do innych przypadków nieważności bezwzględnej niż przewidziana w § 1 i 2 wskazanego przepisu zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.2.).

¹⁰³ Zob. postanowienie SN z 15.12.1999 r., I CKN 299/98, OSP 2000/12/186.

¹⁰⁴ Dla przykładu *R. Trzaskowski* wskazuje, iż „*umowa zawarta w imieniu osoby nieistniejącej wydaje się wadliwa ze względu na brak podmiotu w zobowiązaniu, a więc brak niezbędnego konsensu, co oznacza raczej nieistnienie umowy. Podobnie w razie zawarcia umowy z osobą inną niż ta, za którą się podawała, można rozważać odwołanie do dyssensu (nieistnienie umowy) albo podstępu*”, podczas gdy w orzecznictwie SN posłużono się w tym zakresie konstrukcją sprzeczności umowy z prawem (art. 101 § 2 i art. 8 § 1 KC – zob. wyrok SN z 24.01.2008 r., I CSK 362/07, OSNC 2009/3/46; jak wynika zaś z wyroku SN z 8.02.2007 r. (I CSK 420/06, LEX nr 274239) o braku minimalnego konsensu można

przesłanek formalnych niezbędnych do skutecznego dokonania czynności prawnej, takich jak np. wydanie wymaganego prawem zezwolenia przez sąd opiekuńczy opiekunowi osoby ubezwłasnowolnionej całkowicie na dokonanie czynności prawnej – co na podstawie art. 156 w związku z art. 175 KRO stanowi warunek konieczny dla skuteczności wskazanej czynności – nie wyłącza możliwości badania w przyszłości, czy czynność prawna dokonana na podstawie uprzednio uzyskanego zezwolenia sądu (czyli z zachowaniem wymaganej przesłanki konstrukcyjnej) okaże się potencjalnie nieważna tym razem ze względu na sprzeczność z ustawą lub z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 1 i 2 KC), którym to przesłankom poświęcono kolejne rozdziały opracowania¹⁰⁵.

2.2.1.2 SPRZECZNOŚĆ Z PRAWEM (ART. 58 § 1 KC).

Kluczowa z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania pozostaje sankcja *nieważności bezwzględnej* przewidziana na wypadek dokonania czynności sprzecznej z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa. Stany faktyczny podlegające pod hipotezę przedmiotowej sankcji potencjalnie znajdują się bowiem również w zakresie zastosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* nieuczciwego warunku umownego, mogącej skutkować *trwałą bezskutecznością* całej umowy, o ile sporna umowa zawarta została w reżimie stosunków konsumenckich¹⁰⁶. Sankcja ta, mająca opcjonalny charakter wyprzedza bowiem – na zasadzie *lex specialis* – działanie sankcji *nieważności bezwzględnej* z art. 58 § 1 KC w odniesieniu do obarczonego wadą postanowienia lub całej umowy, przy czym odmienny jest jej charakter prawny, przesłanki niezbędne do jej wdrożenia oraz mechanizm postępowania sądu krajowego mający na celu usunięcie dostrzeżonej wadliwości w ramach konsumenckiej czynności prawnej¹⁰⁷.

Sprzeczność z prawem jako podstawa bezwzględnej nieważności czynności prawnej regulowana jest treścią art. 58 § 1 KC, zgodnie z którym nieważna jest czynność prawna,

mówić także w razie nieokreślenia w umowie przedwstępnej istotnych postanowień umowy przyrzeczonej.

¹⁰⁵ Zob. wyrok SN z 25.11.2009 r., II CSK 262/09, OSNC-ZD 2010/3/79.

¹⁰⁶ Na temat przesłanek zastosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.12.

¹⁰⁷ Zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 88-89; na temat konkurencyjnego charakteru sankcji *bezskuteczności abuzywnej* względem sankcji *nieważności bezwzględnej* zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.1.

jeżeli jest sprzeczna z ustawą albo ma na celu jej obejście. Wskazana norma odróżnia zatem od siebie czynności prawne sprzeczne z ustawą i czynności mające na celu obejście ustawy, nie definiując jednak ani jednych, ani drugich. Tym niemniej należy uznać, iż treść czynności prawnej jest sprzeczna z ustawą wtedy, gdy zawiera postanowienia z nią sprzeczne albo gdy nie zawiera treści przez ustawę nakazanych¹⁰⁸. Czynnościami sprzecznymi z prawem są więc zarówno czynności objęte zakazem prawnym, jak i nim nieobjęte, lecz dokonane w celu osiągnięcia zakazanego skutku¹⁰⁹. Sprzeczność z ustawą występuje także wtedy, gdy wynika z właściwości lub z natury określonych przepisów pomimo braku wyraźnego zakazu dokonywania czynności prawnej określonej treści¹¹⁰. W uzasadnieniu wyroku z 3 kwietnia 2000 r.¹¹¹ SN doprecyzował, że czynność prawna sprzeczna z ustawą dopiero wtedy jest dotknięta sankcją nieważności z art. 58 § 1 KC, gdy sprzeczność dotyczy istotnego postanowienia (*essentialia negotii*) czynności prawnej. W opinii SN „nie może bowiem dotyczyć sankcja nieważności (art. 58 § 1 KC) czynności prawnej, w której zostały określone odmiennie, niż przewiduje ustawa, *naturalia negotii*”. Nadto ocena, czy w danym wypadku wadliwość czynności prawnej powoduje jej nieważność, jest każdorazowo wynikiem stwierdzenia, że naruszenie hipotezy danego przepisu łączy się z jego dyspozycją w postaci sankcji nieważności.

Jak trafnie wskazuje R. Trzaskowski, nawet prawidłowo skonstruowane czynności prawne, zmierzające do ukształtowania położenia prawnego osób, które wyraziły na to zgodę w prawidłowo powziętym i wyrażonym oświadczeniu woli, nie mogą bowiem wywoływać skutków prawnych, jeżeli poprzez sprzeczność z przepisami prawa godziłyby w wartości chronione porządkiem konstytucyjnym. Stąd też redakcja art. 58 KC wskazuje, iż preferowanym skutkiem sprzeczności czynności prawnej z ustawą lub zasadami

¹⁰⁸ S. Rudnicki mówi o formalnej i materialnej niezgodności z bezwzględnie obowiązującymi przepisami prawa dla przykładu wskazując zakazaną przez art. 1047 KC umowę o spadek po osobie żyjącej lub też zastrzeżenie kary umownej za szkodę wynikłą z niewykonania lub nienależytego wykonania zobowiązania pieniężnego, podczas gdy art. 483 § 1 KC zezwala na ustanowienie kary umownej tylko przy zobowiązaniach niepieniężnych (zob. Rudnicki S. [w:] Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.), Kodeks Cywilny, Komentarz, LexisNexis 2011, kom. do art. 58); M. Gutowski wskazuje zaś dla przykładu art. 878 § 1 KC, który w przypadku nieokreślenia pisemnie granicy przyszłego długu w umowie poręczenia powodować będzie nieważność dokonanej czynności prawnej (zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 205).

¹⁰⁹ Zob. wyrok SN z 18.04.2013 r., II CSK 557/12, OSNC 2014/2/13.

¹¹⁰ Zob. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.1.

¹¹¹ Zob. wyrok SN z 3.04.2000 r., I CKN 618/98, LEX nr 50707.

współżycia społecznego „*jest surowa sankcja nieważności całości lub części czynności prawnej*”¹¹². W rzeczonym przepisie chodzi zatem o sytuacje, w których zgodnie oświadczenia woli osób dokonujących czynności prawnej, stanowiące – w świetle przesłanek ogólnych i szczególnych przypisania skutków prawnych – wystarczającą podstawę do przypisania im określonych w oświadczeniach woli skutków prawnych, kolidują z wartościami chronionymi przez porządek prawny¹¹³.

Odnutowania wymaga nadto fakt, że art. 58 KC w swojej treści nie odwołuje się do pojęcia *oświadczenia woli*, lecz *czynności prawnej*, co prowadzi do wniosku, że w przypadku braku zgodnych oświadczeń woli umowa nie jest jeszcze zawarta i tym samym nie istnieje jako dwustronna czynność prawna nawet rozumiana w sposób bezskutkowy, a tym samym nie może zostać poddana ocenie przez pryzmat art. 58 KC¹¹⁴. Dopiero złożenie zgodnych oświadczeń pozwala mówić o zawartej (istniejącej) czynności prawnej, która może zostać poddana stosownej ocenie pod kątem zgodności z prawem.

Co istotne, uregulowana w art. 58 KC sprzeczność czynności prawnej z ustawą (lub z zasadami współżycia społecznego) stanowi odrębny i niezależny typ wadliwości czynności prawnej, który należy odróżnić od niespełnienia przesłanek konstrukcyjnych mających na celu zapewnienie, że złożone oświadczenia woli stron stanowią wystarczającą podstawę do zmian w ich położeniu prawnym, którą to problematykę omówiono w poprzednim rozdziale pracy. Przepisu art. 58 KC „*nie można jednak traktować jako całości regulacji normatywnej nieważności czynności prawnej z uwagi na jej sprzeczność*

¹¹² Zob. Trzaskowski R., w: *Gudowski J.* (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 58; trafnie zauważa Autor, że dotkliwy także może być *inny skutek*, o którym mowa w art. 58 § 1 KC, polegający na tym, że „*na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzą odpowiednie przepisy ustawy*”.

¹¹³ Kolidacja ta polega zaś na tym, że indywidualne i konkretne postępowanie stron czynności prawnej, wynikające z treści rzeczony czynności, godzi w treść generalnej i abstrakcyjnej normy prawnej, wynikającej z ustawy, w taki sposób, że albo (1) nie respektuje zakazu ustawowego bądź (2) nie zawiera treści lub innych warunków objętych nakazem normy prawnej, czy też (3) cel rzeczony postępowania jest sprzeczny z tą normą, (4) treść czynności sprzeciwia się naturze stosunku prawnego lub (5) ma na celu obejście nakazu lub zakazu przewidzianego normą (zob. wyrok SN z 3.02.2011 r., I CSK 261/10, LEX nr 784986); należy przy tym odnotować, iż ocena, czy dochodzi do kolidacji, o której mowa powyżej powinna być przeprowadzana według stanu prawnego obowiązującego w chwili dokonania czynności prawnej (zob. postanowienie SN z 14.04.2006 r., III CZP 61/06, LEX nr 209209).

¹¹⁴ Zob. Trzaskowski R., *Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem*, LexisNexis 2013, s. 68; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.1.4.

z prawem”¹¹⁵, podkreślić należy bowiem jednocześnie znaczenie normy art. 353¹ KC, zgodnie z którą „strony zawierające umowę mogą ułożyć stosunek prawny według swego uznania, byleby jego treść lub cel nie sprzeciwiały się właściwości (naturze) stosunku, ustawie ani zasadom współżycia społecznego”, przy czym wzajemny stosunek pomiędzy oboma wyżej wymienionymi przepisami wywołuje wątpliwości w doktrynie. Przeważa jednak pogląd, zgodnie z którym umowa zawarta z naruszeniem art. 353¹ § 1 KC jest czynnością sprzeczną z ustawą w rozumieniu art. 58 § 1 KC, co dotyczy także umów sprzecznych z naturą zobowiązania oraz z zasadami współżycia społecznego, co zatem oznacza, że art. 353¹ § 1 KC jest traktowany jak każda inna norma ustawowa, której dotyczy potencjalna sprzeczność w rozumieniu normy art. 58 § 1 KC¹¹⁶.

Wydaje się jednocześnie, że pojęcie *ustawy* zawarte w treści art. 58 KC nie nastęrcza większych wątpliwości interpretacyjnych. W doktrynie panuje bowiem zgoda co do tego, że chodzi tu o wymienione w art. 87 ust. 1 i 2 Konstytucji RP normy prawa powszechnie obowiązującego, czyli Konstytucję, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe, rozporządzenia oraz – na obszarze działania organów, które je ustanowiły – akty prawa miejscowego a nadto bezpośrednio skuteczne normy prawa unijnego, w szczególności rozporządzenia, które mają bezpośrednie zastosowanie w porządku wewnętrznym Unii i korzystają z pierwszeństwa w wypadku kolizji z ustawami krajowymi¹¹⁷.

Problemy powoduje jednak ustalenie zakresu zastosowania normy art. 58 KC. W doktrynie dominuje pogląd, zgodnie z którym rzeczona regulacja dotyczy wyłącznie kwestii

¹¹⁵ Zob. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 204; M. Gutowski wskazuje przy tym, iż pojęcie „sprzeczna”, którym posługuje się art. 58 KC oraz pojęcie „sprzeciwiały się” zawarte w art. 353¹ KC należy w ujęciu kodeksowym traktować synonimicznie.

¹¹⁶ Zob. Saffjan M. [w:] Pietrzykowski K. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. T1, CH Beck 2020, komentarz do art. 353¹; Trzaskowski R., Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych, Zakamycze 2005, s. 462; tak też SN w wyrokach: z 8.01.2003 r., II CKN 1097/00, OSNC 2004/4/55 oraz z 15.02.2018 r., I CSK 487/17, OSNC 2019/1/9.

¹¹⁷ Zob. Radwański Z., [w:] System Prawa Prywatnego, t. 2, 2008, s. 229; Machnikowski P., [w:] System Prawa Prywatnego, t. 5, 2020, s. 581–582; Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 231 oraz Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, WKP 2021, kom. do art. 58, w którym wskazano, iż „w razie sprzeczności czynności prawnej z aktem normatywnym podustawowym dyspozycja art. 58 § 1 ma zastosowanie tylko wtedy, gdy jest on aktem wykonawczym w stosunku do ustawy, z której upoważnienia został wydany, i mieści się w granicach tego upoważnienia. W takim wypadku można mówić o sprzeczności czynności prawnej z ustawą”; zob. nadto Gutowski M., Sprzeczność z prawem Unii Europejskiej jako przesłanka nieważności czynności prawnej na podstawie art. 58 k.c., RPEiS 2006/1, s. 111.

sprzeczności treści oraz celu czynności prawnej z ustawą (lub zasadami współzycia społecznego), przy czym cel czynności prawnej, o którym mowa w omawianej normie, to cel nieobjęty treścią samej czynności¹¹⁸. Jak tłumaczy M. Gutowski „cel wpływa na kształt praw i obowiązków pośrednio – jako jeden z czynników, które powinny być wzięte pod uwagę w toku wykładni. Treść czynności natomiast określa właśnie kształt praw i obowiązków”¹¹⁹. Jeżeli zaś czynność prawna została dokonana niezgodnie z przepisami

¹¹⁸ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 75; należy odnotować, iż w starszych opracowaniach poddawano w wątpliwość, czy sprzeczność celu czynności prawnej z ustawą winna skutkować jej nieważnością (zob. Grzybowski S., [w:] Grzybowski S. (red.), System prawa cywilnego, t. 1, 1985, s. 512); wydaje się jednak, że skoro ustawa wskazuje wprost, iż nieważne są czynności, których celem jest obejście prawa to tym bardziej za nieważne winny być uznane czynności, których celem jest z prawem wprost sprzeczny (*a maiori ad minus*); R. Trzaskowski stwierdza nadto, iż „postulat uwzględnienia w ramach art. 58 także wadliwości celu czynności prawnej jest trafny, a przemawia za nim treść art. 58 § 1 (mowa w nim o „czynności mającej na celu obejście ustawy”), treść art. 353¹ (mowa w nim o celu umowy) oraz treść art. 412 (mowa w nim o świadczeniu spełnionym w celu niegodziwym)”. M. Saffjan i Z. Radwański wyrażają przy tym pogląd, zgodnie z którym sprzeczność celu czynności prawnej z ustawą może powodować nieważność tejże czynności jedynie w sytuacji, kiedy znany jest on obu stronom rzeczonyj czynności prawnej (zob. Saffjan M., [w:] Pietrzykowski K (red.), Kodeks cywilny – komentarz, t. 1, CH Beck 2018, s. 152 oraz Radwański Z., Olejniczak A., Prawo cywilne – część ogólna. CH Beck, 2021, str. 315); w orzecznictwie dopuszczono jednak możliwość stosowania art. 58 KC również w sytuacji, w której sprzecznością z prawem dotknięty jest bezpośrednio tylko cel jednej ze stron umowy, o którym druga strona nie wie, lecz – zważywszy na okoliczności zawarcia umowy – powinna wiedzieć (zob. wyrok SN z 20.03.2014 r., II CSK 290/13, OSNC 2015/4/43, gdzie wskazano *explicite*, iż „cel umowy sprzeczny z prawem nie musi być celem wspólnym dla obu stron, wystarczy, że do jego osiągnięcia dąży jedna ze stron umowy, a druga jest tego świadoma lub - biorąc pod uwagę okoliczności zawarcia umowy oraz jej treść - powinna być świadoma”).

¹¹⁹ Należy zatem wyraźnie odróżnić pojęcie celu czynności prawnej oraz jej treści, na co zwraca uwagę M. Gutowski posługując się w tym zakresie treścią przepisu art. 65 § 2 KC (na temat definicji „celu” czynności prawnej oraz rozróżnienia rzeczowego „celu” od „treści” zob. zamiast wielu: Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 209-218); również w judykaturze „cel” i „treść” czynności prawnej są wyraźnie rozdzielane (zob. np. wyrok SN z 6.11.2022 r., I CKN 1144/00, LEX nr 74505, w którym wskazano, iż „swoboda umów nie ma jednak charakteru absolutnego. Jak w każdym systemie prawnym doznaje ograniczeń zarówno w zakresie treści, jak i celu umowy”); zob. również wyrok SN z 21.10.2010 r., III CSK 47/10, LEX nr 738108, w którym zawarto *sui generis* definicję rzeczowego pojęcia, tłumacząc, iż „w rozumieniu art. 65 § 2 KC cel umowy jest wyznaczany przez funkcję, jaką strony wyznaczają danej czynności w ramach łączących je stosunków prawnych. Jest to cel zindywidualizowany, dotyczący konkretnej umowy i znany obu stronom. Wpływa on na kształt praw i obowiązków pośrednio, jako jeden z czynników, które powinny być brane pod uwagę przy dokonywaniu wykładni. Cel nie musi być wyartykułowany w treści umowy, a może być ustalany na podstawie okoliczności towarzyszących dokonaniu czynności prawnej. Cel umowy można określić jako intencję stron, co do osiągnięcia pewnego stanu rzeczy. Ustalenie celu umowy jest niezwykle istotne, bowiem sprzeczność celu czynności z ustawą prowadzi do nieważności czynności prawnej. Natomiast zgodny zamiar stron wyraża się w uzgodnieniu istotnych okoliczności i określić go można jako intencję stron, co do skutków prawnych, jakie mają nastąpić w związku z zawarciem umowy. Mieć należy również na

dotyczącymi konstrukcji czynności prawnej (tj. formy, zdolności do dokonania czynności prawnej czy też niektórych wad oświadczenia woli), skutki takiej wadliwości regulowane są przepisami odrębnymi¹²⁰. Nadto przepis szczególny, którego dyspozycja nie zawiera sankcji nieważności czynności prawnej, ale inaczej reguluje skutki naruszenia ustawy, eliminuje – jako *lex specialis* – możliwość zastosowania w danym wypadku art. 58 KC¹²¹. Odmienne prezentuje się jednak sytuacja w przypadku sprzeczności czynności prawnej z przepisem, w którym nie wskazano sankcji związanej z jego naruszeniem. W tym ostatnim przypadku to właśnie dyspozycja art. 58 KC znajdzie zastosowanie.

Pogląd ograniczający zakres zastosowania art. 58 KC do sytuacji sprzeczności *treści* oraz *celu* czynności prawnej z ustawą został przyjęty również w judykaturze. Wydaje się, że SN prezentuje analogiczne stanowisko już począwszy od wyroku z dnia 12 maja 2000 r.¹²², w którym wskazano, że „wprawdzie uregulowanie zawarte w art. 58 KC dotyczy tylko przesłanki odnoszącej się do treści i celu czynności prawnej, jednakże w wypadkach

uwadze, że jeżeli strony sprzecznie rozumiały treść umowy, to wątpliwości przy wykładni oświadczeń woli należy tłumaczyć na niekorzyść strony, która zredagowała umowę”.

¹²⁰ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.1.

¹²¹ Zob. wyrok SN z 24.11.2004 r., II CK 210/04, Lex nr 376969, gdzie wskazano, że art. 425 KSH wyłącza zastosowanie art. 58 § 1 i 2 KC w sprawie o stwierdzenie nieważności uchwały walnego zgromadzenia wspólników sprzecznej z ustawą. Jak wskazuje S. Rudnicki, niekiedy ustawy szczególne „zawierają w dyspozycji swoich przepisów własną sankcję nieważności bezwzględnej, jak np. art. 5a ust. 2 ustawy z 8 sierpnia 1996 r. o zasadach wykonywania uprawnień przysługujących Skarbowi Państwa (Dz. U. Nr 106, poz. 493 ze zm.). Jest to przepis, który ma zapobiec wszelkim wątpliwościom, jakie mogłyby się wyłonić co do oceny skutków określonych czynności prawnych państwowych osób prawnych, co do których Minister Skarbu zgłosił *ex post* sprzeciw. Szczególnym - w stosunku do art. 58 - przepisem jest także art. 9 ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz. U. Nr 64, poz. 592 ze zm.), według którego czynność prawna dokonana niezgodnie z przepisami tej ustawy lub bez zawiadomienia uprawnionego do prawa pierwokupu albo Agencji, w przypadku określonym w art. 4 ust. 1 tej ustawy, jest nieważna” (zob. Rudnicki S. [w:] Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.), Kodeks Cywilny, Komentarz, LexisNexis 2011, kom. do art. 58). Do tego typu przepisów zalicza się również art. 84 PUN, który stanowi, że po ogłoszeniu upadłości zmiana lub wygaśnięcie stosunku prawnego, którego stroną jest upadły, są możliwe tylko według przepisów ustawy, a czynność prawna dokonana z naruszeniem ustawy jest bezskuteczna; odnotować należy również treść wyroku SN z 26.11.2002 r. w którym wskazano, że zakazy dokonywania określonych czynności prawnych mogą także wynikać z norm prawa publicznego. W razie ich naruszenia stosuje się wówczas właściwe dla nich sankcje wskazane w odpowiednich gałęziach prawa. Jeżeli jednak cel takiej normy (zakazu) wskazuje na to, że ma ona zapobiegać kształtowaniu się stosunku cywilnoprawnego sprzecznego z nią, to wówczas należy przyjąć, że czynność prawna dokonana wbrew temu zakazowi jest bezwzględnie nieważna właśnie na podstawie art. 58 § 1 KC (zob. wyrok SN z 26.11.2002 r., V CKN 1445/00, OSNC 2004/3/47); na temat relacji pomiędzy normą art. 58 § 1 KC oraz art. 385¹ § 1 KC zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.1.

¹²² Zob. wyrok SN z 12.05.2000 r., V CKN 1029/00, OSNC 2001/6/83.

nieważności poszczególnych postanowień czynności prawnej, wynikającej z innych przepisów niż art. 58 § 1 i 2 KC, należy dopuścić analogię z art. 58 § 3 KC. Wypadki te wykazują bowiem daleko idące podobieństwo z sytuacjami, w których poszczególne postanowienia czynności prawnej są nieważne z mocy art. 58 § 1 i 2 KC. W odniesieniu do będącej przedmiotem szczególnej uwagi w niniejszej sprawie nieważności umowy spowodowanej prawną niemożliwością umówionego świadczenia, należy zaznaczyć, że sankcja ta wynikałaby z art. 58 § 1 KC”. Stanowisko zbieżne w zakresie ograniczenia zakresu zastosowania normy art. 58 KC wyłącznie do sprzeczności treści oraz celu czynności prawnej podtrzymano również w uchwale SN z dnia 12 października 2001 r.¹²³, gdzie wyłączono jednak możliwość stosowania w drodze analogii normy art. 58 § 3 KC do innych przesłanek powodujących nieważność czynności prawnej. W pisemnych motywach rozstrzygnięcia SN wytłumaczył bowiem, że „art. 58 KC dotyczy tylko - co nie zawsze jest dostrzegane - zgodności z ustawą i zasadami współżycia społecznego treści oraz celu czynności prawnej. O sankcjach niespełnienia innych przesłanek czynności prawnej jest mowa gdzie indziej (...). O stosowaniu art. 58 § 3 KC wprost w tych wypadkach, w których jeden z małżonków zawarł bez zgody drugiego umowę przekraczającą zakres zwykłego zarządu majątkiem wspólnym, nie może być więc, oczywiście, mowy. Przepis ten nie może mieć w tych wypadkach zastosowania również w drodze analogii”.

W uchwale z dnia 14 marca 2006 r.¹²⁴ SN potwierdził, iż „unormowanie art. 58 KC dotyczy jedynie przesłanki nieważności odnoszącej się do treści i celu czynności prawnej, art. 58 § 3 nie może być więc stosowany wprost w przypadkach niespełnienia innych niż określone w art. 58 § 1 i 2 KC przesłanek czynności prawnej, o których mówią sankcjonujące je inne przepisy”¹²⁵. Analogiczne poglądy wyłączające całkowicie lub też ograniczające do

¹²³ Zob. uchwała SN z 12.10.2001 r., III CZP 55/01, OSNC 2002/7-8/87.

¹²⁴ Zob. uchwała SN z 14.03.2006 r., III CZP 7/06, OSNC 2007/1/7 z glosą aprobowaną Z. Kuniewicza (zob. Kuniewicz Z., Glosa do uchwały SN z dnia 14 marca 2006 r., III CZP 7/06, OSP 2007/10/117).

¹²⁵ W treści pisemnych motywów rozstrzygnięcia SN dostrzegł wprawdzie, iż „zagadnienie dopuszczalności stosowania art. 58 § 3 KC w przypadku nieważności poszczególnych postanowień czynności prawnej wynikającej z innych przepisów niż art. 58 § 1 i 2 KC było przedmiotem wypowiedzi SN, który w wyroku z dnia 12 maja 2000 r., V CKN 1029/00 (OSNC 2001, nr 6, poz. 83) opowiedział się za dopuszczeniem w takim przypadku analogii z art. 58 § 3 KC. Wskazał na występujące w tych wypadkach daleko idące podobieństwo z sytuacjami, w których poszczególne postanowienia czynności prawnej są nieważne z mocy art. 58 § 1 i 2 KC”. SN uznał jednak, iż podobieństwo takie, będące podstawą analogii z ustawy, nie zachodzi natomiast między art. 58 § 3 KC a sytuacją, którą normuje art. 103 KC, gdyż nie można mieć wątpliwości, iż zgodnie z art. 103 § 1 KC, niepotwierdzenie przez

konkretnych przypadków możliwość korzystania w drodze analogii z normy art. 58 § 3 KC w odniesieniu do innych, niż art. 58 KC źródeł nieważności, były przedstawiane w późniejszym orzecznictwie SN wielokrotnie¹²⁶. Tym niemniej nie sposób pominąć faktu, że SN – odmiennie od przytoczonych powyżej judykatów – również wielokrotnie odwoływał się do szerokiego zastosowania art. 58 KC¹²⁷.

Pogląd, zgodnie z którym zakres zastosowania normy art. 58 KC ograniczony jest wyłącznie do sprzeczności *treści* oraz *celu* czynności prawnej z ustawą nie jest jednocześnie akceptowany przez wszystkich przedstawicieli doktryny. Dla przykładu *M. Gutowski* w powyższym zakresie wskazuje – odwołując się do koncepcji norm kompetencyjnych – że dyspozycja wskazanej normy obejmuje również inne okoliczności, „których spełnienie jest konieczne do dokonania czynności konwencjonalnej szczególnego rodzaju – czynności prawnej”. Autor zauważa przy tym, że czynność prawna celem wywołania konsekwencji w postaci wykreowania stosunku prawnego musi zawierać minimum niezbędnej treści, zaś brak rzeczzonego minimum (do którego Autor zalicza wskazanie podmiotu czynności, przedmiotu czynności, woli wywołania skutków prawnych oraz innych, nakazanych elementów) – wobec odrzucenia przez Autora koncepcji czynności nieistniejących – winien być klasyfikowany przez pryzmat ogólnej normy

mocodawcę umowy zawartej w jego imieniu przez pełnomocnika działającego bez umocowania albo z przekroczeniem jego zakresu, powoduje, że w obu przypadkach cała umowa jest nieważna.

¹²⁶ Zob. wyrok SN z 25.11.2011 r., II CSK 77/11, LEX nr 1119491, w którym wykluczono możliwość stosowania art. 58 § 3 KC w odniesieniu do przesłanki nieważności z art. 73 § 2 KC, przewidującego rzeczoną sankcję dla umowy zawartej bez dochowania wymaganej formy, podkreślając jednocześnie, iż „artykuł 58 § 1 i 2 KC przewiduje sankcję nieważności czynności prawnej z powodu sprzeczności z ustawą lub zasadami współżycia społecznego treści czynności prawnej, także więc § 3 tego artykułu normuje tylko częściową nieważność czynności prawnej z powodu sprzeczności z ustawą lub zasadami współżycia społecznego treści czynności prawnej. W odniesieniu do przypadków nieważności czynności prawnej z innych przyczyn niż sprzeczność treści czynności prawnej z ustawą lub zasadami współżycia społecznego przepis art. 58 § 3 KC może mieć zastosowanie jedynie w drodze analogii, jeżeli uzasadniają to konkretne okoliczności”; zob. również wyrok SN z 18.04.2013 r., II CSK 557/12, OSNC 2014/2/13, w którym wskazano, iż „pojęcie czynności prawnej sprzecznej z prawem odnosi się do jej treści, a nie do okoliczności jej zawarcia, z którymi prawo karne wiąże sankcję prawnokarną. Jak trafnie wskazuje się w doktrynie, nie ma automatycznego sprzężenia nieważności umowy na podstawie art. 58 § 1 KC z penalizacją zachowań dotyczących okoliczności zawarcia umowy. W przypadku umów, które można określić jako uszczuplające na gruncie prawa karnego, ich przestępczość polega na okolicznościach towarzyszących ich zawarciu. Są to dozwolone umowy, których cel jedynie zmierza do pokrzywdzenia wierzyciela”.

¹²⁷ W tym zakresie zob. zamiast wielu: *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 82-90.

z art. 58 i 353¹ KC¹²⁸. Wychodząc z założenia, że w skład czynności prawnej oprócz oświadczenia woli wchodzić mogą również inne wymagane prawem elementy, takie jak różnego rodzaju zgody, wpis do księgi wieczystej czy też wydanie rzeczy¹²⁹, *M. Gutowski* postuluje, aby zakresem zastosowania normy z art. 58 i 353¹ KC objąć również przypadki, gdy treść czynności wprowadzie odpowiada treści minimalnej, co więcej nie jest *per se* sprzeczna z prawem, lecz nie zawiera rzeczonych dodatkowych, acz niezbędnych z mocy regulacji normatywnej elementów¹³⁰.

Z. Radwański w starszych publikacjach uznawał kategorycznie, że art. 58 § 1 KC nie obejmuje innych niż *treść* lub *cel* czynności prawnej przypadków niezastosowania się przez strony do reguł konstrukcyjnych, takich jak niezachowanie formy czy też brak zdolności do czynności prawnych¹³¹. Następnie jednak stanowisko Autora w tym przedmiocie uległo częściowej ewolucji, aż finalnie stwierdził on, iż „*ostrożnie powinno się sięgać do ogólnej reguły art. 58 § 1 KC w przypadkach, gdy chodzi o przepisy konstruuujące inne – poza treścią – przesłanki ważnej czynności prawnej, takie jak: zdolność podmiotów do dokonywania czynności prawnej, jej forma, zgoda osoby trzeciej, pełnomocnictwo – co wszystko uregulowane jest w sposób kompleksowy odrębnymi zespołami norm prawnych*”¹³², które to stwierdzenie – moim zdaniem – trafnie opisuje istotę omawianego problemu.

2.2.1.3 OBEJŚCIE PRAWA (ART. 58 § 1 KC).

Pod względem skutków, na równi z czynnościami sprzecznymi z ustawą, art. 58 KC uznaje również czynności służące obejściu ustawy. Pomimo faktu zawarcia rzeczonego pojęcia wprost w treści przytoczonego przepisu, znaczenie i odrębność tej instytucji wywołują

¹²⁸ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 219-220; zob. również uwagi dotyczące *negotium non existens* zawarte w rozdziale 2.9.

¹²⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.1.3.

¹³⁰ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 224; w opinii Autora sprzeczność takiej czynności prawnej z ustawą będzie polegać na niezgodności z normą kompetencyjną; *R. Trzaskowski* poddaje w wątpliwość prawidłowość tego typu rozumowania zasadnie podkreślając, iż za sprzeczne z normą kompetencyjną można uznać wyłącznie takie zachowania stron, które są niezgodne z powinnościami wynikającymi z dokonanej czynności konwencjonalnej, zaś nie jest uprawnione uznanie za niezgodne z taką normą zachowania, które nie wypełnia hipotezy tej normy (zob. *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, przypis 187).

¹³¹ Zob. *Radwański Z.*, Teoria umów, PWN 1977, s. 128.

¹³² Zob. *Radwański Z.*, [w]: System Prawa Prywatnego, t. 2, CH Beck 2008, s. 228.

istotne rozbieżności w doktrynie. Potrzebę wyróżniania tej kategorii wadliwych czynności prawnych kwestionuje np. Z. Radwański argumentując, że czynności dokonane *in fraudem legis* są zawsze czynnościami *contra legem*¹³³. Koncepcja ta, mająca genezę rzymską, gdzie wyrażano ją poprzez paremię *contra legem facit, qui id facit quod lex prohibet, in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit*¹³⁴, nie może być jednak – moim zdaniem – pomijana ze względu na domniemanie racjonalnego działania prawodawcy, który instytucję tę wyraźnie odróżnił od przypadku sprzeczności czynności prawnej z ustawą.

Za czynności służące obejściu ustawy należy tym samym uznać te czynności, których treść nie zawiera elementów zabronionych przez prawo, lecz która służy realizacji celu zabronionego przez ustawę¹³⁵. Jak wy tłumaczył SN w wyroku z dnia 18 kwietnia 2013 r.¹³⁶ „celem, z powodu którego czynność prawna może być uznana za nieważną, jest skutek, który nie mieści się w jej treści i nie jest typowy, ale który czynność ta pozwala osiągnąć; powinien być nie tylko wiadomy stronom czynności, ale także objęty ich zamiarem, przy czym czynność jest podejmowana po to, aby go osiągnąć”. Nadto, zgodnie z wyrokiem SN z dnia 14 października 2016 r.¹³⁷ „zakwalifikowanie czynności jako zmierzającej do obejścia ustawy wymaga wyjaśnienia i ustalenia, jakie przepisy prawa strony zamierzały obejść przez dokonanie czynności i czy miały taki zamiar”. Dla przykładu, do przedmiotowej kategorii można zaliczyć:

- 1) określone czynności dotyczące wykonywania prawa głosu jako zmierzające do obejścia zakazu rozporządzenia prawem głosu bez rozporządzenia akcją¹³⁸;

¹³³ *Ibidem*, s. 231.

¹³⁴ Tj. „przeciwko ustawie działa ten, kto działa w sposób sprzeczny z brzmieniem ustawy, natomiast oszukańczo wobec ustawy działa ten, kto, postępując w sposób zgodny z brzmieniem ustawy, obchodzi jej intencje”.

¹³⁵ Zob. Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K., Prawo cywilne, Wolters Kluwer, 2020, s. 412.

¹³⁶ Zob. wyrok SN z 18.04.2013 r., II CSK 557/12, OSNC 2014/2/13; częściowo odmiennie por. SN w wyroku z 20.03.2014 r., II CSK 290/13, OSNC 2015/4/43, gdzie wskazano, iż „cel umowy sprzeczny z prawem nie musi być celem wspólnym dla obu stron, wystarczy, że do jego osiągnięcia dąży jedna ze stron umowy, a druga jest tego świadoma lub – biorąc pod uwagę okoliczności zawarcia umowy oraz jej treść – powinna być świadoma”; zob. również uchwała SN z 26.11.2014 r., III CZP 89/14, OSNC 2015/9/104.

¹³⁷ Zob. wyrok SN z 14.10.2016 r., I CSK 648/15, LEX nr 2188610.

¹³⁸ Zob. wyrok SN z 6.07.2012 r., V CSK 354/11, LEX nr 1554312, gdzie poruszono problematykę „rozszczepiania” praw z akcji.

- 2) postanowienia przyznające dzierżawcy uprawnienie do przedłużenia umowy na kolejne 30-letnie okresy jako mające na celu obejście zakazu zawierania umów dzierżawy na czas określony dłuższy niż 30 lat¹³⁹;
- 3) czynność „podjętą w celu przestępczym”, która to czynność stanowi w rozumieniu art. 58 § 1 KC właśnie czynność podjętą w celu obejścia prawa¹⁴⁰;
- 4) czynność prawną, podjętą w celu obejścia zakazu dokonywania czynności ze samym sobą, dokonaną przez osobę fizyczną z osobą prawną, w której ta sama osoba fizyczna pełniła funkcję organu¹⁴¹.

Należy odnotować również pogląd wyrażany przez *F. Zolla*, zgodnie z którym definicję czynności *in fraudem legis* należy uzupełnić również o czynności, które wprawdzie zmierzają do osiągnięcia skutku niezakazanego przez ustawę, lecz w sposób przez tą ustawę niedopuszczalny w sytuacji, gdy prawem stawiane są wymagania dla osiągnięcia takiego a nie innego skutku czynności prawnej¹⁴².

2.2.1.4 CZYNNOŚCI PRAWNE *CONTRA LEGEM* ORAZ *IN FRAUDEM LEGIS* W ORZECZNICTWIE SN.

Bezwzględna nieważność czynności prawnej zachodzi przede wszystkim w razie naruszenia przesłanek dokonywania czynności danego rodzaju określonych w przepisach bezwzględnie obowiązujących (*ius cogens*)¹⁴³. Jak wyjaśnił SN w wyroku z dnia 20 marca 2014 r. „swobodę kontraktową stron mogą ograniczać tylko przepisy mające charakter *iuris cogentis*, co oznacza, że nie jest dopuszczalne takie ustalenie treści stosunku zobowiązaniowego lub jego celu, wskutek którego dochodziłoby do naruszenia takich przepisów. Innymi słowy granica swobody umów kończy się tam gdzie postanowienie

¹³⁹ Zob. wyrok SN z 20.03.2014 r., II CSK 290/13, OSN 2015/43.

¹⁴⁰ Zob. wyrok SN z 18.04.2013 r., II CSK 557/12, OSNC 2014/2/13 oraz z 28.10.2005 r., II CK 174/05, OSNC 2006/6/149.

¹⁴¹ Zob. uchwała SN (7) z 30.05.1990 r., III CZP 8/90, OSNC 1990/10-11/124 z glosą aprobowaną *E. Skowrońskiej*, PiP 1991/4, s. 113.

¹⁴² Zob. *Tracz G., Zoll F.*, Przewłaszczenie na zabezpieczenie, Zakamycze 1996, s. 72.

¹⁴³ Jak zauważa *R. Trzaskowski* liczna grupa przypadków, w których SN sięga po sankcję przewidzianą w art. 58 KC dotyczy czynności prawnych „sprzecznych z normami imperatywnymi regulującymi bezpośrednio – w sposób pozytywny albo negatywny – treść zobowiązania (prawa i obowiązki stron) lub sprzecznych z naturą stosunku prawnego” (zob. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125)*, WKP 2021, kom. do art. 58).

umowy narusza przepis o wspomnianym charakterze”. SN podkreślił jednocześnie, że jako przepisy *ius cogens* traktować należy nie tylko te przepisy, z których redakcji wyraźnie wynika ich bezwzględnie obowiązujący charakter, lecz także przepisy, których treść jest wyrazem pewnych zasad moralnych, wyrażających intencję ochrony porządku publicznego lub odzwierciedlających istotę celu społeczno-gospodarczego dokonywanej czynności prawnej¹⁴⁴.

Orzecznictwo sądów powszechnych i SN dostarcza przy tym licznych przykładów czynności, które podlegają pod sankcję *nieważności bezwzględnej* przewidzianą normą art. 58 KC. Są to np.:

- 1) zastrzeżenie kary umownej na wypadek niewykonania zobowiązania pieniężnego – tego typu postanowienia powinny być traktowane jako poczynione *contra legem* (art. 483 § 1 w zw. z art. 58 § 3 KC)¹⁴⁵;
- 2) zastrzeżenie w umowie postanowienia wyłączającego możliwość wypowiedzenia zobowiązania bezterminowego o charakterze ciągłym (art. 365 § 1 w zw. z art. 58 § 1 KC)¹⁴⁶;
- 3) postanowienie umowy dzierżawy przyznające dzierżawcy uprawnienie do jej przedłużenia na kolejne 30-letnie okresy jest nieważne, jako mające na celu obejście zakazu zawierania dzierżawy na czas określony, dłuższy niż 30 lat (art. 695 § 1 w zw. z art. 58 § 1 i 3 KC)¹⁴⁷;
- 4) zastrzeżenie umownego prawa odstąpienia bez określenia wymaganego przepisem terminu na dokonanie tej czynności (z art. 395 § 1 w zw. z art. 58 § 1 KC)¹⁴⁸;
- 5) udzielenie tzw. poręczenia ogólnego, obciążającego poręczyciela odpowiedzialnością za nieokreśloną grupę zobowiązań dłużnika głównego lub

¹⁴⁴ Zob. wyrok SN z 20.03.2014 r., II CSK 290/13, OSNC 2015/4/43.

¹⁴⁵ Zob. wyroki SN: z 7.04.1966 r., III CR 45/66, LEX nr 5962 oraz z 17.12.2008 r., I CSK 240/08, LEX nr 484667.

¹⁴⁶ Zob. wyrok SN z 13.06.2013 r., V CSK 391/12, OSNC 2014/2/22, z glosą A. Pyrzyńskiej, OSP 2014/11/103; zarazem SN przyjął, że strony mogą ograniczyć dopuszczalność wypowiedzenia umowy o charakterze ciągłym, a w szczególności mogą w umowie wykluczyć dopuszczalność jej wypowiedzenia (rozwiązania) przez określony czas.

¹⁴⁷ Zob. wyrok SN z 20.03.2014 r., II CSK 290/13, OSNC 2015/4/43.

¹⁴⁸ Zob. wyroki SN: z 5.06.2002 r., II CKN 701/00, OSP 2003/10/124, z glosą Z. Radwańskiego (OSP 2003/10/124); z 8.12.2010 r., V CSK 177/10, LEX nr 1391368 oraz z 5.04.2013 r., III CSK 62/13, LEX nr 1341683.

- wszystkie zobowiązania dłużnika wobec wierzyciela (art. 876 § 1 w zw. z art. 58 § 1 KC)¹⁴⁹;
- 6) zawarcie umowy w sprawie zamówienia publicznego z pominięciem obowiązkowej procedury przetargowej przewidzianej w PZP– celem takiej wadliwie zawartej umowy jest bowiem obejście ustawy (art. 58 § 1 i 2 KC w związku z art. 71 PZP)¹⁵⁰;
 - 7) zawarcie umowy przeniesienia prawa wieczystego użytkowania gruntu zabudowanego, niezawierającej postanowień o przeniesieniu także prawa własności budynków (art. 58 § 1 KC)¹⁵¹;
 - 8) zawarcie umowy o pośrednictwo w obrocie nieruchomościami z osobą niemającą uprawnień do wykonywania zawodu pośrednika w obrocie nieruchomościami (art. 185 ust. 1 i 2 UGN w zw. z art. 58 § 1 KC)¹⁵²;
 - 9) przeniesienie własności części nieruchomości objętej oddzielną księgą wieczystą bez jednoczesnego podziału znajdującego się na nim budynku (art. 58 § 1 w zw. z art. 47 § 1 KC)¹⁵³;
 - 10) zawarcie umowy przeniesienia własności wydzielonej działki bez uprzedniego spełnienia zawartego w decyzji o podziale nieruchomości warunku, zgodnie z którym przy zbywaniu wydzielonych działek zostaną ustanowione służebności drogowe zapewniające dostęp do drogi publicznej lub nastąpi sprzedaż udziałów w prawie do działki stanowiącej drogę wewnętrzną (art. 58 § 1 KC w zw. z art. 99 i art. 93 ust. 3 UGN)¹⁵⁴;
 - 11) sprzedaż nieruchomości obejmującej jezioro zawierające wody płynące (art. 58 § 1 KC w zw. z art. 1 i 2 PW)¹⁵⁵;
 - 12) przeniesienie udziału nie we własności całej rzeczy, ale tylko jej części składowej (art. 58 § 1 w zw. z art. 47 § 1 KC)¹⁵⁶;

¹⁴⁹ Zob. wyrok SN z 29.05.2005 r., V CK 827/04, Pr.Bankowe 2006/3/4.

¹⁵⁰ Zob. wyrok SN z 13.09.2001 r., IV CKN 381/00, OSNC 2002/6/75; zob. również uchwała SN z 20.05.1984 r., III CZP 16/84, OSN 1984/12/214 oraz wyroki SN: z 20.01.1998 r., I CKN 368/97, OSNC 1998/9/143; z 21.11.2003 r., V CK 474/02, OSNC 2005/1/8 oraz z 21.06.2006 r., V CSK 181/05, LEX nr 195432.

¹⁵¹ Zob. wyrok SN z 23.01.2003 r., II CKN 1155/00, OSNC 2004/4/61.

¹⁵² Zob. wyrok SN z 19.01.2011 r., V CSK 173/10, OSNC 2011/10/113.

¹⁵³ Zob. uchwała SN z 26.04.2007 r., III CZP 27/07, OSNC 2008/6/62.

¹⁵⁴ Zob. uchwała SN z 4.06.2009 r., III CZP 34/09, OSNC 2010/2/20.

¹⁵⁵ Zob. wyrok SN z 6.05.2009 r., II CSK 658/08, LEX nr 511996.

¹⁵⁶ Zob. postanowienie SN z 16.09.2009 r., V CSK 479/08, LEX nr 627259.

- 13) zastrzeżenie klauzuli w umowie, na podstawie której jedna ze stron umowy będzie mogła w przyszłości kształtować jednostronnie wysokość własnego świadczenia lub świadczenia drugiej strony umowy – tego typu postanowienia powinny być traktowane jako sprzeczne z naturą zobowiązania (art. 58 § 1 w zw. z art. 353¹ § 1 KC)¹⁵⁷;
- 14) czy też zrzeczenie się w umowie pośrednictwa w obrocie nieruchomościami możliwości wypowiedzenia umowy z ważnych powodów – jako sprzeczne z naturą takiej umowy (art. 58 § 1 w zw. z art. 353¹ § 1 KC)¹⁵⁸.

Odnosząc się do powyżej wskazanych przykładów czynności prawnych obarczonych wadą nieważności ze względu na ich sprzeczność z prawem należy poczynić jednak zastrzeżenie, zgodnie z którym kwalifikacja wskazanych postanowień jako *nieważnych bezwzględnie* może ustąpić konieczności uznania, że dane postanowienie umowne – w przypadku stosunków konsumenckich – dotknięte jest *bezskutecznością abuzywną*, a zatem *nie wiąże* konsumenta w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC ze wszelkimi konsekwencjami przyjęcia tego reżimu sankcyjnego w miejsce reżimu przewidzianego w art. 58 KC. Dotyczy to zwłaszcza przypadków, gdy *nieważność bezwzględna* – w stosunkach pozakonsumenckich – spowodowana jest sprzecznością czynności prawnej z właściwością (naturą) stosunku prawnego. W tym przedmiocie SN wypowiedział się wprost w dotyczącej problematyki *kredytów frankowych* uchwale z dnia 28 kwietnia 2022 r. wskazując, iż postanowienia sprzeczne z naturą stosunku prawnego kredytu indeksowanego – a zatem nieważne na zasadzie art. 58 § 1 w zw. z art. 353¹ § 1 KC – „*jeśli spełniają kryteria uznania ich za niedozwolone postanowienia umowne, nie są nieważne, lecz nie wiążą konsumenta w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC*”¹⁵⁹.

¹⁵⁷ Sprzeczność z naturą (właściwością) stosunku prawnego wynika *in casu* z wprowadzenia do stosunku zobowiązaniowego elementu nadrzędności (w sytuacji, gdy wierzyciel może swobodnie decydować o wysokości świadczenia drugiej strony stosunku prawnego) bądź też zastrzeżenie takie godzić będzie w istotę zobowiązania (gdy wierzyciel może swobodnie decydować o wysokości własnego świadczenia – zob. uchwała SN (7) z 22.05.1991 r., III CZP 15/91, OSNC 1992/1/1; uchwała SN (7) z 6.03.1992 r., III CZP 141/91, OSNC 1992/6/90 oraz uchwała SN z 19.05.1992 r., III CZP 50/92, OSP 1993/6/119).

¹⁵⁸ Zob. wyrok SN z 20.12.2005 r., V CK 295/05, LEX nr 303359.

¹⁵⁹ Zob. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109; zob. także *Chmielowski M.*, Natura zobowiązania a niedozwolone postanowienia umowne – glosa do uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, Monitor Prawniczy Nr 7/2023, s. 443.

Odnosić wypada jednak, że w starszym orzecznictwie SN przyjmowano pogląd odmienny, zgodnie z którym za postanowienie niedozwolone w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC może być uznane wyłącznie takie postanowienie, które kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy, zaś postanowienie wzorca umowy sprzeczne z ustawą nie może wywrzeć żadnego skutku prawnego (art. 58 § 1 KC), a zatem nie może również w żaden sposób kształtować praw i obowiązków konsumenta oraz nie jest w stanie rażąco naruszyć jego interesów¹⁶⁰.

2.2.1.5 SPRZECZNOŚĆ Z ZASADAMI WSPÓŁŻYCIA SPOŁECZNEGO (ART. 58 § 2 KC).

Sankcją odrębną i niezależną od wcześniej omówionych jest sankcja nieważności bezwzględnej umowy ze względu na jej sprzeczność z zasadami współżycia społecznego, które to pojęcie o anachronicznym obecnie już brzmieniu powoduje liczne problemy interpretacyjne. Nie zagłębiając się – ze względu na ramy przedmiotowego opracowania – w problematykę zakresu znaczeniowego wskazanego pojęcia, tłumaczyć je można jako klauzulę generalną odwołującą się do powszechnie uznawanych i akceptowanych w danym społeczeństwie wartości, wyznaczających zasady przyzwoitego, uczciwego zachowania, obejmujące zarówno normy moralne, jak i obyczajowe¹⁶¹. Katalog rzeczonych wartości ma jednak charakter otwarty i podlega stałej ewolucji. W ujęciu generalnym odwołuje się do takich dóbr jak rodzina, wolność i godność człowieka, równość stron, uczciwość oraz

¹⁶⁰ Zob. uchwała SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011/9/95; SN uznał, iż postanowienie wzorca umownego sprzeczne z ustawą jest nieważne, a art. 385¹ KC nie może być traktowany jako przepis, który przewiduje inny skutek w rozumieniu art. 58 § 1 *in fine* KC; stanowisko wyrażone w uchwale III CZP 119/10 wydaje się być prawidłowe w odniesieniu do postanowienia przewidującego karę umowną zastrzeżoną na wypadek nienależytego wykonania zobowiązania pieniężnego jako sprzecznego z bezwzględnie wiążącym art. 483 § 1 KC, nie może być jednak moim zdaniem automatycznie stosowane w odniesieniu do postanowień naruszających naturę stosunku zobowiązaniowego (tj. normę prawną zawartą w art. 353¹ KC), gdyż wówczas wskazane przez ustawodawcę w treści art. 385³ KC przykładowe postanowienia niedozwolone naruszające w sposób oczywisty właściwość stosunku prawnego poprzez oddanie kontrahentowi konsumenta swobody w kształtowaniu rzeczoności stosunku byłyby po prostu bezprzedmiotowe, skoro uznanie ich za bezskuteczne byłoby wyłączone wobec ich sprzeczności z ustawą (na temat konkurencyjnego charakteru sankcji *bezskuteczności abuzywnej* względem sankcji *nieważności bezwzględnej* zob. szerzej uwagi zawarte w rozdziale 4.1.).

¹⁶¹ Zob. Janas A. [w:] Habdas M. (red.), Frasz M. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V. Zobowiązania, WKP 2018, kom. do art. 58; zob. także Radwański Z., System Prawa Prywatnego, t. 2. Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2002, s. 240.

ochrona osoby trzeciej lub też osoby będącej w gorszym położeniu. SN w uchwale z dnia 20 grudnia 2012 r. uzupełnił przytoczoną definicję, tłumacząc, że przez zasady współzycia społecznego należy rozumieć przede wszystkim podstawowe zasady etycznego oraz uczciwego postępowania¹⁶².

Jak nadto zauważył SN w wyroku z dnia 31 stycznia 2019 r., odwołanie się do zasad współzycia społecznego zawarte zarówno w art. 353¹ jak i w art. 58 KC ma charakter uniwersalny, zaś ograniczenia swobody kontraktowej wynikające z tych przepisów odnoszą się zarówno do obrotu powszechnego, jak i do obrotu profesjonalnego. W odniesieniu do podmiotów prowadzących działalność gospodarczą – ze względu na profesjonalny charakter zobowiązania – należy jednak stosować surowsze kryteria, niż w przypadku czynności niekonkurencyjnych¹⁶³. W przypadku stosunków gospodarczych zasady współzycia należy nadto postrzegać przez pryzmat słuszności kontraktowej oraz reguł rzetelności i lojalności kupieckiej w stosunku do partnera umowy, przez które SN rozumie przestrzeganie dobrych obyczajów, zasad uczciwego obrotu, rzetelnego postępowania czy lojalności i zaufania¹⁶⁴.

Z punktu widzenia konstrukcyjnego czynność prawna może być sprzeczna z zasadami współzycia społecznego pomimo jej formalnej zgodności z ustawą. Co więcej, badaniu z punktu widzenia zgodności z zasadami współzycia społecznego (art. 58 § 2 KC) należy poddawać tylko czynności prawne uprzednio ocenione jako formalnie niesprzeczne z ustawą (art. 58 § 1 KC), gdyż czynności sprzeczne z prawem nie będą nigdy zgodne z zasadami współzycia społecznego, stąd też nie ma potrzeby dokonywać oceny czynności prawnej *contra legem* w aspekcie zasad współzycia społecznego¹⁶⁵. Zarzut nieważności czynności prawnej z powodu sprzeczności jej treści lub celu z zasadami współzycia

¹⁶² Zob. uchwała SN z 20.12.2012 r., III CZP 84/12, OSNC 2013/7–8/83.

¹⁶³ Zob. wyrok SN z 31.01.2019 r., V CSK 626/17, LEX nr 2617335.

¹⁶⁴ Zob. wyroki SN: z 2.10.2003 r., V CK 241/02, LEX nr 175961 oraz z 2.06.2010 r., IV CSK 555/09, LEX nr 885035.

¹⁶⁵ Zob. wyrok SN z 22.09.1987 r., III CRN 265/87, OSNC 1989/5/80 oraz postanowienie SN z 28.11.2000 r., IV CKN 170/00, LEX nr 52502; zob. nadto wyrok SN z 10.01.1997 r., II CKN 62/96, LEX nr 28683; częściowo odmiennie por. Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2008, s. 336 oraz Janiak A. [w:] Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, WKP 2012, kom. do art. 58.

społecznego wymaga przy tym każdorazowo wskazania, jaka konkretna zasada współżycia społecznego została naruszona przez strony czynności prawnej¹⁶⁶.

Jak zauważa *A. Janiak*, widoczna jest obecnie tendencja ustawodawcza do stopniowego zastępowania klauzuli generalnej *zasad współżycia społecznego* klauzulą *dobrych obyczajów*¹⁶⁷, *ścisłości* oraz *rozsądku*, lecz znaczenie wskazanych klauzul oraz ich funkcja pozostają niezmiennie i polegają na możliwości uwzględnienia różnego rodzaju okoliczności faktycznych, które nie mogą być oceniane raz na zawsze i w sposób jednakowy, w oderwaniu od konkretnego stanu faktycznego¹⁶⁸.

W orzecznictwie SN jako powód dla uznania czynności prawnej (umowy) za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego wskazuje się następujące przypadki naruszenia omawianej klauzuli generalnej:

- 1) naruszenie ekwiwalentności świadczeń, które prowadzi do rażącego pokrzywdzenia jednej ze stron czynności prawnej¹⁶⁹, przy czym w orzecznictwie podkreśla się, że treść umowy prowadzić będzie do uznania jej za sprzeczną z zasadami współżycia społecznego, jeżeli do takiego krzywdzącego ukształtowania stosunków umownych doszło przy świadomym lub spowodowanym niedbalstwem wykorzystaniu przez drugą stronę swojej silniejszej pozycji¹⁷⁰;

¹⁶⁶ Zob. wyroki SN: z 27.04.2001 r., V CKN 1335/00, LEX nr 52392; z 23.05.2002 r., IV CKN 1095/00, LEX nr 57209; z 7.05.2003 r., IV CKN 120/01, LEX nr 141394 oraz z 20.12.2006 r., IV CSK 263/06, LEX nr 257664.

¹⁶⁷ Na temat problematyki kształtowania praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami oraz zakresu znaczeniowego tego pojęcia zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.12.4.; zob. także *Słotwiński S.*, *Dobre obyczaje a zasady współżycia społecznego w świetle zaskarżalności wadliwych uchwał zgromadzenia wspólników – uwagi na tle uchwały Sądu Najwyższego z 20 grudnia 2012 r.* (III CZP 84/12), PPH 2014/6, s. 29.

¹⁶⁸ Zob. *Janiak A.*, [w:] *Kidyba A.* (red), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, WKP 2012, kom. do art. 58; zob. także wyroki SN: z 23.04.2004 r., I CK 550/03, LEX nr 188472 oraz wyrok SN z 25.02.2010 r., I CSK 384/09, OSNC 2010/10/140.

¹⁶⁹ Zob. wyroki SN: z 30.11.1971 r., II CR 505/71, OSP 1972/4/75; z 30.05.1980 r., III CRN 54/80, OSN 1981/4/60 oraz z 13.10.2005 r., IV CK 162/05, LEX nr 186899.

¹⁷⁰ Zob. np. wyrok SN z 18.03.2008 r., IV CSK 478/07, LEX nr 371531; należy jednak podzielić pogląd, zgodnie z którym art. 388 KC stanowi przepis szczególny względem art. 58 § 2 KC i wyłącza jego stosowania, gdyż sankcja wzruszalności może okazać się korzystniejsza dla wyzyskanego, któremu

- 2) skrajne naruszenie zasady równości stron¹⁷¹,
- 3) ograniczenie postanowieniem umownym wolności działalności gospodarczej jednej ze stron¹⁷²;
- 4) umowę zawartą w zмовie z kontrahentem i ze szkodą dla interesów reprezentowanego podmiotu¹⁷³;
- 5) zastrzeżenie zbyt wysokiej stopy odsetek kapitałowych albo za opóźnienie¹⁷⁴;
- 6) zawarcie umowy poręczenia wekslowego przez osobę niedoświadczoną, niedysponującą wystarczającym majątkiem i niedoinformowaną w sytuacji braku równorzędnej pozycji kontraktowej¹⁷⁵;
- 7) zawarcie umowy o współautorstwo dzieła z nadużyciem zajmowanej pozycji¹⁷⁶;
- 8) zawarcie umowy przez przedstawiciela ustawowego ze szkodą dla interesów reprezentowanego¹⁷⁷;
- 9) zawarcie ugody przez ubezpieczyciela z poszkodowanym, której treść reguluje stosunki między stronami z wyraźnym pokrzywdzeniem poszkodowanego¹⁷⁸;
- 10) umowę o podział majątku wspólnego małżonków rażąco krzywdzącą jednego z małżonków, który znajdował się w trudnym położeniu¹⁷⁹;
- 11) czy też ustanowienie w umowie na rzecz wierzyciela nadmiernego lub zbytecznego zabezpieczenia wierzytelności¹⁸⁰.

może zależeć na utrzymaniu ważności umowy i zachowaniu otrzymanego świadczenia (zob. wyroki SN: z 8.10.2009 r., II CSK 160/09, LEX nr 529679 oraz z 31.03.2016 r., IV CSK 372/15, OSP 2019/4/35).

¹⁷¹ Zob. uchwała SN z 6.03.1992 r., III CZP 141/91, OSNCP 1992/6/90 oraz wyroki SN: z 10.11.2004 r., II CK 202/04, LEX nr 14512311; z 20.05.2005 r., II CK 354/03, OSNC 2005/5/91 oraz z 14.01.2010 r., IV CSK 432/09, LEX nr 564991.

¹⁷² Zob. wyrok SN z 20.05.2004 r., II CK 354/03, OSNC 2005/5/91.

¹⁷³ Zob. wyrok SN z 8.10.2004 r., V CK 76/04, OSNC 2005/10/175.

¹⁷⁴ Zob. wyroki SN: z 8.01.2003 r., II CKN 1097/00, OSNC 2004/4/55; z 27.11.2003 r., III CK 152/02, LEX nr 157288; z 13.01.2005 r., IV CK 444/04, LEX nr 177233; z 23.06.2005 r., II CK 742/04, LEX nr 180873;

z 4.11.2005 r., V CK 162/05, LEX nr 1111027; z 5.06.2007 r., I CSK 117/07, LEX nr 351189; z 3.07.2008 r., IV CSK 81/08, LEX nr 584775; z 27.05.2010 r., III CSK 230/09, LEX nr 603173 oraz z 31.01.2019 r., V CSK 626/17, LEX nr 2617335.

¹⁷⁵ Zob. wyrok SN z 2.03.2012 r., II CSK 351/11, LEX nr 1163193.

¹⁷⁶ Zob. wyrok SN z 12.11.1974 r., I CR 602/74, OSPiKA 1976/7–8/143.

¹⁷⁷ Zob. wyrok SN z 14.07.1992 r., II CRN 60/92, LEX nr 9082.

¹⁷⁸ Zob. wyrok SN z 7.12.2006 r., III CSK 266/06, LEX nr 238949.

¹⁷⁹ Zob. wyrok SN z 18.03.2008 r., IV CSK 478/07, LEX nr 371531.

¹⁸⁰ Zob. wyroki SN: z 28.10.2010 r., II CSK 218/10, OSNC 2011/6/72 oraz z 12.10.2011 r., II CSK 690/10, OSNC-ZD 2012/D/83.

Pamiętać jednak należy, że sięganie do konstrukcji nieważności umowy jako sprzecznej z zasadami współzycia społecznego ma na celu zapobiegania rażąco niesprawiedliwym skutkom zastosowania określonej – zgodnej z ustawą w rozumieniu art. 58 § 1 KC – klauzuli umownej w określonym stanie faktycznym i tym samym winno być stosowane wyłącznie w sytuacjach ekstraordynaryjnych. Z konieczności zachowania równowagi między pewnością obrotu a ochroną przed zachowaniami stron godzącymi w fundamentalne zasady obrotu wynika postulat stosowania klauzuli generalnej zasad współzycia społecznego w przypadkach wyjątkowych, w których ma ona mocne uzasadnienie aksjologiczne¹⁸¹. Co do zasady należy zatem przyjąć, że naruszenie klauzuli generalnej zasad współzycia społecznego nie będzie tożsame z ustaleniem nierównomiernego rozłożenia ryzyk lub korzyści płynących z zawieranej umowy, zaś do uznania czynności prawnej za nieważną na podstawie art. 58 § 2 KC konieczne jest wykazanie kwalifikowanej formy nieekwiwalentności świadczeń prowadzącej do rażącego naruszenia interesów drugiej strony kontraktu. W powyższym kontekście SN zauważył, że wiedza strony, która proponuje zawarcie oraz przedstawia projekt umowy, już w chwili zawierania umowy o możliwej dysproporcji świadczeń na niekorzyść kontrahenta, jak też zagwarantowanie tylko sobie konkretnego uprawnienia mogą świadczyć właśnie o naruszeniu przez tę stronę zasad, o których mowa art. 58 § 2 KC¹⁸².

2.2.1.6 WŁAŚCIWY PRZEPIS W ROZUMIENIU ART. 58 § 1 KC.

Ustalenie, że czynność prawna jest sprzeczna z ustawą lub zasadami współzycia społecznego, wywołuje konieczność określenia sankcji właściwej dla dostrzeżonego naruszenia. Jak wynika przy tym *explicite* z treści art. 58 § 1 i 2 KC, zarówno w przypadku sprzeczności czynności prawnej z ustawą, jak i sprzeczności z zasadami współzycia społecznego domyślną sankcją jest nieważność całości lub ewentualnie – na zasadzie art. 58 § 3 KC – części czynności prawnej. Równocześnie z art. 58 § 1 *in fine* KC wynika jednak, że właściwy może być także inny niż bezwzględna nieważność skutek dostrzeżenia wady prawnej, a w szczególności przewidziana wprost w treści omawianego przepisu sankcja polegająca na tym, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej

¹⁸¹ Zob. wyroki SN: z 28.01.2016 r., I CSK 16/15, LEX nr 1991134; z 14.09.2016 r., III CSK 339/15, LEX nr 2135368; z 12.10.2017 r., IV CSK 660/16, LEX nr 2401827.

¹⁸² Zob. wyrok SN z 19.09.2013 r., I CSK 651/12, OSNC 2014/7–8/76.

wchodzą odpowiednie przepisy ustawy, który to zabieg R. Trzaskowski określa mianem tzw. *obligatoryjnej konwersji postanowienia niezgodnego z prawem*¹⁸³. Jak zauważa Autor, zawarta w normie art. 58 § 1 KC preferencja na rzecz sankcji nieważności „*stanowi jedynie wyraz przeświadczenia ustawodawcy, że pod względem skuteczności i proporcjonalności nieważność jest rozwiązaniem najbardziej uniwersalnym*”, lecz wzmianka o przepisach przewidujących inny skutek świadczy w opinii Autora o świadomości, że możliwe są stany faktyczne, w których sankcja nieważności musi ustąpić innemu skutkowi, który stanowić będzie sankcją bardziej skuteczną i proporcjonalną od całkowitego upadku umowy¹⁸⁴.

W doktrynie sporne pozostaje przy tym, czy inny niż nieważność skutek musi być wprost przewidziany przez właściwy przepis, czy też sankcja taka może być ustalona w drodze bardziej złożonych zabiegów interpretacyjnych, uwzględniających całokształt regulacji dotyczącej danego zagadnienia¹⁸⁵. Nadto, możliwość wystąpienia *innego skutku* została przez ustawodawcę wskazana *explicite* jedynie w przypadku sprzeczności czynności prawnej z ustawą (art. 58 § 1 KC), należy jednak podzielić pogląd, zgodnie z którym konstrukcja ta winna znaleźć zastosowanie również w przypadku naruszenia zasad współżycia społecznego¹⁸⁶.

Substytucję norm imperatywnych lub semiimperatywnych w miejsce nieważnych postanowień umowy przewidują dla przykładu następujące przepisy:

¹⁸³ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 505, 513; zob. również Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 58; za tego typu stany faktyczne należy uznać – moim zdaniem – wszelkie sytuacje, w których w grę wchodzi jednocześnie możliwość zakwalifikowania postanowienia jako abuzywnego; tym niemniej pogląd, zgodnie z którym art. 385¹ § 1 KC może być traktowany jako *właściwy przepis* przewidujący *inny skutek* jest w dalszym ciągu dyskusyjny w doktrynie (na temat zależności pomiędzy sankcjami z art. 58 § 1 oraz art. 385¹ § 1 KC zob. szerzej uwagi zawarte w rozdziale 4.1.).

¹⁸⁴ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 501-502.

¹⁸⁵ *Ibidem*, s. 512; zob. również Radwański Z. [w:] System Prawa Prywatnego, t. 2, CH Beck 2002, s. 238; Gutowski M., Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 230 oraz Janiak A. [w:] Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, WKP 2012, kom. do art. 58.

¹⁸⁶ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 519.

- 1) art. 359 § 2² KC, zgodnie z którym „jeżeli wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej przekracza wysokość odsetek maksymalnych, należą się odsetki maksymalne”, co wyłącza skutek w postaci bezwzględnej nieważności postanowienia umownego, w którym zastrzeżono odsetki w wysokości wyższej;
- 2) art. 537-539 KC przewidujące związanie stron ceną *szttywna, maksymalną* lub *minimalną* w miejsce bezwzględnej nieważności postanowienia naruszającego obowiązujące zarządzenie, według którego za rzeczy danego rodzaju lub gatunku może być zapłacona jedynie cena ściśle określona czy też cena nie niższa lub nie wyższa od przepisami przewidzianej;
- 3) art. 593 § 1 KC, zgodnie z którym prawo odkupu zastrzeżone na okres dłuższy niż pięć lat nie poczytuje się za nieważne, lecz czas trwania zastrzeżonego prawa ulega skróceniu właśnie do lat pięciu;
- 4) art. 68 § 2 PPPA, zgodnie z którym licencję udzieloną na okres dłuższy niż pięć lat uważa się, po upływie tego terminu, za udzieloną na czas nieoznaczony;
- 5) art. 84 PUN, zgodnie z którym po ogłoszeniu upadłości zmiana lub wygaśnięcie stosunku prawnego, którego stroną jest upadły, są możliwe tylko według przepisów PUN, a czynność prawna dokonana z naruszeniem tej ustawy jest bezskuteczna wobec masy upadłości;
- 6) oraz przepisy KSH dotyczące sprzecznej z prawem umowy spółki (art. 21 KSH) czy sprzecznych z ustawą uchwał wspólników (akcjonariuszy) spółek kapitałowych (art. 252 § 1 oraz art. 425 § 1 KSH).

Mechanizm działania zawartej w art. 58 § 1 *in fine* KC wzmianki o możliwości zastosowania innego niż nieważność bezwzględna skutku wadliwości czynności prawnej, został obszernie wyłożony w treści uchwały SN z dnia 18 września 2013 r.¹⁸⁷ dotyczącej naruszenia przy podejmowaniu uchwały wspólników spółki kapitałowej norm KSH o charakterze proceduralnym. Mechanizm ten w opinii SN polega na konieczności rozważenia, czy nieważność całości (albo części) czynności prawnej będzie w omawianym przypadku sankcją właściwą, a zatem odpowiednio skuteczną i proporcjonalną do

¹⁸⁷ Zob. uchwała SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13, OSNC 2014/3/23, z licznymi głosami: M. Dumkiewicz i A. Kidyby, Monitor Prawa Handlowego 2014/1, s. 38; M. Leśniaka, PPH 2014/10, s. 35; M. Zięby, Glosa 2014/4, s. 34; P. Moskały, Glosa 2014/4, s. 44; M. Swaldka, Studia Prawnicze. Rozprawy i Materiały 2015/1, s. 157 oraz J. Maliszewskiej i M. Tarkowskiego, Palestra 2016/4, s. 98.

zaistniałej sprzeczności czynności prawnej z prawem. W przypadku odpowiedzi pozytywnej zastosowanie winna znaleźć sankcja nieważności bezwzględnej, w przypadku zaś odpowiedzi negatywnej, konieczna jest dalsza analiza w celu ustalenia, jaka inna sankcja odpowiadać będzie w rozpatrywanym przypadku warunkom skuteczności i proporcjonalności. W przedmiotowej uchwale finalnie uznano, że ustawodawca przewidział w art. 252 i 425 KSH szczególną postać sankcji nieważności uchwały wspólników sprzecznej z ustawą, odmienną od regulacji wynikającej z art. 58 KC. W przypadku omawianej sankcji – w opinii SN – uchwała wspólników sprzeczna z ustawą nie będzie bowiem nieważna z mocy prawa, lecz wywołuje skutki prawne aż do czasu jej unieważnienia konstytucyjnym orzeczeniem sądowym, wydanym we właściwym postępowaniu.

Problematyka *innego skutku*, o którym mowa w art. 58 § 1 *in fine* KC, wiąże się nadto w sposób nierozwalny z kwestią wzajemnej relacji pomiędzy sankcją *nieważności bezwzględnej* a przewidzianą w treści art. 385¹ § 1 KC sankcją *bezskuteczności abuzywnej* nieuczciwego postanowienia zaproponowanego konsumentowi przez przedsiębiorcę, której to tematyce poświęcono rozdział 4.1 niniejszego opracowania. Podzielić należy przy tym pogląd, zgodnie z którym art. 385¹ KC powinien być traktowany jako przepis, który przewiduje inny skutek w rozumieniu art. 58 § 1 *in fine* KC, polegający na wdrożeniu w stosunkach konsumenckich – względem nieuczciwego warunku umownego – odrębnego reżimu sankcyjnego, omówionego szczegółowo w rozdziale 3.9.1.

2.2.2 CZEŚCIOWA NIEWAŻNOŚĆ CZYNNOŚCI PRAWNEJ.

Zgodnie z treścią art. 58 § 3 KC uprawnione wydaje się twierdzenie, że nieważność części czynności prawnej z powodu sprzeczności z ustawą lub zasadami współżycia społecznego poszczególnych postanowień czynności prawnej nie powoduje w zasadzie nieważności tej czynności w pozostałej części. Przepis ten ogranicza zatem sankcję nieważności czynności prawnej tylko do jej niektórych nieistotnych postanowień, dotkniętych nieważnością, zastrzegając jednak, że w pozostałej części czynność pozostaje w mocy tylko w sytuacji, w której bez dotkniętych nieważnością postanowień strony w dalszym ciągu dokonałyby rzeczony czynności prawnej. Częściowa nieważność czynności prawnej ma przy tym swoje źródło w prawie rzymskim, a jej wyrazem była paremia *utile per inutile non*

*vitiatur*¹⁸⁸. *S. Rudnicki* podkreśla jednocześnie, iż norma art. 58 § 3 KC nie dotyczy sytuacji, w której nieważnością dotknięte są *essentialia negotii* danej czynności prawnej, gdyż wówczas cała czynność prawna będzie nieważna¹⁸⁹.

Jak wskazuje przy tym SN w uchwale z dnia 14.03.2006 r.¹⁹⁰ „zasadą wynikającą z art. 58 § 3 KC jest, że sankcja nieważności czynności prawnej dotyczy tylko niektórych jej postanowień, w pozostałej zaś części pozostaje ona w mocy.” Trafnie jednak zauważa *S. Rudnicki*, że zasada ta doznaje wyjątków, gdyż dla utrzymania w mocy czynności prawnej „konieczne jest, aby ważne postanowienia obejmowały co najmniej jej minimalną treść, bez której czynność nie mogłaby nie tylko zostać dokonana, ale i utrzymana”¹⁹¹. Należy zatem uznać, że nieważność niektórych postanowień czynności będzie prowadzić do nieważności całej czynności prawnej, jeżeli pomiędzy postanowieniami wadliwymi a pozostałą treścią czynności istnieje związek tego rodzaju, że bez tych postanowień naruszona zostałaby tożsamość czynności a nadto w sytuacji, gdy z okoliczności sprawy wynika, że bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana (art. 58 § 3 *in fine* KC). W tym przypadku ocena uwzględniać powinna okoliczności dokonania czynności i brać pod uwagę rzeczywistą wolę stron co do celu czynności i wagi jej poszczególnych postanowień, przy zastosowaniu obiektywnego miernika tzw. rozsądnego człowieka.

Reasumując, w świetle art. 58 § 3 KC uznanie całej umowy za nieważną jest możliwe nie tylko w razie nieważności jej elementów przedmiotowo istotnych (*essentialia negotii*), lecz

¹⁸⁸ Tj. to, co jest właściwe nie jest obciążone wadą tego, co niewłaściwe; zob. *Kowalczyk B.* [w:] *Balwicka-Szczyrba M.* (red.), *Sylwestrzak A.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, kom. do art. 58.

¹⁸⁹ Zob. *Rudnicki S.* [w:] *Dmowski S.* (red.), *Rudnicki S.* (red.), *Kodeks Cywilny, Komentarz*, LexisNexis 2011, kom. do art. 58; w doktrynie podkreśla się przy tym, że jeżeli sprzeczność z ustawą lub zasadami współżycia społecznego dotyczy składników przedmiotowo istotnych (*essentialia negotii*) czynności prawnej (np. postanowienia o cenie w umowie sprzedaży), to wówczas cała czynność winna być uznana za nieważną (zob. *Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, LexisNexis 2001, s. 318; zob. również wyrok SN z 26.01.2006 r., V CSK 81/05, OSP 2007/2/17); na temat pojęcia *essentialia negotii* zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.12.1.

¹⁹⁰ Zob. uchwała SN z dnia 14.03.2006 r., III CZP 7/06, OSNC 2007/1/7 z glosą aprobowaną *Z. Kuniewicza* (zob. *Kuniewicz Z.*, *Głosa do uchwały SN z dnia 14 marca 2006 r., III CZP 7/06*, OSP 2007/10/117).

¹⁹¹ Zob. *Rudnicki S.* [w:] *Dmowski S.* (red.), *Rudnicki S.* (red.), *Kodeks Cywilny, Komentarz*, LexisNexis 2011, kom. do art. 58; na temat minimalnej treści umowy zob. również *Gutowski M.*, *Wadliwość umów kredytów frankowych*, CH Beck 2022, s. 197-200.

również wtedy, gdy nie można ich tak zakwalifikować. Jeżeli jednak nieważność dotyczy składników o charakterze *accidentalia negotii*, cała czynność będzie mogła być uznana za bezwzględnie nieważną, jeżeli z okoliczności wynika, że bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność prawna w ogóle nie zostałaby dokonana. W przeciwnym razie czynność pozostaje w mocy, a nieważnością dotknięta jest tylko jej część (niektóre jej postanowienia). Jak podkreśla się w doktrynie komentowany przepis wyraźnie preferuje rozwiązanie umożliwiające utrzymanie czynności prawnej w mocy¹⁹².

Powyżej wskazana zasada postępowania – a zatem decydujący charakter przesłanki dokonania całej czynności bez wadliwego postanowienia umownego – jest jedną z głównych cech odróżniających *nieważność bezwzględną* od mechanizmu sankcyjnego mającego zastosowanie w przypadku *bezskuteczności abuzywnej* nieuczciwego warunku umowy konsumenckiej, mogącej prowadzić w efekcie do *trwałej bezskuteczności* całej umowy, gdyż decydującym kryterium będzie w takim wypadku możliwość zrekonstruowania praw i obowiązków stron na podstawie pozostałych postanowień umowy przy jednoczesnym uwzględnianiu możliwości wystąpienia szczególnie niekorzystnych konsekwencji dla konsumenta i całkowicie bez znaczenia pozostaje przesłanka dokonania czynności bez wadliwego postanowienia (zwłaszcza przez przedsiębiorcę) wskazana w art. 58 § 3 KC.

W odniesieniu do zakresu stosowania normy art. 58 § 3 KC można jednak odnotować pewne rozbieżności w judykaturze. Kontrowersyjne jest bowiem, czy częściowa nieważność czynności prawnej, o której mowa we wskazanym przepisie, znajduje zastosowanie również w odniesieniu do czynności prawnych, których nieważność bezwzględna wynika z innych powodów, niż sprzeczność *treści* lub *celu* czynności z ustawą lub zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 1 i 2 KC). Wydaje się, iż dominuje w tym zakresie stanowisko, zgodnie z którym § 3 artykułu 58 KC normuje co do zasady częściową nieważność czynności prawnej wynikającą ze sprzeczności z ustawą lub zasadami współżycia społecznego *treści* lub *celu* czynności prawnej, zaś w odniesieniu do przypadków nieważności czynności prawnej wywodzących się z innych przyczyn niż

¹⁹² Zob. Radwański Z., Teoria umów, PWN, 1977, s. 129; zob. także Janiak A., [w:] Kidyba A. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, WKP 2012, kom. do art. 58, który podkreśla, że „ciążar dowodu, że czynność nie zostałaby dokonana bez postanowień dotkniętych nieważnością, spoczywa na stronie domagającej się uznania czynności w całości za nieważną”.

sprzeczność treści czynności prawnej z ustawą lub zasadami współżycia społecznego przepis art. 58 § 3 KC może mieć zastosowanie jedynie w drodze analogii, jeżeli uzasadniają to konkretne okoliczności¹⁹³.

Kończąc rozważania na temat wskazanego zagadnienia należy odnotować, że *właściwe przepisy* wzmiankowane w treści art. 58 § 1 *in fine* KC – którym poświęcono poprzedni rozdział pracy – mogą przewidywać inne skutki nieważności dotyczące tylko część czynności prawnej. Rozwiązania takie przewidziano dla przykładu w następujących normach prawnych:

- 1) art. 94 KC, w którym przewidziano skutek w postaci niezastrzeżenia warunku rozwiązującego przeciwnego ustawie lub zasadom współżycia społecznego, wyłączając stwierdzenie nieważności całej umowy z powodu dostrzeżonej wadliwości;
- 2) art. 385¹ § 2 KC stanowiącym implementację do prawa krajowego przepisów dyrektywy 93/13, zgodnie z którym umowa – co do zasady – winna wiązać strony w kształcie pozostałym po usunięciu warunku nieuczciwego¹⁹⁴;
- 3) art. 957 § 2 KC, zgodnie z którym w przypadku, gdy świadkiem była osoba, dla której w testamencie została przewidziana jakakolwiek korzyść lub też osoba bliska testatorowi, wówczas nieważnością dotknięte jest tylko postanowienie, które przysparza korzyści tej osobie, jej małżonkowi, krewnym lub powinowatym pierwszego lub drugiego stopnia albo osobie pozostającej z nią w stosunku przysposobienia;
- 4) oraz art. 962 w zw. z art. 958 KC, zgodnie z którymi to przepisami zastrzeżenie warunku lub terminu, uczynione przy powołaniu spadkobiercy testamentowego, uważane jest za nieistniejące, a testament zachowuje ważność w pozostałym zakresie.

¹⁹³ Zob. wyroki SN: z 25.11.2011 r., II CSK 77/11, LEX nr 1119491; z 12.05.2000 r., V CKN 1029/00, OSNC 2001/6/83; z 12.10.2001 r., III CZP 55/01, OSNC 2002/7-8/87 oraz uchwała SN z 14.03.2006 r., III CZP 7/06, OSNC 2007/1/7; zob. także uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.2.

¹⁹⁴ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1. oraz 3.13.4.

2.2.3 NIEWAŻNOŚĆ WZGLĘDNA (*WZRUSZALNOŚĆ*).

Jak zauważa R. Trzaskowski, wyłączenie danego przypadku wadliwości czynności prawnej z zakresu zastosowania art. 58 KC przewidującego najdalej idącą sankcję *nieważności bezwzględnej* jest niekiedy „wstępem do zastosowania innej, bardziej elastycznej sankcji”¹⁹⁵. Dotyczy to przypadków, gdy stosowana sankcja jest wynikiem niedopełnienia którejś z przesłanek przypisania skutku prawnego i przejawiać się może pod postacią:

- 1) sankcji *nieważności względnej* (np. art. 84–88 KC);
- 2) sankcji *bezskuteczności zawieszony* (np. art. 18 i 103 KC)¹⁹⁶;
- 3) sankcji *bezskuteczności abuzywnej* (art. 385¹ § 1 KC)¹⁹⁷;
- 4) oraz dopuszczeniu możliwości *konwalidacji* wadliwej czynności prawnej (np. art. 14 § 2 i art. 890 § 1 zdanie drugie KC)¹⁹⁸.

Odmienne od sankcji *nieważności bezwzględnej*, w przypadku *względnej* odmiany tej wadliwości czynności prawnej – określanej często mianem *wzruszalności* – oświadczenia woli złożone przez strony są ważne i wywołują skutki, lecz ich los nie jest pewny w przyszłości¹⁹⁹. Ze *wzruszalnością* czynności prawnej mamy przy tym najczęściej do czynienia w przypadku wad oświadczenia woli wynikających z zaistniałego błędu, jego kwalifikowanej formy w postaci podstępu, zniekształcenia złożonego oświadczenia czy też groźby²⁰⁰. Nie zagłębiając się – ze względu na ramy niniejszego opracowania – w problematykę poszczególnych z wad oświadczenia woli przytoczonych w zdaniu poprzednim, skutkiem zaistnienia takiej wady jest każdorazowo możliwość uchylenia się

¹⁹⁵ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2

(art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 58.

¹⁹⁶ Omówionej w rozdziale 2.2.4.

¹⁹⁷ Omówionej w rozdziale 3, przy czym relację między sankcją *bezskuteczności abuzywnej* i *nieważności bezwzględnej* sprowadzającą się do pierwszeństwa stosowania w relacjach konsumenckich pierwszej z nich omówiono w rozdziale 4.1.

¹⁹⁸ Omówionej w rozdziale 2.2.5.

¹⁹⁹ Zob. wyroki SN: z 12.03.2002 r., IV CKN 827/00, LEX nr 54482 oraz z 12.10.2017 r., IV CSK 705/16, LEX nr 2401076; zob. również Wolter A, Ignatowicz J., Stefaniuk K., Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2017, s. 399.

²⁰⁰ W przypadku wad oświadczenia woli w grę wchodzi zastosowanie dwóch odrębnych sankcji: (1) *nieważności bezwzględnej* w przypadku braku świadomości lub swobody oraz przy pozorności czynności prawnej oraz (2) *nieważności względnej* w przypadku błędu (podstępu) i groźby,

przez składającego oświadczenie od jego skutków²⁰¹. W takim ujęciu czynność prawna wywołuje skutki prawne do czasu złożenia przez uprawnionego skutecznego oświadczenia woli o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia z powodu błędu czy też podstęp lub groźby²⁰². Uprawnienie przysługujące w tym zakresie stronie, która działała w warunkach opisanych w art. 84–88 KC, ma charakter prawa podmiotowego kształtującego, a skutkiem jego wykonania jest doprowadzenie do nieważności czynności prawnej²⁰³.

Może to nastąpić tylko w ciągu roku od wykrycia błędu czy podstęp, zaś w przypadku groźby – w ciągu roku od chwili, kiedy ustał stan obawy rzeczoną groźbą wywołany. W przypadku wadliwego oświadczenia złożonego innej osobie – uchylenie się od skutków takiego oświadczenia wymaga złożenia jej stosownego oświadczenia na piśmie²⁰⁴. W przypadkach wskazanych w art. 84–87 KC zaistnienie sankcji *nieważności względnej (wzruszalności)* – analogicznie jak w przypadku *nieważności bezwzględnej* – następuje bez ingerencji sądu poprzez uchylenie się od skutków oświadczenia woli, a więc akt podejmowany przez stronę czynności²⁰⁵.

²⁰¹ Szerzej na temat problematyki wad oświadczenia woli zob. *Lewaszkiwicz-Petrykowska B.*, Wady oświadczenia woli w polskim prawie, Wydawnictwo Prawnicze 1973, *passim* oraz *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 682.

²⁰² Zob. wyrok SN z 6.09.2018 r., V CSK 483/17, LEX nr 2555755; zob. również *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 319–320, 540–541.

²⁰³ Zob. *Lewaszkiwicz-Petrykowska B.* [w:] *Grzybowski S.* (red.) System prawa cywilnego, t. I, Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1985, s. 713 oraz *Lewaszkiwicz-Petrykowska B.*, Wady oświadczenia woli w polskim prawie, Wydawnictwo Prawnicze 1973, s. 171; zob. także wyroki SN: z 19.11.2003 r., V CK 477/02, LEX nr 175975; z 24.04.2013 r., IV CSK 600/12, OSNC-ZD 2014/B/26; z 9.08.2018 r., V CSK 435/17, LEX nr 2531715 oraz z 6.09.2018 r., V CSK 483/17, LEX nr 2555755; w nauce prawa przyjmuje się przy tym, że skuteczne wykonanie prawa do uchylenia się od skutków oświadczenia woli powoduje brak możliwości odwrócenia skutku w postaci nieważności bezwzględnej czynności prawnej, takie oświadczenie nie może być nadto złożone pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu (zob. *Jedliński A.* [w:] *Kidyba A.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I, WKP 2012, kom. do art. 88).

²⁰⁴ Jak zauważył SN w uchwale Izby Cywilnej z 6.03.1967 r. (III CZP 7/67, OSNCP 1967/10/171) oświadczenie woli skierowane do określonego adresata jest złożone z chwilą, w której doszło do niego w taki sposób, że mógł on zapoznać się z jego treścią, co oznacza, że oświadczenie o uchyleniu się od skutków oświadczenia woli (które w myśl art. 60 KC samo w sobie jest oddzielnym oświadczeniem woli), powinno dotrzeć do adresata w rocznym terminie, zakreślonym w art. 88 KC, tak aby mógł on zapoznać się z jego treścią we wskazanym terminie.

²⁰⁵ Zob. *Jedliński A.* [w:] *Kidyba A.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I, WKP 2012, kom. do art. 88; Autor zauważa przy tym, iż w „w przepisach szczególnych, zawartych w kodeksie cywilnym i kodeksie rodzinnym i opiekuńczym, ustawodawca wprowadził odmienną regulację. W przypadku zawarcia małżeństwa (art. 151 § 1 KRO) i uznania dziecka (art. 80 KRO) ustawodawca przewidział możliwość żądania unieważnienia takiej czynności przez sąd w przypadku zaistnienia wady

Jak wyjaśnił SN w wyroku z 9 lutego 2017 r. „zarówno o błędzie w chwili złożenia oświadczenia woli, jak i o wykryciu błędu wyznaczającym początek biegu terminu do uchylenia się od skutków prawnych złożonego oświadczenia woli, decyduje stan świadomości osoby powołującej się na błąd”²⁰⁶. W obydwu przypadkach miarodajny będzie zatem wyłącznie stan wiedzy osoby, której przysługuje rzeczzone uprawnienie, o istnieniu określonej okoliczności oddziałującej na treść czynności prawnej. Wyłączona przy tym pozostaje przesłanka możliwości dowiedzenia się uprawnionego o miarodajnej z punktu widzenia omawianej normy okoliczności²⁰⁷. SN dodał nadto w postanowieniu z dnia 12 października 2005 r.²⁰⁸, że „możliwość skorzystania z uprawnienia do uchylenia się od skutków prawnych wadliwego oświadczenia zależy wyłącznie od decyzji składającego to oświadczenie, druga strona nie może przeszkodzić powstaniu skutków uchylenia, ani też zapobiec unieważnieniu czynności prawnej”. W razie sporu pomiędzy stronami co do zasadności skorzystania z uprawnienia do uchylenia się od skutków prawnych, decydujące będzie rozstrzygnięcie przez sąd, czy uchylenie się było uzasadnione, przy czym orzeczenie sądu w powyższym przedmiocie będzie mieć charakter deklaracyjny i może nastąpić zarówno w sprawie o stwierdzenie nieważności czynności prawnej w wyniku uchylenia się od skutków oświadczenia woli jak i w każdym innym postępowaniu, w którym skuteczność oświadczenia woli jest doniosła prawnie dla zgłoszonego żądania.

Skuteczne uchylenie się od skutków oświadczenia woli (czyli skuteczne *wzruszenie* czynności) pociąga przy tym za sobą zaistnienie *bezwzględnej nieważności* czynności prawnej. SN poglądy takie potwierdził w wyroku z dnia 24 kwietnia 2013 r. wskazując wprost, że wykonanie oświadczenia o uchyleniu się od skutków prawnych oświadczenia woli prowadzi do „*przekształcenia nieważności względnej czynności prawnej w nieważność bezwzględną*”²⁰⁹.

oświadczenia woli”; odmienny system przewidziano również w przypadku oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku (art. 1019 KC) oraz w przypadku regulacji dotyczącej ograniczonej w czasie nieważności testamentu (art. 945 KC).

²⁰⁶ Zob. wyrok SN z 9.02.2017 r., III CSK 60/16, LEX nr 2294378.

²⁰⁷ Jak to ma miejsce np. w przypadku normy art. 169 KC w myśl powszechnie przyjętej wykładni terminu *zła wiara* na gruncie tego przepisu, lub według art. 105 KC, wyraźnie uwzględniającego *możliwość łatwego dowiedzenia się* o okoliczności doniosłej prawnie z punktu widzenia omawianej normy.

²⁰⁸ Zob. postanowienie SN z 12.10.2005 r., III CK 48/05, LEX nr 191867.

²⁰⁹ Zob. wyrok SN z 24.04.2013 r., IV CSK 600/12, OSNC-ZD 2014/2/26.

Taka czynność prawna nie wywołuje już żadnych skutków prawnych w przyszłości i nie może podlegać konwalidacji. Natomiast w razie upływu terminu do uchylenia się od skutków oświadczenia woli określonego w art. 88 KC czynność prawna *względnie nieważna* podlega *konwalidacji* i staje się czynnością ważną. Warto przy tym odnotować, iż zarówno *nieważność bezwzględna* czynności prawnej, powstająca w związku z uchyleniem się od skutków oświadczenia woli, jak i ostateczna ważność umowy osiągnięta na skutek upływu terminu do uchylenia się od skutków takiego oświadczenia, mają skutek *ex tunc*, czyli od daty dokonania czynności prawnej²¹⁰.

W przypadku *nieważności względnej* czynności prawnej powstałej w wyniku wad oświadczenia woli dalsze losy umowy są zatem zależne wyłącznie od jednej strony kontraktu – tej, która działała w warunkach błędu, podstępny czy też groźby. Tylko tej osobie przysługuje uprawnienie do uchylenia się od skutków oświadczenia woli, nigdy zaś drugiej stronie czynności prawnej. Jest to rozwiązanie analogiczne do zastosowanego przez prawodawcę unijnego w zakresie sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym. *Bezskuteczność abuzywna* postanowienia może być bowiem stwierdzona wyłącznie w przypadku powołania się przez konsumenta – należycie poinformowanego – na chęć bycia niezwiązanym warunkiem nieuczciwym ze skutkiem *ex tunc*. Jednak od chwili skutecznego uchylenia się od skutków oświadczenia woli – a zatem od chwili wskazanego przez SN „*przekształcenia nieważności względnej czynności prawnej w nieważność bezwzględną*” – na nieważność (bezskuteczność) czynności prawnej może się powołać już każdy, kto ma w tym interes prawny²¹¹.

²¹⁰ Zob. wyroki SN: z 9.09.2004 r., II CK 498/03, LEX nr 137573; z 15.02.2006 r., IV CSK 17/05, LEX nr 179979; z 13.12.2012 r., V CSK 25/12, LEX nr 1293974; z 17.06.2014 r., I CSK 401/13, OSNC-ZD 2015/C/49; z 9.02.2017 r., III CSK 60/16, LEX nr 2294378; z 12.10.2017 r., IV CSK 705/16, LEX nr 2401076 oraz z 6.09.2018 r., V CSK 483/17, LEX nr 2555755. Kwestia działania wskazanej sankcji ze skutkiem *ex tunc* nie budzi wątpliwości również wśród przedstawicieli doktryny (zob. *Lewaszkiwicz-Petrykowska B.*, Wady oświadczenia woli w polskim prawie, Wydawnictwo Prawnicze 1973, s. 178 oraz *Wolter A, Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2017, s. 400).

²¹¹ Zob. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 88.

W przypadku sankcji *nieważności względnej* nie ma również możliwości doprowadzenia do obowiązywania czynności prawnej w kształcie, w jakim czynność zostałaby dokonana przez uprawnionego, gdyby nie działał pod wpływem błędu²¹².

2.2.4 BEZSKUTECZNOŚĆ ZAWIESZONA.

Czynność prawna dokonana bez wymaganej przez ustawę zgody osoby trzeciej jest – jak wyjaśnia S. Rudnicki – czynnością prawną niepełną lub inaczej *kulejącą (negotium claudicans)*, powodującą od samego jej powstania zawieszenie zamierzonych w niej skutków prawnych, który to stan określany jest terminem *bezskuteczności zawieszonyj*. W praktyce stan ten oznacza, że czynność dokonana bez wymaganej zgody jest od początku „niezdolna do wywołania jakichkolwiek skutków prawnych, ale w razie potwierdzenia staje się niewadliwa i w pełni skuteczna, a w razie odmowy potwierdzenia - bezwzględnie nieważna”²¹³. Tym też odróżnia się czynność *bezskutecznie zawieszoną* od czynności prawnej *względnie nieważnej*, której poświęcono poprzedni rozdział opracowania, a która to czynność od początku wywołuje zamierzone skutki prawne, lecz istnieje groźba wzruszenia (unieważnienia) prowadzącego do bezwzględnej nieważności ze skutkiem *ex tunc*²¹⁴.

Pomimo sporów w doktrynie należy uznać, że z sankcją *bezskuteczności zawieszonyj* będziemy mieć do czynienia zarówno w przypadku konieczności potwierdzenia czynności przez stronę czynności prawnej²¹⁵, jak i gdy zgoda ma pochodzić od osoby trzeciej, które

²¹² Zob. wyroki SN: z 24.01.1974 r., II CR 761/73, OSPiKA 1975/11/238 oraz z 19.11.2003 r., V CK 477/02, LEX nr 175975.

²¹³ Zob. Grzybowski S. [w:] System prawa cywilnego, t. 1, Ossolineum 1974, s. 527; zob. również Radwański Z. [w:] System Prawa Prywatnego, t. 2, 2008, s. 302 oraz Rudnicki S., [w:] Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza – część ogólna. LexisNexis 2011, kom. do art. 63.

²¹⁴ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 63.

²¹⁵ Mowa tu art. 18 § 1 KC, w którym wskazano, że „ważność umowy, która została zawarta przez osobę ograniczoną w zdolności do czynności prawnych bez wymaganej zgody przedstawiciela ustawowego, zależy od potwierdzenia umowy przez tego przedstawiciela” oraz art. 103 § 1 KC, w którym przewidziano, że „jeżeli zawierający umowę jako pełnomocnik nie ma umocowania albo przekroczy jego zakres, ważność umowy zależy od jej potwierdzenia przez osobę, w której imieniu umowa została zawarta”; jak zauważa R. Trzaskowski o zgodzie osoby trzeciej – w rozumieniu art. 63 § 1 KC – nie można mówić, gdy zgoda ta ma służyć potwierdzeniu czynności prawnej dokonanej przez fałszywego pełnomocnika (art. 103 KC) albo fałszywy organ (art. 39 KC), tzn. przez działającą ze skutkiem dla

to przypadki są zdecydowanie częstsze w praktyce. Zgodnie z treścią 63 § 1 KC, zgoda osoby trzeciej może zostać przy tym wyrażona zarówno przed dokonaniem czynności jak i już po jej dokonaniu. W pierwszym wypadku – czynność jest ważna i w pełni skuteczna już od chwili jej zawarcia. W przypadku jednak, gdy czynność prawna została dokonana przed zajęciem przez osobę trzecią stanowiska co do udzielenia albo odmowy zgody, dochodzi do powstania *stanu zawieszenia*, który cechuje się następującymi cechami charakterystycznymi:

- 1) czynność prawna *kulejąca* nie wywołuje w trakcie trwania *stanu zawieszenia* – co do zasady – zamierzonych skutków prawnych²¹⁶;
- 2) umowa dotknięta bezskutecznością zawieszoną nie zobowiązuje – w trakcie trwania *stanu zawieszenia* – do spełnienia uzgodnionych w umowie świadczeń²¹⁷;
- 3) stan bezskuteczności zawieszony sąd powinien uwzględnić z urzędu²¹⁸;
- 4) strony są związane już złożonymi oświadczeniami woli, nie mogą ich swobodnie odwołać²¹⁹;
- 5) strony czynności kulejącej nie mogą żądać ustalenia nieważności czynności będącej w stanie zawieszenia²²⁰;
- 6) strony zobowiązane są do powstrzymania się od wszelkich nielojalnych działań, które zmierzałyby do zapobieżenia udzieleniu zgody lub które mogłyby udaremnić

innego osobę, która nie była umocowana do działania albo wykroczyła poza zakres umocowania. Autor trafnie wskazuje, że tego rodzaju zgoda jest udzielana przez stronę czynności prawnej, co powinno oznaczać, że art. 63 nie ma tu zastosowania; zastosowanie tej normy *per analogiam* jest jednak dopuszczane w doktrynie (zob. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 63).

²¹⁶ Zob. *Lewaszkiewicz-Petrykowska B.* [w:] *Grzybowski S.* (red.), System prawa cywilnego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985, str. 720; zob. również wyroki SN: z 25.04.1995 r., I CRN 48/95, OSNC 1995/10/147; z 7.10.2010 r., IV CSK 95/10, LEX nr 898261 oraz z 24.10.2018 r., II CSK 622/17, LEX nr 2568629.

²¹⁷ Zob. wyrok z 13.04.2007 r., III CSK 416/06, LEX nr 269807.

²¹⁸ Zob. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2

(art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 63.

²¹⁹ Zob. wyrok SN z 25.04.1995 r., I CRN 48/95, OSNC 1995/10/147; zob. szerzej *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 451.

²²⁰ Zob. uchwały SN z: z 5.03.1981 r., III CZP 1/81, OSNCP 1981/8/145 i z 26.03.2002 r., III CZP 15/02, OSNC 2003/1/6.

skutki zgody (np. od rozporządzenia rzeczą, której dotyczy czynność prawna wymagająca zgody i mająca wywoływać skutek rzeczowy²²¹);

- 7) stan zawieszenia i związanej z tym niepewności prawnej może istnieć bardzo długo, w zasadzie bez ograniczenia czasowego²²²;
- 8) strona umowy lub osoba trzecia może wyznaczyć osobie trzeciej odpowiedni termin do potwierdzenia umowy, po bezskutecznym upływie którego stanie się wolna²²³.

Należy przy tym zastrzec, że przepis art. 63 § 1 KC ma zastosowanie, jeżeli wymóg zgody osoby trzeciej na dokonanie czynności prawnej wynika z przepisu ustawowego, a nie z treści czynności prawnej. Zatem z *bezskutecznością zawieszoną* czynności prawnej o powyżej wskazanych cechach będziemy mieć do czynienia np. w sytuacji konieczności uzyskania wymaganej ustawą zgody:

- 1) współwłaściciela na dokonanie czynności rozporządzającej rzeczą (art. 199 zdanie pierwsze KC)²²⁴;
- 2) osoby, której praw dotyczy zmiana treści ograniczonego prawa rzeczowego (art. 248 § 2 KC)²²⁵;
- 3) wierzyciela na zmianę dłużnika (art. 519 § 2 KC)²²⁶;
- 4) spadkobierców na rozporządzenie udziałem w przedmiocie należącym do spadku (art. 1036 KC)²²⁷;

²²¹ S. Grzybowski wskazuje, że strona zobowiązana jest – pod rygorem odpowiedzialności odszkodowawczej – powiadomić kontrahenta o udzielonej przez osobę trzecią zgodzie albo jej definitywnej odmowie (zob. Grzybowski S. [w:] System prawa cywilnego, t. 1, Ossolineum 1974, s. 529).

²²² Zob. wyrok SN z 13.06.2001 r., II CKN 507/00, OSP 2002/1/3.

²²³ Zob. następujące przepisy: art. 18 § 3 zdanie drugie, art. 103 § 2 i 3, art. 520 oraz art. 37 § 3 KC; zob. także Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 457 oraz Saffjan M. [w:] Pietrzykowski K. (red.), Kodeks cywilny. t. 1, CH Beck 2020, komentarz do art. 63.

²²⁴ Jest to jednak kwestia sporna zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie; zob. wyroki SN: z 14.06.2017 r., IV CSK 478/16, LEX nr 2334888 oraz z 24.04.2013 r., IV CSK 596/12, OSNC-ZD 2014/B/25.

²²⁵ Zob. Grzybowski S., [w:] Grzybowski S. (red.), System prawa cywilnego, t. 1, 1974, s. 526.

²²⁶ Zob. wyroki SN: z 6.11.1997 r., I CKN 295/97, LEX nr 2238249; z 26.06.1998 r., II CKN 825/97, OSNC 1999/1/18 oraz z 12.10.2005 r., III CK 90/05, LEX nr 187036.

²²⁷ Zob. postanowienie SN z 19.01.1999 r., II CKN 156/98, LEX nr 749977 oraz wyrok SN z 24.01.2008 r., I CSK 362/07, OSNC 2009/3/46.

- 5) małżonka na dokonanie czynności, o której mowa w art. 37 KRO²²⁸;
- 6) wspólników na przeniesienie na inną osobę ogółu praw i obowiązków wspólnika spółki osobowej (art. 10 KSH);
- 7) spółki na zbycie albo obciążenie udziałów albo akcji (art. 182 § 1 i art. 337 § 2 KSH)²²⁹.

Sankcja *bezskuteczności zawieszanej* odegrała nadto w ostatnim okresie rolę istotną z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania, gdyż w pochodzącym z 2021 r. orzecznictwie SN zaczęto posługiwać się – w ślad za poglądem wyrażonym przez R. Trzaskowskiego²³⁰ – odwołaniem właśnie do omawianej sankcji podczas próby zdefiniowania charakteru prawnego sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym. SN w szeroko komentowanej uchwale z dnia 7 maja 2021 r.²³¹ stanął bowiem na stanowisku, zgodnie z którym „*możliwość sanowania nieskutecznego postanowienia następczym, jednostronnym wyrażeniem zgody na związanie tym postanowieniem, będącej niejako substytutem pierwotnego braku rzeczywistej zgody na to postanowienie (indywidualnych negocjacji), przywodzi natomiast na myśl tzw. sankcję bezskuteczność zawieszanej, która - odnoszona do umowy jako takiej - polega na tym, że dotknięta nią umowa (tzw. czynność kulejąca albo niezupełna) nie wywołuje zamierzonych skutków (z mocy samego prawa, od początku, co sąd powinien uwzględnić z urzędu), w szczególności nie rodzi obowiązku spełnienia uzgodnionych świadczeń, lecz, w odróżnieniu od umowy nieważnej, może skutki te następczo wywołać z mocą wsteczną w razie złożenia sanującego oświadczenia woli (jednej ze stron albo osoby trzeciej), a w razie odmowy jego złożenia albo upływu czasu na jego złożenie - staje się definitywnie bezskuteczna, czyli nieważna*”. Konsekwencją przyjęcia wskazanego ujęcia było podkreślenie w sentencji uchwały, że wymagalność świadczeń powstaje „*od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna*”, który to moment różni się jednak zdaniem SN od chwili ujawnienia

²²⁸ Zob. uchwała SN z 5.03.1981 r., III CZP 1/81, OSNC 1981/8/145 oraz wyroki SN: z 11.06.1999 r., II CKN 390/98, OSNC 1999/12/217 i z 5.03.2019 r., II CSK 43/18, OSNC 2019/12/124.

²²⁹ Zob. uchwała SN z 21.01.2009 r., III CZP 130/08, OSNC 2009/12/159 oraz wyroki SN: z 12.05.2004 r., III CK 512/02, LEX nr 483367; z 12.10.2011 r., II CSK 29/11, OSNC-ZD 2012/C/56, oraz z 29.08.2013 r., I CSK 713/12, OSNC-ZD 2014/D/65.

²³⁰ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 597-605.

²³¹ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); które to orzeczenie szczegółowo omówiono w rozdziale 3.9.

nieuczciwego charakteru warunku umownego czy nawet momentu wezwania przedsiębiorcy do zwrotu świadczeń pobranych w oparciu o warunek nieuczciwy.

Wydaje się jednak, że ze względu na szereg cech charakteryzujących w sposób odmienny sytuację konsumenta niezwiązanego warunkiem nieuczciwym od sytuacji strony umowy dotkniętej *bezskutecznością zawieszoną*, sankcja *braku związania* postanowieniem niedozwolonym z art. 385¹ § KC winna być klasyfikowana jako odrębny, występujący wyłącznie w stosunkach konsumenckich rodzaj wadliwości czynności prawnej, który część przedstawicieli doktryny określa mianem *bezskuteczności abuzywnej*²³² lub *bezskuteczności opcjonalnej*²³³.

2.2.5 KONWALIDACJA I KONWERSJA.

Kodeks cywilny nie zawiera ogólnej normatywnej podstawy dla dokonania *konwersji* czy *konwalidacji* czynności prawnych, nie przewidziano też legalnej definicji żadnego ze wskazanych pojęć. Uznać jednak należy, iż w sytuacji, gdy nieważna czynność prawna realizuje jednocześnie przesłanki innej czynności prawnej, umożliwiające utrzymanie jej jako czynności ważnej, pojawia się możliwość zastosowania *konwersji*²³⁴. Jak zauważa A. Janiak, „*konwersja taka jest rodzajem zabiegu interpretacyjnego dotyczącego wykładni oświadczeń woli stron*”, której przedmiotem może być tylko istniejąca, lecz nieważna czynność prawna, która odpowiada przy tym wszystkim istotnym wymaganiom innej, tzw. *zastępczej czynności prawnej*, przez którą – jak wskazuje Autor – należy rozumieć „*każdą inną czynność prawną o innych skutkach albo o innej treści aniżeli czynność nieważna*,

²³² Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Wybrane materialne i procesowe aspekty sporu frankowego. Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23, LEX/el. 2023 oraz *Węgrzynowski Ł.*, Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., C-140/22 (mBank) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023.

²³³ Zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 89; należy jednak zauważyć, iż Autor w starszych publikacjach nie wyróżniał *bezskuteczności abuzywnej* jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnych, wskazując, iż należy ona do kategorii czynności bezskutecznych *sensu stricto* (zob. *Gutowski M.*, Bezskuteczność czynności prawnej, CH Becka 2017, s. 323 i nast.).

²³⁴ Zob. *Szpunar A.*, O konwersji nieważnej czynności prawnej (w:) Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leopolda Steckiego, Toruń 1997, s. 329; szerzej na temat *konwersji* czynności prawnej zob. również *Bławat M.*, Konwersja nieważnych czynności prawnych, CH Beck 2019, *passim* oraz *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 401 i nast.

jeżeli umożliwia ona osiągnięcie zamierzonego identycznego celu gospodarczego”²³⁵. M. Pyziak-Szafnicka zauważa zaś, że wystarczy, aby na skutek zastosowania tej instytucji udało się przynajmniej częściowo zrealizować zamierzony pierwotnie cel czynności prawnej. Skutki czynności zastępczej nie mogą jednak sięgać dalej niż skutki zamierzonej nieważnej czynności prawnej²³⁶. Czynności sprzeczne z prawem lub zasadami współżycia mogą podlegać konwersji jedynie w sytuacji, jeżeli treść czynności zastępczej nie będzie sprzeczna z ustawą lub zasadami współżycia społecznego. Jak wskazuje nadto S. Rudnicki, konwersja może nastąpić albo w drodze orzeczenia sądu, albo też w drodze normatywnej. Jako typowy przykład konwersji sądowej Autor przytacza orzecznictwo SN w sprawie uznawania testamentów alograficznych – nieważnych z braku wymagań przewidzianych w art. 951 oraz ze względu na naruszenie zakazu występującego w art. 956 i 957 KC – za ważne testamenty ustne. Przykładami konwersji normatywnej są zaś zdaniem Autora normy art. 94, 964, 593 § 1 czy też art. 877 KC przewidujące, że czynność nieważna zostaje utrzymana w mocy jako czynność wywierająca zbieżne skutki, które mogą być rozpatrywane również przez pryzmat właściwego przepisu, o którym mowa w treści art. 58 § 1 *in fine* KC²³⁷.

Konwalidacja polega zaś na wyeliminowaniu wady, jaką dotknięta jest czynność prawna w sposób trwały i z mocą wsteczną, tak aby wada ta utraciła w całości zdolność negatywnego oddziaływania na skuteczność całej czynności prawnej²³⁸. W wyniku konwalidacji wadliwej czynności prawnej powstaje taki stan, jakby czynność od początku była dokonana w sposób w pełni prawidłowy. Od konwalidacji odróżnić należy przy tym

²³⁵ Zob. Janiak A., [w:] Kidyba A. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, WKP 2012, kom. do art. 58; SN w wyroku z dnia 5.02.2010 r. wskazał przy tym, że dodatkowym warunkiem przyjęcia tej konstrukcji jest ustalenie, że strony dokonałyby zastępczej czynności prawnej, gdyby wiedziały, iż dokonana przez nie czynność prawna jest nieważna (zob. wyrok SN z 5.02.2010 r., III CSK 105/09, Lex nr 951735).

²³⁶ Zob. Pyziak-Szafnicka M., [w:] Pyziak-Szafnicka M. (red), Księżak P. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Część Ogólna, LEX 2014, kom. do art. 58.

²³⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.6.; R. Trzaskowski zastosowanie właściwego przepisu w miejsce skutku w postaci nieważności bezwzględnej określa nawet mianem tzw. *obligatoryjnej konwersji postanowienia niezgodnego z prawem* (zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 505, 513).

²³⁸ Szerzej na ten temat zob. Szpunar A., O konwalidacji nieważnej czynności prawnej, PiP 1986, nr 5, s. 22 oraz Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 435 i nast.

sytuacje, w których dokonuje się ponownie tej samej czynności, ale już w sposób pozbawiony wad. Nie dochodzi bowiem wówczas do usunięcia uprzednio dokonanej wadliwej czynności prawnej, która niejako w dalszym ciągu pozostaje w obrocie prawnym jako wadliwie dokonana.

Dla konwalidacji wymagana jest przy tym każdorazowo wyraźna podstawa prawna. Konwalidacja nieważnej czynności prawnej przewidziana jest dla przykładu w następujących przypadkach:

- 1) umowy należącej do umów powszechnie zawieranych w drobnych bieżących sprawach życia codziennego (art. 14 § 2 KC);
- 2) umowy darowizny zawartej bez zachowania formy aktu notarialnego (art. 890 § 1 KC);
- 3) nieważności testamentu spowodowanej towarzyszącymi jego sporządzaniu wadami oświadczenia woli (art. 945 § 2 KC);
- 4) nieważności czynności prawnej dokonanej bez wymaganej uchwały, o której mowa w art. 17 § 1 KSH.

Reasumując, w uproszczeniu można zatem uznać, że *konwalidacja* to forma uzdrowienia czynności prawnej – uznanie nieważnej czynności prawnej za czynność ważną z mocą wsteczną, co ma miejsce na skutek zaistnienia faktów późniejszych względem chwili dokonania samej wadliwej czynności, takich jak np. spełnienie przez darczyńcę darowizny pomimo braku zachowania formy wymaganej prawem. *Konwersja* to zaś forma przekształcenia (przemiany) nieważnej czynności prawnej na inną, ważną czynność prawną, odpowiadającą choćby częściowo hipotetycznej woli stron.

Należy przy tym zauważyć, iż tematyka *konwersji* i *konwalidacji* jest istotna w przypadku dyskusji na temat czynności prawnych nieistniejących i ich odróżnienia od czynności nieważnych, którą to problematykę omówiono w kolejnym rozdziale pracy. Jako bowiem jedną z cech odróżniających *negotium non existens* względem czynności prawnej bezwzględnie nieważnej wskazuje się, że czynności nieistniejące nie wywołują żadnych skutków prawnych, natomiast nieważna czynność prawna może wywołać pewne skutki prawne, które nie odpowiadają treści oświadczeń woli, lecz wynikają z faktu samego dokonania czynności prawnej, pomimo, że okazała się ona nieważna. W takim

przypadku istnieje zewnętrzny stan faktyczny, z którym prawo przedmiotowe łączy niekiedy skutki prawne (tzw. skutki pośrednie), takie jak właśnie konwalidacja oraz skutek natury funkcjonalnej, czyli konwersja²³⁹.

Pojęcie *konwalidacji* wskazywane jest również jako możliwe do określenia skutków powstających w chwili złożenia przez konsumenta sanującego oświadczenia w przedmiocie wyrażenia zgody na dalsze związanie warunkiem nieuczciwym zawartym w umowie opracowanej przez przedsiębiorcę. W przypadku czynności prawnej obciążonej wadą abuzywności, na którą to wadliwość konsument chce jednak wyrazić zgodę, wydaje się, że tego typu sytuacja – należąca zresztą z punktu widzenia praktyki sądowej do absolutnej rzadkości – odpowiadać będzie właśnie dokonaniu *konwalidacji* uprzednio wadliwej czynności prawnej. Analogicznie bowiem jak w przypadku braku związania konsumenta postanowieniem abuzywnym, w przypadku konwalidacji czynność wadliwa zostaje uzdrowiona w drodze następczego działania, które w wypadku sankcji z art. 385¹ § 1 KC przyjmuje formę jednostronnego oświadczenia bezpośrednio zainteresowanego konsumenta²⁴⁰. W przypadku *bezkuteczności abuzywnej* brak jest wprawdzie wprost wyartykułowanej podstawy prawnej dla dokonania takiej konwalidacji, tego typu uprawnienie przysługuje jednak w tym wypadku konsumentowi ze względu na charakter prawny rzeczony sankcji, który ukształtowany został w orzecznictwie TSUE wypracowanym na kanwie art. 6 dyrektywy 93/13²⁴¹.

2.2.6 *NEGOTIUM NON EXISTENS.*

Wyodrębnienie spośród wadliwych czynności prawnych tzw. *czynności nieistniejących* jako odrębnej kategorii wadliwości nie jest powszechnie aprobowane w doktrynie²⁴². Biorąc jednak pod uwagę liczbę autorów opowiadających się za tą koncepcją, nie sposób

²³⁹ Zob. *Preussner-Zamorska J.*, Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym, PWN 1983, s. 104; zob. również *Skorupa P.*, Normatywne modele sankcji nieważności bezwzględnej a nieistniejąca czynność prawna, *Studia Prawnicze PAN*, 2010/1(183), s. 64, 67.

²⁴⁰ Por. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, WKP 2018, kom. do art. 385¹ KC, który stoi na stanowisku, iż „*nie może tu chodzić o konwalidację, ponieważ postanowienie abuzywne nie jest nieważne (przedsiębiorca nie może się powołać na jego nieważność)*”.

²⁴¹ Zob. również uwagi zawarte w rozdziałach 3.8.1. i 3.8.2.

²⁴² Zob. *Skorupa P.*, Normatywne modele sankcji nieważności bezwzględnej a nieistniejąca czynność prawna, *Studia Prawnicze PAN*, 2010/1(183), s. 32, 64, 69 i nast.

problematyki tej całkowicie pominąć. Z czynnością nieistniejącą mamy więc do czynienia – w odróżnieniu od czynności nieważnej – jeżeli brak jest nawet pozorów dokonania czynności prawnej, co może mieć miejsce np. w sytuacji, gdy nie zostały ustalone żadne z *essentialia negotii* danego typu czynności. R. Trzaskowski nieistniejącą czynność prawną definiuje zaś jako „sytuację, w której nie doszło do złożenia oświadczeń woli, a w odniesieniu do umów także gdy złożone oświadczenia nie były zgodne (*dyspens*)”²⁴³.

Wychodząc z koncepcji czynności konwencjonalnych, Z. Radwański²⁴⁴ uznał, że w wypadku bezwzględnej nieważności czynności prawnej w ogóle nie dochodzi do dokonania czynności prawnej, lecz mamy do czynienia z faktem, który nie należy do „klasy czynności prawnych”. Autor wskazany termin odnosił do sytuacji, gdy zachowanie podmiotu prawa cywilnego nie może zostać zakwalifikowane jako przejaw oświadczenia woli – *ergo* brak jest przejawu woli powiązanego z jakimikolwiek skutkami prawnymi na płaszczyźnie prawa przedmiotowego²⁴⁵. Podobny pogląd prezentował również T. Gizbert-Studnicki tłumacząc, że czynność taka stanowi jedynie *pozór* czynności prawnej, lecz w rzeczywistości czynnością prawną nie jest, zgłaszając jednocześnie zastrzeżenia względem tego pojęcia wobec braku możliwości wytyczenia jasnej granicy pomiędzy omawianym pojęciem a pojęciem czynności nieważnej²⁴⁶.

²⁴³ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, przypis 150; zob. także Machnikowski P., [w:] Gniewek E. (red), Machnikowski P. (red), Kodeks cywilny – komentarz, 2013, kom. do art. 58, nb. 3; jak zauważa A. Jedliński pojęcie *dyspensu* (inaczej nieporozumienia, braku zgodnych oświadczeń woli) może kojarzyć się również z błędem, lecz błędem nie jest. Autor zauważa jednocześnie, że „*dyspens może mieć charakter jawny, wówczas niedojście umowy do skutku jest jasne dla stron, lub ukryty, który może być podobny do obustronnego błędu. Wówczas ocena, czy doszło do zawarcia czynności prawnej dotkniętej błędem, czy w ogóle nie doszło do jej zawarcia, zależy każdorazowo od ustalenia, czy dla każdej ze stron użyte w umowie sformułowania znacząco co innego* (zob. Jedliński A. [w:] Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I, WKP 2012, kom. do art. 84; zob. także Lewaszkiewicz-Petrykowska B., Wady oświadczenia woli w polskim prawie, Wydawnictwo Prawnicze 1973, s. 106 oraz Wyszogrodzka S., *Dyspens w polskim prawie cywilnym*, KPP 2004/4, s. 959 i nast.).

²⁴⁴ Zob. Radwański Z., *Zarys części ogólnej prawa cywilnego*, Warszawa 1979, s. 233.

²⁴⁵ Zob. Radwański Z., *System Prawa Prywatnego*, t. 2, Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2002, s. 428, 434.

²⁴⁶ Zob. Gizbert-Studnicki T., *O nieważnych czynnościach prawnych w świetle czynności konwencjonalnych*, PiP 1975, Nr 4, s. 80.

Pogląd wyróżniający istnienie *czynności nieistniejących* spotkał się z krytyką ze strony wielu autorów, w tym *A. Szpunara*²⁴⁷, *J. Preussner-Zamorskiej*²⁴⁸, *S. Czepity*²⁴⁹, *S. Soltysińskiego*²⁵⁰ oraz *M. Gutowskiego*²⁵¹, będącego współautorem wraz z *Z. Radwańskim* nowego wydania *Systemu Prawa Prywatnego – części ogólnej prawa cywilnego*, co spowodowało, że w rzeczonym wydaniu nie podtrzymano uprzednio prezentowanego stanowiska w tym przedmiocie²⁵². Nie sposób przy tym nie dostrzec, iż również w bieżącym wydaniu *Prawa cywilnego – części ogólnej* współautorstwa *Z. Radwańskiego* i *A. Olejniczaka* zaznaczono już, że „w doktrynie wyróżnia się niekiedy – obok nieważności – także „nieistniejące” czynności prawne, mimo iż w KC pojęcie to nie występuje. Nie wydaje się jednak, aby wyróżnienie to było użyteczne i opierało się na jasnych kryteriach”²⁵³. Przeciwno stosowaniu pojęcia *czynności nieistniejącej* formułuje się przede wszystkim zarzuty natury logicznej²⁵⁴ a nadto podkreśla – *vide supra* – że żaden z przepisów prawa materialnego nie posługuje się tym terminem.

R. Trzaskowski przekonuje jednak, że kategoria czynności prawnej *nieistniejącej*, opisująca sytuację, w której nie doszło w ogóle do dokonania czynności prawnej, jest użyteczna, ponieważ sytuacja taka w opinii autora pod wieloma względami różni się od przypadku, w którym doszło do dokonania czynności prawnej, lecz nieskutecznej²⁵⁵. Dla przykładu

²⁴⁷ Zob. *Szpunar A.*, O konwalidacji nieważnej czynności prawnej, PiP 1986, nr 5, s. 22.

²⁴⁸ Zob. *Preussner-Zamorska J.*, Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym, PWN 1983, s. 62.

²⁴⁹ Zob. *Czepita S.*, Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa, Wydawnictwo Naukowe US, 1996, s. 194.

²⁵⁰ Zob. *Soltysiński S.*, Rozważania o nieważnych i *nieistniejących* czynnościach prawnych ze szczególnym uwzględnieniem uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych i spółdzielni, [w:] *Brzozowski A.* (red.), *Kocot W.* (red.), *Michałowska K.* (red.), W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jerzemu Rajskiemu, CH Beck 2007, s. 27.

²⁵¹ Zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck 2017, s. 59-66.

²⁵² Zob. *Radwański Z.*, [w:] *Radwański Z.* (red.), *Gutowski M.* (red.), System Prawa Prywatnego, CH Beck 2019, s. 548.

²⁵³ Zob. *Radwański Z.*, *Olejniczak A.*, Prawo cywilne – część ogólna. CH Beck, 2021, str. 383.

²⁵⁴ Co obrazuje w miarę oczywisty paradoks logiczny przywołany przez *M. Gutowskiego*: „*istnieje takie X, że X jest czynnością prawną i X nie istnieje*” (zob. *Gutowski M.*, Nieważność czynności prawnej, CH Beck, 2017, s. 60).

²⁵⁵ Zob. *Trzaskowski R.*, [w:] *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 2 (art. 56–125), WKP 2021, kom. do art. 56; Autor zastrzega jednak, że wyróżnienie czynności nieistniejącej „może mieć sens tylko w przypadku „ujęcia bezskutkowego”, każda czynność, która nie wywołuje skutków prawnych (także nieważna „czynność prawna”), nie jest w ogóle czynnością prawną, czyli jest „nieistniejącą czynnością prawną” (zob. *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, przypis 147).

wskazuje się takie instytucje jak konwersja czy konwalidacja, które możliwe są do zastosowania tylko w przypadku istniejącej, lecz wadliwej czynności prawnej. Spełnienie świadczenia w oparciu o czynność nieważną podlegać będzie również innemu reżimowi (*condictio sine causa*) niż świadczenie spełnione w braku zobowiązania (*condictio indebiti*)²⁵⁶. Wydaje się, że przedstawionej powyżej użyteczności trudno skutecznie zanegować.

W judykaturze również podchodzi się z ostrożnością do pojęcia *czynności nieistniejących*, dopuszczając posługiwanie się tym terminem w określonych stanach faktycznych. Dla przykładu, w wyroku SN z dnia 31 marca 2004 r.²⁵⁷ wskazano, że „*czynność nieważna natomiast nie może wyrzucić żadnych pozytywnych skutków w sferze cywilnoprawnej, w obrocie prawnym powinna być w związku z tym traktowana jako nieistniejąca*”, co jednak biorąc pod uwagę poziom ogólności wyводу należy uznać za pogląd odosobniony. W wyroku tego Sądu z dnia 5 grudnia 2006 r.²⁵⁸ wskazano zaś, iż skoro „*w sprawie niniejszej nie zostało ustalone, czy strony w ogóle powzięły jakąkolwiek wolę co do kwestii będącej wszak jednym z istotnych postanowień umowy, to tym samym nie można przyznać racji Sądowi Apelacyjnemu w tym, że umowa pomiędzy stronami była zawarta, choć z uwagi na brak wymaganej formy nie była ona ważna. Rzekome porozumienie pomiędzy stronami należy faktycznie uznać jako czynność prawną nieistniejącą (negotium non existens)*”. W uchwale siedmiu sędziów z dnia 14 września 2007 r.²⁵⁹ SN w miarę precyzyjnie wyjaśnił zaś, że „*za nietrafne należy także uznać - i w dalszych rozważaniach pominąć - zapatrywanie kwalifikujące czynności dokonane w imieniu osoby prawnej w charakterze jej organu bez kompetencji do tego jako czynności prawne nieistniejące, przeważający bowiem pogląd ogranicza posługiwanie się koncepcją "czynności prawnej nieistniejącej" jedynie do zachowań, w których nie można rozpoznać oświadczenia woli*”.

Reasumując, nie sposób nie odnieść wrażenia, że przeciwstawianie czynności nieistniejącej względem czynności nieważnej pozbawione jest większej doniosłości praktycznej ze

²⁵⁶ Zob. *Saffjan M.*, [w:] *Pietrzykowski K.* (red), *Kodeks cywilny. Komentarz*. T. 1, red., 2020, kom. do art. 56; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.1.

²⁵⁷ Zob. wyrok SN z 31.03.2004 r., III CK 429/02, OSNC 2005/4/67.

²⁵⁸ Zob. wyrok SN z 5.12.2006 r., II CSK 327/06, LEX nr 238947.

²⁵⁹ Zob. uchwała SN (7) z 14.09.2007 r., III CZP 31/07, OSNC 2008/2/14; zob. odmiennie *Sobolewski P.*, [w:] *Kompetencja do dokonania czynności prawnej jako przesłanka jej prawnej doniosłości*, PPH 2009, Nr 2, s. 27.

względu na brak wyraźnej granicy pomiędzy wskazanymi pojęciami, choć w sytuacji braku zgodnego ustalenia przez strony jakichkolwiek elementów przedmiotowo istotnych faktycznie trudno mówić o zaistnieniu jakiegokolwiek – nawet wadliwej – formy czynności prawnej²⁶⁰.

2.2.7 SANKCJA KREDYTU DARMOWEGO.

W polskim prawie cywilnym, oprócz *klasycznie* rozumianych rodzajów wadliwości czynności prawnych o szerokim i uniwersalnym spektrum zastosowania, występują również szczególne przypadki nieprawidłowo dokonanych czynności prawnych, względem których prawodawca przewidział odrębnego rodzaju sankcje charakteryzujące się odmiennym zakresem zastosowania lub też dedykowanym sposobem działania mechanizmu sankcyjnego, czego przejawem jest chociażby zawarty w art. 58 § 1 *in fine* KC mechanizm odwołujący się do przewidzianego przepisem szczególnym innego, niż nieważność bezwzględna, skutku prawnego związanego z naruszeniem konstrukcji bądź celu czynności prawnej.

Za jedną z tego rodzaju grup wadliwości należy uznać sankcje przewidziane w pochodnym prawie wspólnotowym względem czynności prawnych, które zostały dokonane wadliwie przez przedsiębiorcę z udziałem konsumenta, a które to instytucje znajdują – co do zasady – zastosowanie z pierwszeństwem przed wdrożeniem ogólnego reżimu sankcyjnego z art. 58 KC, podług zasady *lex specialis derogat legi generali*. W powyższym zakresie należy przede wszystkim wyróżnić będącą głównym przedmiotem pracy sankcję *bezskuteczności abuzywnej*, wprowadzoną przez prawodawcę europejskiego w treści dyrektywy 93/13, wdrożonej następczo do prawa krajowego poprzez normę art. 385¹ § 1 i nast. KC, której to problematyce poświęcono odrębny, trzeci rozdział pracy.

Nie jest to jednak jedyny tego typu przypadek, w którym – w ramach stosunków konsumenckich – ochrona stron czynności prawnej jest skonstruowana asymetrycznie, otaczając słabszą stronę rzeczonyj czynności ochroną pełniejszą, aniżeli przewidziano dla stron czynności prawnych podejmowanych w celach gospodarczych. Do tej samej grupy wadliwości czynności prawnych należy zakwalifikować również umowy podlegające pod

²⁶⁰ Zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.6.

tw. *sankcję kredytu darmowego* (dalej również jako: SKD), która to nazwa jest popularnym, stosowanym powszechnie zarówno w judykaturze jak i wśród przedstawicieli doktryny, sformułowaniem pozaustawowym określającym instytucję prawną uregulowaną aktualnie w treści art. 45 ustawy z dnia 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim²⁶¹, którym to przepisem implementowano do prawa polskiego mechanizm sankcyjny przewidziany w treści dyrektywy 2008/48²⁶². To właśnie ta dyrektywa – a zwłaszcza jej art. 10 – jest źródłem znakomitej większości przewidzianych w UKK wymogów związanych z SKD. Sama instytucja SKD jest jednak starsza zarówno od powyżej wspomnianej dyrektywy, jak i od UKK. Pojawiła się ona w polskim porządku prawnym jeszcze przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej, w treści ustawy z dnia 20 lipca 2001 r. o kredycie konsumenckim, wdrożonej celem dostosowania polskiego porządku prawnego do porządku europejskiego, co było jednym z formalnych wymogów akcesji.

Omawiana *sankcja kredytu darmowego* z art. 45 UKK ma ściśle określony zakres zastosowania, zarówno pod kątem przedmiotowym jak i podmiotowym, gdyż dotyczy wyłącznie wybranych, precyzyjnie określonych czynności prawnych w postaci umów

²⁶¹ Zob. Dz.U.2023.1028 t.j. z dnia 2023.05.30; dalej również jako: UKK.

²⁶² Zob. Dz.U.U.E.L.2008.133.66 z dnia 2008.05.22; odnotować jednak należy, iż w dniu 19.11.2023 r. weszła w życie nowa dyrektywa (UE) 2023/2225 w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę 2008/48/WE (zob. Dz.U.U.E.L.2023.2225 z dnia 2023.10.30). Nowa dyrektywa stanowi w rzeczywistości rewizję dotychczasowych przepisów przewidzianych w dyrektywie 2008/48/WE, zachowując wiele obecnych rozwiązań, jednocześnie wprowadzając nowe przepisy w odpowiedzi na rosnącą rolę cyfryzacji, która przeniosła wiele procesów związanych z uzyskiwaniem kredytu do środowiska internetowego. Nowa dyrektywa dotyczy także kredytów i pożyczek, które wcześniej nie podlegały regulacjom dyrektywy 2008/48/WE, włączając w to kredyty bezodsetkowe. Dodatkowo, uregulowano świadczenie usług w zakresie pożyczek społecznościowych, poddając je wymogom analogicznym do udzielania kredytów konsumenckich. Nowe przepisy ograniczają ilość informacji przekazywanych konsumentom w reklamach oraz precyzują szczegóły dotyczące udzielania informacji konsumentom przed zawarciem umowy. Dyrektywa nakłada nadto na państwa członkowskie obowiązek ustalania maksymalnych limitów stóp procentowych, rzeczywistej rocznej stopy oprocentowania oraz całkowitego kosztu kredytu. Dodatkowo, wymaga, by personel kredytodawców i pośredników kredytowych posiadał odpowiednie kwalifikacje i wiedzę. Znacznie zwiększono także wymogi dotyczące oceny zdolności kredytowej oraz korzystania z alternatywnych źródeł danych w tym procesie. Podwyższono nadto wartość umów podlegających regulacji z 75 000 euro do kwoty 100 000 euro. Nowa dyrektywa nakłada także na państwa członkowskie obowiązek ustanowienia odpowiednich procedur dopuszczenia do działalności kredytodawców oraz mechanizmów rejestracji i nadzoru, które mają być kontrolowane przez niezależne organy. Państwa członkowskie zobowiązane są przyjąć i opublikować przepisy implementujące nowe rozwiązania do 20.11.2025 r., a ich stosowanie powinno rozpocząć się najpóźniej od 20.11.2026 r.

kredytów lub pożyczek zawieranych przez konsumentów z instytucjami kredytowymi²⁶³, których wartość nie przekracza kwoty 255 500 PLN oraz które – co do zasady – nie zostały zabezpieczone hipotecznie²⁶⁴. Wyposaża ona konsumentów będących stronami wskazanej kategorii umów kredytów konsumenckich w uprawnienie prawokształtujące pozwalające na jednostronną zmianę treści stosunku prawnego nawiązanego między nimi, a kredytodawcą na podstawie umowy o kredyt konsumencki.

W swoim założeniu SKD polega na tym, że po dostrzeżeniu w umowie o kredyt konsumencki co najmniej jednej z enumeratywnie wymienionych w art. 45 ust. 1 UKK wadliwości, konsument ma prawo złożyć kredytodawcy pisemne oświadczenie skutkujące pozbawieniem kredytodawcy całego dochodu płynącego z udzielonego kredytu. Jest to zatem konstytutywne oświadczenie przekształcające dany kredyt konsumencki z kredytu odpłatnego w kredyt darmowy. Po prawidłowym złożeniu takiego oświadczenia kredytodawca traci bowiem prawo do odsetek i innych kosztów mu należnych²⁶⁵ na podstawie umowy, z wyłączeniem jedynie tych związanych z ustanowieniem zabezpieczeń. Sankcja wywołuje we wskazanym zakresie skutek *ex tunc*, wobec czego utrata zysku przez przedsiębiorcę dotyczy zarówno świadczeń już pobranych, jak i tych, które kredytodawca miałby pobrać od konsumenta – zgodnie z pierwotnym brzmieniem umowy – w przyszłości.

²⁶³ Kredyt taki musi być także udzielony przez kredytodawcę w rozumieniu art. 5 pkt 2) UKK, tj. przez przedsiębiorcę profesjonalnie zajmującego się udzielaniem kredytów; oznacza to, że SKD nie obejmuje kontraktów zawieranych np. przez dwie osoby fizyczne w tzw. obrocie obustronnie nieprofesjonalnym.

²⁶⁴ W doktrynie przyjmuje się zgodnie, że SKD aktualnie nie znajduje zastosowania do umów kredytu hipotecznego. Niemniej SKD znajduje zastosowanie do tych umów, które zostały zawarte między dniem 18.12.2011 r. (dzień wejścia w życie UKK), a dniem 21.07.2017 r. (dzień poprzedzający dzień uchynienia art. 46 UKK na mocy ustawy z dnia 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami). Art. 46 UKK przewidywał zaś odrębny rodzaj sankcji, skutkujący przyjęciem nieodpłatnego zobowiązania kredytowego po stronie konsumenta nie w odniesieniu do całości okresu kredytowania, lecz działającej wyłącznie przez okres czterech lat poprzedzających złożenie odpowiedniego oświadczenia (tj. pozbawiała ona kredytodawcę odsetek i innych kosztów tylko za taki właśnie okres liczony wstecz) i odnosiła się do innych wymogów stawianych tego rodzaju kredytom, określonych w także uchylonym już art. 35 UKK.

²⁶⁵ SKD dotyczy pozbawieniu zysku należnego jedynie kredytodawcy jako stronie wadliwej umowy kredytowej, nie dotyczy to jednak stron trzecich, jak np. ubezpieczyciela, który zawarł z konsumentem przy okazji umowy o kredyt konsumencki (często jako wymóg) umowę ubezpieczenia osobowego lub rzeczowego.

Co istotne, nie jest to instytucja podobna do instytucji nieważności postanowienia lub umowy z art. 58 KC²⁶⁶. Z punktu widzenia zakresu działania – powodując częściową bezskuteczność *ab initio* umowy kredytu w zakresie wszystkich postanowień określających wynagrodzenie przedsiębiorcy – zbliżona jest konstrukcyjnie do *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego z art. 385¹ § 1 KC, która w założeniu prawodawcy winna być również bezskutecznością częściową²⁶⁷. Jak pokazuje jednak praktyka w zakresie spraw dotyczących wadliwości umów kredytów *frankowych*, brak związania konsumenta postanowieniem abuzywnym – co do zasady – prowadzi jednak do *trwałej bezskuteczności* umowy kredytu, jeżeli tylko abuzywność dotyczy istotnych postanowień umowy lub gdy na skutek wyłączenia nieuczciwych postanowień umowa istotnie zmienia swój charakter prawny²⁶⁸. SKD nie czyni zaś umowy nieważną ani też nie prowadzi do jej upadku w całości na innej, niż nieważność bezwzględna zasadzie, pomimo że katalog naruszeń wskazanych w art. 45 ust. 1 UKK przewiduje przypadki, które – w odniesieniu do umów niepodlegających podmiotowo lub przedmiotowo pod zastosowanie UKK – powinny prowadzić do nieważności lub *trwałej bezskuteczności* całej umowy. W razie skorzystania przez konsumenta z SKD, niespłacony jeszcze kredyt konsumencki funkcjonuje zaś nadal jako ważne zobowiązanie – tyle, że na odmiennych zasadach. W takim wypadku kredytodawca jest zobowiązany na żądanie konsumenta zwrócić nienależne mu od tego momentu świadczenia, pobrane zarówno w okresie przed złożeniem przedmiotowego oświadczenia, jak i po jego złożeniu – o ile do takowego późniejszego pobrania ze strony przedsiębiorcy faktycznie doszło (na podobieństwo *conditio causa finita*²⁶⁹). Kredytodawca staje się również zobowiązany do honorowania dalszych spłat rat kredytu z pominięciem innych składników, niż część kapitałowa raty, a zatem również

²⁶⁶ Jak zauważył SN „sankcja ta polega na pozbawieniu kredytodawcy przychodów z tytułu kredytu konsumentckiego i nie prowadzi do nieważności umowy ani też nie zwalnia w ogóle konsumenta od zwrotu kredytu” (zob. wyrok SN z 4.10.2022 r., II CSKP 141/22, LEX nr 3427339).

²⁶⁷ Norma art. 385¹ § 2 KC literalnie nie przewiduje skutku w postaci upadku umowy w całości, co jest wynikiem wadliwej transpozycji przepisów dyrektywy 93/13 do prawa polskiego (zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.5.).

²⁶⁸ Na temat zasad ustalania *trwałej bezskuteczności* umowy będącej wynikiem abuzywności poszczególnych jej postanowień zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.8.4 oraz – w zakresie umów kredytów *frankowych* – również w rozdziale 4.5 poświęconym uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z 24.04.2024 r. (III CZP 25/22, LEX nr 3709742, zasada prawna), punkt 2. sentencji, w którym wskazano wprost, iż „w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie”.

²⁶⁹ Na temat rodzajów kondykcji przewidzianych w ramach zwrotu świadczeń nienależnie pobranych zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.1.1. oraz rys. 9 (s. 382).

z wyłączeniem umownie określonych odsetek kapitałowych. Poza tym spłata kredytu w jeszcze niewykonanej części odbywa się nadal w tożsamym kształcie, a zatem w terminach i w sposób ustalony w spornej umowie. Tylko wówczas, gdyby umowa objęta SKD nie określała zasad i terminów spłaty kredytu, co może być egzemplifikacją jednej z wadliwości uzasadniających skorzystanie z sankcji przez konsumenta, po złożeniu przedmiotowego oświadczenia zobowiązanie w postaci kapitału kredytowego podlega spłacie w równych ratach, płatnych co miesiąc, w terminie lat pięciu dla kredytów do wysokości 80 000 PLN albo lat dziesięciu w przypadku kredytów powyżej wskazanej wartości, które to terminy liczone (wyznaczone) są jednak od dnia zawarcia spornej umowy²⁷⁰.

Uprawnienie konsumenta do skorzystania z SKD przysługuje mu niezależnie od tego, czy zobowiązania wynikające z umowy kredytu konsumenckiego są w dalszym ciągu spełniane przez strony, czy też, gdy kredyt został uprzednio w całości spłacony, tak terminowo, jak i przed upływem terminu wymagalności. Art. 45 ust. 5 UKK wymaga bowiem jedynie, aby pisemne oświadczenie, o jakim mowa w art. 45 ust. 1 UKK, zostało złożone przez konsumenta przed upływem roku od dnia wykonania umowy – co w praktyce zazwyczaj będzie sprowadzać się do terminu spłacenia ostatniej raty takiego kredytu²⁷¹. Jak zauważył SA w Warszawie w wyroku z dnia 1 lipca 2019 r. „*nie ma przy tym przeszkód, aby takie*

²⁷⁰ Należy zwrócić uwagę, że w przepisie wprowadzono termin liczony od dnia zawarcia umowy a nie od dnia zastosowania sankcji – jest to rozwiązanie, które może moim zdaniem powodować niezgodność przepisów wdrażających dyrektywę 2008/48 z treścią samej regulacji, powodując tym samym niekorzystną modyfikację zakresu ochrony konsumenckiej. Biorąc pod uwagę konieczność implementacji dyrektywy 2023/2225 zastępującej obecnie obowiązujące normy, *de lege ferenda* należy oczekiwać odmiennego, bardziej przyjaznego konsumentom założenia, niż obowiązek zwrotu świadczeń w terminach liczonych od dnia zawarcia umowy, w tym z koniecznością uwzględniania ewentualnych odsetek za opóźnienie. Należy bowiem podkreślić, że SKD działa wyłącznie w zakresie wskazanych w umowie odsetek kapitałowych. Odsetki za opóźnienie (art. 481 § 1 KC) nie są zaś objęte sankcją kredytu darmowego, co odnosi się również do przypadków, w których wysokość odsetek za opóźnienie określono w umowie o kredyt konsumencki (zob. wyrok SA w Warszawie z 1.07.2019 r., V ACa 118/18, LEX nr 2706625).

²⁷¹ Choć w przypadku kredytów konsumenckich zabezpieczonych hipoteką zasadny wydaje się pogląd, zgodny z którym pełne wykonanie umowy nastąpi – z punktu widzenia konsumenta – dopiero w chwili zwolnienia zabezpieczenia; analogiczna sytuacja zaistnieje, gdy kredytodawca otrzymał jako zabezpieczenie weksel wystawiony przez konsumenta – wówczas dopiero jego zwrot lub zniszczenie będzie moim zdaniem wypełniało dyspozycję art. 45 ust. 5 UKK.

*oświadczenie zostało złożone dopiero w trakcie procesu sądowego wytoczonego przez bank przeciwko konsumentowi o zwrot kredytu konsumenckiego w całości lub w części*²⁷².

Co istotne, nie każdy kredyt zaciągnięty przez konsumenta jest kredytem konsumenckim w rozumieniu UKK, a dla wdrożenia reżimu sankcyjnego z art. 45 UKK musi on spełniać szereg wymogów określonych w ustawie. Za umowę o kredyt konsumencki nie uznamy np. (pomimo spełniania innych przesłanek) umowy o kredyt, w ramach której konsument nie jest zobowiązany do zapłaty kredytodawcy żadnego oprocentowania i żadnych kosztów lub też umów o kredyt będących wynikiem ugody sądowej tudzież tzw. pożyczki zakładowej. W statystycznie typowym układzie sytuacyjnym będzie to kredyt odpłatny, udzielony osobie fizycznej na cel niezarobkowy, związany z zaspokajaniem potrzeb życiowych, takich jak zakup samochodu do celów prywatnych, remont mieszkania czy też sfinansowanie urlopu.

Najczęściej spotykanymi błędami, jakich dopuszczają się kredytodawcy przy konstruowaniu i realizacji umów podlegającym UKK, są przede wszystkim nieprawidłowości w zakresie wskazywanych pierwotnie konsumentom wartości liczbowych wymaganych przez UKK, takich jak zdefiniowane w ustawie pojęcia: (1) rzeczywistej rocznej stopa oprocentowania, (2) całkowitej kwoty do zapłaty przez konsumenta czy też (3) kwoty odsetek należnych w stosunku dziennym przy odstąpieniu od umowy. SKD może znaleźć zastosowanie również w przypadku braku należytego pouczenia kredytobiorcy co do przysługujących mu praw czy też braku wskazania w treści umowy jej istotnego elementu, takiego jak czas obowiązywania lub określenie rodzaju kredytu²⁷³. Wachlarz naruszeń mogących implikować prawo do skorzystania

²⁷² Zob. wyrok SA w Warszawie z 1.07.2019 r., V ACa 118/18, LEX nr 2706625.

²⁷³ Należy jednak odnotować, iż w orzecznictwie TSUE przyjęto założenie, zgodnie którym umowę można uznać za nieoprocentowaną i bezpłatną z powodu braku zawarcia przez przedsiębiorcę wszystkich wymaganych elementów lub informacji o ile chodzi o element lub informację, których brak może podważyć możliwość dokonania przez konsumenta oceny zakresu ciążącego na nim zobowiązania (zob. wyrok TSUE *Home Credit Slovakia*, pkt 4 sentencji); TSUE w swoim orzecznictwie wskazuje również, że przepis art. 10 ust. 2 dyrektywy 2008/48 „*należy interpretować w ten sposób, że nakłada on na sąd krajowy rozpoznający spór dotyczący wierzytelności wywodzonych z umowy o kredyt w rozumieniu rzeczony dyrektywy obowiązek zbadania z urzędu poszanowania wymogu informacyjnego przewidzianego w przywołanym przepisie oraz wyciągnięcia wszystkich wynikających z prawa krajowego konsekwencji naruszenia takiego obowiązku, pod warunkiem że sankcje spełniają wymogi ustanowione w art. 23 tej samej dyrektywy*” (zob. wyrok TSUE *Radlinger*, pkt 2 sentencji).

z SKD jest jednak o wiele bogatszy²⁷⁴. Prawo do skorzystania z SKD może przy tym wynikać zarówno z braku jakiegos elementu umowy (np. zupełny brak pouczenia o prawie do przedterminowej spłaty kredytu), jak również ze złej konstrukcji takiego elementu (np. wskazanie przy okazji pouczenia o prawie do przedterminowej spłaty kredytu wymogu wcześniejszego poinformowania kredytodawcy o takim zamiarze – wbrew treści art. 48 ust. 2 UKK).

Choć SKD jest instytucją funkcjonującą w różnych formach w polskim porządku prawnym już od niespełna 25 lat, to jednak dopiero w ostatnim okresie sankcja ta staje się popularnym narzędziem ochrony interesów kredytobiorców względem dominującej pozycji zajmowanej przez podmioty rynku finansowego w Polsce. We wcześniejszych latach nie obserwowano większego zainteresowania rzeczoną sankcją przez konsumentów, stąd też orzecznictwo dotyczące przedmiotowej materii jest stosunkowo ubogie. Dla przykładu warto odnotować, że dopiero w bieżącej judykaturze sądów powszechnych przychylnono się do koncepcji, w myśl której roczny termin o jakim mowa w art. 45 ust. 5 UKK należy liczyć dopiero od dnia wykonania umowy przez obie strony umowy²⁷⁵, a nie od chwili wykonania umowy przez kredytodawcę, co w większości przypadków skutkowało konicznością przyjęcia, że roszczenia konsumenta wygasły zanim dowiedział się on o przysługujących mu z mocy art. 45 ust. 1 lub 2 UKK prawach²⁷⁶.

²⁷⁴ Zob. *Czech T.*, Kredyt konsumencki. Komentarz, WKP 2023, kom. do art. 45 oraz *Ofiarski Z.*, Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz, LEX/el 2014, kom. do art. 45.

²⁷⁵ Zob. wyroki: SA w Warszawie z 1.07.2019 r., V ACa 118/18, LEX nr 2706625; SA w Gdańsku z 8.10.2021 r., I ACa 59/21, LEX nr 3322549 oraz SA w Poznaniu z 27.04.2023 r., I ACa 368/22, LEX nr 3565303.

²⁷⁶ Zob. wyrok SO w Poznaniu z 13.06.2018 r., XIV C 1375/17, LEX nr 2515155 oraz SR dla Warszawy – Mokotowa w Warszawie z 3.11.2022 r., II C 2736/22, LEX nr 3448286.

3. ROZDZIAŁ - BEZSKUTECZNOŚĆ ABUZYWNA.

Opisane w poprzednim rozdziale pracy typy wadliwości czynności prawnych dotyczą wszelkich stosunków prawnych, powstających zarówno w reżimie stosunków konsumenckich, jak i tych o charakterze gospodarczym. Każda umowa – zawierana zarówno w celach gospodarczych jak i tych niekonkurencyjnych – może być bowiem obarczona wadą *nieważności bezwzględnej* czy też mieć *bezszykownie zawieszony* lub *wzruszalny* charakter. Rozdział 3 pracy poświęcono zaś sankcji *bezszykowności abuzywnej* postanowienia umownego, która to sankcja – będąc przejawem wdrożenia do polskiego porządku prawnego rozwiązań płynących z przepisów wspólnotowych – znajduje zastosowanie wyłącznie w przypadku czynności prawnych, w których stopień świadomości prawnej stron co do treści zawieranego zobowiązania jest *per se* zróżnicowany, a zatem głównie w przypadku umów adhezyjnie zawieranych przez przedsiębiorców z konsumentami, które to zjawisko gospodarcze uległo znaczącej intensyfikacji począwszy od dnia akcesji Polski do UE. W niniejszym rozdziale omówiono historię związaną z powstaniem sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym, sposób implementacji przedmiotowego rozwiązania do krajowego porządku prawnego oraz porządków prawnych innych krajów UE oraz – kluczowy z punktu widzenia przedmiotu opracowania – rozwój orzecznictwa SN i TSUE w zakresie charakteru prawnego oraz sposobu działania przedmiotowej sankcji, a nadto dokonującą się obecnie, częściową ewolucję stanowiska doktryny co do odrębnego charakteru prawnego sankcji *bezszykowności abuzywnej*, której nie sposób wprost wiązać z żadną inną, znaną przedakcesyjnymu prawu polskiemu sankcją przewidzianą względem wadliwego postanowienia umownego.

3.1 AKCESJA POLSKI DO UE ORAZ JEJ WPŁYW NA TYPOLOGIE WADLIWOŚCI CZYNNOŚCI PRAWNYCH.

Fakt przystąpienia Polski do Unii Europejskiej spowodował konieczność dostosowania polskiego porządku prawnego do obowiązujących wówczas regulacji wspólnotowych, w tym m.in. do nieznaney wcześniej w RP sankcji *braku związania* konsumenta przewidzianej w dyrektywie 93/13, mającej zastosowanie względem nieuczciwych postanowień umownych konstruowanych w obrocie konsumenckim. Dostosowanie prawa krajowego do wymogów UE stanowiło w tym zakresie poważne wyzwanie dla RP, gdyż

obejmowało nie tylko obowiązek staranności, ale i skutecznej realizacji – formalna akcesja rodziła w tym zakresie zobowiązanie do przestrzegania prawa wspólnotowego, a w szczególności do respektowania zasady pierwszeństwa oraz zgodnej wykładni prawa krajowego²⁷⁷. Traktat podpisany w dniu 16 kwietnia 2003 r. w sprawie przystąpienia RP i innych państw do UE²⁷⁸ nałożył w art. 54 na nowe państwa członkowskie, w tym Polskę, obowiązek wprowadzenia w życie środków niezbędnych do przestrzegania od dnia przystąpienia przepisów dyrektyw i decyzji w rozumieniu artykułu 249 TWE²⁷⁹. Jak zaś wyjaśnił w tym zakresie TK w wyroku z dnia 11 maja 2005 r., przystąpienie Polski do Unii Europejskiej nastąpiło z upoważnienia samej Konstytucji, ze świadomością faktu, że zasada pierwszeństwa prawa wspólnotowego jest wpisana w istotę systemu integracji europejskiej i przyjęta została za zgodą na to wyrażoną przez Naród w formie referendum, co prowadzi do konieczności przyjęcia pierwszeństwa stosowania wskazanych unormowań wspólnotowych, przed ustawami, o ile postanowienia tychże ustaw nie mogą być współstosowane z regulacjami UE²⁸⁰.

Celem dostosowania polskiego porządku prawnego do obowiązujących regulacji wspólnotowych, w tym m.in. do postanowień dyrektywy 93/13, polski prawodawca zdecydował się na wdrożenie do polskiego Kodeksu cywilnego przepisów art. 385¹-385³ KC, posługujących się pojęciem *niedozwolonych postanowień umownych*. Zgodnie z wskazanymi przepisami „*postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nie uzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne)*”. Należy przy tym zauważyć, że polski prawodawca posłużył się określeniem *niedozwolone*, co w przeciwieństwie do regulacji większości innych krajów wspólnotowych należy uznać za określenie nietrafne. Dyrektywa posługuje się bowiem pojęciem *klauzul abuzywnych*, które to słowo pochodzi od pojęcia *abuse* znaczącego

²⁷⁷ Zob. art. 68 i 69 Układu Europejskiego (Dz.U. 1994.11.38 ze zm.); zob. również: *Soltysiński S.*, Dostosowanie prawa polskiego do wymagań Układu Europejskiego, PiP 1996, nr 4-6, s. 39-40 oraz *Banasiński C.*, [w:] *Wojciechowski J.* (red.), Komentarz do Układu Europejskiego, Warszawa 1994, s. 195-201.

²⁷⁸ Dz.U. z 2004 r. Nr 90, poz. 864.

²⁷⁹ Zob. postanowienie SN z 22.02.2007 r., IV CSK 200/06, OSNC 2008/2/25.

²⁸⁰ Zob. wyrok TK z 11.05.2005 r., K 18/04, OTK-A 2005/5/49, pkt. 3.1., pkt. 8.3.

obrażać, naruszać, nadużywać i tym samym trudno uznać je za najbliższy odpowiednik pojęcia *niedozwolone* użytego w regulacji krajowej²⁸¹.

Wdrożenie przepisów dyrektywy 93/13 nie zostało jednak – w mojej opinii – przeprowadzone w sposób w pełni prawidłowy, a wadliwości tego procesu dostrzegalne są na kilku płaszczyznach, w tym zwłaszcza nie zdecydowano się na wdrożenie mechanizmu zwiększonej ochrony konsumentów w relacjach z dostawcami usług finansowych jako przedstawicielami dziedziny, w której to – jak pokazuje dorobek orzeczniczy TSUE z ostatnich lat – konsumenci są szczególnie narażeni na długotrwałe skutki stosowania warunków nieuczciwych przez podmioty rynku finansowego. Należy również podkreślić fakt niedostosowania polskich przepisów prawa cywilnego dotyczących zwrotu świadczeń nienależnych (art. 410 § 2 KC) oraz wymagalności (art. 455 KC) i przedawnienia roszczeń (art. 120 § 1 zdanie 2 KC) do opcjonalnego reżimu sankcyjnego uruchamianego w przypadku zaistnienia wady w postaci abuzywności warunku umowy konsumenckiej²⁸².

W dalszej części opracowania dokonano nadto analizy charakteru prawnego oraz przesłanek wdrożenia przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC sankcji chroniącej konsumentów przed *niedozwolonymi postanowieniami umownymi*, którą to sankcję określam w ramach opracowania jako sankcję *bezskuteczności abuzywnej* celem podkreślenia jej daleko idących odmienności względem jakiegokolwiek innej sankcji przewidzianej w przedakcesyjnym prawie cywilnym²⁸³.

²⁸¹ Zob. Skory M., Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach UE (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry), UOKiK, 2007, s. 13.

²⁸² Zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.4.

²⁸³ W dalszych rozdziałach pracy poruszono również problematykę braku wypracowania stosownego aparatu pojęciowego dedykowanego sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym i to zarówno w zakresie opisu charakteru prawnego wskazanej sankcji, jej znaczenia dla bytu całej umowy jak i możliwości jednostronnego sanowania wadliwości w drodze oświadczenia konsumenta; w bieżącej literaturze przedmiotu przedstawiciele doktryny posługują się do jej opisu pojęciem *bezskuteczności opcjonalnej* lub właśnie określeniem *bezskuteczności abuzywnej*, która to nomenklatura nie przyjęła się jak na razie w orzecznictwie sądów powszechnych (zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 89 oraz Węgrzynowski Ł., Wybrane materialne i procesowe aspekty sporu frankowego. Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23, LEX/el. 2023 oraz Węgrzynowski Ł., Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., C-140/22 (mBank) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023).

3.2 DYREKTYWA RADY 93/13/EWG I OCHRONA KONSUMENTÓW PRZED NIEUCZCIWYMI WARUNKAMI UMOWNYMI.

Tematyka ochrony praw konsumenckich jest jedną z głównych dziedzin zainteresowania Unii Europejskiej, a historia prac nad rozwiązaniami wspólnotowymi we wskazanej dziedzinie została poprzedzona działaniami Rady Europy i sięga rezolucji nr (76) 47 Komitetu Ministrów Rady Europy z 16 listopada 1976 r. o klauzulach abuzywnych w umowach konsumenckich i o metodach ich kontroli²⁸⁴. Głównym narzędziem mającym urzeczywistniać idee i postulaty w tym zakresie są dyrektywy unijne, zaś ostateczny tekst pierwszej z nich dotyczącej tematyki konsumenckiej został przyjęty 5 kwietnia 1993 r.²⁸⁵. Prawo Unii, w szczególności dzięki tej dyrektywie, umieściło ochronę konsumentów w centrum procesu integracji europejskiej. Jak zauważa *M. Szpunar*, w pierwszych latach budowy Unii ochrona konsumenta była postrzegana jako „*produkt uboczny*” wspólnego rynku i należało poczekać aż do roku 1975²⁸⁶, kiedy została oficjalnie zainicjowana polityka ochrony konsumenta, a dwadzieścia lat na wyniesienie jej do rangi polityki wspólnotowej, gdy traktat z Maastricht wprowadził w 1992 r. przepis art. 129 WE, oznaczony później jako art. 153 WE, a obecnie funkcjonujący pod postacią art. 169 TFUE, który usankcjonował w prawie pierwotnym specyfikę polityki ochrony konsumenta, zapewniając jej przestrzeń i uznanie. W efekcie, ochrona konsumentów stała się jednym z podstawowych działów prawa Unii, który poprzez swoje dwa wymiary – gospodarczy i społeczny – wpływa na codzienne życie konsumentów, zaś ściśle sformułowane przepisy

²⁸⁴ Zob. *Łętowska E.*, Europejskie prawo umów konsumenckich, CH Beck, 2004, s. 260. Wskazana rezolucja była według Autorki pierwszym aktem ogólnoeuropejskim dotyczącym kwestii ochrony konsumentów przed postanowieniami stosowanymi przez przedsiębiorców w umowach masowo zawieranych z konsumentami. Ze względu na charakter prawny rezolucji – odmiennie od dyrektyw uchwalanych przez instytucje unijne – nie była ona wiążąca dla poszczególnych krajów członkowskich.

²⁸⁵ Zob. *Rymanowska K.*, Dostosowanie prawa polskiego w zakresie niedozwolonych klauzul w umowach konsumenckich do regulacji unijnej, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 3576, PRAWO CCCXVI/1, Wrocław 2014, s. 117.

²⁸⁶ Zob. Rezolucja Rady z 14.04.1975 r. w sprawie wstępnego programu Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej w dziedzinie ochrony konsumentów i polityki informacyjnej (Dz.U. 1975, C 92, s. 1). Rezolucja ta stanowiła, że „obecnie konsument nie jest już traktowany jedynie jako kupujący i użytkownik towarów i usług do użytku osobistego, rodzinnego lub zbiorowego, lecz jako osoba zaangażowana w różne aspekty życia społecznego, które mogą bezpośrednio lub pośrednio oddziaływać na niego jako konsumenta”. Zawierała ona wstępny podział interesów konsumentów na pięć kategorii praw podstawowych: a) prawa do ochrony zdrowia i bezpieczeństwa; b) prawa do ochrony interesów gospodarczych; c) prawa do odszkodowania za poniesioną szkodę; d) prawa do informacji i edukacji oraz e) prawa do reprezentacji (prawo do bycia wysłuchanym).

gwarantują ochronę ich interesów w wielu dziedzinach, w tym w dziedzinie nieuczciwych warunków umownych.

System ochrony ustanowiony postanowieniami dyrektywy o numerze 93/13 opiera się na założeniu, że konsument występuje *per se* jako słabsza strona umowy i to zarówno pod względem przedkontraktowej pozycji negocjacyjnej, jak i ze względu na stopień jego poinformowania. W związku z tym zawierając umowę najczęściej w formie adhezyjnej godzi się na postanowienia sformułowane wcześniej przez przedsiębiorcę, nie mając realnego wpływu na ich treść²⁸⁷. Fundamentem rzeczonyj ochrony jest art. 6 ust. 1 wspomnianej dyrektywy, który stanowi, że inkorporowane przez przedsiębiorcę do umowy nieuczciwe postanowienia umowne nie będą w żadnym zakresie wiązać konsumentów. Jak wynika z dotychczasowego orzecznictwa TSUE, jest to przepis bezwzględnie wiążący, który zmierza do zastąpienia formalnej równowagi praw i obowiązków stron ustanowionej w umowie przedłożonej konsumentowi przez przedsiębiorcę, równowagą rzeczywistą, która przywraca faktyczną równość stron stosunku zobowiązaniowego²⁸⁸. Należy zauważyć, że treść art. 6 ust. 1 dyrektywy zobowiązuje państwa członkowskie do osiągnięcia konkretnego rezultatu w postaci braku związania tymi postanowieniami konsumenta, nie precyzując przy tym – zgodnie z zasadą autonomii proceduralnej państw członkowskich – kształtu koniecznych do przyjęcia regulacji krajowych²⁸⁹. Co więcej, z uwagi na charakter i znaczenie interesu publicznego, jakim jest ochrona konsumentów znajdujących się w słabszej pozycji względem przedsiębiorców, dyrektywa 93/13 zobowiązuje nadto państwa członkowskie, co wynika z jej art. 7 ust. 1 w związku z jej motywem dwudziestym czwartym, do zapewnienia stosownych i skutecznych środków „mających na celu zapobieganie stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców i dostawców z konsumentami”²⁹⁰.

Przepisy wdrażające rozwiązania wspólnotowe muszą jednak odpowiadać – w poszczególnych krajowych porządkach prawnych – zasadom równoważności i skuteczności, które zostały zdefiniowane i wielokrotnie omówione w orzecznictwie

²⁸⁷ Zob. wyroki TSUE: *Océano Grupo*, pkt 25 oraz *Mostaza Claro*, pkt 25 oraz *BRD Groupe*, pkt 24.

²⁸⁸ Zob. wyroki TSUE: *Invitel*, pkt. 34, *Pannon GSM*, pkt 25 oraz *BRD Groupe*, pkt 25.

²⁸⁹ Zob. wyrok TSUE *Asturcom Telecomunicaciones*, pkt 57.

²⁹⁰ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 78.

TSUE²⁹¹. Oznacza to, że wewnętrzne przepisy państw członkowskich nie mogą być mniej korzystne od uregulowań dotyczących podobnych sytuacji o charakterze rodzimym (zasada równoważności) i jednocześnie, że nie powodują, iż korzystanie z uprawnień wynikających z prawa wspólnotowego stanie się w praktyce niemożliwe lub nadmiernie utrudnione (zasada skuteczności praw wynikających z prawa wspólnotowego)²⁹². Nadto, prawo krajowe nie może zmienić istoty ani zakresu ochrony płynącej z treści dyrektywy, co prowadziłoby do podważenia skuteczności ochrony konsumentów wynikającej z przyjęcia jednolitych zasad dotyczących nieuczciwych warunków, która to skuteczność była zamiarem prawodawcy UE, a co zostało podkreślone w motywie dziesiątym dyrektywy 93/13²⁹³. W efekcie, o ile rzeczywiście to do państw członkowskich należy określenie za pomocą prawa krajowego mechanizmów prawnych, w ramach których ma następować stwierdzenie nieuczciwości postanowienia umownego, o tyle jednak takie stwierdzenie musi zmierzać do „przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku takiego nieuczciwego warunku, uzasadniając w szczególności prawo do zwrotu nienależnie nabytych ze szkodą dla konsumenta korzyści przez przedsiębiorcę w oparciu o wspomniany nieuczciwy warunek”²⁹⁴. Tym samym, ustalone przez państwa członkowskie mechanizmy prawne nie mogą stanowić zagrożenia dla istoty prawa wywodzonego przez konsumentów z przepisu art. 6 ust. 1 dyrektywy, polegającego na niezwiązaniu *ex lege* i *ab initio* warunkiem uznanym za nieuczciwy.

W celu zapewnienia ochrony przewidzianej przez dyrektywę 93/13, TSUE podkreślał nadto wielokrotnie, że dysproporcja pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą może zostać usunięta jedynie poprzez aktywną interwencję podmiotu niebędącego stroną umowy²⁹⁵. To w świetle tych zasad TSUE orzekł, że sąd krajowy zobowiązany jest do zbadania z urzędu, czy dane postanowienia umowne mają charakter niedozwolony. Umożliwienie sądowi zbadania z urzędu, czy dane postanowienie umowne jest nieuczciwe, stanowi według unijnego Trybunału „właściwy środek”, który pozwala na realizację celu wskazanego w art. 6 dyrektywy, przyczyniając się zarazem do osiągnięcia celu odstraszającego wymienionego w art. 7 tej dyrektywy, skłaniając w efekcie do zaniechania stosowania

²⁹¹ Zob. stanowisko Komisji Europejskiej wyrażone w sprawie C-472/10, *Invitel*; zob. także opinia rzecznika generalnego w sprawie *Invitel*, pkt 27; zob. także uwagi zawarte w rozdziale 3.8.1.

²⁹² Zob. wyrok TSUE *Preston*, pkt 31.

²⁹³ Zob. wyrok TSUE *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 65.

²⁹⁴ *Ibidem*, pkt. 66; zob. także wyrok TSUE *Sziber*, pkt 34, 53.

²⁹⁵ Zob. wyroki TSUE: *Invitel*, pkt. 34 oraz *Asturcom Telecomunicaciones*, pkt 31.

nieuczciwych postanowień w umowach zawieranych z konsumentami przez przedsiębiorców²⁹⁶. Zauważyć przy tym należy, że choć pierwotnie Trybunał przyznawał sądowi krajowemu możliwości zbadania z urzędu, czy dany warunek umowny jest nieuczciwy w kontekście osiągnięcia celu wskazanego w art. 6 dyrektywy – polegającego na zapobieżeniu sytuacjom, w których konsument byłby związany nieuczciwymi warunkami umowy²⁹⁷ – to począwszy od wyroku Trybunału w sprawie *Pannon GSM*²⁹⁸ sąd krajowy ma „obowiązek zbadania z urzędu tej kwestii”. Przyznanie sądowi takich kompetencji zostało uznane przez Trybunał za niezbędne dla „zapewnienia konsumentowi skutecznej ochrony, w szczególności z uwagi na okoliczność, że istnieje realne niebezpieczeństwo, iż nie jest on świadom swoich praw lub napotyka trudności w ich egzekwowaniu”²⁹⁹.

Nadto należy podkreślić, iż w związku z treścią art. 8 dyrektywy, przewidziano również możliwość przyjęcia krajowych przepisów przewidujących rozwiązania dalej idące, aniżeli wskazano w treści rzeczony dyrektywy. Jak wskazuje *E. Łętowska*, wszystkie europejskie dyrektywy konsumenckie mają charakter minimalny, tzn. określają tylko dolny próg ochrony, który prawa wewnętrzne państw członkowskich Unii Europejskiej powinny zapewnić, i pozwalają na pozostawianie lub wprowadzanie, również w drodze wykładni prawa krajowego, rozwiązań rozszerzających lub intensyfikujących ochronę konsumencką³⁰⁰.

3.3 KONTROLA INCYDENTALNA I ABSTRAKCYJNA.

Zobowiązanie do zapewnienia stosownych i skutecznych środków mających na celu zapobieganie stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców

²⁹⁶ Zob. wyroki TSUE: *Invitel*, pkt. 34 oraz *Cofidis*, pkt 32.

²⁹⁷ Zob. wyrok TSUE *Mostaza Claro*, pkt 27, 28; a także wyroki TSUE *Océano Grupo*, pkt 26, 28 oraz *Cofidis*, pkt 32–34.

²⁹⁸ Zob. wyrok TSUE *Pannon GSM*, pkt 32; w tym zakresie zobacz także m.in. wyroki TSUE *VB Pénzügyi Lízing*, pkt 44; a także *Banco Español de Crédito*, pkt 44; *Asbeek Brusse*, pkt 40-41, 44 oraz z dnia r., *Cortés*, pkt 53.

²⁹⁹ Zob. wyroki TSUE: *Cofidis*, pkt 33 oraz *Mostaza Claro*, pkt 28.

³⁰⁰ Zob. *Łętowska E.*, Europejskie prawo umów konsumenckich, CH Beck, 2004, s. 55–57; zob. również wyrok TSUE *Trapeza Peiraios*, pkt. 54; na temat sposobu wdrożenia regulacji art. 6 dyrektywy 93/13 w porządkach prawnych innych krajów wspólnotowych zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.5.1.

i dostawców z konsumentami oznacza, że z perspektywy prawa wspólnotowego regulacje krajowe muszą przewidywać – poza mechanizmem obrony przysługującym konkretnym konsumentom (skutkującym wdrożeniem tzw. kontroli *incydentalnej* postanowienia umowy zawartej z konsumentem) – również możliwość wydania szerszego zakazu stosowania nieuczciwych postanowień umownych, wychodzącego poza jednostkowy przypadek, co określa się mianem kontroli *abstrakcyjnej*, nie dotyczącej postanowień konkretnych umów, lecz uniwersalnych wzorców umownych stosowanych przez danego przedsiębiorcę. Wybór środków najwłaściwszych do tego celu w ramach danego systemu prawnego pozostawiono ocenie poszczególnych państw członkowskich. W tym zakresie państwa członkowskie uprawnione są do wyboru różnych mechanizmów kontroli poprzez skorzystanie z instrumentów pochodzących z zakresu prawa cywilnego, administracyjnego czy też za pomocą sankcji karnoprawnych lub administracyjnoprawnych, a to w zależności od występującej w danym kraju wspólnotowej tradycji prawnej³⁰¹. Jako obligatoryjny instrument skutecznej kontroli dyrektywa konsumentka przewiduje również powództwo zbiorowe, które występowało w krajowych porządkach prawnych niektórych państw członkowskich już przed jej wejściem w życie³⁰². Zgodnie z art. 7 ust. 2 dyrektywy państwa członkowskie zobowiązane są bowiem czuwać nad tym, by „osoby i organizacje mające uzasadniony interes na mocy prawa krajowego, związany z ochroną konsumentów [...] mogły wszcząć postępowanie [...] przed sądami lub przed organami administracyjnymi”, które z kolei będą orzekać o nieuczciwym charakterze postanowień umownych i w razie potrzeby – „podjąć stosowne i skuteczne środki w celu zapobieżenia stałemu stosowaniu takich warunków”.

³⁰¹ Zob. wyrok TSUE *Pannon GSM*, pkt 25, 32; dla przykładu należy wskazać, iż w przypadku RP w drodze art. 20 nieobowiązującej już ustawy z 2.03.2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz

o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny dodano w Kodeksie wykroczeń

art. 138b, który wprowadza sankcję karną w postaci grzywny na wypadek niedostosowania się do zakazu stosowania postanowień uznanych za niedozwolone, która w przypadku przedsiębiorcy niebędącego osobą fizyczną przewiduje odpowiedzialność osoby kierującej przedsiębiorstwem lub osoby upoważnionej do zawierania umów z konsumentami.

³⁰² W Polsce problematyka powództw zbiorowych regulowana jest w ramach ustawy z 17.12.2009 r. o dochodzeniu roszczeń w postępowaniu grupowym (Dz.U.2023.1212 t.j. z dnia 2023.06.27).

3.3.1 ROZWIĄZANIA ZASTOSOWANE W KRAJACH CZŁONKOWSKICH UE.

W efekcie dopuszczonej elastyczności w zakresie wdrożenia reżimu ochrony płynącej z treści dyrektywy 93/13 – i to zarówno na płaszczyźnie incydentalnej, jak i abstrakcyjnej – w poszczególnych krajach UE przyjęto różne systemy kontroli niedozwolonych postanowień umownych, dokonywane zarówno w oparciu o tryb sądowy, jak i administracyjny. Największe rozbieżności widać jednak w ramach odmiennie skonstruowanych systemów kontroli abstrakcyjnej. Dla przykładu, w Niemczech przewidziano model sądowy, a powództwo w przedmiocie uznania postanowienia wzorca za niedozwolone mogą wносить również organizacje społeczne, których zadaniem jest ochrona praw konsumentów. Z kolei w Austrii przewidziano możliwość zawarcia „ugody” przez organizację konsumencką (*Consumer Information Association*) z przedsiębiorcą przed wytoczeniem powództwa, na mocy której przedsiębiorca zobowiązuje się do niestosowania postanowienia, a jeśli zobowiązanie nie zostanie wykonane – aktualizuje się możliwość zastosowania kar pieniężnych. W Szwecji legitymację do inicjowania postępowania w ramach kontroli abstrakcyjnej ma rzecznik konsumentów (*Consumer Ombudsman*), przy czym orzeczenie wydane w sprawie dotyczącej uznania postanowienia wzorca za niedozwolone wiąże tylko danego przedsiębiorcę, który jest autorem wzorca podlegającego ocenie.

Legitymację czynną do inicjowania kontroli abstrakcyjnej niedozwolonych postanowień umownych w krajach UE posiadają zatem z reguły organizacje, których statutowym celem jest ochrona interesów konsumentów. W niektórych krajach krąg legitymowanych czynnie organizacji konsumenckich jest ściśle reglamentowany, co przybiera postać indywidualnego wskazania poszczególnych organizacji, albo szczegółowego określenia przesłanek, które organizacja ta musi spełniać (spełnienie tych przesłanek potwierdza co do zasady wpis na stosowną listę). Wśród tych przesłanek szczególnie istotne znaczenie ma reprezentatywność organizacji na poziomie krajowym lub liczba jej członków, choć stosowane bywają także inne kryteria, takie jak np. czas działania podmiotu podlegającego wpisowi. W niektórych systemach prawnych kontrolę abstrakcyjną może zainicjować również prokurator (prawo hiszpańskie, portugalskie i węgierskie), natomiast w większości uprawnienie to mają organizacje przedsiębiorców. Jeżeli chodzi o publikację orzeczeń wydawanych w trybie kontroli abstrakcyjnej, w krajach UE przyjęte są różne rozwiązania, np. we Włoszech stosuje się publikację na stronach urzędu, w Litwie i Finlandii

orzecznictwo w sprawach postanowień niedozwolonych publikowane jest również w Internecie, a w Czechach i Grecji – publikowane jest w prasie codziennej³⁰³.

3.3.1.1 NIEMIECKI SYSTEM PRAWNY.

W zakresie kontroli incydentalnej prawodawca niemiecki – odmiennie od literalnego brzmienia przepisów dyrektywy – nie wprowadził do niemieckiego kodeksu cywilnego (dalej: BGB) wprost pojęcia „warunków umowy negocjowanych indywidualnie”³⁰⁴, posługując się w treści § 307 BGB sformułowaniem „*Postanowień Ogólnych Warunków Handlowych*”. Przewidziano jednak rygorystyczne konsekwencje dla przedsiębiorcy w przypadku, gdy postanowienia ogólnych warunków umowy są dla kontrahenta nadmiernie krzywdzące, gdyż skutkują ich bezskutecznością *ex lege*³⁰⁵. Dodatkowo, niemiecki kodeks cywilny, oprócz wymogu dobrej wiary, zawiera również tzw. *nakaz zaufania* oraz stwierdza wprost, że postanowienia ogólnych warunków umów muszą być jasno sformułowane oraz zrozumiałe dla słabszej strony kontraktu³⁰⁶.

Niemiecki legislator – w przeciwieństwie do regulacji polskiej – dokonał prawidłowej transpozycji przepisu art. 6 ust. 1 *in fine* dyrektywy 93/13 dotyczącego możliwości dalszego funkcjonowania umowy w kształcie wybrakowanym po usunięciu z jej treści warunku nieuczciwego (co w realiach niemieckich oznacza bezskuteczność *ex lege* takiego postanowienia)³⁰⁷. W treści § 306-309 BGB przesądzono wprost, że pozostałe postanowienia umowy zachowują swoją skuteczność, a treść umowy należy odnosić do przepisów ustawowych, chyba, że przy uwzględnieniu niezbędnych zmian stanowiłoby to nieuzasadnioną uciążliwość dla strony umowy, prowadziłyby to do ukształtowania innego stosunku prawnego lub istotne prawa czy też obowiązki wynikające z natury umowy byłyby tak ograniczone, że osiągnięcie celu umowy stałoby się niemożliwe

³⁰³ Zob. uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw z dnia 10.07.2015 r., druk nr 3662, orka.sejm.gov.pl.

³⁰⁴ Które to pojęcie implementowano do prawa polskiego w drodze użytego w art. 385¹ § 1 KC określenia postanowień umowy „nieuzgodnionych indywidualnie”.

³⁰⁵ Zob. *Tuora-Schwierskott E.*, Niemiecki kodeks cywilny. Księga 1 Część ogólna, Księga 2 Prawo stosunków zobowiązaniowych. Wydanie bilingwalne, Wydawnictwo Dejure 2022, § 307.

³⁰⁶ Zob. *Skory M.*, Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach UE (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry), UOKiK, 2007, s. 23.

³⁰⁷ Na temat wadliwości implementacji przepisów dyrektywy 93/13 do polskiego porządku prawnego zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.5.

lub zagrożone. W takim przypadku cała umowa może być uznana za nieważną, a nieważność ta wynika wówczas również z przepisów prawa (*ex lege*).

W zakresie kontroli abstrakcyjnej funkcję zbliżoną do polskiego Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów pełni w Niemczech Federalny Urząd Antykartelowy. W podobnej roli występuje również Centralne Stowarzyszenie Stowarzyszeń w Berlinie (*Verbraucherzentrale Bundesverband e.v.*), tym niemniej ochroną konsumentów w bieżących, poszczególnych oraz indywidualnych sprawach zajmują się najczęściej podobne stowarzyszenia utworzone na poziomie poszczególnych landów³⁰⁸. Należy przy tym odnotować, iż podmiotowy zakres ochrony konsumentów przewidziany prawem niemieckim był do niedawna szerszy, niż przewidziano to w ramach pierwotnej implementacji dyrektywy w Polsce, co wynikało przede wszystkim z zaliczenia do grupy konsumentów wszystkich podmiotów zawierających umowy w celu niezwiązanym bezpośrednio z prowadzoną działalnością gospodarczą, nawet w sytuacji, gdy czynności dokonano w celach konkurencyjnych a nie konsumpcyjnych danej jednostki. Tego typu regulację do prawa polskiego zdecydowano się wprowadzić dopiero w 2021 r., w drodze nowelizacji KC wprowadzającej przepis art. 385⁵, zgodnie z którym „*przepisy dotyczące konsumenta, zawarte w art. 385¹-385³, stosuje się do osoby fizycznej zawierającej umowę bezpośrednio związaną z jej działalnością gospodarczą, gdy z treści tej umowy wynika, że nie posiada ona dla niej charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez nią działalności gospodarczej, udostępnionego na podstawie przepisów o Centralnej Ewidencji i Informacji o Działalności Gospodarczej*”³⁰⁹.

3.3.1.2 WĘGIERSKI SYSTEM PRAWNY.

Analizując sposób implementacji dyrektywy 93/13 dokonanej przez prawodawcę węgierskiego należy ocenić go pozytywnie, gdyż ustawodawca ten zadał sobie trud i transponował poszczególne przepisy dyrektywy we właściwe miejsca węgierskiego systemu prawa – odpowiednie przepisy proceduralne zamieszczono w ustawie procesowej zaś przepisy prawa materialnego znalazły się (w większości) – odmiennie od regulacji

³⁰⁸ Co odpowiada funkcji powiatowego (miejskiego) rzecznik konsumentów przewidzianego normą art. 39-44 ustawy z 16.07.2009 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U.2024.594 t.j. z dnia 2024.04.18).

³⁰⁹ Zob. także uwagi zawarte w rozdziale 3.12.2.

polskiej – w odpowiednich częściach węgierskiego kodeksu cywilnego (dalej: WKC), w zależności od materii, jaką regulują. Przykładowo można wskazać, że postanowienia dyrektywy określające sposób zawarcia umowy, w tym zawieranie umów adhezyjnych, uregulowano w rozdziale dotyczącym składania oświadczeń woli, natomiast skutki postanowień uznanych za abuzywne zostały zamieszczone w części dotyczącej nieważności oświadczeń woli. W kodeksie zawarto nadto precyzyjną definicję „*umowy konsumenckiej*”, przez którą należy rozumieć umowę, którą zawiera konsument z osobą, która zawiera umowę w zakresie swojej działalności gospodarczej lub zawodowej³¹⁰.

Szczególne znaczenie w węgierskiej regulacji implementującej rozwiązania pochodzące z dyrektywy 93/13 ma przepis art. 209A ust. 2 WKC, który stanowi, że warunek umowy, który został zaproponowany przez stronę zawierającą umowę z konsumentem i który nie został indywidualnie wynegocjowany, lecz jedynie inkorporowany do umowy, powinien zostać uznany za „*bezszytany*”, z wyartykułowanym wprost zastrzeżeniem, że bezskuteczność taka może zostać stwierdzona wyłącznie jednokierunkowo – w interesie słabszej strony umowy, tj. konsumenta. Uzupełnieniem powołanego powyżej przepisu jest norma art. 239 ust. 2 WKC, który w zgodzie z treścią art. 6 ust. 1 dyrektywy – a odmiennie od regulacji polskiej – ustanawia wyraźną zasadę, iż w przypadku uznania jednej z klauzul umowy za bezskuteczną umowa pozostaje w mocy tylko wtedy, jeżeli daje się ją dalej wykonywać bez bezskutecznego postanowienia³¹¹.

Istotnym elementem odróżniającym węgierski sposób implementacji dyrektywy 93/13 od regulacji polskich jest także brak powołania powszechnie dostępnego spisu (rejestr) klauzul uznanych za abuzywne, jak to miało miejsce w przypadku pierwotnego modelu kontroli abstrakcyjnej przewidzianej w prawie polskim. W ramach realiów węgierskich organizacja konsumencka występująca o uznanie warunków umownych za bezskuteczne może jednak zażądać podania przez sąd wyroku do publicznej wiadomości przez opublikowanie go na koszt przedsiębiorcy w prasie codziennej.

Węgierski porządek prawny jest jednak istotny z punktu widzenia przedmiotu niniejszej pracy przede wszystkim ze względu na interwencję tamtejszego ustawodawcy mającą na

³¹⁰ Zob. treść art. 685 lit. e) węgierskiego kodeksu cywilnego przytoczoną przez *M. Skorego* w publikacji: *Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach UE (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry)*, UOKiK, 2007, s. 82.

³¹¹ *Ibidem*, s. 85-86.

celu zaradzenie problemowi wadliwości kredytów waloryzowanych kursem CHF oraz następcej reakcji unijnego Trybunału na tego typu interwencję prawodawcy krajowego³¹². Otóż węgierski ustawodawca przyjął w 2014 r. szereg przepisów mających na celu – odmiennie od polskiej ustawy *antyspreadowej* z roku 2011 – sanowanie w drodze ustawowej wadliwych mechanizmów waloryzacyjnych zawartych w umowach kredytów *frankowych* zawieranych z konsumentami od dnia 1 maja 2004 r. do dnia wejścia w życie rzeczonych ustaw³¹³.

3.3.2 KONTROLA ABSTRAKCJA W PRAWIE POLSKIM.

W przypadku RP, w drodze art. 19 nieobowiązującej już Ustawy z dnia 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny³¹⁴, dodano w rozdziale trzecim pierwszej części KPC piętnaście artykułów (numerowanych od 479³⁶ do 479⁴⁵), opisujących zasady postępowania w ramach tzw. *abstrakcyjnej* kontroli wzorca umowy, a zatem kontroli dokonywanej w oderwaniu od konkretnej umowy konsumenckiej³¹⁵. Wskazanymi

³¹² Problem zadłużania się konsumentów w walucie CHF występował bowiem nie tylko w Polsce. W ramach UE pierwszym z krajów, w którym pojawił się trend zaciągania zobowiązań kredytowych nominowanych do tej waluty pojawił się w Austrii, gdzie jednak już w 2008 r. ustawowo zabroniono tego typu praktyk. Kredyty waloryzowane występowały również w Niemczech oraz w Grecji. Poza RP, istotne problemy z tego typu zobowiązaniami ujawniły się jednak przede wszystkim w Węgrzech, Chorwacji i Rumunia. W Węgrzech proces przewalutowania tych kredytów uregulowano prawnie – doszło tam do automatycznego przewalutowania kredytów hipotecznych na forinta, którą to kwestię omówiono w rozdziale 3.15.3. Z kolei przewalutowanie kredytów *frankowych* w Chorwacji odbyło się we wrześniu tego samego roku i polegało na zamianie waluty kredytu na euro lub na kunę. Wydaje się jednak, że najwięcej problemów związanych z zadłużeniem w szwajcarskiej walucie wystąpił w Rumunii, a to wobec znaczącego odsetka niespłacanych zobowiązań waloryzowanych tą walutą (których to problemów *de facto* nie odnotowano w Polsce). W październiku 2016 roku podjęto próbę przewalutowania zobowiązań frankowych na leja rumuńskiego po kursie obowiązującym w momencie udzielenia kredytu (a zatem korzystniej dla konsumentów, niż w przypadku ustawodawstwa węgierskiego, gdzie przyjęto kurs średni lub kurs z daty przewalutowania). Tym niemniej kilka miesięcy później, w lutym 2017 roku Sąd Najwyższy Rumunii uznał przepisy regulujące takie przekształcenie za niezgodne z ichniejszą konstytucją. Odnotować przy tym warto, iż znacząca część dorobku orzeczniczego TSUE dotyczącego charakteru prawnego sankcji bezskuteczności abuzywnej została wypracowana właśnie na kawie sporów dotyczących umów kredytów *frankowych* zawartych z konsumentami będącymi obywatelami ww. krajów.

³¹³ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.3.1.

³¹⁴ Dz.U.2000.22.271 z 2000.03.31; przedmiotową regulację uchylono z dniem 25.12.2014 r. poprzez wejście w życie ustawy z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta (Dz.U.2023.2759 t.j. z dnia 2023.12.22).

³¹⁵ Zob. także uwagi zawarte w rozdziale 3.3.3.; warto odnotować nadto treść rozporządzenia Rady Ministrów z 19.07.2000 r. w sprawie wzoru rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone, prowadzonego przez Prezesa UOKiK na podstawie wyroków stwierdzających

przepisami przewidziano kontrolę generalną, której przedmiotem był wzorzec, oferowany następnie większej liczbie konsumentów przez przedsiębiorcę jako treść podpisywanej z nimi w przyszłości adhezyjnej umowy. Kompetencję do badania postanowień wzorca umowy i uznawania ich za niedozwolone zgodnie z art. 479³⁶ KPC przyznano pierwotnie Sądowi Okręgowemu w Warszawie – Sądowi Ochrony Konkurencji i Konsumentów³¹⁶. W razie uwzględnienia powództwa, zgodnie z treścią art. 479⁴² § 1 KPC, sąd w sentencji wyroku przytaczał treść postanowień wzorca umowy uznanych za niedozwolone i zakazywał ich wykorzystania w przyszłości. Ponadto, w oparciu o art. 479⁴⁵ KPC, odpis prawomocnego wyroku uwzględniającego powództwo sąd przesyłał Prezesowi UOKiK, który zamieszczał stosowny wpis w prowadzonym przez siebie jawnym rejestrze postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone, co powodowało, że od chwili wpisania uznanego za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru, prawomocny wyrok odnosił również skutek wobec osób trzecich. W efekcie, z treścią niedozwolonego postanowienia wzorca umieszczonego w rejestrze mogli zapoznać się wszyscy obecni i potencjalni kontrahenci proponenta danego wzorca, co prowadziło (czy raczej miało prowadzić) do zniwelowania jednej z podstawowych słabości konsumentów w postaci ich rozproszenia a także braku wiedzy na temat przysługujących im uprawnień wynikających z nieprawidłowych działań przedsiębiorców³¹⁷.

Tego typu abstrakcyjna kontrola miała odegrać istotną rolę w procesie eliminacji z obrotu gospodarczego postanowień niekorzystnych dla konsumentów, jak również odgrywać rolę przy uświadamianiu przedsiębiorców o praktykach i konkretnych postanowieniach, które godzą w prawa konsumenta. Samo istnienie opisanych powyżej środków nie było jednak tożsame z ich skutecznością, a praktyka uwidoczniła, że najlepszym mechanizmem obrony konsumentów przed niedozwolonymi postanowieniami umownymi jest materialnoprawna

abuzywność postanowienia wzorca, które dalej powszechnie obowiązuje i utraci moc dopiero z dniem 18.04.2026 r. (Dz.U.2000.62.723 z dnia 2000.08.01).

³¹⁶ Dalej również jako: SOKiK.

³¹⁷ Zob. *Skory M.*, Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta, Zakamycze 2005, str. 319; należy odnotować, iż w zakresie problematyki krajowych rejestrów klauzul niedozwolonych wypowiadał się kilkakrotnie TSUE uznając, że tego typu mechanizm, polegający na sporządzeniu wykazu postanowień, które należy uznać za nieuczciwe, należy do bardziej rygorystycznych przepisów, które państwa członkowskie mogą przyjąć lub utrzymać w mocy na podstawie art. 8 dyrektywy 93/13 i że rejestr ten odpowiada co do zasady interesowi ochrony konsumentów i jest zgodny z prawem (zob. wyroki TSUE: *Matei*, pkt 61; *Partner*, pkt 36-39, 43 oraz *mBank S.A.*, pkt 40).

i bezpośrednio działająca sankcja *bezskuteczności abuzywnej* wyrażona w art. 385¹ § 1 KC, której poświęcono kolejne rozdziały pracy.

W związku z licznymi problemami praktycznymi opisany powyżej abstrakcyjny model ochronny obowiązywał w Polsce jedynie do roku 2014 r., kiedy to w drodze wejście w życie ustawy z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta oraz jej następczych zmian³¹⁸ zdecydowano się na całkowitą przebudowę systemu kontroli abstrakcyjnej postanowień wzorców umów uznanych za niedozwolone poprzez powierzenie jej Prezesowi UOKiK³¹⁹ oraz zawężenie skutków wydawanego rozstrzygnięcia jedynie do danego przedsiębiorcy i konsumentów, którzy zawarli z tymże przedsiębiorcą umowę zawierającą niedozwolone postanowienie³²⁰. Zrezygnowano nadto z prowadzenia rejestru niedozwolonych klauzul, w którego miejsce Prezes Urzędu obecnie publikuje decyzje o uznaniu danej klauzuli za niedozwoloną. Aktualnie kontrola ma więc charakter administracyjny, zaś SOKiK jest uprawniony wyłącznie do rozpatrywania odwołania przedsiębiorcy od decyzji wydanej przez Prezesa UOKiK. W obecnym stanie prawnym zatem to Prezes UOKiK wydaje merytoryczną decyzję o uznaniu postanowienia wzorca umowy za niedozwolone i zakazuje jego wykorzystania, jeżeli stwierdzi stosowanie we wzorcach umów zawieranych z konsumentami postanowienia wypełniającego przesłanki z art. 385¹ § 1 KC. W decyzji takiej Prezes UOKiK może nałożyć nadto na przedsiębiorcę karę pieniężną w wysokości do 10% obrotu osiągniętego w roku obrotowym poprzedzającym rok nałożenia kary, zaś postępowanie w sprawach o uznanie postanowień wzorca za

³¹⁸ Zob. Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw (Dz.U.2015.1634 z dnia 2015.10.16).

³¹⁹ Zgodnie z treścią uzasadnienia sejmowego projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, nowelizacja ta miała przynieść wymierne korzyści w postaci usprawnienia i przyspieszenia interwencji w tego rodzaju sprawach, dzięki czemu wzorce zawierające zakazane klauzule miały być szybciej eliminowane z obrotu. Prezes UOKiK, nie czekając na orzeczenie sądu i wpis danego postanowienia do rejestru, uprawniony jest bowiem do samodzielnej oceny wzorca pod kątem abuzywności i do następczego zakazania jego stosowania. Jest to zasadnicza różnica w porównaniu z poprzednim stanem prawnym, w którym Prezes UOKiK w pierwszej kolejności zobligowany był do wniesienia do sądu pozwu o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone, a dopiero w wyniku uzyskania prawomocnego orzeczenia uprawniony był do prowadzenia – w drodze administracyjnej – kontroli wykonania przez przedsiębiorcę zakazu stosowania niedozwolonego postanowienia wzorca umowy (zob. uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw z dnia 10.07.2015 r., druk nr 3662, orka.sejm.gov.pl).

³²⁰ Na temat problematyki rozszerzonej prawomocności wyroków SOKiK uwzględniających powództwo o uznanie postanowienia wzorca za niedozwolone zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.3.3.

niedozwolone jest wszczynane z urzędu. Niemniej jednak konsumenci, rzecznicy konsumentów, Rzecznik Ubezpieczonych oraz organizacje konsumenckie mają prawo zgłoszenia Prezesowi UOKiK zawiadomienia dotyczącego podejrzenia naruszenia, co pośrednio wpływa na możliwość zainicjowania postępowania – w takim bowiem przypadku Prezes UOKiK ma możliwość wszczęcia postępowania z urzędu.

Tym niemniej, w związku z koniecznością ustalenia wzajemnej relacji przepisów obecnie obowiązujących, całkowicie zmieniających model kontroli abstrakcyjnej postanowień wzorców umów, i przepisów dotyczących rejestru klauzul w ich brzmieniu pierwotnym, przyjęto, że prowadzony na podstawie dotychczasowych przepisów rejestr niedozwolonych klauzul będzie funkcjonował jeszcze przez dziesięć lat od dnia wejścia w życie ustawy, a zatem do dnia 17 kwietnia 2026 r. W stosunku do klauzul wpisanych do rejestru Prezes UOKiK będzie orzekał o stosowaniu praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów na podstawie przepisów dotychczasowych, a zatem naruszających normę art. 24 ust. 2 pkt 1 ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów, nie dłużej jednak niż przez dziesięć lat od dnia wejścia w życie ustawy, z uwzględnieniem wydanych w tym zakresie orzeczeń sądowych, w szczególności uchwały SN w sprawie III CZP 17/15, której poświęcono kolejny rozdział pracy.

3.3.3 ROZSZERZONA PRAWOMOCNOŚĆ WYROKÓW SOKiK (UCHWAŁA SN – III CZP 17/15).

W poprzednim rozdziale pracy opisano gruntowną reformę systemu abstrakcyjnej kontroli klauzul umownych stosowanych w umowach konsumenckich, którą przeprowadzono na mocy ustawy z dnia 5 sierpnia 2015 r. o zmianie ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz niektórych innych ustaw, która weszła w życie z dniem 17 kwietnia 2016 r. Kompetencje w tym zakresie przekazano Prezesowi UOKiK, który obecnie władny jest prowadzić odpowiednie postępowania administracyjne prowadzące w efekcie do wydania stosownych decyzji administracyjnych w przedmiocie uznania postanowień wzorców umowy za niedozwolone.

W poprzednim stanie prawnym uprawnienia te przysługiwały jednak Sądowi Ochrony Konkurencji i Konsumentów (SOKiK), który na podstawie pozwów wniesionych przez

strony badał abuzywność klauzul, co znajdowało odzwierciedlenie w wydawanych przez ten Sąd wyrokach. Warto przy tym odnotować, iż zgodnie z art. 8 ust. 1 powyżej wskazanej nowelizacji, w sprawach, w których przed dniem 17 kwietnia 2016 r. wniesiono powództwo o uznanie postanowień wzorców umów za niedozwolone, należy stosować przepisy art. 479³⁶–479⁴⁴ w brzmieniu sprzed ich uchylenia, a zatem sprawy będące w toku przed reformą modelu abstrakcyjnej kontroli wzorców umów nadal podlegają jurysdykcji SOKiK, który to sąd w dalszym ciągu pozostaje zobowiązany przysyłać odpisy prawomocnych wyroków uwzględniających powództwa w tych sprawach Prezesowi UOKiK w celu ich wpisania do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ KPC. Sam rejestr przestanie zaś funkcjonować dopiero wraz uchyleniem normy art. 479⁴⁵ KPC, co będzie miało miejsce – zgodnie z art. 12 ustawy nowelizującej – dopiero po upływie dziesięciu lat od dnia jej wejścia w życie, a zatem w dniu 18 kwietnia 2026 r.

We wskazanym okresie postanowienia wzorców umownych, które znalazły się we wskazanym rejestrze, podlegają przepisom ustawy o ochronie konkurencji i konsumentów oraz Kodeksu postępowania cywilnego w brzmieniu sprzed nowelizacji³²¹. Utrzymano również wszelkie skutki związane ze wpisaniem warunku wzorca umownego do rejestru klauzul uznanych za abuzywne, w tym szczególnie rozszerzoną prawomocność wyroków SOKiK uznających postanowienia wzorca umowy za niedozwolone, którą przewidziano w uchylonym art. 479⁴³ KC. Przed uchyleniem przepis ten stanowił, że prawomocny wyrok ma skutek wobec osób trzecich od chwili wpisania do rejestru postanowienia wzorca umowy uznanego za niedozwolone, przy czym kwestia rozszerzonej prawomocności takiego orzeczenia od początku budziła liczne wątpliwości interpretacyjne tak w doktrynie, jak i w judykaturze, na co zwracano uwagę już we wczesnym orzecznictwie SN wypracowanym na kanwie przedmiotowej normy³²². Sporny w orzecznictwie i w piśmiennictwie był przede wszystkim zakres podmiotowy skuteczności wpisu niedozwolonego postanowienia umownego do rejestru z punktu widzenia strony pozwanej, a zatem ustalenie czy wpis w rejestrze wywołuje na przyszłość skutki wyłącznie w odniesieniu do skonkretyzowanego przedsiębiorcy, który posłużył się

³²¹ Zob. *Stefańska E*, [w:] *Manowska M.* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany*. LEX/el. 2022, kom. do art. 479⁴⁵ KPC.

³²² Zob. uchwała SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/00, OSNC 2011/9/95; na temat przedmiotowego orzeczenia zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.1., w którym omówiono kwestię konkurencyjności sankcji *bezskuteczności abuzywnej* i nieważności bezwzględnej postanowienia umowy konsumenckiej.

zakwestionowanym postanowieniem wzorca czy też również w odniesieniu do innych przedsiębiorców stosujących analogiczne rozwiązania³²³. I tak:

- 1) w uchwale z dnia 19 grudnia 2003 r.³²⁴ SN uznał, że powaga rzeczy osądzonej wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza (od chwili wpisania tego postanowienia do rejestru) ponowne wytoczenie powództwa w tym przedmiocie także przez osobę niebiorącą udziału w sprawie, w której wydano wyrok, co oznacza, że kolejne powództwo w tej sprawie powinno zostać odrzucone na podstawie art. 199 § 1 pkt 2 KPC, przy czym zaznaczenia wymaga, że uchwała ta została podjęta na podstawie stanu faktycznego sprawy, w której pozwanym był ten sam przedsiębiorca, wobec którego z powództwa innego powoda został już wydany wyrok uznający to samo postanowienie wzorca umowy za niedozwolone;
- 2) w wyroku z dnia 20 czerwca 2006 r.³²⁵ SN uznał zaś, że uznanie określonej klauzuli za niedozwoloną i wpisanie jej do rejestru działa *erga omnes*, a dalsze posługiwanie się klauzulą wpisaną do rejestru jest zakazane w obrocie prawnym nie tylko względem podmiotu, wobec którego orzeczono zakaz, lecz również w identycznych lub podobnego rodzaju stosunkach prawnych zawieranych przez osoby trzecie, bez ograniczenia w żaden sposób kategorii tych podmiotów;
- 3) odmienne stanowisko wyrażano w uchwale SN z dnia 7 października 2008 r.³²⁶, wskazując, że rozszerzona prawomocność wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone nie wyłącza możliwości

³²³ Choć niejednolicie postrzegany był również problem przedmiotowych granic prawomocności wyroku uwzględniającego powództwo w sprawach o uznanie postanowień wzorca umowy za niedozwolone – sporna pozostawała kwestia, czy klauzula ma być tożsama pod względem językowym, czy też zabiegi stylistyczne stosowane przez przedsiębiorców pozostają bez znaczenia przy założeniu materialnej tożsamości postanowienia. W uzasadnieniu uchwały SN z 13.07.2006 r. (III SZP 3/06, OSNP 2007/1-2/35) SN uznał, że jeżeli SOKiK uzna określoną klauzulę za niedozwoloną w wyniku przeprowadzonej kontroli abstrakcyjnej i zostanie ona wpisana do rejestru, to praktyki naruszającej zbiorowe interesy konsumentów dopuszcza się każdy z przedsiębiorców, który wprowadza do stosowanych klauzul zmiany o charakterze kosmetycznym polegające np. na przestawieniu szyku wyrazów lub zmianie użytych słów, jeżeli zmiany te nie prowadzą do zmiany istoty klauzuli (zob. także wyrok SN z 12.04.2011 r., III SK 44/10, OSNP 2012/9-10/132).

³²⁴ Zob. uchwała SN z 19.12.2003 r., III CZP 95/03, OSNC 2005/2/25.

³²⁵ Zob. wyrok SN z 20.06.2006 r., III SK 7/06, OSNP 2007/13-14/207; zob. także wyroki SN: z 13.07.2006 r., III SZP 3/06, OSNP 2007/1-2/3; z 5.06.2007 r., I CSK 117/07, LEX nr 351189 oraz z 11.10.2007 r., III SK 19/07, LEX nr 496411.

³²⁶ Zob. uchwała SN z 7.10.2008 r., III CZP 80/08, OSNC 2009/9/118.

wytoczenia powództwa przez tego samego lub innego powoda przeciwko innemu przedsiębiorcy niebiorącemu udziału w postępowaniu, w którym zapadł wyrok, stosującemu takie same lub podobne postanowienia wzorca jak wpisane do rejestru. SN wyjaśnił, że należy wykluczyć uznanie, że moc wiążąca wyroku i powaga rzeczy osądzonej może rozciągać się na podobne lub nawet takie same postanowienia stosowane przez innego przedsiębiorcę w innym wzorcu. Abstrakcyjna kontrola wzorca nie może prowadzić do generalnego wyłączenia danej klauzuli z obrotu, rzeczą SOKiK jest bowiem rozstrzygnięcie w konkretnej sprawie dotyczącej określonego postanowienia konkretnego wzorca. Wydany w takiej sprawie wyrok dotyczy zatem – w opinii SN wyrażonej w cytowanej uchwale – postanowienia określonego wzorca, a nie postanowienia w ogóle (nawet o takiej samej treści, lecz zawartego we wzorcu stosowanym przez innego przedsiębiorcę).

Wobec braku jednolitości wykładni komentowanego artykułu, w dniu 16 lutego 2015 r. Pierwszy Prezes SN, na podstawie art. 60 § 1 ustawy o SN, wniósł o podjęcie przez SN w składzie siedmiu sędziów uchwały wyjaśniającej „*czy wpis uznany za niedozwolone postanowienia wzorca umowy do rejestru, o którym mowa w art. 479⁴⁵ § 2, powoduje, że przewidziana w art. 479⁴³ rozszerzona skuteczność prawomocnego wyroku będącego podstawą tego wpisu stoi na przeszkodzie postępowaniu w przedmiocie kontroli postanowienia tej samej treści, zawartego w innym wzorcu umowy, stosowanym przez przedsiębiorcę, przeciwko któremu został wydany ten wyrok, bądź przez innego przedsiębiorcę?*”.

Uchwałą z dnia 20 listopada 2015 r.³²⁷ SN przesądził, że przewidziana w art. 479⁴³ KPC rozszerzona podmiotowo prawomocność materialna wyroku uwzględniającego powództwo o uznanie postanowienia wzorca umowy za niedozwolone działa jednokierunkowo, tj. na rzecz wszystkich osób trzecich, ale wyłącznie przeciwko temu pozwanemu przedsiębiorcy, przeciwko któremu ten wyrok został wydany. Uznano tym

³²⁷ Zob. uchwała (7) SN z 20.11.2015 r., III CZP 17/15, OSNC 2016/4/40 wraz z glosami M. Rzadkowskiego (Glosa do uchwały III CZP 17/15, Palestra 6/2017, www.palestra.pl) oraz K. Kani (Prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone. Glosa do uchwały SN III CZP 17/15, Glosa 2017/3/104-110); zob. także wyrok SA w Warszawie z 25.04.2017 r., VI ACa 95/15, LEX nr 2335207 oraz wyrok SN z 10.09.2019 r., I NSK 54/18, LEX nr 2729317.

samym, że prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone wyłącza powództwo o uznanie za niedozwolone postanowienia tej samej treści normatywnej, stosowanego przez przedsiębiorcę pozwanego w sprawie, w której wydano ten wyrok (art. 365 i 366 KPC), nie wyłączając jednak możliwości wytoczenia powództwa o uznanie za niedozwolone postanowienia tej samej treści normatywnej, stosowanego przez przedsiębiorcę niebędącego pozwanym w sprawie, w której wydano ten wyrok (art. 365 i 366 w związku z art. 479⁴³ KPC).

U podstaw wskazanego rozstrzygnięcia legło założenie, zgodnie z którym – w świetle motywu 23 i art. 7 ust. 3 dyrektywy 93/13 – kontrola abstrakcyjna oznacza „kontrolę dokonywaną w oderwaniu od konkretnych stosunków umownych i okoliczności ich powstania, nie zaś kontrolę umożliwiającą prewencyjne eliminowanie stosowania określonego postanowienia z gospodarki w ogóle lub danego jej sektora, czyli w oderwaniu od jego stosowania (zalecania) przez poszczególnych przedsiębiorców”. Przepis art. 7 ust. 3 dyrektywy 93/13 uwzględnia okoliczność, że może zachodzić potrzeba dokonywania kontroli abstrakcyjnej ze skutkiem przeciwko kilku podmiotom, w tym przedsiębiorcom, ale jako sposób osiągnięcia takiego rezultatu wskazuje konieczność umożliwienia ich łącznego pozwania w jednym i tym samym postępowaniu, a nie objęcie ich skutkami postępowania prowadzonego przeciwko któremukolwiek z nich³²⁸.

SN wytłumaczył nadto – rozstrzygając jednocześnie wątpliwości co do przedmiotowego zakresu działania rozszerzonej prawomocności wpisu – iż przedmiotem uznania za niedozwolone i zakazu wykorzystywania jest postanowienie w ujęciu materialnym, a nie formalnym. Oznacza to, że ewentualne zmiany brzmienia postanowienia i kontekstu jego

³²⁸ Por. także wyrok TSUE w sprawie *Partner*, w którym wskazano, iż – co do zasady – przepisy dyrektywy 93/13 oraz dyrektywy 2009/22/WE nie stoją na przeszkodzie temu, by stosowanie postanowień wzorców umów o treści tożsamej z treścią postanowień uznanych za niedozwolone prawomocnym wyrokiem sądu i wpisanych do krajowego rejestru postanowień wzorców umowy uznanych za niedozwolone mogło zostać uznane w stosunku do innego przedsiębiorcy, który nie brał udziału w postępowaniu zakończonym wpisem owych postanowień do wspomnianego rejestru, za działanie bezprawne, pod warunkiem jednak, że przedsiębiorcy temu zapewniono skuteczne środki prawny do obrony przeciwko decyzji uznającej tożsamość porównywanych postanowień oraz ustalającej w danym wypadku kwotę kary pieniężnej za stwierdzone naruszenie.

użycia „nie wymykają się spod zakresu działania wyroku dopóty, dopóki nie mają wpływu na tę normatywną treść, gdyż zachowuje ona swoją tożsamość”³²⁹.

Kończąc rozważania na temat problematyki rozszerzonej prawomocności wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone należy odnotować również stanowisko TSUE wyrażone w polskiej sprawie *mBank S.A.*, zgodnie z którym stwierdzenie nieuczciwego charakteru spornego warunku umownego wyłącznie na podstawie porównania jego treści z treścią postanowienia wpisanego do krajowego rejestru klauzul niedozwolonych „może przyczynić się w szybki sposób do tego, by nieuczciwe warunki stosowane w wielu umowach przestały wywoływać skutki wobec konsumentów będących stronami tych umów”, co w efekcie poskutkowało uznaniem przez unijny Trybunał tego typu rozwiązań za zgodne z przepisami dyrektywy 93/13³³⁰.

3.4 KONTROLA INCYDENTALNA (ART. 385¹ § 1 KC).

Jak zaznaczono w poprzednim rozdziale pracy, podstawowym mechanizmem służącym harmonizacji porządków prawnych poszczególnych krajów członkowskich UE – w tym również w zakresie ochrony konsumenckiej – są dyrektywy wprowadzające minimalne standardy ochrony tożsame dla całej Unii, które w wyniku wdrożenia mogą być następnie częściowo odmiennie regulowane w poszczególnych krajowych porządkach prawnych. Dyrektywa 93/13 przewiduje przy tym wskazany powyżej obligatoryjny dla państw członkowskich skutek prawny wynikający z nieuczciwości postanowienia umownego skonstruowanego przez profesjonalistę w ramach obrotu konsumenckiego w postaci *braku związania* konsumenta takim postanowieniem. Pojęcie braku wiążącego charakteru jest samo w sobie wieloznaczne i uwzględnia okoliczność, że dalsze skutki stwierdzenia nieuczciwego charakteru postanowienia umownego ustalane są ostatecznie na podstawie prawa krajowego. Wobec zaś faktu, że skutki te mogą różnić się w porządkach prawnych poszczególnych państw wspólnotowych, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 posługuje się pojęciem dalece neutralnym, co jest przejawem poszanowania różnorodności systemów i tradycji prawa cywilnego w obrębie różnych krajów Unii. Należy przy tym zaznaczyć, iż projekty dyrektywy uznawały warunki umowne za *bezskuteczne*, lecz zrezygnowano

³²⁹ Na temat znaczenia pojęcia *postanowienia umownego* w rozumieniu dyrektywy 93/13 zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.11.

³³⁰ Zob. wyrok TSUE *mBank S.A.*, pkt 1 sentencji.

z posłużenia się tym określeniem w finalnym brzmieniu tego aktu, gdyż jest to pojęcie prawne szczegółowo – a zarazem po części odmiennie – regulowane w porządkach prawnych poszczególnych państw członkowskich³³¹. Posłużono się więc pojęciem „*shall* (...) *not be binding on the consumer*” w przypadku wersji anglojęzycznej dyrektywy oraz określeniem „*sind für ihn unverbindlich*” w przypadku wersji niemieckiej, co następnie przetłumaczono na język polski jako „*nie będą wiążące dla konsumenta*”.

Przepis art. 6 ust. 1 dyrektywy ogranicza się zatem do wskazania skutku, który państwa członkowskie muszą zagwarantować przy wdrażaniu dyrektywy, bez szczegółowego określania, czy dane postanowienie umowne należy uznać za *nieważne* czy też w inny sposób *bezskuteczne* względem konsumenta. W zakresie określenia skutków prawnych nieuczyniowego charakteru postanowienia umownego rozpatrywany przepis odsyła do prawa krajowego, co oznacza, że do państw członkowskich należy techniczno-prawne wdrożenie niewiążącego charakteru postanowienia umownego do ich porządków prawnych³³².

Rzeczpospolita Polska w celu transpozycji do prawa polskiego postanowień dyrektywy 93/13 przewidziała środki eliminacji skutków niedozwolonych postanowień umownych w ramach regulacji cywilnoprawnych, administracyjnoprawnych oraz karnych³³³, przy czym nie zdecydowano się na poszerzenie zakresu ochrony konsumentów względem minimalnego standardu wyznaczonego przez dyrektywę³³⁴. Z punktu widzenia przedmiotu pracy kluczowe znaczenie ma wprowadzony do Kodeksu cywilnego poprzez nieobowiązującą już ustawę z 2 marca 2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny³³⁵, odnoszący się przede wszystkim do kontroli indywidualnej skonkretyzowanych umów konsumenckich, przepis art. 385¹ § 1 KC, zgodnie z którym „*postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego*

³³¹ Zob. *Ponick A.*, Die Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen und ihre Umsetzung im Vereinigten Königreich, Münster 2003, s. 68.

³³² Zob. *Pfeiffer T.*, [w:] *Grabitz E., Hilf M.* (red.), Das Recht der Europäischen Union – Kommentar, t. IV, A6, art. 6, pkt. 1, s. 1.

³³³ Zob. *Skory M.*, Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach UE (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry), UOKiK, 2007, s. 14-15; w zakresie kontroli administracyjnej zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.3.2.

³³⁴ Z wyłączeniem kwestii rozszerzonej prawomocności wyroków SOKiK, którą omówiono w ramach kontroli abstrakcyjnej wzorca opisanej w rozdziale 3.3.3.

³³⁵ Dz. U. Nr 22, poz. 271; dalej również jako: UOPK.

prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy (niedozwolone postanowienia umowne)”³³⁶, a który to przepis wraz z art. 385² KC wskazującym, że „oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy, biorąc pod uwagę jej treść, okoliczności zawarcia oraz uwzględniając umowy pozostające w związku z umową obejmującą postanowienie będące przedmiotem oceny” oraz art. 385³ i 385⁴ KC, stanowi rdzeń systemu ochrony konsumenta przed wykorzystywaniem przez przedsiębiorców silniejszej pozycji kontraktowej. Przepisy te „wprowadzają instrument wzmożonej – względem zasad ogólnych (art. 58 § 2, art. 353¹ i 388 KC) – kontroli treści postanowień narzuconych przez przedsiębiorcę, pod kątem poszanowania interesów konsumentów”³³⁷.

Instrument ten charakteryzuje się daleko idącymi odmiennościami względem rodzimych instytucji prawa cywilnego mających na celu wyeliminowanie z obrotu prawnego postanowień umownych czy wreszcie całych umów cywilnoprawnych obarczonych różnorodnymi wadami prawnymi, a jego sklasyfikowanie w ramach wyodrębnianych w polskiej cywilistyce wadliwości czynności prawnych a zarazem i wyjaśnienie samego charakteru prawnego sankcji wskazanej w art. 385¹ § 1 KC nastęrcza szeregu problemów. Dzieje się tak przede wszystkim z powodu konieczności uwzględnienia przy dokonywaniu wykładni normy art. 385¹ § 1 KC wskazówek wynikających zarówno z treści dyrektywy 93/13, jak i dotyczącego jej bogatego dorobku orzeczniczego TSUE³³⁸ powstającego przy uwzględnieniu stanów faktycznych i prawnych wszystkich krajów członkowskich UE, który w istotny sposób rzutuje na sposób postrzegania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* jako sankcji odrębnej, specyficznej wyłącznie dla reżimu stosunków konsumenckich³³⁹.

³³⁶ Na oznaczenie takich postanowień w praktyce, oprócz ustawowej nazwy *niedozwolone postanowienia umowne*, często stosuje się także określenie *klauzule abuzywne* lub też określenie *nieuczciwe warunki umowne*, którym posługuje się TSUE w swoim orzecznictwie.

³³⁷ Zob. uchwała SN z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019/1/2.

³³⁸ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.8.

³³⁹ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596, 605-608; Autor podkreśla wpływ ewolucji orzecznictwa TSUE na ocenę charakteru prawnego sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym dochodząc jednak do wniosku – w oparciu o wytyczne płynące z orzecznictwa TSUE wypracowanego do roku 2013 – że sankcja z art. 385¹ § 1 KC odpowiadać będzie charakterystyce sankcji *bezskuteczności zawieszanej*, którego to poglądu nie da się jednak pogodzić z bieżącym orzecznictwem unijnego Trybunału (zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.4.).

Należy nadto zwrócić uwagę, iż w treści art. 385¹ § 1 KC użyto pojęcia *braku wiążącego* charakteru postanowienia zaczerpniętego zresztą wprost z polskiej wersji językowej dyrektywy, którym to pojęciem nie posługiwano się wcześniej w porządku prawnym obowiązującym w Polsce przed wejściem w życie wspomnianej UOPK. Nadto, należy zauważyć, iż wdrażając przepisy dyrektywy 93/13 do polskiego porządku prawnego poprzez nowelizację KC nie dokonano pełnej implementacji norm prawa wspólnotowego. Dla przykładu wskazać można, iż w KC nie wprowadzono zróżnicowania podmiotowego przedsiębiorców, w tym zwłaszcza w odniesieniu do przedsiębiorców świadczących usługi finansowe, co było zabiegiem dopuszczalnym, lecz niekoniecznie trafionym³⁴⁰.

Zgodnie z motywem 10 dyrektywy 93/13 jej postanowienia nie znajdują również zastosowania do badania pod kątem ewentualnej abuzywności umów z zakresu prawa pracy, prawa rodzinnego oraz umów dotyczących tworzenia i organizowania spółek oraz porozumień partnerskich. Polski ustawodawca wdrażając art. 385¹ KC nie dokonał jednak ograniczenia zakresu zastosowania rzeczonyj normy, co oznacza, że znajdzie ona zastosowanie do wszystkich umów zawieranych w obrocie konsumenckim³⁴¹.

3.5 WADLIWOŚĆ TRANSPOZYCJI DYREKTYWY 93/13 DO PRAWA POLSKIEGO.

Jak już wcześniej zaznaczono, w doktrynie podkreślany jest fakt dokonania przez RP wadliwej transpozycji przepisów dyrektywy 93/13 do prawa krajowego. Owa wadliwość objawia się zarówno poprzez nieprawidłową transpozycję art. 3 ust. 1, co jednak jest uchybieniem nieposiadającym większego znaczenia z punktu widzenia praktyki orzeczniczej, jak i poprzez całkowity brak transpozycji art. 6 ust. 1 *in fine*, art. 6 ust. 2 oraz art. 7 ust. 1 dyrektywy. Nie zdecydowano się również na transponowanie do prawa krajowego istotnych postanowień zawartych w załączniku do wskazanej dyrektywy³⁴².

³⁴⁰ Dyrektywa 93/13 odmiennie traktuje dostawców usług finansowych wskazanego w załączniku nr 2 od dostawcy lub sprzedawcy zdefiniowanego w art. 2 dyrektywy; zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 33; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.5.

³⁴¹ Zob. *Kubiak-Cyrul A.* [w:] *Załucki M.* (red.), Kodeks cywilny, Komentarz, CH Beck 2023, s. 840.

³⁴² Zob. *Parachimowicz-Gontarska I.*, [w:] *Szancilo T.* (red.), Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe, CH Beck, 2022, s. 51 i nast.; zob. także *Skory M.*, Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach UE (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry), UOKiK, 2007, s. 11-12.

Odnotowania wymaga nadto fakt posługiwania się przez lata wadliwym tłumaczeniem polskiej wersji językowej art. 4 ust. 1 oraz art. 7 dyrektywy, którą to kwestię omówiono oddzielnie w ramach rozdziału 3.10.

3.5.1 UCHYBIENIA POZBAWIONE PRAKTYCZNEGO ZNACZENIA.

Należy zwrócić uwagę, iż art. 3 ust. 1 dyrektywy w jej obecnym brzmieniu nadanym sprostowaniem z dnia 29 października 2020 r.³⁴³ wskazuje, iż „warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane, uznaje się za nieuczciwe, jeśli stojąc w sprzeczności z wymogami dobrej wiary, powodują znaczącą nierównowagę wynikających z umowy praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta”. Transpozycję rzeczowej normy do prawa krajowego stanowi art. 385¹ § 1 KC *in principio*, zgodnie z którym zaś „postanowienia umowy zawieranej z konsumentem nieuzgodnione indywidualnie nie wiążą go, jeżeli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy”. Już zatem na pierwszy rzut oka widać, co podkreślają przedstawiciele doktryny, że zastosowane w prawie polskim określenie „rażące naruszenie interesów konsumenta” nie stanowi ekwiwalentu słów „znacząca nierównowaga (..) praw i obowiązków stron”, powodując tym samym osłabienie ochrony konsumenta. Bez wątplenia bowiem użycie przymiotnika *rażące* wskazuje, iż dopiero kwalifikowana, rażąca forma naruszenia interesów konsumenta umożliwia skorzystanie z przedmiotowej sankcji *braku związania* warunkiem nieuczciwym. Jak tłumaczy I. Parachimowicz-Gontarska, mamy w tym wypadku do czynienia z transpozycją nieprawidłową, która mogłaby być przedmiotem postępowania przed TSUE zainicjowanego przez Komisję Europejską w trybie art. 260 ust. 2 TFUE. Trafnie zauważa jednak Autorka, iż rzeczona nieprawidłowość transpozycji nie ma znaczenia praktycznego ze względu na stosowaną w orzecznictwie unijnego Trybunału wykładnię teleologiczną³⁴⁴. Analogicznie ocenić należy brak transpozycji do prawa polskiego normy art. 6 ust. 2 dyrektywy 93/13, któremu to uchybieniu również nie towarzyszą konsekwencje praktyczne³⁴⁵.

³⁴³ Zob. Dz.U.U.E.L.2020.359.21.

³⁴⁴ Zob. Parachimowicz-Gontarska I., [w:] Szancilo T. (red.), Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe, CH Beck, 2022, s. 52.

³⁴⁵ Zob. art. 6 ust. 2 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym „Państwa Członkowskie podejmą niezbędne kroki do zapewnienia, iż konsument nie utraci ochrony przyznanej mu na mocy niniejszej dyrektywy,

3.5.2 UCHYBIENIA MAJĄCE ZNACZENIE Z PUNKTU WIDZENIA PRAKTYKI ORZECZNICZEJ.

Odmienne należy ocenić błąd w transpozycji do prawa polskiego art. 6 ust. 1 dyrektywy, który to przepis został wdrożony poprzez treść art. 385¹ § 1 i 2 KC. Wypada bowiem odnotować, że w treści dyrektywy prawodawca unijny wskazuje wprost, że po stwierdzeniu braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym „*umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony*” tylko wtedy, „*jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków.*” Zastrzeżenia tego zabrakło w treści art. 385¹ § 2 KC, który wskazuje jedynie, że w sytuacji braku związania konsumenta postanowieniem niedozwolonym „*strony są związane umową w pozostałym zakresie*”. Opierając się zatem wyłącznie na literalnym brzmieniu art. 385¹ § 2 KC można byłoby odnieść wrażenie, iż niepełna transpozycja art. 6 ust. 1 dyrektywy prowadzi do wykluczenia możliwości przyjęcia nieważności całej umowy w przypadku zajścia braku możliwości dalszego jej funkcjonowania po usunięciu warunku nieuczciwego. Jak wynika jednak ze stanowiska wypracowanego w ostatnim czasie w orzecznictwie SN na kanwie spraw kredytów frankowych, treść normy art. 385¹ § 2 KC należy rozumieć w ten sposób, iż „*jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w związku z art. 405 KC)*”, a zatem dokonana przez SN wykładnia ww. normy prowadzi do wniosku, że strony winny być związane umową w pozostałym zakresie, jak wymaga tego przepis, jedynie w sytuacji, gdy jest to obiektywnie możliwe³⁴⁶. Należy przy tym zauważyć, iż rozpoznając pytania prejudycjalne w polskiej sprawie *Szcześniak*³⁴⁷, TSUE zastosował właśnie przepisy dyrektywy nietransponowane do systemu polskiego, tj. art. 6 ust. 1 *in fine* dyrektywy 93/13 (przewidujący nieważność całej umowy) oraz art. 7 ust. 1 tej dyrektywy (dotyczący funkcji prewencyjnej).

poprzez wybór prawa państwa trzeciego jako prawa obowiązującego w stosunku do danej umowy, jeśli ta ostatnia pozostaje w ścisłym związku z terytorium Państw Członkowskich”.

³⁴⁶ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna), punkt 2. sentencji; zob. także uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 2. sentencji, w którym wskazano wprost, iż „*w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie*”; zob. również uwagi zawarte w rozdziałach 3.13.4. oraz 4.5.

³⁴⁷ Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*, sentencja orzeczenia.

Podobnie ocenić należy brak implementacji postanowień załącznika do dyrektywy 93/13. Dokonując transpozycji jej postanowień pominięto bowiem zarówno pkt 1 lit. 1, przewidujący sankcję nieważności umowy – jak i cały punkt 2 wskazanego załącznika, co w opinii przedstawicieli doktryny pogarsza sytuację prawną konsumenta polskiego wbrew woli prawodawcy unijnego, i to w kwestiach kluczowych. Należy zwrócić bowiem uwagę, iż treść punktu 2 ust. 2 lit. d) rzeczonoego załącznika wskazuje wprost, że indeksacja cen w umowach konsumenckich dopuszczalna jest wyłącznie w sytuacji, gdy „*zostanie jasno przedstawiona metoda, według której następują zmiany cen*”³⁴⁸, która to regulacja nie została wprowadzona do treści przepisów wdrażających dyrektywę, przyczyniając się moim zdaniem do skali wadliwych, wprost sprzecznych z ww. załącznikiem, umów kredytów *frankowych* zawartych z polskimi konsumentami już po dokonaniu implementacji przepisów dyrektywy 93/13 do krajowego porządku prawnego.

Do polskiego porządku prawnego nie wdrożono także przepisu art. 7 ust. 1 dyrektywy wyznaczającego *de facto* cel całego aktu prawnego, którym jest wysoki poziom ochrony konsumenta. W aktualnym brzmieniu polskiej wersji językowej zgodnie z ww. przepisem „*zarówno w interesie konsumentów, jak i konkurentów Państwa Członkowskie zapewnią stosowne i skuteczne środki mające na celu zapobieganie dalszemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami*”. Na istotność prewencyjnej funkcji dyrektywy TSUE zwracał uwagę wielokrotnie, podkreślając chociażby, iż dopuszczenie możliwości pozytywnej ingerencji sądu krajowego w treść nieuczciwego warunku umownego mogłoby podważyć efekt zniechęcający przedsiębiorców do stosowania postanowień abuzywnych³⁴⁹. Jak celnie zauważa I. Parachimowicz-Gontarska, brak transpozycji art. 7 dyrektywy – w połączeniu z wadliwym tłumaczeniem art. 4 ust. 1 dyrektywy – doprowadziły do „*spustoszenia prawniczego*”, objawiającego się wadliwym dorobkiem orzecznictwem postulującym konieczność uwzględniania przy ocenie abuzywności sposobu wykonywania umowy przez

³⁴⁸ Zob. Parachimowicz-Gontarska I., [w:] Szancilo T. (red.), Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe, CH Beck, 2022, s. 63; zob. również Gontarska J., Obowiązki informacyjne banku w zakresie ryzyka walutowego w świetle prawa unijnego, EWSZPIA 2016, s. 110-111; zob. również treść Zaleceń Europejskiej Rady ds. Ryzyka Systemowego z 21.09.2011 r. dotyczącego kredytów w walutach obcych, Dz.U.U.E.C.2011.342.1 z dnia 2011.11.22.

³⁴⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1.

strony³⁵⁰, którego przykładem jest szeroko komentowany w doktrynie wyrok SN z dnia 19 marca 2015 r.³⁵¹, szczegółowo omówiony w ramach rozdziału 3.10.

3.6 ZASADA PIERWSZEŃSTWA PRAWA UE ORAZ ZASADA WYKŁADANI ZGODNEJ.

Pomimo przeszło dwudziestoletniego okresu trwania, transpozycja do prawa polskiego postanowień dyrektywy 93/13 i następcze egzekwowanie jej postanowień – a po części również relacja prawa oraz orzecznictwa unijnego i krajowego ujawniająca się na tej płaszczyźnie – w dalszym ciągu wywołują istotne problemy praktyczne, które ujawniają się obecnie w sposób masowy na kanwie rozstrzygnięcia sporów dotyczących umów kredytów *frankowych* przez polskie sądy krajowe, w tym również w ramach orzecznictwa SN. Bez wątplenia relacja prawa krajowego oraz prawa UE jest zagadnieniem nad wyraz złożonym, któremu zresztą poświęcono już wiele obszernych publikacji³⁵², zważając jednak na ramy niniejszego opracowania należy ograniczyć ocenę relacji rzeczonych porządków prawnych wyłącznie do problematyki związanej ze stosowaniem przepisów dyrektywy 93/13, wprowadzających wymóg zapewnienia sankcji w postaci prostego *braku związania* unijnego konsumenta warunkiem nieuczciwym i to niezależnie od literalnej treści uregulowań wewnętrznych poszczególnych krajów członkowskich dotyczących przedmiotowej materii.

Relacja pomiędzy prawem krajowym a prawem wspólnotowym jest przy tym pochodną fundamentalnych zasad prawnych, wypracowanych w przeważającej mierze w orzecznictwie unijnego Trybunału Sprawiedliwości, takich jak:

³⁵⁰ Co sprowadzało się w efekcie do dokonywania przez sądy krajowe weryfikacji, czy przedsiębiorca faktycznie korzystał z możliwości, które zapewniały mu nieuczciwie sformułowane warunki umowne.

³⁵¹ Zob. *Parachimowicz-Gontarska I.*, [w:] *Szancilo T.* (red.), *Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe*, CH Beck, 2022, s. 74.

³⁵² Zob. chociażby: *Sozański J.*, *Prawo Wspólnot i Unii Europejskiej*, 2+3D 2004, *passim*; *Wróbel A.*, *Źródła prawa Wspólnot Europejskich*, [w:] *Wróbel A.* (red.), *Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej)*, Zakamycze 2002, *passim*; *Trubalski A.*, *Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP*, CH Beck 2016, *passim*; *Biernat S.*, *Prawo Unii Europejskiej a prawo państw członkowskich* [w:] *Barcz. J.* (red.) *Prawo Unii Europejskiej - zagadnienia systemowe*, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza 2003, s. 233-270.

- 1) zasada *autonomii prawa UE*³⁵³ prowadząca w efekcie do powstania stanu współfunkcjonowania w państwie członkowskim dwóch równoległych i niezależnych porządków prawnych³⁵⁴;
- 2) zasada *pierwszeństwa stosowania prawa UE* w przypadku zaistnienia kolizji norm pochodzących z obydwu wyżej wymienionych porządków prawnych³⁵⁵;
- 3) zasada *skutku bezpośredniego prawa UE* na terenie każdego państwa członkowskiego³⁵⁶;

³⁵³ Zasada autonomii prawa wspólnotowego dotyczy zarówno relacji z prawem międzynarodowym jak i z krajowymi porządkami prawnymi poszczególnych państw członkowskich, która to płaszczyzna jest szczególnie istotna z punktu widzenia problematyki poruszanej w niniejszej pracy; autonomia prawa wspólnotowego względem prawa wewnętrznego wynika przede wszystkim z następujących założeń ustrojowych przyjętych w traktatach założycielskich: (1) prawo UE obowiązuje niezależnie od prawa krajowego, gdyż nie uchyla norm krajowych; (2) prawo UE podlega odrębnym od krajowych procedurom tworzenia, co jest wynikiem przekazania przez państwa członkowskie na rzecz UE części kompetencji w tym zakresie; (3) prawo UE nie wymaga zatwierdzenia przez państwa członkowskie i nie może być przez nie zmieniane ani uchylane; (4) jedynym organem uprawnionym do kontroli zgodności unijnego prawa pochodnego z prawem pierwotnym jest TSUE; (5) system prawa UE posiada własne reguły interpretacyjne (zob. *Wójtowicz K.*, Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej, Centrum Europejskie Natolin, Zeszyt 8 (2003), s. 4-5; *Masternik-Kubiak M.*, Zasada autonomii prawa wspólnotowego i praktyka jej stosowania w Polsce [w:] *Granat M.*, Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym systemie prawnym Francji i Polski, Wydawnictwo Sejmowe 2007, s. 79).

³⁵⁴ Zob. *Ahlt M.*, *Szpunar M.*, *Nowacki M.*, Prawo europejskie, CH Beck 2011, s. 51 i nast.

³⁵⁵ Nazywana również zasadą *nadrzędności* lub *prymatu*; omawiana zasada dotyczy wszelkich źródeł prawa UE a konsekwencją jej przyjęcia jest obowiązek wszystkich organów państw członkowskich, w tym zwłaszcza sądów krajowym do zaniechania stosowania prawa krajowego sprzecznego z prawem unijnym bez konieczności oczekiwania, aż norma spreczna z mającą pierwszeństwo zastosowania normą unijną zostanie uchylona lub zmieniona; zasada ta jest przejawem zastosowania reguły rozstrzygania kolizji pomiędzy systemami prawa krajowego i wspólnotowego na korzyść tego drugiego poprzez zaniechanie stosowania niezgodnego prawa krajowego (zob. *Wójtowicz K.*, Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej, Centrum Europejskie Natolin, Zeszyt 8 (2003), s. 24-26; *Trubalski A.*, Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP, CH Beck 2016, s. 10).

³⁵⁶ Zasada skutku bezpośredniego – podobnie jak zasada pierwszeństwa stosowania – wykreowana została w orzecznictwie TSUE i jej celem jest przyznanie obywatelom UE możliwości wywodzenia swoich praw bezpośrednio z przepisów prawa UE pod warunkiem kumulatywnego spełnienia przez normę wspólnotową następujących warunków: (1) precyzyjności; (2) kompletności; (3) bezwarunkowości oraz (4) określoności podmiotu i nałożonego na niego obowiązku, co w założeniu ma wpływać na zwiększenie efektywności działania prawa wspólnotowego (tzw. *effet utile* – zob. *Trubalski A.*, Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP, CH Beck 2016, s. 15; *Ahlt M.*, *Szpunar M.*, *Nowacki M.*, Prawo europejskie, CH Beck 2011, s. 41-42; zob. także wyrok TSUE *Van Gend en Loos*, pkt 1 sentencji).

- 4) oraz zasada konieczności stosowania *wykładni zgodnej* prawa krajowego z prawem UE przez sądy krajowe³⁵⁷.

Pojęcie zasady prawnej należy w powyższym zakresie rozumieć jednak raczej w aspekcie opisowym, a zatem „*jako pewne wzorce (w sensie rozwiązań modelowych czy też idei przewodnich) ukształtowania danego unormowania, zawierające konkretną metodę rozstrzygnięcia określonej problematyki, wyodrębnionej z jakiegoś określonego punktu widzenia*”³⁵⁸. Najczęściej wspomniane zasady rozumiane są jako normy (elementy pozytywnego systemu normatywnego), „*które poprzez fakt swojej obecności w systemie prawa i szczególną rolę, jaką mają do odegrania jako nośniki określonej aksjologii, powinny wpływać na konstruowanie innych norm w trakcie ustalania ich treści na etapie wykładni systemowej*”³⁵⁹.

W kontekście powyższego zauważyć należy, iż prawo UE jest specyficznym systemem prawnym, który *de facto* łączy w sobie cechy charakterystyczne zarówno dla prawa międzynarodowego jak i dla prawa krajowego obowiązującego w porządkach prawnych poszczególnych krajów wchodzących w skład Unii³⁶⁰. Prawo pierwotne, statuuje istnienie Unii jako organizacji międzynarodowej, posiada bez wątpienia cechy międzynarodowego systemu prawnego, tym niemniej traktaty powołujące Wspólnoty Europejskie miały postać wielostronnych umów międzynarodowych, które w wyniku ich

³⁵⁷ Wykładnia zgodna ma w założeniu zapewnić efektywność prawa wspólnotowemu w przypadku, gdy przepisom tego prawa nie można przypisać skutku bezpośredniego. Zasada wykładni zgodnej nie dotyczy przy tym wyłącznie norm krajowych wydanych w celu wykonania prawa wspólnotowego – takich jak norma art. 385¹ § 1 KC implementująca przepisy dyrektywy 93/13 – lecz odnosi się także do wcześniej obowiązującego prawa krajowego (zob. wyroki TSUE: *Van Munster*, *Von Colson* oraz *Marleasing*; zob. także *Wójtowicz K.*, Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej, Centrum Europejskie Natolin, Zeszyt 8 (2003), s. 20).

³⁵⁸ Zob. *Kuźmicka-Sulikowska J.*, Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie polskim, WKP 2011, s. 23-33; zob. także *Wronkowska S.*, *Zieliński M.*, *Ziemiński Z.*, Zasady prawa. Zagadnienia podstawowe, Warszawa 1974, s. 9, 23, 25, 33, 43.

³⁵⁹ *Ibidem*, zob. także *Osajda K.*, Znaczenie zasad prawa dla wykładni prawa (na przykładzie prawa cywilnego), [w:] *Winczorek P.* (red.), Teoria i praktyka wykładni prawa, LIBER 2005, s. 267.

³⁶⁰ Przedstawiciele doktryny wskazują, iż prawo UE tworzy autonomiczny system prawny, który funkcjonuje zarówno na poziomie prawa międzynarodowego jak i prawa krajowego RP, zaś wobec charakteryzowania się cechami nieznanymi przedakcesyjnej nauce prawa, winien być traktowany jako nowy, odrębny system prawny (zob. *Wójtowicz K.*, Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej, Centrum Europejskie Natolin, Zeszyt 8 (2003), s. 4-8; zob. także *Trubalski A.*, Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP, CH Beck 2016, s. 2).

ratyfikacji przez poszczególne kraje członkowskie, skutkowały przyjęciem do porządku prawnego krajów przystępujących (w tym RP w roku 2004) całego dotychczasowego dorobku prawnego wypracowanego w ramach Wspólnot Europejskich oraz – będącej ich następcą prawnym – Unii Europejskiej. Prawo pochodne jest zaś wprawdzie ustalane przez organy Unii rozumianej jako organizacja międzynarodowa, lecz w jego powstaniu biorą jednocześnie udział przedstawiciele państw członkowskich UE, reprezentujący zarówno władzę wykonawczą, jak i władzę ustawodawczą poszczególnych państw. Jak zauważa *A. Trubalski*, „można więc zaryzykować stwierdzenie, iż prawo UE jest tworzone (powstaje) zarówno na poziomie Unii Europejskiej, jak również na poziomie państw członkowskich”³⁶¹.

Nie sposób nadto pominąć dynamicznego charakteru prawnego norm prawa wspólnotowego, w tym tych określających sankcję bezskuteczności abuzywnej, które to normy podlegają ciągłej ewolucji, ujawniającej się w drodze orzecznictwa TSUE wypracowywanego na kanwie dyrektywy 93/13. Jest to przejawem specyficznego zjawiska, z którym – moim zdaniem – nie mieliśmy do tej pory do czynienia na taką skalę w polskiej cywilistyce, polegającego mianowicie na orzeczniczym ukształtowaniu charakteru prawnego sankcji przewidzianej wobec klauzul abuzywnych³⁶². Zjawisko to – jak trafnie zauważa *M. Gutowski* – jest wynikiem mieszania się w ramach UE porządków prawnych prawa stanowionego i precedensowego, co jest widoczne przez pryzmat przyjętej systemowej roli unijnego Trybunału, ukształtowanej również pod wpływem

³⁶¹ Zob. *Trubalski A.*, Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP, CH Beck 2016, s. 1; Autor zauważa jednocześnie, iż prawo pierwotne obowiązuje na zasadach wynikających z art. 90 ust. 1 Konstytucji RP, zaś w przypadku prawa pochodnego jest to zależne od rodzaju źródła prawa, gdyż każde ze źródeł prawa pochodnego – tj. rozporządzenie, dyrektywa czy decyzja – „*ma odrębny przedmiotowo i podmiotowo zakres obowiązywania oraz wymaga ze strony państwa podjęcia innych działań w celu zapewnienia skuteczności w krajowym systemie prawnym*”.

³⁶² *R. Trzaskowski* zwraca przy tym uwagę, iż „*wskutek zabiegów interpretacyjnych Trybunału pozornie neutralna formuła o braku związania konsumenta otrzymuje coraz ściślej określone kontury znaczeniowe*”, co doprowadziło Autora już w 2013 roku do wniosku, że dalszy rozwój orzecznictwa TSUE może doprowadzić do konieczności przyjęcia przy stosowaniu normy art. 385¹ § 1 KC precyzyjnie określonego rodzaju sankcji, co wydaje się – moim zdaniem – aktualizować obecnie przy okazji rozstrzygania sporów dotyczących polskich kredytobiorców *frankowych*. Argumentacja ta nabiera na znaczeniu wobec zakwestionowania w bieżącym orzecznictwie TSUE przydatności posługiwania się do opisu charakteru prawnego sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym stosowaną przez Autora analogią do instytucji *bezskuteczności zawieszanej* (zob. *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596, 605-608; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.9.4.).

brytyjskiego systemu prawnego, będącego wszak do dnia 1 lutego 2020 r. jednym z systemów prawnych wchodzących w skład UE³⁶³.

W najnowszej nawet judykaturze krajowej pojawiają się jednak orzeczenia, w których w dalszym ciągu odmawia się stosowania prounijnej wykładni implementującego dyrektywę 93/13 przepisu art. 385¹ KC, kwestionując jednocześnie – jak się wydaje – uprawnienie TSUE do wskazywania kierunku wykładni przepisów krajowych celem zachowania ich zgodności z prawem UE. Orzeczenia takie pojawiają się również w ramach SN, czego najlepszym przykładem są dwa wyroki tego Sądu z dnia 19 września 2023 r.³⁶⁴.

³⁶³ Zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 187.

³⁶⁴ Zob. wyroki SN: z 19.09.2023 r., II CSKP 1627/22, sn.pl oraz 19.09.2023 r., II CSKP 1495/22, LEX nr 3609444; pierwszym ze wskazanych orzeczeń SN – uchylając w części wyrok SA w Warszawie z 23.07.2020 r. (VI ACa 768/19, LEX nr 3359535) – w części orzekł reformatoryjnie co do istoty żądań konsumentów zmieniając zaskarżony apelacją wyrok SO w Warszawie w ten sposób, że oddalił powództwo kredytobiorców o ustalenie nieważności umowy kredytu obarczonej wadą abuzywności, w pozostałym zaś zakresie, dotyczącym żądania ewentualnego ustalenia bezskuteczności jedynie części postanowień spornej umowy, przekazał sprawę SO do ponownego rozpoznania. Wskazane rozstrzygnięcie było następstwem przyjęcia przez SN poglądu, zgodnie z którym ustalenie przez sąd krajowy nieuczciwego charakteru mechanizmu waloryzacji zawartego w umowie kredytu, której stroną jest konsument – w przypadku braku obiektywnej możliwości dalszego wykonywania umowy po usunięciu takiego warunku – nie powoduje upadku umowy w całości lecz obliuguje sąd krajowy do poszukiwania odpowiedniego przelicznika i tym samym uzupełnienia powstałej w umowie luki poprzez odwołanie się do przepisów o charakterze dyspozytywnym, przez które to przepisy SN w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną rozumie również odwołujący się do ustalonych zwyczajów przepis art. 56 KC, i to nawet w sytuacji, gdy ustalone zwyczaje nie dotyczą danej dziedziny rynku czy też – *implicite* – danego rodzaju umowy, w tym wypadku umowy kredytu. Nadto, SN opowiedział się za poglądem, zgodnie z którym postanowienie umowne, na podstawie którego kredytodawca jest upoważniony do jednostronnego oznaczenia kursu waluty właściwej do wyliczenia wysokości zobowiązania kredytobiorcy oraz ustalenia wysokości rat kredytu, jest sformułowane jednoznacznie, a tym samym – jako postanowienie określające świadczenia główne stron umowy kredytu – nie powinno w ogóle podlegać ocenie przez pryzmat dyrektywy 93/13. Przyjmując powyżej wskazany pogląd SN dokonał jednocześnie krytycznej oceny dotychczasowego dorobku orzeczniczego TSUE wypracowanego na kanwie dyrektywy 93/13, w tym zwłaszcza wyroku TSUE z 3.10.2019 r. wydanego w polskiej w sprawie *Dziubak* (C-260/18), wykluczającego *explicite* możliwość uzupełnienia wybrakowanej na skutek wadliwości mechanizmu waloryzacyjnego umowy kredytu wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów. SN w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną w sprawie II CSKP 1627/22 uznał nadto, iż przedstawione przez unijny Trybunał w sprawie C-260/18 wnioski zawarte w punktach 61 i 62 wydanego orzeczenia są wewnątrznie sprzeczne, nie znajdują oparcia w treści przepisów dyrektywy 93/13 i godzą w podstawowe zasady praworządności. Zwrócił nadto uwagę na niedopuszczalną w Jego opinii, *de facto* prawotwórczą działalność TSUE, objawiającą się w tym wypadku m.in. poprzez objęcie zakresem zastosowania wskazanej dyrektywy w głównej mierze postanowień określających świadczenia główne stron, a nie postanowień

Postulowane przez SN we wskazanych judykatach rozwiązania godzą – w mojej opinii – w sposób rażąco w przytoczoną powyżej zasadę pierwszeństwa prawa unijnego oraz stoją w oczywistej sprzeczności z obowiązkiem dokonywania prounijnej wykładni przepisów prawa krajowego, który to obowiązek w szczególności dotyczy przepisów krajowych, które – jak w przypadku art. 385¹ KC – zostały wprowadzone specjalnie po to, by transponować dyrektywę, która tworzy prawa dla podmiotów prywatnych³⁶⁵. Wynika to z założenia, że Państwo Członkowskie, korzystając z zakresu uznania przyznanego mu na mocy traktatu, miało zamiar wykonać w pełni zobowiązania stworzone w ramach danej dyrektywy, jako

akcesoryjnych, dla których przyjęto dyrektywę, co według SN prowadzi do „zaniku prawa rozumianego jako zbiór nieuchylonych aktów prawnych” oraz do ukształtowania się – wbrew założeniom prawodawcy unijnego – odmiennych systemów prawa konsumenckiego w poszczególnych państwach członkowskich. W drugim zaś ze wskazanych orzeczeń, tj. wyroku z 19.09.2023 r. (II CSKP 1495/22) przedstawiono tożsamy pogląd co do występującego po stronie sądu krajowego obowiązku uwzględnienia na podstawie art. 56 KC również ustalonych zwyczajów, polegającego w opinii SN na konieczności pozytywnej ingerencji sądu w treść stosunku prawnego obciążonego wadą abuzywności poprzez zastąpienie nieuczciwego, umownego mechanizmu ustalenia kursu waluty obcej odwołującego się do wewnętrznych tabel kursowych banku, kursem średnim ogłaszanym przez NBP. W orzeczeniu tym SN wskazał przy tym na brak możliwości wyłączenia stosowania przez sąd krajowy przepisu art. 56 KC w oparciu o odwołujące się do wykładni zgodnej wytyczne orzecznicze TSUE zawarte m.in. w wyroku z dn. 3.10.2019 r., gdyż w opinii SN „tylko Sejm lub Trybunał Konstytucyjny, na podstawie art. 188 pkt 2 Konstytucji RP, mogą wyłączyć stosowanie art. 56 KC do umów, których niektóre postanowienia okazały się abuzywne”. Przedstawione przez SN w wyrokach II CSKP 1627/22 oraz II CSKP 1495/22 stanowisko w przedmiocie konieczności pozytywnej ingerencji sądu krajowego w treść nawiązanego pomiędzy stronami stosunku prawnego w przypadku stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku umownego – niepowiązane z przesłanką narażenia konsumentów na szczególnie niekorzystne konsekwencje płynące z upadku umowy w całości – jest nie do pogodzenia z charakterem prawnym przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC prokonsumenckiej sankcji braku związania postanowieniem niedozwolonym. Stanowisko takie godzi w wypracowany w tym zakresie dorobek orzeczniczy zarówno SN, jak i TSUE, będąc zarazem przejawem zastosowania przez SN wykładni niezgodnej z prawem UE. Stanowisko to należy uznać za tym bardziej wadliwe, gdyż – pomijając dopuszczalność twórczej ingerencji sądu krajowego wyłącznie w ochronie interesu konsumenta – SN postuluje uzupełnienie umowy, wobec braku istnienia stosownego przepisu dyspozytywnego, w oparciu o zwyczaje nietyczące danej dziedziny rynku czy też danego rodzaju umowy. Wszak pamiętać należy, iż w przypadku zawieranych w Polsce masowo w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku umów kredytu waloryzowanych kursem CHF nie występował zwyczaj stosowania kursu średniego NBP jako wskaźnika umownego. Zawarte w glosowanych wyrokach poglądy prawne należy uznać jednocześnie za odosobnione, lecz w przypadku ich powtarzania w przyszłym orzecznictwie konieczne będzie – moim zdaniem – podjęcie przez SN działań mających na celu ujednoczenie orzecznictwa w tym przedmiocie i zapewnienie stosowania wykładni zgodnej w zakresie przepisów art. 385¹ § 1 i 2 KC (zob. również uwagi zawarte w ramach rozdziału 4.5., w którym omówiono uchwałę pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., w której trafnie zakwestionowano wszystkie rozwiązania wadliwie przyjęte w orzeczeniach zapadłych w sprawach II CSKP 1627/22 oraz II CSKP 1495/22).

³⁶⁵ Zob. wyrok TSUE *Pfeiffer*, pkt. 112; zob. również *Koszowski M.*, Wykładnia prawa krajowego w zgodzie z prawem Unii Europejskiej po uwzględnieniu zmian spowodowanych wejściem w życie Traktatu z Lizbony, *Studia Prawa Prywatnego*, CH BECK, 02/2012, *passim*.

aktu wszak współtworzonego przy udziale jego przedstawicieli³⁶⁶. Wymóg dokonywania wykładni zgodnej prawa krajowego jest przy tym związany z systemem traktatów, który zezwala sądowi krajowemu na zapewnienie, w ramach jego właściwości, pełnej skuteczności prawa wspólnotowego, gdy ten rozpatruje spór przed nim zawisły³⁶⁷. Należy przy tym pamiętać, iż obowiązkiem wykładni zgodnej objęte jest całe prawo europejskie, w praktyce jednak z wykładnią taką mamy najczęściej do czynienia w przypadku dyrektyw, bowiem to właśnie na tle dyrektyw może najłatwiej dojść do rozdzwisku między krajowym porządkiem prawnym a porządkiem unijnym – czy to na skutek nieprawidłowo, czy też nieterminowo dokonanej przez państwo członkowskie transpozycji.

Wykładnia zgodna wpisuje się zatem w podstawowe założenie procesu implementacji, jakim jest zrealizowanie za pośrednictwem ustawodawstw krajowych, w jak najpełniejszym zakresie, celów wyznaczonych przez prawodawcę unijnego w dyrektywie³⁶⁸.

Wynikający z dyrektywy obowiązek Państw Członkowskich w zakresie osiągnięcia rezultatu przewidzianego przez tę dyrektywę, jak również zobowiązanie do podjęcia wszelkich właściwych środków ogólnych lub szczególnych w celu zapewnienia wykonania tego obowiązku, zawarte uprzednio w art. 10 TWE³⁶⁹, a począwszy od wejścia w życie Traktatu z Lizbony³⁷⁰, w art. 4 ust. 3 TUE, wiąże wszystkie władze Państw Członkowskich, w tym również, w ramach ich właściwości, wszystkie krajowe władze sądowe³⁷¹. Obowiązek wykładni prounijnej spoczywa zatem na wszystkich organach stosujących prawo krajowe, poczynając od Trybunału Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego, poprzez sądy powszechne i administracyjne, a kończąc na organach administracji rządowej oraz samorządowej³⁷². W istocie to jednak na sądach krajowych spoczywa w szczególności

³⁶⁶ Zob. wyrok TSUE *Wagner*, pkt. 20.

³⁶⁷ Zob. wyrok TSUE *Mau*, pkt. 34.

³⁶⁸ Zob. *Dudzik J.*, Wykładnia przepisów krajowych jako metoda implementacji – pośrednia skuteczność dyrektyw, [w:] *Mik C.*, Wykładnia prawa UE, Toruń 2008, s. 173-174.

³⁶⁹ Zob. Traktat z Maastricht o Unii Europejskiej z 7.02.1992 r., Dz.U.2004.90.864/30.

³⁷⁰ Zob. Traktat z Lizbony zmieniający Traktat o Unii Europejskiej i Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską z 2.12.2009 r., Dz.U.2009.203.1569.

³⁷¹ Zob. wyroki TSUE: *Von Colson*, pkt. 26; *Marleasing*, pkt 8; *Inter-Environnement Wallonie*, pkt 40 oraz *Carbonari*, pkt 48.

³⁷² Zob. *Biernat S.*, Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich, [w:] *Mik C.* (red.), Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych, Toruń 1998, s. 131; zob. również *Kowalik-Bańczyk K.*, Prowspólnotowa wykładnia prawa polskiego, EPS 2005/3, s.

obowiązek zapewnienia ochrony prawnej gwarantowanej podmiotom prywatnym poprzez przepisy prawa wspólnotowego oraz zapewnienie pełnej skuteczności tych przepisów, co wynika z funkcjonującego w UE tzw. zdecentralizowanego modelu stosowania prawa³⁷³. Sąd krajowy rozpatrując spory, które objęte są zakresem stosowania dyrektywy i opierając się na stanie faktycznym zaistniałym po wygaśnięciu terminu transpozycji tej dyrektywy, musi stosując przepisy prawa krajowego przyjęte w szczególności w celu wdrożenia dyrektywy, interpretować te przepisy w najszerszym możliwym zakresie w taki sposób, aby były one stosowane zgodnie z celami tej dyrektywy³⁷⁴. W doktrynie obecnie jednomyślnie przyjmuje się, że obowiązek wykładni zgodnej posiada charakter prawny, a niezastosowanie się do niego, powoduje naruszenie zobowiązań, jakie państwo członkowskie ma wobec UE³⁷⁵. Odnotować również wypada, że wymóg dokonywania wykładni prawa krajowego w zgodzie z prawem Unii Europejskiej jest często zaliczany do zasad prawa unijnego, stanowiąc nadto element polskiego porządku prawnego co najmniej

10 oraz *Mik C.*, Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii Europejskiej, [w:] *Wronkowska S.* (red.), *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Kraków 2005, s. 128-130.

³⁷³ Jak wynika z Komunikatu Komisji Europejskiej z 2002 r. w sprawie poprawy kontroli stosowania prawa wspólnotowego (COM 2002, 725, s. 16), sądy uznaje się za „*pierwszych strażników prawa wspólnotowego*”; zob. również *Postulski W.*, *Sądy Państw Członkowskich jako sądy wspólnotowe*, [w:] *Wróbel A.*, *Stosowanie prawa UE przez sądy*, Zakamycze 2005, s. 410-413, 471-473.

³⁷⁴ Zob. wyrok TSUE *Centrosteel*, pkt 16-17.

³⁷⁵ Przed wejściem w życie Traktatu z Lizbony jako podstawę prawną dla stosowania w państwach członkowskich wykładni zgodnej wskazywano art. 10 TWE, czyli tzw. zasadę lojalności (solidarności), a w odniesieniu do dyrektyw dodatkowo jeszcze (lub wyłącznie – jako *lex specialis*), art. 249 akapit 3 TWE. Po wejściu w życie Traktatu z Lizbony za podstawę należy wskazać art. 4 ust. 3 TUE oraz art. 291 ust. 1 TFUE, a w stosunku do dyrektyw – art. 288 akapit 3 TFUE. W przypadku dyrektyw stosowanie wykładni pronijnej znajduje uzasadnienie również w tzw. klauzulach wzajemnego powiązania, tj. postanowieniach zamieszczanych w końcowej części dyrektyw, które nakładają na państwa członkowskie obowiązek dokonania implementacji drogą ustanowienia w prawie krajowym odpowiednich przepisów ustawowych, administracyjnych i wykonawczych. Z uwagi na związek, jaki zachodzi między instytucją wykładni zgodnej a zasadą prymatu prawa unijnego nad prawem krajowym, za podstawę prawną wykładni zgodnej uznać należy również samą zasadę pierwszeństwa. Zauważyć przy tym należy, iż nad wywiązywaniem się przez poszczególne kraje z wymogu wykładni zgodnej czuwa Komisja Europejska, która w razie stwierdzenia w tym względzie uchybień, po uprzednim przedstawieniu umotywowanej opinii, władna jest wnieść przeciwko państwu członkowskiemu skargę do TSUE (art. 258 TFUE). W zakresie powyższego zob. również: *Kalisz A.*, *Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego*, WKP 2007, s. 208 oraz *Mik C.*, *Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii Europejskiej*, [w:] *Wronkowska S.* (red.), *Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej*, Kraków 2005, s. 122, 132.

od wejścia w życie Konstytucji RP³⁷⁶, co zostało potwierdzone wielokrotnie w orzecznictwie TK³⁷⁷ oraz spotyka się – co do zasady – z pełną aprobatą ze strony SN³⁷⁸.

Warto nadto odnotować, że TK już w orzeczeniach wydanych w okresie przedakcesyjnym – zwracając uwagę na treść art. 68 i art. 69 Układu Europejskiego ustanawiającego stowarzyszenie między RP z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich państwami członkowskimi z drugiej strony – wskazywał, że pochodną zobowiązania do zapewnienia zgodności ustawodawstwa polskiego z ustawodawstwem Wspólnoty „*jest zobowiązanie do nadawania obowiązującemu ustawodawstwu takiego rozumienia, które służyć będzie możliwie najpełniejszemu zapewnieniu tej zgodności*”³⁷⁹. W wyroku z dnia 24 października 2000 r. TK wskazał już *explicite*, iż „*przy poszukiwaniu kierunków interpretacji polskiego ustawodawstwa pierwszeństwo należy dawać więc takiej wykładni, która pozwala na nadanie przepisowi ustawy znaczenia najbliższego rozwiązaniom przyjętym w Unii Europejskiej*”³⁸⁰. Wyartykułowanie wprost obowiązku dokonywania wykładni zgodnej – już jako zasady konstytucyjnej – miało zaś miejsce w wyroku TK z dnia 27 maja 2003 r.³⁸¹,

³⁷⁶ Zob. Koszowski M., Wykładnia prawa krajowego w zgodzie z prawem Unii Europejskiej po uwzględnieniu zmian spowodowanych wejściem w życie Traktatu z Lizbony, *Studia Prawa Prywatnego*, CH BECK, 02/2012, s. 10.

³⁷⁷ Zob. Madeja A., Wykładnia prounijna w orzecznictwie Polskiego Trybunału Konstytucyjnego (1997-2005), *Studia Iuridica Touruniensia*, T. VIII, 2011, *passim*.

³⁷⁸ Zob. Maniewska E., Prowspólnotowa wykładnia prawa polskiego w poakcesyjnym orzecznictwie Sądu Najwyższego, *Europejski Przegląd Sądowy*, 2005/1, s. 50-57 i wskazane tam orzecznictwo; odnotować przy tym należy, iż pierwszą decyzją odwołującą się do prawa wspólnotowego była już uchwała SN (7) z 7.04.1993 r., III CZP 29/93, OSNCP 1993/10/172 podjęta z powołaniem na dyrektywę Rady 68/151/EWG; odmiennie – błędnie – por. wyroki SN: z 19.09.2023 r., II CSKP 1627/22, sn.pl oraz 19.09.2023 r., II CSKP 1495/22, LEX nr 3609444, omówione w przypisie 352.

³⁷⁹ Zob. orzeczenie TK z 29.09.1997 r., K 15/97, OTK 1997/3-4/37, cz. IV, pkt 4; zob. również wyrok TK z 13.06.2000 r., K 15/99, OTK 2000/5/137, cz. III, pkt 8, gdzie wskazano wprost, iż „*dążenie Państwa Polskiego do szybkiej i pełnej integracji ze strukturami europejskimi nakazuje eliminację z systemu prawa krajowego norm, które stoją w jaskrawej sprzeczności z zasadami wypracowanymi i przyjętymi przez Unię Europejską*”; zob. także Saffjan M., *Prawo wspólnot europejskich a prawo polskie*, Warszawa 1996, s. 21.

³⁸⁰ Zob. wyrok TK z 24.10.2000 r., K 12/00, OTK 2000/7/255, cz. III, pkt 1.

³⁸¹ Zob. wyrok TK z 27.05.2003 r., K 11/03, OTK-A 2003/5/43, cz. III, pkt 16 gdzie TK stwierdził, iż „*wykładnia obowiązującego ustawodawstwa powinna uwzględniać konstytucyjną zasadę przychylności procesowi integracji europejskiej i współpracy między państwami (zob. Preambula oraz art. 9 Konstytucji). Konstytucyjnie poprawne i preferowane jest takie interpretowanie prawa, które służy realizacji wskazanej zasady konstytucyjnej*”; zob. również Sarnecki P., Glosa do wyroku TK z 27.05.2003 r., *Przegląd Sejmowy*, 2003/5, s. 93 oraz Radziejewicz P., Glosa do wyroku TK z 27.05.2003 r., *Przegląd Sejmowy*, 2004/2, s. 196; zob. nadto wyrok TK z 11.05.2005 r., K 18/04, OTK-A 2005/5/49.

w którym określono jej postawę jako art. 9 oraz 91 ust. 2 i 3 Konstytucji³⁸², a zatem rzeczoną zasadę Trybunał wywiódł z zasady respektowania i przychylności wobec postanowień prawnomiędzynarodowych.

Wskazane rozważania zostały następnie uzupełnione w późniejszym orzecznictwie TK, m.in. poprzez zawarte w wyroku z dnia 27 września 2004 r. stwierdzenie, iż „*nie mogą być aprobowane wyniki interpretacji przepisów prawa wewnętrznego w kierunku prowadzącym do rezultatu odmiennego, niż wynikający z prawa wspólnotowego*”³⁸³.

Odnosząc się do stanowiska prezentowanego przez SN w przedmiocie wykładni zgodnej należy wskazać, iż jest ono – co do zasady – jednolite. Jako modelowe podejście prezentowane w tym zakresie przytoczyć wypada pogląd wyrażony w wyroku z dnia 26 czerwca 2013 r.³⁸⁴, zgodnie z którym obowiązek prounijnej wykładni prawa krajowego wynika z art. 288 TFUE i został sformułowany oraz doprecyzowany w uznawanym przez SN orzecznictwie TSUE³⁸⁵. Jak wskazuje SN, obowiązek ten dotyczy przepisów objętych zakresem prawa unijnego i wiąże sąd krajowy przy rozpoznawaniu sprawy w zakresie kwestii, które wchodzą w obszar regulacji unijnych. SN wyjaśnił przy tym, iż „*prounijna wykładnia polega na interpretacji prawa polskiego z wykorzystaniem prawa unijnego jako*

³⁸² Zob. również *Górka M., Mik C.*, Sądy polskie jako sądy Unii Europejskiej, *Kwartalnik Prawa Publicznego*, 2005/4, s. 10-16 oraz 28-38, gdzie wskazuje się na art. 91 ust. 1-2 oraz na art. 87 ust. 1 i art. 241 Konstytucji.

³⁸³ Zob. wyrok TK z 21.09.2004 r., K 34/03, OTK-A 2004/8/84, pkt 3.4.2.; jak zauważył TK, z uwagi na zasadę interpretacji prawa wewnętrznego w sposób umożliwiający sprawne funkcjonowanie gospodarki w ramach integracji europejskiej, oczekuje się interpretacji prawa wewnętrznego zgodnej z prawem europejskim, który to obowiązek wynika z art. 5 TWE i dotyczy on wszystkich państw UE (zob. również wyrok TSUE *Marleasing, passim*).

³⁸⁴ Zob. wyrok SN z 26.06.2013 r., V CSK 366/12, LEX nr 1375503; zob. również uchwały SN: z 21.11.2012 r., III PZP 6/12, OSNP 2013/13-14/146 i z 19.11.2010 r., III CZP 79/10, OSNC 2011/4/41; z nowszego orzecznictwa zob. wyrok SN z 19.12.2023 r., II CSKP 2186/22, www.sn.pl, w którym wytłumaczono, iż „*zgodnie z zasadą pierwszeństwa prawa unijnego, w razie niemożności dokonania wykładni uregulowania krajowego w sposób zgodny z wymogami określonymi w prawie Unii sąd krajowy, do którego należy w ramach jego kompetencji stosownie przepisów Unii, jest zobowiązany zapewnić pełną ich skuteczność, w razie potrzeby nie stosując, z własnej inicjatywy, wszystkich sprzecznych z nimi przepisów prawa krajowego, także późniejszych, bez konieczności żądania uprzedniego uchylecia tych przepisów w drodze ustawodawczej lub w jakimkolwiek innym trybie konstytucyjnym ani bez konieczności oczekiwania na takie uchYLECIE. W konsekwencji każdy sąd krajowy, orzekający w ramach kompetencji ma, ściślej rzecz ujmując, jako organ państwa członkowskiego, obowiązek odstąpić od stosowania wszelkiego przepisu krajowego sprzecznego z bezpośrednio skutecznym przepisem prawa Unii w ramach toczącego się przed tym sądem sporu*”.

³⁸⁵ Zob. wyroki TSUE: *Amia*, pkt 27-28; *Domínguez*, pkt 24-29.

wzorca, który musi być właściwy, odtworzony na podstawie przepisów unijnych, które obejmują swym zakresem stan faktyczny danej sprawy. Celem tego obowiązku jest zapewnienie, w ramach właściwości sądu krajowego, pełnej skuteczności prawa Unii przy rozpoznawaniu zawisłych sporów, w drodze odpowiedniej, najczęściej funkcjonalnej wykładni prawa krajowego. Taka wykładnia wpływa na rozumienie przepisów krajowych, może prowadzić do zmiany znaczenia nieostrych pojęć, a także modyfikacji dotychczasowej linii orzecznictwa.” W opinii SN wyrażonej w cytowanym powyżej orzeczeniu „może również dojść do odmowy zastosowania przepisów krajowych, ale przed podjęciem decyzji w tej kwestii, sąd powinien ustalić, z uwzględnieniem nie tylko tych przepisów, ale także wszystkich przepisów prawa wewnętrznego i przy zastosowaniu metod wykładni uznanych w tym porządku prawnym, czy nie uda się dokonać wykładni prawa krajowego, która byłaby zgodna z brzmieniem i celami dyrektywy. Jeżeli taka wykładnia nie jest możliwa, sąd krajowy nie powinien stosować przepisów krajowych sprzecznych z dyrektywą. Dotyczy to przede wszystkim spraw, w których sąd stosuje przepisy wdrażające dyrektywę i stwierdzi występowanie niezgodności między znajdującymi zastosowanie do rozstrzygnięcia sprawy przepisami prawa polskiego a przepisami prawa unijnego oraz gdy sąd stosuje przepisy prawa polskiego, które wprowadzają instytucje i normy prawa unijnego, przewidziane w aktach unijnego prawa pochodnego”.

Reasumując, w przypadku stwierdzenia sprzeczności między przepisem prawa krajowego a przepisem dyrektywy, rolą sądu krajowego jest najpierw podjęcie próby pronunijnej wykładni przepisu prawa krajowego, przy czym jak wyjaśnił dodatkowo SN w wyroku z dnia 19 października 2012 r.³⁸⁶, „obowiązek pronunijnej wykładni niezgodnego z prawem unijnym przepisu sięga tak daleko, że sąd krajowy może pominąć (nie zastosować) przepis prawa krajowego i w jego miejsce zastosować inny przepis prawa krajowego, który będzie zgodny z dyrektywą lub którego wykładnia taką zgodność pozwoli uzyskać”.

W powyższym zakresie należy również odnotować szczególną rolę systemową Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej³⁸⁷, ukształtowaną również pod wpływem brytyjskiego

³⁸⁶ Zob. wyrok SN z 19.10.2012 r., III SK 3/12, OSNP 2013/21-22/269 oraz postanowienie SN z 13.12.2012 r., III SK 23/12, LEX nr 1238116.

³⁸⁷ Na temat roli ustrojowej TSUE zob. szerzej: *Szczerba A.* [w:] *Barcik J.* (red.), *Grzeszczak R.* (red.), *Prawo Unii Europejskiej*, CH Beck 2022, s. 194, 216 oraz *Szpunar M.*, *Pacula K.* [w:] *Barcik J.* (red.), *Grzeszczak R.* (red.), *Prawo Unii Europejskiej*, CH Beck 2022, s. 384 i nast.

systemu prawnego, będącego do dnia 1 stycznia 2020 r. jednym z systemów prawnych wchodzących w skład UE, a prowadzącą w efekcie do mieszania się w ramach UE porządków prawnych prawa stanowionego i precedensowego. Co istotne, w polskiej judykaturze wyrażany jest pogląd, zgodnie z którym w odniesieniu do SN prejudycjalne orzeczenia wykładnicze TSUE mają „względna moc wiążącą poza tzw. sprawą główną. Ich oddziaływanie jest zatem podobne do tego, jakie cechuje uchwały Sądu Najwyższego mające status zasad prawnych”³⁸⁸. Odpowiedzi udzielone przez TSUE w ramach zadanych pytań prejudycjalnych są zatem wiążące dla wszystkich składów orzekających SN, z możliwością wzruszenia wyrażonego przez TSUE poglądu wyłącznie w drodze skierowania nowego pytania prejudycjalnego i uzyskania kolejnego orzeczenia TSUE zawierającego wykładnię prawa unijnego, co jest uprawnieniem – w razie powzięcia stosownych wątpliwości co do już wyrażonego poglądu TSUE – każdego składu orzekającego SN³⁸⁹. Współpraca sądowa ustanowiona w art. 267 TFUE opiera się przy tym na wyraźnym rozdziale kompetencji pomiędzy sądami krajowymi a Trybunałem. Z jednej strony Trybunał nie jest bowiem upoważniony do stosowania przepisów prawa Unii w określonej sprawie, lecz wyłącznie do orzekania w kwestii wykładni traktatów oraz aktów przyjętych przez instytucje Unii³⁹⁰. Z drugiej strony zaś, zgodnie z pkt 11 zaleceń Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej dla sądów krajowych dotyczących składania wniosków o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, do sądów krajowych należy wyciągnięcie z wykładni dostarczonej przez Trybunał konkretnych konsekwencji w postępowaniu zawisłym przez tymi sądami³⁹¹.

Jednocześnie, krytycznie ocenić należy sporadycznie prezentowane przez SN podejście, zgodnie z którym z jednej strony brak jest podstaw do uwzględnienia przez sąd krajowy wytycznych TSUE w przedmiocie wykładni zgodnej przepisów implementujących dyrektywę 93/13 do krajowego porządku prawnego, z drugiej zaś strony, zgodnie z którym sąd krajowy w przypadku stwierdzenia niezgodności przepisu prawa krajowego

³⁸⁸ Zob. postanowienie SN z 14.10.2015 r., I KZP 10/15, OSNKW 2015/11/89.

³⁸⁹ Zob. *Wąsek-Wiaderek M.* Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji trybunału konstytucyjnego i trybunałów europejskich, Wydawnictwo KUL 2012, s. 286-287 oraz *Paprzycki L.*, Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego (wybrana problematyka europejska), EPS 2014/1/71-75.

³⁹⁰ Zob. wyrok TSUE *Asociația „Forumul Judecătorilor din România”*, pkt 201 oraz postanowienie TSUE *BNP Paribas Bank Polska S.A.*, pkt 27.

³⁹¹ Zob. Dz.U.UE.C.2019.380.1 z dnia 2019.11.08.

z dyrektywą nie może pominąć przepisu niezgodnego, lecz co najwyżej zwrócić się do TK z pytaniem o jego zgodność z dyrektywą³⁹².

Wydaje się nadto, że wobec treści sentencji uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r.³⁹³, która – moim zdaniem – w sposób daleko idący uwzględnia zarówno specyficzny, wypracowany przy użyciu wykładni zgodnej, a szeroko opisany w treści rozdziału 3.8, charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej* jak i równie specyficzny, wypracowany w orzecznictwie TSUE, sposób postępowania sądu krajowego celem usunięcia skutków dostrzeżonej nieuczciwości warunku umownego³⁹⁴, wszelkie występujące wątpliwości w powyższym zakresie zostały rozstrzygnięte, co winno przyczynić się do poprawy poziomu ochrony polskich konsumentów przed narzucanymi postanowieniami umownymi o charakterze niedozwolonym.

3.7 CZASOWY ZAKRES ZASTOSOWANIA DYREKTYWY 93/13.

Zakres zastosowania przewidzianej przepisami dyrektywy 93/13 sankcji braku związania nie jest nieograniczony czasowo. Jako intuicyjny moment otoczenia polskich konsumentów ochroną płynącą z rozwiązań wspólnotowych często wskazuje się dzień 1 maja 2004 roku, czyli dzień akcesji Polski do UE. Wskazany wniosek jednak nie jest prawidłowy, gdyż ochrona ta winna być stosowana od daty wcześniejszej, niż oficjalna data wstąpienia przez RP do Unii Europejskiej. Już bowiem na mocy art. 68 i 69 Układu Europejskiego z dnia 16 grudnia 1991 r. ustanawiającego stowarzyszenie między Rzeczpospolitą Polską, z jednej strony, a Wspólnotami Europejskimi i ich Państwami Członkowskimi, z drugiej strony, Polska zobowiązała się do zbliżenia istniejącego i przyszłego prawa do istniejących już wówczas uregulowań wspólnotowych.

³⁹² Błędne poglądy wyrażono w powyższym zakresie np. w omawianych w przypisie 352 wyrokach SN: z 19.09.2023 r., II CSKP 1627/22, sn.pl oraz z 19.09.2023 r., II CSKP 1495/22, LEX nr 3609444.

³⁹³ Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), której poświęcono rozdział 4.5.

³⁹⁴ Podkreślić jednak należy, że w treści uchwały nie wyartykułowano tezy o odrębnym charakterze prawnym sankcji, przychylając się do poglądu, iż „sposób działania sankcji, określonej w polskim porządku prawnym w art. 385¹ § 1 k.c., odpowiada bezskuteczności zawieszony”, zaznaczając jednocześnie w dalszej części uzasadnienia, że sytuacja, w której znajduje się konsument korzystający z dobrodziejstwa omawianej sankcji faktycznie przypomina „sankcję nieważności bezwzględnej, z tą jednak korzystną dla konsumenta różnicą, że może on swoim oświadczeniem doprowadzić do związania postanowieniem (umową)”, nie rozwijając jednak szerzej wskazanej problematyki.

Polska zobowiązała się jednocześnie podjąć wszelkie starania w celu zapewnienia zgodności jej ówczesnych przepisów prawa z prawem UE. W efekcie, po upływie blisko dziesięciu lat od podpisania zobowiązań zawartych w Układzie Europejskim, wprowadzono do Kodeksu cywilnego nowe przepisy regulujące przedmiotową materię, które finalnie zaczęły obowiązywać od dnia 1 lipca 2000 roku. Uznać zatem należy, iż ochronie płynącej z sankcji braku związania warunkiem nieuczciwym podlegać będą czynności prawne (umowy) zawarte z udziałem konsumenta po tym dniu³⁹⁵.

Należy nadto zauważyć, iż zgodnie z orzecznictwem TSUE ochrona konsumenta nie jest również bezwarunkowa, a prawo Unii nie nakłada na sąd krajowy obowiązku wyłączenia stosowania krajowych przepisów proceduralnych przyznających w szczególności powagę rzeczy osądzonej orzeczeniu, nawet jeżeli pozwoliłoby to na usunięcie naruszenia przepisu zawartego w dyrektywie 93/13, niezależnie od jego charakteru. Tym samym należy uznać, że uprawnienia płynące z dyrektywy 93/13 – oraz wskazówki orzecznicze sformułowane przez TSUE na jej kanwie – nie mają wpływu na sytuacje ostatecznie już rozstrzygnięte przez wcześniejsze orzeczenia sądów krajowych mające przymiot powagę rzeczy osądzonej³⁹⁶.

3.8 CHARAKTER PRAWNY SANKCJI Z W ART. 385¹ § 1 KC.

Charakter prawny sankcji przewidzianej przez ustawodawcę w treści art. 385¹ § 1 KC budzi liczne kontrowersje zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze, w tym zwłaszcza nie jest jednolicie określany w orzecznictwie samego SN. Ocenę charakteru prawnego ww. regulacji zacząć wypada od przypomnienia możliwych do porównania sankcji związanych z wadliwymi czynnościami prawnymi, występujących w przedakcesyjnym prawie cywilnym³⁹⁷. Są to omówione w początkowych rozdziałach pracy, rodzime instytucje takie jak *nieważność bezwzględna*³⁹⁸, *bezskuteczność względna (ipso iure* lub z mocy orzeczenia

³⁹⁵ Choć zastrzec należy, iż kognicja TSUE w zakresie odwołań prejudycjalnych występuje wyłącznie w zakresie stosunków zobowiązaniowych powstałych po dniu formalnej akcesji kraju członkowskiego do struktur UE.

³⁹⁶ Zob. wyroki TSUE: *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt. 66 oraz *Asturcom Telecomunicaciones*, pkt 37.

³⁹⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.

³⁹⁸ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.

sądu)³⁹⁹ czy też *bezskuteczność zawieszona*⁴⁰⁰. Możemy mieć do czynienia również z tzw. *czynnościami wzruszalnymi*, czyli takimi, które wprawdzie wywołują skutki prawne określone w treści złożonych przez strony oświadczeń woli, ale nie są one definitywne bowiem zależą od tego, czy składający oświadczenie woli – lub inna osoba wskazana w przepisie prawa – nie doprowadzi do następczego unicestwienia czynności prawnej⁴⁰¹.

Oceniając charakter prawny sankcji z art. 385¹ § 1 KC przedstawiciele doktryny formułują stanowiska odwołujące się właściwie do wszystkich powyżej wymienionych rodzajów wadliwości czynności prawnych, w tym zwłaszcza wyróżnia się poglądy wskazujące m.in.:

- 1) że art. 385¹ § 1 KC stanowi rodzaj nieważności bezwzględnej czynności prawnej⁴⁰²;
- 2) że art. 385¹ § 1 KC stanowi *lex specialis* względem art. 58 KC, powodujący sankcję odpowiadającą założeniom konstrukcji *bezskuteczności zawieszony*⁴⁰³;
- 3) że art. 385¹ § 1 KC skutkuje fikcją braku zastrzeżenia niedozwolonego postanowienia w ramach oświadczenia woli;
- 4) że w przypadku, gdy abuzywność dotyka elementów, z pominięciem których dana umowa nie może obowiązywać, sankcją wadliwości czynności prawnej jest jej wzruszalność, z kolei jeśli niedozwolone postanowienie umowne nie stanowi elementów istotnych danej umowy, mamy do czynienia wyłącznie z bezskutecznością tego postanowienia⁴⁰⁴;

³⁹⁹ Zob. dla przykładu art. 59 KC, art. 527 KC oraz art. 1036 zd. 2 KC; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.3.

⁴⁰⁰ Zob. art. 18 § 1, 103 § 1, 248 § 2 oraz 519 § 2 KC; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.4.

⁴⁰¹ Zob. dla przykładu art. 84-88 KC, art. 70⁵ KC oraz art. 388 KC.

⁴⁰² Zob. *Skory M.*, Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta, WKP 2005, s. 191-194; *Bławat M., K. Pasko*, O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych, „Transformacje Prawa Prywatnego” 2016/3, s. 8–10 oraz *Kołodziej A.*, Charakterystyka cywilnoprawnej sankcji niedozwolonych postanowień w umowach z konsumentami, Rejent 2008/12, s. 85–95.

⁴⁰³ Zob. *Trzaskowski R.* [w:] *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, t. 3, Zobowiązania. Część ogólna, Warszawa 2018, s. 324 oraz *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 584-608.

⁴⁰⁴ Zob. *Nowakowski T.*, Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego, PPH 2021/5, s. 43.

5) oraz pogląd, zgodnie z którym art. 385¹ § 1 KC stanowi inny rodzaj sankcji stanowiący nie wyróżnianą dotąd formę wadliwości czynności prawnej, dla nazwania której nie wypracowano dotychczas dedykowanego i powszechnie uznanego aparatu pojęciowego, co powoduje, że sankcja ta określana jest obecnie niejednorodnie przez przedstawicieli doktryny jako *bezskuteczność abuzywna*⁴⁰⁵, *bezskuteczność opcjonalna*⁴⁰⁶ czy też jako *sankcja specyficzna*⁴⁰⁷, która to sankcja – niezależnie od zastosowanej nomenklatury – powoduje bezskuteczność postanowienia *ex lege* i *ex tunc*⁴⁰⁸, z możliwością sanowania (konwalidacji) obarczonej wadą abuzywności czynności prawnej wyłącznie przez konsumenta, co przywraca skuteczność wadliwej czynności prawnej ze skutkiem *ab initio*.

Ocena charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC nie jest łatwa, gdyż tak naprawdę żadna z rodzimych instytucji prawa cywilnego nie odpowiada w pełni charakterystyce sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, wypracowanej w znaczącej mierze w podlegającym ewolucji orzecznictwie TSUE⁴⁰⁹. Sankcja ta łączy bowiem w sobie

⁴⁰⁵ Zob. *Węgrzynowski L.*, Procesowe sposoby realizacji żądań „frankowiczów” Glosa do uchwały SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, Glosa 2021/4, s. 39-54; *Węgrzynowski L.*, Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23, LEX/el. 2023; *Węgrzynowski L.*, Wybrane materialne i procesowe aspekty sporu frankowego. Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23, LEX/el. 2023 oraz *Węgrzynowski L.*, Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., C-140/22 (mBank) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023).

⁴⁰⁶ Zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 89.

⁴⁰⁷ Zob. *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596; Autor jednak – pomimo dokonania nad wyraz obszernej analizy przedmiotowego zagadnienia – nie przychylił się do poglądu o konieczności wyodrębnienia normy art. 385¹ § 1 KC jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnej, obstając przy analogii do sankcji *bezskuteczności zawieszanej*.

⁴⁰⁸ Zob. przykładowo *Gutowski M.*, Bezskuteczność czynności prawnej, Warszawa 2013, s. 305–306; *Kubiak-Cyrul A.* [w:] red. *Zalucki M.*, Kodeks cywilny. Komentarz, Warszawa 2020, s. 877; *Skubisz-Kępka K.* [w:] red. *Habdas M., Frasz M.*, Kodeks cywilny. Komentarz, t. III, Zobowiązania. Część ogólna (art. 353–534), Warszawa 2018, s. 214; zob. również *Pisuliński J.*, Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE [w:] *Romanowski M.* (red.) *Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE*, CH Beck 2017, s. 92-102.

⁴⁰⁹ Odmiennie por. *Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 600; Autor w publikacji z roku 2013 prezentował bowiem stanowisko, że charakterowi prawnemu sankcji z art. 385¹ § 1 KC odpowiada najbliższej sankcja *bezskuteczności zawieszanej*, dopuszczając jednak jak się wydaje w innym fragmencie monografii możliwość zmiany stanowiska na skutek dalszego rozwoju orzecznictwa TSUE w zakresie cech charakteryzujących sankcję *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym; stanowisko odwołujące się do sankcji *bezskuteczności zawieszanej* zostało następnie inkorporowane do judykatury SN i to w postaci uchwały mającej moc

cechy charakterystyczne zarówno dla czynności prawnych nieważnych bezwzględnie (ze względu na jej charakter działania *ex lege* oraz zakres działania ze skutkiem *ex tunc*), jak i czynności wzruszalnych (w tym zwłaszcza ze względu na możliwość powołania się na jej charakter wyłącznie przez słabszą stronę kontraktu oraz brak obligatoryjności stwierdzenia zaistnienia sankcji), czy też czynności kulejących (obarczonych bezskutecznością zawieszoną), gdyż – przynajmniej w ujęciu prezentowanym w części orzeczeń SN⁴¹⁰ – sanujące działanie konsumenta może *przywrócić skuteczność* wadliwej klauzuli z mocą wsteczną. Jak zauważa M. Gutowski, doszło w tym wypadku do „specyficznego zjawiska, polegającego na orzecznictwym ukształtowaniu charakteru prawnego sankcji wobec klauzul abuzywnych”, który to charakter prawny jest widocznie odmienny od charakteru pozostałych rodzajów sankcji cywilnoprawnych⁴¹¹. Podobnego zdania wydaje się być również R. Trzaskowski, wskazując, że „wskutek zabiegów interpretacyjnych Trybunału pozornie neutralna formuła o braku związania konsumenta otrzymuje coraz ściślej określone kontury znaczeniowe”, co doprowadziło Autora w monografii pochodzącej z roku 2013 do wniosku, że dalszy rozwój orzecznictwa TSUE może doprowadzić do konieczności przyjęcia przy stosowaniu normy art. 385¹ § 1 KC precyzyjnie określonego rodzaju sankcji (*sankcji specyficznej*), co wydaje się – moim zdaniem – aktualizować przy okazji rozstrzygnięcia sporów z udziałem polskich kredytobiorców *frankowych*⁴¹².

Co więcej, występująca w polskiej doktrynie systematyka wadliwości czynności prawnych i sankcji przewidzianych względem nich przez prawo krajowe, przedstawiona w rozdziale 2. pracy, ma charakter uznaniowy, a poglądy poszczególnych autorów są od siebie dalece zróżnicowane⁴¹³. Z wyłączeniem sankcji *nieważności bezwzględnej*, co do przesłanek

zasady prawnej (III CZP 6/21, zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.2.); odnotować wypada, że TSUE w wyrokach zapadłych w polskich sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank* zanegował możliwość posłużenia się w tym zakresie postulowaną przez Autora konstrukcją (argumenty przemawiające przeciwko zasadności zastosowaniu konstrukcji *bezskuteczności zawieszanej* przedstawiono w ramach rozdziału 3.9.4.).

⁴¹⁰ W tym w omówionej szeroko w rozdziale 3.9.2. uchwale (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna).

⁴¹¹ Zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 187; Autor zwraca przy tym uwagę na specyficzną rolę mieszania się porządków prawnych prawa stanowionego i precedensowego, co jest widoczne przez pryzmat systemowej roli unijnego TSUE ukształtowanej również pod wpływem brytyjskiego systemu prawnego, będącego do 1.02.2020 r. jednym z systemów prawnych wchodzących w skład UE.

⁴¹² Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596.

⁴¹³ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.

i skutków której panuje w większości konsensus, wydaje się, że nie wypracowano jednolitych modeli poszczególnych typów sankcji, a już na pewno nie są one konsekwentnie stosowane tak w judykaturze, jak i przez krajowego ustawodawcę, co utrudnia lub wręcz uniemożliwia bezpośrednie odwołanie się przy ocenie charakteru prawnego sankcji *braku związania* do innych instytucji prawa cywilnego.

3.9 POJĘCIE *BEZSKUTECZNOŚCI ABUZYWNEJ*.

Zważając na argumenty przytoczone w poprzednim rozdziale pracy, które rozwinięto w dalszej części opracowania, należy przychylić się do poglądu wyrażanego przez część przedstawicieli doktryny, zgodnie z którym „*brak związania w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC to szczególna sankcja prawa konsumenckiego, wykazująca szereg swoistych właściwości o charakterze materialnym, proceduralnym i instytucjonalnym*”⁴¹⁴, co sprawia, że jest ona „*nieporównywalna z dotychczas wyróżnianymi w prawie polskim postaciami wadliwości czynności prawnej*”⁴¹⁵. Sankcja ta charakteryzuje się cechami skonkretyzowanymi w orzecznictwie TSUE, wypracowanym przez lata na kanwie dyrektywy 93/13, a obecnie również w podlegającym wykładni zgodnej orzecznictwie SN, zgodnie z którym:

- 1) postanowienie umowne, które wypełnia hipotezę normy art. 385¹ § 1 KC ma być traktowane jak nigdy nieistniejące i nie wywoływać żadnych skutków względem

⁴¹⁴ Zob. *Węgrzynowski L.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021; Autor przedstawia w tym zakresie przekonującą argumentację odwołującą się do samodzielności konstrukcyjnej wskazanej sankcji, przewidującej „*szczególne cele ochrony, szczególny zakres przedmiotowy i podmiotowy, szczególne zasady kontroli treści umowy, szczególne zasady stwierdzania nieważności umowy, szczególne skutki nieważności umowy i wreszcie szczególne zasady przedawnienia roszczeń*”; dla określenia odrębnego charakteru potencjalnej sankcji *R. Trzaskowski* posługuje się określeniem „*sankcja specyficzna*”, nie przychyliając się jednocześnie do poglądu, zgodnie z którym charakter taki należy przyjąć w przypadku normy art. 385¹ § 1 KC (*Trzaskowski R.*, Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 605).

⁴¹⁵ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 64; analogiczne wnioski przedstawił *M. Lemkowski*, który zauważa, że omawiając sankcję braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym nie mamy do czynienia z żadną ze wskazywanych w przedakcesyjnej literaturze postaci wadliwości czynności prawnej (zob. *Lemkowski M.*, Materialna ochrona konsumenta, RPEiS, 2002/3, s. 86 i nast.).

konsumenta⁴¹⁶, tym samym sankcja braku związania wywołuje skutki *ex tunc* i działa *ex lege*⁴¹⁷, czyniąc w związku z tym orzeczenie sądu krajowego w tym zakresie wyłącznie deklaratoryjnym;

- 2) przewidujący rzeczoną sankcję przepis art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 ma charakter bezwzględnie obowiązujący⁴¹⁸;
- 3) abuzywność postanowienia umownego winna być wzięta przez sąd krajowy pod uwagę z urzędu, bez względu na ewentualny brak złożenia przez konsumenta sformalizowanej skargi czy też bez wyraźnego powołania się przez konsumenta na zarzut nieuczciwości warunku umownego⁴¹⁹; w takim wypadku sąd ma obowiązek poinformować strony postępowania o tym, że umowa zawiera nieuczciwy warunek⁴²⁰ i wytłumaczyć konsekwencje z tym związane, w tym zwłaszcza potencjalną *trwałą bezskuteczność* (nieważność) całej umowy i wynikające z tego roszczenia poszczególnych stron upadłej umowy⁴²¹, przy czym obowiązek informacyjny sądu winien uwzględniać bieżące stanowisko TSUE co do braku możliwości formułowania roszczeń restytucyjnych *sensu largo*⁴²²;

⁴¹⁶ Konsument winien znajdować się w takiej sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej znalazłby się w przypadku braku zastrzeżenia wadliwego warunku umownego – zob. wyroki TSUE: *Perenič*, pkt 30; *Invitel*, pkt. 42; *Asbeek Brusse*, pkt 49; *Dunai*, pkt 41 oraz *Bank BPH*, pkt 43-44, 50, 84.

⁴¹⁷ Częściowo odmiennie por. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 192; Autor uważa, że *bezskuteczność abuzywna* w rzeczywistości nie działa *ex lege* lecz ma charakter opcjonalny, gdyż nie może działać wbrew woli konsumenta.

⁴¹⁸ Zob. wyroki TSUE: *Pannon GSM*, pkt 25; *Perenič*, pkt 28; *Invitel*, pkt. 34 oraz *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 53-55; zob. także postanowienie (pytanie prejudycjalne) SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 18.01.2022 r., IC 1173/20, curia.europa.eu, C-140/22 oraz przywołane tam orzecznictwo TSUE, s. 15.

⁴¹⁹ Zob. wyroki TSUE: *Pannon GSM*, pkt 31-32, 35; *Invitel*, pkt. 41 oraz *Radlinger*, pkt 52; zob. także postanowienie (pytanie prejudycjalne) SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 18.01.2022 r., IC 1173/20, curia.europa.eu, C-140/22 oraz przywołane tam orzecznictwo TSUE, s. 16.

⁴²⁰ Zob. wyroki TSUE: *Banif Plus Bank*, pkt 29-36; *Asbeek Brusse*, pkt 52-53 oraz *Bank BPH*, C-19/20, pkt 93.

⁴²¹ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 96-99.

⁴²² Zob. postanowienie SN z 15.02.2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405; zob. także uwagi zawarte w rozdziale 5.2.

- 4) sankcja winna odpowiadać zasadom *równoważności*⁴²³ i *skuteczności*⁴²⁴ wypracowanym i opisanym w orzecznictwie TSUE;
- 5) reżim ochronny przewidziany sankcją z art. 385¹ § 1 KC nie ma charakteru obligatoryjnego – konsument może zrzec się uprawnień przysługujących mu z tytułu sankcji braku związania warunkiem nieuczciwym i tym samym abuzywna klauzula umowna może zostać *uzdrowiona* (*sanowana, konwalidowana*) w drodze jednostronnego oświadczenia konsumenta⁴²⁵; skuteczność zrzeczenia się rzeczonych uprawnień warunkowana jest jednak należyтым stanem wiedzy konsumenta co do zakresu przysługujących mu uprawnień i obowiązków, a nadto musi być wyrazem świadomej i wyraźnej zgody konsumenta⁴²⁶;
- 6) sankcja jest asymetryczna, gdyż zastrzeżono ją wyłącznie na rzecz słabszej strony kontraktu – przedsiębiorca nie może powołać się na wynikające z art. 385¹ § 1 KC skutki posłużenia się przez siebie warunkami nieuczciwymi (a w szczególności nie może tego uczynić w sytuacji, gdy konsument nie wyraża takiej woli)⁴²⁷;
- 7) sankcja ukierunkowana jest zarówno na ochronę jednostkowego interesu konsumenta jak i interesu publicznego, co odbywa się poprzez realizację wyrażonego w dyrektywie 93/13 celu w postaci zapobiegania stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków w umowach zawieranych przez przedsiębiorców⁴²⁸;

⁴²³ Inaczej *proporcjonalności*, co oznacza, że przepisy prawa krajowego dotyczące stosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* winny być nie mniej korzystne, niż przepisy dotyczące instytucji prawa krajowego o podobnym charakterze; zob. wyroki TSUE: *Mostaza Claro*, pkt 24; *Banco Español de Crédito*, pkt 46; *Asbeek Brusse*, pkt 42 oraz *Profi Credit Slovakia*, pkt 52.

⁴²⁴ A zatem przepisy prawa krajowego dotyczące stosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* nie mogą czynić wykonywania uprawnień wynikających z dyrektywy 93/13 nadmiernie utrudnionym lub praktycznie niemożliwym; zob. wyroki TSUE: *Banif Plus Bank*, pkt. 46; *Radlinger*, pkt 48; *Addiko Bank*, pkt 46.

⁴²⁵ Zob. wyroki TSUE: *Pannon GSM*, pkt 33; *Banco Español de Crédito*, pkt 63; *Banif Plus Bank*, pkt 27 oraz *Bank BPH*, pkt 46-47 i 94-95.

⁴²⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.1.

⁴²⁷ Co do definicji konsumenta i przedsiębiorcy - zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.12.2.; odmiennie por. *Pisuliński J.*, Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE, [w:] *Romanowski M.* (red.) *Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE*, CH Beck 2017, str. 97, 100-101; zob. również: *Węgrzynowski Ł.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021.

⁴²⁸ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 88.

- 8) specyficzny jest sposób usuwania przez sąd krajowy dostrzeżonej abuzywności i jej skutków dla bytu całej umowy, który opiera się na kilku fundamentalnych założeniach:
- a. sąd krajowy uprawniony jest – co do zasady – wyłącznie do negatywnej ingerencji w treść stosunku prawnego obarczonego wadą abuzywności – usunięcie warunku umownego ma sprowadzać się niejako do *prostego skreślenia* treści warunku rozumianego normatywnie (a zatem niezależnie od sposobu redakcji tekstu) i następczego usunięcia skutków, jakie spowodowało wykonywanie umowy w zakresie objętym warunkiem nieuczciwym bez możliwości zmiany treści wadliwego postanowienia⁴²⁹ oraz bez możliwości dokonywania wykładni warunku umownego w celu złagodzenia jego nieuczciwego charakteru⁴³⁰;
 - b. umowa, w której treści przedsiębiorca posłużył się nieuczciwym warunkiem umownym, co do zasady obowiązuje dalej pomiędzy stronami w niezmienionym zakresie, z wyłączeniem jedynie treści zakwestionowanego postanowienia; do następczego upadku umowy w całości (*trwałej bezskuteczności*) dochodzi wyłącznie w przypadku, gdy umowa nie może obiektywnie obowiązywać w kształcie uzyskanym na skutek skreślenia treści warunku nieuczciwego⁴³¹; bez znaczenia w tym zakresie jest przesłanka niedokonania czynności prawnej bez wadliwego postanowienia wskazana w art. 58 § 3 KC (w tym zwłaszcza niedokonania czynności przez przedsiębiorcę);
 - c. redukcja utrzymująca skuteczność warunku obarczonego wadą abuzywności możliwa jest wyłącznie w przypadku kumulatywnego zaistnienia następujących przesłanek⁴³²:

⁴²⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1.; zob. również wyroki TSUE: *Asbeek Brusse*, pkt 57-58; *Radlinger*, pkt 97-98; *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 57, 60 oraz *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 53-54.

⁴³⁰ Zob. wyrok TSUE *A. S.A.*, pkt 79; zob. nadto wyrok SN z 28.07.2023 r., II CSKP 611/22, LEX nr 3605020.

⁴³¹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.4.; zob. również wyroki TSUE: *Kanyeba*, pkt 68; *Dexia*, pkt 62; *Bank BPH*, pkt 54-57, 66, 72, 83.

⁴³² Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.2. ; zob. również wyroki TSUE: *Dziubak*, pkt 48-49, 58-59; *Kanyeba*, pkt 70; *Gómez del Moral Guasch*, pkt 61-64; *Banca B.*, pkt 32-34; zob. także *Trzaskowski R.*,

- i. dalsze obowiązywanie umowy nie jest obiektywnie możliwe bez nieuczciwego warunku⁴³³ lub też dalsze obowiązywanie umowy byłoby równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, iż należałoby ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż zamierzone przez strony⁴³⁴;
 - ii. następczy upadek umowy w całości wywoła u konsumenta – w jego własnej, subiektywnej opinii – szczególnie niekorzystne konsekwencje⁴³⁵, co należy oceniać przez pryzmat okoliczności występujących w chwili zaistnienia sporu, a nie zawarcia umowy⁴³⁶;
 - iii. konsument wyraża zgodę na zastosowanie regulacji zastępczej;
- d. pozytywna ingerencja sądu, o której mowa powyżej, polegać może na zastąpieniu warunku nieuczciwego:
- i. przepisem dyspozytywnym w rozumieniu przyjmowanym przez TSUE, za który to przepis nie może zostać uznana norma prawna odwołująca się wyłącznie do zasad ogólnych prawa czy też utrwalonych zwyczajów⁴³⁷, jako niebędąca przedmiotem szczegółowych rozważań prawodawcy w odniesieniu do konkretnego typu czynności prawnej, w ramach której przedsiębiorca posłużył się wadliwą klauzulą umowną (przy czym może być to przepis dyspozytywny w brzmieniu uchwalonym już po zawarciu umowy, o ile strony – w tym konsument – wyrażą na to zgodę⁴³⁸);

Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 582 i bibliografia wskazana w przypisie 1779.

⁴³³ Zob. wyroki TSUE: *Perenič*, pkt 35-36; *Dunai*, pkt 56; *Dziubak*, pkt 41-45, 47; *Bank BPH*, pkt 85, 89.

⁴³⁴ Zob. postanowienie SN z 15.02.2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405; zob. także – w zakresie problematyki *kredytów frankowych* - uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 2 sentencji.

⁴³⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.; zob. również wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 50, 56.

⁴³⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.14.; zob. również wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 67-68.

⁴³⁷ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 57.

⁴³⁸ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20 oraz postanowienie SN z 15.02.2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405; powyższa kwestia budzi jednak kontrowersje tak

- ii. innym, uczciwym mechanizmem o skutku kierunkowo zbieżnym z zakwestionowaną klauzulą, o ile nie będzie stanowił to będzie zbyt daleko idącej ingerencji sądu krajowego w treść zobowiązania, a strony wyrażą na to zgodę;
- e. sąd krajowy uprawniony jest – co do zasady – do usunięcia wyłącznie całości nieuczciwego warunku umownego rozumianego normatywnie, bez możliwości podziału klauzuli umownej na część nieuczciwą i pozbawioną wadliwości;
 - f. stwierdzenie nieuczciwości jedynie części warunku umownego (tzw. *blue pencil test*⁴³⁹) możliwe jest wyłącznie w przypadku kumulatywnego zaistnienia dwóch przesłanek:
 - i. usuwana część warunku umownego stanowi (może stanowić) oddzielne/niezależne zobowiązanie umowne;
 - ii. usunięcie części warunku umownego nie wpłynie na jego istotę;
 - g. w przypadku zaistnienia przesłanek sankcji braku związania konsumenta postanowieniem niedozwolonym (a zatem konieczności powrotu do sytuacji faktycznej i prawnej, w jakiej konsument znajdowałby się, gdyby warunku nie zastrzeżono) – przy jednoczesnym braku upadku mowy w całości – powstaje po stronie przedsiębiorcy obowiązek restytucyjny dotyczący kwot zapłaconych przez konsumenta na podstawie nieuczciwego warunku umownego⁴⁴⁰;
 - h. w przypadku następczego upadku umowy w całości (*trwalej bezskuteczności*),

w doktrynie, jak i w orzecznictwie; w mojej opinii należy przyjąć, iż brak jest podstaw do wykluczenia możliwości zastosowania regulacji zastępczej odwołującej się do przepisu dyspozytywnego w brzmieniu nadanym mu przez ustawodawcę już po zawarciu umowy, o ile prawidłowo wypełnione zostaną przesłanki możliwości zastosowania tego typu regulacji zastępczej – a zatem umowa bez warunku nieuczciwego nie może dalej obowiązywać zaś konsument wyraża zgodę na regulację zastępczą w takim brzmieniu wskazując, iż upadek umowy w całości narazi go na szczególnie niekorzystne konsekwencje.

⁴³⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.3.

⁴⁴⁰ Zob. wyroki TSUE: *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 62-63, 66; *Bank BPH*, pkt 51; *BNP Paribas*, pkt 37.

a zatem w sytuacji, gdy bez warunku nieuczciwego umowa nie może dalej wiązać stron z powodów obiektywnych, ustalonych przez sąd krajowy, skutki stwierdzenia nieważności zależą od prawa krajowego⁴⁴¹, z tym że muszą zapewniać konsumentowi minimalny zakres ochrony płynący z dyrektywy 93/13, który rozumiany jest obecnie w następujący sposób:

- i. strony winny rozliczyć się między sobą stosownie do przepisów prawa krajowego przewidującego zwrot świadczeń nienależnie pobranych⁴⁴²;
- ii. każdej ze stron umowy przysługuje – w przypadku prawa polskiego według tzw. *teorii dwóch kondycji* – niezależne roszczenie o zwrot świadczeń spełnionych w toku wykonywania umowy, która okazała się nieważna (trwale bezskuteczna)⁴⁴³;
- iii. niedopuszczalne jest uwzględnienie przez sąd krajowy zarzutu zatrzymania złożonego przez przedsiębiorcę, o którym to zarzucie mowa w art. 497 KC, jeżeli zgodnie z treścią zarzutu powołanie się przez przedsiębiorcę na instytucję zatrzymania „*prowadzi do uzależnienia przysługującej konsumentowi możliwości uzyskania przez niego zapłaty kwot, które zasądzono od wspomnianej instytucji ze względu na skutki restytucyjne wynikające ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru tych warunków, od równoczesnego zaofiarowania przez rzeczzonego konsumenta zwrotu albo zabezpieczenia zwrotu całości świadczenia otrzymanego od tej samej instytucji przez konsumenta na podstawie wspomnianej*

⁴⁴¹ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 88, 90.

⁴⁴² Należy zaobserwować, że w polskiej doktrynie występuje spór co do charakteru powstającej wówczas kondycji – wg stanowiska przyjętego przez SN w uchwale (7) z 7.05.2021 r. (III CZP 6/21) mamy do czynienia z *conditio sine causa* (analogiczne stanowisko przedstawił występujący z pytaniem prawnym w tej sprawie RPO oraz biorący udział w postępowaniu Prokurator Generalny), choć w treści uchwały znajduje się odwołanie do wcześniejszego wyroku SN z 11.12.2019 r. (V CSK 382/19), w którym przyjęto, iż zachodzi sytuacja podobna do *conditio causa finita*; analizując charakter prawny omawianej sankcji wydaje się, że niemożliwe jest jednorodne określenie charakteru roszczeń kondycyjnych konsumenta i przedsiębiorcy powstających na skutek zaistnienia stanu *trwale bezskuteczności* umowy – restytucja po stronie konsumenta odpowiada bowiem charakterystyce kondycji *sine causa* względnie *indebiti*, zaś po stronie przedsiębiorcy – kondycji *causa finita* (na temat rodzaju powstających wówczas kondycji zob. szerzej uwagi zawarte w rozdziale 5.1.1.).

⁴⁴³ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.1.2.

umowy, niezależnie od spłat dokonanych już w wykonaniu tej umowy”⁴⁴⁴;

- iv. przedsiębiorca nie jest uprawniony do żądania od konsumenta żadnej rekompensaty wykraczającej poza zwrot świadczeń faktycznie spełnionych (np. faktycznie udostępnionej mu kwoty kapitału kredytowego w przypadku kredytów *frankowych*) wraz z odsetkami liczonymi od chwili wezwania konsumenta do dokonania zwrotu świadczenia nienależnego⁴⁴⁵;
- v. roszczenie konsumenta o zwrot świadczeń nienależnie pobranych przez przedsiębiorcę nie może ulec przedawnieniu, zanim dowiedział się on o nieuczciwym charakterze warunku umownego oraz uprawnieniach przysługujących mu w związku z zaistniałym stanem rzeczy (*a tempore scientiae*); jednocześnie sposób liczenia przedawnienia roszczeń konsumenta nie może być mniej korzystny,

⁴⁴⁴ Zob. postanowienie TSUE *Santander Bank Polska S.A.*, pkt 38 i sentencja orzeczenia; warto odnotować, że redakcja sentencji wskazanego postanowienia prowadzi do wniosku, zgodnie z którym – z punktu widzenia przepisów dyrektywy 93/13 – bynajmniej nie wykluczono całkowicie możliwości zastosowania instytucji zatrzymania świadczenia, lecz wyłączono możliwość jej funkcjonowania w takiej formie, wedle której zatrzymaniu podlegać ma cała kwota świadczenia wzajemnego przedsiębiorcy, bez uwzględnienia faktycznie uiszczonych przez konsumenta świadczeń w toku wykonywania umowy, która następnie upadła. Należy zwrócić przy tym uwagę, iż stany faktyczne, jak w przypadku rozstrzyganej przez TSUE sprawy C424/22, nie miałyby miejsca w przypadku opowiedzenia się przez SN za przyjęciem teorii *salda* jako właściwej w zakresie rozliczeń stron *trwale bezskutecznej* umowy, a nie teorii *dwóch kondykcji* (pomimo istotnych argumentów natury prawnej przemawiających za prawidłowością rozstrzygnięć SN w tym przedmiocie zawartych w uchwałach z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40 oraz z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56). Przyjęcie teorii *dwóch kondykcji* – w realiach spraw dotyczących wadliwości umów kredytów *frankowych* – wymusza bowiem na konsumentach zażądanie od przedsiębiorcy zwrotu sumy wszystkich świadczeń spełnionych nienależnie, zaś w przypadku uwzględnienia przez sąd krajowy zarzutu zatrzymania całości roszczeń konsumenta, co okazuje się nierzadką praktyką w orzecznictwie sądów powszechnych i dopuszczone zostało *explicite* w treści ww. uchwał SN z 2021 r., faktyczna nadwyżka po stornie konsumenta (o ile występuje) nie podlega zwrotowi aż do chwili zaoferowania lub zabezpieczenia pełnej wysokości świadczenia wzajemnego, odmiennie niż miałyby to miejsce w przypadku automatycznej kompensacji postulowanej w ramach wspomnianej teorii *salda*, gdyż przedmiotem roszczenia byłaby wówczas wyłącznie kwota realnego zubożenia konsumenta, które winno zostać zniwelowane w ramach przesunięć majątkowych mających miejsce na skutek wykonania zapadłego w sprawie orzeczenia sądowego.

⁴⁴⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.2.; zob. także – w zakresie problematyki *kredytów frankowych* - uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 5 sentencji, zgodnie z którym brak jest podstawy prawnej do żądania restytucji *sensu largo* przez którąkolwiek ze stron upadłej umowy kredytu, w tym nie jest do tego uprawniony również konsument.

niż sposób liczenia przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy, który posługiwał się nieuczciwymi warunkami umownymi⁴⁴⁶.

Jak zaznaczono w poprzednim rozdziale pracy, ze względu na opisaną powyżej, specyficzną konstrukcję omawianej sankcji do jej określenia stosowana jest obecnie niejednorodna nomenklatura. W orzecznictwie sądów polskich dotychczas – jak się wydaje – nie wypracowano dedykowanego rzeczowej sankcji nazewnictwa, zaś w bieżących wypowiedziach SN dominowało do tej pory posługiwanie się odwołaniem do sankcji *bezskuteczności zawieszanej*, który to pogląd podtrzymano w treści uzasadnienia uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25 kwietnia 2024 r., zastrzegając jednocześnie, że *M. Gutowski* do opisu sankcji z art. 385¹ § 1 KC posługuje się aktualnie odrębnym określeniem *bezskuteczności opcjonalnej*⁴⁴⁷, a to ze względu na podkreślany przez Autora nieobligatoryjny reżim jej uruchomienia zależny od woli konsumenta jako słabszej i potencjalnie poszkodowanej strony kontraktu.

Ł. Węgrzynowski tak stypizowaną sankcję określa zaś konsekwentnie mianem *bezskuteczności abuzywnej*, rozumianej również jako odrębny typ sankcji występującej wyłącznie w stosunkach konsumenckich. Wskazane powyżej określenie, podkreślające odmiennność sankcji *braku związania* z art. 385¹ § 1 KC, charakteryzuje moim zdaniem cechy rzeczowej wadliwości w sposób trafniejszy, niż odwoływanie się do instytucji *bezskuteczności zawieszanej*, jak to ma miejsce w przywołanym już orzecznictwie SN, którego omówieniu poświęcono kolejne rozdziały pracy. Złożona charakterystyka omawianej sankcji nie pozwala bowiem na odwołanie się wprost do żadnego z rozwiązań uprzednio przewidzianych w polskim prawie, a próba zaklasyfikowania jej do jednej z grup wadliwości czynności prawnych przewidzianych w przedakcesyjnym brzmieniu Kodeksu

⁴⁴⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.4.

⁴⁴⁷ Zob. *Gutowski M.*, u kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 89; należy przy tym odnotować częściową zmianę podejścia Autora względem poglądów wyrażanych we wcześniejszych publikacjach – obecnie Autor zauważa bowiem, iż dotychczas wyróżniana typologia wadliwości prawnych może okazać się niewystarczająca dla prawidłowego odróżnienia sankcji *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym i tym samym zdaniem Autora zasadne wydaje się wyróżnienie „odrębnej podkategorii *bezskuteczności*” (odmiennie we wcześniejszych pracach Autora – por. *Gutowski M.*, *Bezskuteczność czynności*, CH Beck 2018, *passim*).

cywilnego rodzi ryzyko zniekształcenia cech charakterystycznych wyłącznie dla tej konkretnej, zastrzeżonej na rzecz słabszej strony kontraktu sankcji⁴⁴⁸.

Z technicznego punktu widzenia należy zaś uznać, iż w przypadku czynności prawnej obarczonej wadą abuzywności, na którą to wadliwość konsument chce jednak wyrazić zgodę⁴⁴⁹, trafniejsze wydaje się porównanie wskazanej sytuacji do dokonania *konwalidacji* czynności prawnej aniżeli do *ustania stanu bezskuteczności zawieszanej*, wszak analogicznie jak w przypadku braku związania konsumenta postanowieniem abuzywnym, w przypadku konwalidacji czynność wadliwa zostaje uzdrowiona w drodze następczego działania, które w wypadku art. 385¹ § 1 KC przyjmuje formę jednostronnego oświadczenia konsumenta⁴⁵⁰. Co więcej, należy zwrócić uwagę, iż złożenie *sanującego* oświadczenia przez konsumenta, zgodnie z którym wyrazi on zgodę na związanie warunkiem nieuczciwym, w żadnym razie nie wpływa na ocenę samego nieuczciwego charakteru spornego warunku, powodując wyłącznie skutek w postaci braku uruchomienia w odniesieniu do tego konkretnego konsumenta ochrony z art. 385¹ § 1 KC pozwalającej

⁴⁴⁸ Przy czym odnotować wypada, iż SN w części swoich orzeczeń podnosi również odmiennosc sankcji z art. 385¹ § 1 KC względem rodzimych instytucji występujących w KC (w tym względem sankcji *bezskuteczności zawieszanej*), co ma miejsce również w judykatach wydanych po podjęciu uchwały w sprawie III CZP 6/21, której poświęcono rozdział 3.9.2. – w zakresie powyższego zob. wyrok SN z 31.08.2021 r. (I NSNc 93/20, LEX nr 3220158), w którym przedstawiono pogląd, zgodnie z którym „*przepis art. 385¹ § 1 KC wprowadza w stosunku do niedozwolonych postanowień umownych sankcję bezskuteczności, która powstaje z mocy prawa i działa od chwili zawarcia umowy obejmującej klauzulę niedozwoloną. Owa bezskuteczność ma charakter częściowy - nieskuteczne w stosunku do konsumenta jest wyłącznie niedozwolone postanowienie umowne, a strony pozostają związane umową w pozostałym zakresie. Skutkiem powyższego orzeczenie sądu, który stwierdza niedozwolony charakter postanowienia umownego, ma charakter deklaracyjny - wobec przyjęcia, że ochrona konsumenta przed niedozwolonymi postanowieniami umownymi jest skuteczna ex lege i działa ex tunc, tj. od chwili zawarcia umowy. Jednak w przypadku zaistnienia znacznej wagi naruszeń oraz braku przepisów pozwalających zastąpić nieważne postanowienia umowy kredytowej, zawartej między stronami, umowę należy uznać za nieważną w całości*”, który w pełni koreluje – moim zdaniem – z kwalifikacją sankcji z art. 385¹ § 1 KC jako odrębnego rodzaju wadliwości, którą określić można mianem *bezskuteczności abuzywnej*.

⁴⁴⁹ Co analizując stany faktyczne wskazywane w orzecznictwie sądów powszechnych wypracowanym na kanwie art. 385¹ § 1 KC oraz pochodzące z praktyki własnej zdecydowanie należy traktować jako wyjątek od zasady.

⁴⁵⁰ Por. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, WKP 2018, kom. do art. 385¹ KC, który stoi na stanowisku, iż „*nie może tu chodzić o konwalidację, ponieważ postanowienie abuzywne nie jest nieważne (przedsiębiorca nie może się powołać na jego nieważność)*”.

na dokonanie oceny przez pryzmat przesłanek omawianej sankcji bezskuteczności abuzywnej.

Przytoczona argumentacja zyskuje na znaczeniu wzięwszy pod uwagę wydane w grudniu 2023 r. orzeczenia TSUE⁴⁵¹, w których *de facto* zakwestionowano koncepcję *stanu zawieszenia* wadliwości warunku umownego do czasu złożenia przez konsumenta sformalizowanego oświadczenia co do chęci związania takim postanowieniem, która to procedura prowadzić musi do częściowej modyfikacji deklaratoryjnego charakteru sankcji braku związania konsumenta postanowieniem abuzywnym, przynajmniej w zakresie oceny stanu wymagalności roszczenia konsumenta względem przedsiębiorcy.

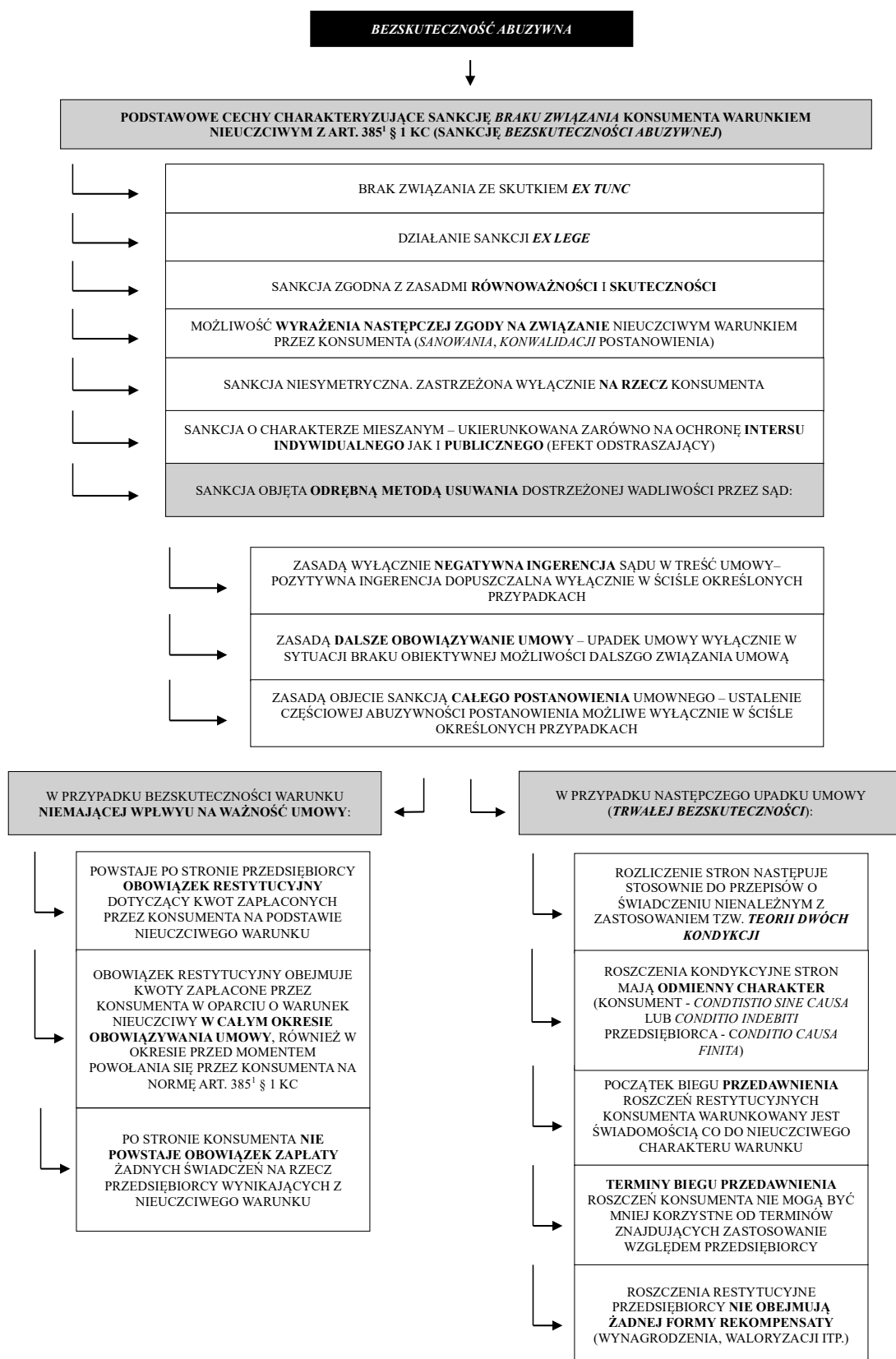
W podobnym duchu należy odczytywać również zawartą w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r.⁴⁵² tezę, zgodnie z którą – w realiach umów *kredytów frankowych* – bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy. Przez zakwestionowanie postanowień przez konsument należy przy tym rozumieć – jak się wydaje – jakąkolwiek czynność dokonaną względem przedsiębiorcy, z której w sposób wyraźny lub dorozumiany wynikać będzie brak zgody na stosowanie postanowienia niedozwolonego, powodując tym samym postawienie w stan wymagalności roszczeń restytucyjnych wynikających (z działającej *ex lege* i ze skutkiem *ex tunc*) sankcji *bezskuteczności abuzywnej* warunku umownego powodującej następczą, *trwałą bezskuteczność* całej czynności prawnej, którą to czynnością w przypadku przedmiotu uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN była konsumencka umowa kredytu nominowanego kursem waluty obcej.

⁴⁵¹ Zob. wyroki TSUE: *Getin Noble Bank*, pkt 1 sentencji oraz *mBank*, sentencja orzeczenia, omówione w ramach rozdziału 3.9.4.

⁴⁵² Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 4. sentencji

Rys. 2.

Schemat przedstawiający cechy charakterystyczne sankcji z art. 385¹ § 1 KC.

3.9.1 SANKCJA Z ART. 385¹ § 1 KC W ORZECZNICTWIE SN.

Pomimo przeszło dwóch dekad obowiązywania normy art. 385¹ § 1 KC, dopiero w omówionym poniżej, pochodzącym z ostatnich lat orzecznictwie SN, podjęto się oceny charakteru prawnego sankcji z art. 385 § 1 KC, starając się jednocześnie sprecyzować podejście do wzajemnego stosunku sankcji *nieważności bezwzględnej i braku związania konsumenta postanowieniem nieuczciwym* (którą to problematykę omówiono oddzielnie w ramach rozdziału 4.1. pracy).

Pierwszej próby wyraźnego wyjaśnienia charakteru prawnego sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC podjął się SN w uchwale z dnia 6 kwietnia 2018 r.⁴⁵³ wskazując, iż kontrola postanowień umowy z udziałem konsumenta odbywa się z urzędu w każdej sprawie, w której dochodzone jest roszczenie wywodzone z umowy zawartej przez konsumenta z przedsiębiorcą. Jednoznacznie opowiedziano się przy tym za deklaratoryjnym charakterem sankcji z art. 385¹ § 1 KC, a tym samym orzeczenia sądu krajowego stwierdzającego zaistnienie przesłanek do braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym – SN wskazał bowiem *explicite*, iż „uznanie postanowienia za abuzywne przez organ stosujący prawo nie ma zatem charakteru rozstrzygnięcia konstytucyjnego, lecz wyłącznie stwierdzenia niedozwolonego charakteru ocenianego postanowienia ze skutkiem wynikającym z ustawy”, zaś efektem stwierdzenia nieuczciwości takiego warunku umownego jest jego bezskuteczność, czyli „brak mocy wiążącej od samego początku”, z tym jednak zastrzeżeniem, że konsument działając świadomie i wyraźnie w sposób wolny może sprzeciwić się udzielenia mu ochrony przewidzianej w tym przepisie⁴⁵⁴. SN zaznaczył przy tym, iż uchyla się od porównania charakteru omawianej sankcji z sankcją nieważności bezwzględnej, bowiem w opinii Sądu „wystarczy stwierdzenie, że niedozwolone postanowienie umowy w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC jest *ex lege* pozbawione mocy wiążącej od samego początku i każdy organ orzekający w sprawie dotyczącej roszczenia z umowy z udziałem konsumenta jest obowiązany z urzędu to uwzględnić, chyba że konsument temu się sprzeciwi w sposób niewymuszony i jednoznaczny”.

⁴⁵³ Zob. uchwała SN z 6.04.2018 r., III CZP 114/17, OSNC 2019/3/26.

⁴⁵⁴ Zob. wyrok SN z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79 oraz wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 55.

W powyższym zakresie należy wskazać, iż SN w roku 2019 w szeregu orzeczeń dotyczących materii umów kredytu waloryzowanych kursem waluty obcej⁴⁵⁵ potwierdził, iż *niedozwolone postanowienie umowne* w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC *nie wiąże* konsumenta, a zatem nie wywołuje ono skutków prawnych od samego początku i z mocy samego prawa, co sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu. Wynikająca stąd sankcja bezskuteczności dotyczy tylko klauzuli abuzywnej, co jest wyrazem reguły *favor contractus* i zasady proporcjonalności, a także dążenia do maksymalnej ochrony konsumenta poprzez skuteczne wyeliminowanie wadliwych postanowień umownych przy minimalnej ingerencji w stosunek prawny. Taka kwalifikacja rzeczony klauzuli – co do zasady – nie powinna prowadzić do nieważności całej umowy⁴⁵⁶, która winna nadal obowiązywać, bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z uchylenia nieuczciwych warunków, o ile takie dalsze obowiązywanie umowy jest prawnie możliwe zgodnie z zasadami prawa wewnętrznego⁴⁵⁷.

W przytoczonych powyżej orzeczeniach nie wskazywano jednak – uznając to najwyraźniej za zbędne w odniesieniu do rozstrzyganych zagadnień prawnych – jak należy kwalifikować sankcję, o której mowa w art. 385¹ § 1 KC. Nie podjęto się tym samym oceny, czy ze względu na przytoczone cechy charakterystyczne sankcję z art. 385¹ § 1 KC należy kwalifikować jako znaną polskiemu prawu sankcję *nieważności bezwzględnej* czy też jako odrębny rodzaj sankcji powodującej bezskuteczność danego postanowienia umownego, jedynie o cechach częściowo zbieżnych z rzeczoną nieważnością. W wyroku z dnia 27 listopada 2019 r. SN wskazał jedynie *obiter dicta*, iż w zakresie ochrony praw konsumenta przed naruszeniami słuszności kontraktowej istnieją przepisy szczególne względem art. 58 KC (w tym art. 385¹ – 385³ KC)⁴⁵⁸, wprowadzające instrument wzmożonej – względem zasad ogólnych – kontroli treści postanowień narzuconych przez przedsiębiorcę pod kątem poszanowania interesów konsumentów, a także przewidujące „szczególną sankcję mającą

⁴⁵⁵ Zob. wyroki SN: z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144; z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299; z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330; z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64 oraz z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776.

⁴⁵⁶ Zob. wyrok SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14, OSNC 2015/11/132.

⁴⁵⁷ Zob. wyrok SN z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79 oraz powołane w nim orzecznictwo TSUE; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.13.4.

⁴⁵⁸ O relacji pomiędzy normą art. 58 KC a 385¹ i nast. KC zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.1.

niwelować niekorzystne skutki zastosowania klauzul abuzywnych”⁴⁵⁹, lecz wątku tego nie rozwinął.

Reasumując, uznać należy, iż orzecznictwo SN wypracowane w zakresie sankcji braku związania konsumenta postanowieniem niedozwolonym z art. 385¹ § 1 KC pozostawało (przez długi okres) w tym zakresie jednolite, uznając *stricte* deklaratoryjny charakter omawianej sankcji. Przyjmowano bowiem zgodnie, że niedozwolone postanowienia umowne, o których mowa w treści z art. 385¹ § 1 KC:

- 1) są bezskuteczne, czyli nie wywołują skutków względem (nie wiążą) konsumenta od chwili zawarcia umowy (*ex tunc*);
- 2) jeżeli postanowienia te określają główny przedmiot umowy lub też – nawet go nie określając – jeżeli umowa nie może bez nich obowiązywać, wówczas cała umowa jest nieważna od samego początku (*ex tunc*);
- 3) ochrona płynąca z normy art. 385¹ § 1 KC przysługuje konsumentowi *ex lege*, zaś wydawane przez sąd krajowy orzeczenie ma wyłącznie deklaratoryjny charakter, jedynie potwierdzający występowanie w umowie nieuczciwych warunków umownych;
- 4) następcza nieważność umowy oznacza zaś, że stronom przysługują wzajemnie roszczenia o zwrot równoważności wszystkich świadczeń nienależnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (również licząc od samego początku);
- 5) roszczenie o zwrot świadczenia nienależnego – jako roszczenie o charakterze bezterminowym – powinno być zaś spełnione przez wzbogaconego po tym, jak zostanie wezwany do zapłaty przez zubożonego (art. 455 KC)⁴⁶⁰;
- 6) jeżeli wzbogacony nie zwróci świadczenia nienależnego po otrzymaniu wezwania do zapłaty, to popada on w opóźnienie i wobec tego powstaje obowiązek zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie liczonych od daty wyznaczonej przez konsumenta wezwaniem do zapłaty, o którym mowa powyżej (art. 481 § 1 i 2 KC).

Pewna modyfikacja wskazywanego uprzednio stanowiska co do w pełni deklaratoryjnego charakteru sankcji braku związania konsumenta postanowieniem niedozwolonym z art.

⁴⁵⁹ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

⁴⁶⁰ Zob. wyroki SN: z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/166 oraz z 29.09.2017 r., V CSK 642/16, LEX nr 2434728;

385¹ § 1 KC pojawiła się jednak w wyroku SN z dnia 11 grudnia 2019 r.⁴⁶¹. W orzeczeniu tym wprawdzie potwierdzono, że w przypadku, gdy niedozwolone postanowienie ma być uznane za *nigdy nieistniejące* a bez niego umowa nie może być utrzymana w mocy, również umowę należy uznać za *nigdy nieistniejącą* (a zatem nieważną czy też bezskuteczną *ab initio* albo *ex tunc*), jednocześnie przyjęto jednak, że ze względu na zastrzeżoną na rzecz konsumenta możliwość podjęcia ostatecznej decyzji co do *sanowania* niedozwolonej klauzuli albo powołania się na całkowitą nieważność umowy należy uznać, że co do zasady termin przedawnienia roszczeń podlegających zwrotowi stosownie do reżimu zwrotu nienależnego świadczenia, może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez konsumenta ostatecznej decyzji w tym względzie, który to termin – w założeniu – nie był lub przynajmniej nie musiał zbieżny z terminem wezwania przedsiębiorcy do zwrotu świadczeń spełnionych przez konsumenta w oparciu o warunek nieuczciwy lub też spełnionych w wyniku wykonywania przez konsumenta umowy, która okazała się trwale bezskuteczna.

Tego typu zabieg został celnie określony przez *Ł. Węgrzynowskiego* jako „*sui generis konstytutywne skutki braku związania w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC*”⁴⁶². Przedstawione powyżej wnioski zawarte w ww. wyroku nie dają się – moim zdaniem – pogodzić z płynącym z dyrektywy 93/13 charakterem prawnym sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym, w tym zwłaszcza z bogatym dorobkiem orzecznictwem TSUE wypracowanym w ostatnich latach na kanwie sporów konsumentów z europejskimi instytucjami finansowymi.

Przedstawiony pogląd prawny został jednak podtrzymany i rozwinięty przez SN w uzasadnieniu posiadającej charakter zasady prawnej uchwały III CZP 6/21⁴⁶³. Pomijając

⁴⁶¹ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20.

⁴⁶² Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Wadliwość umowy kredytu frankowego, PPH 4/21, str. 42-43.

⁴⁶³ Zgodnie z sentencją uchwały: „(1) niedozwolone postanowienie umowne (art. 385¹ § 1 KC) jest od początku, z mocy samego prawa, dotknięte bezskutecznością na korzyść konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na to postanowienie i w ten sposób przywrócić mu skuteczność z mocą wsteczną; (2) Jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w związku z art. 405 k.c.). Kredytodawca może żądać zwrotu świadczenia od chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna”; należy zauważyć, iż nadany uchwałę przymiot zasady prawnej - w zakresie, w jakim wskazane w sentencji uchwały określenie „chwili, w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna” przy uwzględnieniu treści uzasadnienia rzeczzonego judykatu wykazuje sprzeczność ze stanowiskiem wyrażonym w punkcie 4

liczne zastrzeżenia co do poglądów wyrażonych w uzasadnieniu rzeczowego judykatu, co jest przedmiotem szczegółowego omówienia w ramach dwóch kolejnych rozdziałów pracy, samą treść sentencji orzeczenia – nieodpowiadającą zresztą wprost na trafnie sformułowane przez RPO drugie zagadnienie prawne – należy zaaprobować, z tym jednak zastrzeżeniem, że:

- wskazaną przez SN w punkcie 1 sentencji „*bezskuteczność*” należy rozumieć nie jako *bezskuteczność zawieszoną* (co przywołano w uzasadnieniu uchwały), lecz jako *bezskuteczność abuzywną* (lub inaczej nazwaną formę bezskuteczności działającej *ex lege* a nie *zawieszonej* do momentu podjęcia konstytutywnej decyzji przez konsumenta, który to wymóg dodatkowo poddano daleko idącej formalizacji⁴⁶⁴);
- zawarte w punkcie 1 sentencji sformułowanie „*przywrócić (...) skuteczność z mocą wsteczną*” należy rozumieć jako formę konwalidacji (sanowania) występującej wówczas wadliwości skutkującej brakiem związania konsumenta warunkiem nieuczciwym a nie zawieszeniem konsumenckich uprawnień do czasu podjęcia przez niego stosownej decyzji;
- zaś wskazaną przez SN w punkcie 2 sentencji chwilę, „*w której umowa kredytu stała się trwale bezskuteczna*”, należy odczytywać nie przez pryzmat uzasadnienia uchwały, zgodnie z którym *de facto* zerwana jest więź pomiędzy stanem wymagalności roszczenia bezterminowego o zwrot świadczeń nienależnie pobranych przez przedsiębiorcę a chwilą wezwania *accipiensa* (przedsiębiorcy) do zwrotu świadczeń nienależnie pobranych od *solvensa* (konsumenta)⁴⁶⁵, lecz właśnie przez pryzmat momentu, w którym konsument *zakwestionował* względem przedsiębiorcy związanie postanowieniami umowy obarczonej wadą abuzywności, przez którą to czynność *manifesto modo* należy rozumieć takie czynności, jak

sentencji uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., zgodnie z którym „*bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy*”, uchwała III CZP 6/21 utraci w tym zakresie moc zasady prawnej.

⁴⁶⁴ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.3., w którym omówiono praktyczne skutki przyjęcia przez SN w uchwale III CZP 6/21 poglądu *bezskuteczności zawieszonej* płynące z orzecznictwa sądów powszechnych.

⁴⁶⁵ Zob. rysunek 3 (s. 196).

wezwanie do zapłaty (zwrotu) czy – tym bardziej – wytoczenie powództwa przeciwko przedsiębiorcy⁴⁶⁶.

3.9.2 KONCEPCJA BEZSKUTECZNOŚCI ZAWIESZONEJ WARUNKU NIEUCZCIWEGO (UCHWAŁA SN – III CZP 6/21).

Kompleksowej oceny sankcji braku związania konsumenta postanowieniem abuzywnym, przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC, SN podjął się *explicite* dopiero w uchwale z dnia 7 maja 2021 r.⁴⁶⁷, której jednocześnie nadano moc zasady prawnej⁴⁶⁸. SN – dokonując pogłębionej analizy orzecznictwa TSUE powstałego na kanwie art. 6 i 7 dyrektywy 93/13 – przedstawił obszerne wyjaśnienie charakteru prawnego rzeczony sankcji w rozumieniu prawa krajowego, przy czym przedstawione wnioski budzą wątpliwości.

SN wytłumaczył wprawdzie, że *niedozwolone postanowienie umowne*, o którym mowa w art. 385¹ § 1 KC, nie wywołuje skutków od początku (*ab initio*) i z mocy samego prawa (*ipso iure*), co sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę z urzędu. Nadto wskazał, że żądania konsumenta opartego o nieuczciwość warunku umownego nie można ograniczyć żadnym terminem, a świadczenia spełnione w wykonaniu takiego warunku podlegają zwrotowi jako nienależne, co dotyczy również świadczeń spełnionych przed stwierdzeniem abuzywności. Według SN, wskazane cechy odpowiadają co do zasady cechom sankcji *nieważności bezwzględnej*, co do której w krajowym orzecznictwie i doktrynie uznaje się jednak, że jedną z jej cech jest jej definitywny charakter, o którym to charakterze trudno mówić w przypadku art. 385¹ § 1 KC⁴⁶⁹. Udzielając (częściowej) odpowiedzi na

⁴⁶⁶ Zob. uchwała PSICSN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742, pkt 4 sentencji.

⁴⁶⁷ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna) i cytowane w jej uzasadnieniu obszerne orzecznictwo.

⁴⁶⁸ Co oznacza, że odstąpienie przez SN od poglądu wyrażonego w treści omawianej uchwały jest możliwe wyłącznie w drodze przedstawienia zagadnienia prawnego do rozstrzygnięcia pełnemu składowi Izby Cywilnej Sądu Najwyższego (zob. art. 88 § 1 ustawy o Sądzie Najwyższym). Z praktyki wynika, iż uchwała III CZP 6/21 – pomimo formalnego związania jej kształtem wyłącznie innych składów SN – stała się powszechnie stosowana również w orzecznictwie sądów powszechnych, co w efekcie doprowadziło do znaczącego ograniczenia roszczeń odsetkowych przyznawanych konsumentom na kanwie sporów dotyczących kredytów waloryzowanych kursem CHF w latach 2021-2024.

⁴⁶⁹ Zob. wyroki SN: z 12.03.2002 r., IV CKN 827/00, LEX nr 54482; z 13.02.2004 r., II CK 438/02, OSP 2006/5/53, z 19.10.2007 r., I CSK 259/07, LEX nr 334977 oraz z 24.04.2013 r., IV CSK 600/12, LEX nr 1365716.

zagadnienie prawne przedstawione przez Rzecznika Finansowego, SN podkreślił przy tym, iż prostemu odwołaniu do sankcji *nieważności bezwzględnej* stoi na przeszkodzie przede wszystkim przyjmowana w orzecznictwie TSUE reguła, że konsument – świadomy niedozwolonego charakteru postanowienia – może udzielić wolnej zgody na to postanowienie. Co więcej, możliwość jednostronnego *sanowania* umowy w drodze wyrażonej przez konsumenta zgody na klauzulę abuzywną wyłącza możliwość powołania się na bezskuteczność klauzuli przez drugą stronę umowy, co jest immanentnym elementem sankcji *nieważności bezwzględnej*.

Wskazane powyżej spostrzeżenia należy w pełni podzielić, lecz wyciągnięto z nich w mojej opinii częściowo błędne wnioski. SN w składzie rozpoznającym przedstawione zagadnienie prawne przychylił się bowiem do stanowiska prezentowanego dotychczas przez R. Trzaskowskiego⁴⁷⁰, przyjmując tym samym, iż sankcja z art. 385¹ § 1 KC odpowiadać będzie konstrukcji sankcji *bezskuteczności zawieszanej*, która sprowadza się do tego, że „dotknięta nią umowa (tzw. czynność kulejąca albo niezupełna) nie wywołuje zamierzonych skutków (z mocy samego prawa, od początku, co sąd powinien uwzględnić z urzędu), w szczególności nie rodzi obowiązku spełnienia uzgodnionych świadczeń, lecz, w odróżnieniu od umowy nieważnej, może skutki te następczo wywołać z mocą wsteczną w razie złożenia sanującego oświadczenia woli (jednej ze stron albo osoby trzeciej), a w razie odmowy jego złożenia albo upływu czasu na jego złożenie - staje się definitywnie bezskuteczna, czyli nieważna”. Podstawową różnicą pomiędzy *bezskutecznością zawieszoną* a *nieważnością bezwzględną* jest jednak fakt, że w przypadku tej pierwszej sankcji złożone oświadczenia woli stron nie tracą mocy prawnej w okresie, gdy czynność pozostaje kulejąca (*negotium claudicans*), a zatem mogą rodzić skutki prawne *inter partes* w przyszłości – po stosownym potwierdzeniu czynności, przy czym jedna ze stron pozbawiona jest możliwości odwołania złożonego oświadczenia woli, pozostając w stanie niepewności co do skuteczności czynności prawnej aż do chwili jej potwierdzenia przez drugą stronę, odmowy jej potwierdzenia czy też upływu czasu przewidzianego w tym zakresie. Jak wyjaśnił SN, odmiennie sytuacja wygląda w przypadku sankcji *nieważności bezwzględnej*, gdzie złożone oświadczenia woli stron są od początku nieskuteczne oraz brak jest – poza wprost przewidzianymi przez prawodawcę sytuacjami – możliwości

⁴⁷⁰ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 597-605; stanowiło to zresztą rozwinięcie poglądu wyrażonego przez SN w wyroku z 11.12.2019 r. (V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20).

konwalidacji oświadczenia woli obarczonego taką wadą⁴⁷¹. W przypadku *bezskuteczności zawieszanej*, która następnie prowadzi do upadku umowy w całości (*trwalej bezskuteczności*), mamy do czynienia również z inną kondykcją przewidzianą w art. 410 KC, skutkującą – według poglądu wyrażonego w omawianej uchwale – przyjęciem wymagalności roszczeń restytucyjnych (w tym konsumenta) dopiero od chwili powstania rzeczowego stanu *trwalej bezskuteczności*, co może nastąpić dopiero po złożeniu „wyraźnego oświadczenia” uprawnionego podmiotu co do dalszych losów umowy lub upływu terminu wyznaczonego do jego złożenia⁴⁷².

Przyjęcie wskazanego powyżej poglądu, zgodnie z którym klauzula abuzywna – a w efekcie i cała umowa, gdy dotyczy to postanowień istotnych – jest *kulejąca* do momentu złożenia przez konsumenta rzeczowego „wyraźnego oświadczenia” w przedmiocie potwierdzenia chęci dalszego związania warunkiem nieuczciwym, względnie wyrażenia woli bycia nim niezwiązanym ze skutkiem *ex tunc*, jest błędne z kilku powodów.

Odnotować należy przede wszystkim, że wskazaną powyżej czynność podejmowaną przez konsumenta w postaci złożenia „wyraźnego oświadczenia”, która według prezentowanego poglądu ma kończyć trwający stan bezskutecznego zawieszenia abuzywności, w treści uzasadnienia omawianej uchwały wyraźnie odróżniono od znanej prawu polskiemu czynności wezwania dłużnika zobowiązania bezterminowego podług normy art. 455 KC do spełnienia świadczenia restytucyjnego⁴⁷³, co powoduje w efekcie daleko idące konsekwencje dla sytuacji prawnej stron umowy obciążonej wadą abuzywności⁴⁷⁴. Objawia się to zwłaszcza przy próbie określenia daty wymagalności roszczeń restytucyjnych poszczególnych stron stosunku zobowiązaniowego obciążonego taką wadą. Jak pokazuje praktyka, tego typu podejście skutkuje dokonywaniem przez sądy krajowe

⁴⁷¹ Na temat konwalidacji zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.8.

⁴⁷² Na temat rodzaju roszczenia kondykcijnego powstającego w przypadku zaistnienia *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia lub *trwalej bezskuteczności* umowy zob. uwagi zawarte w rozdziałach 5.1.1., 5.1.2., 5.1.3. oraz 5.4.4.

⁴⁷³ W pisemnych motywach uchwały wskazano bowiem *explicite*, iż „wystąpienie przez konsumenta z żądaniem restytucyjnym opartym na twierdzeniu o całkowitej i trwalej bezskuteczności (nieważności) umowy kredytu nie może być uznane za równoznaczne z zakończeniem stanu bezskuteczności zawieszanej tej umowy, jeżeli nie towarzyszy mu wyraźne oświadczenie konsumenta, potwierdzające otrzymanie wyczerpującej informacji”.

⁴⁷⁴ Które to konsekwencje obrazują rysunki nr 3 i 4 (zamieszczone odpowiednio na stronach 156 i 157).

oceny działań procesowych konsumenta skierowanych względem przedsiębiorcy przez pryzmat niezasadnie stawianych przez SN w uchwale III CZP 6/21 wymogów co do zakresu już złożonego „*wyraźnego oświadczenia*” konsumenta w przedmiocie dalszych losów umowy obarczonej wadą abuzywności jak i sformalizowanego kształtu takiego oświadczenia (często w oparciu o ustalony wzór), a to celem ustalenia daty początkowej zaistnienia stanu *trwałej bezskuteczności* umowy, co częstokroć ma miejsce pomimo uprzedniego wytoczenia przez konsumenta powództwa restytucyjnego w zakresie roszczeń objętych treścią rzeczzonego oświadczenia. Tak rozumiana *bezskuteczność zawieszona* warunku nieuczciwego lub całej umowy rzutuje w efekcie na:

- 1) wysokość należnych konsumentowi odsetek za opóźnienie w zwrocie przez przedsiębiorcę świadczenia nienależnego w przypadku przyjęcia, że wezwaniu przedsiębiorcy do zwrotu świadczeń otrzymanych w oparciu o warunki nieuczciwe (wypełniającego wszelkie wymogi względem normy art. 455 KC) nie towarzyszy dostatecznie sformalizowane, dodatkowe oświadczenie w przedmiocie dalszych losów wadliwej klauzuli lub całej umowy;
- 2) oraz na sposób liczenia przedawnienia roszczeń zarówno konsumenta, jak i przedsiębiorcy, którą to problematykę omówiono szczegółowo w dalszej części opracowania.

Przedstawiony przez SN i opisany powyżej pogląd prawny wzbudził liczne kontrowersje zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie. Jak trafnie zauważa *T. Nowakowski*, pomimo występowania pewnych podobieństw pomiędzy konstrukcją *bezskuteczności zawieszonej* znaną przedakcesyjnemu prawu polskiemu, nie można tracić z pola widzenia istotnych różnic wynikających ze specyfiki sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC, transponującym do polskiego porządku prawnego rozwiązanie przyjęte przez prawodawcę unijnego w dyrektywie 93/13⁴⁷⁵. Pochodną przyjętego przez SN, zawieszono charakteru jakiegokolwiek skutku przysługującego konsumentowi wobec zaistnienia sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, okazuje się odmienny sposób określania biegu przedawnienia:

⁴⁷⁵ Zob. *Nowakowski T.*, Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego. Głosa do uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, Głosa 2022/1/42-50.

- 1) roszczeń przedsiębiorcy, gdyż należy go liczyć od chwili, gdy umowa stała się *trwale bezskuteczna*, a zatem po ustaniu *stanu zawieszenia*;
- 2) oraz roszczeń konsumenta, gdyż zgodnie z treścią uchwały III CZP 6/21 winien być on liczony *de facto* od chwili, kiedy konsument dowiedział się o abuzywnym charakterze zawartego w umowie warunku, a zatem od momentu wcześniejszego, niż chwila *trwałego ubezskutecznienia* umowy, a zatem początek biegu przedawnienia roszczeń konsumenta musiałby nastąpić w trakcie trwania *stanu zawieszenia*),

Tego typu rozróżnienie – na niekorzyść konsumenta – jest nie do pogodzenia z celami dyrektywy 93/13 i tego typu wykładania normy implementującej art. 6 tej dyrektywy, a zatem normy art. 385¹ § 1 KC, została już zakwestionowana w najnowszym orzecznictwie TSUE powstałym na kanwie polskich spraw dotyczących kredytów *frankowych*⁴⁷⁶, zawistych już po podjęciu przez SN uchwały III CZP 6/21, jak również – jak się wydaje – częściowo skorygowana w późniejszej uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r., co szczegółowo omówiono w dalszej części pracy.

Pierwsze różnice pomiędzy sankcją *braku związania* z art. 385¹ § 1 KC a *bezskutecznością zawieszoną* widoczne są jednak już na płaszczyźnie konstrukcyjnej. Jak wyjaśniono w rozdziale 2.2.4., w polskim systemie prawa cywilnego sankcja *bezskuteczności zawieszonej* odnosi się do przypadków, gdy ustawa wymaga do dokonania czynności prawnej nie tylko złożenia odpowiednich oświadczeń woli przez strony tej czynności, ale przede wszystkim wyrażenia na nią zgody przez osoby trzecie, z zastrzeżeniem przypadku wskazanego w art. 18 § 2 KC, w którym osoba ograniczona w zdolności do czynności prawnych może sama potwierdzić umowę po uzyskaniu pełnoletniości⁴⁷⁷. Wskazana sankcja wynika zatem – w jej przedakcesyjnym rozumieniu niepowiązanym z art. 385¹ § 1 KC – z niepełnej kompetencji danego podmiotu do dokonania czynności prawnej⁴⁷⁸, celem zaś wywołania skutków prawnych brak taki musi zostać następczo uzupełniony przez

⁴⁷⁶ Zob. wyroki TSUE: *Getin Noble Bank*, pkt 1 sentencji oraz *mBank*, sentencja orzeczenia.

⁴⁷⁷ Dotyczy to zatem sytuacji, w których do ważności (rozumianej jako skuteczności) czynności prawnej, wymagana jest zgoda osoby trzeciej, a zgody tej nie udzielono ani przed ani jednocześnie z dokonaniem czynności prawnej. W takim wypadku zgoda może być udzielona później, a do chwili jej udzielania czyli potwierdzenia lub braku potwierdzenia rzeczony czynności, nie można jej traktować jako czynności ważnej ani nieważnej, gdyż panuje swoisty *stan zawieszenia*.

⁴⁷⁸ Zob. *Gutowski M.*, *Bezskuteczność czynności prawnej*, CH Beck, 2013, s. 249.

stosowne oświadczenie woli (zgode) podmiotu uprawnionego. Jednocześnie, w każdym z powyżej wskazanych wypadków czynność prawna w ogóle nie wywołuje konsekwencji prawnych do momentu nadejścia zdarzenia, z którym ustawa wiąże zakończenie stanu zawieszenia⁴⁷⁹. *M. Gutowski* wskazuje nawet, że w przypadku *bezskuteczności zawieszony* mamy do czynienia nie z klasycznie rozumianą sankcją będącą skutkiem wadliwości czynności prawnej, lecz z fazą dokonywania czynności prawnej⁴⁸⁰. Autor wyjaśnia przy tym – odwołując się do teorii czynności konwencjonalnych – iż w okresie trwania *bezskuteczności zawieszony* danej czynności prawnej *zamrożeniu* ulega substrat czynności prawnej naruszający istotne reguły konstrukcyjne, lecz nieobejmujący jeszcze reguł o charakterze konstytutywnym⁴⁸¹. Norma art. 385¹ § 1 KC stanowi zaś, że postanowienia umowy niezgodnione indywidualnie z konsumentem *nie wiążą* go, jeśli kształtują jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy. Wskazana w przepisie wadliwość nie polega zatem na jakimkolwiek braku podmiotowej zdolności do dokonania czynności prawnej pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą, lecz na posłużeniu się przez przedsiębiorcę nieuczciwą konstrukcją prawną w ramach stosowanych przez siebie wzorców umownych, co trudno od strony czysto normatywnej traktować jako regułę konstrukcji czynności prawnej dokonywanej z konsumentem. Jak trafnie zauważa *Ł. Węgrzynowski*, w przypadku wadliwości czynności prawnej polegającej na posłużeniu się przez przedsiębiorcę warunkiem nieuczciwym stan faktyczny składający się na zawarcie umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne jest kompletny – w tym ujęciu nie występuje potrzeba jego uzupełnienia poprzez żadne dodatkowe oświadczenie⁴⁸², w tym zwłaszcza złożone przez stronę czynności prawnej, a nie osobę trzecią. Zauważyć przy tym należy, że część przedstawicieli doktryny stoi na stanowisku, że konstrukcja *bezskuteczności zawieszony* w ogóle nie może znaleźć

⁴⁷⁹ Zob. *Radwański Z.* [w:] *Radwański Z.* (red.), System Prawa Prywatnego, t. 2, Prawo cywilne. Część ogólna, Warszawa 2008, s. 452–453.

⁴⁸⁰ Zob. *Gutowski M.*, *Bezskuteczność czynności prawnej*, CH Beck, 2013, s. 179; w tym ujęciu dokonywanie czynności prawnej kulejącej jest niejako „*w trakcie*” aż do chwili potwierdzenia lub jego braku – dokonanie czynności prawnej w rozumieniu wykonawczym nie jest do tego momentu zakończone.

⁴⁸¹ *Ibidem*, s. 249.

⁴⁸² Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Głosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021.

zastosowania, jeżeli skuteczność czynności prawnej zależy od innych, aniżeli zgoda osoby trzeciej, okoliczności⁴⁸³.

Specyficzny charakter sankcji z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, wypracowany w większości w orzecznictwie TSUE⁴⁸⁴, wymaga przy tym uwzględnienia zarówno przesłanek obiektywnych (takich jak przywrócenie równowagi świadczeń czy ocena znaczenia klauzuli w perspektywie całej umowy) jak i subiektywnych, odnoszących się do opcjonalności sankcji (kiedy decyduje wola konsumenta), czego nie sposób dostrzec w przypadku żadnej z sankcji przewidzianych normami przedakcesyjnego prawa cywilnego, w tym *nieważności* czy też *bezskuteczności zawieszanej*, która opiera się wyłącznie na przesłankach systemowych tkwiących w wadzie konstrukcyjnej, która wystąpiła już na etapie dokonywania czynności prawnej.

Co więcej, w przypadku sankcji *bezskuteczności zawieszanej*, w okresie trwania stanu zawieszenia strony nie mogą zmieniać treści swych oświadczeń woli, zaś po wykonaniu uprawnień przez jedną ze stron i ustaniu stanu bezskuteczności zawieszanej umowa wiąże strony wyłącznie w pierwotnym brzmieniu, co trudno pogodzić z możliwościami działania sądu krajowego w przypadku dostrzeżenia abuzywności postanowienia umownego, gdyż w szczególnych okolicznościach możliwa jest pozytywna ingerencja sądu w treść stosunku prawnego polegająca na uzupełnieniu umowy regulacją zastępczą, co jednak możliwe jest wyłącznie w sytuacji, gdy następczy upadek umowy w całości naraziłby konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje⁴⁸⁵.

Zauważyć nadto wypada, iż w okresie przedakcesyjnym, wyłącznie na gruncie polskiego prawa cywilnego, *bezskuteczność zawieszona* obejmowała całą czynność prawną, a nie określone jej elementy. W przypadku zaś postanowienia niedozwolonego, o którym mowa w art. 385¹ § 1 KC, zasadą jest wszak, że wyłącznie wadliwy warunek umowy *nie wiąże* konsumenta, a strony pozostają związane umową w pozostałym zakresie, o ile dalsze obowiązywanie umowy jest obiektywnie możliwe⁴⁸⁶, co nie zawsze łączy się z kwalifikacją

⁴⁸³ Zob. Lewaszkiewicz-Petrykowska B. [w:] Grzybowski S. (red.), System prawa cywilnego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985, str. 722; odmiennie: Radwański Z., Prawo cywilne – część ogólna, CH Beck 2005, str. 342.

⁴⁸⁴ Który stypizowano w rozdziale 3.9.1.

⁴⁸⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziałach 3.13.2 oraz 3.14.

⁴⁸⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1.

postanowień umownych jako przedmiotowo istotnych. Trudno więc przyjąć – zgodnie z poglądem wyrażonym w uchwale III CZP 6/21 – że możliwe jest powstanie *częściowej bezskuteczności zawieszanej* w odniesieniu do niedozwolonego postanowienia umownego, które nie określa istotnych elementów umowy, gdyż w takim wypadku umowa wywołuje wszystkie skutki między stronami z wyłączeniem jedynie skutków wynikających z warunku nieuczciwego⁴⁸⁷.

Kolejną, dostrzegalną różnicą pomiędzy sankcją braku związania konsumenta postanowieniem niedozwolonym a bezskutecznością zawieszoną jest fakt, iż warunek nieuczciwy – jak wynika z literalnego brzmienia art. 385¹ § 1 KC – *nie wiąże* konsumenta z mocy prawa. W tym wypadku nie ma zatem kluczowego – jak się wydaje – dla bezskuteczności zawieszanej *stanu zawieszenia*⁴⁸⁸. Wręcz przeciwnie, występuje stan wadliwości (abuzywność, bezskuteczność) czynności prawnej, który zgodnie z wytycznymi TSUE winien odpowiadać – na zasadzie równoważności – rodzimej sankcji mającej na celu możliwe szerokie przywrócenie stanu sprzed dokonania takiej wadliwej czynności. Tego typu wadliwość może być dopiero następnie sanowana w drodze stosownego oświadczenia złożonego przez konsumenta. *L. Węgrzynowski* zauważa nadto, że skoro niedozwolone postanowienie umowne jest wadliwe i z mocy prawa nieskuteczne, a dopiero w następstwie (ewentualnego) oświadczenia konsumenta „*staje się*” skuteczne, to widać wyraźnie, że dochodzi do *konwalidacji* wadliwego postanowienia umownego⁴⁸⁹, a nie zakończenia stanu zawieszenia. Koncepcja ta wydaje się o tyle trafna, gdyż rzeczywiście to termin *konwalidacja* zdaje się określać w sposób bliższy stan, w którym wadliwe (w tym wypadku abuzywne) od samego początku postanowienie, przestaje być wadliwe

⁴⁸⁷ Zob. *Nowakowski T.*, Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego. Glosa do uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, Glosa 2022/1/42-50.

⁴⁸⁸ Zob. *Skowrońska-Bocian E.*, Prawo cywilne. Część ogólna. Zarys wykładu, LexisNexis 2005, s. 217 oraz *Volter A, Ignatowicz J., Stefaniuk K.*, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 2001, s. 332; stan ten określany jest również jako *tymczasowy stan wstrzymania* (zob. *Lewaszkiewicz-Petrykowska B.* [w:] *Grzybowski S.* (red.), System prawa cywilnego, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1985, s. 719-720) czy też okres czasu, kiedy postanowienie *nie jest ani ważne ani nieważne* (*Grzybowski S.*, System prawa cywilnego, Ossolineum 1974, str. 602).

⁴⁸⁹ Zob. *Węgrzynowski L.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021

w następstwie oświadczenia zainteresowanego (w tym wypadku składanego przez konsumenta)⁴⁹⁰.

W omawianej uchwale SN sformułował jednak tezę, zgodnie z którą występuje stan *bezskuteczności zawieszanej* postanowienia i przeradza się w jego *trwałą bezskuteczność* z chwilą, gdy należycie poinformowany konsument odmawia zgody na związanie niedozwolonym i niewiążącym go z mocy literalnego brzmienia przepisu postanowieniem umownym (a zatem *de facto* odmawia jego konwalidacji), co może mieć miejsce zarówno w toku sporu przed sądem, jak i pozasądowo lub też gdy w rozsądnym czasie od udzielenia mu należytej informacji nie podejmie żadnej decyzji w tym przedmiocie. SN podkreśla przy tym, iż zakończenie stanu *bezskuteczności zawieszanej* będzie skuteczne tylko wtedy, gdy konsument został wyczerpująco poinformowany o konsekwencjach prawnych, jakie może pociągnąć za sobą definitywna nieskuteczność (nieważność) tego postanowienia. Jednocześnie, według SN jeżeli umowa „*nie może, bez klauzuli abuzywnej dotkniętej bezskutecznością zawieszoną, wiązać stron, dzieli ona los klauzuli, tzn. jest również dotknięta bezskutecznością zawieszoną, względy logiczne bowiem nie pozwalają przyjąć, by skutki wywierała - choćby czasowo i częściowo - umowa, która bez klauzuli abuzywnej nie może obowiązywać, albo by była nieważna umowa, która może stać się jeszcze skuteczna wskutek potwierdzenia klauzuli*”⁴⁹¹.

Kluczowe zatem dla uruchomienia ochrony przed nieuczciwym warunkiem umownym – z punktu widzenia przyjętego przez SN w uchwale III CZP 6/21 charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC – jest złożenie przez konsumenta jednostronnego oświadczenia, w którym:

⁴⁹⁰ Wskazaną argumentację Autor wspiera stanowiskiem TSUE wyrażonym w wyroku *Asbeek Brusse*, zgodnie z którym w odniesieniu do sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym „*z uwagi na charakter i wagę interesu publicznego leżącego u podstaw ochrony udzielanej przez dyrektywę konsumentom art. 6 tej dyrektywy należy uznać za równoważny z krajowymi przepisami posiadającymi w ramach krajowego porządku prawnego rangę zasad porządku publicznego*”, zaś w polskiej praktyce orzeczniczej przyjmuje się, że interes publiczny chroni sankcja nieważności bezwzględnej a nie sankcja bezskuteczności zawieszanej (zob. postanowienie SN z 17.06.2016 r., IV CSK 662/15, LEX nr 2080886 oraz wyroki SN: z 20.03.2014 r., II CSK 290/13, OSNC 2015/4/43; z 22.01.2014 r., III CSK 55/13, LEX nr 1455727; z 21.12.2010 r., III CSK 47/10, LEX nr 738108 oraz z 21.03.2006 r., V CSK 181/05, LEX nr 195432).

⁴⁹¹ Zob. też wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20.

- 1) po pierwsze wyartykułowane zostanie, czy był on należycie poinformowany o skutkach posłużenia się przez przedsiębiorcę w treści zawartej z nim umowy warunkiem nieuczciwym;
- 2) po drugie zaś wskazane zostanie, czy wyraża on wolę na dalsze związanie rzeczonym warunkiem, czy też nie chce, aby dalej go wiązał, przy czym w przypadku braku obiektywnej możliwości dalszego funkcjonowania umowy pozbawionej przedmiotowego warunku nieuczciwego, konsument winien jednocześnie wskazać, czy:
 - a) upadek umowy w całości jest zgody z jego wolą;
 - b) czy też rozwiązanie takie naraża go na szczególnie niekorzystne konsekwencje, w związku z czym upoważnia on sąd do poszukiwania regulacji zastępczej i następczego uzupełnienia umowy mechanizmem uczciwym, np. poprzez zastosowanie odpowiedniego przepisu dyspozytywnego (o ile przepis taki w prawie krajowym występuje).

Charakter prawny rzeczzonego oświadczenia konsumenta jest przy tym dyskusyjny, gdyż przyjąwszy pogląd wyrażony przez SN w uchwale III CZP 6/21 oświadczenie to *de facto* wywołuje nie tylko skutki w sferze prawa procesowego, lecz również skutki materialnoprawne⁴⁹². Dopiero od momentu złożenia takiego oświadczenia – zgodnie z sentencją uchwały SN – wadliwemu postanowieniu „*przywracana jest skuteczność*” z mocą wsteczną lub też, gdy oświadczenie konsumenta jest negatywne, staje się ono *trwale bezskuteczne* a wraz z nim cała umowa, gdy nie może obowiązywać dalej w formie wybrakowanej bez nieuczciwego warunku. Tym samym – zgodnie z poglądem przedstawionym przez SN – dopiero od chwili złożenia rzeczzonego oświadczenia przez konsumenta roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy stają się wymagalne. Bez wątpienia zatem mowa jest tu o konstytutywnym skutku takiego oświadczenia konsumenta, które rzutuje wprost na działający wszak *ex lege* i *ex tunc* skutek w postaci braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym. Tego typu ujęcie powoduje szereg problemów praktycznych a nadto prowadzi do sytuacji, w których interesy konsumenta są – moim zdaniem – chronione w mniejszym zakresie, niż

⁴⁹² Zob. *Kocot W.*, Możliwość usunięcia jedynie nieuczciwego elementu postanowienia umownego. Zakres skutku uznania klauzuli umownej za abuzywną – glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 29.04.2021 r., C-19/20, I.W i R.W. przeciwko Bankowi BHP S.A., Glosa 2021/4, s. 28–29.

przewidziano to w treści art. 385¹ § 1 KC oraz orzecznictwie TSUE dotyczącym zakresu ochrony konsumenckiej wynikającej z faktu prostego *braku związania* warunkiem nieuczciwym. Należy bowiem zauważyć, iż określenie momentu powstania *trwałej bezskuteczności* zgodnie ze wskazanymi przez SN wytycznymi staje się w praktyce utrudnione, dla przykładu nie jest bowiem w pełni jasne, czy w opinii SN wytoczenie powództwa przez konsumenta przeciwko przedsiębiorcy obejmującego roszczenia wywiedzione z *braku związania* warunkiem nieuczciwym jest wystarczające dla zaistnienia stanu *trwałej bezskuteczności* postanowienia lub umowy, czy też – jak wskazują niektórzy komentatorzy i co stało się często praktyką sądów powszechnych od chwili wydania uchwały III CZP 6/21 – wymagane jest od konsumenta składania odrębnego, sformalizowanego oświadczenia (co może mieć miejsce wraz z pozwem lub na jakimkolwiek innym etapie postępowania rozpoznawczego)⁴⁹³. Co więcej, częstokroć spotkać można się z praktyką odbierania przez sąd krajowy dodatkowego, ustnego oświadczenia od konsumenta w toku rozprawy pomimo uprzedniego przedłożenia przedsiębiorcy oświadczenia w formie pisemnej, co w efekcie prowadzi do przyjęcia *de facto* późniejszej daty ustalenia *trwałej bezskuteczności* postanowienia czy też całej umowy, niż moment wezwania przedsiębiorcy do zaniechania stosowania warunku nieuczciwego czy nawet wytoczenia powództwa, a to ze szkodą przede wszystkim dla roszczeń odsetkowych konsumentów. Sytuacja komplikuje się jeszcze bardziej, gdy stroną inicjującą spór sądowy dotyczący umowy obciążonej wadą abuzywności jest przedsiębiorca, a nie konsument. W mojej opinii trafny pogląd wyraził w tym zakresie Ł. Węgrzynowski przyjmując, iż w takim wypadku przedsiębiorca wytaczając powództwo o zapłatę przeciwko konsumentowi, wymusza na nim złożenie oświadczenia w tym przedmiocie, co wydaje się być wystarczające z perspektywy normy art. 120 § 1 KC określającej początek biegu terminu przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy wobec konsumenta⁴⁹⁴.

⁴⁹³ Zob. Nowakowski T., Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego. Glosa do uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, Glosa 2022/1/42-50; należy zaobserwować, iż obecnie praktyką sądów powszechnych jest oczekiwanie na złożenie przez konsumenta sformalizowanego oświadczenia dotyczącego skutków nieważności, co często ma miejsce już na etapie postępowania odwoławczego, pomimo jasnego wyartykułowania woli konsumenta co do braku zgody na związanie warunkiem nieuczciwym, mającego uprzednio miejsce co najmniej na etapie przedsądowego wezwania przedsiębiorcy do zwrotu świadczeń pobranych nienależnie jak i w chwili złożenia i następczego doręczenia przedsiębiorcy pozwu w tym przedmiocie.

⁴⁹⁴ Zob. Węgrzynowski Ł., Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021; odmiennie por.

Stawianie konsumentom formalnych wymogów celem skorzystania z sankcji braku związania warunkiem nieuczciwym nie tylko nie znajduje – moim zdaniem – oparcia w treści inkorporowanej poprzez art. 385¹ § 1 KC dyrektywy 93/13, lecz również rodzi szereg problemów praktycznych. Postulowany przez SN w uchwale III CZP 6/21, odwołujący się do koncepcji *bezskuteczności zawieszanej*, model postępowania wydaje się zbędnie komplikować sytuację, w jakiej znajduje się konsument w chwili zaistnienia działających wszak *ex lege* przesłanek z art. 385¹ § 1 KC. Analiza pisemnych motywów uchwały III CZP 6/21 prowadzi bowiem do wniosku, że strony SN oczekiwany jest następujący sposób procedowania sądu krajowego w przypadku dostrzeżenia abuzywności:

- 1) dochodzi do ustalenia przez sąd krajowy występowania wadliwości (nieuczciwości) postanowienia umownego, co powoduje jednocześnie stwierdzenie stanu *bezskuteczności zawieszanej* takiego postanowienia abuzywnego (przy czym w razie braku obiektywnej możliwości dalszego związania – umowa dzieli los postanowienia, tj. również trwa w stanie *bezskuteczności zawieszanej*);
- 2) następnie sąd krajowy ma obowiązek poinformować konsumenta o wszelkich uprawnieniach przysługujących mu z tytułu posłużenia się przez przedsiębiorcę warunkiem nieuczciwym;
- 3) następnie sąd krajowy winien oczekiwać na złożenie przez konsumenta oświadczenia co do tego, czy chce on być dalej związany warunkiem nieuczciwym czy też chce, aby warunek ten go nie wiązał go w przyszłości, ze wszystkimi tego konsekwencjami;
- 4) w razie złożenia przez konsumenta oświadczenia odmawiającego związania postanowieniem abuzywnym w przyszłości względnie w razie braku złożenia jakiegokolwiek oświadczenia przez konsumenta w rozsądnym terminie umowa staje się potencjalnie bezskuteczna (wadliwa, nieważna) w całości;
- 5) wobec potencjalnej, całościowej wadliwości (bezskuteczności, nieważności) umowy sąd krajowy winien rozważyć zastosowanie regulacji zastępczej oraz

Nowakowski T., Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego. Glosa do uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, Glosa 2022/1/42-50; problematykę przedawnienia roszczeń konsumenta i przedsiębiorcy wynikających z *trwałej bezskuteczności* umowy omówiono w rozdziale 5.4.

- uzyskać od konsumenta stanowisko, które z rozwiązań jest dla niego bardziej korzystne;
- 6) w razie sprzeciwu konsumenta względem zastosowania regulacji zastępczej, umowa okazuje się *trwale bezskuteczna* (wadliwa, nieważna) w całości;
 - 7) przy czym – w okresie do odebrania od konsumenta oświadczenia, o którym mowa powyżej – przedsiębiorca nie może żądać od konsumenta zwrotu wypłaconych przez siebie świadczeń jak również nie jest w opóźnieniu ze spełnieniem (zwrotem) na rzecz konsumenta świadczenia nienależnego wynikającego z niewiążącego z mocy prawa warunku nieuczciwego i to – jak wynika *implicite* z treści uzasadnienia uchwały III CZP 6/21 oraz *explicite* z bogatego orzecznictwa sądów powszechnych powstałego na skutek podjęcia ww. uchwały – nawet w sytuacji, w której konsument uprzednio wytoczył p-ko przedsiębiorcy powództwo o zapłatę w tym przedmiocie.

Wydaje się zatem, że oczekiwany przez SN w uchwale III CZP 6/21 sposób postępowania stron umowy obciążonej wadą abuzywności oraz sposób działania sądu krajowego może powodować nadmierne utrudnienia w możliwości skorzystania przez konsumenta z uprawnień płynących z treści dyrektywy 93/13, godząc przede wszystkim w zasadę skuteczności działania przedmiotowej sankcji, co omówiono w kolejnym rozdziale pracy na przykładzie orzeczeń sądów krajowych wydanych w oparciu o poglądy prawne przyjęte w uchwale III CZP 6/21.

3.9.3 PRAKTYCZNE SKUTKI UCHWAŁY SN – III CZP 6/21.

Jak zaznaczono w poprzednim rozdziale pracy, przyjęte przez SN w uchwale III CZP 6/21 podejście, zgodnie z którym dopiero w chwili, w której postanowienie abuzywne staje się *trwale bezskuteczne* a umowa jako wybrakowana dzieli jego los, powstaje stan wymagalności roszczeń o zwrot świadczeń nienależnie spełnionych przez strony w wyniku wykonywania upadłej umowy, wzbudziło liczne kontrowersje tak w orzecznictwie jak i wśród przedstawicieli doktryny, przysparzając jednocześnie znaczących trudności praktycznych w powyższym zakresie⁴⁹⁵. Stanowisko to, zgodnie z którym SN *de facto*

⁴⁹⁵ Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Wybrane materialne i procesowe aspekty sporu frankowego. Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23, LEX/el. 2023.

odstąpił od dotychczasowej linii orzeczniczej tego sądu⁴⁹⁶ przyjmującej, że bezskuteczność z art. 385¹ § 1 KC to bezskuteczność *ex lege*, na rzecz stanowiska, iż bezskuteczność ta ma charakter *bezskuteczności zawieszanej*, powoduje, że dla zakończenia powstającego w ten sposób *stanu zawieszenia* konieczne jest podjęcie pozytywnego działania przez konsumenta w postaci złożenia stosownego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów nieuczciwego warunku umownego i – w razie zaistnienia braku obiektywnej możliwości jej wykonywania – dalszych losów całej umowy.

Wątpliwości praktyczne rodzące się przy przyjęciu wskazanego przez SN w uchwale III CZP 6/21 rozumienia charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC związane są przede wszystkim z poddaniem w wątpliwość, czy dopuszczalna jest tego typu wykładnia przepisów krajowych, zgodnie z którą konsument w przypadku braku złożenia sformalizowanego oświadczenia o określonej treści może być pozbawiony ochrony prawnej pomimo zawarcia przez przedsiębiorcę nieuczciwych warunków w umowie, której jest stroną.

Co więcej, koncepcja *bezskuteczności zawieszanej* postanowienia abuzywnego doprowadziła do sytuacji, w której sądy powszechne niejednorodnie podchodzą do sposobu oceny wypełnienia przez konsumenta obowiązku złożenia oświadczenia, o którym mowa w uchwale III CZP 6/21⁴⁹⁷. Zdarzają się bowiem składy orzekające, które przyjmują, iż:

⁴⁹⁶ Zob. uchwała SN z 6.04.2018 r., III CZP 114/17, OSNC 2019/3/26; zob. także uwagi zawarte w rozdziale 3.9.1.

⁴⁹⁷ Problematyczne jest w tym zakresie przede wszystkim zawarte w pisemnych motywach uchwały III CZP 6/21 stwierdzenie, zgodnie z którym „wystąpienie przez konsumenta z żądaniem restytucyjnym opartym na twierdzeniu o całkowitej i trwałej bezskuteczności (nieważności) umowy kredytu nie może być uznane za równoznaczne z zakończeniem stanu bezskuteczności zawieszanej tej umowy, jeżeli nie towarzyszy mu wyraźne oświadczenie konsumenta, potwierdzające otrzymanie wyczerpującej informacji”. Z punktu widzenia praktycznego za pozbawione racjonalności i sprzeczne z doświadczeniem życiowym należy bowiem uznać przyjęte przez SN założenie, że konsument występujący p-ko przedsiębiorcy z roszczeniami opartymi o częściową lub całkowitą *bezskuteczność abuzywną* umowy – będąc w znakomitej większości przypadków reprezentowany przez profesjonalnego pełnomocnika – nie jest świadomy formułowanych przez siebie roszczeń a tym samym winien zostać pozbawiony roszczeń odsetkowych za okres pomiędzy dniem sformułowania roszczeń a dniem sformalizowania składanego przez niego oświadczenia we wskazanym przedmiocie celem uczynienia go zgodnym z wymogami stawianymi przez sąd krajowy.

- 1) dla zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* postanowienia (lub umowy) wystarczające jest złożenie stosownego oświadczenia konsumenta w drodze pisemnej reklamacji wysłanej przedsiębiorcy względnie skuteczne jest w tym zakresie przedsądowe wezwanie przedsiębiorcy do dokonania zwrotu świadczeń uzyskanych w wyniku wykonywania umowy obciążonej wadą abuzywności, o ile spełniono ogóle przesłanki skuteczności tego typu wezwań⁴⁹⁸;
- 2) dla zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* postanowienia (lub umowy) konieczne jest wytoczenie powództwa przez konsumenta p-ko przedsiębiorcy, gdyż dopiero wówczas dochodzi w sposób jednoczony do wskazania przez konsumenta, że wyraża on wolę skorzystania z ochrony przewidzianej normą art. 385¹ § 1 KC⁴⁹⁹;
- 3) samo wytoczenie powództwa przez konsumenta p-ko przedsiębiorcy nie jest wystarczające i dla zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* postanowienia (lub umowy) konieczne jest złożenie przez konsumenta dodatkowego, pisemnego oświadczenia wskazującego na zakres świadomości konsumenta co do skutków powołania się na ochronę płynącą z normy art. 385¹ § 1 KC, co według części przedstawicieli judykatury może nastąpić już wraz z pozwem, lecz pojawiają się również poglądy, zgodnie z którymi oświadczenie takie musi przyjąć sformalizowany kształt według wzoru doręczonego konsumentowi w drodze zobowiązania sądu⁵⁰⁰;

⁴⁹⁸ A zatem należy sprecyzować kwotę świadczenia nienależnego, co do której przedsiębiorca jest wzywany do dokonania zwrotu – zob. wyrok SA we Wrocławiu z 22.01.2024 r. (I ACa 1850/23, niepubl.), w którym stwierdzono wprost, iż SA „nie podziela poglądu, jakoby opóźnienie po stronie pozwanego Banku miało zaistnieć dopiero po złożeniu przez powodów oświadczenia o świadomości skutków stwierdzenia nieważności umowy kredytu. Zobowiązanie do zwrotu świadczenia nienależnego należy do tzw. zobowiązań bezterminowych, w których termin spełnienia świadczenia nie jest z góry oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania, wobec czego spełnienie winno nastąpić niezwłocznie po wezwaniu do wykonania zgodnie z art. 455 KC”.

⁴⁹⁹ Zob. wyroki SA w Łodzi: z 16.02.2024 r., I ACa 1545/22, niepubl. oraz z 12.02.2024 r., I ACa 763/23, niepubl.; zob. także wyrok SA w Białymstoku z 27.12.2023 r. (I ACa 1796/22, niepubl.), w którym stwierdzono *explicite*, iż „datą początkową biegu terminu roszczenia odsetkowego od zasądzonej kwoty winien być dzień następujący po upływie 14 dni (przyjęty w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego termin odpowiadający pojęciu „niezwłoczności”) od daty doręczenia pozwanemu pisma powodów zawierającego zmodyfikowane powództwo, w którym definitywnie odmówili potwierdzenia niedozwolonych postanowień umownych i braku ich związania umową w związku z żądaniem ustalenia jej nieważności. Wówczas bowiem umowa stała się trwale bezskuteczna, a w konsekwencji także nieważna”.

⁵⁰⁰ Przy czym należy nadto wyodrębnić pogląd, zgodnie z którym w przypadku złożenia przez konsumenta rzeczowego oświadczenia na piśmie już w trakcie toczącego się procesu, dla powstania stanu wymagalności roszczeń konsumenta konieczne jest doręczenie kopii oświadczenia bezpośrednio

- 4) pojawiają się poglądy, zgodnie z którymi dla zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* postanowienia (lub umowy) konieczne jest przeprowadzenie przez sąd krajowy kontroli stanu świadomości konsumenta co do skutków powołania się na ochronę płynącą z normy art. 385¹ § 1 KC, a zatem stan *trwalej bezskuteczności* postanowienia (lub umowy) może nastąpić dopiero po odebraniu stosownego oświadczenia od konsumenta przez sąd krajowy na rozprawie⁵⁰¹;
- 5) a nadto – sporadycznie – pojawiają się poglądy, zgodnie z którymi dla zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* postanowienia (lub umowy) konieczne jest uprawomocnienie się orzeczenia sądu krajowego potwierdzającego zaistnienie takiego stanu.

3.9.4 WYROKI TSUE W SPRAWACH *mBANK* ORAZ *GETIN NOBLE BANK*.

Zaprezentowane przez SN w uchwale III CZP 6/21 odejście od tradycyjnego rozumienia kwestii wymagalności roszczeń stron *nieważnej* (w tym wypadku *trwale bezskutecznej*) umowy czy też sposobu liczenia przedawnienia roszczeń wynikających z rzeczonyj *trwalej bezskuteczności* zrodziło liczne wątpliwości na dalszych etapach stosowania przepisów o niedozwolonych postanowieniach umownych, w tym zwłaszcza w zakresie sposobu liczenia odsetek za opóźnienie w zwrocie tak powstałych świadczeń nienależnych. Wątpliwości, o których mowa powyżej, poskutkowały zwróceniem się przez sądy krajowe z licznymi pytaniami prejudycjalnymi do TSUE w zakresie oceny zgodności wykładni sądowej przepisów krajowych zaprezentowanej przez SN w uchwale III CZP 6/21 z przepisami dyrektywy 93/13. Jako szczególnie istotne spośród nich należy wskazać:

przedsiębiorcy lub jego należycie umocowanemu pełnomocnikowi, przez co sądy czasami rozumieją stosowne pełnomocnictwo materialnoprawne.

⁵⁰¹ Zob. treść uchwały SN z 15.09.2020 r. (III CZP 87/19, OSNC 2021/2/11), w której wskazano wprost, że

w sytuacji, „gdyby sąd pierwszej instancji nie odebrał od powoda oświadczenia co do stanowiska i żądania pozostającego w związku ze stwierdzoną abuzywnością niektórych klauzul umownych, powinien to uczynić sąd drugiej instancji, jeżeli w jego ocenie w umowie, w związku z którą doszło do sporu, zastrzeżone zostały klauzule abuzywne”. Warto nadto zauważyć, iż niektóre sądy drugiej instancji uznają oświadczenie złożone przez konsumenta przed sądem pierwszej instancji za nieprawidłowe lub niewystarczające i wobec tego wymagają, aby konsument złożył stosowne oświadczenie o szerszym zakresie albo według innego wzorca, bądź to według wzoru przesłanego na piśmie, bądź też podczas stosownego oświadczenia składanego na rozprawie apelacyjnej.

- 1) postanowienie odsyłające SO w Warszawie z dnia 19 listopada 2021 r.⁵⁰², w którym sformułowano pięć pytań prejudycjalnych dotyczących omawianego zagadnienia, przy czym za kluczowe należy uznać pytanie pierwsze, zgodnie z którym SO oczekiwał od TSUE odpowiedzi, czy zgodna z przepisami dyrektywy 93/13 jest taka wykładnia przepisów prawa krajowego, która – w przypadku braku możliwości dalszego obowiązywania umowy po wyeliminowaniu z niej postanowień niedozwolonych – uzależnia początek biegu terminu przedawnienia roszczeń restytucyjnych przedsiębiorcy od:
 - a) zgłoszenia przez konsumenta wobec przedsiębiorcy roszczeń lub zarzutów opartych o niedozwolony charakter postanowień umownych;
 - b) udzielenia przez sąd, działający z urzędu, informacji o możliwości uznania postanowień umowy za niedozwolone;
 - c) złożenia przez konsumenta oświadczenia o otrzymaniu przez niego wyczerpującej informacji o skutkach (konsekwencjach prawnych) jakie wiążą się z brakiem możliwości dalszego obowiązywania umowy, w tym informacji o możliwości występowania przez przedsiębiorcę z roszczeniami restytucyjnymi i zakresie tych roszczeń;
 - d) zweryfikowania w postępowaniu sądowym wiedzy (świadomości) konsumenta odnośnie skutków (konsekwencji prawnych) braku możliwości dalszego obowiązywania umowy bądź pouczenia o takich skutkach udzielonego przez sąd;
 - e) lub też od wydania przez sąd prawomocnego wyroku rozstrzygającego spór pomiędzy przedsiębiorcą i konsumentem;

- 2) postanowienie odsyłające SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 18 stycznia 2022 r.⁵⁰³, w którym sformułowano trzy pytania prejudycjalne dotyczące omawianego zagadnienia, zgodnie z którymi SR oczekiwał wskazania przez TSUE,

⁵⁰² Zob. postanowienie SO w Warszawie z 19.11.2021 r., XXV C 1797/17, zmienione postanowieniem SO w Warszawie z 17.12.2021 r., XXV C 1797/17, curia.europa.pl; postępowanie w przedmiotowej sprawie zostało zakończone wydaniem przez TSUE w dn. 14.12.2023 r. wyroku w sprawie *Getin Noble Bank*.

⁵⁰³ Zob. postanowienie SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 18.01.2022 r., I C 1173/20, curia.europa.pl; postępowanie w przedmiotowej sprawie zostało zakończone wydaniem przez TSUE w dn. 7.12.2023 r. wyroku w sprawie *mBank*.

czy zgodna z przepisami dyrektywy 93/13 jest taka wykładnia przepisów prawa krajowego, zgodnie z którą:

- a) umowa, w której zawarto warunek nieuczciwy i która to umowa bez tego warunku nie może być dalej wykonywana, staje się *trwale bezskuteczna* (a zatem nieważna z mocą wsteczną od chwili jej zawarcia) dopiero po złożeniu przez konsumenta oświadczenia, że nie wyraża on zgody na utrzymanie w mocy nieuczciwego warunku, jest świadomy konsekwencji nieważności umowy i tym samym wyraża zgodę na nieważność umowy;
 - b) bieg terminu przedawnienia roszczenia przedsiębiorcy o zwrot świadczeń nienależnych spełnionych na podstawie umowy rozpoczyna się dopiero od daty, w której konsument złożył oświadczenie, o którym mowa powyżej i to nawet w sytuacji, gdy uprzednio konsument wezwał przedsiębiorcę do zapłaty kwot wynikających z zaistniałej abuzywności umowy, a także gdy przedsiębiorca mógł spodziewać się, że sformułowana przez niego umowa zawiera nieuczciwe warunki;
 - c) konsument może domagać się zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie dopiero od daty, w której złożył oświadczenie, o którym mowa powyżej, i to nawet w sytuacji, gdy uprzednio wezwał przedsiębiorcę do zapłaty kwot wynikających z zaistniałej abuzywności umowy;
- 3) oraz postanowienie odsyłające SO w Warszawie z dnia 27 stycznia 2023 r.⁵⁰⁴, w którym sformułowano cztery pytania prejudycjalne dotyczące omawianego zagadnienia, zgodnie z którymi SO oczekuje wskazania przez TSUE, czy zgodna z przepisami dyrektywy 93/13 jest taka wykładnia przepisów prawa krajowego, podług której:
- a) konsument nie może skutecznie dochodzić od przedsiębiorcy roszczeń wynikających z zawarcia w umowie nieuczciwych warunków dopóki nie złoży oświadczenia, że nie zgadza się na utrzymanie w mocy nieuczciwych warunków umownych, zgadza się na wyłączenie ich stosowania oraz

⁵⁰⁴ Zob. postanowienie SO w Warszawie z 27.01.2023 r., XXVIII C 1848/21, curia.europa.pl; postępowanie w przedmiotowej sprawie zostało zarejestrowane przed TSUE pod sygn. akt C-348/23.

- rozumie i akceptuje wynikające z tego konsekwencje, obejmujące potencjalnie nieważność całej umowy;
- b) konsument nie może skutecznie dochodzić od przedsiębiorcy zwrotu świadczenia nienależnego spełnionego na podstawie nieuczciwych warunków umownych, dopóki nie złoży powyższego oświadczenia;
 - c) roszczenie konsumenta o zwrot świadczenia nienależnego spełnionego na podstawie nieuczciwych warunków umownych nie jest wymagalne, dopóki nie złoży powyższego oświadczenia;
 - d) przedsiębiorca nie ma wobec konsumenta obowiązku zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie w spełnieniu świadczenia, dopóki nie zapozna się z powyższym oświadczeniem konsumenta.

Postępowania przed TSUE zainicjowane dwoma pierwszymi ze wskazanych powyżej postanowień odsyłających zakończyły się już wydaniem przez TSUE wyroków odpowiednio w dniach 7 i 14 grudnia 2023 r.⁵⁰⁵, a wnioski płynące ze wskazanych orzeczeń mają istotne znaczenia dla oceny charakteru prawnego sankcji *braku związania* konsumenta z art. 385¹ § 1 KC. Wzmacniają one – moim zdaniem – argumentację, zgodnie z którą przewidziana ww. normą sankcja *bezskuteczności abuzywnej* stanowi odrębny typ wadliwości czynności prawnej, posiadający cechy jedynie częściowo zbieżne z sankcją *bezskuteczności zawieszanej*, które to cechy nie są jednak zbieżne w zakresie sposobu określania wymagalności świadczeń oraz przedawnienia roszczeń konsumenta powstających na skutek zaistnienia każdej z powyższych sankcji, co postulował SN w treści uchwały III CZP 6/21, nadając jej moc zasady prawnej.

W wyroku z dnia 7 grudnia 2023 r. w polskiej sprawie *mBank*⁵⁰⁶ unijny Trybunał stanął bowiem na stanowisku, zgodnie z którym art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 „*stoją na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą wykonywanie praw, które konsument wywodzi z tej dyrektywy, jest uzależnione od złożenia przez tego konsumenta przed sądem oświadczenia, w którym twierdzi on, po pierwsze, że nie wyraża zgody na utrzymanie w mocy tego warunku, po drugie, że jest świadomy z jednej strony faktu, że nieważność wspomnianego warunku pociąga za sobą nieważność wspomnianej*

⁵⁰⁵ Zob. wyroki TSUE: *mBank* i *Getin Noble Bank*.

⁵⁰⁶ Zob. wyrok TSUE *mBank*, pkt 59-60 oraz pkt 1 sentencji.

umowy, a z drugiej - konsekwencji tego uznania nieważności, i po trzecie, że wyraża zgodę na uznanie tej umowy za nieważną”. W opinii TSUE niedopuszczalne jest bowiem, aby wymagany dyrektywą 93/13 skutek posłużenia się przez przedsiębiorcę warunkiem nieuczciwym w postaci *braku związania* konsumenta takim warunkiem był zawieszony albo uzależniony od spełnienia przesłanek przewidzianych przez prawo krajowe lub wynikających z orzecznictwa krajowego, w tym od obowiązku złożenia przez konsumenta jakiegokolwiek sformalizowanego oświadczenia. Rozwiązanie przeciwne zachęcałoby w opinii TSUE „przedsiębiorców do odrzucania pozasądowych żądań konsumentów mających na celu stwierdzenie nieważności nieuczciwych warunków, zważywszy, że są oni zobowiązani, w celu dochodzenia swoich praw wynikających ze wspomnianej dyrektywy, do złożenia sformalizowanego oświadczenia przed sądem”⁵⁰⁷.

Analogiczne wnioski płyną z drugiego ze wskazanych powyżej orzeczeń TSUE, wydanego również w polskiej sprawie dotyczącej innego przedsiębiorcy – *Getin Noble Bank* (obecnie w upadłości). Rozważając sposób obliczania terminu przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy i konsumenta wynikający z przyjętej przez SN w uchwale III CZP 6/21 koncepcji *bezskuteczności zawieszanej* postanowienia abuzywnego do czasu złożenia przez konsumenta konstytutywnego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów rzeczzonego postanowienia lub całej umowy, TSUE uznał, że wynikająca z treści ww. uchwały SN sytuacja, w której termin przedawnienia roszczeń konsumenta wynikających z następczej *trwałej bezskuteczności* (nieważności) umowy rozpoczyna bieg przed dniem, w którym sąd stwierdzi ową *trwałą bezskuteczność* tej umowy, mimo że termin ten nie upływa, zanim konsument powziął wiedzę o jego prawach lub w racjonalny sposób mógł się o nich dowiedzieć, podczas gdy termin przedawnienia przewidziany dla odpowiednich roszczeń przedsiębiorcy rozpoczyna bieg w dniu, w którym sąd stwierdzi tę trwałą bezskuteczność, stanowi asymetrię mogącą naruszyć ochronę tego konsumenta zagwarantowaną w dyrektywie 93/13⁵⁰⁸.

⁵⁰⁷ *Ibidem*, pkt 61.

⁵⁰⁸ Zob. wyrok TSUE *Getin Noble Bank*, pkt 63, 66; w treści orzeczenia TSUE odwołał się do opinii rzecznik generalnej *I. Kokott* wydanej w sprawie dotyczącej dyrektywy 2008/48/WE (o kredyt konsumencki), w której zauważono, że różne terminy przedawnienia przewidziane z jednej strony dla przedsiębiorców, a z drugiej strony dla konsumentów, tworzą asymetrię środków prawnych, które mogą naruszać skuteczność ochrony przewidzianej w tej dyrektywie (zob. opinia rzecznik generalnej *I. Kokott* w sprawie *Cofidis* pkt 63-67).

Uznać zatem należy, iż składanie sformalizowanego oświadczenia zawierającego postulowane przez SN w uchwale III CZP 6/21 elementy jako warunku *sine qua non* zastosowania sankcji z art. 385¹ § 1 KC zostało skutecznie zakwestionowane przez TSUE w wskazanych powyżej wyrokach w sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank*, czyniąc tym samym konstrukcję *bezskuteczności zawieszanej* w zasadzie nieprzydatną do opisu skutków zastosowania sankcji z art. 385¹ § 1 KC, przynajmniej w zakresie sytuacji prawnej konsumenta, w jakiej znajduje się on w sytuacji posłużenia się przez przedsiębiorcę warunkiem nieuczciwym. Zakwestionowany został bowiem przypisywany oświadczeniu konsumenta przez SN w uchwale III CZP 6/21 konstytutywny skutek, zgodnie z którym do momentu złożenia rzeczonych oświadczenia klauzula abuzywna jest *zawieszona* i staje się:

- 1) albo *trwale bezskuteczna* ze skutkiem *ex tunc* – jeżeli konsument złoży oświadczenie, że chce skorzystać z ochrony;
- 2) albo skuteczna ze skutkiem *ex tunc* – jeżeli konsument złoży oświadczenie, że z ochrony korzystać nie chce.

Ł. Węgrzynowski trafnie zwraca uwagę na wadliwość przyjętego przez SN konstytutywnego charakteru obydwu ze wskazanych powyżej oświadczeń. Ze skutkiem konstytutywnym oświadczenia konsumenta mamy bowiem do czynienia wyłącznie w sytuacji złożenia przez konsumenta oświadczenia, że nie chce skorzystać z ochrony i wyraża zgodę na dalsze związanie warunkiem nieuczciwym⁵⁰⁹. Tylko wówczas bowiem oświadczenie konsumenta wpływa konstytutywnie na skuteczność wadliwej czynności prawnej poprzez przywrócenie jej rzeczonych skuteczności ze skutkiem *ex tunc* i takie ujęcie problematyki jest możliwe do pogodzenia ze skutecznym *ex lege* charakterem sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, powiązanej w przypadku chęci zrzeczenia się ochrony przez konsumenta z możliwością *sanowania (konwalidacji, uzdrowienia)* wadliwej dotychczas czynności prawnej.

W przypadku zaś chęci skorzystania przez konsumenta z ochrony płynącej z art. 385¹ § 1 KC, żadna sformalizowana czynność nie powinna być od niego wymagana. W zakresie powyższego należy przywołać wyrok TSUE w sprawie *mBank*, gdzie wskazano wprost, że

⁵⁰⁹ Zob. Węgrzynowski Ł., Wybrane materialne i procesowe aspekty sporu frankowego. Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23, LEX/el. 2023, s. 7.

możliwość podjęcia przez konsumenta czynności, która stanowi zrzeczenie się możliwości powołania się na ochronę przewidzianą w dyrektywie 93/13, sama w sobie oznacza, że konsument z ochrony wynikające z art. 385¹ § 1 KC korzysta od razu i do jej uruchomienia nie są konieczne żadne działania z jego strony⁵¹⁰.

W efekcie, zakwestionowany został również – będący pochodną uchwały III CZP 6/21 – mechanizm, którego skutkiem jest ograniczenie należnych konsumentom odsetek za opóźnienie przedsiębiorcy w spełnieniu dochodzonych świadczeń za okres liczony od dnia doręczenia przedsiębiorcy stosownego wezwania do zapłaty do dnia złożenia przez konsumenta oświadczenia o cechach wskazanych w uchwale III CZP 6/21, czy też nawet do dnia uprawomocnienia się wyroku stwierdzającego nieważność (*trwałą bezskuteczność*) rozpatrywanej umowy. Jak trafnie zauważył TSUE w wyroku *Getin Noble Bank* „przyjęta przez Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 7 maja 2021 r. wykładnia prawa polskiego, która oznacza, że termin przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy rozpoczyna bieg dopiero od dnia uprawomocnienia się wyroku stwierdzającego nieważność rozpatrywanej umowy kredytu hipotecznego, skutkowałaby również tym, że przedsiębiorca ten naruszałby obowiązki umowne tej umowy dopiero od tej daty”⁵¹¹. Tego typu podejście jest nie do pogodzenia z charakterem prawnym skutecznej *ex lege* sankcji *bezskuteczności abuzywnej*. Z praktyki wynika przy tym, iż w konsekwencji przyjęcia rzeczony konstrukcji konsumenci byli niejednokrotnie pozbawiani odsetek za opóźnienie w spełnieniu świadczenia przez przedsiębiorcę nawet za kilka lat pomiędzy dniem złożenia pozwu a dniem złożenia przed sądem krajowym oświadczenia zgodnego z wymogami stawianymi przez SN w uchwale III CZP 6/21, jak też pozbawiani byli możliwości skutecznego podniesienia zarzutu potrącenia własnego roszczenia z roszczeniem banku wobec rzekomego braku zaistnienia stanu wymagalności roszczeń restytucyjnych.

⁵¹⁰ Zob. wyrok TSUE *mBank*, pkt 57.

⁵¹¹ Zob. wyrok TSUE *Getin Noble Bank*, pkt 71; należy zauważyć, iż TSUE w zakresie oceny zastosowanego przez SN w uchwale III CZP 6/21 pojęcia *trwałej bezskuteczności* odwołuje się – w ślad za sądem odsyłającym – aż do chwili prawomocności wyroku stwierdzającego stan rzeczony *trwałej bezskuteczności*, gdyż *de facto* dopiero z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia sądu krajowego w tym przedmiocie stan bezskuteczności postanowienia i następnie całej umowy uzyskuje – w rozumieniu przyjętym w uchwale III CZP 6/21 – przymiot trwałości, co następuje w wyniku deklaratoryjnego orzeczenia sądu stwierdzającego zaistnienie *bezskuteczności* postanowienia, jednak skutecznej nie *ex tunc* lecz dopiero od chwili złożenia konstytutywnego oświadczenia konsumenta.

Stanowisko wyrażone przez TSUE w wyrokach *mBank* i *Getin Noble Bank*, przywracające faktyczną skuteczność *ex lege* sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, zostało pozytywnie przyjęte w aktualnym orzecznictwie sądów powszechnych. Powyższą kwestię modelowo opisał SA w Rzeszowie w wyroku z dnia 29 grudnia 2023 r. wskazując, iż „*aktualne orzecznictwo TSUE wyrażone w sprawach rozpoznawanych na gruncie umów z konsumentami w sprawach polskich jednoznacznie stawia na brak możliwości pozbawienia konsumenta odsetek za opóźnienie od momentu upływu terminu nałożonego na danego przedsiębiorcę do wykonania zobowiązania umownego po tym, jak przedsiębiorca ten otrzyma wezwanie do zwrotu świadczeń zapłaconych jemu w wykonaniu tej umowy*⁵¹²”.

Reasumując, wobec treści orzeczeń TSUE wydanych w sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank*, należy odrzucić pogląd wyrażony w uchwale III CZP 6/21, zgodnie z którym:

- 1) zastosowanie konstrukcji *bezskuteczności zawieszanej* oznacza, że z dniem odmowy potwierdzenia klauzuli (co może wydarzyć się zarówno przed sądem jak i pozasądowo, z tym, że każdorazowo wymagane jest wyraźne oświadczenie konsumenta potwierdzające otrzymanie wyczerpujących informacji na temat skutków odmowy potwierdzenia nieuczciwego warunku) ustaje stan zawieszenia a umowa (dotychczas kulejąca) staje się *trwale bezskuteczna*⁵¹³, względnie – w razie wystąpienia obiektywnej możliwości – obowiązuje dalej bez bezskutecznego postanowienia, bądź też staje się skuteczna z mocą wsteczną w

⁵¹² Zob. wyrok SA w Rzeszowie z 29.12.2023 r., I ACa 258/23, niepubl.; SA uznał, że skoro konsumenci złożyli reklamacje dotyczącą umowy, w której przedstawili swoje stanowisko dotyczące postanowień abuzywnych w niej zawartych, to już wówczas doszło do powstania stanu wymagalności roszczeń restytucyjnych wynikających z upadku umowy w całości, stąd też w opinii Sądu odpis pozwu winien zostać potraktować przez przedsiębiorcę jako wezwanie do zapłaty, od którego to momentu należne są konsumentom odsetki za opóźnienie w zwrocie świadczeń nienależnie przez przedsiębiorcę otrzymanych.

⁵¹³ Należy przy tym zaobserwować obecnie daleko idące rozbieżności w zakresie stosowanej w judykaturze sądów powszechnych i samego SN nomenklatury stosowanej do określenia skutków usunięcia abuzywności, które spowodują brak możliwości dalszego istnienia stosunku prawnego. Wymiennie stosowane są obecnie określenia „*nieważność*”, „*upadek*”, „*trwała bezskuteczność*” czy w końcu – jak w uzasadnieniu uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109 – „*brak związania umową w całości*”.

kształcie nadanym tzw. regulacją zastępczą, o ile zaistnieją przesłanki do utrzymania umowy w mocy w drodze jej uzupełnienia przez sąd⁵¹⁴;

- 2) roszczenia restytucyjne stron umowy obciążonej wadą abuzywności powodującą brak możliwości jej dalszego funkcjonowania po wyłączeniu warunku nieuczciwego stają się wymagalne dopiero z chwilą zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* postanowienia i – następnie – całej umowy (a zatem w okresie trwania stanu bezskutecznego zawieszenia wymagalne nie są i nie upływa termin ich przedawnienia) – tego typu wnioski jest bowiem uprawniony wyłącznie w odniesieniu do sytuacji, w jakiej znajduje się przedsiębiorca a nie konsument⁵¹⁵;
- 3) stan *trwalej bezskuteczności* postanowienia i – następnie – całej umowy wymaga złożenia przez konsumenta stosownego (*sui generis* konstytutywnego) oświadczenia, w którym wskaże on (lub też potwierdzi, o ile wcześniejsze wskazanie nie spełniało stawianych przez SN wymogów) sądowi krajowemu, czy chce zostać objęty ochroną płynącą z normy art. 385¹ § 1 KC czy też ochrony tej woli się zrzec⁵¹⁶;
- 4) do czasu złożenia oświadczenia, o którym mowa powyżej – przedsiębiorca nie pozostaje w opóźnieniu w spełnieniu świadczenia restytucyjnego dotyczącego zwrotu świadczeń pobranych nienależnie w związku z posłużeniem się nieuczciwym warunkiem umownym – tym samym konsumentowi nie należą się odsetki za opóźnienie za okres do dnia złożenia oświadczenia spełniającego stawiane przez SN wymogi.

Wynikający z uchwały III CZP 6/21 postulat przyjęcia konstytutywnego charakteru oświadczenia konsumenta co do dalszych losów niedozwolonego postanowienia umownego również w przypadku, gdy oświadczenie to polegać ma *de facto* wyłącznie na potwierdzeniu chęci skorzystania z przysługującego konsumentowi, skutecznego *ex lege* prawa bycia niezwiązanym warunkiem umownym uznanym przez sąd krajowy za nieuczciwy, jest zatem błędny i nie do pogodzenia z charakterem prawnym sankcji *bezskuteczności abuzywnej* płynącym z treści przepisów dyrektywy 93/13, dookreślonym

⁵¹⁴ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.7.2.

⁵¹⁵ Zob. również uwagi zawarte w 5.1.1., 5.1.2., 5.1.3. oraz 5.4.4.

⁵¹⁶ Co *nota bene* w praktyce się w zasadzie w ogóle nie wydarza, a możliwości tej często – moim zdaniem – poświęcana jest zdecydowanie zbyt duża część uwagi w zakresie problematyki nieuczciwych warunków umownych zawieranych w umowach adhezyjnych.

w najnowszym orzecznictwie TSUE. Sankcja ta bowiem – jako odrębny rodzaj wadliwości czynności prawnej występujący wyłącznie w stosunkach konsumenckich – musi charakteryzować się przynajmniej następującymi cechami:

- 1) działaniem *ex lege* – czyli bez konieczności podjęcia przez konsumenta żadnych sformalizowanych działań (sąd krajowy ma obowiązek zbadać umowę zawartą przez przedsiębiorcę pod kątem występowania warunków nieuczciwych z urzędu; niedopuszczalne jest oczekiwanie na złożenie przez konsumenta żadnego dodatkowego – wykraczającego poza wezwanie do zapłaty czy też złożenie pozwu – oświadczenia jak również oczekiwanie na podjęcie przez konsumenta żadnego dodatkowego działania);
- 2) działaniem ze skutkiem *ex tunc* – czyli konsument ma znaleźć się w sytuacji, w jakiej byłby gdyby warunek nigdy nie zaistniał (warunek obarczony jest wadą od chwili jego zredagowania przez przedsiębiorcę – stąd też niedopuszczalne jest takie kształtowanie wykładni prawa krajowego, zgodnie z którym skutek w postaci braku związania konsumenta następuje dopiero od chwili, w której konsument potwierdzi chęć skorzystania z dobrodziejstwa sankcji *bezskuteczności abuzywnej*);
- 3) działaniem równoważnym innym wadliwościom prawnym przewidzianym w prawie krajowym o charakterze *ex lege* i *ex tunc*, a zatem instytucjom skutkującym powstaniem stanu wymagalności roszczeń restytucyjnych już w chwili spełnienia świadczenia nienależnego lub upływu terminu wyznaczonego przedsiębiorcy na zwrot świadczenia nienależnego jako bezterminowego w rozumieniu art. 455 KC.

Opisany powyżej, odmienny od innych rodzajów wadliwości czynności prawnych charakter sankcji *bezskuteczności abuzywnej* czyni moim zdaniem niemożliwym jednorodne określenie charakteru prawnego roszczeń restytucyjnych przysługujących konsumentowi i przedsiębiorcy. Asymetryczny charakter rzeczony sankcji – służącej ochronie wyłącznie jednej strony czynności prawnej – wydaje się wymuszać odmienną kwalifikację charakteru kondycji powstającej po słabszej stronie umowy dotkniętej wadą abuzywności od tej powstającej po stronie przedsiębiorcy⁵¹⁷. Sytuacja prawna przedsiębiorcy, który do otrzymania od konsumenta informacji o zakwestionowaniu

⁵¹⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.4.4.1.

postanowień umowy jest związany rzeczonymi postanowieniami umowy w ich nieuczciwym kształcie, odpowiada roszczeniom restytucyjnym opartym na kondykcji *causa finita*⁵¹⁸ i co do zasady wskazane podejście – wyłącznie w odniesieniu do roszczeń przedsiębiorcy – odpowiadać będzie cechom wskazanego roszczenia kondykcyjnego stypizowanego w treści uchwały III CZP 6/21. W wypadku konsumenta zaś postanowienia niedozwolone nie wiążą go jednak *ex lege*, bez konieczności podejmowania żadnych dodatkowych działań. Sytuacja taka odpowiada zaś roszczeniu restytucyjnemu opartemu na kondykcji *sine causa* względnie *indebiti*. Charakter sankcji bezskuteczności abuzywnej wymaga dodatkowo przyjęcia wymogu świadomości konsumenta co do nieuczciwego charakteru warunku umownego dla rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia jego roszczeń restytucyjnych (*a tempore scientiae*)⁵¹⁹.

Na koniec rozważań w powyższym zakresie należy odnotować, iż trzecie ze wskazanych na wstępie niniejszego rozdziału postępowań w ramach pytań prejudycjalnych odnoszących się do uchwały III CZP 6/21 zakończyło się przed TSUE bez wydawania wyroku, w drodze postanowienia z dnia 3 maja 2024 r. wydanego w trybie art. 99 regulaminu postępowania przed Trybunałem⁵²⁰. Również zgodnie i z tym orzeczeniem przepisy dyrektywy 93/13 stoją na przeszkodzie takiej wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą skutki prawne wiążące się ze stwierdzeniem nieważności (*trwalej bezskuteczności*) umowy uzależnione są od wypełnienia przez tego konsumenta warunku zawieszającego w postaci złożenia przed sądem krajowym sformalizowanego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów umowy⁵²¹.

Niekompatybilności poglądów prawnych wyrażonych przez SN w uchwale III CZP 6/21 z wymogami stawianymi względem sankcji *bezskuteczności abuzywnej* przez TSUE, jak się wydaje starał się zaradzić również SN w ramach uchwały pełnego składu Izby Cywilnej

⁵¹⁸ Zob. *Lętowska E.*, Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim, www.bip.brpo.gov.pl, s. 6

⁵¹⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.4.4.2.

⁵²⁰ Którą to procedurę TSUE zastosował ostatnio już kilkakrotnie w polskich sprawach dotyczących zakresu roszczeń restytucyjnych przysługujących stronom *trwale bezskutecznej* umowy. Każdorazowo TSUE wskazał, iż przedmiotową kwestię w sposób precyzyjny Trybunał rozstrzygnął w wyroku w sprawie *Szcześniak* i tym samym nie ma podstaw do formułowania jakichkolwiek roszczeń restytucyjnych *sensu largo* (zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.).

⁵²¹ Zob. postanowienie TSUE *BNP Paribas Bank Polska S.A.*, pkt 35 i sentencja orzeczenia.

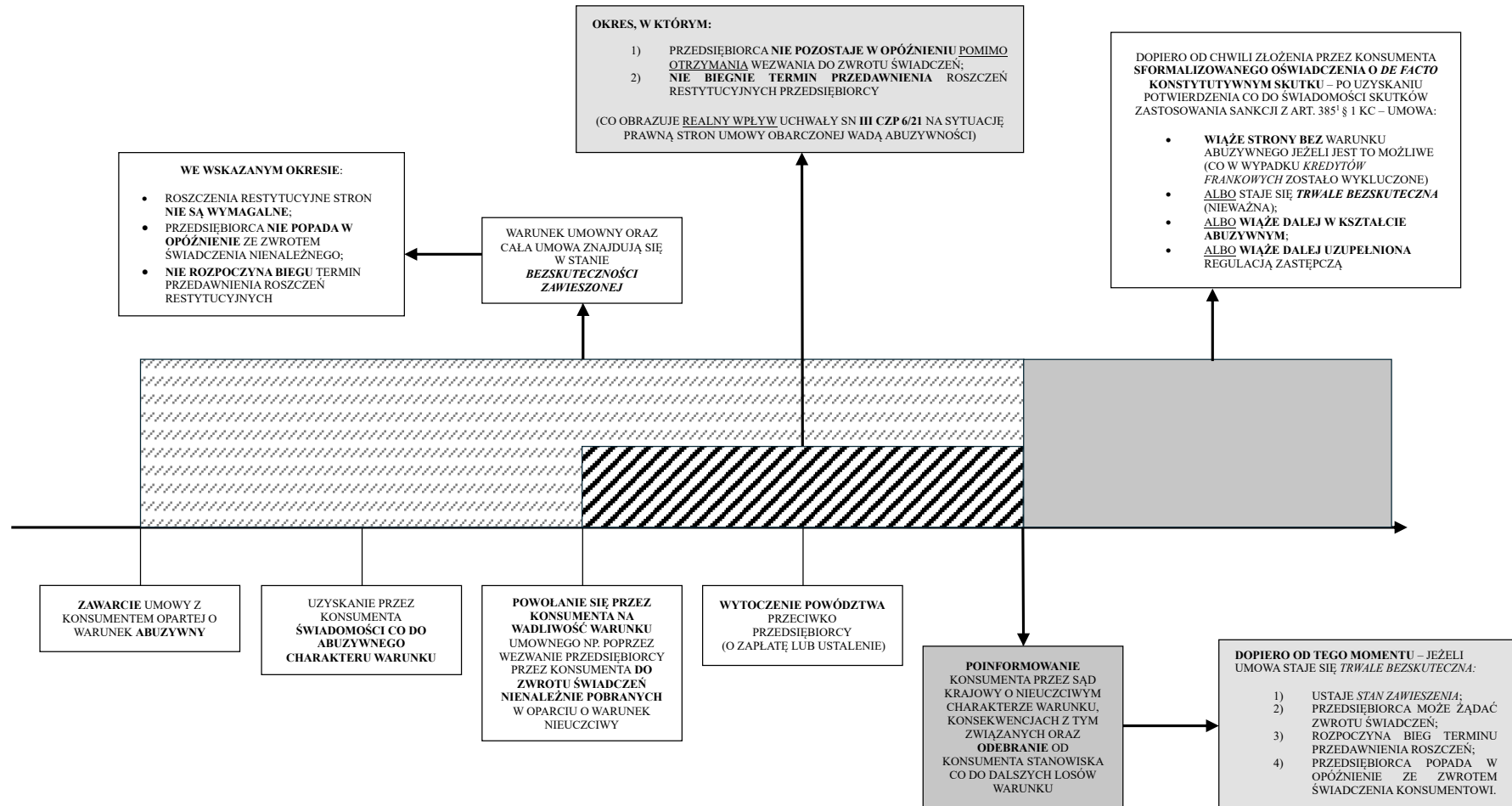
SN z dnia 25 kwietnia 2024 r.⁵²², wskazując w ramach punktu 4 sentencji, iż w przypadku, gdy „*umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy*”, który to pogląd jest istotną korektą stanowiska zaprezentowanego w uchwale SN z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), gdyż oznacza powrót do klasycznego rozumienia wymagalności roszczeń w zakresie świadczenia nienależnego wynikającego z abuzywności, które to roszczenia – mające charakter bezterminowy – wymagalność uzyskują podług normy art. 455 KC niezwłocznie po wezwaniu przedsiębiorcy do spełnienia świadczenia⁵²³.

⁵²² Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna); należy jednak zauważyć, iż oceny charakteru prawnego sankcji *braku związania* konsumenta z art. 385¹ § 1 KC nie dotyczyło wprost żadne z pytań sformułowanych przez Pierwszą Prezes SN; kwestii ta wydaje się jednak na tyle fundamentalna, iż powinna poprzedzać rozważania SN dotyczące zagadnień poruszonych przez Pierwszą Prezes we wniosku z 29.01.2021 r. (III CZP 11/21).

⁵²³ Pełnego skład Izby Cywilnej SN wyjaśnił w tym zakresie, że oświadczenie w przedmiocie zakwestionowania względem banku związania postanowieniami umowy nie wymaga dla swojej skuteczności żadnej formy szczególnej, w tym zwłaszcza złożenia go przed sądem. Jak trafnie zauważa SN wystarczające w tej mierze jest spełnienie wymagań sformułowanych przez ustawodawcę w art. 60 k.c., a zatem wola konsumenta może być wyrażona przez każde zachowanie się, które ujawnia jego wolę w sposób dostateczny.

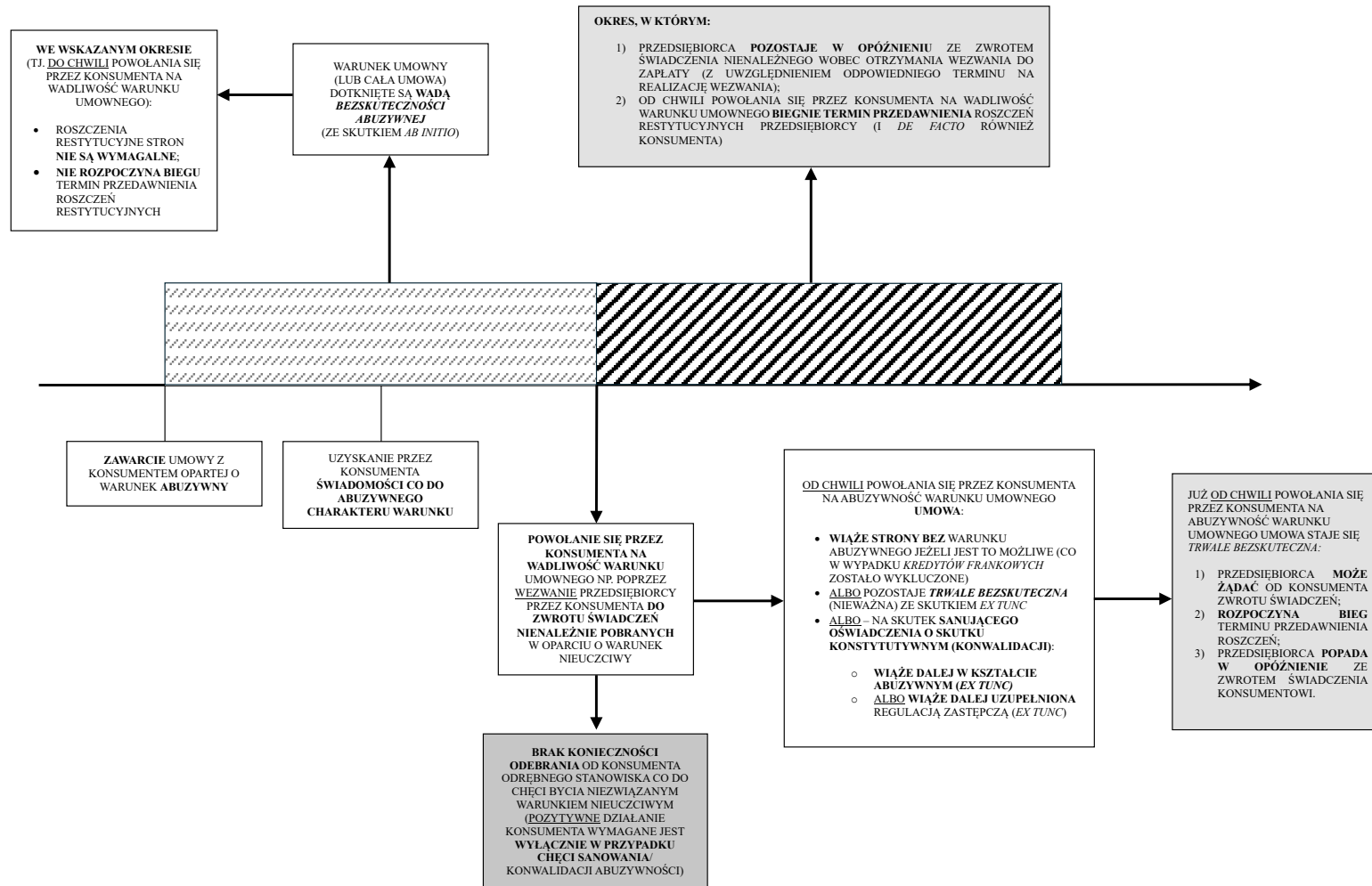
Rys. 3.

Schemat przedstawiający wpływ uchwały SN III CZP 6/21 na sytuację prawną stron umowy obciążonej wadą abuzywności.

Rys. 4.

Schemat przedstawiający sposób działania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* zgodnie z wytycznymi TSUE oraz uchwałą SN III CZP 25/22.

3.10 BADANIE ABUZYWNOŚCI WEDŁUG STANU Z CHWILI ZAWARCIA UMOWY.

W starszym orzecznictwie SN pojawił się pogląd, zgodnie z którym sposób wykonywania umowy przez poszczególne jej strony, w tym zwłaszcza przez przedsiębiorcę, winien podlegać badaniu przy ocenie abuzywności postanowień umownych⁵²⁴. Sprowadzało się to w zasadzie to przyjęcia założenia, że przedsiębiorca, który nie korzysta ze skonstruowanych przez siebie klauzul abuzywnych, zachowuje się uczciwie i tym samym sankcja wskazana w art. 385¹ § 1 KC nie powinna mieć zastosowania. Problem ten dotyczył przede wszystkim tzw. *klauzul modyfikacyjnych*, w tym klauzul waloryzacyjnych zawieranych masowo w umowach kredytów *frankowych*, co do których w orzecznictwie TSUE kładzie się szczególny nacisk na uwzględnienie zasady transparentności, której istotą jest zapewnienie konsumentowi, na podstawie jasnych i zrozumiałych kryteriów, możliwości przewidzenia skutków postanowienia, w tym zwłaszcza zmian, jakie może wprowadzić przedsiębiorca w toku wykonywania umowy lub ich konsekwencji ekonomicznych⁵²⁵.

Powyższy, dalece błędny i nie dający się pogodzić z przepisami dyrektywy 93/13 pogląd był – w mojej opinii – wynikiem koincydencji dwóch czynników. Po pierwsze, polski Ustawodawca wprowadzając do KC przepis art. 385² KC wskazał w jego treści, że „*oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy*”. Zatem literalne brzmienie rzeczzonego przepisu nie wskazuje, czy „*stan z chwili zawarcia umowy*” odnosi się również do drugiej z kluczowych przesłanek abuzywności, tzn. rażącego naruszenia interesów konsumenta⁵²⁶. Po drugie, doszło do oczywistego błędu w polskim tłumaczeniu art. 4 ust. 1 samej dyrektywy 93/13 (której transpozycję stanowi norma art. 385² KC). W pierwotnym brzmieniu polskiego tłumaczenia art. 4 ust. 1 wskazano bowiem, że „*nieuczciwy charakter warunków umowy jest określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy i z odniesieniem, w czasie wykonania umowy, do wszelkich okoliczności związanych z wykonaniem umowy*” co następnie sprostowano dopiero w 2016 r., nadając rzeczonemu przepisowi brzmienie, zgodnie z którym „*nieuczciwy charakter warunków umowy jest*

⁵²⁴ Zob. wyrok SN z 19.03.2015 r., IV CSK 362/14, OSNC-ZD 2016/C/49.

⁵²⁵ Zob. wyroki TSUE: *Kásler*, pkt 73; *Matei*, pkt 74 oraz *Van Hove*, pkt 41.

⁵²⁶ Na temat przesłanek wdrożenia sankcji zob. uwagi zawarte w ramach rozdziału 3.12.

określany z uwzględnieniem rodzaju towarów lub usług, których umowa dotyczy i z odniesieniem, w momencie zawarcia umowy, do wszelkich okoliczności związanych z zawarciem umowy.” Błąd polegał zatem na posłużeniu się określeniem „wykonania umowy” w miejsce określenia „zawarcia umowy”, co trudno wytłumaczyć w racjonalny sposób. Należy przy tym podkreślić, iż w żadnej innej wersji językowej dyrektywy nie posługiwano się pojęciami związanymi z etapem wykonywania umowy⁵²⁷.

Ze sprostowanej wersji polskiego tłumaczenia dyrektywy wynika zatem wprost, iż to chwila zawarcia umowy – a nie okres jej wykonywania – jest miarodajnym momentem dla oceny „nieuczciwego charakteru warunków umowy”, który to charakter, jak wynika z art. 3 ust. 1 dyrektywy, obejmuje zarówno przesłankę sprzeczności z wymaganiami dobrej wiary jak i znaczącej nierównowagi praw i obowiązków na niekorzyść konsumenta, które to przesłanki odpowiadają zgodności z dobrymi obyczajami oraz rażącemu naruszeniu interesów konsumenta występującymi w treści art. 385¹ KC. Co więcej, również motyw 16 dyrektywy 93/13 wskazuje, aby przy ocenie nieuczciwości warunku brać pod uwagę zwłaszcza siłę przetargową stron umowy, a w szczególności fakt czy konsument był zachęcany do wyrażenia zgody na zawarcie umowy i tym samym na warunki umowne zaproponowane mu przez przedsiębiorcę⁵²⁸.

Niepełna treść normy art. 385² KC oraz wadliwe polskie tłumaczenie art. 4 ust. 1 dyrektywy doprowadziły do powstania w orzecznictwie sądów powszechnych oraz SN rozbieżności w wykładni prawa, w związku z którymi Rzecznik Finansowy wystąpił do tego Sądu o rozstrzygnięcie „czy na podstawie art. 385¹ i 385² ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. - Kodeks cywilny (Dz.U. 1964 Nr 16 poz. 93 ze zm.; dalej: KC), badanie, w kontroli incydentalnej, przesłanek zgodności z dobrymi obyczajami i rażącego naruszenia interesów konsumenta - a więc nieuczciwego (abuzywnego) charakteru postanowienia (warunku) umowy - dokonywane jest według stanu z chwili zawarcia umowy, biorąc pod uwagę jej normatywną treść, uwzględniając okoliczności jej zawarcia oraz z odniesieniem, w momencie jej zawarcia, do innych warunków tej umowy lub innej umowy, od której ta jest zależna, czy też ocena ta dokonywana jest z uwzględnieniem sposobu stosowania

⁵²⁷ Zob. Gontarski W., Parachimowicz I., Błędnie przetłumaczony przepis dyrektywy przyczyną absurdalnych rozbieżności w orzecznictwie sądów polskich. Głosa do uchwały SN z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, PiP 2023/8/171-180.

⁵²⁸ Zob. Kubiak-Cyrul A. w: Kodeks cywilny, Komentarz, Red. Załucki M., CH Beck 2023, s. 843.

(wykonywania) badanego postanowienia i umowy w praktyce w okresie od daty jej zawarcia do chwili wyrokowania?”.

SN w składzie 7 sędziów w uchwale z dnia 20 czerwca 2018 r.⁵²⁹ na tak zadane pytanie udzielił jednoznacznej odpowiedzi, zgodnie z którą „oceny czy postanowienie umowne jest niedozwolone (art. 385¹ § 1 KC), dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy”, wskazując nadto w pisemnych motywach rozstrzygnięcia, iż „z powołanych przepisów dyrektywy 93/13, interpretowanych z uwzględnieniem orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, wynika jasno, iż okoliczności, które zaistniały po zawarciu umowy, nie mają znaczenia dla oceny abuzywności postanowienia”. Przy czym, co istotne, badanie sposobu wykonania umowy zostało wykluczone wprost w odniesieniu do obydwu przesłanek abuzywności wskazanych w 385¹ § 1 KC, tj. zarówno w odniesieniu do przesłanki kształtowania praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami jak i przesłanki rażącego naruszenia jego interesów. W wyroku z dnia 15 listopada 2019 r.⁵³⁰ SN potwierdził pogląd wyrażony w treści omawianej uchwały, wskazując, iż „bez znaczenia jest przy tym to, czy i w jaki sposób umowa jest wykonywana. (...) Zdarzenia późniejsze nie mogą w związku z tym determinować wniosków co do tego, czy, w jakim zakresie i z jakiego powodu postanowienie umowy zawartej z konsumentem ma charakter niedozwolony”.

Obecnie wydaje się, że kwestia ta nie budzi już większych kontrowersji zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie⁵³¹. Analogiczne wnioski płyną również z dorobku orzeczniczego TSUE, w którym przyjmuje się jednoznacznie, że ocena nieuczciwego charakteru umowy nie może zależeć od zdarzeń, które wystąpią po zawarciu umowy⁵³². Należy zwrócić uwagę – na co trafnie wskazał Rzecznik Finansowy we wniosku z dnia 3 kwietnia 2017 r. – że możliwość uwzględnienia sposobu wykonania umowy podczas badania abuzywności poszczególnych jej postanowień jest niemożliwa również ze względu na rodzaj sankcji, jaki został zastosowany w art. 385¹ § 1 KC. Nie ma bowiem wątpliwości – co omówiono w rozdziale 3.9 – że orzeczenie sądu stwierdzające nieuczciwość warunku

⁵²⁹ Zob. uchwała SN (7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019/1/2.

⁵³⁰ Zob. wyrok SN z 15.11.2019 r., V CSK 347/18, OSNC-ZD/2016/C/49.

⁵³¹ Zob. wyrok SN z 19.05.2022 r., II CSKP 797/22, LEX nr 3357620; zob. również wyroki SN z: 27.07.2021 r., V CSKP 49/21, LEX nr 3207798 oraz 2.06.2021 r., I CSKP 55/21, LEX nr 3219740.

⁵³² Zob. wyrok TSUE *Andriuciu*, pkt. 54.

może mieć jedynie deklaratoryjny charakter, co zaś zakłada, że już od chwili zawarcia umowy jest wiadome czy dany warunek jest dozwolony w obrocie konsumenckim czy też nie, a zatem sposób realizacji postanowień umowy, w tym ustalenie czy przedsiębiorca faktycznie korzystał z dysproporcji praw, jest w tym wypadku całkowicie irrelewantne.

3.11 DEFINICJA POSTANOWIENIA UMOWNEGO.

W ramach analizy niedozwolonego charakteru warunku sąd krajowy zobligowany jest w pierwszej kolejności ustalić, co należy uznać za warunek umowy w rozumieniu dyrektywy 93/13, a zatem za zobowiązanie umowne oddzielne od reszty postanowień umowy, mogące stanowić przedmiot indywidualnej analizy pod kątem ewentualnej nieuczciwości jego charakteru. W literaturze przedmiotu wyróżniane są tym kontekście dwa podejścia⁵³³:

- 1) pierwsze, stawiające znak równości między pojęciem postanowienia umowy a pojęciem jednostki redakcyjnej umowy (fragmentem tekstu) oraz;
- 2) drugie, polegające na tym, że decydującego znaczenia nie ma formalna treść i kształt postanowienia, lecz jego materialny i normatywny aspekt.

W przypadku przyjęcia podejścia materialnego przez postanowienie umowy w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC należy rozumieć regułę postępowania wynikającą z danego postanowienia umowy, czyli jego normatywną treść. Bez znaczenia w takim ujęciu pozostaje to, czy normatywną treść postanowienia zawarto w jednej, czy też w kilku jednostkach redakcyjnych tekstu, jeżeli dopiero łączna interpretacja jednego lub więcej zapisów umowy pozwala na odtworzenie prawa czy obowiązku strony umowy. Za poglądem, zgodnie z którym przez postanowienie umowy należy rozumieć regułę postępowania (a więc określoną treść normatywną) przemawia fakt, że w celu ustalenia czy dane postanowienie jest abuzywne, w pierwszej kolejności należy ustalić dokładne jego znaczenie z zastosowaniem dyrektyw wynikających z art. 65 KC, tj. przy użyciu tzw. *kombinowanej*

⁵³³ Zob. *Wżykowski B.*, Skutki uznania abuzywności postanowienia umowy w kontroli incydentalnej, IKAR 2017 nr 8 (6), s. 88.

*metody wykładni*⁵³⁴. Jak trafnie zauważył SN w istotnej z punktu widzenia przedmiotu wywodu uchwale z dnia 20 listopada 2015 r.⁵³⁵, „*choć ta treść normatywna odzwierciedlona jest w żądaniu i sentencji wyroku za pomocą konkretnego sformułowania, to jednak pozostaje ono tylko jej nośnikiem, natomiast w sensie materialnym stwierdzenie niedozwolonego charakteru i zakaz wykorzystywania mają za przedmiot właśnie tę treść. Przedmiotem uznania za niedozwolone i zakazu wykorzystywania jest więc postanowienie w ujęciu materialnym, a nie formalnym*”. SN wytłumaczył przy tym, iż „*nie chodzi o postanowienie o określonym brzmieniu, łącznie z językowym kontekstem wzorca, ale o wysłowioną w nim, przy uwzględnieniu normatywnego kontekstu wzorca umowy, skonkretyzowaną treść normatywną, tj. normę lub jej element, określające prawa lub obowiązki stron*”. Sąd rozstrzyga zatem o niedozwolonym charakterze postanowienia, które ma daną treść normatywną, w związku z czym ewentualne zmiany tego brzmienia i kontekstu nie powodują zmiany oceny charakteru warunku, o ile nie mają wpływu na jego normatywną treść. Jak podkreślił SN, tożsamość postanowienia będzie utrzymana „*gdy zmiany językowe brzmienia postanowienia nie mają znaczenia normatywnego albo jest ono pomijalne*”.

W aktualnym orzecznictwie SN⁵³⁶ przyjmuje się już powszechnie, iż eliminacja klauzuli abuzywnej obejmuje wszystkie postanowienia umowy, które się na nią składają, nawet gdy są zawarte w odrębnych jednostkach redakcyjnych tekstu, z jednoczesnym zakazem podziału treści normatywnej jednego postanowienia w rozumieniu materialnym na część abuzywną i nieabuzywną, który doznaje zaledwie kilku wyjątków dopuszczalnych w skonkretyzowanych stanach faktycznych⁵³⁷. Analogiczne podejście prezentuje w tym zakresie Trybunał Sprawiedliwości UE nakazując badanie materialnej treści postanowień, zwłaszcza pod względem skutków, jakie wywołują, a nie formalnego sposobu ich zapisania⁵³⁸. Pojęcie *warunku umowy* używane przez Trybunał Sprawiedliwości musi być zatem rozumiane jako „*mający znaczenie normatywne fragment oświadczenia, co obejmuje*

⁵³⁴ Zob. uchwała SN z 29.06.1995 r., III CZP 66/95, OSNC 1995/12/168; zob. również wyroki SN: z 29.01.2002 r., V CKN 679/00, Legalis nr 79785; z 7.03.2007 r., II CSK 489/06, Legalis nr 164750 oraz z 20.09.2007 r., II CSK 244/07, Legalis nr 162517.

⁵³⁵ Zob. uchwała (7) SN z 20.11.2015 r., III CZP 17/15, OSNC 2016/4/40; na temat przedmiotowego orzeczenia zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.3.3.

⁵³⁶ Zob. wyroki SN: z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144 oraz z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299.

⁵³⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.3.

⁵³⁸ Zob. wyrok TSUE *Partner*, pkt 42 i 47.

zdanie, ale także fragment zdania o znaczeniu normatywnym”⁵³⁹. Odmienne rozumienie „warunku umowy” mogłoby prowadzić bowiem do przypadkowych rezultatów zależnych jedynie od przyjętej przez strony postaci oświadczenia woli, a mianowicie od tego, czy kilka warunków zostało wyrażonych w odrębnych zdaniach, czy też stanowią elementy jednego, wyodrębnionego językowo lub graficznie, postanowienia umownego.

3.12 PRZESŁANKI ZAISTNIENIA ABUZYWNOŚCI.

Zgodnie z treścią art. 385¹ § 1 KC do uznania danego warunku za nieuczciwy niezbędne jest wykazanie, że postanowienie umowy zawieranej z konsumentem, niezgodnione z nim indywidualnie, kształtuje jego prawa i obowiązki w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając przy tym jego interesy. Nie dotyczy to postanowień określających główne świadczenia stron, w tym ceny lub wynagrodzenia, jeżeli postanowienia takie zostały sformułowane w sposób jednoznaczny i zrozumiały dla konsumenta. Możliwość uznania postanowienia za niedozwolone w rozumieniu przytoczonego przepisu zależy zatem od kumulatywnego spełnienia następujących pięciu przesłanek:

- 1) ustalenia, że dane postanowienie nie dotyczy głównych świadczeń stron, chyba że zostało sformułowane w sposób niezrozumiały i niejednoznaczny dla konsumenta;
- 2) użycia postanowienia przez przedsiębiorcę w relacji z konsumentem;
- 3) braku indywidualnego uzgodnienia treści postanowienia z konsumentem;
- 4) kształtowania przez dane postanowienie praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami;
- 5) oraz rażącego naruszenia interesów konsumenta takim postanowieniem.

3.12.1 ZWIĄZANIE CZYNNOŚCI Z GŁÓWNYM ŚWIADCZENIEM STRON.

Problematyka dotycząca znaczenia postanowienia dotkniętego wadą *bezskuteczności abuzywnej* w kontekście treści całej umowy jest kluczowa już dla samej możliwości

⁵³⁹ Przykładowo, na gruncie interpretacji art. 58 § 3 KC, który odnosi się do nieważności tylko części czynności prawnej uznano, że samodzielny charakter ma postanowienie umowne odnoszące się do powiększenia ceny o podatek od towarów i usług, choć w umowie zawarto jedynie wskazanie, że podana cena to cena *brutto* (zob. wyroki SN: z 27.02.2004 r., V CK 293/03, OSNC 2005/3/51 oraz z 8.06.2017 r., V CSK 563/16, LEX nr 2303442).

uruchomienia reżimu sankcji z art. 385¹ § 1 KC, a następnie również w celu ustalenia skutków uznania abuzywności rzeczowego postanowienia dla dalszego bytu całej umowy. Kontrola istotności wadliwego warunku umownego w kontekście całej umowy winna być przy tym dokonywana dwuetapowo, gdyż każdorazowo odbywa się ona przez pryzmat nieco odmiennych przesłanek:

- 1) Po pierwsze, już na wstępnym etapie dokonywania oceny warunku umownego przez pryzmat przesłanek z art. 385 § 1 KC, należy rozróżnić czy mamy do czynienia z postanowieniem określającym *główne świadczenia stron* – która to przesłanka co do zasady powinna uniemożliwiać wdrożenie reżimu sankcyjnego z art. 385¹ § 1 KC – czy też postanowienie to nie stanowi tego rodzaju świadczeń lub ich nie dotyczy w sposób bezpośredni. Wyjątkiem – co do zasady – powinny być jedynie postanowienia wprowadzające główne świadczenia stron, lecz wyrażone niezrozumiałym językiem, czyli w praktyce w sposób niedookreślony, pozostawiający po stronie przedsiębiorcy możliwość wykonywania postanowienia w sposób niepodlegający rzeczywistej weryfikacji, jak to miało miejsce w przypadku konstrukcji klauzul waloryzacyjnych zawartych w treści umów kredytów *frankowych*, którą to problematykę omówiono szczegółowo w dalszej części opracowania. W wypadku kontroli dokonywanej na tym etapie decydującym kryterium będzie odwołanie się do pojęcia *essentialia negotii* umowy jako kryterium decydującego o możliwości wdrożenia sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym.
- 2) Po drugie, już po przyjęciu, że reżim sankcyjny z art. 385¹ § 1 KC może znaleźć zastosowanie względem badanego postanowienia, a zatem w sytuacji, gdy warunek nie określa głównych świadczeń stron lub też wprowadzając je określa, lecz skonstruowano go językiem niezrozumiałym dla przeciętnego konsumenta, należy ponownie ocenić, czy bez wadliwego postanowienia – które może zarówno zaliczać się do *essentialia negotii* jak i do *accidentalia negotii* – umowa może dalej obowiązywać. W tym wypadku decydujące jest kumulatywne spełnienie dwóch przesłanek niezbędnych dla możliwości zachowania skuteczności (mocy wiążącej) umowy w kształcie powstałym w wyniku usunięcia abuzywności, tj.:
 - a. po usunięciu abuzywności zachowana zostanie minimalna treść umowy niezbędna dla możliwości jej dalszego obowiązywania bez konieczności

stosowania ingerencji pozytywnej w treść pierwotnie nawiązanego stosunku prawnego;

- b. oraz zachowany zostanie charakter prawny umowy o pierwotnie zawartej treści – jeżeli bowiem na skutek usunięcia abuzywności wprowadzie pozostaną wszystkie elementy teoretycznie wystarczające do dalszego wykonywania umowy, lecz jest to równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, iż należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż zamierzone przez strony, wyeliminowanie warunku abuzywnego musi prowadzić do *trwałej bezskuteczności* całej umowy⁵⁴⁰.

Kwestię oceny istotności postanowienia umownego dokonywaną na wstępnym etapie kontroli abuzywności, czyli przy podejmowaniu decyzji co do możliwości uruchomienia mechanizmu weryfikacji postanowienia pod kątem zastosowania sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, omówiono w dalszej części niniejszego rozdziału. Kwestię dotyczącą znaczenia istotności postanowienia umownego dokonywaną celem podjęcia decyzji co do możliwości dalszego funkcjonowania umowy omówiono zaś w ramach rozdziału 3.13.4.

Postanowienia określające główne świadczenia stron nie mogą zostać uznane za niedozwolone postanowienia umowne, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznacznie, co – jak wskazuje *E. Łętowska* – stanowi przyznanie priorytetu zasadzie przejrzystości treści postanowienia umowy (wzorca umownego) nad zasadą kontroli treści umowy⁵⁴¹. Ograniczenie zakresu zastosowania wskazanej przesłanki negatywnej odpowiada bowiem przekonaniu, że każdy podmiot zawierający umowę, w tym także konsument, winien mieć świadomość wiążącego charakteru takiej, określającej główne świadczenia stron klauzuli i to nawet w przypadku, gdy ta jest dla niego rażąco

⁵⁴⁰ Zob. postanowienie SN z 15.02.2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405; do tożsamyh wniosków – na kawie problematyki *kredytów frankowych* – doszedł SN w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742, wskazując w punkcie 2 sentencji orzeczenie, iż w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego – co ma miejsce w wyniku przesądzenia abuzywności klauzuli przeliczeniowej pociągającej za sobą również abuzywność klauzuli ryzyka walutowego – w ten sposób wybrakowana umowa kredytu nie może wiązać także w pozostałym zakresie (zob. także uwagi zawarte w rozdziale 4.5.2.).

⁵⁴¹ Zob. *Łętowska E.*, Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz, CH Beck 2001, s. 99.

niekorzystna⁵⁴². Nie ma bowiem przeciwskażeń – na płaszczyźnie dyspozycji z art. 385¹ § 1 KC, aby konsument zawarł niekorzystną dla siebie umowę, jeżeli jest tak skonstruowana, że nie występują żadne wątpliwości co do skutku prawnego zamierzonego przez strony, w tym przez przedsiębiorcę. Ocena skuteczności takich klauzul będzie wówczas możliwa wyłącznie na podstawie ogólnych regulacji niezastrzeżonych dla słabszej strony kontraktu⁵⁴³.

Należy co do zasady podzielić również pogląd wyrażony przez *A. Olejniczaka*, że w umowach nazwanych ich *essentialia negotii* określają główne świadczenia stron w rozumieniu normy art. 385¹ § 1 KC⁵⁴⁴, jednak ustalenie czy mamy do czynienia z postanowieniami określającymi główne świadczenia stron winno być zawsze dokonywane *ad casum*⁵⁴⁵, zaś „*decydujące znaczenie dla kwalifikacji powinna mieć zawsze ocena charakteru, ogólnej systematyki i całości postanowień umowy, a także jej kontekstu prawnego i faktycznego*”⁵⁴⁶. Autor trafnie przy tym wskazuje, iż co do zasady „*brak możliwości uznania ich [tj. postanowień określających główne świadczenia stron – przyp. M.Ch.] za postanowienia niedozwolone jest oczywisty także z tego względu, że bardzo trudno sobie wyobrazić, aby nie były one przedmiotem indywidualnych uzgodnień*”. Wątpliwości pojawiają się jednak w odniesieniu do postanowień, które „*dotyczą*” głównych świadczeń stron lub są z nimi związane, wpływając na ich zakres, lecz nie „*określają*” wprost tych świadczeń. Za wąską interpretacją rzeczonoego pojęcia zdaje się przemawiać sama treść przepisu art. 385¹ § 1 KC, gdyż ustawodawca posłużył się w tym wypadku terminem „*postanowienia określające główne świadczenia stron*”, a nie zwrotem „*dotyczące*” takiego świadczenia lub innym określeniem, które ma szerszy zakres⁵⁴⁷. Interpretacja taka odpowiada również bez wątpienia formułowanej w orzecznictwie TSUE wskazówce, że wyjątek od mechanizmu kontroli treści klauzul

⁵⁴² Zob. *Olejniczak A.*, [w:] *Fras M.* (red.), *Habdas M.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534), WKP 2018, kom. do art. 385¹ KC.

⁵⁴³ Takich jak art. 58, 353¹ czy 388 KC.

⁵⁴⁴ Zob. *Olejniczak A.*, [w:] *Fras M.* (red.), *Habdas M.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534), WKP 2018, kom. do art. 385¹ KC.

⁵⁴⁵ Zob. *Żuławska Cz.*, w: *Bieniek G.* (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego, t. I, LexisNexis 2011, s. 161.

⁵⁴⁶ Zob. wyroki SN: z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79 oraz z 30.09.2015 r., I CSK 800/14, OSNC 2016/9/105.

⁵⁴⁷ Zob. *Skubisz-Kępką K.*, w: *Kidyba A.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III., Lex 2014, kom. do art. 385¹ KC; zob. także *Popiołek W.*, w: *Pietrzykowski K.* (red.), Kodeks cywilny, t. 1, Komentarz, Legalis 2020, kom. do art. 385¹ KC.

abuzywnych wskazany w art. 4 ust. 2 dyrektywy „powinien podlegać wykładni zawężającej”⁵⁴⁸.

Przykładem tego typu klauzul budzących wątpliwości co do ich kwalifikacji przez pryzmat przesłanki głównego świadczenia stron są przede wszystkim wszelkiego rodzaju klauzule waloryzacyjne, które przewidują możliwość zmiany głównych świadczeń w toku wykonywania umowy. Jak trafnie podnosi się w doktrynie „*trudno zgodzić się ze stanowiskiem, że wielkość świadczenia nie mieści się w „określeniu świadczenia”. Poza ustaleniem, że podmiot ma dostarczyć pieniądze lub rzeczy, całkiem istotna dla stron jest ich liczba lub ilość. Jeżeli cena określona jest wyłącznie przez wskazanie innego niż pieniądź (polski) miernika wartości (art. 358¹ § 2 KC), na przykład jako odpowiednik w złotych określonej liczby obcych walut według kursu NBP, to taka klauzula waloryzacyjna określa główne świadczenie strony*”⁵⁴⁹.

SN w starszym orzecznictwie stał na stanowisku, że klauzule waloryzacyjne nie należą do postanowień określających główne świadczenia stron⁵⁵⁰. W kontrowersyjnym i szeroko glosowanym wyroku SN z dnia 22 stycznia 2016 r. wskazano dla przykładu, iż „*umowna klauzula waloryzacyjna nie jest objęta wyłączeniem zawartym w art. 385¹ § 1 zdanie drugie KC. Klauzula taka nie określa bowiem bezpośrednio świadczenia głównego, a wprowadza jedynie umowny reżim jego podwyższenia. Cel abstrakcyjnej kontroli postanowień wzorców umownych nie przemawia za szerokim rozumieniem formuły "postanowień określających główne świadczenie stron". W tej sytuacji należy stwierdzić, że postanowienia bankowego wzorca umownego, zawierającego uprawnienie banku do przeliczania sumy wykorzystanego przez kredytobiorcę kredytu do waluty obcej (klauzula*

⁵⁴⁸ Zob. wyroki TSUE: *Kásler*, pkt 42; *Matei*, pkt 49 i *Van Hove*, pkt 31; zob. też. postanowienie SN z 6.01.2005 r., III CZP 76/04, LEX nr 157157 oraz wyrok SN z 8.11.2012 r., I CSK 49/12, OSNC 2013/6/76.

⁵⁴⁹ Zob. *Olejniczak A.* [w:] *Fras M.* (red.), *Habdas M.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna* (art. 353-534), WKP 2018, kom. do art. 385¹ KC.

⁵⁵⁰ Zob. m.in. wyroki SN: z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321; z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79; z 24.10.2018 r., II CSK 632/17, LEX nr 2567917; z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543 oraz z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330.

tw. spreadu walutowego), nie dotyczą głównych świadczeń stron w rozumieniu art. 385¹ § 1 zdanie drugie KC⁵⁵¹.

Obecnie dominuje jednak pogląd, zgodnie z którym klauzule waloryzacyjne określają główne świadczenie tak kredytobiorcy, jak i kredytodawcy⁵⁵². W istotnym z tego punktu widzenia wyroku SN z dnia 4 kwietnia 2019 r. trafnie zauważono, iż „stosownie do art. 69 ust. 1 Prawa bankowego przez umowę kredytu bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy na czas oznaczony w umowie kwotę środków pieniężnych z przeznaczeniem na ustalony cel, a kredytobiorca zobowiązuje się do korzystania z niej na warunkach określonych w umowie, zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu, wówczas nie powinno budzić wątpliwości, że obowiązek zwrotu kwoty wykorzystanego kredytu wraz z odsetkami w oznaczonych terminach spłaty oraz zapłaty prowizji od udzielonego kredytu stanowi główne świadczenie kredytobiorców. Skoro tak, trudno podzielić stanowisko, że klauzula indeksacyjna nie odnosiła się bezpośrednio do elementów przedmiotowo istotnych umowy kredytu bankowego, a zatem do oddania i zwrotu sumy kredytowej, skoro wysokość tej sumy wprost kształtowała”. Pogląd zbieżny z wyrażanym w ostatnich latach przez SN płynie również z orzecznictwa TSUE. Unijny Trybunał wskazuje bowiem konsekwentnie, że klauzule ryzyka walutowego określają podstawowe świadczenia stron umowy⁵⁵³. Z utrwalonego orzecznictwa TSUE wynika przy tym, że co do zasady za postanowienia umowne mieszczące się w pojęciu „głównego przedmiotu umowy” w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy uważać te, które określają podstawowe świadczenia w ramach danej umowy i które z tego względu charakteryzują tę umowę⁵⁵⁴.

Wprawdzie zgodnie z art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 ocena nieuczciwego charakteru warunków nie dotyczy ani określenia głównego przedmiotu umowy, ani relacji ceny i wynagrodzenia do dostarczonych w zamian towarów lub usług, to jest tak jedynie, o ile

⁵⁵¹ Zob. wyrok SN z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016/11/134 wraz z glosą Komar W., Problematyka tzw. klauzul *spreadu* walutowego. Glosa do wyroku SN z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14, Glosa 2022/1/59-67.

⁵⁵² Zob. np. wyroki SN z: 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144; z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299; z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20; z 21.06.2021 r., I CSKP 55/21, LEX nr 3219740 oraz z 3.02.2022 r., II CSKP 459/22, LEX nr 3303544.

⁵⁵³ Zob. wyroki TSUE: *Kásler*, pkt 49-50; *Matei*, pkt 54; *Van Hove*, pkt 33; *Andriuciu*, pkt. 35-37; *Dunai*, pkt 48 oraz *Dziubak*, pkt 44.

⁵⁵⁴ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r. r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344 i powołane tam orzecznictwo TSUE.

warunki te zostały wyrażone prostym i zrozumiałym językiem (art. 5 dyrektywy). Podobnie wykładnia językowa i funkcjonalna art. 385¹ § 1 KC zd. 2 nie budzi wątpliwości, że postanowienia określające główne świadczenia stron wyłączone są spod kontroli abuzywności jedynie, jeżeli zostały sformułowane w sposób jednoznaczny. Zatem nawet w przypadku, gdy postanowienie określa główne świadczenia stron lub tym bardziej, gdy tylko ich „dotyczy” lecz nie jest jednoznacznie określone w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC, a zatem dotknięte jest tzw. brakiem przejrzystości warunków umownych, możliwa jest jego kontrola pod kątem przesłanek abuzywności. Nie oznacza to rzecz jasna, że postanowienia niejednoznacznie sformułowane powinny być automatycznie uznane za niewiążące konsumentów. Po dokonaniu ich interpretacji, zgodnie z zasadą *contra proferentem* (art. 385 § 2 zdanie drugie KC), zachodzi jedynie możliwość uznania ich za postanowienia niedozwolone. Mogą okazać się jednak wiążące dla stron, o ile nie kształtują praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z treścią normy art. 385¹ § 1 KC.

Należy tym samym przypomnieć, że wymóg przejrzystości warunków umownych, przewidziany w art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, należy rozumieć jako nakładający obowiązek, aby dany warunek umowy nie tylko był zrozumiały dla konsumenta pod względem formalnym i gramatycznym, ale również by umożliwił właściwie poinformowanemu oraz dostatecznie uważnemu i rozsądnemu konsumentowi zrozumienie konkretnego działania zastosowanej przez przedsiębiorcę klauzuli umownej i oszacowanie tym samym – w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria – potencjalnie istotnych konsekwencji ekonomicznych takiego warunku dla swojej sytuacji faktycznej i prawnej⁵⁵⁵. Wskazywane w orzecznictwie TSUE odniesienie do przeciętnego konsumenta stanowi kryterium obiektywne i jest niezależne od konkretnego zasobu wiedzy, jaki może mieć dana osoba, czy też od posiadanych przez nią w rzeczywistości informacji⁵⁵⁶.

Odwołując się do wspomnianego orzecznictwa Trybunału⁵⁵⁷, art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13 należy zatem interpretować w ten sposób, że wymóg wyrażenia warunku umownego prostym i zrozumiałym językiem oznacza, że przedsiębiorcy muszą każdorazowo zapewnić konsumentom informacje wystarczające do podjęcia przez nich świadomych i rozważnych decyzji w przedmiocie często wieloletniego zobowiązania. W przypadku umów

⁵⁵⁵ Zob. wyroki TSUE: *BNP Paribas*, pkt. 64 oraz *mBank S.A.*, pkt 60.

⁵⁵⁶ Zob. wyroki TSUE: *Pouvin i Dijoux*, pkt 24 oraz *mBank S.A.*, pkt 61.

⁵⁵⁷ Zob. wyroki TSUE: *Andriciuc*, pkt 45 oraz *BNP Paribas*, pkt 67.

kredytowych wymóg określenia głównego przedmiotu umowy językiem prostym i zrozumiałym odnosi się przy tym zarówno do wysokości otrzymywanego przez konsumenta świadczenia, jak i wysokości zobowiązania, które podlegać będzie spłacie w perspektywie czasu trwania umowy kredytowej. Należy zatem uznać, iż w szczególności kredytobiorca w momencie zaciągania zobowiązania winien znać wysokość zaciąganego kredytu, a nadto z treści umowy powinny wynikać, wyrażone w prostym i zrozumiałym języku, kryteria pozwalające na określenie przez konsumenta wysokości poszczególnych rat przewidzianych do spłaty w określonych terminach.

Reasumując, możliwość uznania postanowień umownych za niedozwolone (abuzywne, nieuczciwe) w oparciu o powyżej przytoczone przepisy wymaga ich zakwalifikowania:

- a) jako postanowień, które nie określają głównych świadczeń stron (*accidentalialia negotii* oraz *naturalia negotii*);
- b) albo jako postanowień określających główne świadczenia stron (w tym cenę lub wynagrodzenie – *essentialia negotii*), które jednak nie zostały sformułowane w sposób jednoznaczny.

Sąd krajowy ma zatem w pierwszej kolejności podjąć decyzję, czy zakwestionowany warunek wchodzi w zakres głównego przedmiotu umowy i – jeśli tak jest – ocenia, czy jest wyrażony prostym i zrozumiałym językiem. Tylko w przypadku, gdy nie ma to miejsca, a zatem gdy sąd stwierdza, że warunek umowny, który wchodzi w zakres głównego przedmiotu umowy, nie jest wyrażony prostym i zrozumiałym językiem, może on przystąpić do oceny nieuczciwego charakteru tego warunku przez pryzmat dalszych przesłanek opisanych w kolejnych częściach rozdziału⁵⁵⁸.

3.12.2 KONSUMENCKI CHARAKTER ZOBOWIĄZANIA.

Dyrektywa 93/13 i przepisy stanowiące jej transpozycję do prawa polskiego dotyczą wyłącznie ochrony konsumentów w relacjach z przedsiębiorcami, stąd też podstawową przesłanką pozwalającą na wdrożenie reżimu odpowiedzialności z art. 385¹ § 1 KC jest

⁵⁵⁸ Zob. wyroki TSUE: *Van Hove*, pkt 37–39; *Caja de Ahorros*, pkt 32 oraz *Kásler*, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo.

ustalenie czy osoba powołująca się na brak związania postanowieniem umownym legitymuje się przymiotem konsumentności. W dyrektywie definicję konsumenta zawarto w art. 2b, zgodnie z którym „do celów niniejszej dyrektywy: b) konsument oznacza każdą osobę fizyczną, która w umowach objętych niniejszą dyrektywą działa w celach niezwiązanych z handlem, przedsiębiorstwem lub zawodem”⁵⁵⁹. W prawie krajowym definicję konsumenta zawarto zaś we wprowadzonym do Kodeksu cywilnego w 2003 r. art. 22¹, który w obecnym brzmieniu – ostatecznie ustalonym Ustawą z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta⁵⁶⁰, implementującą dyrektywę 2011/83/UE w sprawie praw konsumentów⁵⁶¹, dyrektywę 2002/65/WE dotyczącą sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość⁵⁶² oraz przepisy nieobowiązującej już dyrektywy 1999/44/WE w sprawie niektórych aspektów sprzedaży towarów konsumpcyjnych i związanych z tym gwarancji⁵⁶³ – zakłada, że „za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą z przedsiębiorcą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową”.

Należy jednocześnie zauważyć, iż wskazaną powyżej Ustawą z dnia 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta uzupełniono treść art. 22¹ KC o słowa „z przedsiębiorcą”, co potwierdziło powszechnie akceptowane stanowisko, że pojęcie konsumenta ma normatywne zastosowanie wyłącznie w przypadkach, gdy drugą stroną stosunku cywilnoprawnego jest przedsiębiorca, co potwierdza treść art. 3 dyrektywy 2011/83/UE o prawach konsumenta, w którym to przepisie przesądzono, iż unormowanie to ma

⁵⁵⁹ Na temat pojęcia konsumenta w prawie Unii zob. *Łętowska E.*, Prawo umów konsumenckich, CH Beck 2001, s. 45–51.

⁵⁶⁰ Ustawa z 30.05.2014 r. o prawach konsumenta, Dz.U.2020.287 t.j. z dnia 2020.02.21.

⁵⁶¹ Dyrektywa 2011/83/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.U.UE.L.2011.304.64 z dnia 2011.11.22.

⁵⁶² Dyrektywa 2002/65/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 23.09.2002 r. dotycząca sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość oraz zmieniająca dyrektywę Rady 90/619/EWG oraz dyrektywy 97/7/WE i 98/27/WE, Dz.U.UE.L.2002.271.16 z dnia 2002.10.09.

⁵⁶³ Dyrektywa 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z 25.05.1999 r. w sprawie niektórych aspektów sprzedaży towarów konsumpcyjnych i związanych z tym gwarancji, Dz.U.UE.L.1999.171.12 z dnia 1999.07.07, która została uchylona przez Dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/771 z dnia 20.05.2019 r. w sprawie niektórych aspektów umów sprzedaży towarów, zmieniającą rozporządzenie (UE) 2017/2394 oraz dyrektywę 2009/22/WE i uchylającą wskazaną dyrektywę 1999/44/WE, Dz.U.UE.L.2019.136.28 z dnia 2019.05.22.

zastosowanie „do każdej umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem”. Jednocześnie warto podkreślić, iż począwszy od dnia 1 stycznia 2021 r.⁵⁶⁴ zakres zastosowania regulacji konsumenckich – o których mowa w art. 385¹ § 1 i nast. KC – uległ poszerzeniu⁵⁶⁵. Aktualnie bowiem przepisy chroniące konsumenta znalazły zastosowanie także do relacji między przedsiębiorcami, udzielając ochrony przedsiębiorcy będącemu osobą fizyczną, zawierającemu umowę wprawdzie bezpośrednio związaną z jego działalnością gospodarczą, gdy z treści tej umowy wynika, że nie posiada ona dla niego charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez niego działalności gospodarczej, udostępnionego na podstawie przepisów o CEIDG.

Reasumując, kodeksowa definicja konsumenta łączy obecnie ze sobą trzy kryteria, tj. podmiotowe, przedmiotowe i funkcjonalne:

- 1) konsumentem może być tylko osoba fizyczna;
- 2) musi on dokonywać czynności prawnej, a adresatem oświadczenia woli jest przedsiębiorca oraz;
- 3) czynność ta nie może być związana w sposób bezpośredni z działalnością gospodarczą lub zawodową, z zastrzeżeniem postanowień art. 385⁵ KC⁵⁶⁶.

3.12.2.1 KONSUMENT JAKO OSOBA FIZYCZNA.

Wydaje się, że kryterium podmiotowe definicji nie budzi większych wątpliwości. Określony w art. 22¹ KC zakres podmiotowy pokrywa się z pojęciem konsumenta przyjętym w prawie Unii Europejskiej, gdyż pomimo braku ogólnej definicji konsumenta, definicje zawarte w poszczególnych dyrektywach konsumenckich przyjmują, że konsumentem mogą być jedynie osoby fizyczne. Analogiczne wnioski płyną z orzecznictwa TSUE, który konsekwentnie przyjmuje, że podmiot inny niż osoba

⁵⁶⁴ Zob. art. 1 i 55 ustaw z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych, Dz.U.2019.1495 ze zm.

⁵⁶⁵ Zob. *Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J., Zobowiązania – część ogólna*. CH Beck, 2022, str. 229; należy odnotować, iż tego typu regulacje występowały wcześniej w innych krajach UE (zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.3.1.).

⁵⁶⁶ Zob. *Sadowski J.*, [w:] *Gudowski J.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1*, WKP 2021, kom. do art. 22¹ oraz *Pajor T.*, [w:] *Pyziak-Szafnicka M.* (red.), *Książak P.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz, WKP 2014, kom. do art. 22¹*.

fizyczna, który zawarł umowę z przedsiębiorcą, nie może być uznany za konsumenta w świetle przepisów unijnego prawa konsumenckiego⁵⁶⁷.

3.12.2.2 CZYNNOŚĆ PRAWNA DOKONYWANA Z PRZEDSIĘBIORCĄ.

Należy zwrócić uwagę, iż pierwotna definicja konsumenta wprowadzona przez art. 22¹ KC w 2003 r. nie wymagała wprost, aby drugą stroną umowy zawieranej przez konsumenta był przedsiębiorca⁵⁶⁸, przez co pojawiały się dyskusyjne poglądy, zgodnie z którymi np. art. 385 KC mógł znaleźć zastosowanie również do umów zawieranych między konsumentami, jeśli jeden z nich posłużył się wzorcem umowy⁵⁶⁹. Od chwili nowelizacji dokonanej ustawą z 30 maja 2014 r. o prawach konsumenta, którą uzupełniono treść art. 22¹ KC o słowa „z przedsiębiorcą” nie można mieć już wątpliwości, że konsumentem jest tylko ta strona stosunku prawnego, którego drugą stroną jest podmiot profesjonalnie prowadzący działalność gospodarczą, a więc przedsiębiorca⁵⁷⁰. Analogiczne podejście prezentowane jest również w orzecznictwie TSUE, gdzie każdorazowo podkreśla się, „że system ochrony konsumentów w prawie unijnym oparty jest na założeniu słabszej pozycji konsumenta względem przedsiębiorcy, zarówno co do możliwości negocjacyjnych, jak i stopnia poinformowania, zaś celem przyznawanej ochrony jest przywrócenie równości stron w umowach zawieranych pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą”⁵⁷¹.

Nie zagłębiając się w problematykę definicji czynności prawnej⁵⁷² należy uznać, iż art. 22¹ KC najczęściej odnosił się będzie do odpłatnych i wzajemnych umów, lecz w żadnym razie jego zakres nie jest ograniczony jedynie do takich przypadków. Zakresem omawianej normy objęte są bowiem wszystkie czynności prawne dokonane na podstawie przepisów

⁵⁶⁷ *Ibidem*; zob. również wyrok TSUE *Cape i Idealservice*, pkt 16.

⁵⁶⁸ Zgodnie z pierwotnym brzmieniem art. 22¹ sprzed nowelizacji z dnia 24.12.2014 r. „za konsumenta uważa się osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej niezwiązanej bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową”.

⁵⁶⁹ Zob. *Kruszewska-Sobczyk K., Sobczyk M.*, Niedozwolone klauzule w umowach zawieranych przez konsumenta, „Radca Prawny” 2004/4, s. 113; Zob. też *Nazaruk P.*, [w:] *Ciszewski J.* (red.), *Nazaruk P.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023.

⁵⁷⁰ Pojęcie przedsiębiorcy należy rozumieć zgodnie z definicją legalną zawartą w art. 43¹ KC, zgodnie z którą „przedsiębiorcą jest osoba fizyczna, osoba prawna i jednostka organizacyjna, o której mowa w art. 33¹ § 1, prowadząca we własnym imieniu działalność gospodarczą lub zawodową”.

⁵⁷¹ Zob. *Sadowski J.*, w: *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1, WKP 2021; zob. także wyrok TSUE *Vapenik*, pkt 26 i 31.

⁵⁷² Na temat definicji czynności prawnej zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.1.

KC, a także pozostałych przepisów prawa cywilnego⁵⁷³, w tym również czynności jednostronne, takie jak np. odstąpienie od umowy⁵⁷⁴. Bez wątplenia jednak celem przyjęcia statusu konsumenta konieczne jest, aby ten dokonywał czynności prawnej, a zatem immanentny pozostaje element złożenia oświadczenia woli nakierowanego na wywołanie skutku prawnego, a zatem ukształtowania, zmiany lub zniesienia stosunku prawnego. Inne działania prawne, które nie zawierają oświadczenia woli, podjęte przez konsumenta w stosunku do przedsiębiorcy, nie stanowią czynności prawnych i nie mogą kształtować relacji konsumenckiej na gruncie art. 22¹ KC, co materializuje się zwłaszcza w przypadku osób poszkodowanych, dochodzących od ubezpieczyciela odszkodowania z tytułu zawartej przez sprawcę szkody umowy obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, co SN przesądził już kilkakrotnie⁵⁷⁵. W odniesieniu zaś do osób ubezpieczonych na podstawie zwartych na ich rzecz dobrowolnych umów ubezpieczenia osobowego status konsumencki został przez ten Sąd przyznany z argumentacją, że zgodnie z treścią art. 829 § 2 KC, skuteczność zawartej na cudzy rachunek umowy ubezpieczenia zależy od zgody ubezpieczonego na objęcie go taką ochroną ubezpieczeniową, którą to zgodę należy traktować jako oświadczenie woli, które współkształtuje treść zawartego przez osoby trzecie stosunku ubezpieczeniowego⁵⁷⁶.

Aktualnie nie budzi wątpliwości okoliczność, że chwilą decydującą o uznaniu określonej osoby fizycznej jako konsumenta, powinna być chwila dokonywania czynności prawnej. Do wniosku takiego prowadzi zarówno wykładnia semantyczna, jak i poglądy wyrażane zarówno w literaturze przedmiotu⁵⁷⁷, jak i w orzecznictwie⁵⁷⁸. Zaprzestanie zatem

⁵⁷³ Zob. *Dmowski S.* [w:] *Dmowski S.* (red.), *Rudnicki S.* (red.), *Kodeks Cywilny, Komentarz*, LexisNexis 2006, kom. do art. 22¹.

⁵⁷⁴ Zob. *Sokołowski T.* [w:] *Kidyba A.* (red.), *Kodeks Cywilny, Komentarz*, Tom I, WKP 2012; odmiennie *Sadomski J.*, [w:] *Gudowski J.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna, cz. 1*, WKP 2021.

⁵⁷⁵ Zob. uchwała (7) SN z 17.11.2011 r., III CZP 5/11, OSNC 2012/3/28, z glosami: *Panfil B.*, Głosa 2014/2, s. 58; *Szancilo T.*, OSP 2013/1/2; *Szczurowski T.*, M.Pr. 2012/9, s. 495; *Wiewiórowska-Domagalska A.*, EPS 2013/3, s. 47; *Kokut T.*, LEX nr 1011468; zob. również uchwała SN z 9.09.2015 r., III SZP 2/15, OSNP 2017/1/11, z glosą *Kohutek K.*, Głosa 2016/4, s. 87.

⁵⁷⁶ Zob. wyrok SN z 16.04.2015 r., III SK 42/14, LEX nr 1710374 oraz wyrok SN z 17.12.2015 r., V CSK 234/15, LEX nr 2004218.

⁵⁷⁷ Zob. *Pajor T.* [w:], *Książak P.* (red.), *Pyziak-Szafnicka M.* (red.), *Kodeks cywilny. Część ogólna. Komentarz*, LEX 2014, kom. do art. 22¹.

⁵⁷⁸ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 9.02.2012 r., V ACa 96/12, Legalis nr 503312 oraz wyrok SA w Białymstoku z 2.02.2018 r., I ACa 731/17, LEX nr 2457624.

prowadzenia działalności gospodarczej lub zawodowej nie może prowadzić do wniosku, że osoba fizyczna powinna być uważana za konsumenta, pomimo faktu, że w chwili dokonywania czynności prawnej miała status przedsiębiorcy. Podobnie późniejsze zaprzestanie przez przedsiębiorcę będącego osobą fizyczną działalności gospodarczej lub zawodowej nie powoduje utraty statusu konsumenta przez drugą stronę umowy zawartej w okresie, gdy działalność ta była jeszcze prowadzona.

Należy również zaznaczyć, że począwszy od 1 stycznia 2021 r., kiedy to do Kodeksu cywilnego dodano art. 385⁵ KC⁵⁷⁹, art. 385¹ KC znajduje zastosowanie również w obrocie dwustronnie profesjonalnym, wyłącznie w odniesieniu do osób fizycznych, które zawierają umowę bezpośrednio związaną z ich działalnością gospodarczą, lecz nie posiada ona dla nich charakteru zawodowego, który w szczególności pokrywałby się z przedmiotem ich działalności gospodarczej ujawnionej w bazie CEIDG.

Jest to istotna zmiana legislacyjna, gdyż dotychczas obowiązywała wynikająca z treści dyrektywy 93/13 zasada podmiotowo wąskiej ochrony konsumentów, będąca wynikiem założenia, że konsument jest z zasady słabszy ekonomicznie i merytorycznie, natomiast profesjonalista, dokonujący czynności prawnej w zakresie prowadzonej działalności, ze względu na swoją wiedzę, zaplecze prawne, doświadczenie, nie wymaga tak szerokiej ochrony⁵⁸⁰. Wskazane podejście pomijało jednak przypadki znaczących dysproporcji ekonomicznych, które występują również pomiędzy przedsiębiorcami, w tym zwłaszcza w przypadku konieczności zawarcia umowy wraz z podmiotem posiadającym monopolistyczną pozycję na rynku. Co istotne, ustawodawca nie dokonał jednocześnie modyfikacji definicji konsumenta wyrażonej w art. 22¹ KC, stąd też należy uznać, że przepis art. 385⁵ KC również tej definicji nie modyfikuje, pozwalając jedynie na odpowiednie zastosowanie regulacji konsumenckich w odniesieniu do osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w zakresie wskazanym w dyspozycji tego przepisu⁵⁸¹.

⁵⁷⁹ Przepis ten dodano Ustawą z 31.07.2019 r. o zmianie niektórych ustaw w celu ograniczenia obciążeń regulacyjnych, Dz.U.2019.1495 z dnia 2019.08.08.

⁵⁸⁰ Zob. *Nawrocka M.*, Ochrona konsumenta przed nieuczciwymi klauzulami umownymi w Unii Europejskiej i w Polsce, MP 1998/6, s. 15.

⁵⁸¹ Zob. *Jasińska K.* [w:] *Zalucki M.* (red.), Kodeks cywilny, Komentarz, CH Beck 2023, s. 840.

3.12.2.3 BRAK BEZPOŚREDNIEGO ZWIĄZKU Z DZIAŁALNOŚCIĄ GOSPODARCZĄ LUB ZAWODOWĄ KONSUMENTA.

Należy przyjąć, iż status konsumenta związany jest nierozzerwalnie z celem konkretnej czynności prawnej, której dokonuje osoba fizyczna i tym samym konkretna osoba może być uważana za konsumenta w odniesieniu do pewnych czynności i za przedsiębiorcę w odniesieniu do innych czynności⁵⁸². O statusie konsumenta nie decyduje bowiem fakt, czy dana osoba prowadzi działalność gospodarczą lub zawodową, ale to, czy dokonana przez nią czynność prawna pozostaje w bezpośrednim związku z tą działalnością. Bezpośredni związek z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową jest wyłączony, jeżeli podejmowana przez osobę fizyczną czynność prawna zmierza do zaspokajania potrzeb własnych i prywatnych podmiotu i jego rodziny czy też jest nastawiona na zapewnienie funkcjonowania gospodarstwa domowego konsumenta⁵⁸³.

W literaturze przedmiotu dominuje szeroka wykładnia pojęcia konsumenta, związana z odniesieniem w tym przepisie do „*bezpośredniego*” związku czynności z działalnością gospodarczą co oznacza, że Ustawodawca przewidział istnienie kategorii czynności „*pośrednio*” związanych, ale jednak związanych z działalnością gospodarczą⁵⁸⁴. Dlatego też wydaje się, że za konsumenta można uznać osobę fizyczną dokonującą czynności prawnej zarówno niezwiązanej w żaden sposób z jej działalnością profesjonalną, jak i czynności związanej co prawda z tą działalnością, ale tylko pośrednio. Odróżnienie czynności bezpośrednio związanych z prowadzoną przez konsumenta działalnością gospodarczą lub zawodową od czynności związanych z nią jedynie pośrednio, następuje jednak trudności i jest sporne w doktrynie. Najtrafniejsze wydaje się kryterium odwołujące się do zbieżności rodzaju i przedmiotu danej transakcji z zakresem działalności gospodarczej lub zawodowej osoby, która miałaby być kwalifikowana jako konsument⁵⁸⁵.

⁵⁸² Zob. wyroki TSUE: *Schrems*, pkt 15; *Benincasa*, pkt 16 oraz *Gruber*, pkt 36.

⁵⁸³ Zob. wyrok SN z 13.06.2012 r., II CSK 515/11, LEX nr 1231312; a także *Sadomski J.* [w:] *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. WKP 2021, kom. do art. 22¹.

⁵⁸⁴ Zob. *Korpalski M.*, „Nieprofesjonalista”, czyli kodeks cywilny pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą, „Forum Prawnicze” 2012/4, s. 27.

⁵⁸⁵ Zob. wyrok SO w Warszawie z 18.12.2019 r., XXVII Ca 1288/19; zob. również *Koroluk S.*, Zmiana definicji konsumenta w Kodeksie cywilnym - propozycja interpretacji, *Monitor Prawniczy* 10/2003, s. 44; zob. również *Strzebinczyk J.* [w:] *Gniewek E.* (red.), *Machnikowski P.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, CH Beck 2013, s. 57; *Korpalski M.*, „Nieprofesjonalista”, czyli kodeks cywilny pomiędzy

Zastosowanie zaprezentowanego wyżej kryterium sprowadza się do przyjęcia, że bezpośredni związek między czynnością prawną osoby fizycznej z jej działalnością gospodarczą lub zawodową nie zachodzi wówczas, gdy charakter tej działalności zasadniczo nie wiąże się z dokonywaniem czynności prawnych danego rodzaju. Wydaje się jednak, że kwestia ta – w odniesieniu do badania przesłanek z art. 385¹ KC, co jest objęte zakresem niniejszego rozdziału – utraci swoje znaczenie wobec treści art. 385⁵ KC, która rozszerza wprost zastosowanie art. 385¹ KC do „osoby fizycznej zawierającej umowę bezpośrednio związaną z jej działalnością gospodarczą, gdy z treści tej umowy wynika, że nie posiada ona dla niej charakteru zawodowego, wynikającego w szczególności z przedmiotu wykonywanej przez nią działalności gospodarczej”, nie zmieniając jednocześnie samej definicji z art. 22¹ KC.

Jeżeli natomiast osoba fizyczna nie prowadzi żadnej działalności gospodarczej czy zawodowej, wszelkie czynności prawne dokonywane przez nią w relacjach z przedsiębiorcami traktowane będą jako czynności o charakterze konsumenckim. W takim wypadku bez znaczenia jest cel czynności dokonanej przez konsumenta, nawet gdy jest to działanie nakierowane na osiągnięcie przez konsumenta zysku. Dlatego też również czynności związane z zarządzaniem przez konsumenta swoim majątkiem, które wiążą się z inwestowaniem posiadanych środków finansowych, należy uznać za czynności o charakterze konsumenckim⁵⁸⁶. Jak trafnie wskazał SN w wyroku z dnia 28 czerwca 2017 r.⁵⁸⁷, nawet wysokie kompetencje powoda oraz świadomie podejmowane przez niego ryzyko nie pozbawiają go *per se* przymiotu konsumenckości z art. 22¹ KC. Tak samo jest w przypadku rejestracji działalności gospodarczej w miejscu zamieszkania, która to czynność nie powoduje z automatu zmiany mieszkaniowego charakteru nieruchomości służącej do zaspokajania własnych potrzeb konsumenta⁵⁸⁸. Również nabycie przez konsumenta nieruchomości w celu inwestycyjnym nie przesądza o jego bezpośrednim związku z działalnością gospodarczą, identycznie jak np. założenie w tym samym,

konsumentem a przedsiębiorcą, „Forum Prawnicze” 2012/4, s. 29; odmiennie por. Pajor T., [w:] *Pyziak-Szafnicka M.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, WKP 2014, s. 265.

⁵⁸⁶ Zob. Dybiński J. [w:] *Osajda K.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz*, CH Beck 2017, kom. do art. 22¹ oraz *Sadowski J.*, [w:] *Gudowski J.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I. Część ogólna*, cz. 1, WKP 2021, kom. do art. 22¹.

⁵⁸⁷ Zob. wyrok SN z 28.06.2017 r., IV CSK 483/16, LEX nr 2332320; podobnie w postanowieniu SN z 12.12.2017 r., IV CSK 667/16, M.Pr.Bank. 2019/1, s. 32 oraz postanowieniu SN z 10.10.2018 r., I CSK 361/18, LEX nr 2558714.

⁵⁸⁸ Zob. postanowienie SA w Warszawie z 27.09.2019 r., I ACz 618/19, niepubl.

inwestycyjnym celu lokaty bankowej. Co więcej, samo nabycie nieruchomości w celu późniejszego zbycia z zyskiem nie jest na tyle zorganizowane, żeby mówić o działalności gospodarczej⁵⁸⁹.

Analogiczne lub nawet dalej idące wnioski płyną z orzecznictwa unijnego Trybunału, który wielokrotnie wskazywał, że „posiadanie przymiotu konsumenta jest niezależne od konkretnego zasobu wiedzy, jakim może dysponować dana osoba, czy też od posiadanych przez nią w rzeczywistości informacji”⁵⁹⁰. Co więcej, Trybunał w późniejszym orzecznictwie doprecyzował, że dla przyjęcia statusu konsumenckiego w odniesieniu do osoby fizycznej będącej inwestorem bez znaczenia są takie czynniki, jak wartość przeprowadzanych transakcji, ewentualna fachowa wiedza inwestora w dziedzinie instrumentów finansowych czy jego aktywna postawa w ramach takich transakcji⁵⁹¹.

Potwierdzeniem wskazanego powyżej podejścia do pojęcia konsumenta, rozumianego wyłącznie przez pryzmat kryteriów obiektywno-funkcjonalnych, jest pogląd wyrażony przez SN w wyroku z dnia 18 lipca 2019 r.⁵⁹², zgodnie z którym „bez znaczenia dla przyznania danej osobie statusu konsumenta ma cel podjętej czynności (np. osiągnięcie zysku, pomnożenie majątku, odniesienie korzyści podatkowych, konsumpcja na emeryturze, pozostawienie majątku spadkobiercom), jak też jej zasobność i skala inwestowanych środków, a także jej kompetencje merytoryczne, doświadczenie i skala podejmowanego ryzyka inwestycyjnego. (...) Przeciwnie stanowisko prowadziłyby do nieakceptowalnych rezultatów, skoro inwestowanie określonych środków finansowych na giełdzie papierów wartościowych stanowi alternatywę dla lokowania ich na rachunkach bankowych lub lokatach długoterminowych w instytucjach bankowych, a w jego świetle osobę lokującą środki finansowe w różnych bankach trzeba by uznawać nie za konsumenta, lecz za przedsiębiorcę, co logicznie, funkcjonalnie i aksjologicznie jest nie do przyjęcia”. SN trafnie zauważył jednak, iż kryteria dotyczące ilości podejmowanych transakcji mogą być istotne dla oceny, czy dana osoba faktycznie prowadzi działalność gospodarczą pomimo braku spełnienia przez nią formalnej przesłanki legalizującej, tj. technicznego zarejestrowania działalności gospodarczej.

⁵⁸⁹ Zob. wyrok SA w Warszawie z 2.09.2010 r., I ACa 514/10, LEX nr 1120143.

⁵⁹⁰ Zob. wyroki TSUE: *Schrems*, pkt 39; *Horățiu Ovidiu Costea*, pkt 21 oraz *Pouvin i Dijoux*, pkt 24.

⁵⁹¹ Zob. wyrok TSUE *Petruchová*, pkt 59.

⁵⁹² Zob. wyrok SN z 18.07.2019 r., I CSK 587/17, OSNC 2020/3/33.

Podejście częściowo odmienne przedstawiono w wyroku SN z dnia 18 września 2019 r.⁵⁹³, gdzie wprawdzie wskazano, iż „osoba fizyczna zarządzająca swoim majątkiem przez inwestowanie posiadanych środków finansowych (oszczędności) w nabywanie przykładowo akcji, udziałów w spółkach kapitałowych, obligacji, jednostek uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych w celu niezwiązanym bezpośrednio z jej działalnością gospodarczą lub zawodową jest konsumentem”, lecz jednocześnie zastrzeżono, że teza taka jest uprawniona wyłącznie w przypadku, gdy działaniom takiej osoby „nie można przypisać cech działalności gospodarczej lub zawodowej związanej bezpośrednio z inwestowaniem na rynkach finansowych”. W pisemnych motywach uzasadnienia dodano jednocześnie, że „osoba fizyczna dysponująca fachową wiedzą na temat rynku kapitałowego, regularnie dokonująca transakcji wymiany walut w celu osiągnięcia zysku nie posiada statusu konsumenta”, tłumacząc przy tym, że nie sposób uznać za konsumenta w rozumieniu art. 22¹ KC osoby fizycznej, która w określonych stosunkach umownych „jest w istocie przedsiębiorcą, zawodowcem, profesjonalistą, albowiem w ten sposób dochodzi do swoistego "zamazywania" różnic między konsumentem i nie-konsumentem”. Jak trafnie zauważa T. Nowakowski w głosie do omawianego orzeczenia⁵⁹⁴, zaprezentowany przez SN pogląd jest trudny do pogodzenia z kryteriami oceny wypracowanymi w orzecznictwie tak krajowym, jak i europejskim. TSUE przyjmuje niezwykle szeroką interpretację pojęcia konsumenta, opowiadając się za kryteriami dotyczącymi wyłącznie sfery obiektywnej i funkcjonalnej czynności prawnej, zaś żadne subiektywne kryteria takie jak wiedza, umiejętności czy świadomość ponoszonego ryzyka nie mogą odgrywać decydującej roli. Również SN w przytoczonych wcześniej orzeczeniach wskazywał, że definicja konsumenta wynikająca z art. 22¹ Kodeksu cywilnego nie odnosi się do cech osobowych konkretnego podmiotu. Wydaje się zatem, że wskazane rozbieżności w orzecznictwie powinny zostać usunięte w drodze rozstrzygnięcia SN wydanego w powiększonym składzie.

3.12.2.4 UŻYTEK MIESZANY.

Koniecznym jest również odróżnienie problemu pośredniego związku czynności prawnej z działalnością gospodarczą jako kryterium przesądzającego o konsumentckim charakterze

⁵⁹³ Zob. wyrok SN z 18.09.2019 r., IV CSK 334/18, OSNC 2020/6/52, z głosem aprobowującym A. Grześkowiak, M.Pr.Bank 2020/9, s. 65.

⁵⁹⁴ Zob. Nowakowski T, Głosa do wyroku SN z 18.09.2019 r., IV CSK 334/18, Głosa 2021/3/27-32.

umowy od problemu tzw. *użytku mieszanego*, w którym jedna czynność jest związana jednocześnie zarówno z działalnością gospodarczą, jak i z zaspokajaniem potrzeb osobistych. W doktrynie i orzecznictwie zarysowało się kilka możliwych podejść do tak przedstawionego zagadnienia.

Pierwsze z nich wskazuje, że w przypadku użytku mieszanego charakter konsumencki umowy jest co do zasady wyłączony, z wyjątkiem sytuacji, gdy „*użytek gospodarczy jest na tyle marginalny, iż odgrywa jedynie nikłą rolę w ogólnym kontekście danej transakcji, przy czym bez znaczenia pozostaje fakt, iż pozagospodarczy aspekt ma charakter dominujący*”. Stanowisko takie zostało wyrażone w wyroku TSUE w sprawie *Gruber*⁵⁹⁵, podkreślenia wymaga jednak fakt, iż orzeczenie to nie dotyczyło przepisów dyrektywy 93/13, lecz Konwencji z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, przewidującej „*wyjatkowy charakter reżimu ochronnego ustanowionego w przepisach art. 13-15 konwencji*”⁵⁹⁶.

Drugie podejście przewiduje, że klasyfikacji czynności prawnej – jako podlegającej ochronie konsumenckiej lub też takiej ochrony pozbawionej – należy rozstrzygać według przeważającej wagi użytku gospodarczego lub osobistego. Stanowisko takie przedstawił we wspomnianej wyżej sprawie *Gruber* rzecznik generalny *F. Jacobs* w opinii z dnia 16 września 2004 r. wskazując, że „*choć umowy konsumenckie nie powinny być interpretowane w taki sposób, aby rozszerzyć wynikającą z nich ochronę na osoby, w przypadku których nie jest to uzasadnione, nie mogą być one interpretowane także*

⁵⁹⁵ Zob. wyrok TSUE *Gruber*, pkt 54; podobne stanowisko zostało wyrażone również na kanwie Konwencji

z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych w sprawie *Benincasa*, w którym to orzeczeniu TSUE wskazał, iż pojęcie *konsumenta* w rozumieniu art. 13 akapit pierwszy i art. 14 akapit pierwszy konwencji brukselskiej powinno być interpretowane w sposób ścisły, przy uwzględnieniu sytuacji danej osoby w określonej umowie wobec rodzaju i celu tej umowy, nie zaś wobec subiektywnej sytuacji tej osoby, albowiem ta sama osoba może zostać uznana za konsumenta w ramach pewnego rodzaju transakcji, a za przedsiębiorcę w ramach innych transakcji. Trybunał wywiódł z tego, że jedynie umowy zawarte poza jakąkolwiek działalnością lub jakimkolwiek celem gospodarczym i niezależnie od nich, tj. zawarte jedynie w celu zaspokojenia własnych prywatnych potrzeb konsumpcyjnych osoby, są objęte zakresem szczególnego reżimu przewidzianego w tej Konwencji w dziedzinie ochrony konsumenta jako strony uważanej za słabą, podczas gdy tego typu ochrona nie znajduje uzasadnienia w przypadku umów, których celem jest działalność gospodarcza (zob. wyrok TSUE *Benincasa*, pkt 16-18).

⁵⁹⁶ Zob. wyrok TSUE *Gruber*, pkt. 51.

w sposób odmawiający ochrony tym, którzy powinni ją uzyskać. Ochrona ta jest bez wątpienia przeznaczona dla każdego, kto zawiera umowę wyłącznie lub w przeważającej mierze dla celów, które nie mogą być uznane za jego działalność gospodarczą lub zawodową. Ważność tej zasady podkreślona jest przez art. 153 WE, który służy temu samemu ogólnemu celowi zapewnienia wysokiego poziomu ochrony konsumentów”⁵⁹⁷.

Stanowisko takie prezentował poprzednio również J. Czabański⁵⁹⁸, lecz uległo ono modyfikacji w kierunku trzeciego możliwego podejścia, a zatem objęcia również czynności prawnej o nieprzeważającym konsumenckim charakterze ochroną przewidzianą w dyrektywie 93/13/EWG, gdyż jak wskazuje autor „odmienna kwalifikacja oznaczałaby pozbawienie konsumenta ochrony, tylko dlatego, że zawarł jedną umowę kredytową obejmującą dwa cele kredytowania, zamiast dwóch umów”⁵⁹⁹. Pogląd ten, choć trafnie argumentowany motywem 17 preambuły dyrektywy 2011/83/UE⁶⁰⁰, zgodnie z którym definicja konsumenta powinna obejmować też umowy „o podwójnym charakterze, gdy umowa zawierana jest w celach, które częściowo są związane z działalnością handlową danej osoby, a częściowo nie są związane, a cel handlowy jest do tego stopnia ograniczony, że nie jest dominujący w ogólnym kontekście umowy” nie zyskał do tej pory akceptacji judykatury i może wydawać się zbyt daleko idący w poszczególnych stanach faktycznych, zwłaszcza, że w rzeczonym motywie 17 mowa jest tak naprawdę również o nieprzeważającym charakterze użytku gospodarczego, a nie konsumenckiego.

Stanowisko zbieżne z podejściem pierwszym, wyrażonym przez TSUE na kanwie Konwencji z 27.09.1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych w sprawie *Gruber*, zajął również SN w wyroku z dnia 18 maja 2022 r.⁶⁰¹. Przyjęcie tego typu ujęcia w sprawie, w której zastosowanie znajdują przepisy

⁵⁹⁷ Zob. opinia rzecznika generalnego w sprawie *Gruber*, pkt. 50.

⁵⁹⁸ Zob. Czabański J. [w:] Czabański J., Konieczny T., Korpalski M., Przewodnik frankowicza, Wolters Kluwer, Warszawa 2020, s. 14.

⁵⁹⁹ Zob. Czabański J. [w:] Czabański J., Konieczny T., Korpalski M., Przewodnik frankowicza, Wolters Kluwer, Warszawa 2022, s. 14 i nast., gdzie przedstawiono obszerną argumentację zmiany dotychczasowego poglądu przez autora.

⁶⁰⁰ Dyrektywa 2011/83/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z 25.10.2011 r. w sprawie praw konsumentów, zmieniająca dyrektywę Rady 93/13/EWG i dyrektywę 1999/44/WE Parlamentu Europejskiego i Rady oraz uchylająca dyrektywę Rady 85/577/EWG i dyrektywę 97/7/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, Dz.U.UE.L.2011.304.64 z dnia 2011.11.22

⁶⁰¹ Zob. wyrok SN z 18.05.2022 r., II CSKP 362/22, LEX nr 3350136.

dyrektywy 93/13, nie jest jednak – moim zdaniem – możliwe do obrony. W uzasadnieniu wskazanego orzeczenia SN przedstawił bowiem pogląd, zgodnie z którym w przypadku czynności prawnych, których nierozzerwalnym celem jest osiągnięcie zarówno celu związanego bezpośrednio z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową, jak i celu niezwiązanego z taką działalnością należy przyjąć, iż „w takim przypadku związek takiej czynności - choć tylko w pewnym zakresie, ale o charakterze bezpośrednim z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową - przesądza o braku znamion obrotu konsumenckiego. (...) Jeżeli więc czynność prawna pozostaje w jakimkolwiek zakresie w bezpośrednim związku z prowadzoną działalnością gospodarczą lub zawodową, to nie jest spełniona jedna z przesłanek uznania osoby fizycznej za konsumenta”. Podkreślenia przy tym wymaga fakt, iż w rozpoznawanej przez SN sprawie pozagospodarczy (mieszkalny) aspekt transakcji miał charakter dominujący, zaś czynność prawna była bezpośrednio związana z prowadzoną działalnością w wymiarze około 30%, który to zakres Sąd ten ocenił jednak jako znaczny i tym samym odmówił zastosowania w odniesieniu do powodów przepisów art. 385¹ i nast. KC.

Trafność wskazanego powyżej rozstrzygnięcia jest tym bardziej wątpliwa, gdyż *in casu* powód zaciągnął kredyt wspólnie z małżonką pozostającą z nim w ustroju wspólności ustawowej, jednakże nieprowadzącą w ogóle jakiegokolwiek działalności gospodarczej⁶⁰². Podejście zaprezentowane przez SN prowadzi zatem w efekcie do uniemożliwienia skutecznej ochrony praw przysługujących konsumentowi w stosunku do drugiej strony umowy mającej status przedsiębiorcy⁶⁰³, co godzi w ustanowiony w art. 169 ust. 1 TFUE⁶⁰⁴ cel dotyczący popierania prawa konsumentów do organizowania się w celu zachowania ich interesów⁶⁰⁵ oraz w przywołaną już powyżej treść motywu 17 preambuły dyrektywy 2011/83/UE. Wskazany kierunek rozstrzygnięcia jest nadto trudny do pogodzenia z treścią

⁶⁰² Z pisemnych motywów uzasadnienia omawianego orzeczenia wynika, iż decydującym dla SN argumentem była teza, zgodnie z którą „małżonek pozostający w ustroju wspólności ustawowej dokonując z przedsiębiorcą wspólnie z drugim małżonkiem, prowadzącym działalność gospodarczą, czynności prawnej związanej bezpośrednio z tą działalnością, nie jest konsumentem w rozumieniu art. 22¹ KC, a zapadły w procesie wyrok na tle tego stosunku prawnego, dotyczyć będzie niepodzielnie obojga małżonków”.

⁶⁰³ Zob. wyrok TSUE *Horățiu Ovidiu Costea*, pkt 27.

⁶⁰⁴ Zob. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej, Dz.U.2004.90.864/2 z dnia 2004.04.30.

⁶⁰⁵ Zob. wyrok TSUE *Schrems*, pkt 40.

motywu 13 dyrektywy 524/2013⁶⁰⁶, zgodnie z którym „definicja „konsumenta” powinna obejmować osoby fizyczne, których działania nie mają związku z ich działalnością handlową, gospodarczą, rzemieślniczą lub wykonywaniem wolnego zawodu. Jeśli jednak umowa zostaje zawarta w celu częściowo związanym z działalnością handlową danej osoby, a częściowo niemającym takiego związku (umowy o dwojakim celu), a cel związany z działalnością handlową jest na tyle ograniczony, że nie ma charakteru przeważającego w ogólnym kontekście dostawy, osobę taką należy również uznać za konsumenta”. Pamiętać przy tym warto, że przy dokonywaniu wykładni przepisów unijnych należy brać pod uwagę nie tylko literalne brzmienie przepisu, lecz również cele regulacji, których ten przepis jest częścią⁶⁰⁷.

Należy również odnotować, iż SR dla Warszawy-Woli w Warszawie sformułował w dniu 13 września 2021 r. wniosek o wydanie przez TSUE orzeczenia w trybie prejudycjalnym⁶⁰⁸, zadając pytanie „czy art. 2 lit. b dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (I) oraz jej motywy, należy interpretować w ten sposób, że nie sprzeciwia się on zaliczeniu do definicji „konsumenta” osobę prowadzącą działalność gospodarczą, która zawarła wspólnie z kredytobiorcą nieprowadzącym takiej działalności umowę kredytu indeksowanego do waluty obcej przeznaczonego do użytku po części gospodarczego jednego z kredytobiorców, a po części niezwiązanego z jego działalnością gospodarczą i to nie tylko w sytuacji, gdy użytek gospodarczy jest na tyle marginalny, iż odgrywa jedynie nikłą rolę w ogólnym kontekście danej umowy, przy braku znaczenia, iż pozagospodarczy aspekt ma charakter dominujący”, a w razie pozytywnej odpowiedzi na pytanie pierwsze „czy art. 2 lit. b dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich oraz jej motywy, należy interpretować w ten sposób, że zawarte w tym przepisie pojęcie „konsumenta” obejmuje także osobę, która w chwili podpisania umowy prowadziła działalność gospodarczą, zaś drugi kredytobiorca takiej działalności w ogóle nie prowadził, a następnie obie te osoby zawarły

⁶⁰⁶ Zob. rozporządzenie 524/2013 Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) z 21.05.2013 r. w sprawie internetowego systemu rozstrzygania sporów konsumenckich oraz zmiany rozporządzenia (WE) nr 2006/2004 i dyrektywy 2009/22/WE (rozporządzenie w sprawie ODR w sporach konsumenckich, Dz.U.UE.L.2013.165.1 z dnia 2013.06.18.

⁶⁰⁷ Zob. wyrok TSUE *Kanyeba*, pkt 35.

⁶⁰⁸ Zob. postanowienie SR dla Warszawy-Woli w Warszawie z 22.06.2021 r., IC 3650/18, curia.europa.eu.

z Bankiem umowę kredytu indeksowanego do waluty obcej, którego kapitał został częściowo wykorzystany na cel gospodarczy jednego z kredytobiorców, a po części na cel niezwiązany z prowadzoną działalnością gospodarczą, w sytuacji, gdy użytek gospodarczy nie ma charakteru marginalnego i nie odgrywa jedynie nikłej roli w ogólnym kontekście umowy kredytu, przy czym pozagospodarczy aspekt ma charakter dominujący, a bez wykorzystania kapitału kredytu na cel gospodarczy nie byłoby możliwe jego udzielenie na cel pozagospodarczy?”.

Pytania sformułowane przez Sąd Rejonowy sprowadzały się zatem do ustalenia, czy za konsumentów w rozumieniu art. 2 lit. b) dyrektywy 93/13 należy uznać kredytobiorców będących małżonkami, z których tylko jeden prowadzi działalność gospodarczą, a którzy wspólnie zaciągnęli kredyt z jednoczesnym częściowym przeznaczeniem kredytowanych środków na cele konsumenckie, a częściowym na cele związane z działalnością gospodarczą, przy czym wysokość środków związanych z działalnością gospodarczą była nieprzeważająca, ale jednocześnie i nie marginalna (70 000 PLN z niecałych 200 000 PLN).

Wyrokiem z dnia 8 czerwca 2023 r.⁶⁰⁹ Trybunał wskazał jednoznacznie, iż w celu dokonania wykładni art. 2 lit. b) dyrektywy 93/13, należy wziąć pod uwagę motyw 17 dyrektywy 2011/83, który „wyjaśnia wolę prawodawcy Unii w odniesieniu do definicji pojęcia ”konsumenta” w przypadku umów o dwojakim celu, z którego wynika, że jeżeli umowa została zawarta w celach, które mieszczą się tylko częściowo w ramach działalności gospodarczej danej osoby, a cel związany z działalnością gospodarczą jest tak ograniczony, że nie jest dominujący w ogólnym kontekście umowy, osobę tę należy również uznać za konsumenta”. Zatem należy uznać, że w przypadku osoby fizycznej, która zawarła z przedsiębiorcą umowę o charakterze mieszanym, powinno się jej udzielić pełnej ochrony konsumenckiej płynącej z prawa wspólnotowego, o ile cel niekonsumencki takiej czynności nie ma charakteru przeważającego. TSUE wyjaśnił jednocześnie, że kwotowy podział wykorzystania pożyczonego kapitału na działalność zawodową i pozazawodową może stanowić istotne kryterium ilościowe. Jednak w opinii Trybunału kryteria nieilościowe mogą również odegrać istotną rolę, w tym zwłaszcza takie jak „okoliczność, że w przypadku większej liczby kredytobiorców tylko jeden z nich realizuje poprzez

⁶⁰⁹ Zob. wyrok TSUE *YYY S.A.*, pkt 42-45.

rozpatrywaną umowę kredytu cel zawodowy lub, w odpowiednim przypadku, okoliczność, że kredytodawca uzależnił udzielenie kredytu, przeznaczonego początkowo wyłącznie na cele konsumpcyjne, od częściowego przeznaczenia pożyczonej kwoty na spłatę długów związanych z działalnością gospodarczą lub zawodową”.

3.12.3 INDYWIDUALNE UZGODNIENIE POSTANOWIENIA UMOWNEGO.

Nieuzgodnione indywidualnie są postanowienia umowy, na których treść konsument nie miał rzeczywistego wpływu, przy czym w szczególności odnosi się to do postanowień umowy przejętych z wzorca umowy zaproponowanego konsumentowi przez kontrahenta (art. 385¹ § 3 KC).

Jak wy tłumaczył SN w wyroku z dnia 1 marca 2017 r.⁶¹⁰, pojęciem „wzorca” w rozumieniu art. 384 § 1 KC określa się *„klauzulę lub zespół klauzul sformułowany przez jedną ze stron, najczęściej przed zawarciem umowy w taki sposób, że druga strona nie ma wpływu na kształtowanie ich treści”*. Pojęcie wzorców obejmuje także wszelkiego rodzaju formularze, tabele, cenniki oraz taryfy określające stawki opłat⁶¹¹. Co do zasady wzorce umowne same w sobie nie mają jednak charakteru normatywnego, zaś *„źródłem mocy wiążącej postanowień wzorca dla stosunku umownego może być przepis prawa lub porozumienie stron, które mogą być nimi związane, jeżeli objęły swoją wolą zgodę na uczynienie wzorca elementem tej umowy”*⁶¹². Istotne pozostaje przy tym, iż wykładni postanowień wzorca umownego należy dokonywać na podstawie art. 65 § 1 KC z uwzględnieniem art. 385 § 2 KC, a zatem zgodnie z zasadą *in dubio contra proferentem*, zaś posługiwanie się wzorcami umownymi obwarowane jest wymogami przepisów *iuris cogentis*. Należy do nich przede wszystkim doręczenie wzorca drugiej stronie przy zawarciu umowy, a od dnia 10 sierpnia 2007 r.⁶¹³, przed jej zawarciem i nie spełnia tego wymagania odwołanie w treści umowy zawieranej z konsumentem do wzorca, które nie może zastąpić doręczenia go drugiej stronie w stanie możliwym do normalnego zapoznania się. Niedopełnienie wskazanego warunku będzie powodować, że umowa nie zostanie zawarta z użyciem wzorca.

⁶¹⁰ Zob. wyrok SN z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321.

⁶¹¹ Zob. wyrok SN z 7.07.2005 r., V CK 855/04, LEX nr 202653.

⁶¹² Zob. wyrok SN z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321.

⁶¹³ Zob. art. 1 Ustawy z 13.04.2007 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw, Dz.U.2007.82.557.

Co równie istotne, przy ocenie zgodności umowy z dobrymi obyczajami konieczne jest wzięcie pod uwagę pełnej treści umowy, a zatem także wszystkich postanowień przejętych z wzorca.

Za niezgodnione indywidualnie należy zatem uznać wszelkie klauzule przygotowane z góry, jednostronnie w postaci ogólnych warunków umów, regulaminów itp., które przeznaczone są do masowego zawierania przez konkretnego przedsiębiorcę⁶¹⁴. W praktyce są to często umowy o charakterze adhezyjnym, na których treść konsument nie ma żadnego wpływu – może przyjąć w całości przygotowaną z góry treść umowy lub też zrezygnować z jej zawarcia. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu oba pojęcia, tj. *umowa adhezyjna* i *wzorce umowne* dotyczą tych samych zjawisk praktyki obrotu, lecz zauważalne są ich różne aspekty jurydyczne⁶¹⁵. Zgodnie z definicją przywołaną przez E. Łętowską, „wzorec jest to tekst — zbiór klauzul, ze względu na które adhezja (adhezyjny sposób zawarcia umowy) pojawia się w praktyce” z kolei zaś „adhezja — jest to sposób zawarcia umowy, wiążący się z degeneracją konsensu i współpracy kontraktowej, występujący z reguły, dlatego że opracowano wzorec”⁶¹⁶.

Biorąc pod uwagę redakcję art. 385¹ § 3 KC, mówiąc o postanowieniach zaczerpniętych z wzorca mamy do czynienia ze szczególnym przypadkiem braku indywidualnego uzgodnienia postanowienia umownego. W literaturze przedmiotu często wskazuje się, że ustawodawca wprowadził w przepisie art. 385¹ § 3 zdanie drugie KC wruszałne domniemanie braku indywidualnego uzgodnienia postanowień wzorców umownych lub postanowień przejętych z takich wzorców⁶¹⁷. Tym niemniej wydaje się, że trafniejszy jest pogląd wyrażony przez A. Olejniczaka, zgodnie z którym „tę egzemplifikację ustawodawca uznał za wskazaną, aby rozwiązać ewentualne wątpliwości. (...) W tej sytuacji słuszne wydaje się stanowisko, że ustawodawca uznaje za niezgodnione indywidualnie postanowienia

⁶¹⁴ Zob. Łętowska E., Europejskie prawo umów konsumenckich, CH Beck 2004, s. 1–2.

⁶¹⁵ Zob. Rymanowska K., Dostosowanie prawa polskiego w zakresie niedozwolonych klauzul w umowach konsumenckich do regulacji unijnej, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 3576, PRAWO CCCXVI/1, Wrocław 2014, s. 116.

⁶¹⁶ Zob. Łętowska E., Europejskie prawo umów konsumenckich, CH Beck 2004, s. 1–2.

⁶¹⁷ Zob. Bednarek M. (w:) System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań część ogólna, [w:] Osajda K. (red.), CH Beck 2019, s. 763–764; Łętowska E., Ochrona Niektórych Praw Konsumentów, CH Beck 2001, s. 101; Popiołek W. [w:] Pietrzykowski K. (red.), Komentarz, t. I, CH Beck 2011, kom. do art. 385¹, nb. 7 oraz Zagrobelny K. [w:] Gniewek E., Machnikowski P. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, CH Beck 2013, kom. do art. 385¹, nb. 7.

wzorców umownych lub postanowienia umów przejęte z wzorców, nie dopuszczając jednak możliwości prowadzenia przeciwnego dowodu”⁶¹⁸. Oznacza to, że w przypadku posłużenia się przez przedsiębiorcę wzorcem umownym, konsumentowi udzielono pełniejszej ochrony, gdyż w takim wypadku przedsiębiorca nie będzie mógł uniknąć kontroli merytorycznej postanowień zawartych we wzorcach lub z takich wzorców przejętych co do istnienia klauzul niedozwolonych i tym samym możliwość wykazania przesłanki negatywnej w zakresie indywidualnych uzgodnień poczynionych przez przedsiębiorcę z konsumentem będzie ograniczona wyłącznie do postanowień umowy, i to tylko tych nieprzejętych wprost z wzorca.

Każdorazowo ciężar dowodu, że postanowienie zostało uzgodnione indywidualnie, spoczywa na tym, kto się na to powołuje (art. 385¹ § 4 KC), a więc najczęściej będzie to obowiązek spoczywający na przedsiębiorcy. Tożsamy wniosek płynie z treści art. 3 ust. 2 zd. 3 dyrektywy 93/13⁶¹⁹. Jak trafnie wskazał SA w Warszawie w wyroku z dnia 6 marca 2013 r.⁶²⁰, nie wystarczy opatrzenie kontrolowanego postanowienia wzmianką typu „wyrażam zgodę” lub „przyjmuję własnoręcznym podpisem”, mającą świadczyć o fakcie uzgodnienia treści postanowienia w sposób indywidualny w rozumieniu omawianych przepisów. Co więcej, klauzula, zgodnie z którą konsument oświadcza, że „postanowienia niniejszej umowy zostały z nim indywidualnie uzgodnione”, została uznana za abuzywną i wpisana przez Prezesa UOKiK do rejestru klauzul niedozwolonych (poz. 461). W uzasadnieniu decyzji prezes UOKiK wskazał, iż „samo bowiem opatrzenie wzorca a następnie umowy zapisem, iż wszystkie jej warunki zostały uzgodnione indywidualnie, jak też podpisywanie odrębnego druku – protokołu negocjacji, nie dowodzi wcale i nie oznacza w żadnej mierze, że w rzeczywistości klauzule zamieszczone w jej tekście i zakwestionowane

⁶¹⁸ Zob. Olejniczak A., [w:] Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III., WKP 2014, kom. do art. 385¹; podobny pogląd wyraził G. Karaszewski wskazując, że „przedsiębiorca nie może dowodzić, że uzgodnione indywidualnie zostały postanowienia dołączonego do umowy wzorca lub postanowienia przejęte z wzorca do treści umowy - w tych granicach art. 385¹ § 3 ustanawia domniemanie nieusuwalne” (zob. Karaszewski G. [w:] Ciszewski J. (red.), Nazaruk P. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, WKP 2019, kom. do art. 385¹).

⁶¹⁹ Zgodnie z którym to przepisem „jeśli sprzedawca lub dostawca twierdzi, że standardowe warunki umowne zostały wynegocjowane indywidualnie, ciężar dowodu w tym zakresie spoczywa na nim”.

⁶²⁰ Zob. wyrok SA w Warszawie z 06.03.2013 r., VI ACa 1241/12, LEX nr 1322083.

przez Prezesa UOKiK każdorazowo były uzgadniane indywidualnie i aprobowane przez konsumentów”.

Należy tym samym uznać, że kryterium, ze względu na które można odróżnić klauzule uzgodnione indywidualnie od tych nieuzgodnionych indywidualnie, ma charakter materialny, a nie formalny. Rzeczywisty wpływ na treść postanowienia, o którym mowa w art. 385¹ § 1 KC, zakłada istnienie jakiejś formy negocjacji między stronami co do treści konkretnego postanowienia. Nie należy zatem zaliczać do klauzul indywidualnie uzgodnionych takich, które zostały sporządzone przez przedsiębiorcę z wyprzedzeniem i jedynie przedstawione konsumentowi do podpisu w toku zawarcia umowy⁶²¹. Nadto należy zauważyć, iż prezentowany jest pogląd, zgodnie z którym „rzeczywisty wpływ” konsumenta na treść postanowienia nie będzie mieć miejsca, jeżeli jest ograniczony przez przedsiębiorcę w ten sposób, że konsument dokonuje wyłącznie wyboru spośród alternatywnych klauzul sformułowanych przez przedsiębiorcę⁶²².

Na podobnym stanowisku stanął SN w wyroku z dnia 7 listopada 2019 r.⁶²³ wskazując, że z przepisu art. 3 ust. 2 dyrektywy 93/13 wynika, iż „warunki umowy zawsze zostaną uznane za niewynegocjowane indywidualnie, jeżeli zostały sporządzone wcześniej i konsument nie miał w związku z tym wpływu na ich treść, zwłaszcza jeśli zostały przedstawione konsumentowi w formie uprzednio sformułowanej umowy standardowej”. SN zaznaczył również, że nie należy utożsamiać indywidualnej negocjacji postanowień umownych z wyborem przez konsumentów konkretnego przedsiębiorcy po zapoznaniu się z ofertą również innych przedsiębiorców i wyborem najkorzystniejszej z nich, trafnie przy tym oceniając, że okoliczności te mogą mieć jedynie znaczenia dla ustalenia czy konsument podjął świadomą decyzję co do zawarcia umowy, względnie czy nie doszło do naruszenia zasad współżycia społecznego, lecz są to okoliczności irrelewantne z punktu widzenia ustalenia czy doszło do indywidualnego uzgodnienia postanowienia umownego.

⁶²¹ Zob. Rymanowska K., Dostosowanie prawa polskiego w zakresie niedozwolonych klauzul w umowach konsumenckich do regulacji unijnej, *Acta Universitatis Wratislaviensis* No 3576, PRAWO CCCXVI/1, Wrocław 2014, s. 126.

⁶²² Zob. Bednarek M. [w:] Osajda K. (red.), System prawa prywatnego, t. 5, CH Beck 2019, s. 762–763 oraz Olejniczak A. [w:] Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, Lex 2014, kom. do art. 385¹ oraz Kruszewska-Sobczyk K., Sobczyk M., Niedozwolone klauzule w umowach zawieranych przez konsumenta, „Radca Prawny” 2004/4, s. 120.

⁶²³ Zob. wyrok SN z 07.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776.

3.12.4 KSZTAŁTOWANIE PRAW I OBOWIĄZKÓW KONSUMENTA W SPOSÓB SPRZECZNY Z DOBRymi OBYCZAJAMI ORAZ RAŻĄCE NARUSZENIE JEGO INTERESÓW.

Na wstępie należy zaznaczyć, że przesłanka kształtowania praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami oraz przesłanka rażącego naruszenia jego interesów są od siebie oddzielne, choć muszą być łącznie spełnione, aby przesądzić o abuzywnym charakterze warunku umownego. Wzajemny stosunek przesłanki sprzeczności z dobrymi obyczajami i rażącego naruszenia interesów konsumenta nie został przy tym precyzyjnie wyrażony w treści art. 385¹ KC i w związku z tym jest różnie ujmowany w doktrynie i judykaturze. Nadto przy implementacji dyrektywy 93/13 do naszego porządku prawnego – a konkretnie wdrażając rozwiązania wskazane w art. 4 ust. 1 w drodze normy art. 385² KC⁶²⁴ – całkowicie pominięto jedną z rzeczonych przesłanek, co było jedną z przyczyn sformułowania się wadliwej linii orzecniczej sądów powszechnych oraz SN odwołującej się do konieczności badania przesłanki rażącego naruszenia interesów konsumenta nie tylko w chwili zawarcia umowy, lecz również w trakcie jej wykonywania przez przedsiębiorcę, zakończonej finalnie dopiero w drodze uchwały siedmiu sędziów SN z 20 czerwca 2018 r.⁶²⁵

Dla przykładu można wyodrębnić pogląd, zgodnie z którym przesłanka sprzeczności z dobrymi obyczajami ma charakter nadrzędny i zawiera w sobie przesłankę rażącego naruszenia interesów konsumenta, co jednak nie czyni jej zbędną, gdyż nie każda sprzeczność postanowienia z dobrymi obyczajami będzie powodować jego abuzywność, a jedynie kwalifikowana jej postać, tj. jednocześnie naruszająca w sposób poważny interesy konsumenta⁶²⁶.

⁶²⁴ Zgodnie z literalną treścią wskazanego przepisu oceny postanowienia umowy dokonywana według stanu z chwili zawarcia umowy dotyczy wyłącznie „zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami”, a zatem pominięto – wbrew treści normy pierwotnej zawartej w dyrektywie – przesłankę rażącego naruszenia interesów konsumenta.

⁶²⁵ Zob. uchwała SN (7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019/1/2; na temat problematyki badania skutków abuzywności wyłącznie przez pryzmat chwili powstania zobowiązania zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.10.

⁶²⁶ Zob. wyroki SN: z 13.10.2010 r., I CSK 694/09, LEX nr 786553; z 29.08.2013 r., I CSK 660/12, LEX nr 1408133; z 30.09.2015 r., I CSK 800/14, OSNC 2016/9/105 oraz z 27.11.2015 r., I CSK 945/14, LEX nr 1927753.

W odniesieniu do pierwszej z wskazanych przesłanek wydaje się, że w judykaturze ukształtowało się już jednolite stanowisko, zgodnie z którym „*postanowienie umowne jest sprzeczne z dobrymi obyczajami (art. 385¹ § 1 KC), jeżeli kontrahent konsumenta, traktujący go w sposób sprawiedliwy, słuszny i uwzględniający jego prawnie uzasadnione roszczenia, nie mógłby racjonalnie spodziewać się, iż konsument ten przyjąłby takie postanowienie w drodze negocjacji indywidualnych*”⁶²⁷. Takie rozumienie przesłanki sprzeczności z dobrymi obyczajami wynika z przyjęcia założenia, że silniejsza strona kontraktu, jaką jest przedsiębiorca może jednostronnie określić treść postanowienia umownego wiążącego konsumenta i z tego powodu zobligowany jest on do zachowania lojalnego, polegającego również na uwzględnieniu uzasadnionych interesów konsumenta, co w założeniu ma służyć równoważeniu braku realnego wpływu konsumenta na treść zawieranej umowy. Jeżeli przedsiębiorca tego nie czyni, to działa niełojalnie, a więc sprzecznie z dobrymi obyczajami. Postanowienie sprzeczne z dobrymi obyczajami to zatem przede wszystkim takie, które godzi w równowagę kontraktową stron, polega na wprowadzeniu w błąd konsumenta, na jego niedoinformowaniu czy też wykorzystaniu jego niewiedzy bądź naiwności⁶²⁸.

Rażące naruszenie interesów konsumenta oznacza natomiast „*nieusprawiedliwioną dysproporcję praw i obowiązków wynikających z umowy na jego niekorzyść, skutkującą niekorzystnym ukształtowaniem jego sytuacji ekonomicznej oraz jego nierzetelnym traktowaniem*”⁶²⁹. Zatem celem ustalenia, czy dany warunek umowny znacząco narusza interesy konsumenta, należy rozważyć, czy wpływa on znacząco na pogorszenie sytuacji prawnej konsumenta w stosunku do tej, w której konsument znajdowałby się w przypadku braku zastrzeżenia w umowie takiego warunku⁶³⁰.

⁶²⁷ Zob. uchwała SN (7) z 20.06.2018 r., III CZP 29/17, OSNC 2019/1/2; zob. również wyrok SN z 15.01.2016 r., I CSK 125/15, OSNC-ZD 2017/A/9; zob. też wyroki TSUE: *Aziz*, pkt 69 oraz *Banco Primus*, pkt 60.

⁶²⁸ Zob. *Kubiak-Cyruł A.* [w:] *Zalucki M.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, CH Beck 2023, s. 840.

⁶²⁹ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64 oraz wyroki SN: z 13.07.2005 r., I CK 832/04, Biul. SN 2005/11/13 oraz z 3.02.2006 r., I CK 297/05, Biul. SN 2006/5-6/12.

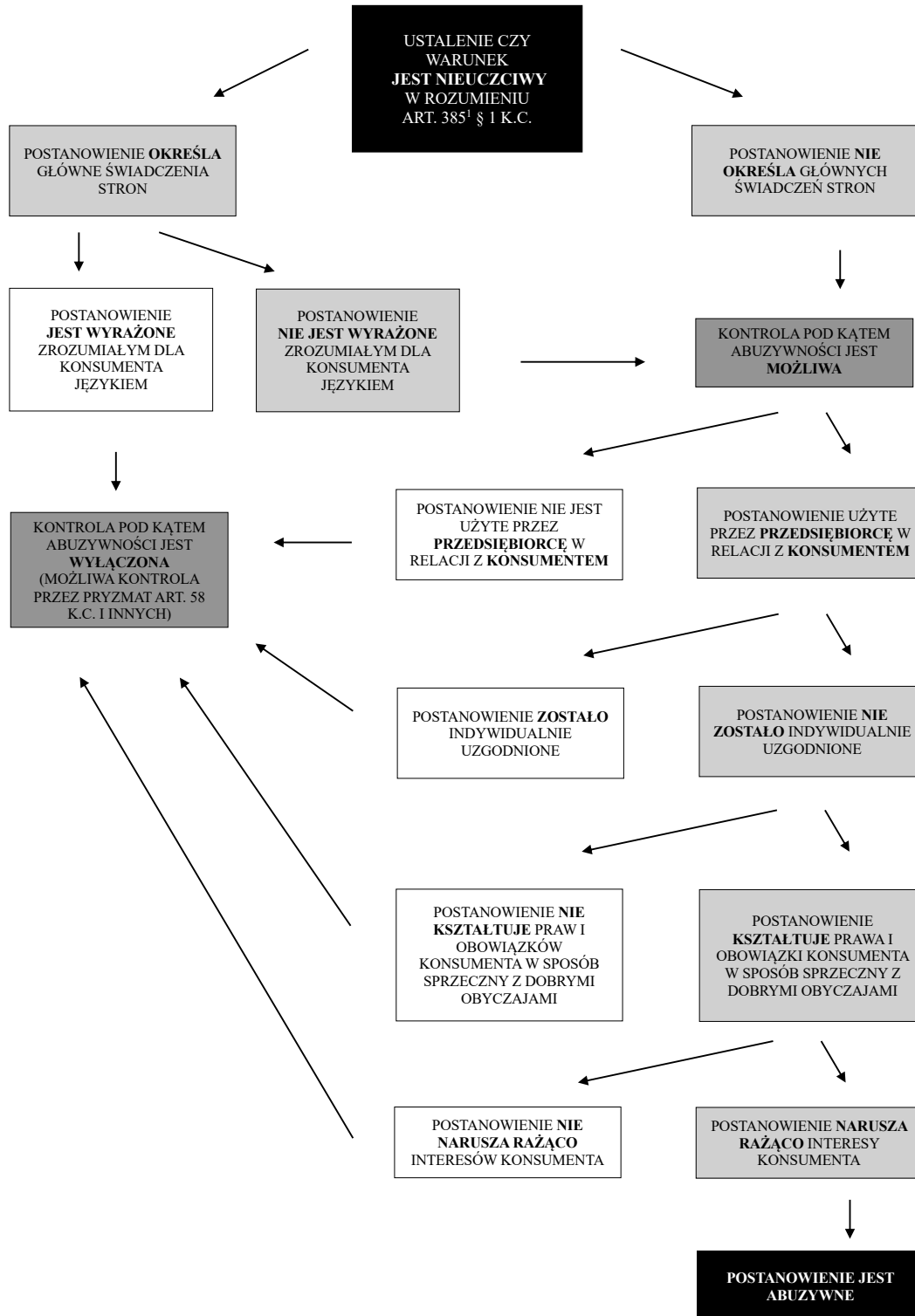
⁶³⁰ Zob. wyroki SN z 19.03.2007 r., III SK 21/06, OSNP 2008/11-12/181; z 11.10.2007 r., III SK 19/07, EPS 2008/8/60; z 29.08.2013 r., I CSK 660/12, LEX nr 1408133; z 30.09.2015 r., I CSK 800/14, OSNC 2016/9/105 oraz z 27.11.2015 r., I CSK 945/14, LEX nr 1927753; zob. też wyroki TSUE: *Aziz*, pkt 68; *Constructora Principado*, pkt 21 oraz *Banco Primus*, pkt 59.

Podobnie przedmiotową kwestię określił SN w wyroku z dnia 29 sierpnia 2013 r.⁶³¹, trafnie moim zdaniem wskazując, że *„ocena rzetelności określonego postanowienia wzorca umownego wymaga przeprowadzenia przez sąd weryfikacji jego "przyzwoitości", polegającej na zbadaniu, czy postanowienie wzorca jest sprzeczne z ogólnym wzorcem zachowań przedsiębiorców wobec konsumentów oraz jak wyglądałyby prawa lub obowiązki konsumenta w sytuacji, w której postanowienie to nie zostałyby zastrzeżone; jeżeli bez tego postanowienia znalazłby się on – na podstawie ogólnych przepisów – w lepszej sytuacji, należy uznać je za nieuczciwe”*.

⁶³¹ Zob. wyrok SN z 29.08.2013 r., I CSK 660/12, LEX nr 1408133 oraz wyrok SN z 19.03.2007 r., III SK 21/06, OSNP 2008/11-12/181.

Rys. 5.

Schemat przedstawiający mechanizm ustalania abuzywności postanowienia umownego.

3.13 SKUTKI USTALENIA ABUZYWNOŚCI POSTANOWIENIA UMOWNEGO.

Mechanizm usuwania abuzywności przez sąd orzekający w sprawie został wypracowany w podlegającym ewolucji na przestrzeni ostatnich lat orzecznictwie TSUE i charakteryzuje się dalece odrębną specyfiką względem innych reżimów sankcyjnych przewidzianych w polskim prawie cywilny – w tym sankcji nieważności bezwzględnej – i skutków ich wdrożenia dla bytu konkretnego postanowienia obciążonego wadą czy też, następczo, całej umowy. Aktualnie wydaje się, że został on w sposób dostateczny inkorporowany do polskiego orzecznictwa, w tym orzecznictwa SN⁶³². Wskazana odrębność wynika przede wszystkim z opisanego w rozdziale 3.8. charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, zastrzeżonej wyłącznie na korzyść konsumenta. Stąd też decydujący głos co do wdrożenia i zakresu ochrony przewidzianej wskazaną normą posiada sam uprawniony, czyli konsument. To również do konsumenta należy ocena – dokonywana według stanu z chwili orzekania a nie zawarcia umowy – czy ewentualny upadek umowy w całości będący skutkiem usunięcia przez sąd abuzywności jest dla niego korzystny czy też nie.

Nie jest jednak tak, że konsument jest w pełni i wyłącznie uprawniony do decydowania o dalszych losach stosunku prawnego obciążonego wadą częściowej nieuczciwości. Konsument nie ma bowiem prawa podjąć wiążącej decyzji w przedmiocie tego, czy umowa po usunięciu warunku nieuczciwego będzie mogła dalej wiązać strony, czy też – jako wybrakowana – nie będzie miała takiej możliwości. Takiej oceny obowiązany jest dokonać sąd krajowy wyłącznie przez pryzmat kryteriów obiektywnych, które to kwestie dokładnie omówiono w ramach niniejszego rozdziału pracy.

3.13.1 BEZSKUTEKZNOŚĆ ABUZYWNA JAKO BEZSKUTEKZNOŚĆ CZĘŚCIOWA.

Uznanie, że postanowienie jest niedozwolonym postanowieniem umownym w rozumieniu art. 385¹ § 1 zd. 1 KC oznacza, że *nie wiąże* ono konsumenta. Abuzywność niektórych postanowień umownych zawieranych z udziałem konsumentów nie oznacza jednak, że cała umowa musi okazać się *trwale bezskuteczna* i następnie – jak wynika ze znamienitej treści

⁶³² Zob. uchwała SN (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2019/1/2 oraz uchwała PSICSN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742.

orzeczeń wydawanych na kanwie sporów dotyczących kredytów *frankowych* – sąd krajowy potwierdzi (ustali) jej nieważność⁶³³. Umowa taka może i co do zasady powinna istnieć dalej i wywierać skutki prawne pomiędzy stronami, jedynie bez spornego, nieuczciwego postanowienia⁶³⁴. Wynikająca ze wskazanego przepisu sankcja bezskuteczności dotyczy tylko klauzuli abuzywnej, co – jak wspomniano przy opisie charakteru prawnego omawianej sankcji – jest wyrazem reguły *favor contractus* i zasady proporcjonalności, a także dążenia do maksymalizacji ochrony konsumenta poprzez skuteczne wyeliminowanie wadliwych postanowień umownych, jednocześnie przy zachowaniu minimalnego wymiaru ingerencji sądu w pozostałą część stosunku prawnego⁶³⁵.

Nadto, w wyroku z 14 czerwca 2012 r.⁶³⁶ dotyczącym sprawy *Banco Español de Crédito*, w której Trybunał otrzymał po raz pierwszy pytanie o to, czy dyrektywa 93/13 sprzeciwia się uregulowaniu krajowemu, które pozwala sądowi krajowemu, jeżeli ten stwierdzi nieważność nieuczciwego warunku w umowie zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, na uzupełnienie rzeczony umowy poprzez zmianę treści tego warunku, TSUE wyjaśnił, iż „z brzmienia art. 6 ust.1 dyrektywy 93/13 wynika, że sądy krajowe są zobowiązane wyłącznie do zaniechania stosowania nieuczciwego warunku umownego, aby nie wywierał on obligatoryjnych skutków wobec konsumenta, przy czym nie są one uprawnione do zmiany jego treści. Umowa powinna w zasadzie nadal obowiązywać, bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z uchylecia nieuczciwych warunków”. Już z brzmienia tego przepisu wynika zatem, że nakazany przez prawodawcę unijnego skutek braku mocy wiążącej działa jedynie na korzyść konsumenta, a oceniony jako nieuczciwy warunek umowny nie traci swojej mocy wiążącej w stosunku do przedsiębiorcy. Następnie, w wyroku z 21 grudnia 2016 r.⁶³⁷ Trybunał Sprawiedliwości doprecyzował, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, iż warunek umowny uznany za nieuczciwy należy co do zasady uznać za nigdy nieistniejący, tak by nie wywoływał on skutków wobec konsumenta. W związku z tym sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru takiego warunku powinno mieć z reguły skutek w postaci przywrócenia sytuacji

⁶³³ Na temat sporu w ramach judykatury SN co do dopuszczalności formułowania – w oparciu o normę art. 189 KPC – roszczenia o ustalenie *nieważności* umowy zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.2.

⁶³⁴ Zob. wyrok SN z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543.

⁶³⁵ Zob. wyrok SN z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144.

⁶³⁶ Zob. wyrok TSUE *Banco Español de Crédito*, pkt 65 oraz przywołane tam starsze orzecznictwo TSUE.

⁶³⁷ Zob. wyrok TSUE *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 61 – 62.

prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej znajdowałby się on w braku tego warunku. Stanowisko takie w orzecznictwie unijnego Trybunału było następnie powtarzane i przypominane wielokrotnie⁶³⁸.

Trybunał Sprawiedliwości co do zasady wyklucza zatem, aby sąd krajowy mógł twórczo ingerować w treść nieuczciwych warunków zawartych w umowach, dopuszczając taką interwencję jedynie w bardzo ograniczonym zakresie⁶³⁹. Jest tak przede wszystkim dlatego, że działania sądu w razie stwierdzenia abuzywności postanowienia umownego mają mieć charakter sankcyjny, zniechęcający przedsiębiorców zawierających umowy z konsumentami do stosowania w umowach nieuczciwych postanowień⁶⁴⁰. Trybunał konsekwentnie wskazuje, że skutek ten nie mógłby zostać osiągnięty, gdyby umowa mogła zostać uzupełniona w niezbędnym zakresie przez sąd krajowy przez wprowadzenie do umowy warunków uczciwych. Trafnie podkreśla się przy tym, iż kontrahent konsumenta niczym by w takim wypadku nie ryzykował, narzucając nieuczciwe postanowienia umowne, skoro „mógłby liczyć na to, że sąd uzupełni umowę przez wprowadzenie uczciwych warunków, które powinny być przez niego zaproponowane od razu. Należy zatem dążyć do osiągnięcia stanu „niezwiązania” konsumenta zakwestionowanymi postanowieniami umownymi, przy jednoczesnym (na ile to możliwe) utrzymaniu w mocy umowy (art.6 ust. 1 dyrektywy 93/13)”⁶⁴¹.

Reasumując, zgodnie ze stanowiskiem Trybunału wskazane przepisy dyrektywy nie dopuszczają wprowadzenia przepisów krajowych (ani dokonywania takiej ich wykładni), które zezwalałyby sądowi krajowemu – po stwierdzeniu nieważności nieuczciwego warunku w umowie zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem – na uzupełnienie rzeczonyj umowy poprzez zmianę treści owego warunku, zaś zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem „w pozostałej części” będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe „po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”⁶⁴². Jak podkreśla

⁶³⁸ Zob. chociażby wyroki TSUE: *Asbeek Brusse*, pkt 57; *Unicaja Banco i Caixabank*, pkt 28 a także *Banco Primus*, pkt 71.

⁶³⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.2.

⁶⁴⁰ Zob. wyroki TSUE: *Perenič*, pkt 31 oraz *Banco Español de Crédito*, pkt 40.

⁶⁴¹ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159 oraz wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 54 a nadto postanowienie TSUE *Pohotovost'*, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo.

⁶⁴² Zob. postanowienie TSUE *Pohotovost'*, pkt 58 i 64.

Trybunał, w takim wypadku do sądu krajowego należy zbadanie, jakie są krajowe przepisy proceduralne mające zastosowanie do rozpatrywanego przezeń sporu i uczynienie wszystkiego, co leży w zakresie jego kompetencji, uwzględniając wszystkie przepisy prawa krajowego i stosując uznane w porządku krajowym metody wykładni, by zapewnić pełną skuteczność art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 i dokonać rozstrzygnięcia zgodnego z realizowanymi przez nią celami⁶⁴³.

W konsekwencji należy uznać za niedopuszczalne – co do zasady – zastąpienie przez sąd klauzul abuzywnych rozwiązaniami uczciwymi, np. pochodzącymi z powszechnie obowiązujących przepisów prawa czy też poprzez odwołanie się do zwyczaju, co starszej judykaturze SN było poglądem często podzielanym⁶⁴⁴.

W wyroku z dnia 14 lipca 2017 r.⁶⁴⁵ SN trafnie dostrzegł wynikający z orzecznictwa TSUE brak możliwości stosowania tzw. *redukcji utrzymującej skuteczność*⁶⁴⁶ oraz niedopuszczalność uzupełniania luk w umowie powstałych po wyeliminowaniu postanowienia abuzywnego, zastrzegając jednak, że kategorię w tym zakresie orzecznictwo Trybunału dotyczyło „*postanowień, których wyeliminowanie z umów nie powodowało istotnych luk: postanowień przewidujących kary umowne, odsetki za zwłokę albo natychmiastową wymagalność kredytu w razie zwłoki w jego spłacie*”. Powołując się przy tym na omówiony w rozdziale 3.13.2. wyrok TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r. w sprawie *Kásler*⁶⁴⁷ – dopuszczający wyłącznie w wyjątkowych sytuacjach zastąpienie nieuczciwego warunku przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym – SN uznał, że „*należy dopuścić możliwość stosownego wypełnienia luk w umowie także w innych sytuacjach, w których zagrażają one interesom konsumenta, również wtedy, gdy nie ma możliwości zastosowania wprost odpowiedniego przepisu dyspozytywnego. Konsument nie może być bowiem postawiony przed koniecznością wyboru między dwoma rozwiązaniami, z których każde jest dla niego ex definitione niekorzystne: pozostawieniem niekorzystnej luki w umowie albo następczą akceptacją niekorzystnej klauzuli*”. W zakresie

⁶⁴³ Zob. wyrok TSUE *Dominguez*, pkt 27.

⁶⁴⁴ Zob. wyroki SN: z 15.03.2015 r., IV CSK 362/14, LEX nr 1663827; z 8.09.2016 r., II CSK 750/15, LEX

nr 2182659 oraz z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321.

⁶⁴⁵ Zob. wyrok SN z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79.

⁶⁴⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1.

⁶⁴⁷ Zob. wyroku TSUE *Kásler*, pkt 80 i nast.

powyższego SN wskazał na trzy rodzaje możliwej ingerencji w treść umowy obarczonej nieuczciwością warunków umownych (w tym wypadku w zakresie umownej waloryzacji kwoty udzielonego kredytu):

- 1) poprzez kierowanie się wolą stron wyrażoną w innych postanowieniach umowy (art. 65 KC);
- 2) poprzez zastosowanie *per analogiam* art. 41 ustawy z dnia 28 kwietnia 1936 r. – Prawo wekslowe⁶⁴⁸, który przewiduje, że jeżeli weksel wystawiono na walutę, która nie jest walutą miejsca płatności, sumę wekslową można zapłacić w walucie krajowej podług jej wartości w dniu płatności;
- 3) względnie poprzez odwołanie się do art. 2 ust. 5 ustawy z dnia 18 grudnia 1998 r. – Prawo dewizowe⁶⁴⁹, wskazując jednocześnie, iż „*podstawą uzupełnienia umowy byłby w tym przypadku art. 56 KC odsyłający do przepisów ustawy stosowanych przez analogię*”⁶⁵⁰.

Wskazanego poglądu nie sposób zaaprobować, gdyż jest on nie do pogodzenia z omówionym na wstępie rozdziału bogatym dorobkiem orzecznictwa unijnego Trybunału. Wydaje się, iż w swoich rozważaniach SN – po pierwsze – nie brał w ogóle pod uwagę możliwości uznania następczej *trwalej bezskuteczności* całej umowy jako wybrakowanej wobec niemożliwości ustalenia praw i obowiązków stron, przy jednoczesnej zasadzie braku możliwości twórczej ingerencji sądu. W powyższym zakresie SN poprzestał na wskazaniu, że „*nie byłoby żadnych podstaw do przyjęcia reprezentowanego przez skarżących poglądu, że nieważnością dotknięta jest cała umowa. Umowa ta może istnieć bez przedmiotowego postanowienia, jak również bez postanowienia umożliwiającego spłatę pożyczki w walucie polskiej, a jedynie z zobowiązaniem do zwrotu kwoty pożyczki oznaczonej we frankach szwajcarskich wraz z odsetkami*”, nie tłumacząc jednak w jaki sposób dalszy byt umowy miałby być możliwy bez ingerencji w treść stosunku prawnego przy jednoczesnym przesądzeniu nieuczciwości istotnego jej fragmentu. Po drugie, SN nie uwzględnił w ogóle okoliczności, czy całkowita nieważność

⁶⁴⁸ Dz. U. z 2016 r., poz. 160, t.j.

⁶⁴⁹ Dz. U. Nr 160, poz. 1063 ze zm.

⁶⁵⁰ Zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.5.1., gdzie – w ramach omówienia uchwały PSICSN z 25.04.2024 r. – szczegółowo przedstawiono problematykę możliwości zastąpienia wadliwej klauzuli waloryzacyjnej zawartej w umowie kredytu *frankowego*, jak również skutki ustalenia abuzywności takiej klauzuli dla dalszego bytu całej umowy.

umowy byłaby korzystna dla konsumenta, wadliwie przy tym zakładając, iż kwestię tę „należałoby oceniać według stanu z chwili jej zawarcia (por. art. 385² KC)”, podczas gdy ocena korzystności upadku umowy dokonywana jest przez pryzmat okoliczności występujących w chwili zaistnienia sporu, a uprawniony do jej dokonania nie jest sąd krajowy, lecz sam zainteresowany konsument⁶⁵¹.

Poglądy zbieżne z przedstawionymi powyżej SN prezentował również w późniejszym orzecznictwie. W wyroku z dnia 13 grudnia 2018 r.⁶⁵² Sąd ten dla przykładu wskazał – nie tłumacząc przy tym precyzyjnie powodów takiego założenia – że celowe będzie uzupełnienie wybrakowanej umowy kredytu waloryzowanego w zakresie usuniętego, abuzywnego mechanizmu przeliczeniowego poprzez odwołanie się do treści obowiązującego w chwili zawarcia spornej umowy przepisu art. 358 § 2 KC, zgodnie z którym „wartość waluty obcej określa się według kursu średniego ogłaszanego przez NBP z dnia wymagalności roszczenia, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe lub czynność prawna zastrzega inaczej.” Nie wzięto przy tym pod uwagę stanowiska konsumenta, który wszak żądał stwierdzenia nieważności umowy poprzez sformułowane żądania procesowe. W wyroku z dnia 27 lutego 2019 r.⁶⁵³ SN posunął się jeszcze dalej w swoich założeniach co do możliwości utrzymania umowy w mocy po stwierdzeniu nieuczciwości klauzul waloryzacyjnych zawartych w umowie kredytu, podkreślając, iż „wskazane jest stosowanie interpretacji, która pozwala utrzymać w mocy umowę kredytu, zwłaszcza gdy kredytodawca spełnił świadczenie, które zostało zrealizowane przez kredytobiorców zgodnie z celem tej umowy”. Powołując się na dopuszczoną w starszym orzecznictwie tego sądu możliwość stosownego wypełnienia luki w umowie także w innych sytuacjach, zagrażających interesom konsumenta, gdy nie ma możliwości odwołania się do odpowiedniego przepisu dyspozytywnego wskazał mianowicie, iż „jakkolwiek w czasie zawierania spornej umowy kredytu nie obowiązywał jeszcze art. 358 § 2 KC w wersji znowelizowanej ustawą z dnia 23 października 2008 r. (...) przepis ten, może stanowić jedną, aczkolwiek nie jedyną ze wskazówek pomocnych w rozwiązaniu tej spornej między stronami kwestii prawnej”.

⁶⁵¹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.14.

⁶⁵² Zob. wyrok SN z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543.

⁶⁵³ Zob. wyrok SN z 27.02.2019 r., II CSK 19/18., LEX nr 2626330.

Orzecznictwo SN podlegało następie istotnej ewolucji, w tym zwłaszcza w roku 2019, kiedy to w szeregu orzeczeń dotyczących materii kredytów waloryzowanych kursem waluty obcej *de facto* całkowicie odrzucono możliwości uzupełnienia treści stosunku prawnego przez sąd krajowy, z zastrzeżeniem przypadku opisanego w rozdziale 3.13.2., który zaczął jednak być prawidłowo rozumiany jako opisujący sytuację wyjątkową, a nie zasadę. I tak, w wyroku z dnia 4 kwietnia 2019 r.⁶⁵⁴, SN przedstawił – powołując się na wyrok TSUE z dnia 26 marca 2019 r. w połączonych sprawach C-70/17 i C-179/17⁶⁵⁵ – trafną ocenę, zgodnie z którą *„eliminacja klauzuli indeksacyjnej nie prowadzi do unieważnienia umowy, ani też nie wymaga zastąpienia nieuczciwego postanowienia umownego innym - możliwe jest funkcjonowanie umowy stron również po wyeliminowaniu z niej klauzuli indeksacyjnej. Do ewentualnego zastąpienia kwestionowanych postanowień umownych innymi, musiałoby dojść jedynie wówczas, gdyby po wyeliminowaniu klauzuli abuzywnej nie było możliwe dalsze obowiązywanie umowy, zaś konsument mógłby zostać narażony na szczególnie niekorzystne konsekwencje, choćby w postaci rozwiązania umowy”*.

W kolejnym wyroku z dnia 9 maja 2019 r.⁶⁵⁶ SN potwierdził *„że nieuprawnione byłoby zastąpienie przez sąd postanowień niedozwolonych innymi, polegającymi np. na odwołaniu się do kursu walut stosowanego przez Narodowy Bank Polski”*. W omawianym orzeczeniu SN podzielił pogląd, zgodnie z którym eliminacja abuzywnej klauzuli (w tym wypadku waloryzacyjnej) nie doprowadzi do upadku umowy w pozostałym zakresie. W tym wypadku SN stanął jednocześnie na stanowisku, że oceny tej kwestii nie zmienia fakt, że wymieniona klauzula została przez Sąd uznana za określającą świadczenie główne stron⁶⁵⁷. Trafnie przy tym – w mojej opinii – wyjaśnił SN, że *„eliminacja postanowienia określającego takie świadczenie częściowo prowadzić będzie do upadku umowy w całości niż eliminacja postanowienia niezwiązanego ze świadczeniem głównym, ale fakt ten sam w sobie jest bez znaczenia, jeżeli na podstawie pozostałych postanowień możliwe jest [w rozumieniu art. 385¹ § 2 KC] określenie praw i obowiązków stron.”* W stanie faktycznym sprawy było to w opinii SN możliwe, gdyż umowa po eliminacji klauzul abuzywnych nadal zawierała wszystkie elementy konieczne dla określenia treści stosunku

⁶⁵⁴ Zob. wyrok SN z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144.

⁶⁵⁵ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*.

⁶⁵⁶ Zob. wyrok SN z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299.

⁶⁵⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.12.1.

prawnego wynikające z art. 69 ustawy Prawo bankowe, a w szczególności określona pozostała kwota kredytu w złotych, okres kredytowania i terminy spłaty oraz wysokość oprocentowania⁶⁵⁸.

Rozwinięciem wskazanej linii orzeczniczej SN był wyrok z dnia 29 października 2019 r.⁶⁵⁹, w którym – odwołując się do stanowiska wyrażonego przez unijny Trybunał w wydanym kilka tygodni wcześniej kluczowym z punktu widzenia problematyki umów kredytów *frankowych* wyroku z dnia 3 października 2019 r.⁶⁶⁰ zapadłym w polskiej sprawie *Dziubak* – wykluczono możliwość uzupełnienia luk w umowie powstałych na skutek usunięcia z niej postanowień nieuczciwych „*wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że treść czynności prawnej jest uzupełniana przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów, które nie są zatem przepisami o charakterze dyspozytywnym lub przepisami mającymi zastosowanie, jeżeli strony umowy wyrażą na to zgodę*”, zaś zastąpienia nieuczciwego postanowienia umownego wspomnianym przepisem dyspozytywnym albo przepisem „*mającym zastosowanie*” dopuszczono ponownie wyłącznie w odniesieniu do sytuacji potencjalnego narażenia konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, o której mowa w wyroku TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r. w sprawie *Kásler*⁶⁶¹. Tym samym SN trafnie wytłumaczył, że w razie sporu o ważność umowy opartej w swojej konstrukcji o warunek nieuczciwy rozważyć należy dwie możliwości rozstrzygnięcia:

- 1) pierwsza, to ustalenie, czy po wyeliminowaniu klauzuli niedozwolonej umowa w żaden sposób nieuzupełniona może obowiązywać w pozostałym zakresie, tj. czy posiada wszelkie niezbędne elementy pozwalające na odtworzenie istotnych praw i obowiązków stron;

⁶⁵⁸ Tego typu rozstrzygnięcie w odniesieniu do wadliwych umów *kredytów frankowych* nazywane jest *odfrankowaniem* umowy. Pomimo technicznej poprawności (umowa nie jest wybrakowana) rozwiązanie to nie zostało przyjęte w judykaturze jako prawidłowe – poza jednostkowymi przypadkami opisanymi w niniejszym rozdziale – ze względu na zbyt daleko idącą odmienną charakteru prawnego umowy kredytu względem jej pierwotnego brzmienia ze względu na całkowite wyłączenie, po usunięciu abuzywności, ryzyka walutowego będącego immanentną cechą umowy o kredyt waloryzowany kursem waluty obcej. Kwestię tę ostatecznie przesądziło w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna – na temat *odfrankowania* umowy zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.5.2.3.1.).

⁶⁵⁹ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64.

⁶⁶⁰ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*.

⁶⁶¹ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 83.

- 2) druga, to uznanie umowy za nieważną, która nie może dalej funkcjonować w obrocie prawnym bez klauzuli niedozwolonej, zwłaszcza ze względu na brak („*odpadnięcie*”) któregoś z koniecznych składników (*essentialia negotii*) niezbędnych dla odtworzenia istotnych praw i obowiązków stron.

SN na kanwie rozpoznawanej sprawy opowiedział się za możliwością wyeliminowania z umowy kredytu abuzywnych klauzul waloryzacyjnych, z pozostawieniem w mocy pozostałej części umowy jako ważnej umowy kredytu bankowego, udzielonego w złotych polskich, jednak z wyłączeniem denominacji do franka szwajcarskiego. Następnie w wyroku z dnia 7 listopada 2019 r.⁶⁶² SN ponownie wskazał, że „*nie można w sytuacji uznania niedozwolonych postanowień umownych za abuzywne zastępować ich żadnymi innymi*”. Jednocześnie SN – częściowo odmiennie od omówionych powyżej orzeczeń z 4 kwietnia, 9 maja oraz 29 października 2019 r. – nie przyjął jednoznacznie w odniesieniu do klauzuli waloryzacyjnej skutku wskazanego w art. 385¹ § 2 KC, tj. związania stron umową w pozostałym zakresie, wskazując, że prostemu wyeliminowaniu z nich klauzul abuzywnych mogą sprzeciwiać się pozostałe postanowienia umowy⁶⁶³.

Potwierdzeniem wskazanej linii orzeczniczej tego Sądu był wyrok z dnia 27 listopada 2019 r.⁶⁶⁴, w którym dobitnie wskazano, że „*zastąpienie przez sąd klauzul abuzywnych np. kursem średnim waluty obcej z dnia wymagalności roszczenia ogłaszany przez NBP (wyroki SN z dnia 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17, niepubl. i z dnia 27.02. 2019 r., II CSK 19/18, niepubl.) należy wykluczyć, jako sprzeczne z celem Dyrektywy 93/13*”, w efekcie zaś „*po wyeliminowaniu z umowy niedozwolonych klauzul umowa będzie wiązała strony bez nieuczciwych postanowień albo dojdzie do tak istotnego jej zniekształcenia, że nie będzie ona mogła być utrzymana, co Sąd meriti powinien ocenić w konkretnych okolicznościach sprawy*”. SN opowiedział się przy tym za pozostawieniem umowy w mocy w pozostałym kształcie podkreślając, iż bez znaczenia pozostaje argument, zgodnie z którym przedsiębiorca nie zawarłby umowy w kształcie powstałym na skutek prostego wyeliminowania warunku nieuczciwego, gdyż hipotetyczna wola stron mogłaby mieć

⁶⁶² Zob. wyrok SN z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776.

⁶⁶³ W tym konkretnym wypadku przedmiotem oceny SN były postanowienia aneksu zmieniającego pierwotną treść umowy i tym samym ocena dotyczyła ważności aneksu rozumianego jako całość, gdyż pozostałe jego postanowienia mogą nie dać się pogodzić z celem kredytu złotowego i jego konstrukcją.

⁶⁶⁴ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

znaczenie w ramach regulacji art. 58 § 3 KC, który nie może znajdować zastosowania do skutków eliminacji klauzul abuzywnych.

Obecnie przedmiotowa kwestia wydaje się nie budzić już większych wątpliwości w orzecznictwie tak sądów powszechnych, jak i samego SN⁶⁶⁵. Przedmiotowa kwestia była również przedmiotem wypowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej SN w ramach postępowania toczącego się pod sygn. akt III CZP 25/22. Zgodnie z treścią wniosku sformułowanego przez Pierwszą Prezes SN w dniu 29 stycznia 2021 r., pierwszym z sześciu zagadnień prawnych wymagających rozstrzygnięcia przez skład całej Izby Cywilnej było bowiem przesądzenie „czy w razie uznania, że postanowienie umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego odnoszące się do sposobu określania kursu waluty obcej stanowi niedozwolone postanowienie umowne i nie wiąże konsumenta, możliwe jest przyjęcie, że miejsce tego postanowienia zajmuje inny sposób określenia kursu waluty obcej wynikający z przepisów prawa lub zwyczajów?” Uchwałą z dnia 25 kwietnia 2024 r. pełny skład Izby Cywilnej jednoznacznie wskazał, że „w razie uznania, że postanowienie umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego odnoszące się do sposobu określania kursu waluty obcej stanowi niedozwolone postanowienie umowne i nie jest wiążące, w obowiązującym stanie prawnym nie można przyjąć, że miejsce tego postanowienia zajmuje inny sposób określenia kursu waluty obcej wynikający z przepisów prawa lub zwyczajów”, przyjmując jednocześnie, iż „w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie”⁶⁶⁶.

Reasumując, należy wykluczyć – z zastrzeżeniem przypadku opisanego w kolejnym rozdziale pracy – możliwość zastąpienia warunku nieuczciwego przez sąd krajowy innym rozwiązaniem, pozbawionym przymiotu abuzywności. Jednocześnie należy uznać, że zasadą jest dalsze związanie stron umową w kształcie uzyskanym na skutek wyłączenia z jej treści warunku nieuczciwego. Umowa nie może wiązać stron w przyszłości jedynie, gdy na skutek abuzywności jest na tyle wybrakowana, że nie sposób jest odtworzyć zakresu praw i obowiązków poszczególnych jej stron lub też, gdy pomimo technicznej możliwości

⁶⁶⁵ Zob. uchwała SN (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 oraz wyrok SN z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, LEX nr 3357539.

⁶⁶⁶ Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkty 1 i 2 sentencji (zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.5.).

rekonstrukcji praw i obowiązków storn, dochodzi do tak dalece istotnego przekształcenia umowy, że należałoby ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż zamierzone przez strony, z którą to sytuacją mamy do czynienia w przypadku wyłączenia wadliwych mechanizmów waloryzacyjnych zawartych w umowach kredytów *frankowych*.

3.13.2 ZASADY POZYTYWNEJ INGERENCJI SĄDU KRAJOWEGO – WYROK TSUE W SPRAWIE KÁSLER.

Opisany w poprzednim rozdziale pracy zakaz twórczej ingerencji sądu krajowego w treść stosunku prawnego celem usunięcia abuzywności ma co do zasady charakter bezwzględny, lecz w orzecznictwie TSUE – począwszy od wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r. w sprawie *Kásler*⁶⁶⁷ – został dopuszczony w tym przedmiocie jeden wyjątek. Sprawa zakończona wskazanym wyrokiem dotyczyła umowy kredytu hipotecznego zawartej między instytucją bankową a konsumentem, denominowanego w walucie obcej. Poprzez swoje trzecie pytanie prejudycjalne węgierski sąd odsyłający zmierzał w istocie do ustalenia, czy w sytuacji, w której umowa zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem nie może dalej obowiązywać po wyłączeniu z niej nieuczciwego warunku, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy rozumieć w ten sposób, że sprzeciwia się on uregulowaniu krajowemu zezwalającemu sądowi krajowemu na zarządzenie skutkiem nieważności nieuczciwego warunku poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym. W omawianej sprawie Trybunał dopuścił zastąpienie nieuczciwego warunku (wyłącznie) przepisem krajowym o charakterze dyspozytywnym, jeżeli spełnione są kumulatywnie dwie przesłanki:

- 1) po pierwsze, gdy zaniechanie stosowania warunku uznanego za nieuczciwy oznacza, na mocy prawa krajowego, konieczność stwierdzenia nieważności całej umowy oraz;
- 2) po drugie, jeżeli stwierdzenie nieważności tej umowy naraża konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje⁶⁶⁸.

⁶⁶⁷ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 83.

⁶⁶⁸ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.14.

W wyniku takich założeń Trybunał doszedł do wniosku, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie temu, aby sąd krajowy, przy zastosowaniu zasad rządzących prawem zobowiązań, usunął nieuczciwy warunek poprzez zastąpienie go przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym, lecz wyłącznie w sytuacjach, w których unieważnienie nieuczciwego warunku zobowiązywałaby sąd do stwierdzenia nieważności danej umowy w całości, narażając przez to konsumenta na szczególnie niekorzystne, penalizujące go konsekwencje⁶⁶⁹. Odmienna interpretacja dyrektywy 93/13, pozwalająca na twórczą ingerencję sądu w obarczony wadą stosunek prawny prowadziłyby do sytuacji, w której umowy obejmujące nieuczciwe warunki umowne byłyby systematycznie „uzupełniane” przez sądy krajowe, co stałoby w sprzeczności z celem odstrasającym, o którego realizację zabiega dyrektywa, a której to praktyki przykładem było starsze orzecznictwo SN przywołane w rozdziale 3.13.1., wskazujące na konieczność stosowania tego rodzaju redukcji utrzymującej skuteczność. Z tego właśnie powodu linia orzecznicza zapoczątkowana wyrokiem w sprawie *Kásler* ogranicza możliwość zastosowania przepisów dyspozytywnych w miejsce nieuczciwych warunków umownych wyłącznie do sytuacji, w której upadek umowy może prowadzić do „szczególnie niekorzystnych konsekwencji” dla konsumenta⁶⁷⁰. Należy przy tym wyjaśnić, iż rozstrzygnięcie w sprawie *Kásler* dotyczyło umowy kredytu zawartej przez konsumenta, zaś Trybunał wyjaśnił, iż stwierdzenie nieważności umowy kredytu co do zasady będzie pociągać za sobą takie same następstwa jak postawienie pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności, co może przekraczać możliwości finansowe konsumenta i z tego względu penalizuje raczej tego ostatniego niż kredytodawcę, który nie zostanie przez to zniechęcony do wprowadzania takich warunków w proponowanych przez siebie umowach⁶⁷¹.

Taki wyjątek od zakazu uzupełniania przez sąd krajowy umowy w przypadku usunięcia z niej nieuczciwego warunku jest w pełni uzasadniony w świetle celu dyrektywy 93/13,

⁶⁶⁹ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 56.

⁶⁷⁰ Zob. opinia rzecznika generalnego *M. Szpunara* w sprawie *D.V.*, pkt 67, 77.

⁶⁷¹ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 58, należy zwrócić uwagę, iż w dacie wydania przez Trybunał orzeczenia w sprawie, tj. w roku 2014, większość kapitałów kredytowych udostępnionych kredytobiorcom w ramach wadliwych umów *kredytów frankowych* – zarówno na rynku polskim jak i węgierskim – nie była jeszcze, odmiennie niż ma to miejsce obecnie w przypadku rozpatrywania sporów polskich konsumentów, spłacona. Z tego też powodu Trybunał podkreślił, iż szczególnie niekorzystne konsekwencje winny być oceniane według stanu z dnia orzekania przez sąd krajowy o abuzywności warunku nieuczciwego, zaś decydujący głos w zakresie oceny zaistnienia wskazanej przesłanki ma sam zainteresowany, czyli konsument.

która zmierza do zastąpienia ustanowionej w umowie równowagi formalnej między prawami i obowiązkami stron równowagą rzeczywistą, pozwalającą na przywrócenie równości tych stron bez konieczności unieważnienia wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki⁶⁷². Tym samym z orzecznictwa TSUE płyną wnioski, zgodnie z którymi zasadą w przypadku stosowania sankcji przewidzianej w art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 winna być bezskuteczność poszczególnych warunków umowy, zaś następcza nieważność takiej umowy winna być traktowana jako wyjątek od reguły⁶⁷³. Celem dyrektywy nie jest bowiem „*ani całkowite wyeliminowanie umowy, której niektóre warunki zostały uznane za nieuczciwe, ani utrzymanie jej w mocy za wszelką cenę, ani tym bardziej utrzymanie jej obowiązywania z tego powodu, że jest ona korzystna dla jednej ze stron*”⁶⁷⁴.

Wskazane stanowisko było następnie wielokrotnie przez Trybunał powtarzane, w tym w kluczowym z punktu widzenia problematyki spraw polskich kredytów waloryzowanych kursem waluty obcej wyroku z dnia 3 października 2019 r.⁶⁷⁵, gdzie potwierdzono, iż możliwość uzupełnienia umowy jest ograniczona do przypadków, w których usunięcie nieuczciwego postanowienia umownego zobowiązywałoby sąd do unieważnienia umowy jako całości, narażając tym samym konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, tak, że „*zostałby tym ukarany*”. Odpowiadając na zadane pytanie prejudycjalne Sądu Okręgowego w Warszawie w kwestii uwzględnienia woli konsumenta co do skutków powołania się na niedozwoloną klauzulę umowną, Trybunał wskazał przy tym jednoznacznie, że wola konsumenta, który uważa, iż stwierdzenie nieważności całej umowy nie jest dla niego niekorzystne, przeważa nad wdrożeniem systemu ochrony, takiego jak zastąpienie nieuczciwego postanowienia i utrzymanie umowy w mocy⁶⁷⁶.

Wydaje się, że począwszy od roku 2019 również SN w tożsamy i w miarę spójny sposób interpretuje możliwość uzupełnienia wybrakowanego stosunku prawnego, ograniczając dopuszczalność ingerencji wyłącznie do sytuacji, w której zaistnieją przesłanki wskazane

⁶⁷² *Ibidem*, pkt 57.

⁶⁷³ Zob. opinia rzecznika generalnego *V. Trstenjak* w sprawie *Perenič*, C-453/10, pkt 49 i nast.

⁶⁷⁴ Zob. opinia rzecznika generalnego *V. Pitruzzeli* w sprawie *Dziubak*, pkt 52.

⁶⁷⁵ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 48; zob. również wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 64.

⁶⁷⁶ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64.

w wyroku TSUE wydanym w sprawie *Kásler*⁶⁷⁷. Potwierdzono to w wyroku SN z 11 grudnia 2019 r.⁶⁷⁸, gdzie przyjęto możliwość zastąpienia niedozwolonego postanowienia szczegółową regułą ustawową, chyba że konsument obstaje przy nieważności całej umowy.

W kontekście możliwości pozytywnej ingerencji sądu krajowego w treść stosunku prawnego nawiązanego między stronami należy jeszcze odnotować orzeczenie unijnego Trybunału wydane w sprawie C-269/19⁶⁷⁹, w którym przedstawiono, że jeżeli umowa nie może dalej obowiązywać po usunięciu z niej danych klauzul abuzywnych i jej unieważnienie powodowałoby szczególnie szkodliwe konsekwencje dla konsumenta, a nie istnieją stosowne przepisy prawa krajowego, które mogłyby te klauzule zastąpić, a konsument nie wyraził woli utrzymania w mocy klauzul abuzywnych, sąd krajowy „powinien - dla przywrócenia rzeczywistej równowagi między wzajemnymi prawami i obowiązkami stron umowy - podjąć wszelkie niezbędne środki mające na celu ochronę konsumenta przed tymi szczególnie szkodliwymi konsekwencjami, z zastrzeżeniem, że uprawnienia sądu nie mogą wykroczać poza to, co jest ściśle konieczne w celu przywrócenia tej równowagi, a tym samym zapewnienia konsumentowi tej ochrony”. Z pisemnych motywów uzasadnienia rzeczzonego orzeczenia wynika przy tym, iż poprzez „wszelkie niezbędne środki” Trybunał miał na myśli wezwanie stron postępowania, a zatem konsumenta i przedsiębiorcę, przez sąd krajowy do podjęcia negocjacji w celu polubownego ustalenia treści stosunku prawnego w taki sposób, aby doprowadzić do ustanowienia rzeczywistej równowagi między prawami i obowiązkami stron umowy, z uwzględnieniem w szczególności leżącego u podstaw dyrektywy 93/13 celu ochrony konsumenta.

Kończąc omówienie przedmiotowej problematyki wypada odnotować, iż w odniesieniu do abuzywności warunków umownych dotyczących waloryzacji kwoty udzielonego kredytu w ramach umów *kredytów frankowych*, SN wyraził – w niedawnej uchwale pełnego składu Izby Cywilnej – wprost pogląd, zgodnie z którym „w razie uznania, że postanowienie umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego odnoszące się do sposobu określania

⁶⁷⁷ Zob. wyroki SN: z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543; z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX

nr 2626330; z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144.

⁶⁷⁸ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344.

⁶⁷⁹ Zob. wyrok TSUE *Banca B.*, pkt 41-44.

*kursu waluty obcej stanowi niedozwolone postanowienie umowne i nie jest wiążące, w obowiązującym stanie prawnym nie można przyjąć, że miejsce tego postanowienia zajmuje inny sposób określenia kursu waluty obcej wynikający z przepisów prawa lub zwyczajów*⁶⁸⁰.

3.13.3 ZASADY NEGATYWNEJ INGERENCJI SĄDU KRAJOWEGO.

3.13.3.1 REDUKCJA UTRZYMUJĄCA SKUTECZNOŚĆ.

W klasycznym rozumieniu redukcja utrzymująca skuteczność jest jednym z mechanizmów pozwalających na ograniczenie zastosowania sankcji nieważności bezwzględnej w odniesieniu do całej treści postanowienia umownego. Wydaje się, że wskazaną redukcję można rozumieć jako jedną z odmian tzw. *częściowej nieważności czynności prawnej*, o której mowa w art. 58 § 3 KC, a zatem należy uznać ją za instytucję prawną nakierowaną na zachowanie postanowienia (a w efekcie i całej umowy) w mocy⁶⁸¹. Instytucja ta znajduje zastosowanie w sytuacji, gdy jedno postanowienie umowne zawiera w sobie jednocześnie treść dozwoloną i niedozwoloną. W odróżnieniu od klasycznego przykładu częściowej nieważności umowy (rozumianej jako zbiór postanowień umownych), w przypadku której może dojść do oddzielenia postanowień ważnych od tych dotkniętych wadą prawną, w przypadku redukcji utrzymującej skuteczność niezbędny jest redakcyjny zabieg wyodrębnienia treści dozwolonej z wadliwej klauzuli umownej.

W tym miejscu warto się więc zastanowić czy działanie sądu polegające na zastosowaniu tzw. *redukcji utrzymującej skuteczność* będzie tożsame ze zmianą przez sąd treści danego postanowienia (albo, inaczej mówiąc, zastąpieniem tego postanowienia postanowieniem o innej treści), czemu wprost sprzeciwia się – w odniesieniu do sankcji z art. 385¹ § 1 KC – bogate orzecznictwo TSUE⁶⁸², czy też powoduje wyłączenie jedynie tej części postanowienia (rozumianego jako pewnej reguły postępowania przedsiębiorcy), które rzeczywiście ma abuzywny charakter, pozostawiając pozostałą – uczciwą – część

⁶⁸⁰ Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 1 sentencji (zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.5.).

⁶⁸¹ Zob. *Skorupa P.*, Redukcja utrzymująca skuteczność na tle projektu książki pierwszej kodeksu cywilnego, *Studia Prawnicze*, 2010/3(185), s. 93.

⁶⁸² Zob. wyroki TSUE: *Asbeek Brusse*, pkt 57-60 oraz *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 57-60.

postanowienia w mocy bez ingerencji w jej treść. Wydaje się, że zabieg redukcji utrzymującej skuteczność może być różnie kwalifikowany i brak jest jednoznacznego stanowiska doktryny w tym przedmiocie. Co do zasady należy jednak przyjąć, że zastosowanie tej instytucji wymagać będzie reformatorycznego określenia treści tej czynności prawnej przez sąd, co odróżnia ją od zabiegu w postaci tzw. *testu niebieskiego ołówka*, opisanego w kolejnym rozdziale pracy⁶⁸³.

Redukcja utrzymująca skuteczność jest *de lege lata* w prawie polskim dopuszczana na podstawie normy art. 58 § 3 KC⁶⁸⁴, jednocześnie odrzucono jednak możliwość stosowania takiego zabiegu w umowach zawieranych z konsumentami⁶⁸⁵. Głównym powodem jest sama treść art. 385¹ § 1 KC, zgodnie z którym całe postanowienie obarczone wadą nieuczciwości nie wiąże konsumenta. Tak rozumiana redukcja, polegająca – w uproszczeniu – na zmianie treści postanowienia umownego przez sąd w taki sposób, aby mieściło się ono w dopuszczalnych ramach, jest nadto w mojej opinii nie do pogodzenia z zasadą, że ingerencja sądu w świetle normy art. 385¹ § 1 i 2 KC może mieć – poza sytuacją opisaną w rozdziale 3.13.2. – wyłącznie charakter negatywny.

Tym niemniej należy przypomnieć, iż w starszym orzecznictwie SN zabieg taki był dopuszczany również w przypadku stosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* z art. 385¹ § 1 KC, co było w mojej opinii przejawem niedostosowania reguł orzeczniczych do wskazówek i wytycznych płynących już wówczas z judykatury unijnej. W wyroku z dnia 21 lutego 2013 r.⁶⁸⁶ SN wskazał mianowicie, iż „*nie ma uzasadnionych podstaw, by zakwestionować zaskarżony wyrok i podzielić zapatrywanie skarżącego, dotyczące konieczności eliminacji ze stosunku umownego łączącego strony całego postanowienia umownego w sytuacji, w której niedozwoloną regułą postępowania stanowi jedynie*

⁶⁸³ Zob. Kocot W., Głosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20, Głosa 2021/4/20-30, który wskazuje, że „*test niebieskiego ołówka pozwala na usunięcie jednego elementu klauzuli umownej, w odróżnieniu od zmiany/modyfikacji klauzuli, czyli tzw. redukcji utrzymującej skuteczność*”.

⁶⁸⁴ Zob. Zoll F., Kilka uwag na temat redukcji utrzymującej skuteczność, TPP 2000/1-2; zob. także Łętowska E., Europejskie prawo umów konsumenckich, CH Beck 2004, s. 343.

⁶⁸⁵ Zob. Bednarek M. [w:] Łętowska E. (red.), Komentarz do ustawy: Kodeks Cywilny, CH Beck 2013, nb. 393 gdzie wskazano wprost, iż „*niedozwolone postanowienie nie wiąże konsumenta w całości, a nie tylko w takim zakresie, w jakim jego treść jest niedopuszczalna. Przepis art. 385¹ § 1 KC nie przewiduje tzw. redukcji utrzymującej skuteczność*”; podobnie: Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, przypis 1776.

⁶⁸⁶ Zob. wyrok SN z 21.02.2013 r., I CSK 408/12, OSNC 2013/11/127.

postanowienie zawarte w wyodrębnionej w jego ramach części. Posłużenie się przez pozwanego taką rozczłonkowaną konstrukcją omawianego postanowienia pozwala wyeliminować z umowy tylko tę część jej, a przez to uniknąć negatywnych skutków, jakie wiążą się z usunięciem z umowy niedopuszczalnego postanowienia o szerszej treści normatywnej. Takie radykalne eliminowanie postanowień umowy w pełnym brzmieniu może prowadzić do powstania zakresu częściowo nieuregulowanego umową albo poddanego regulacji ustawowej nieuwzględniającej w pełni woli stron wyrażonej przy zawieraniu umowy”.

W szeroko komentowanym wyroku z dnia 14 maja 2015 r.⁶⁸⁷ w medialnej sprawie pozwu zbiorowego przeciwko *mBankowi*⁶⁸⁸, SN wychodząc z założenia, że eliminacja danej klauzuli umownej jako konsekwencja jej abuzywności nie może prowadzić do sytuacji, w której następowalaby zmiana prawnego charakteru stosunku obligacyjnego łączącego twórcę wzorca i jego kontrahenta⁶⁸⁹, dokonał podziału spornej klauzuli odsetkowej na dwie części – parametryczną oraz kompetencyjną, uznając tylko tą drugą za abuzywną. W dalszym toku wyводу Sąd wskazał *explicite*, iż „uznanie za abuzywną tylko części kwestionowanej klauzuli umownej pozwala na pozostawienie jako wiążącej strony pozostałej części klauzuli, tj. jej elementu parametrycznego”. SN zastosował zatem mechanizm polegający na utrzymaniu w mocy uczciwej części postanowienia umowy, a mówiąc ściślej, uznanej za uczciwą, normatywnej treści postanowienia. W takim ujęciu uznawana za bezskuteczną i wyłączana była jedynie ta „zawartość” postanowienia, która jest nieuczciwa, zaś pozostała – „uczciwa” – część warunku umownego miała wiązać strony w dalszym ciągu. Taki zabieg należy określić właśnie jako niedopuszczalną w stosunkach konsumenckich redukcję utrzymującą skuteczność, gdyż na podstawie pozostawionej przez sąd w mocy części parametrycznej klauzuli niemożliwe jest odtworzenia praw i obowiązków stron pozwalające na dalsze wykonywanie umowy bez odwołania się do pozaumownych sposobów ustalania zmiany oprocentowania umowy kredytu, a zatem formy twórczej ingerencji w treść stosunku prawnego. Aby zachować

⁶⁸⁷ Zob. Czech T., Głosa do wyroku SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14, Monitor Prawa Bankowego 2016/6,

s. 56-65 oraz Czabański J., Głosa do wyroku SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14, Palestra 2016/1–2, s. 182.

⁶⁸⁸ Zob. wyrok SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14, OSCN 2015/11/132.

⁶⁸⁹ Gdyż w opinii Sądu „*takiej ekstensywnej wykładni skutków prawnych stwierdzenia abuzywności (art. 385¹ § 1 KC) nie można usprawiedliwiać nawet przy założeniu jej wybitnie prokonsumenckiego celu*”.

możliwość wykonania umowy należy bowiem wprowadzić nowe postanowienie lub postanowienie odrębne od oryginalnego lub też wdrożyć zastosowanie przepisu prawa krajowego, w dodatku o charakterze niedyspozytywnym, gdyż w polskim prawie brak jest odnośnych przepisów dyspozytywnych⁶⁹⁰.

Pogląd wyrażony przez SN, zgodnie z którym eliminacja całej klauzuli umowy nie może prowadzić do zmiany charakteru prawnego stosunku obligacyjnego, nie daje się nadto pogodzić z deklaratoryjnym charakterem orzeczenia sądowego stwierdzającego nieuczciwość warunku umownego w oparciu o normę art. 385¹ § 1 KC. Należy bowiem pamiętać, iż abuzywność wynika z mocy prawa a jej stwierdzenie następuje ze skutkiem *ex tunc*, trudno zatem w ogóle mówić o niedopuszczalnej ingerencji przez sąd w charakter stosunku prawnego w przypadku konieczności prostego zaniechania stosowania całego warunku nieuczciwego. Przyjęcie takiego poglądu w istocie w wielu przypadkach wyklucza *per se* możliwość zastosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej*. Większość, jeżeli nie wszystkie postanowienia, które dotyczą głównych świadczeń stron, *de facto* współtworzą podstawy (istotę) danego stosunku prawnego, a zatem stosując nomenklaturę z wyroku z dnia 14 maja 2015 r., determinują „*charakter prawny stosunku obligacyjnego*”. A należy pamiętać, że takie postanowienia również mogą być przedmiotem badania pod kątem abuzywności, jeżeli tylko nie zostały sformułowane w sposób jednoznaczny⁶⁹¹. Co więcej, postanowienia, które nie stanowią głównych świadczeń stron mogą również mieć duże znaczenie dla kształtu i charakteru stosunku prawnego. Zatem eliminacja takich postanowień w większości wypadków prowadzić będzie do zmiany stosunku prawnego w tym sensie, że nastąpi jego modyfikacja w porównaniu z sytuacją, która miałaby miejsce, gdyby klauzula była dla stron dalej wiążąca. Jak trafnie – w mojej opinii – wskazał SA w Warszawie w wyroku z dnia 30 kwietnia 2014 r.⁶⁹², „*stwierdzenie bezskuteczności klauzuli abuzywnej zawsze rodzi ingerencję w postanowienia umowy i kształtuje inną rzeczywistość zobowiązaniową. (...) Czym innym jest zatem wydanie orzeczenia kształtującego w rozumieniu procedury cywilnej, czym innym zaś ekonomiczny skutek rozstrzygnięcia, wiążący się ze zmianą praw i obowiązków stron na skutek stwierdzenia abuzywności określonej części umowy*”.

⁶⁹⁰ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.1.4.

⁶⁹¹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.12.1.

⁶⁹² Zob. wyrok SA w Łodzi z 30.04.2014 r., I ACa 1209/13, uchylony wyrokiem SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14.

Należy jednocześnie zwrócić uwagę na podnoszoną w doktrynie możliwość rozróżnienia zabiegu redukcji utrzymującej skuteczność od zabiegu wykładni utrzymującej skuteczność⁶⁹³.

W przypadku takiego rodzaju wykładni, poprzez interpretację danego postanowienia, w istocie zmienia się normatywną treść sprzeczną z porządkiem prawnym do akceptowalnego, czyli uczciwego poziomu. Taki zabieg stoi jednak również w oczywistej sprzeczności z orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości UE, gdyż oznacza, że w istocie za pomocą reguł wykładni następowalaby sądowa zmiana treści postanowienia uznanego wcześniej za nieuczciwe. Godzi on jednocześnie w cele wynikające z reguły wykładni *contra proferentem* zawartej w art. 5 zd. 2 dyrektywy 93/13, która stanowi, że ewentualne wątpliwości powinny być interpretowane na korzyść konsumenta⁶⁹⁴.

3.13.3.2 BLUE PENCIL TEST.

Od instytucji *redukcji utrzymującej skuteczność*, omówionej w poprzednim rozdziale pracy, odróżnić należy inny sposób przeciwdziałania upadkowi postanowienia umownego w całości, związany z problematyką podzielności postanowień warunku umownego, jakim jest tzw. *test niebieskiego ołówka*⁶⁹⁵. Jest to koncepcja wywodząca się z prawa niemieckiego⁶⁹⁶ i zabieg ten dopuszczalny jest w orzecznictwie tego kraju w bardzo konkretnych okolicznościach⁶⁹⁷. Odróżnia się ona od *redukcji utrzymującej skuteczność* brakiem konieczności i zarazem możliwości reformatoryjnego określenia treści tej

⁶⁹³ Zob. *Wyżykowski B.*, Skutki uznania abuzywności postanowienia umowy w kontroli incydentalnej, IKAR 2017/8(6), s. 87.

⁶⁹⁴ Zob. *Zoll F.*, Kilka uwag na temat redukcji utrzymującej skuteczność, TPP 2000/1-2, str. 13-14.

⁶⁹⁵ Zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 213 i nast.

⁶⁹⁶ *Bundesgerichtshof* (federalny trybunał sprawiedliwości, dalej: BGH) w wyroku z dnia 7.10.1981 r. (VIII ZR 214/80, NJW 1982, 178 [181]) po raz pierwszy dopuścił „rozcłonkowanie/podzielenie” warunku umownego na kilka części, z których jedna (lub więcej) jest nieuczciwa, w celu „sanowania” pozostałej części warunku. Koncepcja ta polega na tym, że (i) część „skażona” może zostać wykreślona bez jakiegokolwiek innej zmiany, (ii) pozostałe w ten sposób sformułowanie zachowuje sens nawet bez usuniętych elementów, (iii) zachowany zostaje pierwotny cel pozostawionego sformułowania, tj. nie zmienia ono znaczenia. W celu opisanie tejże metody „podziału” doktryna niemiecka wprowadziła termin „blue pencil test”, które to pojęcie – jak wskazuje *M. Szpunar* – „przywodzi na myśl skreślanie niebieskim flamastrem elementu uznanego za spełniający kryterium nieuczciwego charakteru” (zob. opinia rzecznika generalnego *M. Szpunara* w sprawie *Abanca Corporación Bancaria*, pkt. 92).

⁶⁹⁷ Zob. wyroki BGH: z 10.10.2013 r. (III ZR 325/12, nr 14); z 16.02.2016 r. (XI ZR 454/14, nr 21) a także z 18.01.2017 r. (VIII ZR 263/15, nr 38).

czynności prawnej przez sąd⁶⁹⁸. Zastosowanie rzeczony instytucji musi ograniczać się jedynie do „*prostego skreślenia flamastrem*” elementu nieuczciwego warunku bez możliwości zastosowania żadnej formy „*redukcji/modyfikacji sanującej*”, wiążącej się z jego przeredagowaniem czy też koniecznością dodatkowego zastosowania przepisu prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym celem zachowania możliwości następczego wykonania umowy. Należy przy tym odnotować, iż możliwość uznania jedynie części postanowienia umownego za nieuczciwe jest aktualnie jednym z bardziej kontrowersyjnych tematów dotyczących stosowania przepisów dyrektywy 93/13 w doktrynie polskiej i powoduje istotne rozbieżności orzecznicze.

Nie sposób nie dostrzec przy tym, iż przedmiotowe zagadnienie sprowadza się w zasadzie do ustalenia, czy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 zezwala sądowi krajowemu na stwierdzenie niedozwolonego charakteru jedynie niektórych elementów niedozwolonego postanowienia umownego w rozumieniu art. 3 dyrektywy 93/13⁶⁹⁹, skutkiem czego strony byłyby związane pozostałą częścią postanowienia w zakresie, w jakim jest ono zgodne z prawem. A zatem kluczowe w tym kontekście – jak wskazuje *M. Szpunar* – jest ustalenie „*czy można podzielić warunek umowny, który jest częściowo „skażony” elementem nieuczciwym, na część uczciwą i część nieuczciwą*”, a jeżeli tak, to jakie będą konsekwencje takiego podziału⁷⁰⁰.

Należy przypomnieć, iż w swoim orzecznictwie Trybunał Sprawiedliwości co do zasady nie dopuszcza jakiegokolwiek formy pozytywnego ingerowania przez sąd w treść postanowienia niedozwolonego polegającej na uzupełnieniu treści postanowienia niedozwolonego. W przypadku instytucji *testu niebieskiego ołówka* nie dochodzi jednak do twórczej zmiany treści postanowienia przez sąd, a działanie sądu w takim wypadku ma

⁶⁹⁸ Jeżeli nie są spełnione wszystkie trzy wskazane w przypisie nr 685 warunki, zwłaszcza jeśli nie można przeprowadzić tej czynności poprzez proste „*skreślenie flamastrem*”, trzeba już mówić nie o „*podziale*”, ale o „*sanującej redukcji/modyfikacji*” (*geltungserhaltende Reduktion*). Taka redukcja lub modyfikacja sanująca jest zaś już uważana przez BGH – przynajmniej w odniesieniu do sytuacji wchodzących w zakres stosowania dyrektywy 93/13 – za niedopuszczalną (zob. także: *Uffmann K.*, Das Verbot der geltungserhaltenden Reduktion, Studien zum Privatrecht 4, 2010, s. 157; *Basedow J.* [w:] *Krüger W.* (red.), Münchener Kommentar zum BGB, wydanie 7, CH Beck 2016, § 306, nr 18 oraz *Schlosser P.*, Staudinger Kommentar zum BGB, Gruyter, Walter de GmbH 2013, § 306, nr 20).

⁶⁹⁹ W odniesieniu do zakresu znaczeniowego pojęcia „*postanowienie umowne*” w rozumieniu dyrektywy 93/13 zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.11.

⁷⁰⁰ Zob. opinia rzecznika generalnego *M. Szpunara* w sprawie *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 88.

postać ingerencji wyłącznie negatywnej, polegającej na usunięciu (wykreśleniu) części postanowienia umownego. Rodzi się zatem pytanie, czy zachodzi jakaś różnica pomiędzy pozytywną ingerencją sądu, polegającą na uzupełnieniu umowy (luki), a ingerencją negatywną, polegającą na wyeliminowaniu niektórych tylko elementów postanowienia niedozwolonego. Wydaje się, że na tak postawione pytanie odpowiedź winna być negatywna. Trudno bowiem dostrzec jakąkolwiek materialną różnicę pomiędzy sytuacją, w której sąd zmienia treść umowy, uzupełniając ją o nowe postanowienia w miejsce postanowień niedozwolonych, a sytuacją, w której sąd *de facto* kreuje postanowienie o zupełnie nowej treści, poprzez eliminację wybranych fragmentów postanowienia niedozwolonego. W obu przypadkach skutkiem działania sądu jest bowiem stworzenie nowej sytuacji prawnej polegającej na zobowiązaniu stron do wykonywania umowy na podstawie nowych warunków, wcześniej nie występujących w umowie. Jak trafnie wskazuje B. Majczyna w uwagach na piśmie Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 czerwca 2020 r.⁷⁰¹, „*ani pozytywna, ani też negatywna ingerencja w treść postanowienia nie służy zatem realizacji dyspozycji art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG poprzez przywrócenie konsumentowi sytuacji prawnej oraz faktycznej, w jakiej znajdowałby się on, gdyby postanowienie niedozwolone nigdy go nie wiązało. Jedyńm celem takiego zabiegu jest ochrona interesów naruszającego prawo przedsiębiorcy, dla którego zmiana treści postanowienia stanowić będzie rozwiązanie mniej dolegliwe niż upadek umowy*”.

Należy zauważyć, iż dopuszczenie jakiegokolwiek formy redukcji utrzymującej skuteczność dokonywanej w drodze ingerencji negatywnej sądu mogłoby zachęcać przedsiębiorców do konstruowania postanowień umownych w sposób modułowy, tak aby w razie zakwestionowania postanowienia przez konsumenta, sąd mógł poprzestać na wyeliminowaniu z jego treści jedynie modułów przesądzających o niedozwolonym charakterze postanowienia przy pozostawieniu w mocy pozostałej treści rzonego postanowienia, co w dalszym ciągu pozwoliłoby zagwarantować przedsiębiorcy jego zamierzone interesy, godząc jednocześnie w efekt odstrasający. Opierając się na danych urzędowych należy podkreślić, iż jedynie 1,9% konsumentów w Unii Europejskiej decyduje się dochodzić swoich praw względem przedsiębiorców na drodze sądowej⁷⁰², co

⁷⁰¹ Zob. Majczyna B., Uwagi na piśmie RP do sprawy C-19/20, Warszawa 2020 r., str. 21.

⁷⁰² Zob. *Consumer Conditions Scoreboard. Consumers at home in the Single Market*, Publications Office of the European Union 2019, str. 9-10; odnotować w tym miejscu jednak wypada, że w Polsce sytuacja uległa

bardzo ogranicza prawdopodobieństwo kontroli niedozwolonego postanowienia na wniosek konsumenta. Podejmowanie przez sąd środków mających na celu uchronienie przedsiębiorcy przed eliminacją całego postanowienia niedozwolonego mogłoby zatem prowadzić do dalszego podważenia skuteczności sankcji, o której mowa w art. 6 ust. dyrektywy 93/13.

Przedmiotowa materia dotycząca możliwości negatywnej ingerencji sądu w treść warunku umownego była przy tym już kilkakrotnie przedmiotem wypowiedzi Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, który przedstawił wnioski mniej kategoryczne, aczkolwiek w dalszym ciągu dopuszczające możliwość zastosowania instytucji *testu niebieskiego ołówka* wyłącznie w bardzo ograniczonym zakresie. W wyroku z dnia 7 sierpnia 2018 r.⁷⁰³ Trybunał dopuścił stwierdzenie nieważności warunku umowy kredytu ustalającego stopę odsetek za zwłokę z uwagi na nieuczciwy charakter tego warunku z jednoczesnym pozostawieniem w mocy warunku ustalającego odsetki zwykłe, podkreślając jednocześnie, że jest to możliwe, gdyż „*te dwa warunki należy wyraźnie rozróżnić*”. TSUE podkreślił przy tym, iż możliwości takiego działania są „*niezależne od tego jak zredagowano warunek umowny określający stopę odsetek za zwłokę oraz warunek umowny ustalający stopę odsetek zwykłych. W szczególności zachowują one swoją ważność nie tylko wówczas, gdy stopa odsetek za zwłokę została ustalona niezależnie od stopy odsetek zwykłych w odrębnym warunku, ale także wówczas, gdy stopa odsetek za zwłokę została ustalona poprzez powiększenie stopy odsetek zwykłych o określoną liczbę punktów procentowych. W tym ostatnim przypadku – przypadku nieuczciwego warunku polegającego na takim powiększeniu – dyrektywa 93/13 wymaga jedynie, aby owo powiększenie zostało unieważnione*”⁷⁰⁴. Analiza wskazanego orzeczenia prowadzi zatem do wniosku, iż Trybunał kładzie nacisk na rozróżnienie pomiędzy pojęciem „*części postanowienia umownego*” a odrębnym postanowieniem umownym. Omawiane warunki umowne dotyczące sposobu ustalania odsetek zwykłych oraz odsetek za zwłokę charakteryzuje zaś bez wątpienia daleko idąca odrębność, gdyż – jak trafnie podkreślił

w ostatnich istotnej zmianie, gdyż na skutek masowej wadliwości umów kredytów *frankowych* oferowanych konsumentom w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku (zawarto około jednego miliona tego typu umów), liczba spraw sądowych z udziałem konsumentów znacząco wzrosła, czyniąc tym samym przepisy dyrektywy 93/13 zdecydowanie bardziej *popularnym* narzędziem ochrony praw jednostki względem podmiotów rynku finansowego.

⁷⁰³ Zob. wyrok TSUE *Cortés*, pkt 75.

⁷⁰⁴ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 74.

TSUE – „odsetki za zwłokę zmierzają do ukarania niewykonania przez dłużnika ciążącego na nim obowiązku dokonywania spłat kredytu w terminach uzgodnionych w umowie, do zniechęcenia tego dłużnika od popadania w zwłokę w wykonaniu swoich zobowiązań, a także, w odpowiednim przypadku, do przyznania kredytodawcy odszkodowania z tytułu szkody, jaką poniósł on w wyniku opóźnienia w płatności. Z kolei odsetki zwykle pełnią funkcję wynagrodzenia za udostępnienie kwoty pieniędzy przez kredytodawcę do czasu jej zwrotu”⁷⁰⁵. Stąd też – w okolicznościach omawianej sprawy – Trybunał dopuścił, aby sąd krajowy wyłączył zastosowanie jedynie warunku (powiększenia), jakie stanowią odsetki za zwłokę „względem odsetek zwykłych, bez możliwości zastąpienia wspomnianego warunku względnie obowiązującymi przepisami prawa lub zmiany danego warunku, przy jednoczesnym utrzymaniu ważności pozostałych warunków tej umowy, w szczególności warunku dotyczącego zwykłych odsetek”. Jak trafnie zauważa w tym względzie J. Czabański⁷⁰⁶, „TSUE w pierwszej kolejności dokonał oceny czy zakwestionowane postanowienie umowne stanowi samodzielną całość czy też jest częścią większego zagadnienia. Analiza dokonana przez TSUE pokazała, że odsetki za zwłokę mają inny cel i znajdują zastosowanie w innych przypadkach niż odsetki zwykłe. Skoro zaś dotyczą innych zagadnień, to mogą być oceniane samodzielnie i uznanie jednego z nich za nieuczciwe nie pociąga za sobą konieczności uznania również i drugiego postanowienia za nieuczciwe. Jest tak zarówno, gdy wysokość odsetek za zwłokę jest wyznaczona niezależnie od stawki odsetek zwykłych, jak też i wtedy, gdy ich wysokość w jakiś sposób zależy od stawki odsetek zwykłych”. Z tak skonstruowanym uzasadnieniem trudno się nie zgodzić, stąd też aprobująco należy ocenić zastosowanie tzw. *testu niebieskiego ołówka* w przedmiotowej sprawie.

Za kluczową z punktu widzenia omawianej problematyki należy uznać jednak późniejszą sprawę *Abanca Corporación Bancaria*, w której poprzez swoje pierwsze pytanie prejudycjalne hiszpański *Tribunal Supremo* (Sąd Najwyższy) dążył do ustalenia, „czy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie temu, aby sąd krajowy, który stwierdził nieuczciwy charakter warunku umownego pozwalającego postawić kredyt hipoteczny w stan natychmiastowej wymagalności, w szczególności w przypadku braku płatności chociażby jednej raty, mógł częściowo

⁷⁰⁵ Zob. wyrok TSUE *Cortés*, pkt 76.

⁷⁰⁶ Zob. Czabański J., Glosa do wyroku SN z 1.06.2022 r. Eliminacja samej marży z umowy d. GE Money Banku, <https://pomocfrankowiczom.pl>.

utrzymać ważność tego warunku poprzez samo tylko usunięcie podstawy wymagalności, która czyni go nieuczciwym”⁷⁰⁷. Hiszpański Trybunał podkreślił w postanowieniu odsyłającym, że nieuczciwy charakter warunku umownego nie dotyczy całego analizowanego postanowienia, lecz tylko jego jednego elementu, w tym przypadku części dotyczącej „*liczby i wagi niedokonanych płatności powodujących natychmiastową wymagalność*” i tym samym – powołując się na niemieckie orzecznictwo BGH – wskazał, że w jego opinii „*wspomniany warunek może zostać zachowany po prostu w drodze usunięcia tej jego części, która jest nieuczciwa, pod warunkiem że zmieniony warunek będzie gramatycznie zrozumiały, będzie miał sens w znaczeniu prawnym oraz że jego usunięcie nie będzie oznaczało wprowadzenia postanowienia nowego lub odmiennego od tego, które było pierwotnie zawarte w tym warunku*”⁷⁰⁸. W opinii sądu odsyłającego podzielnosc postanowień warunku umownego nie jest bowiem automatycznie niezgodna z prawem Unii. Nie chodzi wszak o niedopuszczalną zmianę treści warunku, lecz o „*nieważność częściową użyteczną w przypadkach nieważności warunku z uwagi na jego nieuczciwy charakter, w wypadku której po usunięciu części uznanej za nieuczciwą, umowa nadal obowiązuje z pozostałą częścią tego warunku*”⁷⁰⁹.

W wydanej w przedmiotowej sprawie opinii rzecznika generalnego *M. Szpunara* z dnia 13 września 2018 r. przedstawione przez hiszpański Trybunał postanowienie umowne poddano dogłębnej analizie przez pryzmat wypracowanych w orzecznictwie niemieckim przesłanek stosowania tzw. *testu niebieskiego ołówka* i przedstawiono pogląd, zgodnie z którym działanie w przedmiotowej sprawie nie może być uznane za „*podział*” spornego warunku, lecz jego „*modyfikację sanującą*”. Rzecznik generalny swoje stanowisko argumentował faktem, że „*usunięcie części „skażonej” nie pozwala na prawidłowe odczytanie tego warunku, gdyż aby zachować cel tego warunku, należy wprowadzić nowe postanowienie lub postanowienie odrębne od oryginalnego, co jest niedopuszczalne na gruncie blue pencil test*”⁷¹⁰. W wyroku z dnia 26 marca 2019 r.⁷¹¹, orzekając we wskazanej

⁷⁰⁷ Zob. opinia rzecznika generalnego *M. Szpunara* w sprawie *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 84.

⁷⁰⁸ *Ibidem*, pkt 85.

⁷⁰⁹ *Ibidem*, pkt 86.

⁷¹⁰ *Ibidem*, pkt 99 – 102; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.13.3.1., gdyż podobnego zabiegu dokonał SN w omawianym w tym rozdziale wyroku z 14.05.2015 r. (II CSK 768/14) dokonując podziału klauzuli abuzywnej na część „*parametryczną*” i „*kompetencyjną*” oraz stwierdzając abuzywność tylko drugiej z nich, a to w sytuacji, gdy na podstawie wybrakowanej klauzuli – bez pożytkowania się innymi mechanizmami nie pochodzącymi z treści umowy – postanowienie stawało się niewykonalne.

⁷¹¹ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 55 i 64.

sprawie unijny Trybunał jednoznacznie wskazał, że „przepisy dyrektywy 93/13 stoją na przeszkodzie temu, żeby uznany za nieuczciwy warunek został częściowo utrzymany w mocy poprzez usunięcie elementów przesądzających o jego nieuczciwym charakterze, w przypadku gdyby to usunięcie sprowadzało się do mającej wpływ na istotę tych warunków zmiany ich treści”.

Reasumując, należy uznać – w oparciu o wskazane powyżej orzeczenia Trybunału – że zakaz negatywnej ingerencji sądu w treść postanowienia umownego nie ma charakteru definitywnego i jest dopuszczalny w wyjątkowych okolicznościach. Warto przy tym odnotować, że w kolejnych latach stanowisko Trybunału podlegało nieznacznej ewolucji w tym względzie, precyzując w jakich okolicznościach taki zabieg może zostać uznany za dopuszczalny. W wyroku z dnia 29 kwietnia 2011 r.⁷¹² w polskiej sprawie C-19/20 przeciwko *Bankowi BPH*, dotyczącej wadliwego mechanizmu waloryzacyjnego. Trybunał po raz pierwszy wyraźnie potwierdził, że można z umowy usunąć nieuczciwy „*element warunku umownego*”, przy czym mocno ograniczył dopuszczalność takiego usunięcia, wskazując że wyłącznie w sytuacji, w której element klauzuli abuzywnej stanowi odrębne zobowiązanie umowne, mogące być przedmiotem „*zindywidualizowanego badania jego nieuczciwego charakteru*”, sąd krajowy jest uprawniony do usunięcia jedynie tego elementu, pozostawiając w mocy resztę postanowienia, przy równoczesnym utrzymaniu odstraszającego celu dyrektywy 93/13. W treści wskazanego orzeczenia TSUE przypominał, że dyrektywa 93/13 nie wymaga bowiem, aby sąd krajowy wyłączył z umowy, oprócz warunku uznanego za nieuczciwy, warunki, które nie zostały za takie uznane. Zatem, jeżeli jedna jednostka redakcyjna tekstu umowy zawiera w sobie więcej niż jedno postanowienie w rozumieniu materialnym, a każde z nich może zostać poddane oddzielnej ocenie przez pryzmat przesłanek abuzywności, możliwe jest zastosowanie sankcji *bezskuteczności abuzywnej* w odniesieniu tylko do jednego z takich niezależnych postanowień, redakcyjnie rozumianych jako część składowa danego warunku umownego.

⁷¹² Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 71. W przedmiotowej sprawie sporne postanowienie umowne dotyczyło mechanizmu waloryzacji i sprowadzało się do oceny, czy możliwe jest wyłącznie samego elementu niedookreślonej marży (zarobku) banku z treści postanowienia brzmiącego w następujący sposób: „Do wyliczenia kursów kupna/sprzedaży dla kredytów hipotecznych udzielanych przez bank stosuje się kursy złotego do danych walut ogłoszone w tabeli kursów średnich NBP w danym dniu roboczym skorygowane o marże kupna/sprzedaży banku.”

Oceniając stanowisko unijnego Trybunału należy podzielić pogląd *W. Kocota*, zgodnie z którym „*tak rozumiana ingerencja sądowa w treść porozumienia jest w pełni zgodna z wykładnią życzliwą umowie (benigna interpretatio), będącą regułą w polskim prawie prywatnym (por. np. art. 58 § 3, art. 385¹ § 2 KC) oraz z art. 6 ust. 1 in fine dyrektywy 93/13/EWG, w którym wyraźnie preferuje się utrzymanie w mocy pozostałej części umowy, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków*”⁷¹³. Tożsame wnioski płyną zresztą ze sporządzonych przez Komisję Europejską wytycznych dotyczących wykładni i stosowania dyrektywy w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich⁷¹⁴. Reasumując, uznać zatem należy, że utrzymanie w mocy wyłącznie części (elementu) nieuczciwego postanowienia umownego jest dopuszczalne, lecz musi być ono prawnie i obiektywnie możliwe, co będzie miało miejsce w przypadku kumulatywnego spełnienia następujących warunków:

- 1) usuwany element powinien stanowić odrębne zobowiązanie umowne, które może być przedmiotem indywidualnej kontroli pod kątem nieuczciwego charakteru;
- 2) usunięcie nieuczciwego elementu warunku nie spowoduje zmiany istoty pozostałej treści oraz sensu i celu pozostawionego sformułowania;
- 3) a nadto dalsze obowiązywanie umowy po zastosowaniu *testu niebieskiego ołówka* będzie możliwe bez konieczności zastosowania żadnego przepisu prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym w celu zachowaniu warunku w mocy po jego *dostosowaniu*⁷¹⁵.

Znając już zatem wypracowane w orzecznictwie TSUE przesłanki, które muszą być kumulatywnie spełnione celem uzasadnienia ingerencji negatywnej sądu w treść postanowienia umownego, należy powrócić do wzorca umownego stosowanego przez

⁷¹³ Zob. *Kocot W.*, Głosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20, Głosa 2021/4/20-30.

⁷¹⁴ Zob. Zawiadomienie Komisji – Wytyczne dotyczące wykładni i stosowania dyrektywy Rady w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (Dz.Urz.UE C 323 z 2019 r., s. 4), s. 40.

⁷¹⁵ Zob. również wyrok SN z 25.10.2023 r., II CSKP 860/23, LEX nr 3619226; zob. nadto wyrok TSUE *Deutsche Bank Polska*, pkt 64 w którym powtórzono dotychczasowe stanowisko, zgodnie z którym „*art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie orzecznictwu krajowemu, zgodnie z którym sąd krajowy może stwierdzić nieuczciwy charakter nie całości warunku umowy zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, lecz jedynie elementów tego warunku, które nadają mu nieuczciwy charakter, w związku z czym warunek ten pozostaje, po usunięciu takich elementów, częściowo skuteczny, jeżeli takie usunięcie sprowadzałoby się do zmiany treści tego warunku, który ma wpływ na jego istotę, czego zweryfikowanie należy do sądu odsyłającego*”.

poprzednika prawnego Banku BPH S.A., którego dotyczył wyrok Trybunału z dnia 29 kwietnia 2011 r., a w którym podkreślił on wprost w treści sentencji konieczność kumulatywnego spełnienia dwóch pierwszych ze wskazanych powyżej przesłanek celem możliwości zastosowania tzw. *testu niebieskiego ołówka*, czego ocenę pozostawił sądowi krajowemu⁷¹⁶. Co do możliwości zastosowania rzeczzonego testu na kanwie omawianego wzorca umownego miał okazję wypowiedzieć się również SN w wyroku z dnia 1 czerwca 2022 r.⁷¹⁷, lecz przedstawione we wskazanym orzeczeniu wnioski wydają się w mojej opinii trudne do obrony. Dla przejrzystości wyводу należy przypomnieć treść spornego warunku umownego, która była poddana ocenie pod kątem możliwości dokonania podziału na dwa niezależne od siebie postanowienia, co miało nastąpić bez zmiany istoty pozostałej treści oraz sensu i celu pozostawionego sformułowania:

§ 17

Tabela Kursów kupna/sprzedaży dla kredytów hipotecznych udzielanych przez GE Money Bank S.A.

1. Do rozliczania transakcji wypłat i spłat Kredytów stosowane są odpowiednio kursy kupna/sprzedaży dla kredytów hipotecznych udzielanych przez GE Money Bank S.A. walut zawartych w ofercie Banku obowiązujące w dniu dokonania transakcji.
2. Kursy kupna określa się jako średnie kursy złotego do danych walut ogłoszone w tabeli kursów średnich NBP minus marża kupna.
3. Kursy sprzedaży określa się jako średnie kursy złotego do danych walut ogłoszone w tabeli kursów średnich NBP plus marża sprzedaży.
4. Do wyliczenia kursów kupna/sprzedaży dla kredytów hipotecznych udzielanych przez GE Money Bank S.A. stosuje się kursy złotego do danych walut ogłoszone w tabeli kursów średnich NBP w danym dniu roboczym skorygowane o marżę kupna sprzedaży GE Money Banku S.A.
5. Obowiązujące w danym dniu roboczym kursy kupna/sprzedaży dla kredytów hipotecznych udzielanych przez GE Money Bank S.A. walut zawartych w ofercie Banku określone są przez Bank po godz. 15.00 poprzedniego dnia roboczego i wywieszane są w siedzibie Banku oraz publikowane na stronie internetowej GE Money Banku S.A. (www.gemoneybank.pl).

SN we wskazanym orzeczeniu, odwołując się do stanowiska Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-19/20 trafnie przyjął, iż w przedmiotowej sprawie przesądzenie abuzywnego charakteru postanowienia umownego sprowadza się do potrzeby rozstrzygnięcia, czy określanie kursu waluty jako „*średni kurs NBP*” pomniejszony lub powiększony o marżę, mieści w sobie dwa odrębne „*warunki umowy*” – pierwszy odnoszący się do niezależnego czynnika (kursu średniego NBP), drugi – do czynnika zależnego wyłącznie od woli strony umowy (marży banku), czy też jest jednym, niepodzielnym warunkiem umownym podlegającym tylko łącznej ocenie pod kątem abuzywności. SN – opierając się na wskazówkach orzeczniczych TSUE płynących z omawianych w tym rozdziale wyroków TSUE w sprawach C-96/16, C-70/17 oraz C-19/20 – uznał, że „*postanowienie umowne dotyczące marży banku w odniesieniu do ustalania kursu franka szwajcarskiego ma charakter samodzielny, co pozwala na eliminację jedynie elementu odnoszącego się do modyfikacji średniego kursu NBP marżę banku. Równocześnie jest to dopuszczalny środek*

⁷¹⁶ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, punkt 2) sentencji.

⁷¹⁷ Zob. wyrok SN z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, LEX nr 3357539.

ingerencji sądowej na podstawie art. 6 dyrektywy 93/13 i art. 385¹ KC. Ingerencja w tym zakresie jest wystarczająca dla osiągnięcia celu w postaci postawienia konsumenta w takiej sytuacji faktycznej i prawnej, jak gdyby nieuczciwy warunek w umowie nie został zastrzeżony”. SN zastrzegł jednocześnie, iż zastosowany przez niego zabieg usunięcia jedynie „skażonej” części postanowienia „nie oznacza w tym wypadku niedopuszczalnej w świetle dyrektywy zmiany nieuczciwego warunku, w szczególności zastąpienia niedozwolonego postanowienia umownego – innym postanowieniem”.

W przekonaniu SN wytyczne przedstawione przez TSUE w dotychczasowym orzecznictwie, w tym w sprawie C-19/20, przesądzają zatem o dopuszczalności takiego zabiegu w odniesieniu do kwestionowanego postanowienia umownego ze względu na samodzielny charakter fragmentów warunku dotyczących kursu średniego oraz marży banku, czego jednak w żaden sposób nie uzasadniono. Nie podzielam takiej oceny, gdyż analiza treści kwestionowanych postanowień umownych prowadzi do konkluzji, że fragmenty, których „wykreślenie” uznał za zasadne SN, nie stanowią źródła jakichkolwiek „odrębnych zobowiązań umownych”⁷¹⁸. Zapisy te, w oderwaniu od pozostałej części klauzul, nie niosą w mojej opinii żadnej treści normatywnej, co w świetle wyroku C-19/20 stoi na przeszkodzie ich wykreśleniu, przy pozostawieniu w mocy pozostałej części kwestionowanych zapisów umownych⁷¹⁹. Jak trafnie zaobserwował J. Czabański „nie sposób znaleźć ani jednej sytuacji, w której zastosowanie znalazłoby postanowienie

⁷¹⁸ Odpowiednio dla § 17 ust. 2, 3 i 4 omawianej umowy brzmią one następująco: ust. 2: „minus marża kupna”; ust. 3: „plus marża sprzedaży”; ust. 4: „skorygowane o marże kupna sprzedaży GE Money Bank S.A.”.

⁷¹⁹ Zob. Węgrzynowski Ł., Niektóre aspekty wadliwości umowy kredytu frankowego w ocenie Trybunału Sprawiedliwości UE. Glosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20, LEX/el. 2021, który wskazuje, iż „mimo różnych sposobów redakcyjnego ujęcia tej kwestii wciąż można mówić o jednym tylko świadczeniu kredytodawcy i kredytobiorcy, spełnianych wzajemnie w celu uzyskania świadczenia drugiej strony”; odmiennie por. Kocot W., Glosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20, Glosa 2021/4/20-30, który wskazuje w odniesieniu do omawianych elementów warunku, że „są to zatem dwa odrębne świadczenia, choćby nawet uznać je za funkcjonalnie ze sobą powiązane” i tym samym „dają się bowiem niezależnie od siebie ocenić z punktu widzenia ich abuzywności, są semantycznie wyodrębnione oraz pełnią odmienne funkcje: jedna określa sposób oznaczenia/przeliczenia zobiektywizowanej wysokości konkretnego świadczenia w postaci wypłacanego kredytu bądź spłacanej raty w walucie obcej, druga zaś nakłada na kredytobiorcę obowiązek zapłaty wynagrodzenia za transakcję wymiany walut, gdyby kredytobiorca zamierzał/był zobowiązany skorzystać z takiej usługi banku kredytodawcy (zamiast spłacać kredyt bezpośrednio w walucie obcej”); nadto w opinii Autora „usunięcie abuzywnego mechanizmu korekty kursu referencyjnego o marżę banku nie spowoduje zmiany społeczno-gospodarczego celu umowy kredytu hipotecznego ani istoty klauzuli indeksacyjnej odwołującej się do średniego kursu NBP”.

o marży bez jednoczesnego zastosowania postanowienia o indeksacji”⁷²⁰. Należy przy tym podkreślić, iż taki stan rzeczy nie jest skutkiem przypadku. W istocie bowiem obydwie elementy komentowanej klauzuli (tj. średni kurs NBP oraz marża banku) stanowią składowe jednej operacji matematycznej, której wynik miał, w założeniu autora wzorca umownego, określać treść jednego zobowiązania stron umowy (odpowiednio wypłaty i spłaty kwoty kredytu). Ostatecznie bowiem umowa przewidywała tylko jedno świadczenie banku oraz jeden typ świadczenia kredytobiorcy, w wysokościach wynikających z tabeli kursowej banku, bez wyodrębniania świadczenia spełnianego według średniego kursu NBP i świadczenia stanowiącego marżę banku. Wszystkie postanowienia dotyczące indeksacji stanowią pewną całość, w której marża banku są tylko jednym z niezbędnych elementów, dających możliwość swobodnego kształtowania zobowiązania.

Nadto, drugi fragment drugiego punktu sentencji wyroku TSUE w sprawie C-19/20 wskazuje na niedopuszczalność „usunięcia” nieuczciwego elementu warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, jeżeli takie usunięcie sprowadzałoby się do zmiany treści tego warunku poprzez zmianę jego istoty. Warto przy tym zauważyć, że w pytaniu prejudycjalnym zadanym Trybunałowi gdański sąd odsyłający ocenił ewentualne, fragmentaryczne usunięcie normy § 17 ust. 2, 3 i 4 umowy jako ingerujące w istotę warunku umownego. Ocenę tę nieco łagodziło sformułowanie, że zmiana tej istoty miałaby następować „z korzyścią” dla konsumenta. Jak jednak wynika z treści omawianego wyroku TSUE, „kierunek” zmiany (na korzyść/niekorzyść konsumenta) nie ma żadnego znaczenia z punktu widzenia samej dopuszczalności ingerencji w istotę warunku. Należy przy tym zauważyć, iż w pisemnych motywach wyroku SN z dnia 1 czerwca 2022 r. brak jest jakiegokolwiek formy oceny czy usunięcie elementu wynagrodzenia banku wpływać będzie na istotę części postanowienia, które pozostaje w mocy. Eliminacja ze spornego postanowienia jedynie elementu odnoszącego się do ustalania kursów kupna i sprzedaży waluty prowadzić będzie jednak w mojej opinii do oczywistej zmiany istoty takiego warunku umownego poprzez całkowite wyeliminowanie tzw. „spreadu walutowego”, co trudno uznać za niegodzące w założenia pierwotnego warunku, który wszak służyć miał właśnie możliwości pobierania przez bank wynagrodzenia za hipotetycznie dokonywane

⁷²⁰ Zob. Czabański J., Glosa do wyroku SN z 1.06.2022 r. Eliminacja samej marży z umowy d. GE Money Banku, <https://pomocfrankowiczom.pl>.

przeliczenia walutowe. Nie można także uznać, by sama eliminacja zapisów o marży ustalonej jednostronnie przez bank prowadziła do wniosku, że zarówno kursem kupna jak i kursem sprzedaży w rozumieniu umowy jest kurs średni NBP, który ze swej istoty nie jest ani kursem kupna, ani też kursem sprzedaży, lecz właśnie kursem średnim pomiędzy wcześniej wskazanymi wartościami. Nadto należy uznać, iż zawarte w omawianym wzorcu postanowienie, zgodnie z którym „do wyliczenia kursów kupna/sprzedaży dla kredytów hipotecznych udzielanych przez (...) Bank S.A. stosuje się kursy złotego dla danych walut ogłoszone w tabeli kursów średnich NBP w danym dniu roboczym”, jednoznacznie wskazuje na konieczność poszukiwania kursów kupna/sprzedaży CHF w tabeli kursów średnich NBP, a powinno przecież być poza sporem, że w tabeli tej kursów takich odszukać nie można. Stąd też, jak trafnie wskazał SA we Wrocławiu w wyroku z dnia 13 października 2021 r.⁷²¹ oceniając ten sam wzorzec umowy, „zastąpienie kursów ustalanych w oparciu o sporną klauzulę kursem średnim NBP wymagałoby głębokiej ingerencji sądu w postanowienia wzorca określające przedmiot głównego świadczenia stron, czego dobitnie dowodzi właśnie tzw. test niebieskiego ołówka”.

Reasumując, w mojej opinii marże, o których mowa w omawianej sprawie, wskazane zostały wyłącznie jako element zobowiązania dotyczącego indeksacji kwoty kredytu udzielonej w jednej walucie do innej waluty i nie stanowią odrębnych zobowiązań umownych, zaś ewentualna ich eliminacja wpływać będzie na istotę pierwotnego brzmienia warunku umownego. Co więcej, wydaje się również, że posłużenie się przez autora wzorca sformułowaniem „kursów kupna/sprzedaży” wyklucza możliwość „prostego skreślenia flamastrem” części dotyczącej marży, gdyż w tabeli kursów średnich NBP, do której odwołuje się pozostawiona w mocy część warunku, brak jest możliwości odnalezienia takich kursów. Należy zatem uznać, że w odniesieniu do omawianego postanowienia umownego nie jest spełniona żadna z trzech wskazanych w niniejszym rozdziale przesłanek upoważniających do zastosowania przez sąd krajowy testu niebieskiego ołówka. W tym wypadku – podobnie jak w sprawie TSUE C-70/17⁷²² –

⁷²¹ Zob. wyrok SA we Wrocławiu z 13.10.2021 r., I ACa 605/21, niepubl.

⁷²² Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, gdzie w sentencji orzeczenia wskazano, że „artykuły 6 i 7 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że, po pierwsze, stoją one na przeszkodzie temu, żeby uznany za nieuczciwy warunek umowny dotyczący natychmiastowej wymagalności kredytu hipotecznego został częściowo utrzymany w mocy poprzez usunięcie elementów przesądzających o jego nieuczciwym charakterze w przypadku, gdyby to usunięcie sprowadzało się do

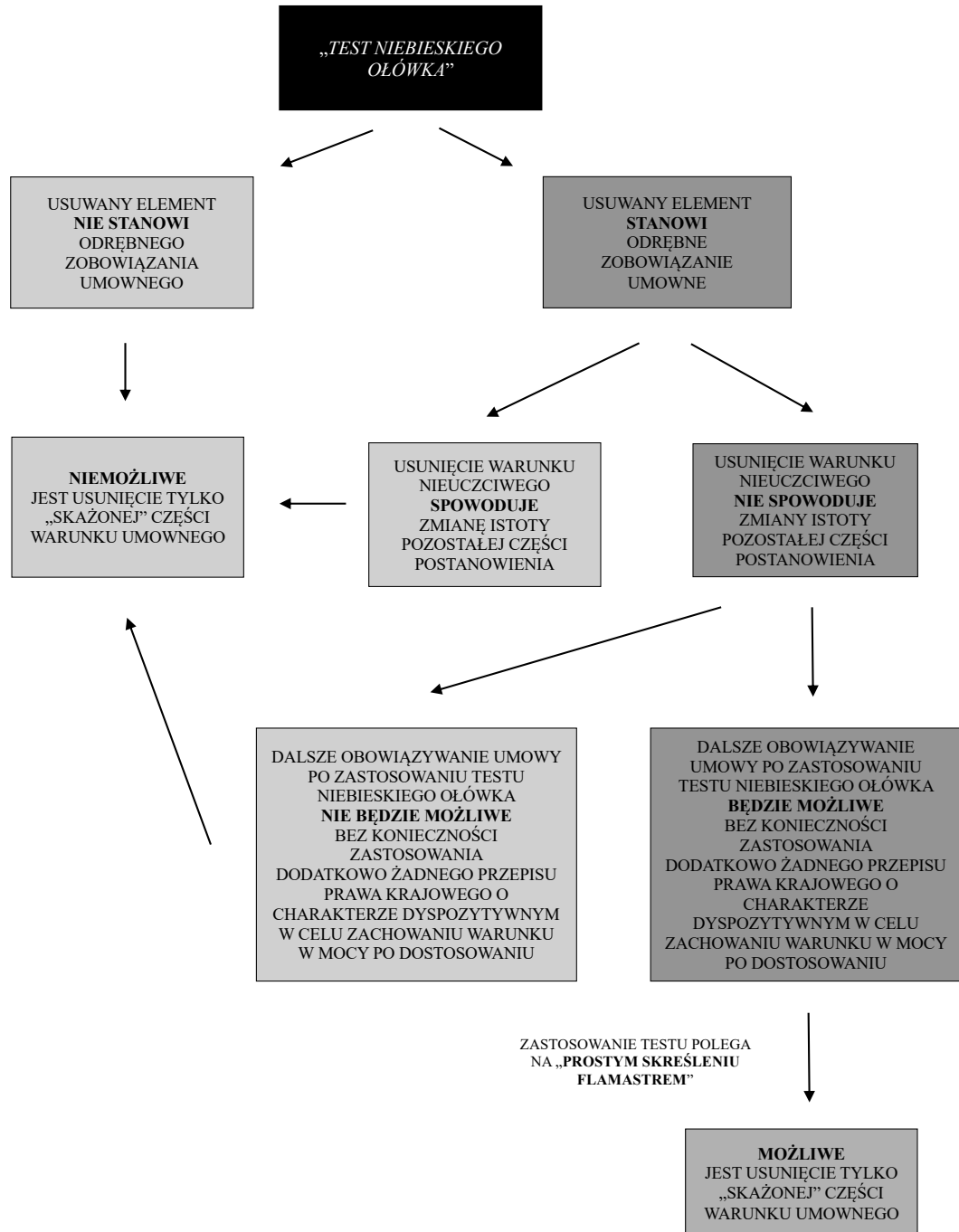
samo usunięcie zapisu, z powodu którego sporne w postępowaniu głównym postanowienia mają nieuczciwy charakter, sprowadzałyby się ostatecznie do mającej wpływ na istotę tych postanowień zmiany ich treści. Odnotować jednak wypada, iż ocena wskazanego wzorca umownego powoduje znaczące rozbieżności orzecznicze sądów powszechnych⁷²³, zaś ich usunięcie może wymagać w przyszłości pogłębionej analizy ze strony poszerzonego składu SN.

mającej wpływ na istotę tych warunków zmiany ich treści”; zob. również pkt 55 uzasadnienia wskazanego orzeczenia.

⁷²³ Za poglądem niedopuszczającym możliwości tzw. *testu niebieskiego ołówka* na kanwie omawianego wzorca umownego *Banku BPH* opowiedziano się np. w wyrokach: SA w Warszawie z 16.09.2021 r., I ACa 450/20, niepubl.; SA w Gdańsku z 31.08.2021 r., I ACa 546/21, niepubl.; z 26.10.2021 r., V ACa 313/21, LEX nr 3305203; z 06.12.2021 r., V ACa 573/21, LEX nr 3321425. Pogląd przeciwny, zbieżny z omówionym w tym rozdziale pracy wyrokiem SN z 1.06.2022 r. wyrażono zaś w następujących orzeczeniach: wyrokach SA w Gdańsku z 10.03.2021 r., I ACa 789/20, LEX nr 3345555 oraz z 17.09.2021 r., I ACa 734/20, LEX nr 3305202.

Rys. 6.

Schemat przedstawiający mechanizm tzw. *testu niebieskiego ołówka*.

3.13.4 TRWAŁA BEZSKUTECZNOŚĆ UMOWY.

Jak już wskazywano w poprzednich rozdziałach pracy, ochrona zapewniana konsumentom przez dyrektywę 93/13 nie nakłada na państwa członkowskie obowiązku zniesienia wszystkich bez wyjątku skutków czynności prawnej, w której zamieszczono nieuczciwy warunek umowny⁷²⁴. Tworząc mechanizmy ochronne w ramach rzeczonyj dyrektywy ustawodawca europejski nie zmierzał bowiem do unieważniania wszystkich umów obarczonych wadą abuzywności, lecz dążył do wdrożenia mechanizmu usuwania wadliwości przy jednoczesnym utrzymaniu trwałości praw i obowiązków obligacyjnych⁷²⁵. Dyrektywa ta nie wymaga nadto, aby sąd krajowy usunął, oprócz warunku uznanego za nieuczciwy, również inne warunki, które nie zostały za takie uznane. Należy bowiem pamiętać, że *„celem zamierzonym przez tę dyrektywę jest ochrona konsumenta i przywrócenie równowagi pomiędzy stronami poprzez wyłączenie zastosowania warunków uznanych za nieuczciwe, przy jednoczesnym zachowaniu, co do zasady, ważności pozostałych warunków danej umowy”*⁷²⁶, zgodnie z zasadą *in favorem contractus*. Tym samym, jak przyjmuje się w orzecznictwie TSUE, *„unieważnienie umowy, której nieuczciwy charakter został stwierdzony, nie może stanowić sankcji przewidzianej w dyrektywie 93/13”*⁷²⁷.

Wynika to z art. 6 ust. 1 tej dyrektywy, który wiąże przewidzianą w tym przepisie sankcję *bezskuteczności abuzywnej* z nieuczciwym warunkiem umownym, a nie z całością umowy, w której warunek taki jest zamieszczony. Jak wynika przy tym z ugruntowanego stanowiska TSUE, ocena możliwości dalszego obowiązywania umowy między stronami w pozostałej części – po stwierdzeniu nieuczciwości warunku – należy do sądu krajowego w oparciu o przepisy prawa krajowego⁷²⁸. Zarówno bowiem stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku jak i określenie skutków wynikających z tego stwierdzenia – celem zagwarantowania skuteczności dyrektywy 93/13 – podlega ocenie w świetle prawa krajowego. Jak przy tym wskazuje unijny Trybunał, *„art. 6 ust. 1 drugi człon zdania dyrektywy 93/13 sam w sobie nie określa kryteriów dotyczących możliwości dalszego*

⁷²⁴ Zob. opinia rzecznika generalnego M. Szpunara w sprawie C.V., pkt 59.

⁷²⁵ Zob. Schulze R., Zoll F., European Contract Law, Bloomsbury Academic 2018, s. 198; zob. również Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 26.

⁷²⁶ Zob. wyrok TSUE Bank BPH, pkt 54 oraz wyrok TSUE Cortés, pkt. 75.

⁷²⁷ Zob. wyrok TSUE Bank BPH, pkt 86.

⁷²⁸ Zob. wyrok TSUE Banco Primus, pkt 71 i przytoczone tam orzecznictwo TSUE.

*obowiązywania umowy bez nieuczciwych warunków, lecz pozostawia ich ustalenie zgodnie z prawem Unii krajowemu porządkowi prawnemu*⁷²⁹. Sąd krajowy musi dokonać takiej oceny zgodnie z uregulowaniami danego państwa członkowskiego z jednoczesnym poszanowaniem prawa Unii, przy czym zdaniem Trybunału „zwykłą konsekwencją wystąpienia nieuczciwego warunku umownego jest bezskuteczność tego tylko warunku i utrzymanie w mocy umowy w pozostałej części, która po wyłączeniu postanowień powodujących nierównowagę na szkodę konsumenta nadal wiąże strony. Od tej ogólnej zasady można odejść jedynie wtedy, gdy dana umowa obiektywnie nie może pozostać w mocy bez nieuczciwego warunku umownego”⁷³⁰.

Zgodnie zatem z postanowieniami dyrektywy 93/13, nieuczciwy warunek umowny pociąga za sobą zatem z reguły jedynie nieważność (bezskuteczność) tego tylko warunku, a w pozostałym zakresie umowa nadal wiąże strony, jeżeli dysproporcja na niekorzyść konsumenta została usunięta. Jak podkreślił TSUE w polskich sprawach C-260/18 oraz C-19/20, „celem tego przepisu, a w szczególności drugiego członu zdania, nie jest unieważnienie wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki, lecz zastąpienie formalnej równowagi między prawami i obowiązkami stron umowy, jaką ustanawia umowa, równowagą rzeczywistą, pozwalającą na przywrócenie równości między nimi, przy czym uściślono, że dana umowa musi co do zasady nadal obowiązywać bez zmian innych niż wynikające ze zniesienia nieuczciwych warunków”⁷³¹. Przepisy dyrektywy należy bowiem rozumieć z uwzględnieniem celu przyświecającego prawodawcy unijnemu, którym jest wzmocnienie pozycji umownej konsumenta przez zapobieżenie związaniu go nieuczciwym warunkiem umownym. Ochronie nie podlega natomiast przedsiębiorca, dla którego odjęcie jednego lub więcej warunków mogłoby być mniej korzystne i wskutek tego byłby zainteresowany zwolnieniem się ze zobowiązań wynikających z umowy⁷³². Artykuł 6 ust. 1 mógłby przemienić się w takiej sytuacji w swoje przeciwieństwo w odniesieniu do jego funkcji ochronnej, jeżeli nieważność jednego lub więcej warunków pociągałaby za sobą zawsze i niezależnie od innych czynników nieważność całej umowy, co mogłoby następować ze szkodą dla słabszej strony obciążonego wadą częściowej nieuczciwości kontraktu, stąd też w przypadku stwierdzenia abuzywności warunku państwa członkowskie

⁷²⁹ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 84 oraz wyrok TSUE *Gutiérrez Naranjo*, pkt. 66.

⁷³⁰ Zob. opinia rzecznika generalnego *A. Tizzano* w sprawie *Ynos*, pkt 79.

⁷³¹ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 39 oraz wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 83.

⁷³² *Ibidem*, pkt 80.

zasadniczo nie są zobowiązane do nakazania nieważności całej umowy. Przeciwnie, nieważność co do zasady powinna zostać ograniczona wyłącznie do danego warunku, a umowa jako taka będzie nadal obowiązywała⁷³³.

Jak już wspomniano powyżej, skutek prawny w postaci zachowania dalszej mocy wiążącej umowy nie obowiązuje bez wyjątku, co zresztą wynika wyraźnie z występującego w art. 6 ust. 1 dyrektywy zdania warunkowego („jeżeli”)⁷³⁴. Umowa ma nadal obowiązywać obie strony bez nieuczciwego warunku, jeżeli jest to w ogóle możliwe. Oznacza to przy rozumowaniu *a contrario*, że umowa przestaje wiązać w tych przypadkach, w których nie może być kontynuowana po wyłączeniu z niej nieuczciwego warunku. Sytuacja taka staje się tym bardziej prawdopodobna, o ile w przypadku umów konsumenckich w zasadzie wyłączona jest możliwość twórczej ingerencji sądu w treść stosunku prawnego zmierzająca do utrzymania w mocy umowy, takiej jak *redukcja utrzymująca skuteczność*, a jednocześnie możliwość wyłącznie negatywnej interwencji sądu polegająca na zastosowaniu tzw. *testu niebieskiego ołówka* doznaje istotnych ograniczeń omówionych w poprzednich rozdziałach pracy.

Powyższa zasada, zakładająca dalsze obowiązywanie umowy w przypadku, gdy jest to „możliwe”, powoduje konieczność ustalenia kryteriów, na podstawie których należy oceniać, czy umowa zgodnie z tym przepisem będzie mogła w ogóle „nadal obowiązywać” po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków. Zagadnienia to okazuje się szczególnie istotne ze względu na znaczenie, jakie ma interes konsumenta skierowany na to, aby nie być związanym umową. Teoretycznie ocena taka może zostać bowiem dokonana na podstawie subiektywnych lub obiektywnych kryteriów. W przypadku oceny na podstawie subiektywnych kryteriów, przy której decydujące znaczenie miałby rzeczywisty lub domniemany interes konsumenta jako strony umowy, sąd krajowy byłby powołany w konkretnym przypadku do oceny, czy całkowita nieważność umowy byłaby bardziej

⁷³³ Tak też Pfeiffer T. [w:] Das Recht der Europäischen Union (hrsg. von E. Grabitz/M. Hilf), Band IV, A5, CH Beck 2023, art. 6, Nb.10, s. 3, który z brzmienia art. 6 ust. 1 druga część zdania wyprowadza, że skutki prawne nieuczciwości warunku (w różnych prawach krajowych określane jako nieważność, bezwzględna lub względna bezskuteczność lub brak mocy wiążącej warunku) z reguły muszą ograniczać się do nieuczciwych warunków, co zarazem oznacza, iż umowa w pozostałym zakresie pozostaje ważna.

⁷³⁴ Którego to stwierdzenia zabrakło w implementującym przedmiotową normę art. 385¹ § 1 KC – na temat uchybień przy wdrażaniu przepisów dyrektywy 93/13 zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.5.

korzystna dla konsumenta. Możliwa jest też ocena na podstawie obiektywnych kryteriów, przy czym jako miarodajne kryterium mogłaby być stosowana na przykład okoliczność czy umowa jest wykonalna (niewybrakowana) mimo nieważności poszczególnych nieuczciwych warunków.

W opinii rzecznika generalnego *V. Trstenjak* z dnia 29 listopada 2011 r.⁷³⁵ w sprawie *Perenič* poddano dogłębnej analizie kwestię czy państwa członkowskie są zobowiązane przez dyrektywę 93/13 do przewidzenia w krajowych porządkach prawnych, że w kwestii ewentualnego dalszego obowiązywania częściowo nieważnej umowy należy uwzględnić rzeczywisty lub domniemany interes konsumenta w tym, aby był nadal związany taką umową. Zdaniem rzecznika odpowiedź na to pytanie jest jednoznacznie przecząca, gdyż istotne argumenty przemawiają przeciwko takiej wykładni. Przede wszystkim przeciwko dokonywaniu oceny na podstawie subiektywnych kryteriów przemawia samo literalne brzmienie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, gdyż nie zawiera ono żadnej informacji wskazującej na to, że umowa powinna być w całości nieważna, jeżeli przemawia za tym interes konsumenta. Redakcja rzeczonego przepisu sugeruje raczej, że ustawodawca unijny starał się wskazać skutek w postaci nieważności całej umowy jedynie w ściśle określonych, wyjątkowych sytuacjach. Przemawia za tym również porównanie różnych wersji językowych tego przepisu dyrektywy, prowadzące do wniosku, iż dalsze obowiązywanie umowy powinno być regułą i nie powinno zależeć od możliwości uzyskania korzyści przez konsumenta. Co więcej, wykładnię nieodwołującą się do kryteriów subiektywnych wspiera również motyw dwudziesty drugi dyrektywy 93/13, który jest jeszcze wyraźniej sformułowany niż sam przepis. Wynika z niego, niezależnie od nakazanego w art. 6 ust. 1 braku mocy wiążącej poszczególnych nieuczciwych warunków, nakaz, „*żeby umowa obowiązywała strony zgodnie z zawartymi w niej postanowieniami, pod warunkiem, że po wyłączeniu z umowy nieuczciwych warunków może ona nadal obowiązywać*”. Sformułowanie użyte w motywie dwudziestym drugim wskazuje zatem wyłącznie na obiektywną możliwość obowiązywania umowy, której to dotyczy. Decyzja co do tego, czy umowa może nadal obowiązywać, nie została zatem pozostawiona (jedynie) stronom umowy, lecz została poddana obiektywnej ocenie dokonywanej z neutralnego punktu widzenia, niezależnego od interesu poszczególnych stron umowy. W żadnym fragmencie dyrektywy nie zastrzeżono przy tym, że okoliczność, iż utrata mocy wiążącej całej umowy

⁷³⁵ Zob. opinia rzecznika generalnego *V. Trstenjak* w sprawie *Perenič*, pkt 55.

będzie dla konsumenta korzystniejsza, ma być miarodajnym kryterium brany pod uwagę podczas orzekania o technicznej możliwości dalszego istnienia stosunku prawnego obciążonego wadą abuzywności. Trafnie zatem podkreśla rzecznik generalny w omawianej sprawie, iż *„gdyby podmiot przyjmujący dyrektywę przywiązywał wagę do tego aspektu, to mógłby uwzględnić subiektywne kryterium w treści uregulowania, chociażby w formie możliwości oczekiwania od konsumenta, że będzie on nadal związany umową, która jest częściowo nieważna. Rezygnację z tej możliwości należy traktować jako wskazówkę, że podjęto świadomą decyzję przeciwko takiemu uregulowaniu”*⁷³⁶.

Należy przy tym zauważyć, iż do analogicznych wniosków prowadzi uwzględnienie w procesie wykładni celu, w jakim wprowadzono dyrektywę 93/13. Celem, który przyświecał prawodawcy unijnemu – co już wielokrotnie wskazywano – jest *„zastąpienie formalnej równowagi praw i obowiązków stron umowy równowagą rzeczywistą, która przywraca równość stron”*. Jak wynika zaś z motywu szóstego, środkiem stosowanym przez dyrektywę 93/13 do osiągnięcia tego celu jest *„eliminowanie nieuczciwych warunków z tych umów”* a nie unieważnianie umów w całości ze względu na to, że zawierają one pojedyncze nieuczciwe warunki. Należy zauważyć, że przez ustalanie nieważności całych umów w zależności od interesu konsumenta nie stworzono by równowagi pomiędzy stronami umowy, lecz mogłoby dojść do zakrzywienia rzeczonyj równowagi w odwrotnym kierunku, względnie równowaga ta zostałaby jeszcze bardziej zachwiana na korzyść przedsiębiorcy, który wolałby całkowicie zwolnić się z obowiązków wynikających z nowopowstałego kształtu stosunku prawnego, już w wersji pozbawionej warunków nieuczciwych. Jeżeli zatem ocena zagadnienia, czy umowa zawierająca nieuczciwe warunki ma nadal obowiązywać, uwzględniałaby to, jaka sytuacja jest najkorzystniejsza dla konsumenta istniałoby istotne niebezpieczeństwo, że relacje pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą znalazłyby się znowu w stanie braku równowagi, tym razem jednak na korzyść konsumenta. Zlikwidowanie w ten sposób uprzywilejowania przedsiębiorcy odpowiadałoby wszak celowi dyrektywy, jednakże bez wątpienia nie uzyskano by zamierzonego przez podmiot przyjmujący dyrektywę stanu równowagi pomiędzy stronami. Celem prawodawcy unijnego było zaś wyrównanie dysproporcji istniejących na niekorzyść konsumentów a nie stworzenie nowych. Brak jest zatem jakichkolwiek przesłanek – w oparciu o normy dyrektywy 93/13 – do przyjęcia, aby

⁷³⁶ *Ibidem*, pkt 59.

intencją autorów tekstu było zapewnienie konsumentowi pozycji korzystniejszej aniżeli ta, którą równi partnerzy mają zwykle w obrocie handlowym.

Ofiarą regulacji prawnych, które pozwalałyby na unieważnianie całych umów ze względu na subiektywny interes stron umowy, w tym konsumenta, byłaby bez wątpienia zasada swobody umów, która jest przejawem autonomii woli stron stosunków cywilnoprawnych. Jak zaś wskazuje się w orzecznictwie TSUE, zasada samodzielnego kształtowania stosunków prawnych przez jednostkę zgodnie z jej wolą jest „wspólnym jądrem swobód podstawowych”, które rozszerzają możliwość autonomicznego działania jednostek poza granice państw członkowskich⁷³⁷. Trudno nie odnieść wrażenia, iż w przypadku przyjęcia możliwości oceny dalszego bytu umowy przez pryzmat subiektywnych odczuć słabszej strony kontraktu, uprzywilejowany w ten jednostronny sposób konsument zostałby tak naprawdę zwolniony z odpowiedzialności związanej z zaciągnięciem zobowiązania umownego. Dlatego też obiektywne podejście zastosowane przez prawodawcę unijnego uwzględnia w sposób odpowiedni zasadę autonomii stron i tym samym „ogranicza się do tego, co jest konieczne, aby zrównoważyć sytuację stron umowy, zaś w pozostałym zakresie nakazuje utrzymanie związania stron zawartą w sposób dobrowolny umową”⁷³⁸.

Zaprezentowana powyżej wykładnia jest w pełni zgodna ze stanowiskiem rzecznika generalnego *A. Tizzano* wyrażonym w opinii z dnia 22 września 2005 r. w sprawie *Ynos*⁷³⁹, gdzie podkreślono, że odstąpienie od reguły wyrażonej w dyrektywie 93/13, zgodnie z którą umowa mimo występowania nieuczciwego warunku pozostaje w mocy po jego usunięciu, może mieć miejsce jedynie wtedy gdy dana umowa obiektywnie nie może obowiązywać bez tego warunku, nie zaś wtedy, gdy z oceny dokonywanej *ex post* wynika, że jedna ze stron nie zawarłaby tej umowy w braku owego warunku umownego⁷⁴⁰. Uregulowanie, zgodnie z którym obowiązywanie całej umowy uzależnione jest jedynie od interesu jednej ze stron, mogłoby nadto wzruszyć zaufanie do pewności prawa, która sama

⁷³⁷ TSUE w swoim orzecznictwie wielokrotnie odnosił się do zasady autonomii woli stron i podkreślał jej znaczenie (zob. chociażby wyroki TSUE: *Werhof*, pkt 23; *Hiszpania przeciwko Komisji*, pkt 99; *Bellone*, pkt 14 oraz *Neu*, pkt 13).

⁷³⁸ Zob. opinia rzecznika generalnego *V. Trstenjak* w sprawie *Perenič*, pkt 64.

⁷³⁹ Zob. opinia rzecznika generalnego *A. Tizzano* w sprawie *Ynos*, C-302/04, EU:C:2005:576, pkt 79.

⁷⁴⁰ Co odpowiadałoby treści normy art. 58 § 3 KC, zgodnie z którym „jeżeli nieważnością jest dotknięta tylko część czynności prawnej, czynność pozostaje w mocy co do pozostałych części, chyba że z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana”.

w sobie stanowi nad wyraz istotną wartość. Mogłoby w efekcie dojść również do ograniczenia gotowości przedsiębiorców do zawierania umów z konsumentami, co uniemożliwiłoby osiągnięcie nadrzędnego celu prawodawcy unijnego w postaci stworzenia spójnego rynku wewnętrznego. Artykuł 6 dyrektywy 93/13 uwzględnia jednak tę okoliczność właśnie przez to, że ogranicza się do zapewnienia równowagi w stosunkach umownych.

Ze względu na powyżej przytoczone argumenty, w wyroku z dnia 15 marca 2012 r. Trybunał wyjaśnił, że *„jeśli chodzi o kryteria umożliwiające dokonanie oceny tego, czy dana umowa może rzeczywiście nadal obowiązywać po wyłączeniu z niej owych nieuczciwych warunków, należy podnieść, że zarówno brzmienie art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, jak i wymogi pewności prawa przy prowadzeniu działalności gospodarczej przemawiają za przyjęciem przy wykładni tego przepisu podejścia obiektywnego”*⁷⁴¹. Zatem w opinii TSUE interes stron umowy – w tym konsumenta – nie może zostać uznany za decydujące kryterium rozstrzygające o dalszym losie umowy po ustaleniu bezskuteczności zawartego w niej nieuczciwego postanowienia. Rozstrzygające znaczenie mają inne czynniki, jak wskazywana już, oceniana na podstawie obiektywnych kryteriów, rzeczywista możliwość dalszej realizacji umowy przez jej strony.⁷⁴² Przesłanka ta jest spełniona, jeżeli umowa zgodnie z jej celem i charakterem prawnym może istnieć także bez nieuczciwych warunków⁷⁴³. Wydaje się w świetle powyższego, że możliwość dalszego obowiązywania umowy można wykluczyć, jeżeli w wyniku *bezskuteczności abuzywnej* jednego lub kilku warunków odpadłaby z punktu widzenia obu stron umowy podstawa do

⁷⁴¹ Zob. wyrok TSUE *Perenič*, pkt 32.

⁷⁴² Zob. *Kapnopoulou E.*, *Das Recht der missbräuchlichen Klausel in der Europäischen Union*, Mohr Siebeck 1997, s. 152, gdzie wskazano, że brak możliwości dalszej realizacji umowy zaistnieje, gdy *„luki powstałe w umowie po stwierdzeniu nieuczciwości poszczególnych warunków, okazały się ostatecznie zbyt obszerne”*.

⁷⁴³ Zob. *Pfeiffer T.*, [w:] *Das Recht der Europäischen Union – Kommentar*, red. E. Grabitz, M. Hilf, t. IV, A5, CH Beck 2023, art. 6, s. 3; przesłanką dla dalszego obowiązywania umowy jest okoliczność, że umowa może istnieć – zgodnie z niemiecką wersją językową – *„na tej samej podstawie”*. Przez to sformułowanie chciano wyrazić dalsze obowiązywanie na tych samych warunkach w pozostałym zakresie. Wynika to z porównania z innymi wersjami językowymi, które zgodnie wskazują na te same warunki umowne (wersja francuska: *„selon les mêmes termes”*; wersja angielska: *„upon these terms”*; wersja włoska: *„secondo i medesimi termini”*; wersja hiszpańska: *„en los mismos términos”*). W polskiej wersji językowej posłużono się inną konstrukcją przepisu wskazując wprost, że *„umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”*, której to regulacji nie przewidziano jednak w ramach wdrożenia norm art. 385¹ § 1 i nast. KC.

zawarcia umowy względnie, gdyby zgodnie z jednomyślną wolą stron czynność ta nie zostałaby dokonana bez nieważnej części, ponieważ cel lub charakter prawny umowy przestałyby być takie same. Należy przy tym podkreślić, iż badanie przesłanek możliwości dalszego bytu umowy jest każdorazowo zadaniem sądu krajowego zajmującego się stosowaniem dyrektywy 93/13 lub też stosowaniem przepisów transpozycyjnych, zaś przy ocenie czy umowa mimo występowania w niej nieuczciwych warunków pozostaje w mocy, szczególną rolę odgrywa ogólny kontekst właściwego prawa krajowego, gdyż „*należy oceniać także skutki, jakie może wywoływać dany warunek w ramach prawa znajdującego zastosowanie do umowy, co implikuje ocenę krajowego systemu prawnego*”⁷⁴⁴.

Reasumując, artykuł 6 ust. 1 dyrektywy jest przepisem neutralnym w odniesieniu do możliwości utrzymania w mocy umowy pozbawionej nieuczciwych warunków i ocena w przedmiocie utrzymania – lub nie – pozbawionej nieuczciwych warunków umowy w mocy musi zostać dokonana przez sąd krajowy, na podstawie prawa krajowego, zgodnie z ogólnymi kryteriami zaproponowanymi powyżej⁷⁴⁵. Analizując w tym kontekście orzecznictwo sądów polskich należy dojść do wniosku, że wskazano dotychczas pewne, obiektywne kryteria dokonania oceny możliwości dalszego funkcjonowania umowy po usunięciu warunku nieuczciwego, w tym zwłaszcza istotny dorobek orzeczniczy został wypracowany na kanwie spraw dotyczących wadliwych umów kredytów *frankowych*, który zresztą podlega ciągłym ewolucjom w zakresie oceny skutków usunięcia nieuczciwej klauzuli waloryzacyjnej dla bytu całej umowy⁷⁴⁶.

Przedmiotową kwestię modelowo wyłożono w pisemnych motywach wyroku SN z dnia 19 maja 2022 r.⁷⁴⁷ wskazując, iż asumpt do stwierdzenia nieważności umowy ze skutkiem *ex tunc* zachodzi, gdy abuzywne postanowienie podlega wyłączeniu bez jednoczesnego wprowadzenia w jego miejsce tożsamego mechanizmu, a z uwagi na eliminację rzeczzonego abuzywnego postanowienia zachodzi niemożność rozliczenia umowy wobec braku

⁷⁴⁴ Zob. wyrok TSUE *Freiburger Kommunalbauten*, pkt 21; dyrektywa 93/13 nie zawiera pełnego uregulowania koncepcji skutków prawnych stwierdzenia warunku nieuczciwego oraz następstw takiego stwierdzenia, określając jedynie ogólne wytyczne i odsyłając w zakresie szczegółowych uregulowań skutków prawnych do krajowych porządków prawnych państw członkowskich.

⁷⁴⁵ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

⁷⁴⁶ W tym zakresie porównaj uwagi zawarte w rozdziale 4.5.2.

⁷⁴⁷ Zob. wyrok SN z 19.05.2022 r., II CSKP 797/22, LEX nr 3357620; Zob. również wyroki SN z: 27.07.2021 r., V CSKP 49/21, LEX nr 3207798 oraz 2.06.2021 r., I CSKP 55/21, LEX nr 3219740.

możliwości określenia wysokości głównego zobowiązania stron umowy. W ocenie SN, „nie ulega bowiem wątpliwości, że jeżeli eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego doprowadzi do takiej deformacji regulacji umownej, że na podstawie pozostałej jej treści nie da się odtworzyć treści praw i obowiązków stron, to nie można przyjąć, iż strony pozostają związane pozostałą częścią umowy”.

Dodatkowo, brak możliwości dalszego związania umową nastąpi również w przypadku, gdy wprawdzie z konstrukcyjnego punktu widzenia istnieje techniczna możliwość rozliczenia stron umowy, lecz dalsze obowiązywanie umowy byłoby równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, iż należałoby ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż zamierzone przez strony⁷⁴⁸.

Kwestia możliwości dalszego funkcjonowania umowy po zastosowaniu sankcji *bezskuteczności abuzywnej* względem niektórych jej postanowień pozostaje zatem w sposób ścisły związana z konkretnym przypadkiem umowy i w taki też sposób powinna być weryfikowana przez sądy krajowe. Upadek umowy w całości czy też jej *trwała bezskuteczność*, które to określenie używane przez SN wydaje się rzeczywiście najlepiej odpowiadać omawianej sankcji (lecz nie jako następstwo stanu bezskuteczności zawieszanej, który *in casu* nie następuje) winien być jednak traktowany jako wyjątek od zasady w przypadku stosowania normy art. 385¹ § 1 KC, który to wyjątek stał się jednak regułą w przypadku abuzywności klauzul waloryzacyjnych zawartych w umowach kredytów *frankowych*.

3.14 SZCZEGÓLNIENIE NIEKORZYSTNE KONSEKWENCJE ELIMINACJI WARUNKU NIEUCZIWEGO .

Należy pamiętać, iż niemożność dalszego funkcjonowania umowy po usunięciu abuzywności opisana w poprzednim rozdziale pracy nie będzie każdorazowo równoznaczna z automatycznym jej upadkiem w całości. Jak wynika bowiem z orzecznictwa TSUE, w tym zwłaszcza z omówionego w rozdziale 3.13.2. wyroku w sprawie *Kásler*⁷⁴⁹ oraz kluczowego z punktu widzenia omawianego zagadnienia wyroku

⁷⁴⁸ Zob. postanowienie SN z 15.02.2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405.

⁷⁴⁹ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 83.

w polskiej sprawie *Dziubak*⁷⁵⁰, w takiej sytuacji należy ocenić, czy upadek umowy naraziłby konsumenta na „szczególnie niekorzystne konsekwencje”, co trzeba rozważać w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia „w chwili zaistnienia sporu” (a nie w chwili zawarcia umowy), uwzględniając rzeczywiste i bieżące interesy konsumenta, z zastrzeżeniem, że „do celów tej oceny decydująca jest wola wyrażona przez konsumenta w tym względzie”⁷⁵¹. Zatem, po ustaleniu okoliczności rozpoznawanej sprawy i uznaniu przez sąd krajowy, że umowa nie może dalej wiązać bez warunków dotkniętych abuzywnością, to konsument winien zdecydować, które rozwiązanie wybiera jako dla niego korzystniejsze – czy preferuje, aby obiektywnie niemogąca istnieć bez usuniętych postanowień umowa upadła w całości, czy też wyraża wolę, aby zastąpiono warunek nieuczciwy przepisem dyspozytywnym lub też postanowieniem, na które strony wyraziły zgodę, utrzymując w ten sposób umowę w mocy. Konsument może również zrzec się przedmiotowej ochrony w całości i pozostać przy umowie obciążonej wadą abuzywności. Wskazanie na niedozwolony charakter klauzuli umownej jest bowiem uprawnieniem

⁷⁵⁰ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, który jest wynikiem postępowania prejudycjalnego zainicjowanego postanowieniem z dnia 13.03.2018 r., XXV C 2514/19, którym Sąd Okręgowy w Warszawie przedstawił TSUE następujące, nad wyraz istotne z punktu widzenia realizacji ochrony konsumenckiej przewidzianej dyrektywą 93/13 pytania: „(1) Czy jeśli skutkiem uznania określonych postanowień umownych, określających sposób spełnienia świadczenia przez strony (jego wysokość), za nieuczciwe warunki umowne w rozumieniu dyrektywy 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich miałby być niekorzystny dla konsumenta upadek całej umowy, możliwe staje się wypełnienie luk w umowie nie w oparciu o przepis dyspozytywny stanowiący jednoznaczne zastąpienie nieuczciwego warunku, ale w oparciu o przepisy prawa krajowego, które przewidują uzupełnienie skutków czynności prawnej wyrażonych w jej treści również przez skutki wynikające z zasad słuszności (zasad współżycia społecznego) lub ustalonych zwyczajów? (2) Czy ewentualna ocena skutków upadku całej umowy dla konsumenta powinna następować przy uwzględnieniu okoliczności istniejących w chwili jej zawarcia, czy też w chwili zaistnienia sporu pomiędzy stronami odnośnie skuteczności danej klauzuli (powołania się przez konsumenta na jej abuzywność) i jakie ma znaczenie stanowisko wyrażane w toku takiego sporu przez konsumenta? (3) Czy możliwe jest utrzymanie w mocy postanowień stanowiących w myśl norm dyrektywy 93/13/EWG nieuczciwe warunki umowne, jeśli przyjęcie takiego rozwiązania byłoby w chwili rozstrzygnięcia sporu obiektywnie korzystne dla konsumenta? (4) Czy uznanie za nieuczciwe postanowień umownych określających wysokość i sposób spełnienia świadczenia przez strony może prowadzić do sytuacji, w której ustalony na podstawie treści umowy z pominięciem skutków nieuczciwych warunków kształt stosunku prawnego odbiegać będzie od objętego zamiarem stron w zakresie obejmujących główne świadczenie stron, w szczególności - czy uznanie za nieuczciwe postanowienia umownego oznacza, że możliwe jest dalsze stosowanie innych, nieobjętych zarzutem abuzywności postanowień umownych, określających główne świadczenie konsumenta, których uzgodniony przez strony kształt (wprowadzenie ich do umowy) był nierozdzielnie związany z zakwestionowanym przez konsumenta postanowieniem?”.

⁷⁵¹ Tak SN w treści uzasadnienia uchwały (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56; zob. również wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 51, 55-56 i pkt 2 sentencji.

konsumenta, w którego interesy zachowanie takiej klauzuli może godzić. Jednakże w określonych okolicznościach konsument może uznać, że jeżeli wyeliminowanie klauzuli niedozwolonej prowadziłyby do unieważnienia umowy, to woli on jej utrzymanie – w takim samym lub zmienionym brzmieniu – celem utrzymania w mocy całej umowy. Dyrektywa 93/13 nie zmierza bowiem tak daleko, że ustanawia obowiązkowy system ochrony przed stosowaniem nieuczciwych warunków umowy przez przedsiębiorców, który wprowadziła na korzyść konsumentów. W konsekwencji, gdy konsument woli nie powoływać się na ten system ochrony, nie jest on stosowany. Jak wytłumaczono przy tym w wyroku SN z dnia 29 października 2019 r.⁷⁵² należy przyjąć, iż w zakresie, w jakim wspomniany system ochrony przed nieuczciwymi warunkami nie ma zastosowania, jeżeli konsument sprzeciwia się jego zastosowania, „konsument ten musi a fortiori mieć prawo do sprzeciwienia się objęciu ochroną, w ramach tego samego systemu, przed szkodliwymi skutkami spowodowanymi unieważnieniem umowy jako całości, jeżeli nie chce powoływać się na tę ochronę”.

Reasumując, w przypadku uznania, że stwierdzenie nieważności umowy jako całości naraziłoby konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, sąd krajowy może – na wyraźny wniosek konsumenta – zarządzić unieważnieniu nieuczciwych postanowień znajdujących się w tej umowie poprzez ich zastąpienie przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym lub mającym zastosowanie, jeżeli strony umowy wyrażą na to zgodę⁷⁵³, „z wykluczeniem jakiegokolwiek miejsca na interpretację lub inwencję”⁷⁵⁴ sądu krajowego. W takich okolicznościach *sanowanie (uzdrowienie, konwalidacja)* umowy za pomocą zastąpienia nieuczciwego warunku umownego przepisem dyspozytywnym prawa krajowego, jeżeli jest to możliwe na podstawie właściwego prawa krajowego (co sąd krajowy zobowiązany jest ustalić z urzędu), wydaje się wręcz konieczna w celu przywrócenia rzeczywistej równowagi między stronami umowy oraz zapewnienia realizacji podstawowego celu dyrektywy 93/13, jakim jest ochrona konsumenta przed stosowaniem nieuczciwych warunków umownych przy zachowaniu skuteczności mechanizmów ochrony ustanowionych tą dyrektywą (tzw. *effet utile*). Co przy tym istotne, za przepisy dyspozytywne w rozumieniu orzecznictwa TSUE należy uznać wyłącznie regulacje o charakterze *ius cogens*, co podkreślane jest w doktrynie poczynając od wyroku

⁷⁵² Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64.

⁷⁵³ Zob. motyw trzynasty dyrektywy 93/13.

⁷⁵⁴ Zob. opinia rzecznika generalnego V. Pitruzzeli w sprawie *Dziubak*, pkt 77.

Trybunału w sprawie *Kásler*, w którym po raz pierwszy posłużono się wskazanym określeniem⁷⁵⁵.

Tym samym – w przypadku braku stosownego wniosku ze strony konsumenta lub tym bardziej w przypadku wyartykułowanego wprost braku zgody konsumenta na dokonanie takiego zabiegu przez sąd krajowy – za niedopuszczalne należy uznać utrzymanie w umowie nieuczciwych warunków, jeżeli ich usunięcie prowadziłyby do unieważnienia tej umowy, nawet jeżeli sąd stoi na stanowisku, że takie unieważnienie wywołałoby niekorzystne skutki dla konsumenta⁷⁵⁶.

Jak podkreślał jednak wielokrotnie TSUE w swoim orzecznictwie, *„ta możliwość zastąpienia, która stanowi wyjątek od ogólnej zasady, zgodnie z którą dana umowa pozostaje wiążąca dla stron tylko wtedy, gdy może ona nadal obowiązywać bez zawartych w niej nieuczciwych warunków, jest ograniczona do przepisów prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym lub mających zastosowanie, jeżeli strony wyrażą na to zgodę, i opiera się w szczególności na tym, że takie przepisy nie mają zawierać nieuczciwych warunków”*⁷⁵⁷. Co zatem kluczowe, możliwość pozytywnej ingerencji sądu krajowego ograniczona jest w tym wypadku wyłącznie do posłużenia się przepisami dyspozytywnymi lub mającymi zastosowanie, jeżeli strony wyrażą na to zgodę, gdyż przepisy te mają *„odzwierciedlać równowagę, którą prawodawca krajowy starał się ustanowić między całością praw i obowiązków stron określonych umów na wypadek, gdyby strony albo nie odstąpiły od standardowej normy ustanowionej przez ustawodawcę krajowego dla danych umów, albo wyraźnie wybrały możliwość zastosowania normy wprowadzonej w tym celu przez ustawodawcę krajowego”*⁷⁵⁸. Jednocześnie Trybunał Sprawiedliwości w wyroku w sprawie C-260/18 jednoznacznie wykluczył możliwość wypełnienia powstałych w umowie luk spowodowanych usunięciem z niej nieuczciwych warunków, które się w niej znajdowały, wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów,

⁷⁵⁵ Zob. *Parachimowicz-Gontarska I.*, [w:] *Szancilo T.* (red.), *Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe*, CH Beck, 2022, s. 59; zob. również *Sieradzka M.*, Glosa do wyroku TSUE z 30.04.2014 r., C-26/13, LEX/el. 2014.

⁷⁵⁶ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 68.

⁷⁵⁷ *Ibidem*, pkt 59 a także wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 59.

⁷⁵⁸ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 60.

gdyż w opinii Trybunału „nie wydaje się, aby były one przedmiotem szczególnej analizy prawodawcy w celu określenia tej równowagi, a tym samym przepisy te nie korzystają z domniemania braku nieuczciwego charakteru”⁷⁵⁹.

Nadto, kompetencja sądu krajowego do zastąpienia nieuczciwego warunku umownego przepisem dyspozytywnym prawa krajowego nie może być nieograniczona. Jak wytłumaczył rzecznik generalny *N. Wahl* w opinii z dnia 12 lutego 2014 r. wydanej w sprawie *Kásler*⁷⁶⁰, „ingerencja taka nie może prowadzić do zaburzenia równowagi praw i obowiązków stron w drodze interwencji organu państwowego następującej po zawarciu umowy. Jest bowiem powszechnie wiadome, że co do zasady umowa podlega przepisom prawa obowiązującym w dniu jej zawarcia”. Zważając na powyższe stwierdzenie należy co do zasady przyjąć, iż przepisy dyspozytywne, o których mowa w przywołanym orzecznictwie TSUE, są to przepisy obowiązujące w dniu zawarcia umowy a nie te, które obowiązują w dniu dokonywania przez sąd krajowy ingerencji pozytywnej w treść umowy. Do sądu krajowego należy zatem ustalenie czy w krajowym porządku prawnym – w dacie zawarcia spornej umowy – występowały przepisy dyspozytywne, które mogą mieć zastosowanie w miejsce usuniętego warunku nieuczciwego⁷⁶¹. Tym niemniej, jak wskazuje SN w uchwale z dnia 7 maja 2021 r.⁷⁶² powołując się na wyrok TSUE w połączonych

⁷⁵⁹ *Ibidem*, pkt 61-62.

⁷⁶⁰ Zob. opinia rzecznika generalnego *N. Wahla* w sprawie *Kásler*, pkt 104-105.

⁷⁶¹ Odnosząc wskazane zagadnienie do problematyki kredytów *frankowych* (którą szczegółowo omówiono w ramach rozdziałów 4.3. – 4.5.) należy zauważyć, iż brak jest w prawie polskim przepisu mogącego w całości, bez potrzeby konstruowania daleko idącej analogii, zastąpić nieuczciwe warunki umowne związane z ustalaniem kursów walut niezbędnych dla wykonania przeliczeń wynikających z kształtu postanowień dotyczących indeksacji. Przepisem dyspozytywnym w rozumieniu TSUE nie jest art. 358 § 2 KC, gdyż nie jest to przepis dedykowany umowie kredytu i określeniu (wyważeniu) praw i obowiązków jej stron. Nadto przepis ten wszedł w życie 24.01.2009 r., a zatem w momencie, gdy kredyty waloryzowane kursami walut obcych były w zasadzie już nieudzielane, zaś brak jest przepisów przejściowych, które umożliwiałyby jego zastosowanie do umów zawartych przed dniem jego wejścia w życie. Tym niemniej, jak wskazuje *M. Gutowski* w monografii dotyczącej problematyki wadliwości umów kredytów *frankowych* „problemy możliwości stosowania tego przepisu w celu uzupełnienia treści stosunku zobowiązaniowego w zakresie ubezskutecznionym sankcją eliminacji abuzywnych postanowień, dopuszczalności jego stosowania do umów zawartych przed jego wejściem w życie czy zakresu i charakteru zgody konsumenta oraz jej wpływu na mechanizm sankcyjny należą do najbardziej skomplikowanych zagadnień spośród poruszanych w ramach niniejszej monografii”. Kwestia ta została ostatecznie przesądzona w ramach uchwały PSICSN z 25.04.2024 r., w której wykluczono – w aktualnym stanie prawnym – uzupełnienie umowy kredytu poprzez zastosowanie jakiegokolwiek istniejące normy prawej spełniającej kryteria *dyspozytywności* wypracowane w orzecznictwie TSUE.

⁷⁶² Zob. uchwała SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56.

sprawach C-70/17 i C-179/17⁷⁶³, „jeżeli klauzula abuzywna odzwierciedlała właśnie taki przepis, może być także zastąpiona tym stanowiącym punkt odniesienia przepisem ustawowym w nowym brzmieniu przyjętym już po zawarciu umowy”.

Redakcja wytycznych unijnego Trybunału – odnoszących się do szczególnie niekorzystnych dla konsumenta skutków upadku całej umowy – w zakresie możliwości zastosowania przez sąd krajowy ingerencji pozytywnej w treść umowy wymaga krótkiej refleksji na tym, czym w rzeczywistości będą tak określne, niekorzystne skutki i czy zakres tego pojęcia ma istotne znaczenie przy wykładni prawa unijnego w tym zakresie. Jak wytłumaczył rzecznik generalny *N. Wahl* w przytaczanej już opinii z dnia 12 lutego 2014 r. wydanej w sprawie *Kásler*⁷⁶⁴, w przypadku umowy kredytu sytuacja taka może mieć miejsce, jeżeli konsument na skutek unieważnienia umowy „byłby zobowiązany do natychmiastowej spłaty całej pozostającej do zapłaty kwoty kredytu. Konsument, który nie ma co do zasady możliwości dokonania natychmiastowej spłaty, mógłby zostać skonfrontowany z realizacją hipoteki na nieruchomości”.

Kwestia ta rozwinięta została w opisanym już w rozdziale 3.13.3.2., dotyczącym kwestii natychmiastowej wymagalności kredytu, wyroku TSUE wydanym w sprawie C-70/17. W orzeczeniu tym Trybunał wytłumaczył, że stwierdzenie nieważności umowy skutkujące zmianą zasad postępowania egzekucyjnego względem konsumenta – ze szczególnego trybu postępowania w przedmiocie egzekucji wierzytelności zabezpieczonej hipoteką wynikającą z ważnej umowy kredytu na tryb „zwykłego” postępowania egzekucyjnego charakterystycznego dla zwrotu świadczeń nienależnych – może stanowić przykład narażenia konsumentów na szczególnie niekorzystne konsekwencje, bowiem ich interesy w trybie „zwykłym” nie będą podlegały tak szerokiej ochronie prawnej⁷⁶⁵. W opinii Trybunału te dwa postępowania różnią się między sobą istotnie ze względu na okoliczność, że szczególne postępowanie w przedmiocie egzekucji wierzytelności zabezpieczonej hipoteką z lokalu będącego głównym miejscem zamieszkania przewidziane w prawie hiszpańskim charakteryzuje się istnieniem po stronie dłużnika uprawnienia do zwolnienia nieruchomości obciążonej hipoteką poprzez złożenie do depozytu należnych kwot, uzyskania częściowego zwolnienia z długu, a także zapewnienia, że ta obciążona hipoteką

⁷⁶³ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 59-60.

⁷⁶⁴ Zob. opinia rzecznika generalnego *N. Wahla* w sprawie *Kásler*, pkt 98.

⁷⁶⁵ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 62.

nieruchomość nie zostanie sprzedana po cenie niższej niż 75% wartości szacunkowej, których to uprawnień brak w przypadku „zwykłego” postępowania egzekucyjnego, a które mogłoby być skutkiem następczego stwierdzenia nieważności umowy na skutek usunięcia abuzywności.

Należy jednak zauważyć, iż decyzję w tym zakresie pozostawiono konsumentowi, stąd też nie wydaje się konieczne dokonywanie głębszej analizy wskazanego pojęcia „szczególnie niekorzystnych konsekwencji”. Należy bowiem przyjąć, że bez względu na to jak dalece niekorzystne konsekwencje ma spowodować upadek umowy, konsument świadomie może wyrazić na to zgodę.

Należy jednak rozważyć jaki moment winien być przyjęty za właściwy do oceny charakteru niekorzystnych konsekwencji grożących konsumentowi, a zatem czy powinien być to moment zawarcia spornej umowy czy też moment usuwania abuzywności przez sąd krajowy. SN w cytowanym już wyroku z 29 października 2019 r.⁷⁶⁶ trafnie zauważył, iż „ochrona udzielona konsumentowi w postaci możliwości zastąpienia niedozwolonych postanowień umowy przepisami prawa w celu zabezpieczeniu jego interesów przed szkodliwymi konsekwencjami, które mogą wynikać z unieważnienia umowy w całości, wymaga oceny tych konsekwencji w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili wystąpienia sporu między stronami”. W powyższym zakresie wypowiedział się również *expressis verbis* Trybunał Sprawiedliwości w wyroku w sprawie C-260/18 wskazując, iż ochrona konsumenta może być zapewniona jedynie wtedy, gdy „uwzględnione zostaną jego rzeczywiste i tym samym bieżące interesy, a nie interesy, jakie miał w okolicznościach istniejących w chwili zawierania umów”⁷⁶⁷. Odnosi się to zatem do skutków, które mogą zaistnieć w okolicznościach istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili wystąpienia sporu – w razie stwierdzenia *trwałej bezskuteczności* umowy przez sąd krajowy – a nie skutków, które w dniu zawarcia umowy wynikałyby z jej unieważnienia.

Nie należy przy tym mylić wynikającej z normy wyrażonej w art. 4 ust. 1 dyrektywy 93/13 oceny nieuczciwego charakteru postanowienia umowy, która winna być dokonywana

⁷⁶⁶ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64.

⁷⁶⁷ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 51.

„w momencie zawarcia umowy” ze wszystkimi okolicznościami towarzyszącymi jej zawarciu. Należy bowiem podkreślić, że cel takiej oceny – dotyczącej przesłanek abuzywności – zasadniczo różni się od celu oceny skutków wynikających z unieważnienia umowy.

3.15 SANOWANIE ABUZYWNOŚCI.

3.15.1 SANUJĄCE OŚWIADCZENIE KONSUMENTA.

Trybunał Sprawiedliwości wielokrotnie podkreślał w swoim orzecznictwie, że powołanie się na niedozwolony charakter klauzuli umownej jest uprawnieniem konsumenta, w którego interesy występowanie takiej klauzuli może godzić. Jednakże w określonych okolicznościach konsument może uznać, że jeżeli wyeliminowanie klauzuli niedozwolonej w drodze zastosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* prowadziłyby do unieważnienia całej umowy (czy też raczej jej *trwałej bezskuteczności*), mogłoby być dla niego niekorzystne, to preferuje on utrzymanie wadliwego warunku umownego i jednocześnie utrzymanie w mocy całej umowy. Jeżeli zatem konsument, po należyтым poinformowaniu go przez sąd krajowy o potencjalnych skutkach związanych z powołaniem się na reżim sankcyjny wynikający z normy art. 385¹ § 1 KC, ma zamiar nie podnosić nieuczciwego i niewiążącego charakteru spornego warunku umownego, „*wyrażając w ten sposób dobrowolną i świadomą zgodę na dany warunek*”, sąd ten związany jest taką decyzją konsumenta i nie jest uprawniony do zaniechania stosowania spornego warunku z urzędu⁷⁶⁸.

Powołując się na dorobek orzecniczy TSUE, SN w wyroku z dnia 29 października 2019 r. wytlumaczył przy tym, iż „*wzywając stronę umowy – kredytobiorcę - konsumenta do zajęcia stanowiska sąd powinien poinformować go – mając już ustalone okoliczności faktyczne sprawy i dokonaną jej ocenę prawną – o konsekwencjach prawnych wynikających z unieważnienia w całości zawartej umowy kredytowej oraz podobnie, o skutkach uznania za nieważną klauzulę niedozwoloną, z utrzymaniem w mocy pozostałej treści tej umowy*”, a konsument „*winien oświadczyć, które rozwiązanie wybiera jako dla*

⁷⁶⁸ Zob. wyrok TSUE *Banif Plus Bank*, pkt 23, 27, 35 i przytoczone tam orzecznictwo; sąd krajowy ma obowiązek odmówić zastosowania nieuczciwego warunku umowy, „*chyba że konsument się temu sprzeciwi*” (zob. również wyrok TSUE *Asbeek Brusse*, pkt 40).

*niego korzystniejsze*⁷⁶⁹. Pogląd ten uzupełnił SN w treści postanowienia z dnia 15 lutego 2024 r. wskazując, że *„wyczerpująca informacja powinna w szczególności obejmować informację o tym, że bez klauzuli abuzywnej umowa nie może wiązać, o konsekwencjach (roszczeniach) związanych z ewentualną definitywną bezskutecznością (nieważnością) umowy i o ewentualnej możliwości utrzymania umowy z regulacją zastępczą, jeżeli konsekwencje te są dla konsumenta szczególnie niekorzystne*⁷⁷⁰.

W powyższym zakresie unijny Trybunał wyjaśnił dodatkowo w wyroku z dnia 21 lutego 2013 r., że przyznana konsumentowi możliwość wypowiedzenia się w tej kwestii *„odpowiada również obowiązkowi ciążącemu na sądzie krajowym (...), uwzględnienia w odpowiednim przypadku woli wyrażonej przez konsumenta, jeżeli mając świadomość o niewiążącym charakterze danego nieuczciwego warunku, wskaże on jednak, iż sprzeciwia się temu, aby warunek ten został wyłączony, udzielając w ten sposób wyraźnej i wolnej zgody na dany warunek*”. W wyroku z dnia 29 kwietnia 2021 r.⁷⁷¹ TSUE nadto trafnie zauważył, że *„prawo konsumenta do skutecznej ochrony zawiera w sobie także uprawnienie do niedochodzenia swoich praw*”.

Dyrektywa 93/13 nie przewiduje zatem obligatoryjnego systemu ochrony konsumentów w przypadku, gdy konsument nie wyraża woli korzystania z jej postanowień, należy tym samym przyjąć, iż możliwe jest złożenie przez konsumenta *sanującego* oświadczenia woli, mocą którego zrzeknie się uprawnień wynikających z przepisów rzeczzonej dyrektywy,

⁷⁶⁹ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64; zob. również wyrok TSUE *Banif Plus Bank*, pkt 31, 35; zob. również uchwała (7) SN z 20.06.2018 r., III CZP 27/17, OSNC 2019/1/2 oraz wyrok SN z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79.

⁷⁷⁰ Zob. postanowienie SN z 15.02.2024 r., I CSK 413/23, LEX nr 3672405; w realiach spraw dotyczących *kredytów frankowych* oznacza to, że *„treść obowiązku informacyjnego powinna uwzględniać także istotne wnioski wynikające z orzecznictwa TSUE, a w szczególności - jeżeli chodzi o kwestię tzw. wynagrodzenia za korzystanie z kapitału - z wyroku z 15.06.2023 r., C-520/21, Bank M., gdzie wyjaśniono w kontekście uznania umowy kredytu hipotecznego za nieważną w całości ze względu na to, że nie może ona dalej obowiązywać po usunięciu zawartych w niej nieuczciwych warunków, że dyrektywa 93/13 stoi na przeszkodzie wykładni prawa krajowego, zgodnie z którą instytucja kredytowa ma prawo żądać od konsumenta rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatę ustawowych odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty*” (na temat zakresu roszczeń restytucyjnych stron trwale bezskutecznej umowy zob. także uwagi zawarte w rozdziale 5.1.1.).

⁷⁷¹ Zob. wyroki TSUE: *Bank BPH*, pkt 46 oraz *Ibercaja Banko*, pkt 25; zob. również wyroki TSUE: *Pannon GSM*, pkt 35; *Banco Español de Crédito*, pkt 63; *Banif Plus Bank*, pkt 27 oraz *Jörös*, pkt. 51-53.

a warunek umowny będzie dalej między stronami obowiązywał. Co ciekawe, warunek ten nie utraci nieuczciwego charakteru, lecz konsument zrzeknie się prawa do powoływania się w przyszłości na uprawnienia, które przysługiwały mu z tytułu posłużenia się przez przedsiębiorcę tego typu warunkiem. Biorąc zaś pod uwagę treść uchwały SN z dnia 28 kwietnia 2022 r.⁷⁷², zgodnie z którą zakwalifikowanie postanowienia umownego jako niedozwolonego w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC implikuje wdrożenie reżimu ochrony konsumenckiej, co jednocześnie wyłącza możliwość zastosowania sankcji wynikających z ogólnych przepisów krajowych, wydaje się, że wykluczyć należy możliwość powoływania się przez konsumenta w przyszłości również i na inną sankcję obejmującą potencjalnie swoim zastosowaniem wadliwy warunek umowny, w tym na nieważność bezwzględną postanowienia umownego, co do którego uprzednio zrzekł się – w warunkach opisanych w orzecznictwie TSUE – dalej idących uprawnień konsumenckich przysługujących mu w polskich realiach prawnych z mocy sankcji *bezskuteczności abuzywnej* przewidzianej normą art. 385¹ § 1 KC⁷⁷³.

3.15.2 UMOWNA MODYFIKACJA WARUNKU NIEUCZCIWEGO.

Co istotne, TSUE konsekwentnie podkreśla, iż rezygnacja z uprawnień płynących z reżimu ochrony konsumenckiej może nastąpić nie tylko przed sądem w trakcie rozstrzygnięcia o zasadności roszczeń konsumenta, lecz również „w ramach umowy odnowienia zobowiązania, w drodze której konsument odstępuje od dochodzenia roszczeń będących konsekwencją stwierdzenia nieuczciwego charakteru tego warunku, z zastrzeżeniem, że odstąpienie to jest oparte na dobrowolnej i świadomej zgodzie”⁷⁷⁴. Zatem z punktu widzenia prawa wspólnotowego eliminacja nieuczciwego charakteru warunku umownego może zostać dokonana w drodze zmiany umowy (a zatem przybierając najczęściej formę aneksu do tejże), o ile spełnione są kumulatywnie dwa warunki:

- 1) po pierwsze, odstąpienie przez konsumenta od powołania się na nieuczciwy charakter wynika z jego świadomej i dobrowolnej zgody;
- 2) po drugie, nowy warunek zastępujący postanowienie abuzywne nie jest nieuczciwy.

⁷⁷² Zob. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109; por również uwagi zawarte w rozdziale 4.1.

⁷⁷³ Zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.2.

⁷⁷⁴ Zob. wyroki TSUE: *Bank BPH*, pkt 48 oraz *Ibercaja Banko*, pkt 28.

W sytuacji, gdy sąd rozpatrujący sprawę poweźmie jednak wątpliwości czy konsument był świadomy konsekwencji prawnych płynących z umownego odstąpienia od powoływania się na nieuczciwy charakter warunku umownego, zobligowany jest do zaniechania jego stosowania, aby nie wywoływał względem konsumenta żadnych skutków⁷⁷⁵. Sama bowiem okoliczność, że postanowienia niedozwolone nie znajdują się już w treści umowy w chwili orzekania przez sąd, nie może pozbawić konsumenta ochrony wynikającej z dyrektywy 93/13⁷⁷⁶.

Reasumując, „do sądu krajowego należy stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, nawet jeśli warunek ten został zmieniony przez te strony w drodze umowy”⁷⁷⁷, lecz w przypadku stwierdzenia przez sąd, że zmiana warunku dokonana przez strony w drodze zmiany umowy pozwoliła na przywrócenie równowagi między obowiązkami i prawami tych stron wynikającymi z umowy i na usunięcie wady obciążającej ten warunek, z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie wynika, aby stwierdzenie nieuczciwego charakteru warunku umownego w jego pierwotnym brzmieniu miało mieć skutek w postaci unieważnienia umowy, i to nawet w sytuacji, w której takie unieważnienie byłoby korzystne dla konsumenta⁷⁷⁸.

Celem skutecznego, umownego zrzeczenia się przez konsumenta możliwości powoływania się na nieuczciwość warunku umownego w jego pierwotnym brzmieniu konieczne jest jednak prawidłowe skonstruowanie nowej umowy (aneksu) mającego zaradzić abuzywności. Przede wszystkim aneks taki nie może działać wyłącznie na przyszłość i dotyczyć tylko świadczeń, które jeszcze nie stały się wymagalne. Jeżeli bowiem abuzywność w drodze odnowienia umowy zostanie zmodyfikowana wyłącznie ze skutkiem *ex nunc*, to konsument w dalszym ciągu będzie odczuwać ekonomiczne skutki związania go postanowieniami niedozwolonymi w przeszłości⁷⁷⁹. Jeżeli zatem celem aneksu ma być doprowadzenie postanowień umowy do stanu zgodnego z przepisami dyrektywy 93/13, konieczne jest – moim zdaniem – spełnienie kumulatywnie przynajmniej czterech przesłanek dla zachowania skuteczności takiego zabiegu, tj.:

⁷⁷⁵ Zob. wyrok TSUE *Dunai*, pkt 41 i przytoczone tam orzecznictwo.

⁷⁷⁶ Zob. *Kocot W.*, Glosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20, *Bank BPH*, Glosa 2021/4/20-30.

⁷⁷⁷ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 61.

⁷⁷⁸ *Ibidem*, pkt 60.

⁷⁷⁹ Zob. *Majczyńska B.*, Uwagi na piśmie RP do sprawy C-19/20, Warszawa 2020 r., str. 10-11.

- 1) należyte poinformowanie konsumenta o wadach prawnych umowy w jej pierwotnym brzmieniu oraz konsekwencji dla obu stron umowy wiążących się z możliwością powołania się przez konsumenta na ochronę płynącą z normy art. 385¹ § 1 KC;
- 2) należyte poinformowanie konsumenta o skutkach świadomego zrzeczenia się wskazanej ochrony;
- 3) wprowadzenie mechanizmów pozwalających rozliczyć świadczenia spełnione przez konsumenta w wykonaniu warunków nieuczciwych przed dniem usunięcia abuzywności;
- 4) prawidłowe skonstruowanie postanowień umownych na przyszłość, gdyż nieskuteczna będzie próba sanowania umowy odmienną formą warunków nieuczciwych.

Jedynie kumulatywne spełnienie wskazanych powyżej warunków spowoduje wyeliminowanie problemu związania konsumenta niedozwolonymi postanowieniami i pozwoli odtworzyć sytuację, w jakiej konsument znajdowałby się, gdyby ich w umowie nie zawarto, a zatem przywrócić stan rzeczywistej równowagi pomiędzy stronami umowy. Dyrektywa 93/13 stanowczo sprzeciwia się bowiem temu, by czynności nieświadomego lub nie w pełni świadomego swoich praw konsumenta były następnie interpretowane jako wyraz zrzeczenia się praw wynikających z przedmiotowej dyrektywy⁷⁸⁰.

3.15.3 USUWANIE ABUZYWNOŚCI W DRODZE REGULACJI USTAWOWEJ.

System ochrony konsumentów przed stosowaniem nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich zawieranych przez przedsiębiorców nie sprzeciwia się wprowadzeniu przez państwa członkowskie regulacji krajowych, które mają na celu zaniechanie stosowania takich warunków w przyszłości oraz usunięcie już zaistniałych, niekorzystnych dla konsumentów skutków wynikających z posłużenia się przez przedsiębiorców takimi warunkami. Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z dnia 14 marca 2019 r.⁷⁸¹ orzekł jednak, że „*choć art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stanowi dla państw członkowskich przeszkody w zapobiegnięciu za pośrednictwem przepisów krajowych stosowaniu nieuczciwych*

⁷⁸⁰ *Ibidem*, s. 13-15 i przywołane tam orzecznictwo TSUE.

⁷⁸¹ Zob. wyrok TSUE *Dunai*, pkt 42; zob. również wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 77.

warunków w umowach konsumenckich zawieranych przez przedsiębiorcę, to jednak faktem pozostaje, że prawodawca musi w tym kontekście spełnić wymogi wynikające z art. 6 ust. 1 tej dyrektywy”. Według TSUE bowiem fakt, że niektóre postanowienia umowne zostały w drodze przepisów krajowych uznane za nieuczciwe i nieważne oraz zastąpione nowymi postanowieniami w celu dalszego istnienia danej umowy, nie może „prowadzić w konsekwencji do osłabienia ochrony gwarantowanej konsumentom, takiej jaką przypomniano w pkt 54 niniejszego wyroku”⁷⁸².

Należy przy tym zauważyć, iż niektóre kraje UE – odmiennie od ustawodawcy polskiego – zdecydowały się na ruch w postaci ustawowego usunięcia abuzywności z zawartych z konsumentami umów kredytów waloryzowanych kursem CHF. Rozwiązania takie zastosowano m.in. w Chorwacji, Serbii, Słowenii i Węgrzech, przy czym różniły się one od siebie konstrukcyjnie, przede wszystkim w zakresie metody przeliczania zobowiązania wyrażonego w walucie obcej na walutę krajową, każdorazowo jednak polegały na mechanizmie skonwertowania udzielonych kredytów w taki sposób, jak gdyby od początku były udzielone w walucie krajowej. Jak zauważa w tym zakresie *M. Gutowski*⁷⁸³, niwelowanie przez ustawodawców tych państw negatywnych skutków udzielonych masowo kredytów waloryzowanych kursem CHF nie zostało oparte na całkowitym odrzuceniu tego typu umowy kredytu, „*lecz na zakwestionowaniu zbyt wysokiego kursu CHF przyjętego za podstawę przewalutowania oraz spreadu walutowego stosowanego przez banki*”.

3.15.3.1 USTAWODAWSTWO WĘGIERSKIE.

Przedmiotowe zagadnienia najlepiej obrazuje sytuacja dotycząca węgierskich regulacji krajowych mających na celu zaradzenie problemowi kredytów *frankowych*, który w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku zaistniał również w tym kraju oraz następczej reakcji unijnego Trybunału na tego typu interwencję prawodawcy krajowego. Otóż w 2014 r. węgierski ustawodawca przyjął szereg przepisów *sanujących* wadliwe mechanizmy waloryzacyjne zawarte w umowach kredytów zawieranych z konsumentami od dnia 1 maja 2004 r. do dnia wejścia w życie rzeczonych ustaw. I tak, zgodnie z § 3 ust. 1 ustawy DH

⁷⁸² *Ibidem*, pkt. 43.

⁷⁸³ *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 9.

¹⁷⁸⁴ za nieważny został uznany warunek zawarty w takiej umowie, który stanowi, że w odniesieniu do uruchomienia środków stosuje się kurs kupna danej waluty, podczas gdy w odniesieniu do spłaty znajduje zastosowanie kurs sprzedaży tej waluty, lub wszelkie inne kursy wymiany walut innego rodzaju niż kurs stosowany przy uruchomieniu, z tym zastrzeżeniem, że nie dotyczy to przypadku, gdy warunek taki został wynegocjowany indywidualnie. Zgodnie zaś z ust. 2, klauzula dotycząca różnic kursowych, której nieważność została stwierdzona, zostaje zastąpiona na mocy tej ustawy przepisem mającym na celu stosowanie tylko jednego kursu wymiany ustalonego przez narodowy bank węgierski dla danej waluty. Tym samym ustawodawca węgierski poprzez wprowadzenie dedykowanego przepisu dyspozytywnego zastąpił nieuczciwe warunki umowne dotyczące waloryzacji zawarte w umowach konsumenckich wskazanym powyżej kursem jednolitym. Ustawa ta usunęła zatem z umów kredytowych cały *spread* walutowy, który był naliczany i pobierany przy wypłacie i spłacie kredytu i to z mocą wsteczną. W tym zakresie uregulowanie węgierskie poszło znacznie dalej niż polska tzw. *ustawa antyspreadowa*, która wprowadziła tylko możliwość spłaty kredytu w walucie jego denominacji, natomiast nie usunęła skutków nieuczciwych przeliczeń w przeszłości⁷⁸⁵.

Kolejną ustawą, zwaną ustawą DH 2⁷⁸⁶, węgierski prawodawca zobowiązał instytucje kredytowe do rozliczenia nienależnie otrzymanych korzyści przez te instytucje wobec stosowania nieuczciwych warunków na niekorzyść konsumenta. Ustawą DH 3⁷⁸⁷ nakazano zaś przewalutowanie całej wierzytelności istniejącej na podstawie konsumenckiej umowy kredytu hipotecznego denominowanego w walucie obcej, ustalonej na podstawie rozliczenia rachunków dokonanego zgodnie z ustawą DH 2 – włącznie z odsetkami, opłatami, prowizjami i kosztami naliczаныmi w walucie obcej – na wierzytelność określoną w forintach węgierskich. W celu dokonania takiego przewalutowania zastosowanie znajdowały dwa możliwe warianty przeliczenia, tj.:

⁷⁸⁴ Zob. § 3 ustawy nr XXXVIII z 2014 r. regulującej niektóre kwestie związane z orzeczeniem wydanym przez *Kúria* (sąd najwyższy, Węgry) w celu ujednolicenia prawa dotyczącego umów kredytu zawieranych przez instytucje finansowe z konsumentami, zwana w orzecznictwie TSUE i dalej *ustawą DH 1*.

⁷⁸⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.3.2.

⁷⁸⁶ Zob. ustawa nr XL z 2014 r.

⁷⁸⁷ Zob. § 10 ustawy nr LXXVII z 2014 r.

- 1) w oparciu o średni kurs wymiany waluty urzędowo ustalony przez narodowy bank węgierski w okresie między 16 czerwca 2014 r. a 7 listopada 2014 r.;
- 2) albo w oparciu o kurs wymiany waluty urzędowo ustalony przez narodowy bank węgierski w dniu 7 listopada 2014 r., decydujący zaś był fakt, który z przeliczników był korzystniejszy dla konsumenta⁷⁸⁸.

Jednocześnie z analizy orzecznictwa unijnego Trybunału dotyczącego węgierskiego ustawodawstwa w tej dziedzinie⁷⁸⁹ wynika, że w następstwie wyroku TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r. w sprawie *Kásler*⁷⁹⁰ węgierski Sąd Najwyższy (*Kúria*) wydał orzeczenie nr 2/2014 PJE wskazujące, iż „warunki dotyczące różnic kursowych zawarte w umowach kredytu denominowanego w walucie obcej, w zakresie, w jakim przewidują asymetrię między kursem kupna tej waluty stosowanym przy uruchomieniu środków i jego kursem sprzedaży stosowanym do obliczania rat kredytowych kredytu, należy uznać za nieuczciwe, w szczególności jeżeli bank otrzymuje od konsumenta wynagrodzenie równe różnicy między tymi kursami bez świadczenia mu usługi w zamian”⁷⁹¹. Jednocześnie Sąd ten w odniesieniu do warunków dotyczących ryzyka kursowego, które skutkują tym, że ryzyko wzrostu wartości tej waluty obciąża wyłącznie konsumenta w zamian za korzystniejszą stopę oprocentowania niż stopa oferowana za kredyt w walucie krajowej, wskazuje, że warunków tych „nie można kontrolować pod kątem ich nieuczciwego charakteru, zważywszy, że co do zasady dotyczą one głównego przedmiotu umowy w rozumieniu przepisów krajowych mających na celu transpozycję art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13”.

Przedmiotowa kwestia, dotycząca możliwości stosowania przez kraje wspólnotowe zabiegu usunięcia abuzywności w drodze regulacji ustawowej, została drobiazgowo wyłożona w wyroku TSUE z dnia 20 września 2018 r.⁷⁹², którego przedmiotem były roszczenia kredytobiorców dochodzone przed sądem węgierskim jeszcze przed dniem wejścia w życie wskazanych powyżej ustaw, a dotyczące stwierdzenia nieważności umowy kredytu wobec stwierdzenia abuzywnego charakteru mechanizmu waloryzacyjnego. Sąd I instancji wyrokiem z dnia 11 marca 2016 r. uwzględnił żądanie kredytobiorców

⁷⁸⁸ Zob. § 10 tejże ustawy.

⁷⁸⁹ Zob. wyroki TSUE: *Banif Plus Bank (II)*, pkt 43, 44; *OTP Bank i OTP Faktoring*, pkt 26, 27.

⁷⁹⁰ Zob. wyroku TSUE *Kásler*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.7.2.

⁷⁹¹ Zob. *Magyar Közlöny* 2014/91, s. 10975; zob. również wyrok TSUE, *OTP Jelzálogbank Zrt*, pkt. 34.

⁷⁹² Zob. wyrok TSUE *OTP Bank i OTP Faktoring*.

stwierdzając, iż warunek umowny dotyczący ryzyka kursowego nie był wyrażony prostym i zrozumiałym językiem. Bank zaskarżył przytoczone orzeczenie do regionalnego sądu apelacyjnego dla miasta stołecznego Budapeszt, jako podstawę zarzutów wskazując, że sąd pierwszej instancji pomiął przepisy prawa węgierskiego, które weszły w życie po wniesieniu pozwu przez kredytobiorców, a mianowicie przepisy wspomnianej wcześniej ustawy DH 2.

Węgierski sąd apelacyjny zawiesił postępowanie i zwrócił się do TSUE z pięcioma pytaniami prejudycjalnymi, w tym dwoma dotyczącymi skutków, jakie spowodowały zmiany ustawowe z 2014 r., a w szczególności czy dokonane w prawie węgierskim ustawowe wyeliminowanie spreadów oraz przewalutowanie kredytów na walutę krajową usunęły skutki pierwotnej nieuczciwości postanowień umownych z perspektywy wymogów prawa wspólnotowego. W pytaniu pierwszym węgierski sąd zapytał TSUE, czy warunek umowny, który ze względu na wyłączenie nieuczciwego warunku umownego stał się częścią umowy ze skutkiem *ex tunc* z powodu interwencji ustawodawcy dokonanej ze względu na znaczną liczbę umów będących przedmiotem sporów dotyczących ważności umów kredytowych, należy traktować jako „warunki umowy, które nie były indywidualnie negocjowane” w rozumieniu art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13, a tym samym czy postanowienie umowne będące treścią umowy na skutek zastąpienia klauzuli abuzywnej treścią przepisu dyspozytywnego jest objęte zakresem stosowania tej dyrektywy. W pytaniu drugim sąd ten poruszył zaś kwestię, czy w przypadku objęcia takiego warunku umownego zakresem stosowania dyrektywy 93/13, wyłączenie przewidziane w art. 1 ust. 2 tej dyrektywy należy interpretować w ten sposób, że odnosi się także do warunku umownego odpowiadającego obowiązującym przepisom ustawowym prawa krajowego, które zostały przyjęte lub weszły w życie po zawarciu umowy.

TSUE na pytanie pierwsze udzielił odpowiedzi, zgodnie z którą warunki wprowadzone na mocy ustawy nie są indywidualnie uzgodnione, co wydaje się być rzeczą oczywistą. Odpowiadając na pytanie drugie, a zatem czy przepisy ustawowe usuwające nieuczciwe postanowienia umowne i wprowadzające w ich miejsce inne uregulowanie podlegają sądowej kontroli pod kątem uczciwości Trybunał uznał – powołując się na wcześniejszy wyrok z dnia 7 grudnia 2017 r.⁷⁹³ – iż dyrektywa 93/13 nie ma zastosowania do warunków

⁷⁹³ Zob. wyrok TSUE *Woonhaven Antwerpen*, pkt 31.

włączonych do umów zawartych między przedsiębiorcą a konsumentem, które są określane przez przepisy krajowe. Powyższe nie oznacza jednak w opinii Trybunału, że wszelkie warunki umowne zawarte w tak skonwertowanej przez prawodawcę umowie zostały automatycznie wyłączone z zakresu stosowania tej dyrektywy i nie mogą być analizowane w jej świetle. W przypadku rozpoznawanej przez TSUE sprawy wyłączona jest zatem w opinii Trybunału kontrola warunków umownych zastąpionych na podstawie § 3 ust. 2 ustawy DH 1 i § 10 ustawy DH 3 dotyczących różnicy kursu wymiany (*spreadu*), możliwa pozostała jednak w dalszym ciągu kontrola umowy w zakresie uczciwości warunku dotyczącego ryzyka kursowego, gdyż zmiany wynikające z § 3 ust. 2 ustawy DH 1 i § 10 ustawy DH 3 nie miały na celu ustalenia wszystkich kwestii dotyczących ryzyka kursowego w okresie między momentem zawarcia spornej umowy kredytu a jej przewalutowaniem na forinty węgierskie na mocy ustawy DH 3. Reasumując, unijny Trybunał odpowiadając na drugie z zadanych pytań – jak celnie podsumowuje *J. Czabański* – wskazuje iż „działanie ustawodawcy węgierskiego, który ustawowo wyeliminował *spread* z umów kredytu korzysta z domniemania uczciwości, gdyż postanowienie to zostało wprowadzone w drodze ustawowej i nie podlega sądowej kontroli uczciwości. Jednak wyjątek ten należy ujmować ściśle: ustawodawca uregulował wyłącznie kwestię *spreadów* i późniejszego przewalutowania, natomiast nie kwestię ryzyka kursowego jakie powstało po stronie kredytobiorcy z chwilą zawarcia umowy. To ryzyko podlega dalej kontroli pod kątem uczciwości, chyba że odpowiednie postanowienia umowne zostały sporządzone prostym i zrozumiałym językiem”⁷⁹⁴.

Kwestia dotycząca dopuszczalności i skuteczności zabiegu zastosowanego przez ustawodawcę węgierskiego mającego na celu „*sanowanie*” wadliwych umów kredytu była również przedmiotem późniejszego orzecznictwa unijnego Trybunału. I tak w wyroku z dnia 2 września 2021 r.⁷⁹⁵ TSUE rozstrzygał wątpliwości sądu węgierskiego, co do tego, czy art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 stoi na przeszkodzie przepisowi prawa krajowego, takiemu jak ten zawarty w § 3 ustawy DH 1, który uniemożliwia sądowi, przed którym toczy się postępowanie, uwzględnienie powództwa konsumenta o unieważnienie umowy kredytu opartego na nieuczciwym charakterze warunku dotyczącego różnicy kursowej, nawet gdyby sąd ten uznał, że utrzymanie umowy byłoby sprzeczne z interesami

⁷⁹⁴ Zob. *Czabański J.*, TSUE orzeka, że zwrot *spreadów* to za mało, gdyż ryzyko kursowe dalej obciąża kredytobiorcę, www.pomocfrankowiczom.pl, 2018.

⁷⁹⁵ Zob. wyrok TSUE *OTP Jelzalogbank Zrt.*

konsumenta, w szczególności ze względu na ryzyko kursowe, jakie konsument nadal ponosiłby na mocy innej klauzuli tej umowy. TSUE – powołując się na wcześniejszy wyrok z dnia 14 marca 2019 r. w sprawie *Dunai*⁷⁹⁶ – ponownie wskazał, iż postanowienia, które zastępują nieuczciwy warunek dotyczący różnic kursowych i które stają się z mocą wsteczną integralną częścią umów kredytu zgodnie z węgierskim ustawodawstwem rozpatrywanym w tamtej sprawie, w zakresie, w jakim odzwierciedlają bezwzględnie obowiązujące przepisy ustawowe, nie są objęte zakresem stosowania dyrektywy 93/13, ponieważ nie znajduje ona zastosowania, zgodnie z jej art. 1 ust. 2, do warunków określonych w umowie między przedsiębiorcą a konsumentem, które są określone w przepisach krajowych⁷⁹⁷. Trybunał dodał przy tym, że „w zakresie, w jakim ustawodawca węgierski zaradził problemom związanym z praktyką związaną z umowami zawierającymi klauzulę dotyczącą różnic kursowych, narzucając jej zastąpienie i zabezpieczając ważność odnośnych umów, takie podejście jest zgodne z celem realizowanym przez prawodawcę unijnego w ramach dyrektywy 93/13, w szczególności jej art. 6 ust. 1, a mianowicie przywróceniem równowagi między stronami umowy, co do zasady przy jednoczesnym utrzymaniu w mocy umowy jako całości, a nie na wyeliminowaniu z obrotu wszystkich umów zawierających nieuczciwe warunki”. Trybunał podkreślił jednak w omawianym orzeczeniu, że ustawodawca krajowy zobowiązany jest każdorazowo do przestrzegania wymogów wynikających z art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 i tym samym fakt, że warunek umowny został uznany za nieuczciwy i dotknięty nieważnością, a następnie zastąpiony w drodze ustawowej w celu dalszego obowiązywania danej umowy, nie może skutkować osłabieniem ochrony gwarantowanej konsumentom przez tę dyrektywę⁷⁹⁸. W końcu, odnosząc się do ograniczeń, jakie mogą zostać ustanowione przez państwo członkowskie w odniesieniu do możliwości unieważnienia przez sąd całej umowy ze względu na istnienie nieuczciwego warunku, Trybunał orzekł,

⁷⁹⁶ Zob. wyrok TSUE *Dunai*, pkt 36 i 37.

⁷⁹⁷ Należy jednak podkreślić, iż w punkcie 46 TSUE przypomniał, iż „w odniesieniu do klauzul dotyczących ryzyka kursowego należy zauważyć, po pierwsze, że Trybunał orzekł już w pkt 65–67 wyroku z dnia 20 września 2018 r. w sprawie *OTP Bank i OTP Faktoring* (C-51/17, EU:C:2018:750), że uwagi przedstawione w pkt 36 niniejszego wyroku nie oznaczają, iż takie klauzule są również w całości wyłączone z zakresu stosowania dyrektywy 93/13, ponieważ zmiany wynikające z art. 3 ust. 2 ustawy XXXVIII z 2014 r. i art. 10 ustawy XL z 2014 r. nie miały na celu rozstrzygnięcia wszystkich kwestii związanych z ryzykiem kursowym w odniesieniu do okresu pomiędzy datą zawarcia przedmiotowej umowy kredytu a datą jej konwersji na forinty węgierskie zgodnie z ustawą LXXVII z 2014 r.”.

⁷⁹⁸ Zob. wyrok TSUE *OTP Jelzálóbank Zrt*, pkt. 41; zob. również wyrok TSUE *Dunai*, C-118/17, pkt 41 i 43.

że „art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoi na przeszkodzie przepisom krajowym uniemożliwiającym sądowi, przed którym toczy się postępowanie, uwzględnienie żądania unieważnienia umowy kredytu opartego na nieuczciwym charakterze warunku dotyczącego różnic kursowych, pod warunkiem że stwierdzenie nieuczciwego charakteru takiego warunku pozwoli na przywrócenie sytuacji pod względem prawnym i faktycznym, w jakiej znajdowałby się konsument w przypadku braku istnienia tego nieuczciwego warunku, w szczególności opierając się na prawie do zwrotu korzyści uzyskanych niesłusznie przez przedsiębiorcę na podstawie tego nieuczciwego warunku, czego sprawdzenie należy do sądu, przed którym toczy się postępowanie”⁷⁹⁹.

Biorąc zatem pod uwagę wytyczne wypracowane w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości, interwencję prawodawcy krajowego mającą na celu usunięcie abuzywności występującej w umowach zawieranych masowo z konsumentami należy uznać za dopuszczalną, tym niemniej nawet w przypadku wprowadzenia tego typu regulacji sąd krajowy zobligowany jest do sprawdzenia, czy mające zastosowanie przepisy krajowe, na mocy których postanowienia nieuczciwe uznano za nieważne i zastąpiono innymi, pozwoliły na przywrócenie, pod względem prawnym i faktycznym, sytuacji, w której konsument znalazłby się w wypadku braku takiego nieuczciwego warunku, w szczególności poprzez ustanowienie dla tego konsumenta prawa do zwrotu kwot nienależnie otrzymanych przez przedsiębiorców⁸⁰⁰. Jeżeli zaś celem regulacji ustawowych jest – jak w przypadku prawodawstwa węgierskiego – wyeliminowanie abuzywności (w tym wypadku w zakresie ryzyka kursowego), ale jedynie w niektórych okresach obowiązywania umowy o kredyt, „w odniesieniu do pozostałych okresów nie stanowią przepisów dyspozytywnych i jeśli tymi przepisami zastępuje się klauzule ryzyka walutowego, to zabieg taki nie jest wyłączony spod kontroli sądowej na podstawie dyrektywy 93/13/EWG”⁸⁰¹.

⁷⁹⁹ Zob. wyrok TSUE *Dunai*, pkt. 44-46; zob. również wyrok *Francisco Gutiérrez*, pkt 61-66.

⁸⁰⁰ Zob. wyrok TSUE *Dunai*, pkt. 44; zob. również wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 51-52.

⁸⁰¹ Zob. *Parachimowicz-Gontarska I.*, [w:] *Szancilo T.* (red.), *Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe*, CH Beck, 2022, s. 62.

3.15.3.2 USTAWA *ANTYSPREADOWA*.

Odmienne od ustawodawstwa węgierskiego opisanego w poprzednim rozdziale pracy, do polskiego porządku prawnego nigdy nie wprowadzono przepisów mających na celu zbiorcze *uzdrowienie* nieuczciwych mechanizmów waloryzacyjnych zastosowanych w konsumenckich umowach kredytów *frankowych*, choć warto odnotować, że stanowisko judykatury początkowo nie było w tym względzie jednolite.

Należy przypomnieć, iż arbitralne określanie *spreadu* walutowego przez kredytodawców połączone z jednoczesnym uniemożliwieniem kredytobiorcom spłaty zobowiązań bezpośrednio w walucie denominacji spowodowały istotny problem na polskim rynku finansowym, który został spotęgowany wzrostem wartości franka szwajcarskiego po kryzysie finansowym, jaki wybuchł w 2008 r.⁸⁰². W konsekwencji polski ustawodawca starał się zaradzić temu problemowi poprzez uchwalenie niejako *doraźnej* ustawy z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw, potocznie zwanej ustawą *antyspreadową*⁸⁰³. Mocą rzeczony ustawy wprowadzono do Prawa bankowego wymóg zamieszczania w nowych umowach o kredyt denominowany (lub indeksowany) do waluty innej niż waluta polska szczegółowych zasad ustalania kursu wymiany walut, na podstawie którego w szczególności wyliczana jest kwota kredytu, jego transz i rat kapitałowo-odsetkowych oraz zasad przeliczania na walutę wypłaty albo spłaty kredytu. Wprowadzono nadto zasadę, zgodnie z którą kredytobiorca może dokonywać spłaty rat kapitałowo-odsetkowych oraz dokonać przedterminowej spłaty pełnej lub częściowej kwoty kredytu bezpośrednio w walucie, do której kredyt jest denominowany⁸⁰⁴. Jednocześnie przyjęto jednak, że w odniesieniu do umów zawartych przed dniem wejścia w życie omawianej ustawy, wprowadzone do Prawa bankowego zmiany mają zastosowanie wyłącznie w stosunku do tych kredytów lub pożyczek pieniężnych, które nie zostały całkowicie spłacone – wyłącznie do tej części kredytu lub pożyczki, która pozostała

⁸⁰² Jak zauważa M. Gutowski „kluczowy moment dla kredytów frankowych wiąże się jednak z uwolnieniem 15.01.2015 r. kursu CHF/PLN przez bank centralny Szwajcarii i skokowy w jego następstwie wzrost wartości CHF” (zob. Gutowski M., Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 5).

⁸⁰³ Zob. ustawa z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw, Dz.U.2011.165.984 z dnia 2011.08.11.

⁸⁰⁴ Zob. art. 69 ust. 2 pkt 4a oraz ust. 3 Prawa bankowego w brzmieniu nadanym ustawą *antyspreadową*; zob. również art. 75b Prawa bankowego w brzmieniu nadanym ustawą *antyspreadową* oraz art. 4 i 5 rzeczony ustawy.

w dalszym ciągu do spłacenia. Tym samym – odmiennie od prawodawstwa węgierskiego – nie zdecydowano się na zastąpienie zawartych w umowach warunków nieuczciwych z mocą wsteczną.

Z tego też względu należy uznać, iż wejście w życie tych przepisów nie wyłączyło możliwości powoływania się przez konsumentów na abuzywność klauzul waloryzacyjnych zawartych w umowach kredytowych, które były zawarte przed wejściem w życie tej nowelizacji. Innego zdania początkowy był Sąd Najwyższy, który w wyroku z 15 marca 2015 r.⁸⁰⁵ stwierdził, iż ustawa *antyspreadowa* wprowadziła narzędzia prawne pozwalające wyeliminować z obrotu postanowienia umowne zawierające niejasne reguły przeliczania należności kredytowych i w ten sposób usunąć ich abuzywność pozostawiając umowę w mocy. Zdaniem SN przepisy ustawy *antyspreadowej* należało zatem rozpatrywać na równi z przepisami węgierskich ustaw DH 1 i DH 3, które wprowadzały z mocą wsteczną do umów postanowienia „*odzwierciedlające obowiązujące przepisy ustawowe lub wykonawcze*”, a które to postanowienia z mocy art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13 wyłączone są spod oceny pod kątem abuzywności. Z takim stanowiskiem nie sposób się zgodzić, gdyż ustawie *antyspreadowej* z kilku powodów nie sposób przypisać takiego znaczenia. Po pierwsze, odmiennie od prawodawstwa węgierskiego dotyczącego przedmiotowej materii, przepisy ustawy *antyspreadowej* w ogóle nie wskazują, że przedmiotem ich regulacji były klauzule abuzywne zawarte w umowach konsumenckich oraz umowy obarczone w wyniku ich zastosowania przez przedsiębiorców wadą nieważności (*trwałej bezskuteczności*), zaś celem ustawy – sanowanie wskazanej wadliwości. Po drugie, rzeczony przepisy nie regulują żadnych rozliczeń związanych ze stwierdzeniem i usunięciem rzekomo

⁸⁰⁵ Zob. wyrok SN z 19.03.2015 r., IV CSK 362/14, LEX nr 1663827; należy jednak odnotować, iż we wskazanym orzeczeniu SN oceniał zasadność powództwa o ustalenie, że niedozwolone są postanowienia umowy o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska, zawartej przed wejściem w życie ustawy z dnia 29 lipca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo bankowe oraz niektórych innych ustaw – niezawierające szczegółowych zasad określania sposobów i terminów ustalania kursu wymiany walut, na podstawie którego w szczególności wyliczana jest kwota kredytu, jego transz i rat kapitałowo-odsetkowych oraz zasad przeliczania na walutę wypłaty albo spłaty kredytu. SN stwierdził brak interesu prawnego w takim ustaleniu z uwagi na wprowadzenie przez ustawodawcę narzędzia prawnego pozwalającego wyeliminować z obrotu postanowienia umowne zawierające niejasne reguły przeliczania należności kredytowych, zarówno na przyszłość, jak i w odniesieniu do wcześniej zawartych umów w części, która pozostała do spłacenia. SN uchylił się jednak od oceny – przez pryzmat art. 385¹ § 1 KC – zastosowanych przeliczników przy spłacie kredytu, np. ze względu na zastosowanie spreadu walutowego; zob. również *Czech. T.*, Kontrola abuzywności klauzuli walutowej w umowie kredytu. Glosa do wyroku SN z 19.03.2015 r., IV CSK 362/14, M.Pr.Bank. 2015/10/20-28.

dostrzeżonej przez prawodawcę na tej płaszczyźnie wadliwości. Tym samym można zasadnie przyjąć, że „w założeniu ustawodawcy chodziło o doprecyzowanie na przyszłość reguł ustalania kursu wymiany walut oraz nieodpłatne umożliwienie dokonywania spłat kredytu bezpośrednio w walucie obcej, i że miał on na względzie – przynajmniej *explicite* – umowy ważne oraz klauzule dozwolone, choć podlegające doprecyzowaniu. Nawet jeżeli było inaczej, założony (*implicite*) skutek sanujący nie mógł zostać w ten sposób osiągnięty”⁸⁰⁶. Nie sposób pominąć bowiem faktu, iż umożliwienie spłaty bezpośrednio w walucie obcej ma sens także w przypadku mechanizmu indeksacji skonstruowanego prawidłowo, jednocześnie nie rozwiązując w ogóle problemu dotyczącego określenia kursu, po którym przeliczona została kwota kredytu oddana pierwotnie do dyspozycji kredytobiorcy.

W późniejszym orzecznictwie SN ukształtowało się jednak stanowisko odmienne, zgodnie z którym ustawa *antyspreadowa* nie przewidywała gotowych do zastosowania (choćby tylko dyspozytywnych) przepisów, które zastępowałyby ewentualne klauzule abuzywne ulokowane w umowach kredytów *frankowych*. Jak trafnie zauważył w tym zakresie SN w wyroku z dnia 4 kwietnia 2019 r. „wejście w życie nowelizacji Prawa bankowego podwyższającej standardy informacyjne w przypadku umów kredytowych denominowanych lub indeksowanych do waluty innej niż waluta polska nie mogło pozbawić powodów możliwości dochodzenia nieważności niedozwolonych postanowień umownych, skoro z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE wynika, że nieważność niedozwolonych postanowień umownych istnieje *ex tunc* i podlega uwzględnieniu z urzędu. Odmienne wnioskowanie sprzeciwia się realizowanej w omawianych przepisach zasadzie, że *quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis conualescere*. Tymczasem przedmiotowa nowelizacja nie przyniosła ze sobą żadnych rozwiązań, które prowadziłyby do sanowania dotychczas nieważnych postanowień umownych”⁸⁰⁷.

⁸⁰⁶ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344; w opinii SN treść przepisów wprowadzonych ustawą *antyspreadową* nie wystarcza dla przyjęcia domniemania, że rozwiązania te są wynikiem należytego wyważenia ogółu praw i obowiązków stron przez ustawodawcę i tym samym przepisy te nie czynią zadość przesłankom przewidzianym w art. 1 ust. 2 dyrektywy 93/13, zwłaszcza że z orzecznictwa TSUE wynika, iż wyjątek przewidziany w tym przepisie podlega ścisłej wykładni (zob. motyw 13 dyrektywy 93/13 oraz wyroki TSUE: *RWE Vertrieb AG*, pkt 26; *Andriciuc*, pkt 31 oraz *OTP Bank i OTP Faktoring*, pkt 54, 66).

⁸⁰⁷ Zob. wyrok SN z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019/12/115; zob. również wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, LEX nr 2771344.

Kończąc należy zauważyć, iż jedno z pytań prejudycjalnych przedstawionych TSUE przez Sąd Okręgowy w Gdańsku postanowieniem z dnia 30 grudnia 2019 r. w sprawie *Bank BPH* dotyczyło właśnie oceny charakteru ustawy *antyspreadowej* i jej wpływu na dalsze trwanie abuzywnych mechanizmów zawartych w umowach konsumenckich⁸⁰⁸. TSUE w wyroku z dnia 29 kwietnia 2021 r.⁸⁰⁹ w powyższym kontekście potwierdził, że zastąpienie przez ustawodawcę niektórych postanowień umownych w drodze przepisów krajowych w celu dalszego istnienia danej umowy nie może prowadzić w konsekwencji do osłabienia ochrony gwarantowanej konsumentom przez dyrektywę 93/13, zaś z redakcji pisemnych motywów tego orzeczenia wynika, że Trybunał w przepisach ustawy *antyspreadowej* nie dostrzegł przepisów sanujących umowy kredytu obarczone wadą abuzywności w zakresie zastosowanych mechanizmów waloryzacyjnych.

3.16 PEWNOŚĆ PRAWA A OCHRONA KONSUMENTA.

Ochrona konsumenta wynikająca z dyrektywy 93/13 nie jest bezwarunkowa i może zostać ograniczona przepisami krajowymi, mającymi na względzie pewność prawa, co TSUE wielokrotnie podkreślał w swoim orzecznictwie. Przez takie przepisy należy przy tym rozumieć przede wszystkim regulacje dotyczące ram czasowych, w których konsument może powołać się na ochronę prawną wynikającą z art. 6 ust. 1 wskazanej dyrektywy. W tym kontekście unijny Trybunał uznał za niezgodne z prawem Unii zwłaszcza unormowanie krajowe, które poddaje ograniczeniom czasowym samą możliwość żądania przez konsumenta stwierdzenia niewiążącego charakteru klauzul abuzywnych. W wyroku z dnia 9 lipca 2020 r.⁸¹⁰ wskazał jednak, że art. 2 lit. b), art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie stoją na przeszkodzie takiemu uregulowaniu krajowemu, które ustanawia termin

⁸⁰⁸ Zob. postanowienie SO w Gdańsku z 30.12.2019 r., XV C 458/18, curia.europa.eu; SO w Gdańsku drugie

z zadanych pytań sformułował w następujący sposób: „Czy art. 6. ust. 1. w związku z art. 7 ust. 1. dyrektywy [...] 93/13 [...] należy rozumieć w ten sposób, że nawet w sytuacji wprowadzenia przez ustawodawcę krajowego środków zapobiegających stałemu stosowaniu nieuczciwych warunków umownych, takich jak badane w postępowaniu głównym, poprzez wprowadzenie przepisów nakładających na banki obowiązek szczegółowego określania sposobów i terminów ustalania kursu wymiany walut, na podstawie którego wyliczana jest kwota kredytu, rat kapitałowo — odsetkowych oraz zasad przeliczania na walutę wypłaty albo spłaty kredytu, interes publiczny sprzeciwia się stwierdzeniu nieuczciwości tylko niektórych elementów warunku umownego w sposób opisany w pytaniu drugim?”.

⁸⁰⁹ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 77-78; zob. również wyrok TSUE *Dunai*, pkt 43.

⁸¹⁰ Zob. wyrok TSUE *SC Raiffeisen Bank SA*, pkt 58 i 62; zob. również wyroki TSUE: *Caixabank SA*, pkt 84 i *Profi Credit Slovakia*, pkt 57-58.

na wytoczenie powództwa mającego na celu powołanie się przez konsumenta na skutki restytucyjne stwierdzenia nieważności umowy, o ile będzie to zgodne z zasadą równoważności oraz proporcjonalności. A zatem rozwiązanie takie będzie w opinii TSUE zgodne z prawem Unii, o ile przewidziany termin nie będzie mniej korzystny niż terminy dotyczące podobnych środków istniejących w prawie krajowym oraz nie uczyni wykonywania praw przyznanych przez porządek prawny Unii, w szczególności dyrektywę 93/13, praktycznie niemożliwym lub nadmiernie utrudnionym. W odniesieniu do zasady skuteczności Trybunał orzekł zaś w wyroku z dnia 26 czerwca 2019 r.⁸¹¹, że oceny, czy krajowy przepis proceduralny nie czyni stosowania prawa Unii niemożliwym lub zbyt utrudnionym, „*należy rozpatrywać z uwzględnieniem miejsca tego przepisu w całości procedury, jej przebiegu i jej cech szczególnych, przed poszczególnymi sądami krajowymi. Z tej perspektywy należy rozważyć w razie potrzeby zasady leżące u podstaw krajowego systemu sądownictwa, takie jak ochrona prawa do obrony, zasada pewności prawa i prawidłowy przebieg postępowania*”.

Zatem, jeśli terminy wprowadzone przez prawodawcę krajowego są wystarczające na przygotowanie i wniesienie przez konsumenta skutecznego środka przewidzianego w celu ochrony przed nieuczciwymi postanowieniami umownymi, to uregulowania takie są dopuszczalne i uzasadnione względami pewności prawa. W orzecznictwie TSUE odnajdziemy przy tym przykłady odnoszące się do konkretnych regulacji obowiązujących w poszczególnych państwach członkowskich. I tak, w odniesieniu do słowackich i rumuńskich regulacji przewidujących 3-letnie oraz hiszpańskich regulacji przewidujących 5-letnie terminy przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, Trybunał stwierdził, że ich długość jest co do zasady, sama przez się, wystarczająca dla przygotowania i wniesienia przez konsumenta skutecznego środka odwoławczego⁸¹². Analogicznie w wyroku TSUE z dnia 15 grudnia 2010 r.⁸¹³ został oceniony wprowadzony przez włoskiego prawodawcę termin dwuletni, w którym podatnik może żądać od organów podatkowych zwrotu nienależnie uiszczonego podatku VAT, podczas gdy termin

⁸¹¹ Zob. wyrok TSUE *Addiko Bank*, pkt 48; zob. również wyrok TSUE *Caixabank SA*, pkt 85.

⁸¹² Zob. wyroki TSUE: *SC Raiffeisen Bank SA*, pkt 63-64; *Caixabank SA*, pkt 87 oraz *Profi Credit Slovakia*, pkt 59.

⁸¹³ Zob. wyrok TSUE *Banca Antoniana Popolare Veneta*, pkt 25; jak wskazał Trybunał „*ma to również zastosowanie do dwuletniego terminu przedawnienia, ponieważ termin ten może w zasadzie umożliwić każdemu przeciętnie uważnemu podatnikowi skuteczne dochodzenie uprawnień przysługujących mu w porządku prawnym Unii*”.

przedawnienia roszczeń o zwrot nienależnego świadczenia pomiędzy jednostkami wynosi dziesięć lat, z tym że Trybunał zastrzegł jednocześnie, że „wówczas gdy zwrot podatku VAT okaże się niemożliwy lub nadmiernie utrudniony, państwa członkowskie w celu przestrzegania zasady skuteczności powinny określić środki niezbędne do umożliwienia usługobiorcy odzyskania podatku nienależnie wykazanego w fakturze”.

Jednocześnie, w przywoływanym już powyżej wyroku z dnia 9 lipca 2020 r.⁸¹⁴, unijny Trybunał ocenił jednak, że wspomniana zasada skuteczności sprzeciwia się temu, by powództwo o zwrot świadczenia podlegało terminowi na jego wytoczenie, którego bieg zaczyna się od dnia, w którym umowa wygasła, bez uwzględnienia tego, czy w tym dniu konsument powziął już wiedzę lub powinien był racjonalnie rzecz biorąc powziąć wiedzę o nieuczciwym charakterze warunku umownego, gdyż właśnie tego typu regulacja może czynić nadmiernie utrudnionym wykonywanie przez tego konsumenta praw przyznanych mu przez dyrektywę 93/13. Analogicznej oceny Trybunał dokonał w wyroku z dnia 16 lipca 2020 r.⁸¹⁵ wskazując, że stosowanie pięcioletniego terminu przedawnienia roszczenia restytucyjnego rozpoczynającego bieg w chwili zawarcia umowy, bez uwzględnienia tego, czy konsument miał lub powinien mieć, rozsądnie rzecz ujmując, świadomość abuzywnego charakteru tej klauzuli, należy w konsekwencji uznać za naruszające zasadę skuteczności w związku z zasadą pewności prawa. W wyroku z dnia 22 kwietnia 2021 r.⁸¹⁶ TSUE podkreślił nadto, że trzyletni termin okres przedawnienia roszczenia restytucyjnego, liczony obiektywnie (*a tempore facti*) – a więc bez uwzględnienia świadomości konsumenta (*a tempore scientiae*) – może sprawiać, iż „w ramach umowy kredytu wykonywanej przez okres przekraczający trzy lata poszczególne roszczenia tego kredytobiorcy ulegną przedawnieniu zanim umowa dobiegnie końca, co oznacza, że taki system przedawnienia może systematycznie pozbawiać konsumentów możliwości dochodzenia zwrotu płatności, dokonanych na podstawie klauzul abuzywnych”.

Poddając ocenie przez pryzmat powyższych wytycznych unijnego Trybunału polskie regulacje wdrażające ochronę konsumencką wynikającą z dyrektywy 93/13, a zatem normę art. 385¹ § 1 KC w związku z przepisami ogólnymi dotyczącymi przedawnienia roszczeń, w tym zwłaszcza konsumenckich roszczeń restytucyjnych, należy uznać, że regulacje te

⁸¹⁴ Zob. wyrok TSUE *SC Raiffeisen Bank SA*, pkt 63-67, 75.

⁸¹⁵ Zob. wyrok TSUE *Caixabank SA*, pkt 91.

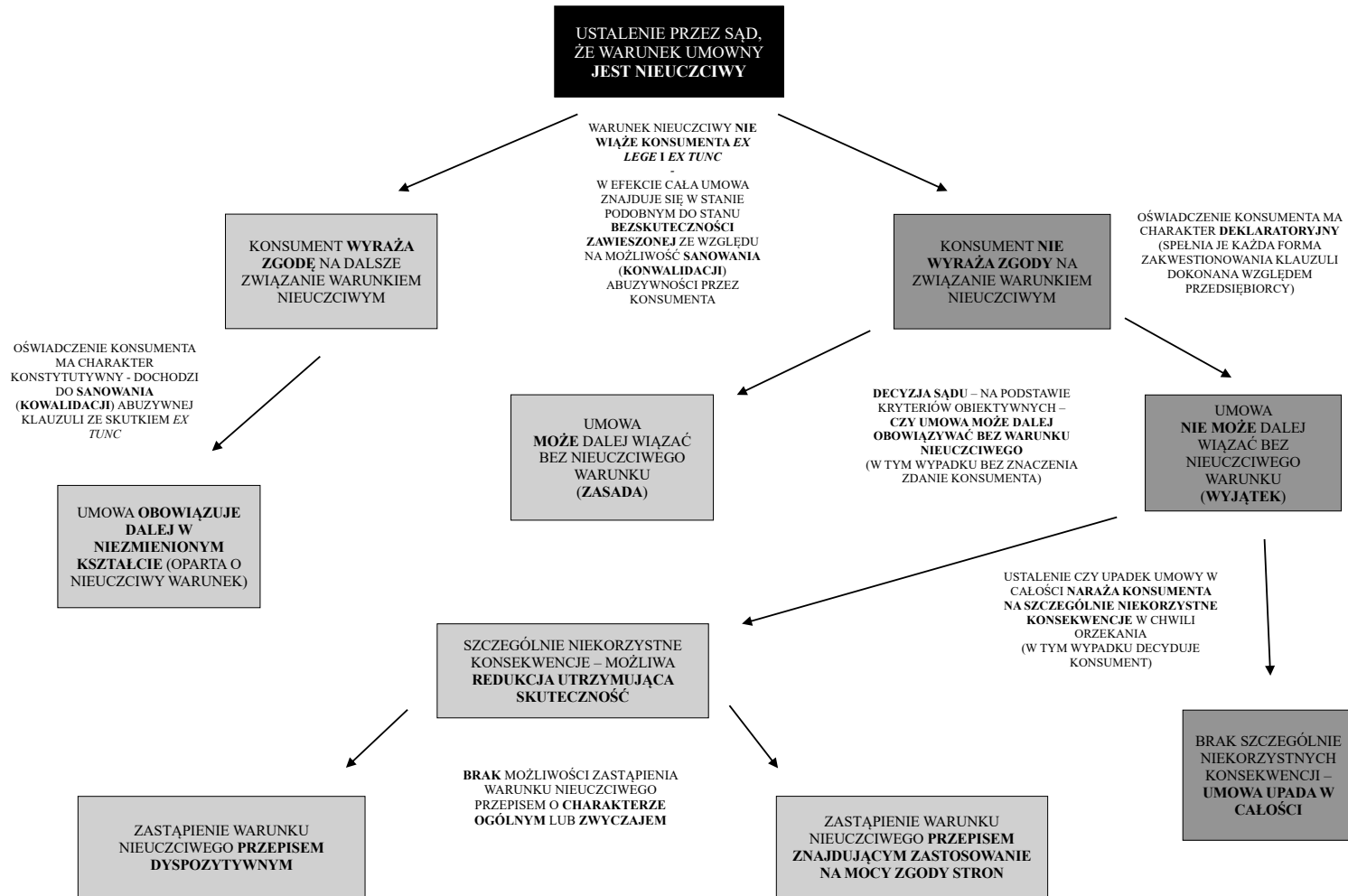
⁸¹⁶ Zob. wyrok TSUE *Profi Credit Slovakia*, pkt 60-64.

nie są w pełni zgodne z wytycznymi płynącymi z prawa unijnego. Charakter prawny sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, omówiony szczegółowo w rozdziale 3.8., przyznający konsumentowi możliwość podjęcia wiążącej decyzji co do sanowania niedozwolonej klauzuli i co do zaakceptowania konsekwencji *trwalej bezskuteczności* całej umowy (a zarazem i sprzeciwienia się udzieleniu mu ochrony przed tymi konsekwencjami przez wprowadzenie regulacji zastępczej), powoduje, że co do zasady termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez kredytobiorcę-konsumenta świadomej i wiążącej decyzji w tym względzie, co jednak wymaga uwzględnienia stopnia świadomości konsumenta w zakresie przysługujących mu roszczeń restytucyjnych. Polski ustawodawca opowiedział się jednak za obiektywną koncepcją początku biegu przedawnienia roszczeń bezterminowych, zgodnie z którą w razie uzależnienia wymagalności roszczenia od działań wierzyciela (czyli najczęściej wezwania dłużnika do zapłaty) należy przyjąć, że podjął on te czynności w najwcześniejszym możliwym terminie. Obiektywną koncepcją początku biegu przedawnienia przewidziana w art. 120 § 1 zdanie 2 KC musi zatem ulec – w przypadku roszczeń kondykcyjnych przysługujących konsumentowi w związku z zaistnieniem *trwalej bezskuteczności* umowy obarczonej wadą abuzywności – stosownej modyfikacji celem uwzględnienia świadomości konsumenta dla rozpoczęcia terminu przedawnienia jego roszczeń (*a tempore scientiae*). Oczekiwany stan osiągnąć jest aktualnie w drodze stosowania w judykaturze wykładni zgodnej, gdyż w odniesieniu do wskazanej kategorii roszczeń nie przewidziano w polskim prawie przepisów szczególnych, takich jak np. dotyczący naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym art. 442¹ § 1 KC⁸¹⁷.

⁸¹⁷ Na temat problematyki przedawnienia roszczeń wywołanych *bezskutecznością abuzywną* zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.4.4.

Rys. 7.

Schemat przedstawiający mechanizm usuwania abuzywności.

4. ROZDZIAŁ - KONKURENCYJNOŚĆ SANKCJI Z ART. 58 KC I 385¹ KC.

4.1 WZAJEMNY STOSUNEK SANKCJI ART. 58 § 1 KC I ART. 385¹ § 1 KC (UCHWAŁA SN – III CZP 40/22).

Wzajemny stosunek sankcji nieważności bezwzględnej z art. 58 § 1 KC i sankcji *bezskuteczności abuzywnej* z art. 385¹ § 1 KC jest przedmiotem licznych kontrowersji zarówno w doktrynie, jak i orzecznictwie. Zgodnie z treścią art. 58 § 1 KC czynność prawna sprzeczna z ustawą jest bowiem nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy⁸¹⁸. W starszym orzecznictwie SN wyrażano pogląd, zgodnie z którym za postanowienie niedozwolone w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC może być uznane wyłącznie takie postanowienie wzorca umowy, które kształtuje prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami, rażąco naruszając jego interesy, zaś postanowienie wzorca umowy sprzeczne z ustawą (a zatem nieważne na zasadzie art. 58 § 1 KC) nie może wyrzucić żadnego skutku prawnego i tym samym nie może również w żaden sposób kształtować praw i obowiązków konsumenta, nie będąc w związku z tym w stanie rażąco naruszyć jego interesów⁸¹⁹. Na tej podstawie SN uznawał więc, iż postanowienie wzorca umownego sprzeczne z ustawą jest nieważne, a art. 385¹ KC nie może być traktowany jako przepis, który przewiduje inny skutek w rozumieniu art. 58 § 1 *in fine* KC. Analogiczne stanowisko zajął SN w wyroku z 1 marca 2017 r.⁸²⁰ wskazując, iż ocena postanowień umowy na gruncie przepisów art. 385¹ i następnego KC powinna być dokonywana w odniesieniu do postanowień zgodnych z przepisami ustawy, co dotyczy także postanowień sprzecznych z dobrymi obyczajami. SN wskazał przy tym, iż w jego opinii *„klauzula zasad współżycia społecznego jest odpowiednikiem funkcjonalnym klauzuli dobrych obyczajów. Przewidziana w art. 58 § 2 KC konsekwencja nieważności czynności prawnej lub jej części, w razie sprzeczności z zasadami współżycia społecznego, nie zawiera zastrzeżenia dotyczącego określenia innego rodzaju sankcji przez właściwy przepis”*. Pogląd taki jest w dalszym ciągu często wskazywany jako aktualny w literaturze

⁸¹⁸ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.1.6.

⁸¹⁹ Zob. uchwała SN z 13.01.2011 r., III CZP 119/10, OSNC 2011/9/95.

⁸²⁰ Zob. wyrok SN z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321.

przedmiotu⁸²¹. Na kanwie przytoczonych wyżej orzeczeń *M. Korpalski* uznaje zatem, że kluczowe dla właściwej subsumpcji polegającej na wyborze odpowiedniego reżimu sankcyjnego jest ustalenie, czy występująca wadliwość umowy wynika z naruszenia ustawy, czy też dobrych obyczajów⁸²².

Należy nadto odnotować, iż w pochodzącym z podobnego okresu orzecznictwie SN wyrażano również pogląd, zgodnie z którym kontrahenta przedsiębiorcy, w tym również będącego konsumentem, mogą wiązać tylko takie oświadczenia zawarte w treści umowy, które są dla niego zrozumiałe. Wychodząc ze wskazanego założenia w wyroku z dnia 16 września 2016 r. SN przyjął, że *„wyrażenia niezrozumiałe z istoty rzeczy nie mogą być przedmiotem interpretacji i są prawnie irrelewantne. Wzorzec uznany w całości za nietransparentny w ogóle nie kształtuje treści stosunku (art. 58 § 1 KC), a jeżeli wada ta dotyczy tylko części postanowień, skuteczność wzorca należy ocenić, stosując przepis art. 58 § 3 KC. Powyższa ocena musi wyprzedzać dokonywanie kontroli abuzywności ogólnego wzorca umowy, bowiem może uczynić ją bezprzedmiotową. Z tych względów odnoszenie się do podstawy kasacyjnej w zakresie wskazującym na naruszenie art. 385¹ § 1 i 2 KC jest niecelowe”*.

W każdym z przytoczonych powyżej judykatów reżim sankcyjny z art. 58 (zarówno § 1 jak i § 2) KC wyprzedzał zatem zastosowanie sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, czy to ze względu na sprzeczność warunku umownego z bezwzględnie obowiązującym przepisem prawa (w tym normą art. 353¹ § 1 KC) czy też ze względu na nietransparentność użytych sformułowań, co budziło uzasadnione kontrowersje z punktu widzenia zgodności wskazanych poglądów z przepisami oraz celami dyrektywy 93/13. Uchwałą z dnia 28 kwietnia 2022 r.⁸²³, odpowiadając na zagadnienie prawne przedstawione postanowieniem SA w Warszawie, SN zauważył już jednak, że *„sprzeczne z naturą stosunku prawnego kredytu indeksowanego do waluty obcej są postanowienia, w których kredytodawca jest upoważniony do jednostronnego oznaczenia kursu waluty właściwej do wyliczenia wysokości zobowiązania kredytobiorcy oraz ustalenia wysokości rat kredytu, jeżeli*

⁸²¹ Zob. chociażby *Kubiak-Cyrul A.* [w:] *Zahucki M.* (red), *Kodeks cywilny, Komentarz*, CH Beck 2023, s. 841.

⁸²² Zob. *Korpalski M.*, *Bankowe terminowe umowy walutowe*, WKP 2020, s. 273 i nast.

⁸²³ Zob. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109; zob. także *Chmielowski M.*, *Natura zobowiązania a niedozwolone postanowienia umowne – glosa do uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22*, *Monitor Prawniczy* Nr 7/2023, s. 443.

z treści stosunku prawnego nie wynikają obiektywne i weryfikowalne kryteria oznaczenia tego kursu. Postanowienia takie, jeśli spełniają kryteria uznania ich za niedozwolone postanowienia umowne, nie są nieważne, lecz nie wiążą konsumenta w rozumieniu art. 385¹ KC". Tym samym, w ocenie SN – odmiennie do stanowiska zajmowanego w starszym orzecznictwie – za właściwy przepis w rozumieniu cytowanego artykułu może być uznany także art. 385¹ KC, czego wyrazem jest część druga (zdanie drugie) sentencji uchwały.

Stanowisko wyrażone w komentowanej uchwale koresponduje przy tym z przyjmowaną przez SN definicją charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* z art. 385¹ § 1 KC, zgodnie z którą „w zakresie ochrony praw konsumenta przed naruszeniami słuszności kontraktowej istnieją bowiem przepisy szczególne (w tym art. 385¹-385³ KC) wprowadzające instrument wzmożonej względem zasad ogólnych kontroli treści postanowień narzuconych przez przedsiębiorcę pod kątem poszanowania interesów konsumentów, a także szczególną sankcję mającą niwelować niekorzystne skutki zastosowania klauzul abuzywnych”⁸²⁴, co – moim zdaniem – nad wyraz celnie wyraża istotę relacji pomiędzy omawianymi rodzajami wadliwości czynności prawnych.

Jak nadto trafnie zwrócono uwagę w treści uzasadnienia omawianej uchwały z dnia 28 kwietnia 2022 r., wołą ustawodawcy nie mogło być wykluczenie *a priori* uznania postanowienia naruszającego naturę stosunku zobowiązaniowego (art. 353¹ § 1 KC) zarazem jako postanowienia niedozwolonego, gdyż w rzeczywistości groziłoby to utratą przez art. 385¹ KC realnego znaczenia. SN w składzie rozpoznającym przedstawione zagadnienie prawne uznał, iż stanowisko wyrażone w uchwale z 13 stycznia 2011 r. (III CZP 119/10) – prawidłowe w odniesieniu do postanowienia przewidującego karę umowną zastrzeżoną na wypadek nienależytego wykonania zobowiązania pieniężnego jako sprzecznego z bezwzględnie wiążącym art. 483 § 1 KC – nie może być automatycznie stosowane w odniesieniu do postanowień naruszających naturę stosunku zobowiązaniowego (a zatem nad wyraz *szerszą* normę prawną zawartą w art. 353¹ KC), gdyż wówczas wskazane przez ustawodawcę w treści art. 385³ KC przykładowe postanowienia niedozwolone, naruszające w sposób oczywisty właściwość stosunku prawnego poprzez oddanie kontrahentowi konsumenta swobody w kształtowaniu

⁸²⁴ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

rzeczonego stosunku⁸²⁵, byłyby po prostu bezprzedmiotowe, skoro uznanie ich za bezskuteczne byłoby wyłączone wobec ich sprzeczności z ustawą (w tym wypadku w postaci przepisu wyrażającego zakres swobody zawierania umów). Takiego sposobu rozumowania nie można zaakceptować, albowiem oznaczałoby to uznanie, że w tym przypadku ustawodawca postąpił nieracjonalnie, do czego brak jest uzasadnionych podstaw⁸²⁶. Wbrew zastrzeżeniu zawartemu w treści pisemnych motywów uchwały III CZP 40/22 zaprezentowany pogląd rozumieć należy rozumieć jako (uzasadnione) odejście od stanowiska dotychczas prezentowanego w judykaturze SN w tym przedmiocie.

Reasumując należy przyjąć, iż skutkiem uznania wadliwości klauzuli umownej będzie jej bezwzględna nieważność w stosunkach profesjonalnych oraz bezskuteczność w stosunkach konsumenckich wobec występowania regulacji *lex specialis* art. 385¹ i nast. KC, o ile klauzula taka wypełnia przesłanki niezbędne dla wdrożenia tego rodzaju reżimu sankcyjnego opisane w rozdziale 3.12. Bezskuteczność ta, wobec odmiennych od innych wadliwości czynności prawnych cech charakterystycznych, winna być klasyfikowana jako odrębny rodzaj sankcji występujący wyłącznie w reżimie stosunków konsumenckich a do jej określania trafnym wydaje się posługiwanie właśnie pojęciem *bezskuteczności abuzywnej*⁸²⁷. Tym samym nieważność postanowienia w stosunkach profesjonalnych może prowadzić do nieważności całej umowy na zasadach wskazanych w art. 58 § 3 KC, tj. gdy z okoliczności wynika, iż bez postanowień dotkniętych nieważnością czynność nie zostałaby dokonana. *Bezskuteczność abuzywna* postanowienia w rozumieniu normy art. 385¹ § 1 KC może również prowadzić do upadku (*trwałej bezskuteczności*) całej umowy, zaś decydującym kryterium będzie w tym wypadku możliwość zrekonstruowania praw i obowiązków stron na podstawie pozostałych postanowień umowy przy jednoczesnym uwzględnianiu możliwości wystąpienia *szczególnie niekorzystnych konsekwencji* dla

⁸²⁵ Zob. art. 385³ KC punkty 8, 9, 10, 19 i 20.

⁸²⁶ Warto przy tym odnotować, iż na wadliwość bezwarunkowego prymatu sankcji z art. 58 § 1 lub 2 KC względem sankcji *bezskuteczności abuzywnej* przyjętego w starszym orzecznictwie SN wskazywano wielokrotnie w judykaturze sądów powszechnych z okresu poprzedzającego podjęcie uchwały III CZP 40/22 (zob. chociażby wyroki: SO w Warszawie z 18.12.2020 r., XXV C 1043/19, orzeczenia.ms.gov.pl; SO w Warszawie z 19.04.2020 r., XXV C 153/20, orzeczenia.ms.gov.pl oraz SO w Łodzi z 20.04.2022 r., III Ca 245/21, saos.org.pl).

⁸²⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziałach 3.8 i 3.9.

konsumenta i bez znaczenia będzie w tym zakresie przesłanka dokonania czynności (zwłaszcza przez przedsiębiorcę) wskazana w art. 58 § 3 KC⁸²⁸.

Należy odnotować, iż co do zasady stanowisko przedstawione w uchwale III CZP 40/22 spotkało się z aprobatą przedstawicieli doktryny⁸²⁹. Jak trafnie wskazuje *D. Rogoziński*⁸³⁰ „na szczególną uwagę zasługuje ostatnie zdanie sentencji tejże uchwały, ponieważ stanowi istotną korektę dla (zbyt) stanowczej reguły wyprowadzonej we wcześniejszej uchwale z 13.01.2011 r. *Bezwzględne stosowanie tej reguły prowadzić mogłoby do naruszenia zasad wynikających z dyrektywy 93/13/EWG (w szczególności poprzez danie pierwszeństwa normie wynikającej z art. 58 § 3 KC nad zasadą „prostej” eliminacji postanowień niedozwolonych z treści wzorca umownego)*”.

Pierwszeństwo art. 385¹ § 1 KC względem art. 58 § 1 KC zaobserwowane przez SN jest istotne z punktu widzenia dalszego bytu umowy, a to ze względu na fakt możliwości jednostronnego sanowania nieuczciwego warunku umownego przez konsumenta, której to możliwości nie ma w przypadku postanowień bezwzględnie nieważnych⁸³¹. Niemożność dalszego funkcjonowania umowy po usunięciu abuzywności nie będzie jednak równoznaczna z automatycznym jej upadkiem w całości. Jak wynika bowiem z orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej w takiej sytuacji należy ocenić, czy upadek umowy naraziłby konsumenta na „szczególnie niekorzystne konsekwencje”, co trzeba rozważać w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia „w chwili zaistnienia sporu” (a nie w chwili zawarcia umowy), uwzględniając rzeczywiste i bieżące interesy konsumenta, z zastrzeżeniem, że „do celów tej oceny decydująca jest wola wyrażona przez konsumenta w tym względzie”⁸³². Jeżeli

⁸²⁸ Zob. wyroki SN: z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299; z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20 i z 30.06.2020 r., III CSK 343/17, OSNC 2021/2/13 oraz treść uzasadnienia uchwały (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna).

⁸²⁹ Zob. *Kohutek K.*, Umowy kredytów frankowych – ocena na gruncie przesłanek nieważności i abuzywności, PPH 2022/7, s. 4-13; pogląd odmienny, zbieżny ze starszym orzecznictwem SN i krytyczny wobec relacji art. 385¹ § 1 KC i art. 58 § 1 KC zaprezentował *T. Czech* w: Glosa do uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, „Monitor Prawa Bankowego” 2022/10.

⁸³⁰ Zob. *Rogoziński D.*, Rozliczenie stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej, WKP 2022, s. 185 i nast.

⁸³¹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.

⁸³² Tak SN w treści uzasadnienia uchwały (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); zob. również wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 51, 55-56 i pkt 2 sentencji.

rzeczywiście upadek umowy mógłby prowadzić do ujemnych następstw po stronie konsumenta, wówczas możliwe jest zastąpienie klauzuli abuzywnej normą dyspozytywną albo przepisem „*mającym zastosowanie, gdy strony danej umowy wyrażą na to zgodę*”, co nie dotyczy jednak przepisów o charakterze ogólnym, w szczególności odwołujących się do zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów⁸³³.

Powód ustalenia upadku umowy – w drodze nieważności z art. 58 § 3 KC czy też *trwalej bezskuteczności* z art. 385¹ § 2 KC⁸³⁴ – nie będzie tym samym obojętny dla losu roszczeń stron nieważnej umowy, w tym dla ustalenia daty początkowej biegu terminu przedawnienia o zwrot spełnionych świadczeń. Ustalenie daty początkowej biegu terminu przedawnienia o zwrot spełnionych w wyniku umowy obarczonej wadą *bezskuteczności abuzywnej* będzie przy tym pochodną charakteru prawnego rzeczony sankcji, która to kwestia jest sporna w doktrynie i orzecznictwie. Poglądy przyjmowane w części orzecznictwa SN – w tym zwłaszcza w uchwale III CZP 6/21 – odwołujące się w zakresie charakteru sankcji z art. 385¹ § 1 KC do konstrukcji bezskuteczności zawieszony⁸³⁵ oznaczały bowiem, że z dniem odmowy potwierdzenia klauzuli, bez której umowa kredytu nie może wiązać (co może wydarzyć się zarówno przed sądem jak i pozasądowo, z tym, że każdorazowo wymagane jest wyraźne oświadczenie konsumenta potwierdzające otrzymanie wyczerpujących informacji na temat skutków odmowy potwierdzenia nieuczciwego warunku) ustaje niejako trwający stan zawieszenia, a umowa (dotychczas kulejąca) staje się trwale bezskuteczna, co do którego pojęcia SN zastosował wymiennie również pojęcie *nieważna*.

Przyjęcie powyższej koncepcji powoduje zaś, że co do zasady termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez konsumenta decyzji, o której mowa powyżej⁸³⁶. W drodze analogii do stanu bezskuteczności

⁸³³ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 61-62.

⁸³⁴ Zob. treść uzasadnienia uchwały (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); jak wskazał SN „*owa trwała bezskuteczność (nieważność) jest równoznaczna ze stanem, w którym „czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia” w rozumieniu art. 410 § 2 in fine KC (condictio sine causa) oraz „nieważnością czynności prawnej” w rozumieniu art. 411 pkt 1 KC*”.

⁸³⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 2.2.4.

⁸³⁶ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20 oraz uchwała SN z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40.

zawieszanej⁸³⁷ uznano, że do momentu podjęcia przez konsumenta decyzji przedsiębiorca nie może żądać zwrotu spełnionego świadczenia nienależnego, ponieważ decyzja co do związania postanowieniem i umową leży co do zasady w rękach konsumenta. Skoro zaś kredytodawca nie może wystąpić z takim żądaniem i w ten sposób postawić swych roszczeń restytucyjnych w stan wymagalności zgodnie z art. 455 KC, termin biegu przedawnienia roszczeń kredytodawcy nie rozpocznie biegu. Analogicznie należy wskazać, iż bieg terminu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta nie może rozpocząć się zanim dowiedział się on o niedozwolonym charakterze postanowienia. Należy bowiem uznać, że dopiero wówczas mógł wezwać przedsiębiorcę do zwrotu świadczenia (art. 455 KC).

Wskazana koncepcja – odwołująca się do konstrukcji *bezskuteczności zawieszanej* – została jednak częściowo zakwestionowana w treści orzeczeń TSUE wydanych w sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank*, którym poświęcono rozdział 3.9.4. Wynikający bowiem z odwołania się przez SN do konstrukcji *bezskuteczności zawieszanej* charakter sankcji działający w rzeczywistości nie *ab initio*, lecz od dnia potwierdzenia lub też odmowy potwierdzenia czynności przez konsumenta, jest nie do pogodzenia z koniecznością prostego *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, który to wymóg płynie wprost z treści art. 385¹ § 1 KC i implementowanych nim przepisów dyrektywy 93/13. We wskazanych wyrokach w sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank* TSUE jednoznacznie wytłumaczył, iż ochrona konsumenta wynikająca z ww. norm nie może być niejako *zawieszona* do momentu podjęcia przez niego decyzji co do dalszego związania umową, lecz przysługuje mu z mocy prawa od samej chwili zawarcia nieuczciwej umowy.

Kwestia sposobu liczenia przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy wynikających z *trwalej bezskuteczności* umowy była również przedmiotem wypowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej SN w ramach uchwały z dnia 25 kwietnia 2024 r., który – w odniesieniu do upadłej (*trwale bezskutecznej*) umowy kredytu frankowego uznał, że „jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady

⁸³⁷ W zakresie cech charakterystycznych sankcji bezskuteczności zawieszanej zob. wyroki SN: z 7.10.2010 r., IV CSK 95/10, LEX nr 898261 i z 3.02.2017 r., II CSK 159/16, LEX nr 2258037.

od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy”, które to stwierdzenie moim zdaniem należy traktować jako korektę poglądów płynących z uchwały III CZP 6/21 w zakresie postulowanego zawieszenia skutków bezskuteczności abuzywnej aż do przedstawienia sformalizowanego oświadczenia ze strony konsumenta⁸³⁸, gdyż w rzeczywistości jakakolwiek prawidłowa proceduralnie forma zakwestionowania nieuczciwych warunków zawartych w umowie konsumenckiej – taka jak wezwanie przedsiębiorcy do zwrotu otrzymanych świadczeń czy też tym bardziej wytoczenia przeciwko niemu powództwa – powinna skutkować postawieniem w stan wymagalności roszczeń restytucyjnych stron takiej umowy, w tym również roszczeń rzeczowego przedsiębiorcy.

Reasumując, uznać zatem należy, że sprzeczne z naturą stosunku prawnego klauzule umowne, które spełniają kryteria uznania ich za niedozwolone postanowienia umowne, nie są nieważne, lecz nie wiążą konsumenta w rozumieniu art. 385¹ KC i są przykładem wadliwych czynności prawnych dotkniętych odrębnym typem sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, co w pełni koresponduje ze stanowiskiem wyrażonym przez SN w uchwale III CZP 40/22. Jednocześnie, moim zdaniem, w wyniku treści orzeczeń TSUE wydanych w sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank*, odrzucić należy koncepcję wyrażoną w uchwale SN III CZP 6/21, zgodnie z którą do opisu charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC winna posłużyć sankcja *bezskuteczności zawieszanej*, gdyż powodować to może pogorszenie sytuacji konsumenta wobec odłożenia w czasie daty początkowej wymagalności roszczeń restytucyjnych względem tradycyjnych rozwiązań obowiązujących w RP w zakresie zwrotu świadczeń nienależnie spełnionych.

Za modelowy przykład relacji pomiędzy sankcją *bezskuteczności abuzywnej* i *nieważności bezwzględnej* posłużyć mogą właśnie klauzule waloryzacyjne zawarte w umowach kredytów masowo udzielanych konsumentom na początku XXI w. w RP, którym poświęcono kolejne rozdziały pracy. Co do zasady tego typu klauzule denominacyjne lub indeksacyjne zamieszczone w umowie kredytowej nie są sprzeczne z prawem ani z istotą umowy kredytu, lecz w sytuacji, gdy tworzony przez nie mechanizm waloryzacji nie został z konsumentem indywidualnie uzgodniony, a jest nieuczciwy i rażąco narusza jego interes,

⁸³⁸ Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 5 sentencji oraz – w zakresie problematyki przedawnienia roszczeń wywołanych *bezskutecznością abuzywną* również uwagi zawarte w rozdziale 5.4.4).

zachodzą przesłanki do uznania, że postanowienia te nie wiążą konsumenta (art. 385¹ § 1 KC). Nie można przy tym wykluczyć, że konkretne rozwiązania umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej lub denominowanego w tej walucie, pomimo ich zgodności z art. 69 prawa bankowego, mogą jednocześnie być sprzeczne z zasadami współżycia społecznego lub właściwością (naturą) stosunku prawnego, co prowadzić może do nieważności umowy na podstawie art. 58 § 1, 2 KC lub art. 353¹ KC. W pierwszej jednak kolejności, na zasadzie *lex specialis derogat legi generali*, zastosowanie mają przepisy prawa konsumenckiego, które modyfikują reguły stosowania zasady swobody umów i określają inne sankcje względem zawarcia w umowie postanowień niedozwolonych⁸³⁹. Klauzuli zasad współżycia społecznego określonej w art. 58 § 2 KC odpowiada bowiem klauzula dobrych obyczajów⁸⁴⁰. Trudno zaś przyjąć, aby niedozwolone postanowienia umowy, o których mowa w art. 385¹ KC, a więc postanowienia kształtujące prawa i obowiązki konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco naruszające interes słabszej strony kontraktu – konsumenta, w jakiegokolwiek sytuacji były zgodne z zasadami współżycia społecznego. Postanowienia umowne, w odniesieniu do których stwierdza się niedozwolony charakter, nie są jednak nieważne na podstawie art. 58 § 1 czy 2 KC, lecz właśnie bezskuteczne i jako takie nie wiążą konsumenta⁸⁴¹. Postanowienia takie, dotknięte *bezskutecznością abuzywną*, w przeciwieństwie do czynności prawnej nieważnej z mocy art. 58 KC, mogą być jednostronnie *sanowane* (konwalidowane) przez konsumenta, który może udzielić następnie świadomej i wolnej zgody na tego typu postanowienia i w ten sposób przywrócić im skuteczność z mocą wsteczną.

⁸³⁹ Jak zauważył SN w treści postanowienia z 13.12.2022 r. „*odnosząc się z kolei do wzajemnej relacji sankcji bezskuteczności względnej z art. 385¹ § 2 KC i sankcji nieważności z art. 58 KC należy zauważyć, że w razie stwierdzenia abuzywności postanowienia umownego ta pierwsza jest zasadą*” (zob. postanowienie SN z 13.12.2022 r., I CSK 3760/22, LEX nr 3460048).

⁸⁴⁰ Zob. uchwała SN z 20.12.2012 r., III CZP 84/12, OSNC 2013/7-8/83.

⁸⁴¹ Co w praktyce oznacza, że w przypadku weryfikacji przez sąd zgłoszonych przez konsumenta roszczeń pod kątem przepisów o ochronie konsumentów i dojścia do przekonania, że zawarte w umowie sporne klauzule przeliczeniowe są abuzywne i skutkują upadkiem umowy w całości, zbędnym jest dalsze poszukiwanie nieważności umowy w oparciu o inne podstawy prawne (zob. wyrok SA w Białymstoku z 27.12.2023 r., I ACa 1796/22, niepubl.).

4.2 ZAGADNIENIA PROCEDURALNE – ŻĄDANIE USTALENIA BEZSKUTECZNOŚCI A ŻĄDANIE USTALENIA NIEWAŻNOŚCI (UCHWAŁA SN III CZP 87/19).

Odrębność reżimów sankcyjnych przewidzianych normą art. 58 § 1 KC oraz art. 385¹ § 1 KC objawia się jednocześnie koniecznością przyjęcia odmienności na płaszczyźnie proceduralnej, skutkującej przyjęciem w orzecznictwie SN zasady, zgodnie z którą żądanie uznania postanowienia umowy za niewiążące konsumenta (art. 385¹ KC) nie jest tożsame ani nie zawiera się w żądaniu ustalenia nieważności umowy (art. 58 KC)⁸⁴².

SN w uchwale z dnia 15 września 2020 r., rozstrzygając zagadnienie prawne zmierzające do ustalenia, czy w sprawie pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą o ustalenie nieważności umowy w całości (art. 58 KC) – sąd w ramach postępowania apelacyjnego – w sytuacji ustalenia, że część postanowień umowy stanowi niedozwolone postanowienia umowne w rozumieniu art. 385¹ KC, może w świetle art. 321 § 1 KPC⁸⁴³ orzec, iż tylko określone postanowienia umowy (a nie cała umowa) są bezskuteczne lub nieważne, opowiedział się bowiem za definitywną odrębnością żądań opartych o ustalenie bezwzględnej nieważności umowy i *bezskuteczność abuzywną* warunku umownego. Przedmiotowe rozstrzygnięcie zapadło na kanwie żądania przez konsumenta ustalenia nieistnienia stosunku prawnego spowodowanego bezwzględną nieważnością czynności prawnej przy braku jednoczesnego sformułowania żądania ewentualnego, którego przedmiotem byłyby roszczenia płynące z normy art. 385¹ § 1 KC . Żądaniem pozwu, o którym mowa w art. 187 § 1 pkt 1 KPC, w sprawie o ustalenie jest zaś wskazanie na oczekiwaną ze strony sądu wypowiedź o kształcie stosunku prawnego, w którym formułujący żądanie powód pozostaje z pozwanym lub prawa, które mu wobec niego przysługuje, względnie oznaczenie faktu prawotwórczego, którego potwierdzenie ma znaczenie dla jego relacji z pozwanym⁸⁴⁴. W powyższym zakresie SN uznał więc, że żądanie ustalenia, że konsumenta nie wiąże z pozwanym stosunek prawny mający źródło

⁸⁴² Zob. uchwała SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, OSNC 2021/2/11.

⁸⁴³ Zgodnie z którą to normą „sąd nie może wyrokować co do przedmiotu, który nie był objęty żądaniem, ani zasądzać ponad żądanie”.

⁸⁴⁴ W orzecznictwie SN dopuszcza się bowiem możliwość formułowania powództwa o ustalenie faktów o charakterze prawotwórczym, zwracając jednocześnie uwagę, że jest to równoznaczne z żądaniem ustalenia istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego (zob. wyroki SN z 27.08.1976 r., II CR 288/76, OSNC 1977/5-6/91 i z 25.06.1998 r., III CKN 563/97; odmiennie por. wyrok SN z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, OSNC-ZD 2022/4/51).

w umowie jest żądaniem innym rodzajowo niż zmierzające do ustalenia, że konsumenta wiąże z pozwanym stosunek prawny ukształtowany umową, którego treść należy jednak określić z pominięciem pewnych jej postanowień jako nieważnych czy też w stosunku do konsumenta bezskutecznych na zasadzie art. 385¹ KC⁸⁴⁵. Orzeczenie sądu, które zapadnie w wyniku każdego z wyżej wymienionych roszczeń w przedmiocie ustalenia prowadzić będzie przy tym do różnych konsekwencji w sferze prawa materialnego, rzutując odmiennie na prawa i obowiązki spoczywające na stronach umowy. Odmienny jest bowiem sposób i mechanizm usuwania abuzywności postanowienia umownego od mechanizmu uruchamianego normą art. 58 § 1 KC, mającego zarządzić nieważności bezwzględnej, którą to problematykę omówiono szeroko we wcześniejszych rozdziałach pracy.

Analizując możliwe procesowo scenariusze należy zatem uznać, że – co do zasady – w przypadku żądań procesowych sformułowanych w oparciu o jeden z wyżej wymienionych reżimów sankcyjnych, orzeczenie przez sąd o ustaleniu zaistnienia przesłanek drugiego z nich, będzie naruszać dyspozycję art. 321 § 1 KPC. Będzie tak w przypadku, gdy sąd orzeknie o nieważności umowy przy roszczeniach powoda dotyczących jedynie ustalenia bezskuteczności pojedynczych klauzul jak i w sytuacji odwrotnej, tj. w razie orzeczenia o bezskuteczności pojedynczych klauzul gdy w pozwie zawarto wyłącznie żądanie stwierdzenia nieważności umowy w całości.

Należy przy tym zgodzić się z *Ł. Węgrzynowskim*, który trafnie zauważa, że do naruszenia art. 321 § 1 KPC nie dojdzie jednak w sytuacji, gdy powód żąda ustalenia nieważności umowy, a umowa – wprawdzie nie jest bezwzględnie nieważna z powodu przesłanek wskazanych w art. 58 KC – lecz faktycznie nie może wiązać stron w pozostałym zakresie po ustaleniu abuzywności jej warunków, czyli staje się *trwale bezskuteczna*⁸⁴⁶. Wniosek taki płynie moim zdaniem już wprost z treści normy art. 189 KPC, zgodnie z którą „powód może żądać ustalenia przez sąd istnienia lub nieistnienia stosunku prawnego lub prawa, gdy ma w tym interes prawny”. Nieistnienie stosunku prawnego – w tym wypadku umowy – może być zaś pochodną zarówno jej nieważności bezwzględnej z art. 58 KC, jak i *trwałej bezskuteczności* będącej wynikiem braku możliwości związania stron w pozostałym

⁸⁴⁵ Zob. także wyrok SN z 11.12.1998 r., II CKN 96/98, OSNC 1999/5/98.

⁸⁴⁶ Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Procesowe sposoby realizacji żądań „frankowiczów”. Glosa do uchwały SN z 15.09.2020 r., III CZP 87/19, Glosa 2021/4, s. 41-43;

zakresie. Posługiwanie się pojęciem *ustalenia nieważności umowy* – przyjętym jako praktyka w zakresie roszczeń formułowanych w ramach wadliwych umów kredytów *frankowych* oraz w efekcie jako praktyka w orzecznictwie sądów powszechnych w tego typu postępowaniach – jest wyłącznie wynikiem zastosowania skrótu myślowego, którego prawidłowość jest zresztą sporna w judykaturze SN. W części orzeczeń tego Sądu przyjmuje się bowiem, że tego typu konstrukcja żądania procesowego jest prawidłowa i zmierza do ustalenia nieistnienia stosunku prawnego, mogącego wynikać z zawartej przez strony umowy, następczo ocenionej przez stronę jako nieważną⁸⁴⁷, w części zaś uznaje, że tego typu liberalnego podejścia co do sposobu formułowania żądania w sprawach o ustalenie z art. 189 KPC nie można zaakceptować⁸⁴⁸.

Ł. Węgrzynowski pogląd o braku naruszenia art. 321 § 1 KPC w przypadku orzeczenia przez sąd krajowy „o nieważności umowy” w razie konieczności stwierdzenia jej upadku w całości na skutek wyłączenia warunków nieuczciwych uzasadnia jednak odmiennie, poprzez odwołanie się do nie w pełni samodzielnej charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, obstając przy jej istnieniu – jako sankcji samodzielnej – wyłącznie w przypadku *bezskuteczności częściowej*, mogącej jedynie prowadzić do nieważności bezwzględnej całej czynności prawnej. Wydaje się jednak, że sankcja *bezskuteczności abuzywnej* – ze względu na daleko idące odmienności również na płaszczyźnie działania w przypadku braku możliwości dalszego związania umową w pozostałym zakresie – winna być traktowana jako całościowo odmienna instytucja od sankcji nieważności bezwzględnej, a stan osiągniany na skutek upadku umowy w całości trafnie nazywany jest w części orzecznictwa SN *trwałą bezskutecznością* takiej umowy, z odmiennym charakterem prawnym powstających roszczeń kondykcyjnych po obydwu stronach umowy skutkującym koniecznością przyjęcia odmiennych zasad ustalania wymagalności roszczeń, biegu przedawnienia rzeczonych roszczeń oraz momentu, od którego strony upadłej umowy popadają w opóźnienie w zwrocie świadczeń im nienależnych, którą to problematykę omówiono w ramach rozdziału 5. pracy.

⁸⁴⁷ Zob. uchwała SN z 23.09.2010 r., III CZP 57/10, OSNC 2011/2/14.

⁸⁴⁸ Zob. wyrok SN z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, OSNC-ZD 2022/4/51.

4.3 PROBLEM WADLIWOŚCI UMÓW KREDYTÓW *FRANKOWYCH*.

Problem tzw. kredytów *frankowych* jest zagadnieniem o doniosłym znaczeniu praktycznym ze względu na niespotykaną wcześniej w RP skalę posłużenia się przez instytucje kredytowe w umowach zawieranych z konsumentami w zasadzie przez całe pierwsze dziesięciolecie XXI wieku, od wczesnych lat 2000 do roku 2010 czy też – w przypadku niektórych przedsiębiorców – nawet dłużej, w zasadzie tożsamymi postanowieniami umownymi o nieuczciwym charakterze⁸⁴⁹. Według opublikowanego w roku 2018 raportu NIK⁸⁵⁰ w Polsce udzielono blisko jeden milion kredytów waloryzowanych kursami walut obcych, w tym rekordowy był rok 2008, w którym sprzedawano konsumentom średnio siedemset sześćdziesiąt takich produktów dziennie, a pamiętać wypada, że był to rok, w którym toczyły się już pierwsze postępowania przed SOKiK przeciwko kredytodawcom dotyczące wadliwości tego typu umów. Patrząc przez pryzmat praktyki okazuje się, że znakomita większość z udzielonych kredytów *frankowych* oparta została o nieuczciwe mechanizmy przeliczeniowe zawierające ukryty przed konsumentami sposób ustalania wysokości zarówno własnego zobowiązania banku, czyli kwoty zadłużenia konsumenta, jak i wysokości rat, które kredytobiorcy mieli spłacać na rzecz instytucji kredytowej przez okres rzędu dwudziestu czy trzydziestu lat, co potrafiło generować dodatkowe obciążenie kredytobiorcy w wysokości nawet kilkudziesięciu tysięcy złotych w perspektywie całego okresu kredytowania, o którym *de facto* w żaden sposób nie informowano konsumentów w treści zawieranych z nimi adhezyjnie umów. Wynagrodzenie to miało odpowiadać w założeniu prowizji za dokonywane przez przedsiębiorcę transakcje walutowe, do których

⁸⁴⁹ Według różnych źródeł obecnie toczy się ok. 250 tys. spraw sądowych dotyczących wadliwości kredytów frankowych, co stanowi około połowę czynnego obecnie portfela kredytów waloryzowanych do waluty CHF (zob. <https://www.franknews.pl/jak-dokladnie-wyglada-sytuacja-frankowiczow-w-sadach-na-poczatku-2024-roku-tego-nie-powie-ci-kancelaria/>).

⁸⁵⁰ Zob. Informacja NIK o wynikach kontroli pn. Ochrona praw konsumentów korzystających z kredytów objętych ryzykiem walutowym, Warszawa 2018, KBF.430.001.2018, *passim*; www.nik.gov.pl; należy odnotować, iż w przedmiotowym raporcie NIK oceniła negatywnie skuteczność systemu ochrony konsumentów w RP wobec problemu kredytów objętych ryzykiem walutowym w latach, na które przypadała zasadnicza aktywność banków w udzielaniu tych kredytów, tj. 2005-2013. Skontrolowane podmioty administracji publicznej nie zapewniły właściwego egzekwowania praw kredytobiorców oraz zbyt późno lub w nieodpowiednim stopniu przeciwdziałały zagrożeniom, wynikającym z charakteru tych kredytów oraz z nieuczciwych praktyk banków. Jak zważył NIK „słabość systemu ochrony konsumentów była jednym z czynników, który umożliwił wzrost wolumenu kredytów do skali, przy której obecnie wyeliminowanie ryzyk z nimi związanych wiązałoby się z poniesieniem znaczących kosztów przez banki lub zadłużonych obywateli”.

jednak w rzeczywistości nie dochodziło, gdyż główne świadczenia storn umów kredytów frankowych miały następować wyłącznie w walucie polskiej.

Dodatkowo, instytucje kredytowe najczęściej albo nie informowały kredytobiorców o zakresie ryzyka związanego z takim kredytem, albo informowały o tym ryzyku na przykładach zmiany kursu waluty CHF jedynie o 20 czy też 25%. Podczas gdy – jak ustaliła NIK we wspomnianym raporcie z 2018 r. – nie było żadnej waluty z krajów OECD, której wahania względem CHF były na symulowanym poziomie w perspektywie okresu trwania zobowiązania kredytowego, czyli rzeczonych 20-30 lat. Wahania mniejsze niż 70% wystąpiły tylko w 7 krajach ze wskazanego grona, w przypadku 28 z 35 krajów wahania te wynosiły od 70-150%, zaś w przypadku Polski było to aż 400%⁸⁵¹. Zgodnie z ustaleniami NIK, mająca faktycznie miejsce w przeszłości zmiana kursu dla wskazanej pary walut PLN i CHF była zatem dwudziestokrotnie większa niż założenia, jakimi posługiwały się wówczas – w relacjach z konsumentami – podmioty rynku finansowego w Polsce. Gdyby zaś – celem przedstawienia konsumentom rzeczywistej informacji w przedmiocie ryzyka walutowego – rozpatrywać pełen okres 30 lat poprzedzający zawarcie modelowej umowy *frankowej* w 2008 r.⁸⁵², a zatem obejmujący także okresy kryzysowe w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku, rozpiętość wahań przekroczyłaby 1,1 mln procent⁸⁵³.

Z punktu widzenia przedmiotu niniejszej pracy, a zatem oceny skutków prawnych dostrzeżonej wadliwości w ramach czynności prawnych dokonywanych z udziałem konsumentów, tematyka kredytów waloryzowanych kursem CHF odegrała bez wątpienia kluczowe znaczenie, gdyż to właśnie na kanwie spraw dotyczących kredytów *frankowych*:

- 1) powstała pilna potrzeba uporządkowania relacji pomiędzy wadliwościami czynności prawnych występującymi w przedakcesyjnym prawie cywilnym z sankcją *bezskuteczności abuzywnej* z art. 385¹ § 1 KC;

⁸⁵¹ Zob. Informacja NIK o wynikach kontroli pn. Ochrona praw konsumentów korzystających z kredytów objętych ryzykiem walutowym, Warszawa 2018, KBF.430.001.2018, s. 9, 21.

⁸⁵² Gdyż na 30 lat zaciągnano przeciętne zobowiązania wynikające z umów kredytów waloryzowanych kursem CHF oferowanych w RP.

⁸⁵³ Zob. Informacja NIK o wynikach kontroli pn. Ochrona praw konsumentów korzystających z kredytów objętych ryzykiem walutowym, Warszawa 2018, KBF.430.001.2018, s. 57.

- 2) podjęto się po raz pierwszy próby określenia charakteru prawnego rzeczonyj sankcji, omówionej dokładnie w rozdziale 3.8 niniejszej pracy;
- 3) podjęto się wypracowania modelu usuwania dostrzeżonej przez sąd krajowy abuzywności takiego postanowienia umownego;
- 4) oraz podjęto się wypracowania modelu rozliczenia stron *trwale bezskutecznej* umowy, która upadła w całości na skutek *bezskuteczności abuzywnej* jej postanowień.

Ze względu jednak na ilość zagadnień prawnych ujawniających się podczas rozpatrywania sporów konsumentów z polskimi kredytodawcami, jak i zawłość poszczególnych problemów wynikających z wadliwości umów *kredytów frankowych*, orzecznictwo sądów powszechnych oraz samego SN nigdy nie było w pełni jednolite w zakresie omawianej materii, zaś w ujęciu historycznym pośród wyłaniających się modeli rozwiązywania wskazanej problematyki należy wyróżnić trzy główne nurty:

- 1) Za dominujący należy uznać pogląd, zgodnie z którym umowa kredytu waloryzowanego kursem CHF, w której mechanizm waloryzacji został skonstruowany w sposób pozostawiający przedsiębiorcy dowolność w zakresie możliwości kształtowania w sposób wiążący wysokości zobowiązania własnego oraz konsumenta, jest umową dotkniętą wadą abuzywności takiego postanowienia w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC⁸⁵⁴, co skutkuje w znakomitej większości przypadków przyjęciem przez sąd krajowy braku obiektywnej możliwości dalszego obowiązywania takiej umowy kredytu bez dotkniętej wadą klauzuli waloryzacyjnej, a tym samym umowa taka uznawana jest za nieważną w całości (czy też *trwale bezskuteczną*, według trafnej w tym zakresie nomenklatury z uchwały SN III CZP 6/21)⁸⁵⁵.

⁸⁵⁴ Zob. wyroki SN: z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016/11/134, z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, sn.pl; 19.09.2018 r., I CNP 39/17, sn.pl; z 24.10.2018 r., II CSK 632/17, sn.pl; z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, sn.pl; z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, sn.pl; z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, OSP 2019/12/115, z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, sn.pl; z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, sn.pl; z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, sn.pl; z 30.09.2020 r., I CSK 556/18, sn.pl; z 24.02.2022 r., II CSKP 45/22, sn.pl; z 13.05.2022 r., II CSKP 464/22, sn.pl i z 27.05.2022 r., II CSKP 314/22, sn.pl.

⁸⁵⁵ Powyższa kwestia wydaje się nie budzić wątpliwości w najnowszym orzecznictwie SN, który pogląd zbieżny z omawianym w tym punkcie prezentował wielokrotnie, w tym w kilkudziesięciu judykatach wydanych w samym tylko 2023 r. (zob. uchwała SN (7) z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 oraz wyroki SN: z 17.03.2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022/4/44; z 19.05.2022 r., II CSKP 314

- 2) W starszym orzecznictwie pojawiał się również w pełni akceptowalny moim zdaniem pogląd, zgodnie z którym umowa kredytu waloryzowanego kursem CHF, w której mechanizm waloryzacji został skonstruowany w sposób pozostawiający przedsiębiorcy dowolność w zakresie możliwości kształtowania wysokości zobowiązania własnego i konsumenta, jest umową dotkniętą wadą abuzywności takiego postanowienia w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC, lecz możliwe jest jej dalsze obowiązywanie w niezmienionym kształcie wobec obiektywnej możliwości odtworzenia praw i obowiązków stron na podstawie pozostałych postanowień umownych⁸⁵⁶. Pogląd ten potocznie określa się mianem *odfrankowienia* takiej umowy kredytu. Zgodnie ze wskazanym poglądem umowa kredytu po wyłączeniu z jej treści nieuczciwego warunku dotyczącego waloryzacji kapitału kredytowego kursem waluty obcej pozostaje ważną umową o kredyt udzielony w złotych polskich, gdzie kwotą kredytu jest kwota faktycznie wypłaconych konsumentowi na podstawie umowy kwot w PLN z jednoczesnym pozostawieniem

797/22, sn.pl; z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, LEX nr 3357539; z 17.03.2023 r., II CSKP 988/22, sn.pl.; z 18.04.2023 r., II CSKP 1511/22, sn.pl; z 30.05.2023 r., II CSKP 1536/22, sn.pl; z 14.06.2023 r., II CSKP 254/22, sn.pl; z 22.06.2023 r., II CSKP 1484/22, sn.pl; z 25.07.2023 r., II CSKP 1487/22, sn.pl oraz z 28.07.2023 r., II CSKP 611/22, sn.pl). przesądzeniem wskazanej linii orzeczniczej jest nadto bez wątplenia uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna), punkt 2 sentencji (na temat wskazanego orzeczenia zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.5).

⁸⁵⁶ Zob. wyroki SN: z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144; z 9.05.2019 r., LEX nr 2690299, I CSK 242/18; z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330; z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64 oraz z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776. Warto odnotować, iż we wskazanym zakresie przy podjęciu uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (punkt 2 sentencji) złożono najwięcej, bo aż sześć, zdań odrębnych. Pogląd przemawiający za *odfrankowaniem* umowy kredytu waloryzowanego częściej konstruowany był w odniesieniu do umów kredytów indeksowanych do CHF (tj. w sytuacji, gdy kwota zobowiązania wyrażona była w umowie w walucie polskiej i w chwili wypłaty środków jej równowartość w CHF stanowiła o wysokości długu kredytobiorcy), niż w odniesieniu do kredytów denominowanych w CHF (gdzie stosowano mechanizm odwrotny, polegający na wypłacie na rzecz kredytobiorców w złotych polskich równowartości kwoty zobowiązania wyrażonego w umowie w walucie obcej). Tym niemniej np. w wyroku SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64 postulowano *odfrankowanie* umowy kredytu denominowanego wychodząc z założenia, że kredyt denominowany kursem waluty obcej jest rodzajem kredytu, w którym kwota kredytu pozornie wyrażona jest w walucie obcej, lecz w rzeczywistości kredytodawca każdorazowo zobowiązany był do wypłaty na rzecz konsumenta świadczenia w walucie polskiej – wysokość podlegającego wypłacie świadczenia w walucie polskiej została jedynie określona poprzez jej wskazanie w walucie denominacji (franku szwajcarskim) ze wskazaniem, iż wypłata w złotych polskich nastąpi po kursie kupna obowiązującym w danym banku w dacie wypłaty transzy/poszczególnych transz kredytu. Wobec powyższego, po stronie konsumentów nie istniała możliwość skonstruowania roszczenia do banku o wypłatę kwoty kredytu w walucie denominacji, zaś w opinii SN to roszczenie przysługujące wierzycielowi determinuje charakter umowy.

oprocentowania kredytu opartego o występujący w umowie wskaźnik LIBOR (obecnie SARON) właściwy dla waluty CHF, jako wynikający z prawidłowo skonstruowanej klauzuli zmiennego oprocentowania⁸⁵⁷.

- 3) W orzecznictwie pojawiał się również trzeci – wadliwy – pogląd, zgodnie z którym sąd krajowy – w razie dostrzeżenia wady umowy kredytu w postaci abuzywności zastosowanej przez przedsiębiorcę klauzuli waloryzacyjnej winien – w drodze jakiegś formy redukcji utrzymującej skuteczność – dążyć do zastąpienia wadliwego postanowienia normą prawa dyspozytywnego lub też ustalonym zwyczajem⁸⁵⁸.

Jednocześnie należy zaznaczyć, że problematyka wadliwości kredytów *frankowych* była na przestrzeni ostatnich lat przedmiotem wielu już opracowań ze strony przedstawicieli doktryny, tym niemniej prezentowane stanowiska co do należytego sposobu postępowania w przypadku ustalenia nieuczciwego charakteru klauzul waloryzacyjnej nie są jednolite a nadto uległy już częściowej dezaktualizacji ze względu na znaczną aktywność orzecznictw TSUE i SN dotyczącą przedmiotowej materii a przypadającą na lata 2023 i 2024⁸⁵⁹. Powyżej wskazana, fundamentalna kwestia dotycząca modelu postępowania sądu krajowego w przypadku dostrzeżenia abuzywności klauzuli waloryzacyjnej wraz z innymi, istotnymi zagadnieniami prawnymi dotyczącymi m.in. sposobu rozliczenia stron

⁸⁵⁷ Zob. wyrok SO w Warszawie z 22.02.2019 r. (XXIV C 924/16, orzeczenia.ms.gov.pl), gdzie trafnie zauważono, że „kredyt indeksowany czy denominowany, to kredyt złotowy, gdyż tylko w takim kredycie możliwe jest zastosowanie mechanizmu indeksacji czy denominacji. (...) Nie miałoby sensu prawnego, ani ekonomicznego, indeksowanie kredytu w określonej walucie do tej waluty”.

⁸⁵⁸ Który to mechanizm dopuszczalny jest wyłącznie w sytuacji, gdy upadek w całości umowy jest niekorzystny dla konsumenta (w jego subiektywnej opinii), zaś umowa bez warunku nieuczciwego nie może dalej obowiązywać (co ocenia się według metody obiektywnej). Redukcja utrzymująca skuteczność umowy w innych sytuacjach – w tym zwłaszcza wbrew woli konsumenta – jest sprzeczna z wypracowanym w orzecznictwie TSUE modelem działania sądu krajowego w przypadku dostrzeżenia wady abuzywności i jej stosowanie godzi wprost w konieczność dokonywania wykładni zgodnej art. 385¹ § 1 KC jako przepisu implementującego rozwiązanie przewidziane przez prawodawcę europejskiego w treści dyrektywy 93/13. Pomimo to, nawet w najnowszym orzecznictwie SN pojawiają się poglądy prawne odwołujące się wprost do tej koncepcji, czego przykładem są dwa wyroki tego Sądu z 19.09.2023 r. (II CSKP 1627/22, sn.pl oraz II CSKP 1495/22, LEX nr 3609444), które omówiono w przypisie nr 353.

⁸⁵⁹ Jako najbardziej kompleksowe – moim zdaniem – opracowanie dotyczące problematyki kredytów waloryzowanych kursem CHF należy uznać monografię *M. Gutowskiego*, w której Autor przedstawił nad wyraz szerokie ujęcie wchodzących w grę sankcji przewidzianych w prawie cywilnym oraz możliwych konsekwencji dostrzeżonych wadliwości tego typu umów kredytowych (zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, *passim*); zob. także *Czabański J.*, *Konieczny T.*, *Korpalski M.*, Przewodnik frankowicza, WKP 2022, *passim* oraz *Rogoziński D.*, Rozliczenia stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej, WKP 2022.

umowy, która okazała się nieważna (*trwale bezskuteczna*) w wyniku zastosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* z art. 385¹ § 1 KC, była również przedmiotem uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r., wydanej w ramach postępowania toczącego się pod sygnaturą III CZP 25/22, której to uchwale poświęcono rozdział 4.5. niniejszej pracy.

4.4 DOPUSZCZALNOŚĆ KONSTRUKCJI KREDYTU WALORYZOWANEGO.

Co do zasady nie budzi wątpliwości dopuszczalność konstrukcji umowy kredytu indeksowanego czy denominowanego⁸⁶⁰ z perspektywy przepisów prawa polskiego, w tym normy art. 69 Ustawy Prawo bankowe w brzmieniu z dat zaciągania tego typu zobowiązań przez polskich konsumentów⁸⁶¹. Indeksacja kredytu kursem waluty obcej stanowi bowiem odmianę umownej waloryzacji zobowiązania pieniężnego opisanej w art. 358¹ § 2 KC, zgodnie z którym to przepisem strony umowy, w tym umowy kredytu, mogą zastrzec, że wysokość świadczenia pieniężnego zostanie ustalona według innego miernika wartości⁸⁶². Wspomniany miernik wartości może być przy tym rozumiany jako wskaźnik mający inny charakter niż pieniądź albo jako waluta obca w stosunku do waluty zobowiązania – skoro ustawodawca dopuszcza miernik waloryzacji inny niż pieniądź, to znaczy, że tym bardziej dopuszcza także inny pieniądź (walutę) niż pieniądź polski (waluta polska). Świadczenie pieniężne może zatem zostać zwaloryzowane według przewidzianego w umowie kryterium – najczęściej poziomu inflacji lub ceny notowanych dóbr takich jak złoto, jak również przeliczenie świadczenia pieniężnego wyrażonego nominalnie w złotych polskich może nastąpić według kursu innej waluty. Waloryzacja świadczenia pieniężnego w swoim założeniu zmierza do urealnienia jego wartości w czasie poprzez odwołanie się do obiektywnych, niezależnych od stron transakcji kryteriów. Także w przypadku umów kredytu takie urealnienie może znaleźć zastosowanie i jest uzasadnione ekonomicznie.

⁸⁶⁰ Na temat definicji kredytu indeksowanego i denominowanego zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.2.2.

⁸⁶¹ Zob. chociażby wyroki SA w Łodzi: z 16.02.2024 r., I ACa 1545/22, niepubl. oraz z 12.02.2024 r., I ACa 763/23, niepubl.; SA w Białymstoku z 27.12.2023 r., I ACa 1796/22, niepubl.; tak też uznał SN w wyroku z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14, w którym stwierdził, iż: „*tak ujęta umowa kredytu indeksowanego mieści się, oczywiście, w konstrukcji ogólnej umowy kredytu bankowego i stanowi jej możliwy wariant (art. 353¹ KC w zw. z art. 69 prawa bankowego)*”.

⁸⁶² W zakresie problematyki waloryzacji pieniężnej zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.2.2.; zob. także wyroki SN: z 25.03.2011 r., IV CSK 377/10, LEX nr 1107000; z 18.05.2016 r., V CSK 88/16, LEX nr 2076399 oraz z 8.12.2006 r., V CSK 339/06, LEX nr 610102.

Waloryzacja kwoty nominalnej kredytu jest w takim wypadku niezależna od ustaleń dotyczących odsetek umownych (kapitałowych), które w przypadku umowy kredytu stanowią wynagrodzenie banku za wykorzystanie przez kredytobiorcę udostępnionych mu środków pieniężnych (w przeciwieństwie do odsetek za opóźnienie pełniących funkcje represyjne oraz – po części – również waloryzacyjne).

Jednakże prawidłowa, dopuszczalna i zgodna z prawem waloryzacja świadczenia wymaga jednoznacznego i precyzyjnego oznaczenia miernika waloryzacji przewidzianego w treści umowy, a już zwłaszcza w przypadku, gdy mamy do czynienia ze stosunkami konsumenckimi.

W przypadku kredytów *frankowych* oznacza to, że przede wszystkim przeliczenie sumy kredytu wyrażonej w PLN na CHF musiałyby zostać dokonane od razu, według uzgodnionego przez strony kursu, nie zaś odroczone w czasie na dzień nieznaną w chwili zawarcia umowy i pozostawione swobodzie banku. Miernik waloryzacji stosowany do przeliczenia świadczenia pieniężnego winien do tego mieć charakter obiektywny, niezależny od woli stron. Natomiast w rzeczywistości stosowany przez polskie banki w tego typu umowach mechanizm ustalania kursów waluty, pozostawiający przedsiębiorcy daleką idącą swobodę lub nawet pełną dowolność, jest w sposób oczywisty sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interesy konsumenta, a zatem inaczej mówiąc – jest nieuczciwy w rozumieniu dyrektywy 93/13⁸⁶³. Odwołać się przy tym wypada również do zachowującego w tym zakresie aktualność orzecznictwa Sądu Najwyższego z początku lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, zgodnie z którym wykraczające poza kryterium natury (właściwości) stosunku prawnego są postanowienia umowy, które oddawały jednej ze stron możliwość zmiany treści wiążącego strony stosunku prawnego⁸⁶⁴, a które to orzeczenia dotyczyły bezpośrednio zakresu swobody określania przez bank wysokości świadczenia własnego lub drugiej strony.

⁸⁶³ Zob. wyroki SN: z 22.01.2016 r., I CSK 149/14, OSNC 2016/11/134; z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543 oraz z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330.

⁸⁶⁴ Zob. uchwała (7) SN z 22.05.1991 r., III CZP 15/91, OSNC 1992/1/1; uchwała (7) SN z 6.03.1992 r., III CZP 141/91; OSNC 1992/6/90 oraz uchwała SN z 19.05.1992 r., sygn. akt: III CZP 50/92, OSP 1993/6/119.

Wynikająca zatem z art. 353¹ § 1 KC dopuszczalność zawierania umów kredytowych, w których kwota kredytu poddana jest waloryzacji kursem waluty obcej, nie powoduje jednak w żadnym razie zmiany negatywnej oceny konkretnych postanowień waloryzacyjnych zawieranych przez polskie banki w większości umów *kredytów frankowych*⁸⁶⁵. Z uwagi na ukształtowane już orzecznictwo sądów powszechnych, SN oraz TSUE zasadniczo nie ma potrzeby szerszego ustosunkowywania się do kwestii samej abuzywności klauzul waloryzacyjnych w zakresie dokonywania przeliczeń odsyłających do tabel kursowych konkretnego przedsiębiorcy (banku). Dodać jedynie wypada, że choć tego typu klauzule mogą wydawać się czytelne i zrozumiałe w warstwie gramatycznej, ich treść nie daje jednak odpowiedzi na podstawowe pytanie, tj. w jaki konkretnie sposób dany przedsiębiorca (bank) ustala stosowane przez siebie kursy kupna/sprzedaży waluty obcej⁸⁶⁶. Zgodnie z utrwalonymi poglądami orzecznictwa postanowienia, które uprawniają bank do jednostronnego ustalania kursów walut, w oparciu o stosowane u siebie tabele kursowe, są nietransparentne i pozostawiają pole do arbitralnego działania instytucji finansowej. Klauzula, która nie zawiera jednoznacznej treści i przez to pozwala na częściową czy nawet pełną swobodę decyzyjną danego przedsiębiorcy (banku), jest klauzulą niedozwoloną w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC, jako że pozostaje ona w sprzeczności z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interesy konsumenta⁸⁶⁷. Jak zaznaczył SN w postanowieniu z dnia 30 sierpnia 2022 r., odmawiając przyjęcia skargi kasacyjnej banku do rozpoznania – sprzeczność z dobrymi obyczajami i naruszanie interesów konsumenta polega na uzależnieniu wysokości świadczenia banku oraz wysokości świadczenia konsumenta od swobodnej decyzji banku, co powoduje, że takie postanowienia obarczają kredytobiorcę nieprzewidywalnym ryzykiem oraz naruszają równorzędność stron umowy, godząc jednocześnie w naturę zobowiązania⁸⁶⁸. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 28 kwietnia 2022 r. wyjaśnił jednocześnie, iż sprzeczność z naturą (właściwością) stosunku prawnego wynika *in casu* z wprowadzenia do stosunku

⁸⁶⁵ Zob. wyrok SN z 28.09.2021 r., I CSKP 74/21, OSNC 2022/5/53.

⁸⁶⁶ Zob. wyrok SA w Białymstoku z 27.12.2023 r., I ACa 1796/22, niepubl.

⁸⁶⁷ Zob. wyrok SA w Szczecinie z 24.06.2021 r., I ACa 35/21, LEX nr 3224412 oraz wyroki SN: z 15.02.2013 r., I CSK 313/12, LEX nr 1314141; z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159; z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330.

⁸⁶⁸ Zob. postanowienie SN z 30.08.2022 r., I CSK 3177/22, LEX nr 3404866; z praktyki wynika przy tym, że aktualnie zdecydowana większość skarg kasacyjnych kredytodawców od wyroków ustalających nieważność (nieistnienie) stosunków prawnych wynikających z zawartych umów kredytów *frankowych* nie jest przyjmowana do rozpoznania przez SN (zob. np. postanowienia SN: z 8.03.2024, I CSK 418/23, LEX nr 3692482 oraz z 13.03.2024 r., I CSK 3625/23, LEX nr 3693805).

zobowiązaniowego elementu nadrzędności (w sytuacji, gdy wierzyciel może swobodnie decydować o wysokości świadczenia drugiej strony stosunku prawnego) bądź też zastrzeżenie takie godzić będzie w istotę zobowiązania (gdy wierzyciel może swobodnie decydować o wysokości własnego świadczenia)⁸⁶⁹.

W zakresie problemu wadliwości umów kredytów *frankowych* istotne jest, że na ryzyko związane z udzielaniem wadliwie skonstruowanych umów waloryzowanych do waluty obcej zwracano przedsiębiorcom uwagę już na wiele lat przed szczytem akcji kredytowej dedykowanej frankom szwajcarskim, który miał miejsce w 2008 r. Dla przykładu wskazać należy, że:

- 1) Narodowy Bank Polski już w komunikacie prasowym z dnia 9 grudnia 2005 r. wskazywał, że *„na ryzyko kursowe narażone są zwłaszcza gospodarstwa domowe, które w większości nie otrzymują dochodów w walutach obcych i reprezentują relatywnie niski stopień świadomości tego ryzyka, a nie zabezpieczają się przed nim za pomocą instrumentów pochodnych. Tymczasem to do gospodarstw domowych właśnie adresowane są akcje promocyjne, reklamy i inne zachęty stosowane przez banki. Niskie oprocentowanie może skłaniać do ich zaciągnięcia osoby, których sytuacja dochodowa nie pozwala na obsługę kredytów złotych, a zatem bardziej wrażliwe na wzrost kosztów obsługi zadłużenia. Dodatkowo klient nie jest często świadomy, że otrzymując kredyt po „kursie zakupu” waluty, a spłacając go po „kursie sprzedaży”, ponosi dodatkowy „ukryty” koszt ponad wskazane w umowie oprocentowanie”*⁸⁷⁰.
- 2) W komunikacie prasowym z dnia 23 lutego 2006 r. NBP odnotował, że wagę problemu dostrzegł również Związek Banków Polskich. W piśmie skierowanym w grudniu 2005 r. do Komisji Nadzoru Bankowego, ZBP podkreślał obawy dotyczące zagrożeń wynikających ze sprzedaży kredytów walutowych, w których całość ryzyka zmian kursów walut obciąża gospodarstwa domowe. W celu

⁸⁶⁹ Zob. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109.

⁸⁷⁰ Zob. zapis przebiegu posiedzenia Komisji Finansów Publicznych (nr 508) z 22.07.2015 r. i cytowane fragmenty Komunikatu Prasowego NBP z 9.12.2005 r., <https://orka.sejm.gov.pl/Zapisy7.nsf/wgsknrn/FPB-508>.

ograniczenia ryzyka przedstawiciele ZBP zaproponowali wówczas wprowadzenie formalnego zakazu udzielania kredytów walutowych, co jednak się nie wydarzyło.

W efekcie, już w 2006 r. wydana została przez Komisję Nadzoru Bankowego (obecnie KNF) pierwsza *Rekomendacja S*, dotycząca dobrych praktyk w zakresie ekspozycji kredytowych zabezpieczonych hipotecznie⁸⁷¹, która stanowiła przykład tzw. prawa miękkiego (*soft law*). Choć rekomendacji tej nie można traktować jako powszechnie obowiązujących źródeł prawa, stanowiła ona zalecenie dla banków, wyznaczające ramy oczekiwanego zachowania. W *Rekomendacji S* wskazano podstawowe wymogi dotyczące mechanizmu określania kursów walut w umowach kredytowych, w tym wyartykułowano wprost konieczność uregulowania w umowie kredytu zasad dotyczących zarówno sposobów, jak i terminów ustalania kursu wymiany walut, zamieszczając je w zbiorze postanowień, które powinny stanowić minimum treści tej umowy. Uprawniony jest zatem wniosek, zgodnie z którym instytucje kredytowe oferując konsumentom umowy zawierające niedookreślone klauzule waloryzacyjne były informowane przez nadzór bankowy o wadliwości tego typu działań, co jednak nie wpłynęło ani na ograniczenie liczby udzielanych umów ani też na poprawę stosowanych klauzul waloryzacyjnych poprzez dookreślenie sposobu ustalania kursów waluty denominacji zobowiązania kredytowego.

4.5 UCHWAŁA PEŁNEGO SKŁADU IZBY CYWILNEJ SN – III CZP 25/22.

Wobec mnogości problemów prawnych ujawniających się przy rozpatrywaniu sporów sądowych dotyczących wadliwości umów *kredytów frankowych* wynikających z posłużenia się przez przedsiębiorców wadliwie skonstruowanymi klauzulami waloryzacyjnymi, powodujących siłą rzeczy istotne rozbieżności w orzecznictwie tak sądów powszechnych, jak i samego SN, wnioskiem z dnia 29 stycznia 2021 r.⁸⁷² Pierwsza Prezes SN przedstawiła do rozstrzygnięcia przez skład całej Izby Cywilnej SN następujące zagadnienia prawne:

⁸⁷¹ Zob. Rekomendacja S dotycząca dobrych praktyk w zakresie ekspozycji kredytowych zabezpieczonych hipotecznie, Warszawa 2006, www.knf.gov.pl.

⁸⁷² Zob. wniosek Pierwszej Prezes SN z 29.01.2021 r., BSA I-4110-4/20, www.sn.pl.

- 1) Czy w razie uznania, że postanowienie umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego odnoszące się do sposobu określania kursu waluty obcej stanowi niedozwolone postanowienie umowne i nie wiąże konsumenta, możliwe jest przyjęcie, że miejsce tego postanowienia zajmuje inny sposób określenia kursu waluty obcej wynikający z przepisów prawa lub zwyczajów?

a w przypadku odpowiedzi przeczącej

- 2) Czy w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego do takiej waluty umowa może wiązać strony w pozostałym zakresie?
- 3) Czy w razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu denominowanego w walucie obcej umowa ta może wiązać strony w pozostałym zakresie?

Niezależnie zaś od treści odpowiedzi na pytania 1-3:

- 4) Czy w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej, w wykonaniu której bank wypłacił kredytobiorcy całość lub część kwoty kredytu, a kredytobiorca dokonywał spłat kredytu, powstają odrębne roszczenia z tytułu nienależnego świadczenia na rzecz każdej ze stron, czy też powstaje jedynie jedno roszczenie, równe różnicy spełnionych świadczeń, na rzecz tej strony, której łączne świadczenie miało wyższą wysokość?
- 5) Czy w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej z powodu niedozwolonego charakteru niektórych jej postanowień bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się od chwili ich wypłaty?
- 6) Czy, jeżeli w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej którejkolwiek ze stron przysługuje roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego w wykonaniu takiej umowy, strona ta może również żądać wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych przez drugą stronę?

W zakresie przytoczonych powyżej zagadnień prawnych swoje stanowisko co do postulowanych kierunków rozstrzygnięcia przez pełny skład Izby Cywilnej SN przedstawiły następujące organy państwowe:

- 1) Prokurator Generalny w stanowisku wyrażonym w piśmie z dnia 1 kwietnia 2021 r.⁸⁷³;
- 2) Narodowy Bank Polski w stanowisku wyrażonym w piśmie z dnia 24 czerwca 2021 r.⁸⁷⁴;
- 3) Rzecznik Praw Obywatelskich w stanowisku wyrażonym w piśmie z dnia 25 czerwca 2021 r.⁸⁷⁵;
- 4) Rzecznik Praw Dziecka w stanowisku wyrażonym w piśmie z dnia 28 czerwca 2021 r.⁸⁷⁶;
- 5) Rzecznik Finansowy w stanowisku wyrażonym w piśmie z dnia 29 czerwca 2021 r.⁸⁷⁷;
- 6) Komisja Nadzoru Finansowego w stanowisku wyrażonym w raporcie z 2021 r.⁸⁷⁸;
- 7) oraz Miejski Rzecznik Konsumentów w m.st. Warszawie w stanowisku wyrażonym w piśmie z dnia 5 sierpnia 2021 r.⁸⁷⁹.

Postępowanie w przedmiotowej sprawie zostało następnie zawieszono wobec skierowania przez SN pytań prejudycjalnych do TSUE, niezwiązanych zresztą z *meritum* postępowania lecz z oceną prawidłowości składu Izby Cywilnej SN mającej orzekać w sprawie wniosku

⁸⁷³ Zob. Stanowisko Prokuratora Generalnego w sprawie o sygn. akt III CZP 11/21 z 1.04.2021 r., PLK IV Zpc 4.2021, www.zyciebez kredytu.pl.

⁸⁷⁴ Zob. Pismo NBP z 24.06.2021 r., DP-071-14/21, <https://tvn24.pl/biznes/najnowsze/xhxxm0-Stanowisko-Prezesa-Narodowego-Banku-Polskiego>.

⁸⁷⁵ Zob. Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25.06.2021 r. do sygn. akt: III CZP 11/21, V.510.66.2021.PF/AWD/MT, www.rpo.gov.pl.

⁸⁷⁶ Zob. Pismo Rzecznika Praw Dziecka z 28.06.2021 r., PRZ.422.1.2021.TD, www.brpd.gov.pl.

⁸⁷⁷ Zob. Stanowisko Rzecznika Finansowego z 29.06.2021 r., WBK.023.1.2021.KAD.MHK, RF/84/2020, www.rf.gov.pl.

⁸⁷⁸ Zob. Stanowisko Urzędu Komisji Nadzoru Finansowego co do kierunków rozstrzygnięcia zagadnień prawnych przedstawionych przez Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego dotyczących hipotecznych kredytów mieszkaniowych denominowanych lub indeksowanych do waluty obcej, www.knf.gov.pl.

⁸⁷⁹ Zob. Stanowisko Miejskiego Rzecznika Konsumentów w m.st. Warszawie w sprawie III CZP 11/21 z 5.08.2021 r., www.um.warszawa.pl/documents.

Pierwszej Prezes SN⁸⁸⁰. Postanowieniem TSUE z dnia 9 stycznia 2024 r. nie przyjęto jednak skierowanego przez SN we wskazanym postępowaniu wniosku o wydanie, na podstawie art. 267 TFUE, orzeczenia w trybie prejudycjalnym, uznając przedmiotowy wniosek za oczywiście niedopuszczalny⁸⁸¹. Stąd też dopiero w dniu 25 kwietnia 2024 r. Sąd Najwyższy w pełnym składzie Izby Cywilnej podjął finalnie uchwałę w przedmiotowej sprawie udzielając następujących odpowiedzi na wszystkie przedstawione zagadnienia prawne⁸⁸²:

1. W razie uznania, że postanowienie umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego odnoszące się do sposobu określania kursu waluty obcej stanowi niedozwolone postanowienie umowne i nie jest wiążące, w obowiązującym stanie prawnym nie można przyjąć, że miejsce tego postanowienia zajmuje inny sposób określenia kursu waluty obcej wynikający z przepisów prawa lub zwyczajów.
2. W razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie.
3. Jeżeli w wykonaniu umowy kredytu, która nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bank wypłacił kredytobiorcy całość lub część kwoty kredytu, a kredytobiorca dokonywał spłat kredytu, powstają samodzielne roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia na rzecz każdej ze stron.
4. Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych

⁸⁸⁰ Zob. postanowienie SN z 2.09.2021 r., III CZP 11/21, LEX nr 3218295.

⁸⁸¹ Zob. postanowienie TSUE z 9.01.2024 r., C-658/22, ECLI:EU:C:2024:38; TSUE wskazał, iż przed pełnym składem Izby Cywilnej SN nie toczy się żaden spór, gdyż jak bowiem wynika z polskich przepisów krajowych, a w szczególności z art. 83 § 1 i art. 87 § 1 ustawy o SN, gdy Pierwszy Prezes SN, na podstawie pierwszego z tych dwóch artykułów, kieruje do niego zagadnienia prawne w celu położenia kresu rozbieżnościom w wykładni między sądami orzekającymi co do istoty, skład ten orzeka w drodze abstrakcyjnej uchwały, która uzyskuje moc zasady prawnej, bez konieczności rozstrzygnięcia jakiegokolwiek sporu między stronami. W tych okolicznościach wniosek o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym złożony w ramach tego postępowania nie jest podyktowany potrzebą skutecznego rozstrzygnięcia rzeczywistego sporu między stronami, a tylko w takich sytuacjach TSUE jest uprawniony do odpowiedzi na zadane przez sąd krajowy pytanie prejudycjalne.

⁸⁸² Zob. uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742 (zasada prawna).

z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy.

5. Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron odsetek lub innego wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych w okresie od spełnienia nienależnego świadczenia do chwili popadnięcia w opóźnienie co do zwrotu tego świadczenia.

Analiza treści sentencji uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN prowadzi do wniosku, że podjęta uchwała konsoliduje i porządkuje wnioski formułowane w orzecznictwie polskich sądów powszechnych oraz samego SN przez ostatnie lata, jak również potwierdza stanowisko wyrażane wielokrotnie przez TSUE na kanwie sporów dotyczących kredytów waloryzowanych kursami waluty obcej, które to zresztą już wcześniej znajdowało swoje odzwierciedlenie w znakomitej większości orzeczeń polskich sądów powszechnych oraz SN orzekającego w mniejszych składach. Nie oznacza to jednak, że uchwała III CZP 25/22 była zbędna, choć w doktrynie pojawiały się głosy odmienne⁸⁸³. Przeciwnie, pomimo prymatu w krajowym orzecznictwie prokonsumenckich wniosków co do charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* dotyczącej klauzul waloryzacyjnych zamieszczonych w umowach *kredytów frankowych*, wykształconych pod wpływem orzecznictwa TSUE, nadal pojawiały się judykaty niezgodne z dominującą linią orzecniczą (co wynika z przeprowadzonych badań orzeczeń sądowych) i to nawet w ramach samego SN, co ilustruje znaczna ilość zgłoszonych zdań odrębnych do uchwały, w tym zwłaszcza w zakresie możliwości dalszego związania umową *frankową* po usunięciu abuzywności⁸⁸⁴.

⁸⁸³ Por. następujące artykuły prasowe: <https://businessinsider.com.pl/prawo/opinie/uchwala-sn-a-kredyty-frankowe-co-to-oznacza-dla-konsumentow-bankow-i-sadow/7r06cjk> czy też <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/uchwala-frankowa-sn-nie-ujednolici-orzecznictwa-i-narazi-skarb-panstwa-na-odszkodowania,526566.html>.

⁸⁸⁴ Zgłoszono następujące zdania odrębne: PSN *J. Misztal-Konecka* zdanie odrębne co do punktu 2; SSN *B. Janiszewska* zdanie odrębne co do punktów 2 i 3; SSN *M. Krajewski* zdanie odrębne co do punktu 2; SSN *D. Pawłyszcz* zdanie odrębne do pkt 1, 2, 3 i 4; SSN *K. Wesółowski* zdanie odrębne co do punktu 2 a nadto SSN *K. Zaradkiewicz* zdanie odrębne również do pkt 2.

Moim zdaniem, dla przyspieszenia tempa rozpatrywania sporów w zakresie *kredytów frankowych* oraz dalszego ujednoczenia standardów orzeczniczych pozwalających na zapewnienie odpowiednio wysokiego poziomu ochrony konsumentów w Polsce, podjęcie uchwały przez Sąd Najwyższy było co najmniej celowe, o ile nie konieczne. Dotyczy to w szczególności czwartej tezy uchwały, gdyż dotychczasowe orzecznictwo SN, wyrażone najpełniej w uchwale tego sądu z dnia 7 maja 2021 r. odwołującej się do koncepcji *bezkuteczności zawieszanej* niedozwolonego postanowienia umownego⁸⁸⁵, częściowo straciło aktualność po wydaniu przez TSUE wyroku w sprawie *mBank*⁸⁸⁶. Jak szeroko opisano we wcześniejszych rozdziałach pracy, Trybunał stwierdził bowiem, wbrew stanowisku SN, że dla stwierdzenia nieważności umowy kredytu indeksowanego/denominowanego nie jest konieczne uzyskanie od kredytobiorcy żadnego oddzielnego, wyraźnego oświadczenia o wyrażeniu zgody na utrzymanie w mocy abuzywnych postanowień lub odmowie jej wyrażenia. Uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN wyklucza interpretację uzależniającą wymagalność roszczeń związanych z *trwałą bezskutecznością* umowy kredytu od złożenia takiego oświadczenia przez konsumenta, powracając do koncepcji tradycyjnego wezwania dłużnika do spełnienia świadczenia bezterminowego podług normy art. 455 KC. Potwierdzony został również wyrażany przez TSUE pogląd, zgodnie z którym w przypadku nieważnej (*trwale bezskutecznej*) umowy o kredyt frankowy, bank nie może żądać żadnych dodatkowych kwot oprócz wypłaconego kredytu, z wyjątkiem odsetek za opóźnienie od dnia postawienia roszczenia banku w stan wymagalności. SN rozszerzył tę zasadę również na kredytobiorcę, co wydaje się w pełni uzasadnione również w przypadku konieczności odwołania się wyłącznie do treści norm prawa krajowego, gdyż w powyższym zakresie przepisy dyrektywy 93/13 nie znajdują zastosowania⁸⁸⁷.

Podsumowując, podjęta uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN jest kolejnym rozstrzygnięciem, które wpisuje się w powstającą na kanwie sporów *frankowych* linię orzeczniczą mającą na celu daleko idącą ochronę konsumentów w ramach polskiego porządku prawnego, zgodną z prezentowanym od wielu lat podejściem TSUE, sprzyjającym co do zasady słabszej stronie umowy. Jednocześnie, rzeczona uchwała –

⁸⁸⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziałach 3.9.2. oraz 3.9.3.

⁸⁸⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.4.

⁸⁸⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.3.

dzięki posiadanemu statusowi zasady prawnej – powinna skutecznie wpłynąć na konieczność zapewnienia *europejskiego* poziomu ochrony polskim konsumentom⁸⁸⁸.

Za celowe uznać jednak należy omówienie poszczególnych zagadnień prawnych sformułowanych przez Pierwszą Prezes SN oraz udzielonych odpowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej SN, które w sposób daleko idący uwzględniają specyficzny, wypracowany przy użyciu wykładni zgodnej, a szeroko opisany już w treści niniejszej pracy charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej* oraz wypracowany w orzecznictwie TSUE sposób postępowania sądu krajowego celem usunięcia skutków dostrzeżonej nieuczciwości warunku umownego, co jest moim zdaniem nad wyraz istotne z praktycznego punktu widzenia, gdyż znakomita większość już wydanych orzeczeń sądów powszechnych oraz SN w zakresie problematyki wadliwości umów *kredytów frankowych* oparta jest właśnie o ustalenie następczej nieważności (nieistnienia) umowy kredytu wobec posłużenia się przez przedsiębiorcę nieuczciwymi postanowieniami umownymi.

Podkreślić jednak należy, iż pomimo faktu, że kwestia charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC nie była wprost przedmiotem żadnego z zagadnień sformułowanych w ramach wniosku Pierwszej Prezes SN, w treści uzasadnienia uchwały skrótowo wskazano, iż „*sposób działania sankcji, określonej w polskim porządku prawnym w art. 385¹ § 1 k.c., odpowiada bezskuteczności zawieszony*”, zaznaczając jednocześnie w dalszej części uzasadnienia, iż sytuacja, w której znajduje się konsument korzystający z dobrodziejstwa omawianej sankcji faktycznie przypomina „*sankcję nieważności bezwzględnej, z tą jednak korzystną dla konsumenta różnicą, że może on swoim oświadczeniem doprowadzić do związania postanowieniem (umową)*”, które to wnioski wskazują na faktyczne rozróżnienie sytuacji prawnej, w jakiej znajdują się strony czynności obarczonej wadą abuzywności od stron czynności kulejącej.

⁸⁸⁸ Zob. <https://www.rp.pl/konsumenci/art40281411-jest-pierwszy-wyrok-ws-frankowiczow-poglosnej-uchwale-sadu-najwyzszego>.

4.5.1 MOŻLIWOŚĆ ZASTĄPIENIA ABUZYWNEGO MECHANIZMU WALORYZACJI.

Na pierwsze sformułowane przez Pierwszą Prezes SN we wniosku z dnia 29 stycznia 2021 r. zagadnienie prawne dotyczące możliwości zastosowania przez sąd krajowy – w razie dostrzeżenia abuzywności warunku umownego – tzw. redukcji utrzymującej skuteczność tego warunku, SN udzielił odpowiedzi o następującej treści:

W razie uznania, że postanowienie umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego odnoszące się do sposobu określania kursu waluty obcej stanowi niedozwolone postanowienie umowne i nie jest wiążące, w obowiązującym stanie prawnym nie można przyjąć, że miejsce tego postanowienia zajmuje inny sposób określenia kursu waluty obcej wynikający z przepisów prawa lub zwyczajów.

Zagadnienie prawne sformułowane przez Pierwszą Prezes SN we wniosku z dnia 29 stycznia 2021 r. jako pierwsze ma bez wątpienia fundamentalne znaczenie dla problematyki wadliwości umów kredytów *frankowych*, w tym zwłaszcza dla kwestii dalszego bytu umowy, w której treści przedsiębiorca posłużył się nieuczciwymi postanowieniami, wiążąc się jednocześnie w sposób bezpośredni z koniecznością dokonania oceny charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* przewidzianej w treści art. 385¹ § 1 KC. Powyższa kwestia powodowała przy tym znaczące rozbieżności, w tym zwłaszcza w starszym orzecznictwie sądów powszechnych oraz SN, którą to problematykę opisano szeroko w rozdziale 3.13.1. Obecnie jednak wydaje się, że zarówno w orzecznictwie, jak i w judykaturze, w zasadzie jednomyślnie wykluczono możliwość pozytywnej ingerencji sądu krajowego w treść obarczonego wadą stosunku prawnego, prawidłowo ograniczając taki zabieg wyłącznie do przeciwdziałania szczególnie niekorzystnych dla konsumenta skutkom upadku umowy w całości, o których mowa wyroku TSUE z dnia 30 kwietnia 2014 r. w sprawie *Kásler*, któremu poświęcono rozdział 3.13.2. Tym niemniej, w dalszym ciągu pojawiają się orzeczenia, w tym również wydawane w ramach samego SN, w których to wskazuje się na możliwość, a czasem nawet konieczność poszukiwania przez sąd krajowy sposobów naprawy abuzywnej umowy *kredytu frankowego*, co – stojąc w oczywistej sprzeczności

z płynącym z orzecznictwa TSUE zakazem takiego postępowania – uzasadniało podjęcie uchwały przez pełen skład Izby Cywilnej w tym zakresie.

4.5.1.1 UZUPEŁNIENIE UMOWY *FRANKOWEJ* JAKO WYJĄTEK W ORZECZNICTWIE SN.

Przykładem orzecznictwa opowiadającego się za możliwością uzupełnienia wadliwej umowy *frankowej* są trzy wyroki z dnia 19 września 2023 r.⁸⁸⁹, w których SN zaprezentował poglądy prawne, które nie sposób pogodzić z treścią normy art. 385¹ § 1 KC wykładanej w zgodzie z treścią przepisów wspólnotowych, w tym zwłaszcza dyrektywy 93/13. W pierwszym z ww. orzeczeń (II CSKP 1627/22) SN przyjął pogląd, zgodnie z którym ustalenie przez sąd krajowy nieuczciwego charakteru mechanizmu waloryzacji zawartego w umowie kredytu, której stroną jest konsument – w przypadku braku obiektywnej możliwości dalszego wykonywania umowy po usunięciu takiego warunku – nie powoduje upadku umowy w całości lecz obliuguje sąd krajowy do poszukiwania odpowiedniego przelicznika i tym samym uzupełnienia powstałej w umowie luki poprzez odwołanie się do przepisów o charakterze dyspozytywnym, przez które to przepisy SN w składzie rozpoznającym omawianą sprawę rozumie również odwołujący się do ustalonych zwyczajów przepis art. 56 KC i to nawet w sytuacji, gdy ustalone zwyczaje nie dotyczą danej dziedziny rynku czy też – *implicite* – danego rodzaju umowy, w tym wypadku umowy kredytu. Nadto, SN opowiedział się za poglądem, zgodnie z którym postanowienie umowne, na podstawie którego kredytodawca jest upoważniony do jednostronnego oznaczenia kursu waluty właściwej do wyliczenia wysokości zobowiązania kredytobiorcy oraz ustalenia wysokości rat kredytu, jest sformułowane jednoznacznie, a tym samym – jako postanowienie określające świadczenia główne stron umowy kredytu – nie powinno w ogóle podlegać ocenie przez pryzmat dyrektywy 93/13.

Przyjmując powyżej wskazany pogląd SN dokonał jednocześnie krytycznej oceny dotychczasowego dorobku orzeczniczego TSUE wypracowanego na kanwie dyrektywy 93/13, w tym zwłaszcza wyroku TSUE wydanego w polskiej sprawie *Dziubak*, wykluczającego *explicite* możliwość uzupełnienia wybrakowanej na skutek wadliwości

⁸⁸⁹ Zob. wyroki SN: z 19.09.2023 r., II CSKP 1627/22, sn.pl; z 19.09.2023 r., II CSKP 1495/22, LEX nr 3609444 oraz z 19.09.2023 r., II CSKP 1110/22, www.sn.pl.

mechanizmu waloryzacyjnego umowy kredytu wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów. SN w składzie rozpoznającym skargę kasacyjną w sprawie II CSKP 1627/22 uznał również, iż przedstawione przez unijny Trybunał w sprawie *Dziubak* wnioski zawarte w punktach 61 i 62 wydanego orzeczenia są wewnątrznie sprzeczne, nie znajdują oparcia w treści przepisów dyrektywy 93/13 i godzą w podstawowe zasady praworządności. Zwrócił nadto uwagę na niedopuszczalną w Jego opinii, *de facto* prawotwórczą działalność TSUE, objawiającą się w tym wypadku m.in. poprzez objęcie zakresem zastosowania wskazanej dyrektywy w głównej mierze postanowień określających świadczenia główne stron, a nie postanowień akcesoryjnych, dla których przyjęto dyrektywę, co według SN prowadzi do „zaniku prawa rozumianego jako zbiór nieuchylonych aktów prawnych” oraz – wbrew założeniom prawodawcy unijnego – do ukształtowania się odmiennych systemów prawa konsumenckiego w poszczególnych państwach członkowskich.

W drugim wyroku z dnia 19 września 2023 r. (II CSKP 1495/22) przedstawiono tożsamy pogląd co do występującego po stronie sądu krajowego obowiązku uwzględnienia na podstawie art. 56 KC również ustalonych zwyczajów, polegającego w opinii SN na konieczności pozytywnej ingerencji sądu w treść stosunku prawnego obciążonego wadą abuzywności poprzez zastąpienie nieuczciwego, umownego mechanizmu ustalenia kursu waluty obcej odwołującego się do wewnętrznych tabel kursowych banku, kursem średnim ogłaszanym przez NBP. W orzeczeniu tym SN wskazał przy tym na brak możliwości wyłączenia stosowania przez sąd krajowy przepisu art. 56 KC w oparciu o odwołujące się do wykładni zgodnej wytyczne orzecznicze TSUE zawarte m.in. w wyroku z dnia 3 października 2019 r., gdyż w opinii SN „tylko Sejm lub Trybunał Konstytucyjny, na podstawie art. 188 pkt 2 Konstytucji RP, mogą wyłączyć stosowanie art. 56 KC do umów, których niektóre postanowienia okazały się abuzywne”.

Podejście zaprezentowane przez SN w ww. orzeczeniach należy ocenić dalece krytycznie. W przypadku stwierdzenia sprzeczności między przepisem prawa krajowego a przepisem dyrektywy, rolą sądu krajowego jest bowiem najpierw podjęcie próby prounijnej wykładni

przepisu prawa krajowego (tj. *wykładni zgodnej*⁸⁹⁰), przy czym jak wyjaśnił dodatkowo SN w wyroku z dnia 19 października 2012 r.⁸⁹¹ „*obowiązek prounijnej wykładni niezgodnego z prawem unijnym przepisu sięga tak daleko, że sąd krajowy może pominąć (nie zastosować) przepis prawa krajowego i w jego miejsce zastosować inny przepis prawa krajowego, który będzie zgodny z dyrektywą lub którego wykładnia taką zgodność pozwoli uzyskać*”. W przypadku omawianych wyroków SN (tj. wydanych w sprawach II CSKP 1627/22 oraz II CSKP 1495/22) odmowa zastosowania przez SN wykładni zgodnej – uwzględniającej cel dyrektywy 93/13, którym jest wysoki poziom ochrony konsumentów na terenie UE oraz wydane w tym zakresie w trybie prejudycjalnym orzecznictwo TSUE – dotyczyła zaś art. 385¹ § 1 i 2 KC wdrożonych właśnie celem transpozycji do krajowego porządku prawnego przepisu art. 6 ust. 1 rzeczony dyrektywy. Wyrażone przez SN stanowisko wiąże się w tym zakresie w sposób nierozzerwalny z wadliwym określeniem charakteru prawnego sankcji z art. 385¹ § 1 KC oraz błędnym ustaleniem przez SN relacji rzeczony sankcji z sankcją nieważności z art. 58 § 1 i 2 KC, sprowadzającym się do uznania, że art. 385¹ § 1 KC nie stanowi *lex specialis* wobec art. 58 KC i tym samym możliwe jest uznanie postanowienia umowy konsumenckiej za „*jednocześnie abuzywne i nieważne*”⁸⁹². Co więcej, w opinii SN dopiero łączne spełnienie przesłanek abuzywności i nieważności danego postanowienia umownego pozwala na ustalenie nieważności całej umowy, zaś wobec wadliwej (niepełnej) transpozycji do prawa polskiego przepisu art. 6 ust. 1 *in fine* dyrektywy 93/13, nawet przy założeniu ustalenia nieuczciwego charakteru warunku umownego brak jest podstaw do przyjęcia – w oparciu o normę art. 385¹ § 1 i 2 KC – że sporna umowa nie wiąże stron w całości.

⁸⁹⁰ Na temat problematyki *wykładni zgodnej* zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.6.

⁸⁹¹ Zob. wyrok SN z 19.10.2012 r., III SK 3/12, OSNP 2013/21-22/269 oraz postanowienie SN z 13.12.2012 r., III SK 23/12, LEX nr 1238116.

⁸⁹² W opinii SN wyrażonej w pisemnych motywach uzasadnienia „*abuzywność w rozumieniu art. 385¹-385³ KC (tj. ukształtowanie praw i obowiązków konsumenta w sposób sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco naruszających jego interesy) należy badać oddzielnie od przesłanek nieważności z art. 58 KC (tj. sprzeczność umowy z ustawą lub zasadami współżycia społecznego albo celu obejścia ustawy), aczkolwiek zazwyczaj postanowienia abuzywne są jednocześnie nieważne*”; por. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109; por. również Chmielowski M., Natura zobowiązania a niedozwolone postanowienia umowne – glosa do uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, Monitor Prawniczy Nr 7/2023, s. 443.

4.5.1.2 ZAKAZ UZUPEŁNIENIA UMOWY JAKO ZASADA W ORZECZNICTWIE TSUE.

Wobec odmiennego charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* z art. 385¹ § 1 KC, również mechanizm usuwania dostrzeżonej wadliwości przez sąd orzekający w sprawie charakteryzuje się dalece odrębną specyfiką względem reżimu nieważności bezwzględnej postanowienia umownego z art. 58 § 1 KC. Rzeczony, odmienny mechanizm usuwania skutków abuzywności wypracowany został w podlegającym ewolucji na przestrzeni ostatnich lat orzecznictwie TSUE i oparty jest na założeniu, że warunek umowny uznany za nieuczciwy należy co do zasady uznać za nigdy nieistniejący, tak by nie wywoływał on skutków wobec konsumenta, a w związku z tym sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru takiego warunku powinno mieć skutek w postaci przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej znajdowałby się on w braku tego warunku, przy jednoczesnym braku możliwości modyfikacji przez sąd treści spornego warunku ani też uzupełnienia powstałej wskutek usunięcia abuzywności luki w umowie⁸⁹³. W zakresie powyższego unijny Trybunał w sposób konsekwentny kwestionuje, poza bardzo wyjątkowymi przypadkami⁸⁹⁴, możliwość pozytywnej ingerencji sądu w stosunek prawny obciążony wadą abuzywności. Przedmiotową kwestię przesądzono już w wyroku z 14 czerwca 2012 r.⁸⁹⁵ dotyczącym sprawy *Banco Español de Crédito*, TSUE wyjaśnił, iż „z brzmienia art. 6 ust.1 dyrektywy 93/13 wynika, że sądy krajowe są zobowiązane wyłącznie do zaniechania stosowania nieuczciwego warunku umownego, aby nie wywierał on obligatoryjnych skutków wobec konsumenta, przy czym nie są one uprawnione do zmiany jego treści. Umowa powinna w zasadzie nadal obowiązywać, bez jakiegokolwiek zmiany innej niż wynikająca z uchylecia nieuczciwych warunków”. Stanowisko takie w orzecznictwie unijnego Trybunału było następnie powtarzane i przypominane wielokrotnie⁸⁹⁶.

⁸⁹³ Zob. wyrok TSUE *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 61 – 62.

⁸⁹⁴ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 80 i nast.

⁸⁹⁵ Zob. wyrok TSUE *Banco Español de Crédito*, pkt 65 oraz przywołane tam starsze orzecznictwo TSUE.

⁸⁹⁶ Zob. chociażby wyroki TSUE: *Asbeek Brussee*, pkt 57; *Unicaja Banco i Caixabank*, pkt 28 a także *Banco Primus*, pkt 71.

Tożsame wnioski płyną również z treści wyroku TSUE z dnia 3 października 2019 r. wydanego w polskiej w sprawie *Dziubak*⁸⁹⁷. Przepisy dyrektywy 93/13 nie dopuszczają bowiem wprowadzenia i stosowania przepisów krajowych, które zezwalałyby sądowi krajowemu przy stwierdzeniu występowania nieuczciwego warunku w umowie zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem na uzupełnienie (naprawę) rzeczonyj umowy poprzez zmianę treści owego warunku, zaś umowa zawarta między przedsiębiorcą a konsumentem „w pozostałej części” będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe „po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków”⁸⁹⁸. Jak podkreśla Trybunał, w takim wypadku do sądu krajowego należy zbadanie, jakie są krajowe przepisy proceduralne mające zastosowanie do rozpatrywanego przezeń sporu i uczynienie wszystkiego, co leży w zakresie jego kompetencji, uwzględniając wszystkie przepisy prawa krajowego i stosując uznane w porządku krajowym metody wykładni, by zapewnić pełną skuteczność art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 i dokonać rozstrzygnięcia zgodnego z realizowanymi przez nią celami⁸⁹⁹.

4.5.1.3 ZAKAZ UZUPEŁNIENIA UMOWY FRANKOWEJ JAKO ZASADA W BIEŻĄCYM ORZECZNICTWIE SN.

W konsekwencji należy zatem wykluczyć – odmiennie do stanowiska zajętego przez SN w wyrokach z dnia 19 września 2023 r. oraz przyjmowanego w starszym orzecznictwie tego Sądu przytoczonym we wniosku Pierwszej Prezes SN⁹⁰⁰ – możliwość zastąpienia przez sąd klauzul abuzywnych rozwiązaniami uczciwymi, np. pochodzącymi z powszechnie obowiązujących przepisów prawa nie mających charakteru przepisu dyspozytywnego w rozumieniu przyjmowanym przez TSUE czy też poprzez odwołanie się do panujących zwyczajów⁹⁰¹. Co istotne, orzecznictwo SN podlegało w tej kwestii

⁸⁹⁷ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 61 – 62.

⁸⁹⁸ Zob. postanowienie TSUE *Pohotovost*, pkt 58 i 64.

⁸⁹⁹ Zob. wyrok TSUE *Dominguez*, pkt 27.

⁹⁰⁰ Zob. wyroki SN: z 15.03.2015 r., IV CSK 362/14, LEX nr 1663827; z 8.09.2016 r., II CSK 750/15, LEX nr 2182659 oraz z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, LEX nr 2308321; z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79 oraz z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543.

⁹⁰¹ Za przepis dyspozytywny w znaczeniu, jakim posługuje się TSUE, można uznać tylko przepis dotyczący konkretnego zagadnienia prawnego, który był „przedmiotem szczególnej analizy prawodawcy w celu określenia równowagi stron”, a zatem nie przepis o charakterze ogólnym, taki jak art. 56 KC, odwołujący do ustalonego zwyczaju, który to zwyczaj nie korzysta z domniemania braku nieuczciwego charakteru (por. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 61).

począwszy od roku 2019 istotnej ewolucji, kiedy to w szeregu orzeczeń dotyczących materii kredytów waloryzowanych kursem waluty obcej *de facto* całkowicie odrzucono możliwości uzupełnienia treści stosunku prawnego przez sąd krajowy, z zastrzeżeniem przypadku opisanego w sprawie *Kásler*⁹⁰², który to przypadek zaczął jednak być prawidłowo rozumiany jako opisujący sytuację wyjątkową, a nie regułę postępowania. I tak w wyroku z dnia 4 kwietnia 2019 r.⁹⁰³ SN przedstawił trafną ocenę, zgodnie z którą *„eliminacja klauzuli indeksacyjnej (...) też nie wymaga zastąpienia nieuczciwego postanowienia umownego innym - możliwe jest funkcjonowanie umowy stron również po wyeliminowaniu z niej klauzuli indeksacyjnej. Do ewentualnego zastąpienia kwestionowanych postanowień umownych innymi, musiałyby dojść jedynie wówczas, gdyby po wyeliminowaniu klauzuli abuzywnej nie było możliwe dalsze obowiązywanie umowy, zaś konsument mógłby zostać narażony na szczególnie niekorzystne konsekwencje, choćby w postaci rozwiązania umowy”*.

Pogląd taki został następnie potwierdzony w szeregu istotnych z punktu widzenia omawianej problematyki orzeczeń SN wydanych również w 2019 r., tj.:

- 1) w wyroku z dnia 9 maja 2019 r.⁹⁰⁴, gdzie uznano wprost, *„że nieuprawnione byłoby zastąpienie przez sąd postanowień niedozwolonych innymi, polegającymi np. na odwołaniu się do kursu walut stosowanego przez Narodowy Bank Polski”*;

⁹⁰² Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 83. Linia orzecznicza zapoczątkowana wyrokiem w sprawie *Kásler* ogranicza możliwość zastosowania przepisów dyspozytywnych w miejsce nieuczciwych warunków umownych wyłącznie do sytuacji, w której upadek umowy może prowadzić do „szczególnie niekorzystnych konsekwencji” dla konsumenta (por. opinia rzecznika generalnego *M. Szpunara* w sprawie *D. V.*). Wskazane stanowisko było następnie wielokrotnie przez Trybunał powtarzane, w tym w wyroku TSUE z 3.10.2019 r. (C-260/19), gdzie potwierdzono, iż możliwość uzupełnienia umowy jest ograniczona do przypadków, w których usunięcie nieuczciwego postanowienia umownego zobowiązywałoby sąd do unieważnienia umowy jako całości, narażając tym samym konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, jak się twierdzi tak, że *„zostałby tym ukarany”*. Trybunał przy tym podkreślił, że wola konsumenta, który uważa, iż stwierdzenie nieważności całej umowy nie jest dla niego niekorzystne, przeważa nad wdrożeniem systemu ochrony, takiego jak zastąpienie nieuczciwego postanowienia i utrzymanie umowy w mocy. Tym samym należy uznać, że dyrektywa 93/13 sprzeciwia się, w przypadku braku wyraźnej woli samego konsumenta, utrzymaniu w mocy nieuczciwych warunków umowy, nawet w sytuacji, gdy w chwili rozstrzygnięcia sporu sąd ocenia takie uzupełnienie umowy jako obiektywnie korzystne dla niego (por. opinia rzecznika generalnego *V. Pitruzzeli* w sprawie *Dziubak*).

⁹⁰³ Zob. wyrok SN z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144.

⁹⁰⁴ Zob. wyrok SN z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299.

- 2) w wyroku z dnia 29 października 2019 r.⁹⁰⁵, w którym – odwołując się do stanowiska wyrażonego przez unijny Trybunał w przytaczanym już wielokrotnie wyroku w sprawie *Dziubak* – dokonując wykładni zgodnej art. 385¹ § 1 i 2 KC wykluczono możliwość uzupełnienia luk w umowie powstałych na skutek usunięcia z niej postanowień nieuczciwych „*wyłącznie na podstawie przepisów krajowych o charakterze ogólnym, przewidujących, że treść czynności prawnej jest uzupełniana przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów, które nie są zatem przepisami o charakterze dyspozytywnym lub przepisami mającymi zastosowanie, jeżeli strony umowy wyrażą na to zgodę*”, zaś zastąpienia nieuczciwego postanowienia umownego wspomnianym przepisem dyspozytywnym albo przepisem „*mającym zastosowanie*” dopuszczono ponownie wyłącznie w odniesieniu do sytuacji potencjalnego narażenia konsumenta na szczególnie szkodliwe skutki, o której mowa w wyroku TSUE w sprawie *Kásler*⁹⁰⁶;
- 3) w wyroku z dnia 7 listopada 2019 r.⁹⁰⁷, w którym SN ponownie wskazał, że „*nie można w sytuacji uznania niedozwolonych postanowień umownych za abuzywne zastępować ich żadnymi innymi*”;
- 4) oraz w wyroku z dnia 27 listopada 2019 r.⁹⁰⁸, w którym dobitnie wskazano, że „*zastąpienie przez sąd klauzul abuzywnych np. kursem średnim waluty obcej z dnia wymagalności roszczenia ogłaszanych przez NBP (wyroki SN z dnia 13 grudnia 2018 r., V CSK 559/17, niepubl. i z dnia 27 .02. 2019 r., II CSK 19/18, niepubl.) należy wykluczyć, jako sprzeczne z celem Dyrektywy 93/13*”, w efekcie zaś „*po wyeliminowaniu z umowy niedozwolonych klauzul umowa będzie wiązała strony bez nieuczciwych postanowień albo dojdzie do tak istotnego jej zniekształcenia, że nie będzie ona mogła być utrzymana, co Sąd meriti powinien ocenić w konkretnych okolicznościach sprawy*”.

Pogląd zbieżny z przedstawionym powyżej SN prezentował następnie wielokrotnie, w tym w kilkudziesięciu judykatach wydanych w samym tylko 2023 r.⁹⁰⁹, stąd też pełny skład

⁹⁰⁵ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64.

⁹⁰⁶ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 83; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.13.2.

⁹⁰⁷ Zob. wyrok SN z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776.

⁹⁰⁸ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

⁹⁰⁹ Zob. chociażby wyroki SN: a 17.03.2022 r., II CSKP 474/22, sn.pl; z 19.05.2022 r., II CSKP 797/22, sn.pl; z 1.06.2022 r., II CSKP 364/22, LEX nr 3357539; z 17.03.2023 r., II CSKP 988/22, sn.pl; z 18.04.2023 r., II CSKP 1511/22, sn.pl; z 30.05.2023 r., II CSKP 1536/22, sn.pl; z 14.06.2023 r., II

Izby Cywilnej SN zasadnie wskazał w uchwale III CZP 25/22 na brak możliwości naprawienia (zastąpienia) abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej przez sąd krajowy, w tym zwłaszcza przy użyciu przepisów o charakterze ogólnym lub utrwalonych zwyczajów, jako zasadę postępowania w przypadku wadliwych klauzul przeliczeniowych, która to zasada mogłaby być wyłączona poprzez zastosowanie regulacji zastępczej wyłącznie w przypadku chęci przeciwdziałania szczególnie niekorzystnym konsekwencjom upadku całej umowy grożącym w chwili zaistnienia sporu jedynie słabszej stronie kontraktu, czyli konsumentowi, a nie przedsiębiorcy, którego interes jest irrelevantny z punktu widzenia charakteru prawnego znajdującej zastosowanie sankcji *bezskuteczności abuzywnej*. Pełny skład Izby Cywilnej SN uznał jednak (trafnie), że „w obowiązującym stanie prawnym” brak jest stosownych przepisów dyspozytywnych umożliwiających sądowi krajowemu dokonanie tego typu zabiegu, co wyartykułowano wprost w treści punktu pierwszego sentencji uchwały.

4.5.1.4 BRAK STOSOWNYCH PRZEPISÓW DYSPOZYTYWNYCH.

Wypada odnotować, że pogląd przemawiający za brakiem możliwości naprawienia (zastąpienia) abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej przez sąd krajowy został wyrażony w większości stanowisk złożonych do sprawy III CZP 25/22 przez wezwane do tego organy państwowe, w tym m.in. przez:

- 1) Rzecznika Praw Obywatelskich, który przy okazji zwrócił uwagę, że *„prawo polskie nie zawiera obecnie jakichkolwiek przepisów, które spełniałyby wytyczne sformułowane przez TSUE w odniesieniu do przepisów krajowych, jakie można wykorzystać do uzupełnienia umowy”*⁹¹⁰;
- 2) Prokuratora Generalnego, który – analogicznie do RPO – podkreślił, że *„o ile dopuszczalne jest w szczególnych przypadkach zastosowanie przepisów*

CSKP 254/22, sn.pl; 22.06.2023 r., II CSKP 1484/22, sn.pl; z 25.07.2023 r., II CSKP 1487/22, sn.pl oraz z 28.07.2023 r., II CSKP 611/22, sn.pl.

⁹¹⁰ Zob. Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich z 25.06.2021 r. do sygn. akt: III CZP 11/21, V.510.66.2021.PF/AWD/MT, www.rpo.gov.pl, s. 32.

*dyspozytywnych w miejsce klauzul abuzywnych, to jednak przepisy takie w polskim prawie nie istnieją*⁹¹¹;

- 3) oraz Rzecznika Finansowego, który również zaznaczył, że *„nie znajduje w prawie polskim przepisów dyspozytywnych, które umożliwiłyby uzupełnienie luki powstałej w wyniku usunięcia abuzywnej klauzuli przeliczeniowej w umowie kredytu indeksowanego albo denominowanego*”⁹¹².

W powyższych stanowiskach trafnie zwrócono zatem uwagę, iż nawet w przypadku przyjęcia dopuszczalności zastąpienia klauzuli abuzywnej stosownym przepisem prawa – co byłoby możliwe wyłącznie w celu utrzymania ważności umowy i ochrony konsumenta przed niekorzystnymi skutkami mogącymi płynąć z upadku umowy w całości – w polskim systemie prawnym nie przewidziano stosownych przepisów dyspozytywnych, zgodnych z wymogami stawianymi w tym zakresie przez unijny Trybunał, które regulują materię związaną z rozliczeniami stron umowy kredytu powiązanej z walutą obcą. W celu uzupełnienia umowy, sąd krajowy może bowiem odwołać się wyłącznie do kategorii przepisów krajowych wyraźnie wyodrębnionych w tym celu przez TSUE, czyli:

- 1) *„przepisów dyspozytywnych*”⁹¹³;
- 2) oraz *„przepisów mających zastosowanie, o ile strony się na to zgodzą*”⁹¹⁴.

Jak wyjaśnił Trybunał, wyróżnienie to opiera się w szczególności na tym, że takie przepisy nie mogą zawierać nieuczciwych warunków i mają odzwierciedlać równowagę, którą prawodawca krajowy starał się ustanowić między całością praw i obowiązków stron określonych umów na wypadek, gdyby strony albo nie odstępowały od standardowej normy ustanowionej przez ustawodawcę krajowego dla danych umów, albo wyraźnie wybrały możliwość zastosowania normy wprowadzonej w tym celu przez ustawodawcę krajowego⁹¹⁵.

⁹¹¹ Zob. Stanowisko Prokuratora Generalnego w sprawie o sygn. akt III CZP 11/21 z 1.04.2021 r., PLK IV Zpc 4.2021, www.zyciebez kredytu.pl, s. 7.

⁹¹² Zob. Stanowisko Rzecznika Finansowego z 29.06.2021 r., WBK.023.1.2021.KAD.MHK, RF/84/2020, www.rf.gov.pl, s. 14.

⁹¹³ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 80.

⁹¹⁴ Zob. wyrok TSUE *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 64.

⁹¹⁵ Zob. wyroki TSUE: *Dziubak*, pkt 59-60; *Abanca Corporación Bancaria*, pkt 59 oraz *Kásler*, pkt 81.

Moim zdaniem należy w pełni podzielić poglądy przedstawione w sprawie III CZP 25/22 przez Prokuratora Generalnego oraz Rzeczników Prawo Obywatelskich i Finansowego, gdyż w polskim porządku prawnym rzeczywiście nie sposób odnaleźć regulacji ustawowych odnoszących się wprost do rozliczeń stron umowy kredytu, umożliwiających zastosowanie do rozliczeń między stronami takiej umowy kursu średniego NBP. Pośród zwolenników poglądu pozwalającego na uzupełnienie wybrakowanej umowy najczęściej przyjmowano bowiem, że wadliwa klauzula waloryzacyjna winna zostać zastąpiona właśnie kursem średnim NBP, a możliwość takiego działania uzasadniana jest na różne sposoby. Jako przepis dyspozytywny, umożliwiający uzupełnienie luki w umowie kredytu indeksowanego albo denominowanego spowodowanej usunięciem abuzywnej klauzuli przeliczeniowej, wskazywano przy tym najczęściej:

- 1) art. 358 § 2 KC⁹¹⁶;
- 2) art. 41 ust. 1 ustawy z 28 kwietnia 1936 r. – Prawo wekslowe⁹¹⁷;
- 3) art. 2 ust. 5 ustawy z 18 grudnia 1998 r. – Prawo dewizowe⁹¹⁸;
- 4) art. 24 ust. 2 i 3 w zw. z art. 32 ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim⁹¹⁹;

⁹¹⁶ Zgodnie z którym „wartość waluty obcej określa się według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski z dnia wymagalności rozszczenia, chyba że ustawa, orzeczenie sądowe lub czynność prawna stanowi inaczej. W razie zwłoki dłużnika wierzyciel może żądać spełnienia świadczenia w walucie polskiej według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski z dnia, w którym zapłata jest dokonana”.

⁹¹⁷ Zgodnie z którym „jeżeli weksel wystawiono na walutę, która nie jest walutą miejsca płatności, sumę wekslową można zapłacić w walucie krajowej podług jej wartości w dniu płatności. Jeżeli dłużnik dopuści się zwłoki, posiadacz może żądać zapłaty sumy wekslowej w walucie krajowej według swego wyboru albo podług jej kursu w dniu płatności, albo podług jej kursu w dniu zapłaty”. Na gruncie powołanego przepisu przyjmuje się zgodnie, że miarodajny jest kurs średni waluty ustalany przez NBP.

⁹¹⁸ W brzmieniu obowiązujący w chwili zawierania umów kredytów *frankowych* w RP (choć tylko w kontekście przeliczenia walut obcych na EURO - Dz. U.160.1063 ze zm.).

⁹¹⁹ Gdyż uznaje się, że w miejsce regulacji abuzywnej mogą wejść normatywne zasady ustalania kursów walut przez NBP określone w art. 24 ust. 2 i 3 ustawy z 29 sierpnia 1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U.2022.2025 t.j.), w myśl których zasady ustalania kursu złotego w stosunku do walut obcych ustala Rada Ministrów w porozumieniu z Radą Polityki Pieniężnej, a Narodowy Bank Polski ogłasza kursy walut, zaś znaki pieniężne emitowane przez NBP były w chwili zawierania umowy prawnymi środkami płatniczymi na obszarze RP, a więc zgodnie z art. 32 ustawy o NBP posiadały w chwili zawarcia umowy „moc umarzania zobowiązań pieniężnych”, nawet jeżeli w umowie wartość kredytu określono w walucie obcej (zob. wyroku SA w Krakowie z 22.06.2020 r., I ACa 1684/17, LEX nr 3044427).

- 5) sporadycznie również wskazywane są inne przepisy dyspozytywne dotyczące odmiennych rodzaju stosunków gospodarczych, niż umowa kredytu⁹²⁰.

Żaden z powyżej wskazanych przepisów nie nadaje się jednak do zabiegu zastąpienia abuzywnego mechanizmu waloryzacyjnej zamieszczonego w umowie kredytu zawartej z konsumentem. Przepisem dyspozytywnym w rozumieniu przyjmowanym przez TSUE nie może być przede wszystkim art. 358 § 2 KC i to z kilku powodów:

- 1) Po pierwsze dlatego, że nie obowiązywał on w dacie zawierania większości spornych umów, a powodem jego wdrożenia – w przeciwieństwie do interwencji węgierskiego prawodawcy mającej miejsce w tym samym okresie⁹²¹ – nie była chęć zmiany sposobu rozliczeń *kredytów frankowych* w drodze ustawowego sanowania istniejących już zobowiązań⁹²².
- 2) Nawet gdyby uznać teoretyczną możliwość zastosowania wskazanego przepisu w zakresie realizacji umowy po dniu 24 stycznia 2009 r., to wciąż nie da się ustalić kursu do obliczania zobowiązań stron sprzed tej daty. Przede wszystkim niemożliwe jest ustalenie wysokości zadłużenia we frankach szwajcarskich w chwili uruchomienia kredytu, ani też ustalenie kursu, zgodnie z którym należałoby ustalić prawidłową wysokość rat kredytu spłaconych do tego czasu.
- 3) Co więcej, przepis ten nie funkcjonuje jako całkowicie samodzielna jednostka redakcyjna, stąd jego rzeczywiste znaczenie należy odczytywać łącznie z art. 358 § 1 KC. Zastosowanie art. 358 § 2 KC w kontekście § 1 tego przepisu jest więc wprost odniesione wyłącznie do przypadków, w których „przedmiotem zobowiązania” jest określona suma pieniężna wyrażona w walucie obcej. Podstawowym założeniem jest więc w tym przypadku obowiązek spełnienia świadczenia bezpośrednio

⁹²⁰ Zob. przepisy wskazane w przypisie 913.

⁹²¹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.3.1.

⁹²² Zgodnie z uzasadnieniem projektu (druk nr 470 z dnia 24 kwietnia 2008 r., s. 4-5) ustawy wprowadzającej przepis art. 358 § 2 KC w brzmieniu aktualnym od dnia 24 stycznia 2009 r., celem projektodawcy wyrażonym wprost było zmniejszenie ryzyka kursowego i zniesienie konieczności uzyskania indywidualnego zezwolenia dewizowego dla każdej transakcji, jako istotnego utrudnienia prowadzenia działalności gospodarczej przez przedsiębiorców, zwłaszcza eksporterów. Miało to doprowadzić zatem do zwiększenia konkurencyjności przedsiębiorców polskich na rynkach zagranicznych, w szczególności na rynku unijnym. Projektodawca nie wspominał natomiast o zamiarze wpłynięcia na zakres praw i obowiązków w umowach już zawartych pomiędzy przedsiębiorcami i konsumentami; zob. również wyrok SN z 25.05.2022 r., II CSKP 650/22, OSNC-ZD 2022/4/48.

w walucie obcej, natomiast art. 358 § 1 KC przewiduje dla dłużnika upoważnienie przemienne zezwalające na spełnienie świadczenia także w walucie polskiej – w przypadku umowy kredytu indeksowanej (lub denominowanej) kursem CHF sytuacja jest zaś zupełnie inna, gdyż spełnienie przez bank świadczenia w walucie obcej było od samego początku wykluczone, a kwota kredytu mogła zostać wypłacona wyłącznie w złotych polskich⁹²³.

- 4) Nadto, art. 358 § 2 KC jest w mojej opinii przykładem przepisu krajowego o charakterze *ogólnym* (niedotyczącym zobowiązań o konkretnym, nazwanym charakterze), o którym wspomina TSUE w wyroku w sprawie *Dziubak*⁹²⁴, a nie przepisem *dyspozytywnym*, dedykowanym konkretnie umowom kredytu.

Analogicznie ocenić należy powyżej wskazane przepisy prawa wekslowego, które po pierwsze nie odnoszą się wprost do stosowania kursu średniego ogłaszanego przez NBP, a po drugie nie dotyczą przeliczeń walutowych w kredycie, lecz obrotu weksłami.

Jako kluczowy argument za nieistnieniem stosownych regulacji jawi się jednak fakt, iż polski prawodawca – chcąc przesądzić, aby zasadą lub przynajmniej domyślnym modelem postępowania w danej gałęzi życia czy gospodarki było stosowanie kursu średniego NBP – tworzy jednoznaczną podstawę prawną polegającą na odesłaniu do ww. kursu każdorazowo tam, gdzie należy stosować ten wskaźnik⁹²⁵. Skoro przy okazji kredytów

⁹²³ Zob. wyroki SN: z 18.10.2023 r., II CSKP 122/23, LEX nr 3616255 oraz 8.11.2023 r., II CSKP 2099/22, LEX nr 3623667.

⁹²⁴ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 61.

⁹²⁵ Proszę zwrócić uwagę na tego typu odesłania do kursu średniego NBP zawarte wprost m. in. w następujących przepisach polskiego prawa:

- 1) art. 6 ust. 3 ustawy z 23 marca 2017 r. o kredycie hipotecznym oraz o nadzorze nad pośrednikami kredytu hipotecznego i agentami (Dz.U.2022.2245 t.j.);
- 2) art. 35 ust. 6 ustawy z 5 sierpnia 2015 r. o pracy na morzu (Dz.U.2023.2257 t.j.);
- 3) art. 31a ustawy z 11 marca 2004 r. o podatku od towarów i usług (Dz.U.2023.1570 t.j.);
- 4) art. 137a ustawy z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz.U.2023.2488 t.j.);
- 5) art. 46 ust. 2 ustawy z 19 sierpnia 2011 r. o usługach płatniczych (Dz.U.2024.30 t.j.);
- 6) art. 3 ust. 2 i art. 30 ust. 1 ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U.2023.120 t.j.);
- 7) art. 251 ustawy z 28 lutego 2003 r. Prawo upadłościowe (Dz.U.2022.1520 t.j.);
- 8) art. 4a ustawy z 29 lipca 2005 r. o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych (Dz.U.2022.2554 t.j.);
- 9) art. 83 ust. 1 ustawy z 15 maja 2015 r. Prawo restrukturyzacyjne (Dz.U.2022.2309 t.j.);
- 10) art. 104 ust. 12 ustawy z 6 grudnia 2008 r. o podatku akcyzowym (Dz.U.2023.1542 t.j.);

waloryzowanych tego nie uczyniono (i to nawet uchwalając dedykowaną kredytom frankowym tzw. ustawę *antyspreadową* w roku 2011⁹²⁶), to należy domniemywać, że stosowanie kursu średniego NBP w ramach rozliczeń umów kredytu waloryzowanego nie było intencją polskiego prawodawcy. Co więcej, wprowadzenie ustawy *antyspreadowej* powinno tym bardziej prowadzić do zbieżnych wniosków, gdyż regulacją tą dodano przepis art. 69 ust. 4 Prawa bankowego, zgodnie z którym umowa o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska powinna zawierać szczegółowe zasady określania sposobów i terminów ustalania kursów wymiany walut, nie wspominając jednocześnie w żadnym fragmencie ww. aktu prawnego, że właściwym modelem postępowania powinno być stosowanie kursu średniego NBP.

4.5.1.5 BRAK UCZCIWYCH ZWYCZAJÓW.

W odniesieniu do kwestii zastąpienia klauzuli abuzywnej utrwalonym zwyczajem mającym zastosowanie w analogicznych stanach faktycznych – pomijając fakt wykluczenia takiej możliwości *explicite* przez TSUE w dotyczącym polskiej umowy kredytu *frankowego* wyroku wydanym w sprawie *Dziubak*⁹²⁷ – rozwiązanie takie nie jest możliwe w tym wypadku również ze względu na brak istnienia zwyczaju polegającego na ustalaniu w ramach umów kredytu wartości waluty obcej według kursu średniego ogłaszanego przez Narodowy Bank Polski, na co trafnie zwrócił uwagę Rzecznik Finansowy w swoim stanowisku przedłożonym w sprawie III CZP 25/22⁹²⁸. W okresie obowiązywania art. 385¹ § 1 KC w obecnym jego brzmieniu⁹²⁹, a zatem przez okres

11) art. 12 ust. 2 ustawy z 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U.2023.2805 t.j.);

12) art. 5 ustawy z dnia 16 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów (Dz.U.2023.1689 t.j.);

13) art. 8 ust. 1 pkt 5) ustawy z 16 grudnia 2005 r. o Funduszu Kolejowym (Dz.U.2023.21 t.j.);

14) art. 6 ustawy z 12 maja 2011 r. o kredycie konsumenckim (Dz.U.2023.1028 t.j.);

15) art. 24 ust. 2 ustawy z 10 czerwca 2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U.2022.2253 t.j.);

16) art. 2 ust. 3 ustawy z 27 lipca 2002 r. Prawo dewizowe (Dz.U.2022.309 t.j.).

⁹²⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.3.2.;

⁹²⁷ Zob. wyrok TSUE *Dziubak*, pkt 62.

⁹²⁸ Zob. Stanowisko Rzecznika Finansowego z 29.06.2021 r., WBK.023.1.2021.KAD.MHK, RF/84/2020, www.rf.gov.pl, s. 9.

⁹²⁹ Tj. od 1.07.2000 r., czyli wejścia w życie Ustawy z 2.03.2000 r. o ochronie niektórych praw konsumentów oraz o odpowiedzialności za szkodę wyrządzoną przez produkt niebezpieczny, implementującej postanowienia dyrektywy 93/13 m.in. poprzez uzupełnienie przepisów KC o regulacje zawarte właśnie w art. 385¹ – 385⁴ KC.

ostatnich dwudziestu czterech lat, w stosunkach pomiędzy kredytodawcami i kredytobiorcami nigdy nie istniała powszechna praktyka stosowania średniego kursu ogłaszanego przez NBP jako podstawy dokonywania wzajemnych rozliczeń, w tym zwłaszcza w przypadku zaciągania zobowiązania kredytowego nominowanego do waluty obcej. Jak zauważył Rzecznik Finansowy w swoim stanowisku, stałą praktyką, wynikającą z treści umownych postanowień często wciąż obowiązujących umów kredytowych, było stosowanie kursu kupna i kursu sprzedaży walut, ustalanych jednostronnie przez danego kredytodawcę, a liczba umów odwołujących się w zakresie przeliczeń do kursu średniego NBP była wręcz marginalna⁹³⁰. Bez wątplenia zwyczaj taki nie został również ustalony w drodze realizacji orzeczeń sądów powszechnych, nakazujących uzupełnienie luki spowodowanej usunięciem klauzul przeliczeniowych przez zastosowanie kursu średniego ogłaszanego przez NBP, gdyż ilość tego typu orzeczeń w odniesieniu do liczby wyroków stwierdzających nieważność umowy kredytu *frankowego* jest również marginalna.

4.5.1.6 PODSUMOWANIE ZAGADNIENIA PIERWSZEGO.

Reasumując, przedstawione przez pełen skład Izby Cywilnej SN rozstrzygnięcie pierwszego zagadnienia prawnego sformułowanego we wniosku Pierwszej Prezes SN należy uznać za w pełni trafne. SN potwierdził, iż w przypadku klauzul waloryzacyjnych obarczonych wadą abuzywności ingerencja sądu krajowego w treść nawiązanego pomiędzy konsumentem i przedsiębiorcą stosunku prawnego może mieć wyłącznie charakter negatywny, co tyczy się jednak wyłącznie przypadków, kiedy konsument chce skorzystać z ochrony płynącej z faktu braku związania warunkiem nieuczciwym⁹³¹.

⁹³⁰ Co istotne, sytuacja wyglądała analogicznie w przypadku zobowiązań denominowanych do innych walut, niż CHF, takich jak np. EUR czy USD. W przypadku tego typu umów również nie posługiwano się powszechnie kursem średnim NBP jako właściwym do przeliczeń walutowych.

⁹³¹ W przypadku bowiem, gdyby konsument chciał utrzymać wadliwą umowę w mocy, nie wydaje się, aby zastosowanie jakiejś formy regulacji zastępczej przez sąd krajowy było całkowicie wykluczone w oparciu o treść punktu pierwszego uchwały PSICSN z 25.04.2024 r., choć odnotować należy, iż z punktu widzenia praktyki powstałej na kanwie sporów dotyczących kredytów *frankowych* tego typu sytuacje są marginalne lub wręcz w ogóle nie występują, co zresztą zaznaczono w treści omawianej uchwały.

4.5.2 DALSZE LOSY UMOWY KREDYTU *FRANKOWEGO* PO STWIERDZENIU ABUZYWNOŚCI KLAUZULI WALORYZACYJNEJ.

Wobec odrzucenia w ramach zagadnienia pierwszego możliwości uzupełniania przez sąd krajowy umowy *kredytu frankowego* obarczonej wadą abuzywności w zakresie zastosowanego mechanizmu waloryzacyjnego, na drugie i trzecie sformułowane przez Pierwszą Prezes SN we wniosku z dnia 29 stycznia 2021 r. zagadnienia prawne dotyczące możliwości dalszego obowiązywania umów kredytów *indeksowanych* i *denominowanych* w razie niemożności ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej, SN zasadnie udzielił odpowiedzi łącznej o następującej treści:

W razie niemożliwości ustalenia wiążącego strony kursu waluty obcej w umowie kredytu indeksowanego lub denominowanego umowa nie wiąże także w pozostałym zakresie.

4.5.2.1 MOŻLIWE ROZSTRZYGNĘCIA.

Analogicznie do problematyki związanej z możliwością uzupełnienia luk powstałych na skutek usunięcia abuzywności w umowie kredytu *frankowego* przez sąd krajowy, również w przypadku podejścia do możliwości dalszego funkcjonowania tego typu zobowiązań umownych po wyłączeniu z nich warunków nieuczciwych należy odnotować istotną ewolucję stanowiska wyrażanego w tym przedmiocie zarówno przez sądy powszechne, jak i w ramach samego SN. Pamiętać przy tym należy – co omówiono w rozdziale 3.13.1. – że co do zasady abuzywność niektórych postanowień umownych zawieranych z udziałem konsumentów nie oznacza, że cała umowa musi okazać się bezskuteczna (nieważna). Decydującym parametrem jest charakter klauzuli obarczonej wadą abuzywności w kontekście jej znaczenia dla całej umowy. Jeżeli bez wadliwej klauzuli nie da się ustalić kluczowych praw i obowiązków stron umowy lub też, gdy na skutek wyłączenia klauzuli abuzywnej dojdzie do deformacji umowy wpływającej na zmianę jej charakteru prawnego lub celu jej zawarcia, wówczas cała umowa dzieli los wadliwej klauzuli i według nomenklatury stosowanej przez SN:

- 1) w uchwale III CZP 6/21 – staje się *trwale bezskuteczna*;
- 2) w uchwale III CZP 40/22 – *upada w całości*;

- 3) zaś w omawianej w tym rozdziale uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r. (III CZP 25/22) – *nie wiąże także w pozostałym zakresie oraz nie może pozostawać w mocy*

W starszym orzecznictwie rozwiązania polegające na utrzymaniu przez sąd obowiązywania umowy po usunięciu z niej wadliwej klauzuli były przyjmowane również w odniesieniu do kredytów *frankowych*, przy czym zdecydowanie częściej stosowane były w postaci utrzymywania w mocy kredytów indeksowanych⁹³² jako kredytów czysto złotych już bez akcesoryjnej klauzuli waloryzacyjnej, oprocentowanych w dalszym ciągu w sposób, w jaki pierwotnie oprocentowano zobowiązanie kredytowe wobec posłużenia się konstrukcją waloryzacji pieniężnej⁹³³. Tego typu zabieg potocznie określany jest jako *odfrankowanie umowy kredytu frankowego*.

W przypadku umów kredytów denominowanych pojawiały się zaś poglądy, zgodnie z którymi umowa kredytu denominowanego jest możliwa do utrzymania z pominięciem klauzul waloryzacyjnych i bez jakiegokolwiek uzupełnienia, jako umowa kredytu walutowego⁹³⁴. Począwszy od roku 2019 r. doszło jednak do istotnej zmiany linii orzeczniczej zarówno sądów powszechnych, jak i SN co spowodowało, że zdecydowana większość składów orzekających stwierdza obecnie nieważność tego typu umów ze względu na brak obiektywnej możliwości dalszego funkcjonowania po ustaleniu abuzywności klauzuli waloryzacyjnej. Wszystkie teoretycznie możliwe modele postępowania sądu krajowego, które omówiono oddzielnie w kolejnych rozdziałach pracy, obrazuje zamieszczona poniżej grafika⁹³⁵.

⁹³² Na temat definicji pojęć kredytu indeksowanego i denominowanego zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.2.2.

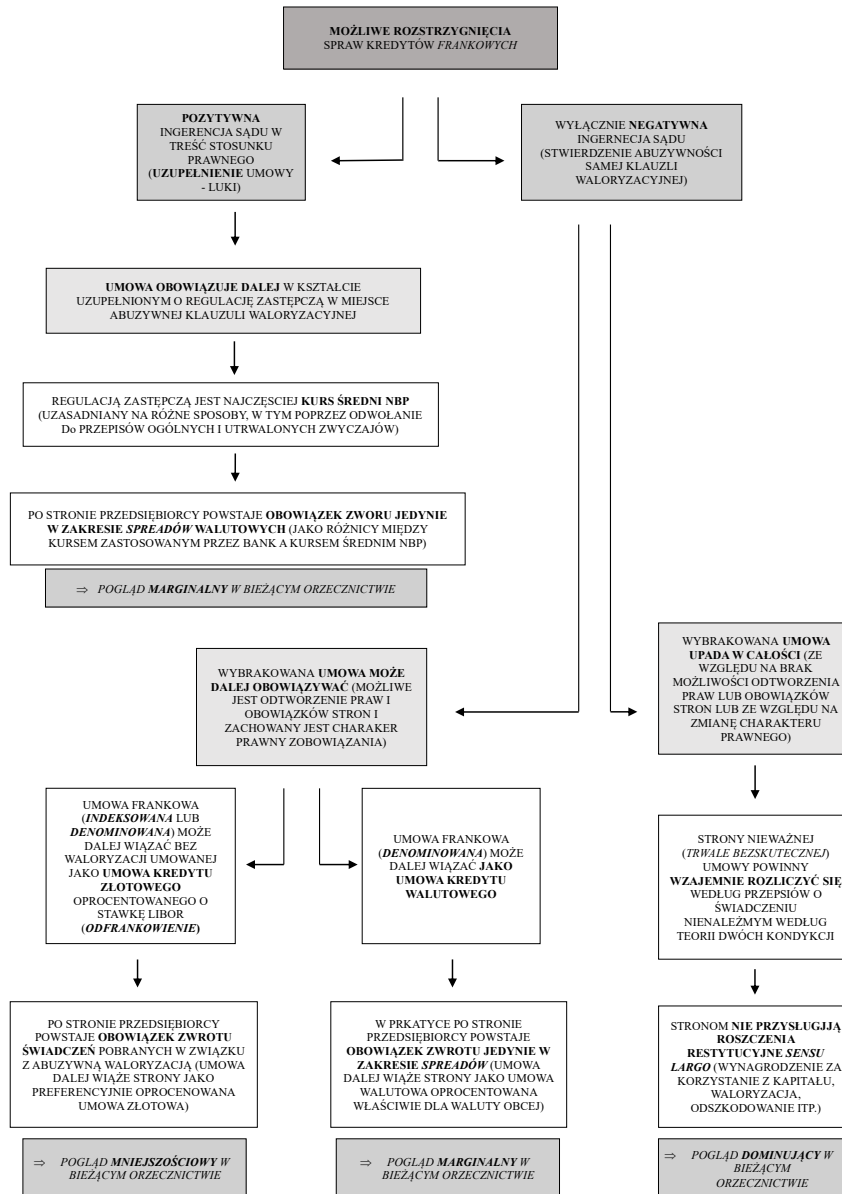
⁹³³ Tj. najczęściej w oparciu o stawkę LIBOR (aktualnie SARON); należy jednak podkreślić, iż z punktu widzenia praktycznego skala orzeczeń uznających możliwość dalszego funkcjonowania umowy kredytu *frankowego* po wyłączeniu abuzywnych warunków waloryzacyjnych w rzeczywistości wydaje się pomijalna (z praktyki własnej wynika, iż spośród przebadanych 1821 orzeczeń sądów powszechnych pierwszej instancji zaledwie w 19 sprawach posłużono się omawianym podejściem – *vide* raport z badań orzecznictwa sądowego, s. 495).

⁹³⁴ Zob. wyrok SA w Warszawie z 16.12.2019 r., I ACa 65/19, LEX nr 2769888; zob. także wyrok SN z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016/11/134.

⁹³⁵ Jak zauważył SN w uchwale z 13.01.2022 r. (III CZP 61/22, LEX nr 3303277) „w wyroku z 25.11.2020 r. w sprawie *Banca B. (C-269/19) Trybunał Sprawiedliwości wyjaśnił, jakie rozstrzygnięcia może podjąć sąd krajowy w stosunku do umowy konsumenckiej, gdy stwierdzi niedozwolony charakter zawartej w niej klauzuli. Po pierwsze może stwierdzić bezskuteczność klauzuli zawartej w umowie* 344

Rys. 8.

Schemat przedstawiający możliwe rozstrzygnięcia w sprawach kredytów frankowych.

konsumenckiej, utrzymując umowę w pozostałym zakresie (jest to rozwiązanie preferowane w art. 6 ust. 1 dyrektywy, która wymaga utrzymania ważności umowy tak długo, jak długo może ona nadal wiązać strony bez zawartej w niej klauzuli abuzywnej); po drugie, w razie stwierdzenia abuzywności klauzuli sąd ma obowiązek utrzymać ją w mocy wówczas, gdy konsument sprzeciwi się uznaniu jej za bezskuteczną; po trzecie w razie stwierdzenia, że umowa nie może nadal wiązać konsumenta, sąd ma obowiązek orzec o jej nieważności (może to mieć miejsce przede wszystkim wówczas, gdy umowa nie zawiera jednego z postanowień istotnych dla jej funkcjonowania); po czwarte jeżeli nieważność umowy prowadziłaby do następstw niekorzystnych dla konsumenta, sąd powinien poszukiwać możliwości wypełnienia luki w umowie korzystając z normy dyspozytywnej prawa krajowego; po piąte nawet w sytuacji oznaczonej jako pierwsza lub czwarta, sąd ma obowiązek orzec o nieważności umowy wówczas, gdy konsument wyrazi wolę, aby została ona unieważniona”.

4.5.2.2 KREDYT FRANKOWY INDEKSOWANY I DENOMINOWANY.

Redakcja wniosku Pierwszej Prezes SN wskazuje, iż problematyka dalszego losu umowy *kredytu frankowego* po stwierdzeniu przez sąd krajowy nieuczciwego charakteru warunku odnoszącego się do sposobu określania kursu waluty obcej może być zależna od ustalenia, czy mamy do czynienia z kredytem indeksowanym do takiej waluty, czy też w takiej walucie denominowanym. Dla każdego z ww. typów umowy sformułowano bowiem dwa odrębne zagadnienia prawne (drugie i trzecie), pomimo że w prawie polskim brak jest legalnych definicji wskazanych powyżej rodzajów zobowiązań kredytowych⁹³⁶. Należy jednak uznać, że zwyczajowo wyróżnia się właśnie:

- 1) umowę o kredyt *frankowy denominowany* – który jest kredytem złotowym, lecz w którym wysokość kwoty w złotych polskich, która miała być postawiona do dyspozycji kredytobiorcy została określona jako iloczyn kwoty franków szwajcarskich i kursu wymiany PLN/CHF obowiązującego w danym banku w dacie uruchomienia kredytu lub jego poszczególnych transzy; w kredycie takim zawarta jest zatem klauzula *denominacyjna*, która określa w jaki sposób wskazana w umowie kwota franków szwajcarskich winna zostać przeliczona na walutę polską (w której musiało nastąpić uruchomienie kredytu) oraz w jaki sposób wpłaty dokonywane przez kredytobiorcę w złotych polskich miały pomniejszać saldo kredytowe wyrażone w walucie obcej;
- 2) oraz umowę o kredyt *frankowy indeksowany* – który jest kredytem złotowym, w którym kwota kredytu została od razu w umowie wskazana w złotych polskich, a do którego niejako *dłożono* akcesoryjną klauzulę waloryzacyjną polegającą na przeliczeniu kwoty faktycznie wypłaconych złotych na franki szwajcarskie i zapisaniu zadłużenia kredytobiorcy w księgach bankowych właśnie w walucie obcej.

Definicji wskazanych powyżej pojęć podjęto się nadto wielokrotnie w doktrynie i judykaturze. SN w uzasadnieniu wyroku z dnia 7 listopada 2019 r.⁹³⁷ wytłumaczył, iż

⁹³⁶ Po nowelizacji dokonanej tzw. ustawą *antyspreadową* z 2011 r. pojęcia te pojawiają się w treści art. 69 ust. 2 pkt 4a Prawa bankowego (zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.15.3.2.).

⁹³⁷ Zob. wyrok SN z 7.11.2019 r., IV CSK 13/19, LEX nr 2741776; zob. także wyrok SN z 30.09.2020 r., I CSK 556/18, LEX nr 3126114; odmienne pod względem stosowanej nomenklatury rozróżnienie

z punktu widzenia polskiego systemu prawnego można wyróżnić trzy rodzaje kredytów, w których występuje (w różnych rolach) waluta obca: indeksowany, denominowany i walutowy. Jednak tylko w tym ostatnim wypadku roszczenie kredytobiorcy w stosunku do kredytodawcy jest wyrażone w walucie obcej, tj. kredytobiorca może żądać od kredytodawcy wypłaty kwoty kredytu w walucie obcej. W dwóch pozostałych wypadkach żądanie kredytobiorcy w stosunku do kredytodawcy w zakresie spełnienia świadczenia (czyli wypłaty kwoty kredytu) dotyczy wyłącznie waluty krajowej. Stąd też w mojej opinii zróżnicowanie problematyki dalszego buty umowy *kredytu frankowego* – ze względu na rozróżnienie zobowiązania indeksowanego do CHF czy też denominowanego w tej walucie – wydaje się zbędne, gdyż w obydwu wskazanych przypadkach będziemy mieć do czynienia z tożsamymi skutkami płynącymi ze stwierdzenia nieuczciwego charakteru klauzuli waloryzacyjnej zawartej w każdym z ww. typów umów kredytowych. Taki sam bowiem skutek dla konsumentów rodzi posłużenie się przez przedsiębiorcę niedozwolonymi postanowieniami umownymi dotyczącymi waloryzacji kwoty kapitału kredytowego zarówno w przypadku zobowiązania indeksowanego, jak i denominowanego do waluty obcej. Należy bowiem odnotować, iż w umowach o kredyt denominowany wprawdzie kwotę kredytu określano poprzez wskazanie jej bezpośrednio w walucie obcej, lecz wszystkie świadczenia wynikające z rzeczonyj umowy następować miały w walucie

przedstawiono

w opublikowanym w 2019 r. Raporcie Biura Studiów i Analiz SN, wskazując, iż co do zasady występują następujące rodzaje kredytów: (1) kredyt indeksowany, czyli kredyt złotówkowy z klauzulą waloryzacyjną;

(2) kredyt denominowany walutą obcą, w którym obydwie strony spełniały od chwili zawarcia umowy świadczenia z niej wynikające wyłącznie w walucie obcej – jest to zatem kredyt, w którym bank postawił do dyspozycji kredytobiorcy kwotę kredytu w walucie obcej, złotówki nigdzie się nie pojawiały; według BSiASN jest to zatem kredyt „czysto walutowy” i w opinii BSiASN tylko ten rodzaj kredytu zawierał klauzulę „denominacyjną”; jednocześnie według BSiASN takich kredytów w Polsce właściwie nie było oraz (3) kredyt denominowany walutą obcą „jedynie z nazwy”, w którym świadczenia następowały jednak w walucie polskiej; w tym zakresie według BSiASN kredyt taki nie różni się niczym od kredytu indeksowanego, cele tego kredytu były takie same jak cele kredytu indeksowanego, czyli uzależnienie kwoty wypłaconych złotych od innego miernika wartości; wg BSiASN kredyt taki winien być traktowany tak samo jak kredyt indeksowany; nadto według BSiASN kredyt ten – pomimo mylącej nazwy – nie zawierał klauzuli denominacyjnej tylko klauzulę indeksacyjną, ale sformułowaną w odwrotną stronę, co skwitowano w Raporcie poprzez stwierdzenie, iż „w przypadku kredytu denominowanego jego wartość od początku była wyrażona w walucie obcej, jednak służyło to jedynie ukryciu etapu ustalania tej wysokości [kredytu] na podstawie kwoty kredytu w walucie polskiej, gdyż środki stawiano kredytobiorcy do dyspozycji w walucie polskiej, a także spłacał on raty według takiego samego mechanizmu, jak przy kredycie indeksowanym” (zob. Studia i Analizy SN, Materiały Naukowe, Tom VII, Kredyty walutowe. Węzłowe zagadnienia, Warszawa 2019, www.sn.pl).

polskiej. Na podstawie postanowień takiej umowy po stronie kredytobiorców nie istniała zatem możliwość skonstruowania roszczenia do banku o wypłatę kredytu w walucie denominacji, zaś bez wątplenia to roszczenie przysługujące wierzycielowi determinuje charakter umowy⁹³⁸. Prezes UOKiK trafnie uznał, że kredyt denominowany jest rodzajem kredytu, w którym kwota kredytu jedynie pozornie wyrażona jest w walucie obcej, lecz w rzeczywistości banki zobowiązane były do wypłaty wyłącznie świadczenia w walucie polskiej⁹³⁹. Uznać zatem należy, iż zarówno *kredyt frankowy* indeksowany jak i denominowany jest kredytem udzielonym w złotych polskich, gdyż tylko w takim kredycie możliwe jest zastosowanie mechanizmu indeksacji czy denominacji. Nie miałyby sensu prawnego, ani ekonomicznego, indeksowanie kredytu w określonej walucie do tej samej waluty⁹⁴⁰.

U podłoża przedstawienia zagadnienia dotyczącego dalszych losów umowy oddzielne dla kredytów indeksowanych kursem CHF i oddzielnie dla kredytów denominowanych do tej waluty – jak wynika z treści wniosku Pierwszej Prezes SN z dnia 29 stycznia 2021 r. – leży właśnie założenie, zgodnie z którym w kredycie denominowanym *„wysokość kredytu jest wyraźnie wskazana w walucie obcej (dopiero spełnienie świadczenia następuje w walucie polskiej). Zatem po wyeliminowaniu klauzuli denominacyjnej z umowy, odmiennie niż w przypadku kredytów indeksowanych, można twierdzić, że umowa nie ustala w ogóle wysokości kredytu i brak jest możliwości dokonania tego ustalenia. Inaczej jest w przypadku kredytów indeksowanych, gdzie wysokość kredytu wskazywana jest w walucie polskiej, a dopiero w momencie spełniania świadczenia wysokość ta ustalana jest według właściwego kursu w walucie obcej”*.

⁹³⁸ Częściowo odmienne zdanie wyraził SN w wyroku 25.10.2023 r. (II CSKP 1512/22, www.sn.pl) zaznaczając, iż w Jego opinii *„w tym świetle jako in abstracto zbyt kategorię, a in concreto co najmniej przedwczesną, należy uznać tezę Sądu drugiej instancji, że tzw. kredyty denominowane lub indeksowane do kursu waluty obcej są kredytami w walucie polskiej, w związku z czym bank nie może żądać spłaty bezpośrednio w walucie obcej”*.

⁹³⁹ Zob. Raport Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów dotyczący spreadów, Warszawa 2009 r., s. 6; zob. także Raport Rzecznika Finansowego, Analiza prawna wybranych postanowień umownych stosowanych przez banki w umowach kredytów indeksowanych do waluty obcej lub denominowanych w walucie obcej zawieranych z konsumentami, Warszawa 2016 r., s. 8-9.

⁹⁴⁰ Zob. wyrok SO w Warszawie z 22.02.2019 r., XXIV C 924/16, orzeczenia.ms.gov.pl; stanowisko, zgodnie z którym kredyt denominowany jest kredytem udzielonym w złotych polskich zostało wielokrotnie podzielone w orzecznictwie SN, w tym np. w wyroku z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64.

Moim zdaniem rozróżnianie charakteru prawnego kredytu indeksowanego i denominowanego nie jest prawidłowe, czego potwierdzeniem są aktualnie masowo zapadające, tożsame rozstrzygnięcia zarówno sądów powszechnych dotyczące obydwu rodzajów zobowiązań. Nie sposób zgodzić się bowiem ze stwierdzeniem, że kredyt denominowany, wobec bezpośredniego wyrażenia kwoty kredytu w walucie obcej (pomimo braku możliwości otrzymania przez kredytobiorcę tak wskazanej kwoty), a także oprocentowania stawką referencyjną właściwą dla walut obcych⁹⁴¹, stanowi przykład zobowiązania walutowego. Mechanizm pozwalający na utrzymanie w mocy kredytu denominowanego poprzez pozostawienie obowiązku zapłaty rat kapitałowo-odsetkowych wyrażonych bezpośrednio w walucie denominacji lub też poprzez ich przeliczenie według średniego kursu NBP będzie w istocie stanowić przekształcenie – w celu utrzymania ważności zobowiązania – umowy kredytu denominowanego we franku szwajcarskim w umowę kredytu walutowego udzielonego w tej walucie, a skoro sąd krajowy nie jest uprawniony do uzupełniania umowy treścią niezgodną przez strony, choćby zmierzała do wyrównania ich pozycji na gruncie łączącego je stosunku prawnego, tym bardziej nie jest uprawniony do tego, by umowę tę przekształcić w inny rodzaj umowy⁹⁴².

Również w literaturze przedmiotu wskazuje się, że z uwagi na wspólne cechy i ten sam sens gospodarczy, umowy kredytu indeksowane do waluty obcej i umowy denominowane w takiej walucie lecz wykonywane w walucie polskiej powinny być traktowane w sposób jednolity⁹⁴³. W podobny zresztą sposób umowy o kredyt indeksowany i denominowany są traktowane w jakże licznych już orzeczeniach sądów powszechnych, w którym wskazuje się, że w obydwu omawianych typach umowy kredytu obca waluta pełni jedynie charakter waloryzacyjny⁹⁴⁴.

⁹⁴¹ Początkowo stawką LIBOR, obecnie zastąpioną stawką SARON

⁹⁴² Zob. wyrok SN z 13.05.2022 r., II CSKP 405/22, LEX nr 3350096.

⁹⁴³ Zob. *Ostałowski J.*, Zaniechanie informacyjne banku jako podstawa roszczeń konsumenta dotyczących umowy kredytu denominowanego we franku szwajcarskim, *Przegląd Prawa Handlowego* nr 4/2018, s. 28; zob. także *Krajewski D.*, Charakter prawny typowej umowy o kredyt denominowany do waluty innej niż waluta polska. Część II, *Monitor Prawniczy* nr 22/2017, s. 1220-1225 oraz *Szymański M.*, Abuzyność klauzuli indeksacyjnej umowy kredytu bankowego – glosa – III C 1073/14, *Monitor Prawniczy* nr 2/2017, s. 103.

⁹⁴⁴ Zob. chociażby wyrok SA w Białymstoku z 17.01.2018 r., I ACa 674/17, LEX nr 2446523 czy wyrok SA w Warszawie z 9.11.2017 r., I ACa 1388/16, LEX nr 2445239, w którym to orzeczeniu wskazano wprost, że w przypadku zaciągnięcia zobowiązania w walucie obcej z równoczesnym zastrzeżeniem, że wypłata i spłata kredytu (pożyczki) będzie dokonywana w pieniądzu krajowym, „*obca waluta ma wówczas tylko charakter waloryzacyjny*”.

Za nad wyraz trafny w kontekście powyższych rozważań należy uznać pogląd wyrażony w wyroku SA w Białymstoku z dnia 17 stycznia 2018 r., zgodnie z którym „o tym, w jakiej walucie jest kredyt decyduje waluta, w jakiej na podstawie umowy bank wypłacił środki pieniężne; kredytem jest przekazana kredytobiorcy kwota środków pieniężnych. Umowa o kredyt w złotych, denominowany do kursu waluty obcej, charakteryzuje się właśnie tym, że bank zobowiązuje się oddać do dyspozycji kredytobiorcy kwotę w złotych, stanowiącą równowartość wskazanej w umowie ilości waluty obcej, przedmiotem świadczenia jest kwota w złotych i tylko taką może otrzymać kredytobiorca”.

Nie ma zatem żadnych podstaw prawnych do przyjęcia, że przy umowie kredytu denominowanego uprawnienie banku do żądania – w przypadku przesądzenia nieuczciwego charakteru klauzuli przeliczeniowej służącej do przeliczania świadczeń z CHF na PLN – spłaty rat kredytu w walucie obcej miałyby wynikać z jakkolwiek rozumianej „istoty” umowy o kredyt denominowany lub z samego faktu przywołania w treści tej umowy waluty CHF, która występuje w niej wyłącznie jako miernik wartości świadczenia. Istota kredytu denominowanego polega bowiem właśnie na spełnianiu świadczeń w walucie polskiej, a nie walucie denominacji. Dodać należy, że także obowiązujący obecnie przepis art. 69 ust. 3 Prawa bankowego przewiduje jedynie możliwość dokonania spłaty kredytu w walucie obcej, co oznacza uprawnienie a nie obowiązek kredytobiorcy do dokonania takiej spłaty. Skoro spłata kredytu w walucie obcej jest uprawnieniem kredytobiorcy, a nie jego obowiązkiem względem banku, to bank nie jest uprawniony do żądania spłaty kredytu w walucie obcej, co przekreśla moim zdaniem możliwość zaakceptowania poglądu co do walutowego charakteru tego typu zobowiązania.

Uznając zatem tożsamy charakter prawny, cel gospodarczy oraz sposób wykonywania przez poszczególne strony zarówno umów kredytów indeksowanych jak i denominowanych, możliwość ich dalszego funkcjonowania jako wybrakowanych wobec usunięcia z ich treści nieuczciwych klauzul waloryzacyjnych powinna być wyłączona w stosunku do obydwu ww. rodzajów kredytu, co uzasadnia łączne potraktowanie zagadnienia drugiego i trzeciego w ramach treści uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r., gdyż zgodnie z punktem 2 sentencji rzeczonyj uchwały zarówno umowa kredytu indeksowanego jak i denominowanego –

w przypadku braku związania konsumenta klauzulą waloryzacyjną – *nie wiąże* stron w pozostałym zakresie.

4.5.2.3 MOŻLIWOŚĆ DALSZEGO FUNKCJONOWANIA UMOWY.

4.5.2.3.1 ODFRANKOWIENIE.

Wobec treści uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r. należy obecnie przyjąć, że umowy *kredytów frankowych* obarczone wadami konstrukcyjnymi w zakresie zastosowanych przez przedsiębiorców klauzul waloryzacyjnych nie mogą wiązać stron w pozostałym zakresie bez względu na to czy zastosowano mechanizm indeksacji czy też denominacji kwoty wypłaconego kapitału kredytowego. Tym niemniej nie sposób pominąć, iż w ostatnich kilku latach zapadały tego typu orzeczenia sądów powszechnych oraz samego SN, w których przyjmowano koncepcje odmienną, polegającą na wyłącznie negatywnej ingerencji sądu krajowego skutkującej jednak możliwością dalszego funkcjonowania wybrakowanej umowy kredytu, co – ze względu na ramy niniejszej pracy odnoszące się *in abstracto* do tematyki sankcji *bezskuteczności abuzywnej* – przesądza o zasadność omówienia również tego typu rozstrzygnięć, które wszak pozostają w zgodzie z literalnym brzmieniem normy art. 385¹ § 2 KC, przewidującej – co do zasady – sankcję bezskuteczności o charakterze częściowym. Stanowisko takie, popierające rozwiązania polegające na utrzymaniu przez sąd krajowy w mocy umowy *kredytu frankowego* po usunięciu z niej wadliwej klauzuli waloryzacyjnej jako kredytu czysto złotowego (czyli *odfrankowanie* umowy), opiera się na następujących założeniach:

- 1) Wyeliminowanie z umowy *frankowej* mechanizmu waloryzacji, którego nieuczciwy charakter został ustalony przez sąd krajowy, nie skutkuje nieważnością (*trwałą bezskutecznością*) całej umowy lecz prowadzi do skutków wskazanych wprost w treści art. 385¹ § 2 KC – tj. do związania stron w pozostałym zakresie przez zobowiązanie kredytowe wyrażone w walucie polskiej już bez akcesoryjnej waloryzacji do waluty obcej⁹⁴⁵.

⁹⁴⁵ Zob. wyroki: SO w Łodzi z 17.10.2016 r., III Ca 1427/15, LEX nr 2151803; SR dla Warszawy Śródmieścia w Warszawie z 29.04.2016 r., VI C 1713/15, LEX nr 2045180.

- 2) Wyeliminowanie z umowy *frankowej* mechanizmu waloryzacji nie powoduje zmiany charakteru zobowiązania, a jedynie prowadzi do zaprzestania akcesoryjnej waloryzacji⁹⁴⁶.
- 3) Jest tak dlatego, że po wyeliminowaniu z umowy *frankowej* postanowień niedozwolonych, określających sposób waloryzacji, nadal znana jest – przynajmniej w wariantcie indeksowanym – kwota i waluta kredytu, cel kredytu, okres i termin spłaty a nadto wysokość prowizji oraz oprocentowanie. Taka umowa w pełni odpowiada cechom umowy kredytu wskazanym w art. 69 Prawa bankowego, jest zgodna z zasadą swobodnego kształtowania stosunków umownych i w żaden sposób nie narusza zasad współżycia społecznego⁹⁴⁷.
- 4) W ten sposób jednocześnie osiągnięty zostaje cel przepisów art. 385¹ KC i dyrektywy 93/13, wyłożony przez TSUE i zakładający wyeliminowanie z umowy wyłącznie postanowień niedozwolonych z zachowaniem ważności całej umowy, o ile nie zmienia to jej głównego charakteru w rozumieniu przepisów krajowych.
- 5) Eliminacja klauzuli waloryzacyjnej obejmuje wszystkie postanowienia umowy, które się na nią składają, bez względu na sposób ich redakcji.
- 6) Skoro wszystkie pozostałe postanowienia umowy takiego kredytu nie dotyczące waloryzacji, w tym określające sposób oprocentowania kredytu, pozostają w mocy, oznacza to, że zobowiązanie kredytowe konsumenta wyrażone w walucie polskiej już bez waloryzacji do waluty obcej jest w dalszym ciągu – po usunięciu abuzywności – oprocentowane według stawki wskazanej w pierwotnym brzmieniu umowy, tj. najczęściej według stawki LIBOR.
- 7) Skutek w postaci usunięcia skutków stosowania akcesoryjnej waloryzacji działa *ex tunc*, a zatem restytucja świadczeń ze strony przedsiębiorcy obejmuje kwoty pobrane również przed powołaniem się przez konsumenta na sankcję *bezskuteczności abuzywnej*.
- 8) Nie ma znaczenia w tym zakresie fakt, iż kredytodawcy nie zawierali nigdy umów o kredyt złotowy oprocentowany według wskaźnika LIBOR⁹⁴⁸. Jest okolicznością

⁹⁴⁶ Zob. wyrok SO w Warszawie z 19.06.2019 r., XXV C 763/19, orzeczenia.warszawa.so.gov.pl.

⁹⁴⁷ Zob. wyrok SO w Olsztynie z 26.05.2023 r., IC 169/21, niepubl.

⁹⁴⁸ W tym miejscu należy podnieść, że LIBOR była to referencyjna wysokość oprocentowania depozytów i kredytów na rynku międzybankowym w Londynie dla walut o globalnym znaczeniu, takich jak: dolar amerykański, euro, frank szwajcarski, funt brytyjski i jen. Wskaźnik ten obowiązywał do dnia 352

bezsportną, że w praktyce obrotu bankowego banki zawierały umowy o kredyt złotowy wedle oprocentowania opartego o stawkę WIBOR, a umowy o kredyt walutowy i umowy o kredyt złotowy indeksowany (denominowany) do waluty obcej, wedle oprocentowania opartego o stawkę LIBOR. Jak jednak słusznie – moim zdaniem – twierdzono we wskazanym nurcie orzecznictwym, okoliczność, że wobec zamieszczenia w umowie klauzuli abuzywnej powstaną skutki odmienne od zamierzonych przez strony, nie zwalnia sądu krajowego z obowiązku zastosowania bezwzględnie wiążącego przepisu art. 385¹ § 1 KC i stwierdzenia tejsze abuzywności. Jeżeli nawet ekonomicznym skutkiem wyroku będzie uzyskanie przez powodów kredytu na warunkach korzystniejszych od występujących na rynku (wobec występującego historycznie i aktualnie niższego oprocentowania według stawki LIBOR niż według stawki WIBOR), to skutek ten będzie spowodowany li tylko zamieszczeniem w umowie przez przedsiębiorcę klauzuli sprzecznej z prawem. Co znamienne, w przypadku wadliwych umów kredytów *frankowych* skutek w postaci *odfrankowienia* będzie mniej dolegliwy dla przedsiębiorcy od upadku umowy w całości, gdyż zachowa on prawo do części zysku z wadliwej umowy w postaci odsetek kapitałowych obliczonych od zobowiązania złotowego właśnie według stawki referencyjnej LIBOR.

- 9) Konieczność obliczenia zobowiązania kredytobiorców wynikającego z umowy kredytu złotowego według stawek oprocentowania LIBOR (SARON) należy uznać za sankcję cywilną będącą następstwem zachowania kredytodawcy polegającego na wprowadzeniu do kontraktu bezskutecznej klauzuli waloryzacyjnej.

Wskazane powyżej podejście zostało przyjęte w części orzecznictwa SN kształtującego się na kanwie problematyki *kredytów frankowych* w roku 2019, czego wyrazem są następujące wyroki tego Sądu dotyczące omawianej materii, pochodzące ze wskazanego okresu:

14.10.2021 r., kiedy to Komisja Europejska wydała Rozporządzenie Wykonawcze (UE) 2021/1847 w sprawie wyznaczenia ustawowego zamiennika dla niektórych terminów zapadalności stopy LIBOR dla franka szwajcarskiego (CHF LIBOR). Na mocy tego rozporządzenia wskaźnik LIBOR CHF został zastąpiony wskaźnikiem SARON. Zmiana nastąpiła z dniem zaprzestania publikacji wskaźnika LIBOR CHF i nie wymagała podjęcia żadnych działań przez strony stosunków prawnych, w których dotychczas zastosowanie znajdował wskaźnik LIBOR CHF.

1. dotyczący kredytu indeksowanego wyrok SN z 4 kwietnia 2019 r.⁹⁴⁹, w którym wskazano, że:
 - 1.1. eliminacja klauzuli indeksacyjnej nie prowadzi do unieważnienia umowy;
 - 1.2. eliminacja klauzuli indeksacyjnej nie wymaga zastąpienia nieuczciwego postanowienia umownego innym - możliwe jest funkcjonowanie umowy również po wyeliminowaniu z niej klauzuli indeksacyjnej;
 - 1.3. prowadzi to do uznania potrzeby utrzymania dla umowy oprocentowania według stawek LIBOR, mimo że z umowy wyeliminowane zostają wszelkie powiązania wysokości świadczeń z walutą inną niż polska;
 - 1.4. nie ma znaczenia fakt, że strony najprawdopodobniej nie ustaliłyby wysokości oprocentowania kredytu złotowego według stawki LIBOR, gdyby były świadome abuzywności klauzuli indeksacyjnej;
 - 1.5. konieczność przyjęcia takiego wniosku wynika z zastosowania art. 385¹ § 2 KC i wyeliminowania z umowy wyłącznie postanowienia uznanego za abuzywne;

2. dotyczący również kredytu indeksowanego wyrok SN z 9 maja 2019 r.⁹⁵⁰, w którym wyrażono zbieżny pogląd, zgodnie z którym:
 - 2.1. eliminacja abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej nie doprowadzi do upadku umowy w pozostałym zakresie;
 - 2.2. nie ma przy tym znaczenia fakt, że wymieniona klauzula określała świadczenie główne stron – w opinii SN wprowadzenie eliminacji postanowienia określającego takie świadczenie częściej prowadzić będzie do upadku umowy w całości niż eliminacja postanowienia niezwiązanego ze świadczeniem głównym, ale fakt ten sam w sobie jest bez znaczenia, jeżeli na podstawie pozostałych postanowień możliwe jest określenie praw i obowiązków stron;
 - 2.3. po eliminacji klauzul abuzywnych umowa *kredytu frankowego* nadal zawiera wszystkie elementy konieczne dla określenia treści stosunku prawnego, a w szczególności kwotę kredytu w złotych, okres kredytowania i terminy spłaty oraz wysokość oprocentowania;

⁹⁴⁹ Zob. wyrok SN z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144.

⁹⁵⁰ Zob. wyrok SN: z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299.

- 2.4. eliminacja abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej nie prowadzi do zmiany wysokości i zasad ustalania procentowania, co stanowi w opinii SN dopuszczalny rodzaj sankcji mieszczącej się w ramach charakteru prawnego *bezskuteczności abuzywnej*;
3. dotyczący kredytu denominowanego wyrok SN z 29 października 2019 r.⁹⁵¹, w którym pogląd wyrażony w powyżej przytoczonych wyrokach zapadłych na kanwie umów kredytów indeksowanych rozszerzono również na możliwość utrzymania w mocy kredytu denominowanego i to pomimo określenia w spornej umowie zobowiązania kredytodawcy jako iloczynu kwoty wyrażonej w walucie obcej i kursu waluty uzyskanego w wyniku zastosowania abuzywnego mechanizmu waloryzacyjnego; tego typu zabieg SN uzasadnił wskazując, iż:
- 3.1. skonstruowanie przez przedsiębiorcę umowy kredytowej w taki sposób, że w pierwszym jej merytorycznym postanowieniu bank umieścił kwotę kredytu wyrażoną w CHF, wobec całej pozostałej treści umowy posługującej się wyłącznie walutą polską, w tym w zakresie sposobu wypłaty i spłaty kredytu, jest tylko niezaskutkującym na ochronę „kamouflażem” rzeczywistych intencji tego przedsiębiorcy;
- 3.2. sporna umowa kredytu hipotecznego była umową opiewającą na walutę polską z zamieszczoną w niej klauzulą waloryzacyjną, gdyż:
- 3.2.1. poza jednorazowym wskazaniem w niej franków szwajcarskich mających być walutą kredytu, więcej się o nich nie wspomina;

⁹⁵¹ Zob. wyrok SN z 29.10.2019 r., IV CSK 309/18, OSNC 2020/7-8/64; wskazane orzeczenie jest o tyle ciekawe, gdyż w omawianej sprawie sądy I i II instancji przyjęły, iż umowa łącząca strony była nieważna, zaś SN uchylił zaskarżony wyrok i przekazał sprawę SA w Warszawie do ponownego rozpoznania wskazując, iż w odniesieniu do omawianej umowy należy „opowiedzieć się za możliwością wyeliminowania z umowy (...) klauzul przewidzianych w ust. 2 pkt 2 i 4 załącznika nr 7 do tej umowy [waloryzacyjnych – przyp. M.Ch.] z pozostawieniem w mocy pozostałej części umowy jako ważnej umowy kredytu bankowego, udzielonego w złotych polskich denominowanych do franka szwajcarskiego. W umowie tej klauzula denominacyjna spełniła przesłanki do uznania jej za nieobowiązującą wobec pozwanego na podstawie art. 385¹ KC. Dało to podstawę do stwierdzenia, że odpadła podstawa prawna (*conditio causa finita*) klauzuli waloryzacyjnej (walutowej) określonej w tej konkretnej umowie, mimo że co do zasady klauzula taka jest dopuszczona do zastosowania w prawie polskim (art. 358 KC.)”.

- 3.2.2. całe postępowanie związane z zawarciem i zrealizowaniem umowy ze strony kredytodawcy oraz świadczenie zapłaty kredytobiorcy stanowiące zwrot kredytu w ciągu lat obowiązywania umowy miało nastąpić w złotych;
 - 3.2.3. umowa w ogóle nie przewidywała możliwości oddania do dyspozycji kredytobiorcy kwoty kredytu wskazanej w umowie we frankach szwajcarskich ani też możliwości zwrotu kredytu w tej walucie;
 - 3.3. pomimo literalnego wyrażenia w umowie kwoty kredytu w CHF w opinii SN kwota kredytu w złotych była możliwa do określenia – jest nią bowiem kwota pieniędzy, jaka została faktycznie oddana w złotych do dyspozycji kredytobiorcy w walucie, w jakiej to nastąpiło; kwota ta – w opinii SN – stanowi o złotowym charakterze samego kredytu i jest możliwą do ustalenia nominalną kwotą zadłużenia konsumenta wobec kredytodawcy;
4. oraz dotyczący również kredytu denominowanego wyrok SN z 27 listopada 2019 r.⁹⁵², w którym zaznaczono jednak, że w razie zaistnienia sporu o ważność umowy kredytu denominowanego lub indeksowanego do obcej waluty, w której treści znajduje się niedozwolona klauzula dotycząca sposobu waloryzacji, rozpatrzyć należy trzy możliwości rozstrzygnięcia:
 - 4.1. pierwsza, to stwierdzenie nieważności umowy, która bez klauzuli niedozwolonej nie może dalej funkcjonować w obrocie prawnym, zwłaszcza ze względu na brak (odpadnięcie) któregoś z koniecznych składników (*essentialia negotii*) umowy nazwanej kredytu bankowego;
 - 4.2. druga to przyjęcie, że umowa jest ważna, ale w miejsce bezskutecznych postanowień waloryzacyjnych nie wchodzi żadne dodatkowe postanowienia;
 - 4.3. trzecia, to przyjęcie, że umowa jest ważna i jej uzupełnienie przez sąd przez wprowadzenie w miejsce niedozwolonych klauzul innego mechanizmu waloryzacji, które to rozwiązanie w opinii SN należy odrzucić;
 - 4.4. SN opowiedział się przy tym za pozostawieniem umowy w mocy w pozostałym kształcie bez żadnych modyfikacji podkreślając, iż bez znaczenia pozostaje argument, zgodnie z którym przedsiębiorca nie zawarłby umowy w kształcie

⁹⁵² Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

powstałym na skutek prostego wyeliminowania warunku nieuczciwego, gdyż hipotetyczna wola stron mogłaby mieć znaczenie w ramach regulacji art. 58 § 3 KC, który nie może znajdować zastosowania do skutków eliminacji klauzul abuzywnych.

Podejście odwołujące się do możliwości utrzymania w mocy umowy kredytu *frankowego* w mocy jako umowy kredytu czysto złotowego po usunięciu abuzywnej klauzuli waloryzacyjnej nie zyskało jednak większej aprobaty zarówno w orzecznictwie sądów powszechnych jak i – w późniejszym okresie – również samego SN. W aktualnym orzecznictwie tego Sądu poglądy te pojawiały się już tylko sporadycznie. Dla przykładu można wskazać wyrok SN z 28 września 2022 r., w którym wskazano, że skutek w postaci obowiązywania umowy pozbawionej elementów abuzywnych powinien być regułą, a jej upadek wyjątkiem, co w opinii SN nakazuje przyjęcie swoistego *domniemania* na rzecz dalszego wiązania umowy kredytu *frankowego*⁹⁵³.

4.5.2.3.2 KONWERSJA KREDYTU *DENOMINOWANEGO* W KREDYT *WALUTOWY*.

Możliwość dalszego związania stron umowy kredytu *frankowego* po stwierdzeniu abuzywności klauzuli waloryzacyjnej nie musi jednak wiązać się z *odfrankowaniem* takiej umowy

w rozumieniu przedstawionym w poprzednim rozdziale pracy, czyli dalszym jej obowiązywaniem jako kredytu złotowego bez waloryzacji, co może wydawać się mechanizmem zbytnio ingerującym w treść (charakter) zobowiązania, zwłaszcza w przypadku umów kredytów denominowanych. Stąd też w przypadku tego właśnie typu umów wykształciła się linia orzecznicza, zgodnie z którą:

⁹⁵³ Zob. wyrok SN z 28.09.2022 r., II CSKP 412/22, OSNC-ZD 2022/4/54, w którym to orzeczeniu wskazano, „że bezskuteczność abuzywnych klauzul przeliczeniowych w umowie kredytu indeksowanego kursem franka szwajcarskiego nie wyklucza uznania, że strony wiąże umowa kredytu, którego kwota wyrażona jest w złotych, zaś oprocentowanie powiązane jest ze stawką LIBOR”. SN wyjaśnił przy tym, że jeżeli nie zostaną wskazane przekonujące argumenty na rzecz tezy, że po wyeliminowaniu klauzuli indeksacyjnej umowa kredytu nie może wiązać stron, oznacza to konieczność przyjęcia, że umowa pozostaje w mocy.

- 1) po wyeliminowaniu klauzul odwołujących się do tabel kursowych banku umowa o kredyt *denominowany* może być dalej wykonywana bez jakiegokolwiek jej uzupełnienia;
- 2) wynika to z przyjęcia podziału klauzuli waloryzacyjnej na dwie części: klauzulę ryzyka walutowego oraz klauzulę przeliczeniową (kursową, *spreadowa*)⁹⁵⁴;
- 3) w opinii zwolenników tej koncepcji warunki umowne wprowadzające do umowy kredytu *frankowego* element ryzyka kursowego były co do zasady sformułowane w sposób jednoznaczny i nie budziły wątpliwości, co powoduje, że nie mogą być uznane za abuzywne w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC; odmienna ocena dotyczy zaś postanowień określających sposób przeliczenia kwoty zobowiązania wyrażonego w umowie na złote polskie, w których kredyt miał zostać wypłacony – te postanowienia we wskazanej koncepcji są abuzywne, lecz dotyczą postanowień przedmiotowo nieistotnych;
- 4) skoro zaś kwota kredytu została w umowie stron wyrażona we frankach szwajcarskich, a bank zobowiązał się do udostępnienia jej kredytobiorcy (wprawdzie przeliczonej na PLN), zaś kredytobiorca zobowiązał się do zwrotu tej kwoty w określonych terminach i z określonym oprocentowaniem, to wyeliminowanie klauzuli denominacyjnej określającej jedynie mechanizm przeliczenia kwoty wypłacanego kredytu i kwoty każdej ze spłacanych rat, skutkować musi przyjęciem, że kredytobiorca pozostaje zobowiązany do zwrotu kredytu wyrażonego w CHF, zgodnie z uzgodnionym oprocentowaniem zmiennym według stawki LIBOR;
- 5) po usunięciu abuzywności zachowany zostaje charakter umowy, determinowany przez ryzyko kursowe związane z obowiązkiem zwrotu kwoty kredytu w walucie obcej – umowa może więc być dalej wykonywana, a strony pozostają nią związane w pozostałym zakresie;

⁹⁵⁴ Pogląd odmienny wyrażany był orzecznictwie SN wielokrotnie (por. wyrok SN z 8.11.2022 r., II CSKP 1153/22, LEX nr 3437885, w którym wskazano, iż klauzula ryzyka walutowego i klauzula kursowa (*spreadowa*) w ramach przyjętego w umowie kredytowej mechanizmu indeksacji (*klauzula indeksacyjna*) są ze sobą ściśle powiązane i określają główne świadczenia stron. W opinii SN podział klauzul w sposób wskazany powyżej „*jest zatem zabiegiem sztucznym. Klauzula ryzyka walutowego nie może funkcjonować bez klauzuli kursowej określającej przeliczenie zobowiązań stron celem ustalenia wysokości ich świadczenia. Z kolei klauzula spreadowa nie ma racji bytu w umowie, w której nie zastosowano mechanizmu indeksacji i wynikającego z niego narażenia konsumenta na ryzyko kursowe (klauzula ryzyka kursowego)*”.

- 6) wyeliminowanie postanowień odwołujących się do tabel kursowych banku nie prowadzi do upadku umowy, z uwagi na to, że odnoszą się do dodatkowych elementów konstrukcji umowy, nie dotyczących świadczeń głównych;
- 7) zobowiązanie winno być spłacane przez konsumenta bezpośrednio w walucie obcej (jako walucie kredytu) lub w złotych polskich na podstawie obowiązującego aktualnie art. 358 § 1 i 2 KC.

Koncepcję utrzymania umowy kredytu denominowanego opisaną powyżej kwestionowano jednak wielokrotnie, tak w doktrynie jak i w judykaturze. Wadliwość tego typu rozumowania wytłumaczono modelowo w wyroku SN z dnia 13 maja 2022 r.⁹⁵⁵, gdyż jak trafnie – moim zdaniem – uznał SN, tego typu zabieg jest równoznaczny z przekształceniem umowy kredytu denominowanego we franku szwajcarskim w umowę kredytu walutowego udzielonego w tej walucie, a więc równoznaczny z oczywistą zmianą charakteru prawnego zobowiązania⁹⁵⁶. Skoro zaś sąd krajowy nie jest uprawniony do uzupełniania umowy treścią niezgodną przez strony, choćby zmierzała do wyrównania ich pozycji na gruncie łączącego je stosunku prawnego, to tym bardziej nie jest uprawniony do tego, by umowę tę przekształcić w inny rodzaj umowy. Takie działanie w istocie nie różniłoby się bowiem od uzupełniania umowy po pominięciu zamieszczonych w niej klauzul abuzywnych kursem średnim NBP, do czego krytycznie odniósł się TSUE na kanwie sporów zainicjowanych przez polskich konsumentów.

4.5.2.4 TRWAŁA BEZSKUTECZNOŚĆ UMOWY KREDYTU *FRANKOWEGO* - PODSUMOWANIE W ZAKRESIE ZAGADNIENIA DRUGIEGO I TRZECIEGO ROZSTRZYGNIĘTEGO UCHWAŁĄ III CZP 25/22.

Przedstawione przez pełny skład Izby Cywilnej SN rozstrzygnięcie drugiego i trzeciego zagadnienia prawnego sformułowanego we wniosku Pierwszej Prezes SN, zgodnie z którym zastosowanie klauzul waloryzacyjnych obarczonych wadą abuzywności w treści nawiązanego pomiędzy konsumentem i przedsiębiorcą stosunku prawnego prowadzi do upadku umowy kredytu w całości, należy uznać za trafne. Wprawdzie – w mojej opinii – nie istnieją *prima facie* przeszkody uniemożliwiające zastosowanie sankcji w postaci

⁹⁵⁵ Zob. wyrok SN z 13.05.2022 r., II CSKP 405/22, LEX nr 3350096.

⁹⁵⁶ Zob. uchwała SN z 16.02.2012 r., III CZP 11/20, OSNC/2021/6/40.

jedynie częściowej bezskuteczności umowy o kredyt *frankowy* prowadzącej do jego *odfrankowienia*, lecz m.in. względy systemowe wynikające z konieczności zachowania jednolitości orzecznictwa omówionego w dalszej części rozdziału doprowadziły Izbę Cywilną do przekonania – przy wielu zdaniach odrębnych – że tego typu zobowiązań w drodze wyłącznie negatywnej ingerencji sądu krajowego utrzymać się nie da.

Począwszy bowiem od przytoczonego w poprzednim rozdziale wyroku SN z dnia 27 listopada 2019 r.⁹⁵⁷, bezpośrednio odwołującego się do zapadłego wówczas orzeczenia TSUE w sprawie *Dziubak*, w którym to wyroku wskazano alternatywne modele postępowania w przypadku wadliwych umów kredytów *frankowych*, znakomita większość składów orzekających dochodzi do przekonania, że ustalenie, iż klauzula waloryzacyjna zawarta w umowie kredytu wypełnia przesłanki uznania ją za nieuczciwą w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC, nie spowoduje skutku wskazanego w § 2 rzeczonoego przepisu (a zatem częściowej jej bezskuteczności), lecz musi prowadzić do *trwałej bezskuteczności* całej czynności prawnej. Stanowisko takie uzasadnia się w zasadzie dwukierunkowo, tj. poprzez niemożność funkcjonowania umowy wobec odpadnięcia jej *essentialia negotii*, którymi w przypadku tego rodzaju zobowiązania są klauzule współkształtujące wysokość zobowiązań storn jak również poprzez zbyt daleko idącą modyfikację charakteru prawnego umowy płynącą z będącego skutkiem ingerencji sądu zaprzestania waloryzacji świadczeń umową przewidzianych.

W tym duchu w wyroku wydanym w dniu 11 grudnia 2019 r. SN wyjaśnił, że stanowisko co do możliwości utrzymania skuteczności umowy kredytu złotowego, indeksowanego do waluty obcej, mimo wyeliminowania klauzuli indeksacyjnej, wywołuje liczne zastrzeżenia powodowane przede wszystkim koniecznością opowiedzenia się za poglądem, że postanowienia przewidujące przeliczenie oddawanej do dyspozycji kwoty kredytu oraz spłacanych rat na inną walutę określają główne świadczenia stron w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC⁹⁵⁸. Następnie, w sentencji wielokrotnie powoływanej w pracy uchwały

⁹⁵⁷ Zob. wyrok SN z 27.11.2019 r., II CSK 483/18, LEX nr 2744159.

⁹⁵⁸ SN w starszym orzecznictwie stał na stanowisku, że klauzule waloryzacyjne nie należą do postanowień określających główne świadczenia stron (zob. m.in. wyroki SN: z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016/11/134; z 1.03.2017 r., IV CSK 285/16, sn.pl; z 14.07.2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018/7-8/79; z 24.10.2018 r., II CSK 632/17, LEX nr 2567917; z 13.12.2018 r., V CSK 559/17, LEX nr 2618543 oraz z 27.02.2019 r., II CSK 19/18, LEX nr 2626330). Obecnie dominuje jednak pogląd, że klauzule waloryzacyjne określają główne świadczenie kredytobiorcy i kredytodawcy (por. 360

powiększonego składu SN III CZP 6/21⁹⁵⁹, której nadano moc zasady prawnej, przewidziano wprost, iż „jeżeli bez bezskutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w związku z art. 405 KC)”. Również w dotyczącej wzajemnego stosunku sankcji nieważności bezwzględnej i bezskuteczności abuzywnej uchwale SN III CZP 40/22⁹⁶⁰ wskazano, że przyjęcie charakteru *lex specialis* sankcji z art. 385¹ § 1 KC „nie wyklucza całkowicie, że ostatecznym skutkiem okaże się brak związania umową w całości, jednak o przyjęciu takiego wniosku w poszczególnych przypadkach zadecydują inne przesłanki niż przewidziane w art. 58 § 3 KC”.

Przedmiotową kwestię modelowo – moim zdaniem – wyłożono w pisemnych motywach wyroku SN z dnia 19 maja 2022 r.⁹⁶¹ wskazując, iż asumpt do stwierdzenia nieważności umowy ze skutkiem *ex tunc* zachodzi, gdy abuzywne postanowienie podlega wyłączeniu bez jednoczesnego wprowadzenia w jego miejsce tożsamego mechanizmu, a z uwagi na eliminację rzeczowego abuzywnego postanowienia zachodzi niemożność rozliczenia umowy wobec braku możliwości określenia wysokości głównego zobowiązania stron umowy. W ocenie Sądu Najwyższego „nie ulega bowiem wątpliwości, że jeżeli eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego doprowadzi do takiej deformacji regulacji umownej, że na podstawie pozostałej jej treści nie da się odtworzyć treści praw i obowiązków stron, to nie można przyjąć, iż strony pozostają związane pozostałą częścią

np. wyroki SN: z 4.04.2019 r., III CSK 159/17, LEX nr 2642144; z 9.05.2019 r., I CSK 242/18, LEX nr 2690299; z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20; z 21.06.2021 r., I CSKP 55/21, www.sn.pl; z 3.02.2022 r., II CSKP 459/22, www.sn.pl). W orzecznictwie TSUE również podkreśla się, że klauzule ryzyka walutowego określają podstawowe świadczenia stron (zob. wyroki TSUE: *Kásler*, pkt 49-50; *Matei*, pkt 54; *Van Hove*, pkt 33; *Andriciuc*, pkt 35-37; *OTP Bank i OTP Faktoring*, pkt 68; *Dunai*, pkt 48 oraz *Dziubak*, pkt 44); na temat przesłanki związania z głównym świadczeniem stron czynności prawnej obarczonej wadą abuzywności zob. także uwagi zawarte w rozdziale 3.12.1.

⁹⁵⁹ Na temat wskazanej uchwały zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.2.

⁹⁶⁰ Zob. uchwała SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22, OSNC 2022/11/109; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.1.

⁹⁶¹ Zob. wyrok SN z 19.05.2022 r., II CSKP 797/22, LEX nr 3357620; zob. również wyroki SN: z 27.07.2021 r., V CSKP 49/21, LEX nr 3207798 oraz z 2.06.2021 r., I CSKP 55/21, LEX nr 3219740.

umowy”⁹⁶². W wyroku z dnia 17 marca 2022 r.⁹⁶³ doprecyzowano zaś jak należy rozumieć pojęcie wspomnianej, nieakceptowanej deformacji umowy *frankowej* powstałej na skutek wyłączenia warunku nieuczciwego. W opinii SN wyrażonej we wskazanym orzeczeniu – odmiennie od poglądów wyrażanych w starszym orzecznictwie przytoczonym w poprzednim rozdziale pracy – sytuacja taka będzie mieć miejsce w przypadku wyeliminowania ryzyka kursowego, charakterystycznego dla umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i uzasadniającego powiązanie stawki oprocentowania kredytu ze stawką LIBOR, gdyż jest to „*równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, że należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze, choćby nadal chodziło tu tylko o inny podtyp czy wariant umowy kredytu. Oznacza to z kolei, że po wyeliminowaniu tego rodzaju klauzul utrzymanie umowy o charakterze zamierzonym przez strony nie jest możliwe, co przemawia za jej całkowitą nieważnością*”.

Pogląd zbieżny ze wskazanym powyżej przytaczany był w późniejszym orzecznictwie SN dotyczącym wadliwości umów kredytów *frankowych* wielokrotnie⁹⁶⁴. W wyroku z dnia

⁹⁶² Co trafnie w ocenie SN wynika z treści art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, zgodnie z którym „*nieuczciwe warunki w umowach zawieranych przez sprzedawców lub dostawców z konsumentami nie będą wiążące dla konsumenta, a umowa w pozostałej części będzie nadal obowiązywała strony, jeżeli jest to możliwe po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków*”.

⁹⁶³ Zob. wyrok SN z 17.03.2022 r., II CSKP 474/22, OSNC-ZD 2022/4/44.

⁹⁶⁴ Zob. chociażby wyroki SN:

- z 19.05.2022 r. (II CSKP 797/22, sn.pl), w którym wskazano, iż zachodzi asumpt do stwierdzenia nieważności całej umowy kredytu indeksowanego ze skutkiem *ex tunc*, gdyż z uwagi na eliminację abuzywnego postanowienia zachodzi niemożność rozliczenia umowy, brak jest bowiem możliwości określenia wysokości głównego zobowiązania kredytodawcy;
- z 1.06.2022 r. (II CSKP 364/22, LEX nr 3357539), gdzie zastrzeżono, że „*jeżeli eliminacja niedozwolonego postanowienia umownego doprowadzi do takiej deformacji regulacji umownej, że na podstawie pozostałej jej treści nie da się odtworzyć treści praw i obowiązków stron, to nie można przyjąć, iż strony pozostają związane pozostałą częścią umowy*”;
- z 26.01.2023 r. (II CSKP 722/22, LEX nr 3505977), gdzie wytłumaczono, iż „*wyeliminowanie ryzyka kursowego, charakterystycznego dla umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i uzasadniającego powiązanie stawki oprocentowania ze stawką LIBOR, jest równoznaczne z tak daleko idącym przekształceniem umowy, że należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze, choćby nadal chodziło tu tylko o inny podtyp czy wariant umowy kredytu. Oznacza to z kolei, że po wyeliminowaniu tego rodzaju klauzul utrzymanie umowy o charakterze zamierzonym przez strony nie jest możliwe, co przemawia za jej całkowitą nieważnością*”;
- z 29.11.2023 r. (II CSKP 1460/22, www.sn.pl), w którym wyrażono pogląd, zgodnie z którym „*bez spornych klauzul przeliczeniowych (...) Umowa nie może nadal obowiązywać, gdyż wyeliminowanie tych klauzul prowadzi do upadku klauzuli ryzyka walutowego, charakterystycznego dla umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i uzasadniającego powiązanie stawki oprocentowania ze stawką LIBOR, co jest równoznaczne z tak daleko idącym*”.

10 maja 2022 r. wskazano nawet, że ukształtowanie umowy kredytu złotowego oprocentowanego według stawki LIBOR będzie sprzeczne z naturą stosunku prawnego łączącego strony umowy kredytu, która została pozbawiona waloryzacji kursem waluty obcej⁹⁶⁵. W wyroku z dnia 14 czerwca 2023 r.⁹⁶⁶ argumentacja przemawiająca za następczym brakiem związania umową w całości uzupełniona została nadto o stwierdzenie, iż *„wyeliminowanie z umowy kredytu indeksowanego kursem waluty obcej klauzuli przeliczeniowej powoduje, że nie jest możliwe określenie zgodnego z wolą stron rozmiaru wzajemnych świadczeń, a przede wszystkim wysokości zobowiązania konsumenta*

przekształceniem umowy, iż należy ją uznać za umowę o odmiennej istocie i charakterze niż zamierzone przez strony, choćby nadal chodziło tu tylko o inny podtyp czy wariant umowy kredytu”;

- z 29.11.2023 r. (II CSKP 1461/22, LEX nr 3635244), gdzie uzupełniono argumentację w odniesieniu do kredytu denominowanego, wskazując, że *„nie może być utrzymana umowa kredytu denominowanego po wyeliminowaniu z niej abuzywnych klauzul waloryzacyjnych, które najpierw używane są w celu oznaczenia kwoty kredytu w walucie polskiej, która zostanie udostępniona kredytobiorcy a następnie do określenia wysokości rat, którymi kredytobiorca spłaca taki kredyt. Usunięcie z umowy takich klauzul bez wprowadzenia w to miejsce innych instrumentów pełniących tę samą funkcję, sprawia, że nie sposób jest rozliczyć takiego kredytu, ustalić jego salda przez czas spłaty”;*
- z 13.04.2022 r., II CSKP 15/22, LEX nr 3388402;
- z 13.05.2022 r., II CSKP 293/22, LEX nr 3342538;
- z 20.05.2022 r., II CSKP 796/22, LEX nr 3350122;
- z 13.10.2022 r., II CSKP 864/22, OSNC 2023/5/50;
- z 8.11.2022 r., II CSKP 1153/22, LEX nr 3437885;
- z 8.03.2023 r., II CSKP 617/22, www.sn.pl;
- z 25.05.2023 r., II CSKP 1311/22, LEX nr 3569588;
- z 25.07.2023 r., II CSKP 1487/22, www.sn.pl;
- z 28.07.2023 r., II CSKP 611/22, LEX nr 3605020;
- z 18.10.2023 r., II CSKP 1722/22, LEX nr 3616841;
- z 25.10.2023 r., II CSKP 835/23, LEX nr 3619232;
- z 25.10.2023 r., II CSKP 860/23, LEX nr 3619226;
- z 8.11.2023 r., II CSKP 1530/22, LEX nr 3622610;
- z 8.11.2023 r., II CSKP 2099/22, LEX nr 3623667;
- z 21.11.2023., II CSKP 1675/22, LEX nr 3635080;
- z 21.11.2023., II CSKP 701/23, LEX nr 3630964;
- z 24.01.2024 r., II CSKP 1487/22, www.sn.pl;
- z 24.01.2024 r., II CSKP 1547/22, www.sn.pl;
- z 24.01.2024 r., II CSKP 1496/22, www.sn.pl;
- z 29.01.2024 r., II CSKP 874/22, www.sn.pl.

⁹⁶⁵ Zob. wyrok SN z 10.05.2022 r., II CSKP 285/22, OSNC-ZD 2022/4/45, w którym wskazano nadto wprost, iż *„wyeliminowanie zatem abuzywnych klauzul przeliczeniowych nie prowadzi do utrzymania w mocy umowy kredytu indeksowanego kursem CHF jako kredytu złotowego oprocentowanego według stawki LIBOR”.*

⁹⁶⁶ Zob. wyrok SN z 14.06.2023 r., II CSK 254/22, LEX nr 3594043.

względem banku”. W opinii SN wyrażonej w cytowanym orzeczeniu postanowienia określające główne świadczenia stron – a takich dotyczyła dostrzeżona abuzywność – podlegają bowiem kontroli z punktu widzenia normy art. 385¹ § 1 KC tylko wówczas, gdy są niejednoznaczne. SN trafnie przy tym zauważa, że jeżeli postanowienia takie są jednak niejednoznaczne, to „w efekcie nie ma zgodnych oświadczeń woli obu stron co do związania się umową o określonej treści. Nie istnieje więc konsens w zakresie głównych świadczeń, który z perspektywy art. 385¹ § 1 KC podlegałby ochronie. Stąd też wynika skutek w postaci braku związania umową w pozostałym zakresie (a nie tylko co do niedozwolonego postanowienia), skoro nie są uzgodnione główne świadczenia stron, a więc elementy konstrukcyjne umowy, przesądzające o charakterze (istocie) danego stosunku prawnego”.

Za podsumowanie wskazanej linii orzeczniczej może posłużyć niedawny wydany wyrok SN z dnia 19 stycznia 2024 r.⁹⁶⁷, zgodnie z którym „skoro postanowienie określające kurs, po którym następuje przeliczenie walut przy wypłacie i spłacie kredytu, jest konieczne do dalszego funkcjonowania umowy w uzgodnionym kształcie, to jego eliminacja – według obiektywnej oceny – musi prowadzić do wniosku, podzielanego w dominującym i trafnym nurcie orzecznictwa, że utrzymanie w takiej sytuacji umowy o charakterze zamierzonym przez strony nie jest możliwe, co przemawia za jej całkowitą nieważnością (bezskutecznością)”.

W kontekście powyżej przytoczonych stanowisk zgodzić się zatem należy, iż skutkiem uznania wadliwości klauzuli, na podstawie której kredytodawca jest upoważniony do jednostronnego oznaczenia kursu waluty właściwej do wyliczenia wysokości zobowiązania kredytobiorcy oraz ustalenia wysokości rat kredytu, będzie jej *bezskuteczność abuzywna* skutkująca eliminacją postanowienia waloryzacyjnego, co prowadzić będzie do niemożności rozliczenia umowy względnie do zbyt daleko idącego i nieakceptowalnego przekształcenia charakteru prawnego umowy, a tym samym do konieczności przyjęcia następczej *trwałej bezskuteczności* (nieważności) stosunku prawnego, podzielić należy bowiem stanowisko, że klauzula taka odnosi się bezpośrednio do elementów przedmiotowo istotnych umowy kredytu bankowego, a zatem do wypłaty i zwrotu kapitału kredytowego, gdyż wysokość tych kwot wprost kształtuje. Stanowisko takie wydaje się być podzielane

⁹⁶⁷ Zob. wyrok SN z 19.01.2024 r., II CSKP 874/22, www.sn.pl.

również w literaturze przedmiotu⁹⁶⁸ oraz w aktualnym orzecznictwie sądów powszechnych⁹⁶⁹. Trafnie przy tym podkreśla pełny skład Izby Cywilnej SN, że przyjęcie poglądu odmiennego prowadziłyby do niedającego zaakceptować się rezultatu, zgodnie z którym – po utrzymaniu umowy w mocy w kształcie bez waloryzacji – źródłem stosunku prawnego w rzeczywistości nie byłoby już pierwotna wola stron, lecz narzucony prawem kształt stosunku prawnego odbiegający w sposób istotny od kształtu pierwotnie zawartego porozumienia.

Pamiętać jednak należy, iż niemożność dalszego funkcjonowania umowy po usunięciu abuzywności nie będzie zawsze równoznaczna z automatycznym jej upadkiem w całości. Jak wynika bowiem z orzecznictwa TSUE omówionego w rozdziale 3.14., w takiej sytuacji należy ocenić, czy upadek umowy naraziłby konsumenta na *szczególnie niekorzystne konsekwencje*, co trzeba rozważać w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia w *chwili zaistnienia sporu* (a nie w chwili zawarcia umowy), uwzględniając rzeczywiste i bieżące interesy konsumenta, z zastrzeżeniem, że do celów tej oceny *decydująca jest wola wyrażona przez konsumenta* w tym względzie. Jeżeli rzeczywiście upadek umowy mógłby prowadzić do ujemnych następstw po stronie konsumenta, wówczas powinna pozostać możliwość zastąpienia klauzuli abuzywnej normą dyspozytywną albo przepisem *mającym zastosowanie, gdy strony danej umowy wyrażą na to zgodę*, co nie dotyczy jednak przepisów o charakterze ogólnym, w szczególności tych odwołujących się do zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów.

Reasumując, przedstawione w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r. rozstrzygnięcie zagadnienia drugiego i trzeciego należy ocenić

⁹⁶⁸ Zob. Czabański J., [w:] Czabański J., Konieczny T., Korpalski M., Przewodnik frankowicza, WKP 2022, s. 126 gdzie trafnie podkreślono, iż: „w uchwale III CZP 40/22 Sąd Najwyższy zauważył pierwszeństwo stosowania art. 385¹ KC. przed regulacją art. 58 KC. Nie zmienia to jednak ostatecznie rezultatu oceny, gdyż fakt, że klauzule indeksacyjne określają główne świadczenie stron powoduje, że ich eliminacja i tak prowadzi do konieczności stwierdzenia nieważności umowy, a jedyną różnicą może być potencjalne następcze sanowanie takiej umowy przez konsumenta, jeżeli uzna, że jest to w jego interesie”.

⁹⁶⁹ Zob. wyrok SA w Poznaniu z 10.10.2022 r., I ACa 550/21, LEX nr 3437221, gdzie zauważono, że „wprawdzie art. 385¹ § 1 KC nie przewiduje sankcji nieważności całego stosunku prawnego w przypadku ujawnienia w jego treści klauzul abuzywnych, to jednak trzeba mieć na uwadze, że uznanie bezskuteczności klauzul odnoszących się do przeliczania waluty według kursu narzucanego jednostronnie przez bank, powoduje niemożliwość realizowania całej umowy. Skutek jest więc analogiczny do nieważności wynikającej z art. 58 § 1 KC”.

pozytywnie. Wskazany przez SN brak możliwości dalszego obowiązywania umowy *kredytu frankowego* – zarówno w wariantcie indeksowanym jak i denominowanym – jest zgodny z dominującą dotychczas linią orzeczniczą tego sądu, uwzględnia w pełni wytyczne płynące z bieżącego orzecznictwa TSUE oraz potwierdza model postępowania, który został przyjęty w znakomitej większości orzeczeń sądów powszechnych wydawanych w toku rozstrzygnięcia sporów kredytobiorców *frankowych* w Polsce.

4.5.3 TEORIA SALDA ORAZ DWÓCH KONDYKCJI.

Odmienne od wcześniejszych zagadnień prawnych sformułowanych przez Pierwszą Prezes SN we wniosku z dnia 29 stycznia 2021 r., zagadnienie czwarte dotyczące kwestii odrębności roszczeń stron nieważnej (*trwale bezskutecznej*) umowy *kredytu frankowego* zostało w mojej opinii rozstrzygnięte w sposób niebudzący większych wątpliwości w dotychczasowym orzecznictwie SN, w tym zwłaszcza w podjętych już po złożeniu rzeczzonego wniosku uchwałach SN z dnia 16 lutego 2021 r. oraz 7 maja 2021 r.⁹⁷⁰ W orzeczeniach tych przesądzono bowiem, że konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w zw. z art. 405 KC). Co więcej, drugiej ze wskazanych uchwał SN, w której opowiedziano się za tzw. *teorią dwóch kondykcji*, nadano moc zasady prawnej⁹⁷¹, co oznacza, że SN definitywnie odrzucił alternatywną *teorię salda*. Pomimo zastrzeżeń formułowanych względem przyjętej w uchwale z dnia 7 maja 2021 r. koncepcji *bezskuteczności zawieszanej* postanowienia abuzywnego trwającej do chwili złożenia przez konsumenta oświadczenia co do dalszych losów umowy, której to problematyce poświęcono wcześniejsze rozdziały pracy, omawianą kwestię odrębności roszczeń stron nieważnej (*trwale bezskutecznej*) umowy kredytu należy uznać za trafnie rozstrzygniętą, choć w praktyce komplikującą znacząco sposób rozliczenia pomiędzy stronami *trwale bezskutecznej* umowy kredytu *frankowego*. Nie sposób byłoby bowiem uznać za prawidłowe stanowiska, zgodnie z którym do nienależnych świadczeń konsumenta winno stosować się umowne zasady postępowania z nadpłatą czynioną przez kredytobiorcę, o których mowa w trwale już bezskutecznej umowie, a zatem zaliczać je sukcesywnie na kolejne raty

⁹⁷⁰ Zob. uchwały SN: z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40 oraz z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); materię dotyczącą zarówno *teorii salda* jak i *teorii dwóch kondykcji* omówiono w rozdziale 4.5.4.

⁹⁷¹ Zob. art. 87-88 ustawy z 8.12.2017 r. o SN, Dz.U.2023.1093 t.j.

kredytowe. Co istotne, przyjęcie teorii dwóch kondycji nie uniemożliwia rozliczenia stron upadłej umowy z tytułu wzajemnych roszczeń w ramach jednego postępowania sądowego, nie następuje to jednak z urzędu, lecz dopiero na żądanie zainteresowanej strony przybierające postać dostępnych instrumentów, w tym zwłaszcza potrącenia roszczeń.

Stanowisko takie wydaje się być obecnie jednolicie rozumiane w orzecznictwie sądów powszechnych i SN, stąd rozstrzygnięcie czwartego zagadnienia prawnego w drodze uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN mogło obecnie wydawać się zbędne. Biorąc jednak pod uwagę sposób redakcji sentencji uchwały III CZP 6/21, w której to prawidłowo rozstrzygniętą kwestię odrębności roszczeń restytucyjnych stron połączono z wadliwie moim zdaniem zdefiniowanym momentem powstania stanu *trwałej bezskuteczności* umowy (oderwanym od treści art. 455 KC), wypowiedź pełnego składu Izby Cywilnej została uznana za celową (co zresztą podkreślono w treści ustnych motywów rozstrzygnięcia), prowadząc do sformułowania odpowiedzi o następującej treści:

Jeżeli w wykonaniu umowy kredytu, która nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bank wypłacił kredytobiorcy całość lub część kwoty kredytu, a kredytobiorca dokonywał spłat kredytu, powstają samodzielne roszczenia o zwrot nienależnego świadczenia na rzecz każdej ze stron.

4.5.4 PRZEDAWNIEŃ ROSZCZEŃ RESTYTUCYJNYCH.

Zagadnienie sformułowane przez Pierwszą Prezes SN jako piąte rodzi obecnie najwięcej kontrowersji i problemów w praktyce orzeczniczej, co jest moim zdaniem wynikiem niedostosowania polskich przepisów prawa cywilnego regulujących kwestie świadczenia nienależnego (art. 410 § 2 KC) oraz przedawnienia roszczeń (art. 120 § 1 zdanie 2 KC) do specyficznego charakteru prawnego niesymetrycznej sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, przewidującej opcjonalną ochronę wyłącznie jednej, słabszej strony kontraktu jaką jest konsument, którą to problematykę szeroko omówiono w rozdziale 5.4.4. niniejszej pracy. Biorąc pod uwagę sposób redakcji zagadnienia piątego, dotyczący wyłącznie kwestii biegu przedawnienia roszczeń przedsiębiorcy, należy uznać, że problematykę tę celowo oddzielono od sposobu ustalania przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta, co należy uznać za zabieg w pełni uzasadniony. Jednorodne określenie charakteru prawnego roszczeń restytucyjnych przysługujących konsumentowi jak i tych przysługujących

przedsiębiorcy wydaje się być bowiem niemożliwe, a to ze względu na asymetryczne uprawnienie konsumenta do jednostronnego *sanowania* (konwalidowania) działającej z mocy prawa bezskuteczności nieuczciwego warunku umownego, pozwalające na przywrócenie mu skuteczność z mocą wsteczną⁹⁷².

Pomijając na tym etapie liczne zastrzeżenia formułowane względem poglądów prawnych przyjętych w uchwale SN III CZP 6/21 w odniesieniu do charakteru prawnego roszczeń przysługujących konsumentom⁹⁷³, należy zgodzić się z założeniem, że roszczenia restytucyjne przedsiębiorcy wynikające z następczego upadku umowy obarczonej wadą abuzywności nie mogą powstać tak długo, jak długo konsument nie zakwestionował względem niego prawidłowości zawartej umowy a tym samym po stronie konsumenta istnieje możliwość sprzeciwienia się uznaniu klauzuli umownej za niedozwoloną⁹⁷⁴. Tak długo zaś, jak roszczenia te nie powstają, nie może rozpocząć biegu termin ich przedawnienia. Uznać zatem należy, że niedozwolone postanowienia umowne, którymi posłużył się przedsiębiorca, stanowią z jego perspektywy – do momentu podjęcia przez konsumenta decyzji o ich zakwestionowaniu względem przedsiębiorcy – skuteczną podstawę prawną dla już spełnionych świadczeń, które tym samym nie mogą być we wskazanym okresie traktowane jako świadczenia nienależne. Tego typu stan odpowiada zaś roszczeniom restytucyjnym opartym na kondykcji *causa finita*⁹⁷⁵ i co do zasady wskazane podejście – w odniesieniu do roszczeń przedsiębiorcy – będzie moim zdaniem odpowiadać cechom roszczenia kondykcijnego stypizowanego w treści uchwały III CZP 6/21.

W efekcie ograniczenia zagadnienia prawnego do tematyki roszczeń restytucyjnych przedsiębiorcy, w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r.,

⁹⁷² Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 65; zob. także *Węgrzynowski Ł.*, Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z 7.12.2023 r., C-140/22 (mBank) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023.

⁹⁷³ Zob. uwagi zawarte w rozdziałach 3.9.4., 5.1.1., 5.1.2., 5.1.3. oraz 5.4.4.

⁹⁷⁴ Zob. *Nowakowski T.*, Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego, PPH 2021/5, s. 44; częściowo odmiennie wskazuje *Ł. Węgrzynowski*, który uważa, że przedsiębiorca uprawniony jest do wytoczenia powództwa o ustalenie braku abuzywności, co tożsame jest – w opinii Autora – z możliwością postawienia roszczenia restytucyjnego w stan wymagalności (por. *Węgrzynowski Ł.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021).

⁹⁷⁵ Zob. *Łętowska E.*, Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim, www.bip.brpo.gov.pl, s. 6

w ramach punktu czwartego sentencji dotyczącego przedmiotowego zagadnienia, przedstawiono odpowiedź o następującej treści:

Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy.

Oznacza to, że SN – przynajmniej w ramach sentencji orzeczenia – przyjął odmienny od wcześniejszej wyrażonego w uchwale III CZP 6/21 pogląd, że dla rozpoczęcia biegu terminu wystarczające jest, aby „kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy”. Jest to nad wyraz istotna modyfikacja stanowiska prezentowanego dotychczas, która pozwoli uniknąć negatywnych dla konsumentów skutków płynących z treści uzasadnienia uchwały III CZP 6/21, polegających na pozbawianiu ich prawa do odsetek za okres od dnia zakwestionowania postanowień umowy, którymi posłużył się przedsiębiorca, do dnia złożenia sformalizowanego oświadczenia przed sądem co do chęci bycia objętym ochroną płynącą z przepisów dyrektywy 93/13 inkorporowanych do prawa polskiego w drodze norm art. 385¹ i nast. KC⁹⁷⁶.

4.5.5 ZAKRES ROSZCZEŃ RESTYTUCYJNYCH.

Ostatnie zagadnienie sformułowane przez Pierwszą Prezes SN dotyczy problematyki katalogu roszczeń przysługujących stronom *trwale bezskutecznej* umowy kredytu. Wątpliwości, które występowały w powyższym zakresie w chwili sformułowania przez Pierwszą Prezes wniosku, zostały w międzyczasie rozstrzygnięte w sposób niebudzący wątpliwości w orzecznictwie TSUE, w tym w sprawach *Szcześniak, Bank Millenium S.A.* oraz *Naniowski*, dotyczących polskich konsumentów będących w sporach z instytucjami kredytowymi zawisłych właśnie na kanwie wadliwych umów *kredytów frankowych*. Przedstawione przez TSUE stanowisko można uprościć do stwierdzenia, że instytucja kredytowa, która posłużyła się nieuczciwymi postanowieniami umownymi, nie może

⁹⁷⁶ Różnicę w sytuacji prawnej konsumenta w powyższym zakresie obrazują zamieszczone w pracy grafiki nr 3 i 4 (s. 156 i 15); szerzej na ten temat zob. również uwagi zawarte w rozdziałach 3.9.4., 5.1.1., 5.1.2., 5.1.3. oraz 5.4.4.

liczyć na żadną formę rekompensaty za fakt udostępnienia kapitału kredytowego konsumentowi⁹⁷⁷. Tym samym TSUE uznał, że bank nie może skutecznie dochodzić od konsumentów żadnej formy wynagrodzenia za korzystanie z udostępnionego kapitału, odszkodowania z tym związanego czy też waloryzacji kwoty nominalnie wypłaconej po zawarciu umowy.

W uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r. w ramach punktu piątego sentencji, rozstrzygając szóste zagadnienie z wniosku Pierwszej Prezes, SN udzielił odpowiedzi o następującej treści:

Jeżeli umowa kredytu nie wiąże z powodu niedozwolonego charakteru jej postanowień, nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron odsetek lub innego wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych w okresie od spełnienia nienależnego świadczenia do chwili popadnięcia w opóźnienie co do zwrotu tego świadczenia.

Rozstrzygając przedmiotowe zagadnienie SN podzielił zatem w pełni poglądy prezentowane dotychczas przez TSUE w zakresie braku zasadności dochodzenia przez przedsiębiorcę jakichkolwiek roszczeń restytucyjnych wykraczających poza świadczenia faktycznie przekazane drugiej stronie *trwale bezskutecznej* umowy, rozszerzając wskazany pogląd również w odniesieniu do roszczeń przysługujących konsumentom względem przedsiębiorców. Jest to pogląd w pełni uzasadniony, co szczegółowo omówiono w kolejnym rozdziale pracy poświęconym katalogowi roszczeń restytucyjnych przysługujących stronom wadliwej czynności prawnej⁹⁷⁸.

⁹⁷⁷ Zob. Chmielowski M., *De sua malitia nemo debet commodum reportare*. Rozważania na temat roszczeń stron nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy kredytu po wydaniu wyroku TSUE w sprawie C-520/21, Monitor Prawniczy nr 3/2024, s. 153 – 161.

⁹⁷⁸ Zob. zwłaszcza uwagi zawarte w rozdziale 5.2.

5. ROZDZIAŁ – ROSZCZENIA RESTYTUCYJNE.

R. Trzaskowski trafnie zauważa, że sankcja nieważności sama w sobie nie niweluje skutków faktycznych wykonania nieważnej umowy lecz przyczynia się jedynie „do ich zniwelowania pośrednio, otwierając stronom możliwość wystąpienia z roszczeniami restytucyjnymi zmierzającymi do przywrócenia stanu poprzedniego tak dalece, jak to tylko możliwe”⁹⁷⁹. Źródłem rzeczonych roszczeń nie jest przy tym nieważna umowa, gdyż ta nie wywołuje żadnych skutków prawnych, lecz – jak wskazuje Autor – roszczenia te stanowią pewnego rodzaju „niekonieczny korelat nieważności wynikający z przepisów prawa”. Kwestia zakresu rzeczonych roszczeń powstających pomiędzy stronami nieważnej czynności prawnej jest problematyką, która wywoływała do niedawna liczne kontrowersje wśród przedstawicieli doktryny, jak i w orzecznictwie krajowym. Zyskała ona jednocześnie istotne znaczenie praktyczne ze względu na ilość toczących się obecnie postępowań dotyczących ważności umów kredytów waloryzowanych kursami waluty obcej, których *trwała bezskuteczność* powoduje konieczność wzajemnego rozliczenia się pomiędzy stronami upadłej umowy – co do zasady – według zasad analogicznych do usuwania skutków nieważności bezwzględnej czynności prawnej. Zarówno bowiem czynność (klauzula) nieważna, jak i niewiążąca konsumenta w świetle normy art. 385¹ § 1 KC⁹⁸⁰, są względem konsumenta bezskuteczne *ab initio*, co winno być wzięte pod uwagę przez sąd krajowy z urzędu.

O doniosłości znaczenia problematyki zakresu roszczeń powstających pomiędzy stronami *nieważnej* lub *trwale bezskutecznej* czynności prawnej świadczy chociażby fakt, iż kwestia była przedmiotem wypowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej SN w ramach postępowania toczącego się pod sygn. akt III CZP 25/22, dotyczącego wadliwości umów *kredytów frankowych*⁹⁸¹. Zgodnie z treścią wniosku sformułowanego przez Pierwszą Prezes SN w dniu 29 stycznia 2021 r. jednym z sześciu zagadnień prawnych wymagających

⁹⁷⁹ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem., LexisNexis 2013, s. 344.

⁹⁸⁰ A zatem dotknięta sankcją *bezskuteczności abuzywnej* – na temat charakteru prawnego rzeczony sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.8.; odrębny charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej* względem *nieważności bezwzględnej* wymaga jednak – przy rozważaniu katalogu roszczeń przysługujących stronom upadłej umowy konsumenckiej – uwzględnienie wytycznych płynących z orzecznictwa TSUE co do konieczności przywrócenia sytuacji konsumenta do stanu sprzed zastrzeżenia nieuczciwego warunku umownego przez przedsiębiorcę, którą to kwestię szczegółowo omówiono w ramach niniejszego rozdziału.

⁹⁸¹ Na temat uchwały III CZP 25/22 zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.

rozstrzygnięcia przez skład całej Izby Cywilnej było bowiem przesądzenie – w odniesieniu do konkretnego rodzaju umów będących przedmiotem rzeczowego wniosku – „czy, jeżeli w przypadku nieważności lub bezskuteczności umowy kredytowej którejkolwiek ze stron przysługuje roszczenie o zwrot świadczenia spełnionego w wykonaniu takiej umowy, strona ta może również żądać wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych przez drugą stronę?” Na tak sformułowane pytanie pełny skład Izby Cywilnej SN udzielił odpowiedzi przeczącej, wykluczając możliwość formułowania roszczeń restytucyjnych *sensu largo* zarówno przez przedsiębiorcę, jak i przez słabszą stronę kontraktu, jaką jest konsument.

Na kształt udzielonej przez Izbę Cywilną SN odpowiedzi bez wątpienia wpłynął fakt, iż materia związana z zakresem roszczeń restytucyjnych stron trwale bezskutecznej czynności prawnej – na skutek pytań prejudycjalnych skierowanych przez Sąd Rejonowy dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie⁹⁸² – zajął się uprzednio Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej w ramach postępowania toczącego się w sprawie *Szcześniak*. Pamiętać przy tym należy, że w kompetencji TSUE nie leży orzekanie w przedmiocie wykładni przepisów krajowych, zaś skutki uznania umowy za nieważną stanowią co do zasady domenę prawa krajowego. Pytania prejudycjalne zadane przez Sąd

⁹⁸² Zob. postanowienie SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 12.08.2021 r., IC 1297/21, <https://curia.europa.eu>; na podstawie art. 267 TFUE Sąd ten zwrócił się do TSUE o udzielenie odpowiedzi na pytanie: *czy art 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy Rady 93/13/EWG z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich, a także zasady skuteczności, pewności prawa i proporcjonalności należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej przepisów krajowych, zgodnie z którą w przypadku uznania, że umowa kredytu zawarta przez bank i konsumenta jest od początku nieważna z powodu zawarcia w niej nieuczciwych warunków umownych, strony oprócz zwrotu pieniędzy zapłaconych w wykonaniu tej umowy (bank – kapitału kredytu, konsument – rat, opłat, prowizji i składek ubezpieczeniowych) oraz odsetek ustawowych za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty, mogą domagać się także jakichkolwiek innych świadczeń, w tym należności (w szczególności wynagrodzenia, odszkodowania, zwrotu kosztów lub waloryzacji świadczenia z tytułu tego, że: (1) spełniający świadczenie pieniężne został czasowo pozbawiony możliwości korzystania ze swoich pieniędzy, przez co utracił możliwość zainwestowania ich i osiągnięcia dzięki temu korzyści, (2) spełniający świadczenie pieniężne poniósł koszty obsługi umowy kredytu i przekazania pieniędzy drugiej stronie, (3) otrzymujący świadczenie pieniężne odniósł korzyść polegającą na tym, że mógł czasowo korzystać z cudzych pieniędzy, w tym mógł je zainwestować i dzięki temu uzyskać korzyści, (4) otrzymujący świadczenie pieniężne czasowo miał możliwość korzystania z cudzych pieniędzy nieodpłatnie, co byłoby niemożliwe w warunkach rynkowych, (5) wartość nabywca pieniędzy spadła na skutek upływu czasu, co oznacza realną stratę dla spełniającego świadczenie pieniężne, (6) czasowe udostępnienie pieniędzy do korzystania może zostać potraktowane jako spełnienie usługi, za którą spełniający świadczenie pieniężne nie otrzymał wynagrodzenia.*

odsyłający dotyczyły jednak wykładni dyrektywy 93/13 oraz takich zasad prawa Unii jak zasada skuteczności, pewności prawa i proporcjonalności, zaś tego typu wykładnia w sposób oczywisty należy do wyłącznej właściwości Trybunału. Sąd Rejonowy nie zwrócił się bowiem do Trybunału o udzielenie wskazówek w przedmiocie przepisów krajowych mogących stanowić podstawę roszczeń konsumentów i banków, o których to roszczeniach jest mowa w postanowieniu odsyłającym, lecz o wskazanie czy przepisy i zasady prawa Unii pozwalają na zgłoszenie takich roszczeń, wszak przepisy krajowe nie mogą zmieniać ani zakresu, ani istoty ochrony przewidzianej przez dyrektywę 93/13.

Wyrokiem z dnia 15 czerwca 2023 r. TSUE⁹⁸³ w pełni podzielił pogląd wyrażony uprzednio przez rzecznika generalnego⁹⁸⁴, zgodnie z którym art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że z jednej strony stoją one na przeszkodzie takiej wykładni prawa krajowego, zgodnie z którą przedsiębiorca ma prawo żądać od konsumenta „*rekompensaty wykraczającej poza zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz odsetek za zwłokę od dnia wezwania do zapłaty*”, jednocześnie wskazując, że przepisy te nie sprzeciwiają się, aby roszczenia takie były formułowane przez konsumentów pod warunkiem poszanowania celów dyrektywy 93/13 oraz zasady proporcjonalności.

Należy jednak odnotować, iż na skutek posłużenia się w treści wydanego przez unijny Trybunał wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r. pojęciem obcej polskiemu Kodeksowi cywilnemu „*rekompensaty*”, prawidłowa recepcja rzeczzonego orzeczenia do polskiego porządku prawnego napotkała na serię problemów, gdyż część przedstawicieli doktryny i judykatury stanęło na stanowisku, że zakres pojęciowy rzeczzonego określenia nie obejmuje uprawnienia przedsiębiorcy do żądania waloryzacji świadczenia, dopuszczając tym samym taki zabieg na etapie rozliczeń stron *trwale bezskutecznej* umowy.

Wszelkie potencjalne wątpliwości zostały w tym względzie jednak rozwiane w drodze kolejnych postanowień TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r.⁹⁸⁵ oraz z dnia 12 stycznia 2024 r.⁹⁸⁶ wydanych również w sprawach polskich *frankowiczów*, zgodnie z którymi art. 6 ust. 1

⁹⁸³ Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*.

⁹⁸⁴ Zob. opinia rzecznika generalnego *A. Collinsa* w sprawie *Szcześniak*.

⁹⁸⁵ Zob. postanowienie TSUE *Bank Millenium S.A.*

⁹⁸⁶ Zob. postanowienie TSUE *Naniowski*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.2.2.

i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa państwa członkowskiego, zgodnie z którą instytucja bankowa – w przypadku zaistnienia *trwalej bezskuteczności* umowy na skutek wyłączenia z jej treści warunku nieuczciwego – ma prawo żądać od konsumenta zwrotu kwot innych niż kapitał wpłacony na poczet wykonania tej umowy oraz ustawowe odsetki za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty. W postanowieniu z dnia 12 stycznia 2024 r. TSUE wskazał przy tym *explicite*, iż zakaz ten dotyczy również „sądowej waloryzacji świadczenia wypłaconego kapitału w przypadku istotnej zmiany siły nabywczej danego pieniądza po wypłaceniu tego kapitału rzeczonemu konsumentowi”.

Celem dokonania prawidłowej analizy przedmiotowego zagadnienia, roszczenia stron nieważnej względnie *trwale bezskutecznej* czynności prawnej podzielić należy na dwie kategorie – których charakterystyki podjęto się w kolejnych rozdziałach pracy – tj.:

- 1) roszczenia restytucyjne *sensu stricto*, obejmujące restytucję świadczeń faktycznie spełnionych przez strony w toku wykonywania wadliwej czynności prawnej, w ich nominalnej wysokości;
- 2) oraz roszczenia restytucyjne *sensu largo*, tj. roszczenia o zwrot świadczeń uzupełniających względem świadczeń faktycznie spełnionych przez strony wadliwej czynności prawnej, takich jak wynagrodzenie za korzystanie z cudzej rzeczy czy też waloryzacja spełnionego świadczenia pieniężnego z uwagi na utratę siły nabywczej pieniądza w czasie.

5.1 ROSZCZENIA RESTYTUCYJNE *SENSU STRICTO*.

5.1.1 ROSZCZENIA RESTYTUCYJNE STRON JAKO NASTĘPSTWO ABUZYWNOŚCI.

W przypadku zaistnienia przesłanek do zaistnienia sankcji *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umowy zawartej przez przedsiębiorcę z udziałem konsumenta, obowiązek wyłączenia przez sąd krajowy nieuczciwego warunku umownego nakazującego zapłatę kwot, które okazują się nienależne, wiąże się co do zasady z odpowiednim skutkiem restytucyjnym dotyczącym tych kwot, zaś konsument powinien mieć zapewnione prawo

do zwrotu korzyści nienależnie pobranych przez przedsiębiorcę – ze szkodą dla konsumenta – na podstawie nieuczciwego postanowienia⁹⁸⁷. TSUE podkreślał przy tym w swoim orzecznictwie już kilkakrotnie, że brak takiego skutku restytucyjnego jest w stanie podważyć skutek zniechęcający, jaki art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13/EWG w związku z art. 7 ust. 1 tej dyrektywy zamierzał powiązać ze stwierdzeniem nieuczciwego charakteru warunków znajdujących się w umowach zawieranych z konsumentami przez przedsiębiorcę⁹⁸⁸.

Restytucja taka winna odbywać się w oparciu o przepisy dotyczące bezpodstawnego wzbogacenia oraz zwrotu świadczenia nienależnego i na tym etapie oceny charakteru roszczeń opartych o normę art. 385¹ § 1 KC nie występowały większe rozbieżności pomiędzy przedstawicielami doktryny i judykatury⁹⁸⁹. Bezpodstawne wzbogacenie zachodzi bowiem wtedy, gdy świadczenie nie ma oparcia w ważnej czynności prawnej albo ma oparcie w ważnej czynności prawnej ale wynikające z tej czynności przysporzenie nie ma wystarczającego usprawiedliwienia, ponieważ jest dokonane bez prawidłowej przyczyny, tj. *kauzy*. Brak podstawy prawnej oznacza zatem w tym przypadku brak *kauzy* lub jej wadliwość, co prowadzi do szczególnej postaci bezpodstawnego wzbogacenia, którą jest świadczenie nienależne. Występuje ono wtedy, gdy wzbogacenie następuje z woli zubożonego, który świadczy, wobec czego może on, co do zasady, żądać zwrotu tylko wtedy, gdy działał w błędzie albo gdy wola przesunięcia majątkowego z innych powodów straciła aktualność⁹⁹⁰.

Sytuacja ulega komplikacji, gdy bezpodstawne wzbogacenie następuje po obydwu stronach umowy, gdyż wówczas dochodzi do sytuacji, w której możliwe są dwa rozwiązania:

⁹⁸⁷ Zob. wyroki TSUE: *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 61-62, 66 oraz *Bank BPH*, pkt 51.

⁹⁸⁸ Zob. wyroki TSUE: *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 63 oraz *Bank BPH*, pkt 51.

⁹⁸⁹ W odróżnieniu od innych przypadków bezpodstawnego wzbogacenia, sytuacje objęte art. 410 § 2 KC, czyli kwalifikowane jako świadczenie nienależne, zakładają uzyskanie korzyści majątkowej w następstwie świadczenia, czyli zachowania zmierzającego do wykonania oznaczonego zobowiązania. Jeżeli więc określone przesunięcie majątkowe nie jest wynikiem świadczenia, nie może powstać roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia (art. 410-411 KC), a jedynie roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia na zasadach ogólnych, tj. wynikających z art. 405-409 KC. Jak wynika przy tym z orzecznictwa SN, oceniając czy w ramach danego stosunku miało miejsce świadczenie, rozstrzyga punkt widzenia wierzyciela: czy mógł on uważać na podstawie rozpoznawalnych okoliczności określone działanie za świadczenie (zob. wyrok SN z 13.10.2011 r., V CSK 483/10, LEX nr 1102551).

⁹⁹⁰ Zob. wyrok SN z 25.11.2016 r., IV CSK 29/15, LEX nr 1962541.

- 1) pierwsze odwołujące się do tzw. *teorii salda*, zgodnie z którym to rozwiązaniem świadczenie wzajemne traktuje się jako pozycję, którą od razu należy odjąć od wzbogacenia tak, że druga strona świadczenia wzajemnego zwraca jedynie nadwyżkę otrzymanego świadczenia ponad wartość świadczenia, które sama spełniła;
- 2) oraz drugie rozwiązanie odwołujące się do tzw. *teorii dwóch kondykcji*, gdzie każde roszczenie o wydanie wzbogacenia traktuje się oddzielnie i niezależnie od drugiego, tym samym po dwóch stronach, powstają asynallagmatyczne roszczenia kondykcyjne⁹⁹¹.

Nie zagłębiając się na tym etapie analizy w argumentację przemawiającą za opowiedzeniem się po stronie *teorii dwóch kondykcji* jako właściwym modelem rozliczeń pomiędzy stronami umowy, w której bezpodstawne wzbogacenie powstało po jej obydwu stronach, gdyż tematyce tej poświęcono rozdział 5.1.4. pracy, należy już w tym miejscu zauważyć, iż dla ustalenia momentu, w którym powstają roszczenia stron umowy obarczonej wadą abuzywności oraz od którego należy tym samym liczyć termin przedawnienia poszczególnych roszczeń restytucyjnych, istotne jest ustalenie, z jakim rodzajem świadczenia nienależnego mamy do czynienia, a więc która z kondykcji nienależnego świadczenia wskazanych w art. 410 § 2 KC służyć winna do rozliczenia skutków stwierdzenia przez sąd krajowy abuzywności postanowień umownych. Rozstrzygnięcia wymaga zatem kwestia, jaką formę świadczenia nienależnego przybiera świadczenie spełniane w oparciu o postanowienie dotknięte *bezskutecznością abuzywną*, mianowicie czy jest to:

- kondykcja *sine causa* (z powodu nieważności czynności prawnej);
- kondykcja *causa finita* (z powodu odpadnięcia podstawy prawnej);
- czy też forma świadczenia nienależnego *indebiti* (z powodu braku istnienia zobowiązania lub też świadczenia przez *solvensa* czegoś innego albo w większej ilości, niż powinien, jak również występująca – zgodnie z poglądem części

⁹⁹¹ Zob. uchwały SN: z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40; z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna) oraz uchwała PSICSN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742.

przedstawicielei doktryny – w przypadku czynności kulejących, z którymi mamy do czynienia w przypadku sankcji *bezskuteczności zawieszonej*).

Zauważyć przy tym należy, że ustawodawca wyróżnił cztery kondykcje, które wyczerpują wszystkie wypadki nienależnego świadczenia, lecz czwartą nich – *conditio ob rem*⁹⁹² – można z założenia wykluczyć w odniesieniu do usuwania skutków sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, gdyż kondykcja ta zachodzi w odmiennych okolicznościach, mianowicie gdy *solvens* „spełnił świadczenie w celu osiągnięcia rezultatu, który uzasadniałby to świadczenie a więc zmierzając do uzyskania ekwiwalentu (świadczenia wzajemnego, wierzytelności zobowiązującej do tego świadczenia) w sytuacji, w której przyjmujący świadczenie nie był jeszcze do tego świadczenia wzajemnego zobowiązany⁹⁹³” albo, gdy „spełnił świadczenie ze względu na prawny lub gospodarczy skutek, który miał w przyszłości zaistnieć jako cel świadczenia, albo dążąc do uzyskania innego pożądanego zachowania przyjemcy, o czym wiedział i co akceptował przyjmujący świadczenie, najpóźniej w momencie świadczenia⁹⁹⁴”. Przedmiotową kwestię modelowo wyłożył SN w wyroku z dnia 21 kwietnia 2016 r.⁹⁹⁵, tłumacząc, iż kondykcja *ob rem* zachodzi wówczas, gdy w chwili dokonania świadczenia nie istniała podstawa prawna tego świadczenia, jednak miała ona zrealizować się w przyszłości. Innymi słowy, w opinii SN przesłanka nieosiągnięcia zamierzonego celu świadczenia jest spełniona wtedy, gdy „zostało ono spełnione, mimo braku zobowiązania, w celu osiągnięcia skutku prawnego lub gospodarczego, a skutek ten wbrew oczekiwaniom nie nastąpił”.

Odnosząc się do wyodrębnionych przez ustawodawcę rodzajów świadczenia nienależnego należy uznać, iż zakresy stosowania kondykcji wskazanych w art. 410 § 2 KC nie mogą się ze sobą pokrywać ani krzyżować. SN w swoim orzecznictwie wskazywał bowiem

⁹⁹² Inaczej zwaną *condictio causa data causa non secuta*; tj. przesłankę *nieosiągnięcia zamierzonego celu świadczenia*, inaczej *condictio causa data causa non secuta*. Jak zauważył SN w wyroku z 13.10.2011 r. (V CSK 483/10, LEX nr 1102551) we wszystkich przypadkach, w których świadczenie zostało spełnione dla osiągnięcia określonego skutku prawnego lub gospodarczego, a skutek ten nie nastąpił, przysługuje roszczenie o zwrot tego świadczenia jako nienależnego właśnie z powodu nieosiągnięcia jego zamierzonego celu.

⁹⁹³ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, WKP 2018, kom. do art. 410 KC; zob. także wyroki SN: z 17.01.2002 r., III CKN 1500/00, OSNC 2002/11/140; z 21.06.2011 r., I CSK 533/10, OSNC-ZD 2012/B/42; z 14.11.2013 r., II CSK 104/13, OSNC 2014/7–8/82; z 15.04.2015 r., IV CSK 456/14, LEX nr 1710382.

⁹⁹⁴ *Ibidem*, kom. do art. 410 KC.

⁹⁹⁵ Zob. wyrok SN z 21.04.2016 r., III CNP 18/15, LEX nr 2067076.

wielokrotnie, że przepis art. 410 § 2 KC zawiera zamknięty katalog czterech przypadków (*kondycji*) rodzących obowiązek zwrotu nienależnego świadczenia, które wzajemnie się wyłączają, nie ma więc możliwości ich zbiegu. Kondycje te wyczerpują wszystkie przypadki nienależnego świadczenia, a zatem każdy stan faktyczny może odpowiadać tylko jednej z nich⁹⁹⁶.

Jak celnie zauważa *T. Sokołowski*, wskazaną w art. 410 § 2 KC kolejność, w której zaprezentowano przewidziane w naszym prawie kondycje, trudno jednak uznać za optymalną⁹⁹⁷. Autor proponuje – celem uproszczenia systematyki – sięgnięcie do podziału logicznego przy zastosowaniu następujących trzech kryteriów:

- 1) kryterium zaistnienia czynności prawnej;
- 2) kryterium zaistnienia zobowiązania;
- 3) oraz kryterium spełnienia świadczenia, z tym że wskazane kryterium z natury rzeczy zawsze zaistnieje w przypadku omawianej tematyki zasad zwrotu świadczeń nienależnych, gdyż – co oczywiste – bez zaistnienia świadczenia nie byłoby w ogóle problematyki jego zwrotu).

Przyjmując zaproponowaną przez Autora systematykę:

- 1) za pierwszą kondycję należy uznać *condictio indebiti*, gdzie w jej przypadku występuje jedynie samo świadczenie przy braku istnienia zobowiązania świadczącej osoby;
- 2) drugą stanowi *condictio ob rem (causa data causa non secuta)*, w której występuje już czynność prawna, towarzysząca świadczeniu i mająca na celu zmodyfikowanie dotychczasowej sytuacji prawnej stron;

⁹⁹⁶ Zob. wyrok SN z 25.11.2016 r., IV CSK 29/15, LEX nr 1962541; zob. także wyrok SN z 13.10.2011 r., V CSK 483/10, LEX nr 1102551; z 16.06.2016 r., V CSK 581/15, LEX nr 2107108 oraz z 9.08.2016 r., II CSK 760/15 a także *Łętowska E.*, *Bezpodstawne wzbogacenie*, CH Beck 2000, s. 87.

⁹⁹⁷ Zob. *Sokołowski T.* [w:] *Kidyba A.* (red.), *Kodeks Cywilny, Komentarz, Tom III, Lex 2014*, kom. do art. 410; zob. także *Łętowska E.*, *Bezpodstawne wzbogacenie*, CH Beck 2000, s. 94 – Autorka na pierwszym miejscu stawia *condictio indebiti*; na drugim miejscu *sine causa*, dalej *causa finita*, a na końcu *causa data causa non secuta*.

- 3) trzecią kondycją jest *condictio sine causa*, gdzie mają miejsce już dwie czynności prawne, dokonane odpowiednio przez obie strony, ale czynność zobowiązująca jest *ab initio* nieważna;
- 4) natomiast czwarta kondycja – *condictio causa finita* – charakteryzuje się zaistnieniem czynności po obu stronach czynności prawnej oraz powstaniem ważnego zobowiązania, a dopiero w późniejszym czasie okazuje się, że ta ważna pierwotnie podstawa świadczenia następczo odpadła.

Dokonując analizy charakteru prawnego sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym przez pryzmat dotychczasowego dorobku orzeczniczego TSUE i rodzimego SN, uprawniony wdaje się wniosek, że jednorodne określenie charakteru prawnego roszczeń restytucyjnych przysługujących konsumentowi jak i tych przysługujących przedsiębiorcy może okazać się niemożliwe, a to ze względu na asymetryczne uprawnienie konsumenta do jednostronnego sanowania (konwalidowania) działającej z mocy prawa bezskuteczności nieuczciwego warunku umownego, pozwalające na przywrócenie mu skuteczność z mocą wsteczną⁹⁹⁸. Rodzaj kondycji powstającej w przypadku zaistnienia przesłanek sankcji *bezskuteczności abuzywnej* będzie przy tym pochodną przyjętej oceny charakteru prawnego sankcji przewidzianej w art. 385¹ § 1 KC. Jak wskazano zaś we wcześniejszych częściach pracy, w orzecznictwie przedstawiane są dalece rozbieżne stanowiska odnośnie kwalifikacji, czy postanowienie spełniające dyspozycje art. 385¹ § 1 KC winno być traktowane jako po prostu *nieważne*, czy też jedynie dotknięte sankcją *bezskuteczności* w takiej, czy też innej postaci⁹⁹⁹. Siłą rzeczy zatem poglądy przedstawicieli doktryny i judykatury są podzielone również w zakresie wyboru jednej z podstaw prawnych roszczeń restytucyjnych wskazanych w art. 410 § 2 KC i tym samym wnioski w przedmiocie rodzaju kondycji powstającej wskutek zaistnienia *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego płynące z doktryny i judykatury nie są jednolite, w tym zwłaszcza w przypadku, gdy bezskuteczność nieuczciwego warunku umownego prowadzić będzie do upadku umowy w całości. Warto przy tym zauważyć, iż ramach

⁹⁹⁸ Zob. Zawadzka J., Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 65.

⁹⁹⁹ A zatem jako postanowienie kulejące, tj. dotknięte *bezskutecznością zawieszoną* czy też jako postanowienie dotknięte odrębną wadliwością w postaci tzw. *bezskuteczności abuzywnej*. Szerzej na temat charakteru prawnego sankcji bezskuteczności abuzywnej zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.8.

postępowania w sprawie III CZP 6/21¹⁰⁰⁰ zainicjowanego pytaniami prawnymi sformułowanymi przez Rzecznika Finansowego, SN otrzymał do rozstrzygnięcia sformułowane *expressis verbis* zagadnienie prawne, którego elementem była ocena, czy świadczenia nienależne stron *trwale bezskutecznej* czynności prawnej powstają w wyniku:

- a) odpadnięcia podstawy prawnej (*condictio causa finita*),
- b) czy też nieważności czynności prawnej zobowiązującej do świadczenia (*condictio sine causa*).

Na tak sformułowane pytanie SN nie udzielił jednak jednoznacznej odpowiedzi. W treści uzasadnienia uchwały powołano się bowiem w tym zakresie z jednej strony na wyrok SN z 11 grudnia 2019 r.¹⁰⁰¹ oraz uchwałę z dnia 16 lutego 2021 r.¹⁰⁰² wskazując, iż dopiero po podjęciu przez konsumenta definitywnej, negatywnej decyzji co do dalszego związania warunkiem nieuczciwym można uznać, że brak podstawy prawnej świadczenia stał się definitywny, co SN porównał do przypadku *condictio causa finita*. Jednocześnie zaś, w dalszej części pisemnych motywów orzeczenia wskazano, iż powstająca w wyniku obiektywnego braku możliwości dalszego funkcjonowania umowy *trwała bezskuteczność* jest równoznaczna ze stanem, w którym „czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia” w rozumieniu art. 410 § 2 *in fine* KC (*condictio sine causa*) oraz „nieważnością czynności prawnej” w rozumieniu art. 411 pkt 1 KC.

Wydaje się zatem, że upadek całej umowy jako obarczonej wadą abuzywności skutkować będzie powstaniem niejednorodnych roszczeń kondykcyjnych po obydwu stronach umowy. Specyficzny i nieporównywalny z innymi rodzajami wadliwości czynności prawnych charakter sankcji *bezskuteczności abuzywnej* wymusza bowiem – moim zdaniem – odmienną kwalifikację charakteru kondykcji powstającej po słabszej stronie umowy dotkniętej wadą abuzywności od tej powstającej po stronie przedsiębiorcy, który zachował się w sposób nieuczciwy, co jest przede wszystkim pochodną asymetrycznego charakteru rzeczonyj sankcji, pozostawiającego możliwość *sanowania* wadliwości w drodze

¹⁰⁰⁰Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.8.4

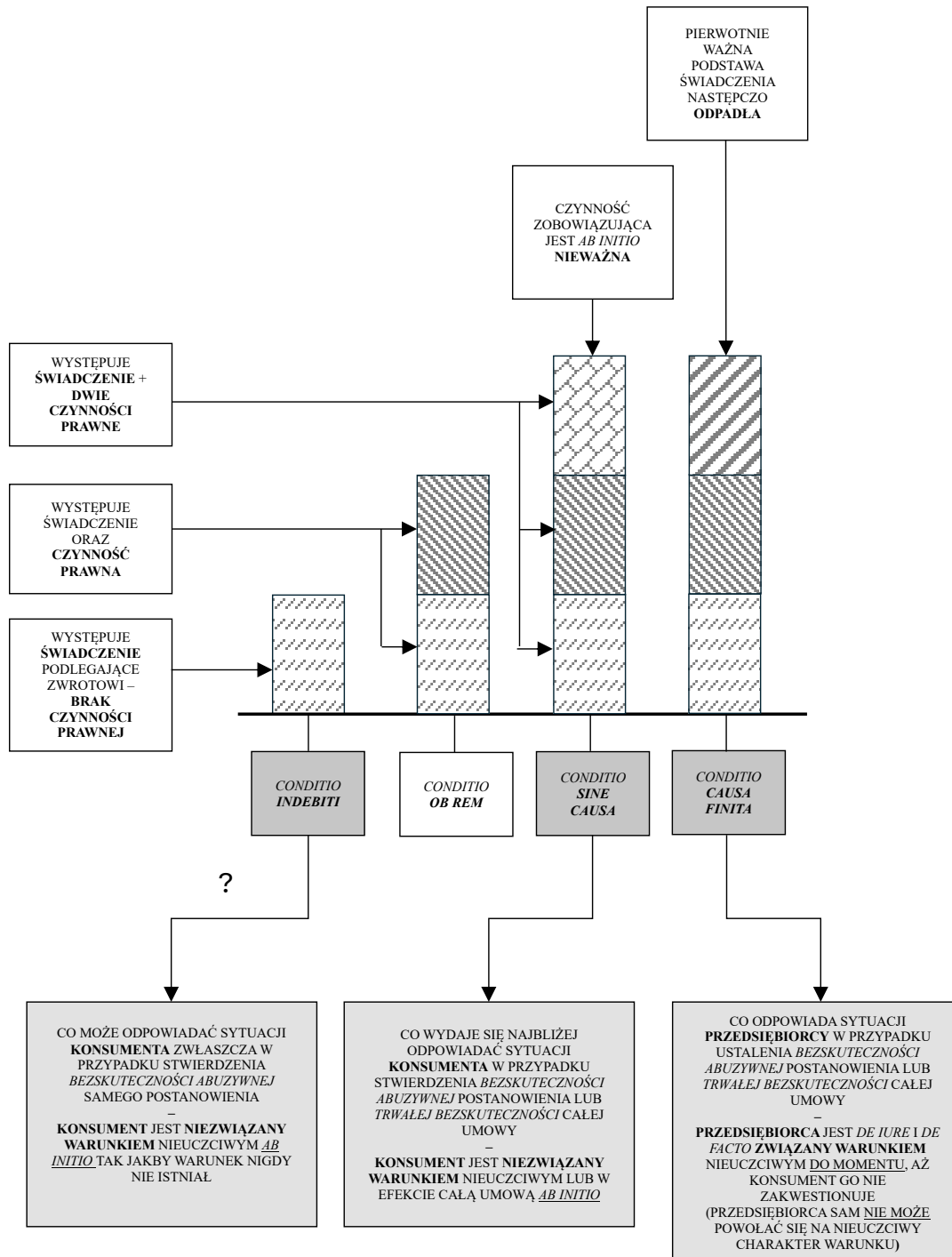
¹⁰⁰¹ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20.

¹⁰⁰² Zob. uchwała SN z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40.

jednostronnej decyzji konsumenta. Sytuacja przedsiębiorcy, w której znajduje się on w razie posłużenia się niedozwolonymi postanowieniami umownymi musi zatem zostać odróżniona od sytuacji konsumenta, którego takie postanowienia dotknęły, stąd też charakter prawny roszczeń restytucyjnej stron trwale bezskutecznej umowy konsumenckiej będzie odmienny.

Rys. 9.

Schemat przedstawiający rodzaj kondykcji powstających w przypadku *bezskuteczności abuzywnego postanowienia* oraz *trwałej bezskuteczności umowy*.

5.1.2 ROSZCZENIA RESTYTUCYJNE KONSUMENTA.

Oceniając charakter prawny roszczeń restytucyjnych przysługujących konsumentowi w związku z upadkiem umowy na skutek posłużenia się przez przedsiębiorcę niedozwolonymi postanowieniami umownymi rozważyć należy wszystkie trzy mogące mieć zastosowanie roszczenia kondykcyjne. Jednocześnie należy pamiętać, iż roszczenie o zwrot nienależnego świadczenia powstające zarówno w warunkach *conditio sine causa*, *causa finita* czy też *indebiti* powstaje zawsze na tle stosunku umownego i jest z nim nieodzownie funkcjonalnie związane, nie jest jednak roszczeniem wynikającym z umowy, źródłem jego powstanie nie jest bowiem wola stron ale przepis ustawy, regulujący obowiązki występujące na skutek upadku umowy¹⁰⁰³.

Conditio sine causa obejmuje przypadki, w których czynność prawna była od początku bezwzględnie nieważna i nie istniała możliwość jej konwalidacji, czyli dotyczy to np. przypadków czynności sprzecznej z prawem lub z zasadami współżycia społecznego (art. 58 § 1 i 2 KC)¹⁰⁰⁴. Ponadto, kondykcja ta wystąpi również w sytuacji, w której nieważna okazała się część czynności prawnej, na podstawie której spełnione zostało świadczenie (art. 58 § 3 KC)¹⁰⁰⁵. Poza zakresem omawianej kondykcji pozostają wszelkie przypadki, gdy czynność prawna była wprawdzie nieważna, ale została następnie konwalidowana. Warto podkreślić, że w przypadku *conditio sine causa* świadczący może odzyskać świadczenie, nawet jeśli wiedział, że do świadczenia nie jest zobowiązany (art. 411 pkt 1 *in fine* KC)¹⁰⁰⁶. Przyjęcie tej podstawy świadczenia nienależnego skutkuje nadto koniecznością uznania, że roszczenie o zwrot świadczenia nienależnego powstaje od razu w chwili spełnienia świadczenia, bo już w tym momencie spełnione są wszystkie przesłanki zwrotu, przy czym – zgodnie z art. 455 KC – jeśli termin świadczenia nie został oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania, świadczenie powinno być spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do jego wykonania. Kondykcja staje się wymagalna od chwili wezwania i dlatego też od tej chwili, jeśli żądanie opiewa na świadczenie pieniężne, przysługują wierzycielowi odsetki za opóźnienie (art. 481 KC). Decyduje o tym

¹⁰⁰³ Zob. wyrok SO w Warszawie z 7.02.2017 r., V Ca 981/16, LEX nr 2292660.

¹⁰⁰⁴ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red.), Komentarz KC, Tom III, cz. 1, WKP 2013, s. 342.

¹⁰⁰⁵ Zob. wyrok SN z 24.2011 r., I CSK 66/11, LEX nr 1133784 oraz wyrok SA w Warszawie z 20.10.2016 r., I ACa 1732/15, LEX nr 2200359.

¹⁰⁰⁶ Którego to zastrzeżenia brak w treści art. 411 KC w odniesieniu do wymagającej rozważenia w zakresie roszczeń restytucyjnych konsumenta kondykcji *indebiti*.

data, w której wierzyciel wystosował do dłużnika wezwanie o zwrot świadczenia spełnionego nienależnie, a precyzyjniej data otrzymania rzeczowego wezwania przez dłużnika z uwzględnieniem odpowiedniego terminu na realizację świadczenia¹⁰⁰⁷.

R. Trzaskowski – posługując się konstrukcją *bezskuteczności zawieszanej* postanowienia¹⁰⁰⁸ – stoi na stanowisku, że postanowienie niedozwolone, które nie zostanie *potwierdzone* przez konsumenta stanie się *ostatecznie bezskuteczne* i tym samym powodować będzie nienależność spełnionych świadczeń w oparciu o art. 410 § 1 KC, a jego podstawą będzie właśnie czwarta ze wskazanych w art. 410 KC kondykcji przewidująca, że świadczenie jest nienależne, jeżeli czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia (tj. *conditio sine causa*¹⁰⁰⁹). Wydaje się, że powyższe stwierdzenie w opinii Autora winno dotyczyć zarówno przypadku *trwałej bezskuteczności* pojedynczego postanowienia, jaki i następczej, *trwałej bezskuteczności* całej umowy, jeżeli zaistnieją przesłanki powodujące brak możliwości dalszego związania stron umową. Należy przy tym odnotować, iż Autor wydaje się nie być jednak w pełni konsekwentny w prezentowanych poglądach. Pomimo bowiem posłużenia się w zakresie oceny charakteru prawnego roszczenia powstającego w wyniku zastosowania sankcji z art. 385¹ § 1 KC konstrukcją *bezskuteczności zawieszanej* – wskazuje, iż podstawą zwrotu świadczeń nienależnych będzie właśnie *condictio sine causa*, podczas gdy omawiając podstawę prawną dla żądania zwrotu świadczenia nienależnie spełnionego na podstawie czynności prawnej kulejącej, a zatem właśnie dotkniętej sankcją *bezskuteczności zawieszanej* (lecz w rozumieniu przedakcesyjnym,

¹⁰⁰⁷ Zob. jednak uchwała SN z 26.11.2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010/5/75 oraz wyrok SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, LEX nr 520070, w którym wskazano *explicite*, iż „*bezpodstawne wzbogacenie w postaci nienależnego świadczenia występuje od samego początku bezwzględnie nieważnej czynności prawnej, czyli działania bez podstawy prawnej (condictio sine causa), przewidzianego również w art. 410 § 2 k.c. Zatem żądanie zwrotu przysporzenia wynika z nieważnej bezwzględnie czynności prawnej. Skoro zaś tak, to roszczenie z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (nienależnego świadczenia sine causa) stało się wymagalne od chwili spełnienia świadczenia*”; zob. także wyrok SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/66; na temat wymagalności oraz przedawnienia roszczeń restytucyjnych zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.4.

¹⁰⁰⁸ Zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 596-605.

¹⁰⁰⁹ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna, WKP 2018, kom. do art. 385¹ KC.

nieobejmującym sankcji z art. 385¹ § 1 KC), opowiada się za przyjęciem jako właściwej kondykcji *indebiti*¹⁰¹⁰.

Analogiczne stanowisko – w odniesieniu do postanowień abuzywnych niepowodujących upadku umowy w całości – wyraził również SN w wyroku z 17 marca 2023 r., wskazując, iż w przypadku, gdy postanowienia umowy okazały się niewiążące względem konsumentów, to świadczenia spełniane na ich podstawie stanowiły przypadek *conditio sine causa* – i podlegały zwrotowi na podstawie art. 410 § 1 KC¹⁰¹¹.

W orzecznictwie sądów powszechnych pojawiają się jednak odmienne poglądy prawne, zgodnie z którymi w tożsamych okolicznościach faktycznych dotyczących upadku umowy (najczęściej kredytu *frankowego*) w całości na skutek *bezskuteczności abuzywnej* zawartego w niej postanowienia, jako podstawa prawna zwrotu świadczenia nienależnego wskazywana jest kondykcja *causa finita* czy też *conditio indebiti*¹⁰¹², co powoduje konieczność rozważenia również roszczeń restytucyjnych w ten sposób umocowanych.

Jak trafnie moim zdaniem podsumował SA w Szczecinie w wyroku z dnia 30 kwietnia 2021 r. „czwarta kondykcja, *conditio causa finita*, jest „najsilniejszą” postacią nienależnego świadczenia, z uwagi na to, że miała miejsce zarówno ważna czynność prawna, jak i zobowiązanie, a podstawa świadczenia istniała w pewnym przedziale czasu i była ważna, jednak następnie podstawa ta „odpadła”. Kondykcja ta w starszym orzecznictwie SN i sądów powszechnych w zasadzie nie była wskazywana jako

¹⁰¹⁰ Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Część ogólna, WKP 2018, kom. do art. 410; zob. również Łętowska E., Bezpodstawne wzbogacenie, CH Beck 2000, s. 98; odmiennie zob. Księżak P. (w:) Osajda K. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz, T.3A, CH Beck 2017, kom. do art. 410, pkt 82, który twierdzi, że w braku potwierdzenia czynności zastosowanie ma *conditio causa finita*.

¹⁰¹¹ Zob. wyrok SN z 17.03.2023 r., II CSKP 988/22, LEX nr 3562779; zob. także wyrok SA w Białymstoku z 9.09.2019 r., I ACa 448/19, LEX nr 2737849.

¹⁰¹² Zob. uchwała SN z 13.01.2022 r. (III CZP 61/22, LEX nr 3303277), w której zaznaczono, iż roszczenie konsumenta z tytułu nienależnego świadczenia można zakwalifikować jako: *conditio indebiti* gdy przyjmie się, że abuzywna klauzula była dotknięta bezskutecznością już od chwili zawarcia umowy, albo *conditio causa finita* gdy przyjmie się, że orzeczenie sądu stwierdzające abuzywność klauzuli ma charakter konstytutywny. Przyjęcie jednej z powyższych koncepcji będzie miało znaczenie dla oceny, w jakiej chwili rozpoczyna bieg termin przedawnienia roszczenia restytucyjnego, przy czym SN w składzie rozpoznającym przedstawione zagadnienie prawne opowiedział się zasadnością oparcia roszczeń konsumenta na konstrukcji *conditio indebiti*.

odpowiadająca sytuacji, w której znajduje się konsument w chwili ustalenia przez sąd krajowy bezskuteczności abuzywniej postanowienia umownego lub całej umowy. Wynikało to z jednolitego przyjmowania w doktrynie i judykaturze wyłącznie deklaratoryjnego charakteru prawnej sankcji *braku związania* konsumenta, działającej ze skutkiem *ex lege*, której przesłanki winny być oceniane przez pryzmat okoliczności istniejących w chwili zawarcia umowy. Sytuacja uległa zmianie począwszy od roku 2019, kiedy to doszło do znaczącej – moim zdaniem – komplikacji omawianej problematyki na skutek treści poniżej wskazanych, już wielokrotnie przytaczanych wcześniej orzeczeń SN:

- 1) wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r.¹⁰¹³;
- 2) uchwały z dnia 16 lutego 2021 r.¹⁰¹⁴;
- 3) uchwały siedmiu sędziów z dnia 7 maja 2021 r.¹⁰¹⁵

We wskazanych orzeczeniach przyjęto bowiem, iż ze względu na zastrzeżoną dla kredytobiorcy-konsumenta możliwość podjęcia ostatecznej decyzji co do sanowania niedozwolonej klauzuli albo powołania się na całkowitą nieważność umowy także wtedy, gdy mogłaby zostać utrzymana w mocy przez zastąpienie klauzuli abuzywniej stosownym przepisem, należy uznać, że co do zasady termin przedawnienia tych roszczeń może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez kredytobiorcę-konsumenta wiążącej (świadomej, wyraźnej i swobodnej) decyzji w tym względzie. Dopiero bowiem wówczas w opinii SN można uznać, że brak podstawy prawnej świadczenia stał się definitywny (na pewne podobieństwo do odpadnięcia podstawy prawnej spełnienia świadczenia przewidzianej w ramach *condictio causa finita*), a strony mogły zażądać skutecznie zwrotu nienależnego świadczenia (por. art. 120 § 1 zd. 1 KC). W opinii SN wyrażonej wprost w wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r. (V CSK 382/18) oraz uchwale z dnia 16 lutego 2021 r. (III CZP 11/20) tego typu sytuacje należy oceniać właśnie ze względu na wskazane podobieństwo do przypadku *conditio causa finita*. Pomimo zawarcia w uchwale z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21) wyraźnego stwierdzenia, iż „*trwała bezskuteczność (nieważność) jest równoznaczna ze stanem, w którym „czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia” w rozumieniu*

¹⁰¹³ Zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20.

¹⁰¹⁴ Zob. uchwała SN z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40.

¹⁰¹⁵ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna).

art. 410 § 2 *in fine* KC (*condictio sine causa*) oraz „nieważnością czynności prawnej” w rozumieniu art. 411 pkt 1 KC”, w treści uzasadnienia rzeczzonego orzeczenia odwołano się jednak również do podobieństwa zaistniałej sytuacji do przypadku *conditio causa finita*. W efekcie wskazanych powyżej orzeczeń, *de facto* przesuwających stan wymagalności roszczeń restytucyjnych z chwili spełnienia świadczeń nienależnych (względnie skutecznego wezwania do ich zwrotu) do chwili podjęcia przez konsumenta wyraźnej decyzji co do dalszych losów stosunku prawnego, wykształciła się linia orzeczeń sądów powszechnych, zgodnie z którą przyjmuje się, że w przypadku zaistnienia *bezskuteczności abuzywnej*, dopiero od chwili złożenia przez konsumenta stosownego oświadczenia przed sądem jego roszczenia stają się wymagalne na skutek definitywnego odpadnięcia podstawy prawnej wcześniej bezskutecznie zawieszony czynności.

Przykładem zastosowania opisanego powyżej podejścia odchodzącego od czysto deklaratoryjnego charakteru sankcji *bezskuteczności abuzywnej* są następujące wyroki sądów powszechnych:

- 1) wyrok SA w Warszawie z dnia 14 września 2019 r.¹⁰¹⁶, w którym wskazano wprost, iż
„w związku z ustaleniem, że klauzule te, jako abuzywne, nie wiązały powódek, doszło do sytuacji zbliżonej do odpadnięcia podstawy świadczenia (*conditio causa finita*)”;
- 2) wyrok SA w Warszawie z dnia 30 grudnia 2019 r.¹⁰¹⁷, gdzie przyjęto, że
„rozliczenie umowy unieważnionej odbywać się będzie poprzez przepisy o nienależnym świadczeniu wedle sytuacji *conditio causa finita* (art. 410 § 2 KC – podstawa świadczenia odpadła), ze skutkiem *ex tunc*, co przesądza dopiero sąd w orzeczeniu konstytutywnym, unieważniającym umowę. Dopiero wówczas strony stają wobec rozliczenia wzajemnych nienależnych świadczeń. W żadnym razie nie można przyjąć *conditio indebiti*. Byłoby to zaprzeczeniem zarówno istotnej treści powoływanego wyroku TSUE z 3 X 2019 r., jak i zaprzeczaloby dotychczasowemu dorobkowi orzecznictwa Sądu Najwyższego, który sprzeciwia się utożsamianiu *bezskuteczności* z *nieważnością* z art. 58 KC”;

¹⁰¹⁶ Zob. wyrok SA w Warszawie z 14.09.2019 r., VI ACa 264/19, LEX nr 2767468.

¹⁰¹⁷ Zob. wyrok SA w Warszawie z 30.12.2019 r., I ACa 598/1819, LEX nr 3088848.

- 3) wyrok SA w Gdańsku z dnia 24 sierpnia 2022 r.¹⁰¹⁸, gdzie zaznaczono, że skoro „wymagalność roszczenia należy łączyć z nadejściem ostatniego dnia pozwalającego dłużnikowi spełnić świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania, (...) ze względu na zastrzeżoną dla kredytobiorcy - konsumenta możliwość podjęcia ostatecznej decyzji co do sanowania niedozwolonej klauzuli (...), wymagalność roszczeń o zwrot nienależnie spełnionych świadczeń może nastąpić nie wcześniej niż po podjęciu przez kredytobiorcę-konsumenta wiążącej (świadomej, wyraźnej i swobodnej) decyzji w tym względzie. Dopiero bowiem wtedy można przyjąć, że brak podstawy prawnej świadczenia stał się definitywny (na pewne podobieństwo przypadku do *condictio causa finita*), a strony mogą zażądać skutecznie zwrotu nienależnych świadczeń”;
- 4) wyrok SA w Warszawie z dnia 16 września 2022 r.¹⁰¹⁹, gdzie zaznaczono, że skoro konsumentom zapewnia się wybór co do dalszych losów abuzywnej czynności prawnej, „świadczenia przez nich spełnione kwalifikować należy jako *condictio causa finita*, ponieważ dopiero ich decyzja o odmowie przywrócenia skuteczności postanowień umownych wywołuje skutek w postaci nieważności umowy. Z przyczyn oczywistych musi być ona zakomunikowana pozwanemu, zatem przyjęć trzeba, że dopiero w dacie takiej decyzji odpada podstawa świadczenia powódki”;
- 5) wyrok SA w Poznaniu z dnia 17 stycznia 2023 r.¹⁰²⁰, w którym potwierdzono, iż „należy zauważyć, że gdy uprzednio istniejąca umowa upada mamy do czynienia z *condictio causa finita*, skoro w momencie dokonywania świadczeń w ramach umowy kredytowej świadczenia stron mają prawną podstawę, a dopiero decyzja konsumenta-kredytobiorcy (o skorzystaniu z opcji unieważnienia) i następujący w jej wyniku wyrok sądu spowodują jej upadek”;
- 6) czy też wyrok SA w Poznaniu z dnia 14 marca 2023 r.¹⁰²¹, w którym przyjęto, iż „wobec potwierdzenia, że kwestionowane przez powoda w niniejszej sprawie postanowienia umowne są abuzywne, a umowa nieważna, oparte na nich świadczenia kredytobiorców (w zakresie wyznaczonym przez roszczenie) utraciły *ab initio* swoją podstawę (*condictio causa finita*)”.

¹⁰¹⁸ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 24.08.2022 r., I ACa 186/22, LEX nr 3512445.

¹⁰¹⁹ Zob. wyrok SA w Warszawie z 16.09.2022 r., I ACa 320/22, LEX nr 3431195.

¹⁰²⁰ Zob. wyrok SA w Poznaniu z 17.01.2023 r., I ACa 1121/21, LEX nr 3502129.

¹⁰²¹ Zob. wyrok SA w Poznaniu z 14.03.2023 r., I ACa 771/21, LEX nr 3522411.

Trzecia z możliwych do zastosowania kondykcji – *indebiti* – ma zaś zastosowanie w przypadku, gdy spełniający świadczenie (*solvens*) spełnia je w zamiarze wykonania istniejącego – w jego błędnym mniemaniu – zobowiązania, podczas gdy faktycznie nie był on w ogóle zobowiązany do świadczenia lub nie był zobowiązany względem osoby, na rzecz której świadczenie spełnił¹⁰²². Wskazana kondykcja będzie mieć zatem zastosowanie przede wszystkim wówczas, gdy zaspokajane zobowiązanie *ab initio* nie istniało i – co kluczowe – nie istniało z przyczyn innych, niż nieważność bezwzględna postanowienia umownego czy też całej czynności prawnej, która objęta jest odrębną kondykcją *sine causa*. Tym niemniej omawiana kondykcja ma zastosowanie nie tylko wtedy, gdy świadczący w ogóle nie jest zobowiązany względem *accipiens*a, lecz także wtedy, gdy dłużnik świadczy wierzycielowi coś innego albo więcej, niż powinien¹⁰²³. Przykładem tego typu *nadmiarowego* zobowiązania może być np. zapłata ceny obejmującej bezpodstawnie ustalony podatek od towarów i usług¹⁰²⁴. W oparciu o taką argumentację w judykaturze pojawiły się poglądy, że w przypadku bezskuteczności, o której mowa w art. 385¹ § 1 KC, będziemy mieć do czynienia właśnie z pierwszą z wyróżnionych w ramach systematyki z art. 410 § 2 KC kondykcji (tj. *condictio indebiti*), gdyż konsument (*solvens*) świadczący na rzecz przedsiębiorcy (*accipiens*a) w wyniku wykonania warunku nieuczciwego spełnia świadczenie w zamiarze wykonania istniejącego – w jego błędnym mniemaniu – zobowiązania, a w rzeczywistości nie jest on w ogóle zobowiązany do świadczenia w zakresie objętym warunkiem nieuczciwym, gdyż ten – wobec jego abuzywnego charakteru – nie wiąże go *ex lege* i *ex tunc*, stanowiąc jednocześnie odrębny od nieważności rodzaj wadliwości czynności prawnej występujący wyłącznie w stosunkach konsumenckich¹⁰²⁵.

¹⁰²² Zob. Trzaskowski R., [w:] Gudowski J. (red), Komentarz KC. Tom III. Część ogólna, WKP 2018, kom. do art. 410.

¹⁰²³ Zob. Jantowski L., [w:] Balwicka-Szczyrba M. (red.), Sylwestrzak A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, LEX/el. 2023, kom. do art. 410 KC; zob. także wyrok SN z 4.12.2008 r., I CSK 224/08, LEX nr 484665.

¹⁰²⁴ Zob. wyroki SN: z 27.02.2004 r., V CK 293/03, OSNC 2005/3/51; z 24.11.2011 r., I CSK 69/11, OSNC 2012/5/63; należy nadto uznać, iż kondykcja ta jest spełniona również wtedy, gdy świadczący spłaca cudzy dług w błędnym przekonaniu, że jest to dług jego własny (zob. wyrok SN z 1.12.1999 r., I CKN 203/98, LEX nr 50687).

¹⁰²⁵ Z aktualnego orzecznictwa zob. uchwałę SN z 13.01.2022 r. (III CZP 61/22, LEX nr 3303277), w której przedstawiono pogląd, zgodnie z którym „stwierdzenie niedozwolonego charakteru klauzuli powoduje bowiem, że należy ją traktować jako niewiążącą ze skutkiem *ex tunc*. Orzekając o dalszych konsekwencjach abuzywności sąd ma zatem obowiązek traktować umowę tak jak gdyby została zawarta bez abuzywnego postanowienia. Wówczas roszczenia restytucyjne między stronami powinny zostać

W kontekście powyższego należy nadto rozważyć, czy rodzaj świadczenia nienależnego będzie tożsamy w przypadku *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego, niepowodującej upadku całej umowy jak i w przypadku następczej, *trwałej bezskuteczności* całej umowy, jako niemogącej obiektywnie funkcjonować po wyłączeniu z niej warunków nieuczciwych. Przyjąwszy ujęcie dopuszczające możliwość odmiennego określenia rodzaju kondykcji dla *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego, niepowodującej upadku całej umowy, wydaje się, że odwołanie się w powyższym zakresie do kondykcji *indebiti* nie jest pozbawione racjonalności, gdyż zarówno kondykcja *indebiti* jak i *sine causa* powstają już z chwilą spełnienia świadczenia i *de facto*, co daje się w pełni pogodzić z charakterystyką sankcji bezskuteczności abuzywnej omówioną w rozdziale 3.8.

Odmiennie należy ocenić ostatnią z rozważanych kondykcji, tj. *causa finita*, gdyż w jej przypadku dochodzi do następczej – względem chwili zawarcia umowy – zmiany charakteru świadczenia ze świadczenia pierwotnie należnego na świadczenie nienależne, która to zmiana następuje w chwili odpadnięcia kauzy. *Condictio causa finita* obejmuje przy tym przypadki świadczenia nienależnego, które powstaje, jeżeli świadczenie to miało pierwotnie (tj. w chwili swego spełnienia) prawną podstawę, która jednak później definitywnie odpadła. Kondykcja ta obejmuje zatem w praktyce te wszystkie przypadki, w których świadczenie zostało skutecznie spełnione w celu zwolnienia się ze zobowiązania, lecz zobowiązanie, którego umorzeniu świadczenie służyło, przestało następnie istnieć już w trakcie wykonywania umowy przez strony. W doktrynie prezentowane jest stanowisko, zgodnie z którym, gdy odpadnięcie podstawy prawnej polega na jej konstytutywnym unieważnieniu, wówczas właśnie kondykcja *causa finita*, a nie *condictio sine causa*, powinna być stosowana¹⁰²⁶.

oparte na konstrukcji condictio indebiti”, Jednocześnie jednak SN wskazuje, iż „możliwe jest także przyjęcie koncepcji, że bezskuteczność niedozwolonej klauzuli w umowie ubezpieczenia powstaje następczo, z chwilą orzeczenia sądu lub podjęcia przez konsumenta decyzji o rozwiązaniu umowy”, uznając – w mojej ocenie wadliwie – iż podstawa prawna świadczeń spełnionych przez obydwie strony odpadałaby wówczas następczo, z chwilą orzeczenia o bezskuteczności klauzuli w umowie konsumenckiej przez sąd oraz, że roszczenia restytucyjne powinny zostać oparte wówczas również na konstrukcji *condictio indebiti* (gdź w przypadku przyjęcia poglądu opartego o następcze odpadnięcie podstawy prawnej zastosowanie winna znaleźć kondykcja *causa finita*).

¹⁰²⁶ Zob. wyrok SN z 13.01.2015 r., II PK 67/14, OSNP 2016/8/102.

W zakresie rysujących się na tym tle w doktrynie i orzecznictwie rozbieżności, warto zwrócić uwagę na kontekst historyczny, ponieważ w momencie uchwalenia art. 410 KC przepis art. 385¹ § 1 KC – co oczywiste – jeszcze nie obowiązywał, zatem ustawodawca nie mógł go uwzględnić podczas ustalania treści tego pierwszego przepisu poprzez dodatnie odrębnego punktu dedykowanego sankcji *bezskuteczności abuzywnej*¹⁰²⁷. Bezsporne wydaje się jednak, że świadczenie spełnione na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego w rozumieniu art. 385¹ § 1 KC jest *świadczeniem nienależnym*, a zatem zgodnie z wykładnią systemową powinno być kwalifikowane na gruncie art. 410 KC¹⁰²⁸. Niewątpliwie również roszczenie konsumenta z tytułu nienależnego świadczenia będzie jednym z roszczeń kondycyjnych, o których mowa w treści art. 410 § 2 KC, ze względu na wspomniany już wcześniej zamknięty charakter katalogu wymienionych kondycji. Ze wszystkich zaś kondycji wymienionych w analizowanym przepisie to *condictio sine causa* najlepiej odpowiada – moim zdaniem – przypadkom świadczeń spełnionych na podstawie niedozwolonego postanowienia umownego w rozumieniu 385¹ § 1 KC oraz charakterystyce przedmiotowej sankcji omówionej w rozdziale 3.8., zwłaszcza w sytuacji, gdy abuzywność prowadzić będzie do *trwałej bezskuteczności* czynności prawnej. Tym niemniej wydaje się, że w przypadku *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego, niepowodującej upadku całej umowy możliwe jest również odwołanie się do kondycji *indebiti*, która – analogicznie do kondycji *sine causa* – powstaje już z chwilą spełnienia świadczenia i *de facto* już od tego momentu możliwe jest zażądanie przez konsumenta zwrotu tego, co nienależnie świadczył¹⁰²⁹. Odrzucić zaś należy – moim zdaniem – poglądy wskazujące, że tego typu roszczenie powstające po stronie konsumenta ma charakter odpowiadający *condictio causa finita*, które mogłyby być dopuszczalne wyłącznie w przypadku przyjęcia, że podstawa do jego spełnienia odpadła

¹⁰²⁷ Na nowelizację wskazanego przepisu nie zdecydowano się również – odmiennie od węgierskiego porządku prawnego – w ramach implementacji do prawa krajowego przepisów dyrektywy 93/13, (zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.3.1.2.).

¹⁰²⁸ Zob. Stanowisko Rzecznika Finansowego z 29.06.2021 r., wydane w sprawie III CZP 11/21, WBK.023.1.2021.KAD.MHK, www.rf.gov.pl i przywołane tam orzecznictwo sądów powszechnych.

¹⁰²⁹ Wydaje się, że za przyjęciem tego rodzaju roszczenia kondycyjnego w odniesieniu do sankcji bezskuteczności abuzywnej opowiedział się *implicite* pełny skład Izby cywilnej SN, wskazując, że „świadczenia kredytobiorcy mają charakter świadczeń nienależnych nie dlatego, że były uiszczane na poczet wierzytelności, która nie stała się jeszcze wymagalna, lecz na poczet zupełnie innej wierzytelności (z tytułu spłaty kredytu), która w ogóle nie istniała”. Jeżeli zaś wierzytelność była w ogóle nie istniejąca, zastosowanie znajduje właśnie kondycja *indebiti*.

już w chwili zawarcia umowy z nieuczciwymi postanowieniami umownymi, który to jednak pogląd nie został sformułowany dotychczas w orzecznictwie.

Nadto, ze względu na odrębny charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej* do rozważenia *de lege ferenda* pozostaje kwestia odpowiedniego uzupełnienia treści art. 410 § 2 KC poprzez ustawowe wskazanie rodzaju (rodzajów) powstającej wówczas kondykcji.

5.1.3 ROSZCZENIA RESTYTUCYJNE PRZEDSIĘBIORCY.

Jak zaznaczono we wstępie do niniejszego rozdziału, uzasadniony wydaje się wniosek o odmiennym charakterze prawnym roszczeń restytucyjnych przysługujących konsumentowi i przedsiębiorcy w przypadku zaistnienia *trwałej bezskuteczności* umowy obciążonej wadą abuzywności. Charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej* wymusza bowiem odmienną kwalifikację charakteru kondykcji powstającej po słabszej stronie umowy dotkniętej wadą abuzywności od tej powstającej po stronie przedsiębiorcy, który zachował się w sposób nieuczciwy¹⁰³⁰. Wynika to przede wszystkim z asymetrycznego i opcjonalnego charakteru rzeczony sankcji, pozostawiającego możliwość *sanowania* wadliwości wyłącznie w drodze jednostronnej decyzji konsumenta z jednoczesnym wymogiem działania przedmiotowej sankcji względem konsumenta ze skutkiem *ex lege* i *ex tunc*, gdy ten nie wyraża woli konwalidowania nieuczciwego postanowienia. Oznacza to, że roszczenia restytucyjne przedsiębiorcy nie mogą powstać tak długo, jak długo po stronie konsumenta istnieje wskazana powyżej możliwość sprzeciwienia się uznaniu klauzuli umownej za niedozwoloną¹⁰³¹. Decyzja co do dalszych losów wadliwego postanowienia pozostaje bowiem w wyłącznej w gestii konsumenta, który może wyrazić zgodę na dalsze wykonywanie umowy o nieuczciwym charakterze. Stąd też niektórzy autorzy sankcję stypizowaną w art. 385¹ § 1 KC określają mianem *bezskuteczności opcjonalnej*¹⁰³².

¹⁰³⁰ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 65; zob. także *Węgrzynowski Ł.*, Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z 7.12.2023 r., C-140/22 (mBank) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023.

¹⁰³¹ Zob. *Nowakowski T.*, Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego, PPH 2021/5, s. 44.

¹⁰³² Zob. *Gutowski M.*, Wadliwość umów kredytów frankowych, CH Beck 2022, s. 89.

Tak długo zaś, jak roszczenia te nie powstają, nie rozpoczyna się również – co oczywiste – termin biegu ich przedawnienia. Tym samym uznać zatem należy, że niedozwolone postanowienia umowne, którymi posłużył się przedsiębiorca, stanowią z jego perspektywy – do momentu podjęcia przez konsumenta rzeczowej decyzji i zakomunikowania jej przedsiębiorcy – skuteczną podstawę prawną dla już spełnionych świadczeń, które tym samym nie mogą być we wskazanym okresie traktowane jako świadczenia nienależne¹⁰³³. Dopiero od chwili odpadnięcia skutecznej podstawy prawnej świadczenia uzyskają przymiot nienależności, a rzeczony odpadnięcie jest skutkiem zdarzenia przyszłego względem chwili dokonania wadliwej czynności prawnej, które w tym wypadku przebiera postać powołania się przez konsumenta na ochronę płynącą z normy art. 385¹ § 1 KC, przez co należy rozumieć również każde oświadczenie woli, które dotarło w tym zakresie do przedsiębiorcy będącego jego adresatem, w tym wystosowane do przedsiębiorcy żądanie zwrotu świadczeń pobranych nienależnie od konsumenta czy też – tym bardziej – wytoczenie powództwa obejmującego kwoty świadczone przez konsumenta nienależnie. Tego typu stan odpowiada zaś roszczeniom restytucyjnym opartym na kondykcji *causa finita*¹⁰³⁴ i co do zasady wskazane podejście – w odniesieniu do roszczeń przedsiębiorcy – odpowiadać będzie cechom roszczenia kondykcyjnego stypizowanego w treści uchwały III CZP 6/21 poddanej częściowej krytyce we wcześniejszych fragmentach opracowania.

5.1.4 REŻIM PRAWNY ROZLICZEŃ *TRWALE BEZSKUTECZNEJ* UMOWY.

Uznanie, że określona umowa nie może dalej wiązać stron (a zatem jest *trwale bezskuteczna*¹⁰³⁵) powoduje konieczność wzajemnego rozliczenia się stron tejże umowy. Jak wynika z ugruntowanego orzecznictwa TSUE, reżim rozliczeń pomiędzy stronami umowy, która obiektywnie nie może dalej obowiązywać po wyłączeniu z niej warunków

¹⁰³³ R. Trzaskowski zwraca uwagę, że użyte w art. 385¹ § 1 KC określenie, zgodnie z którym postanowienie abuzywne „nie wiąże konsumenta”, sugeruje – *a contrario* – że postanowienie takie przedsiębiorcę wiąże, co tym samym oznacza, że stanowi w tym okresie skuteczną podstawę do spełnienia świadczenia (zob. Trzaskowski R., Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem, LexisNexis 2013, s. 598).

¹⁰³⁴ Zob. Łętowska E., Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim, www.bip.brpo.gov.pl, s. 6

¹⁰³⁵ Dla określenia stanu, w którym umowa po usunięciu warunku nieuczciwego nie może dalej obowiązywać pomiędzy stronami wymiennie stosowane są obecnie określenia *nieważność*, *upadek*, *trwała bezskuteczność*, *brak związania umową w całości* czy też – zgodnie z nomenklaturą użytą w treści sentencji uchwały PSICSN z 25.04.2024 r. – uznanie, że umowa „nie wiąże także w pozostałym zakresie”.

nieuczciwych regulowany jest w całości przez prawo krajowe, z takim zastrzeżeniem, iż spełnione muszą być minimalne warunki ochrony konsumenta wyznaczone dyrektywą 93/13. Zgodnie zaś z rzezonymi warunkami stan, w którym cała czynność prawna staje się *trwale bezskuteczna*, tj. gdy w obrocie nieprofesjonalnym konsument powoła się na ochronę przewidzianą przepisami art. 385¹ § 1 i nast. KC oraz odmówi – ze świadomością wszelkich konsekwencji takiej decyzji – dalszego związania umową opartą o nieuczciwe warunki umowne – skutkuje brakiem związania konsumenta tym postanowieniem (i umową) od samego początku (*ex tunc*).

Skoro zatem umowę należy uznać za prawnie nieistniejącą od chwili jej zawarcia, strony, które w oparciu o taką umowę spełniły swoje świadczenia, mogą domagać się ich zwrotu, gdyż stanowią one postać świadczenia nienależnego i tym samym podstawą prawną do ich zwrotu będą przepisy art. 405 KC w zw. z art. 410 § 1 KC. Oznacza to – na przykładzie umowy kredytu – że kredytodawca może żądać od kredytobiorcy zwrotu nominalnej wysokości kwoty wypłaconego kapitału kredytu, zaś kredytobiorca może domagać się zwrotu sumy spłaconych rat kapitałowo-odsetkowych jak i innych świadczeń spełnionych w toku wykonywania niewiążącej umowy, takich jak prowizje, opłaty czy też składki ubezpieczeniowe. Dodatkowo, każda ze stron – po wezwania drugiej strony do zapłaty i od chwili tego wezwania – może żądać zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie (art. 481 § 1 i 2 KC).

Również w świetle bieżącego orzecznictwa TSUE nie można mieć wątpliwości, iż obydwie strony (w tym konsument) umowy, która upadła na skutek obarczenia wadą abuzywności, winny zwrócić sobie wzajemnie to, co w ramach umowy świadczyły¹⁰³⁶. Nie ma przy tym znaczenia – odwołując się do wspomnianego przykładu umowy kredytu – czy środki z kredytu/pożyczki zostały przekazane bezpośrednio konsumentowi, czy też bank zrealizował zlecenie kredytobiorcy i przelał środki na rachunek innego podmiotu, w tym na rachunek deweloperski, jak to częstokroć ma miejsce w obecnych realiach gospodarczych. Jak wytłumaczył bowiem SN w wyroku z dnia 25 listopada 2015 r.¹⁰³⁷ „jeżeli osoba trzecia spłaciła cudzy dług w błędnym przekonaniu, że jest do tego

¹⁰³⁶ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 84.

¹⁰³⁷ Zob. wyrok SN z 25.11.2015 r., IV CSK 29/15, LEX nr 1962541.

zobowiązana na podstawie łączącej ją z dłużnikiem umowy o spłacie jego długów, to bezpodstawnie wzbogacony jest dłużnik, a nie wierzyciel, który przyjął świadczenie”.

W rozdziale 5.1.1 zaznaczono już, że w sytuacji, gdy bezpodstawne wzbogacenie następuje po obydwu stronach umowy – co jest zasadą przy upadku umów wzajemnych¹⁰³⁸ – możliwe są dwa modele postępowania w zakresie wzajemnego rozliczenia stron ze spełnionych przez siebie świadczeń o nienależnym charakterze¹⁰³⁹:

- 1) pierwszy model odwołuje się do tzw. *teorii salda*, zgodnie z którym to rozwiązaniem świadczenie wzajemne traktuje się jako pozycję, którą od razu należy odjąć od wzbogacenia tak, że druga strona świadczenia wzajemnego zwraca jedynie nadwyżkę otrzymanego świadczenia ponad wartość świadczenia, które sama spełniła¹⁰⁴⁰;
- 2) drugi model bazuje na tzw. *teorii dwóch kondykcji*, gdzie każde roszczenie o wydanie wzbogacenia traktuje się oddzielnie i niezależnie od drugiego, tym samym po dwóch stronach, powstają asynallagmatyczne roszczenia kondykcyjne.

W starszym orzecznictwie wskazana problematyka powodowała dość istotne rozbieżności, które uwidaczniały się zwłaszcza w sytuacji, gdy konsument domagał się zwrotu spłaconych rat kredytu, choć przedsiębiorcy (bankowi) przysługiwało roszczenie o zwrot wypłaconej kwoty kredytu w wyższej wysokości, niż wierzytelność konsumenta.

¹⁰³⁸ Wzajemny charakter umowy jest przy tym tematyką rodzącą liczne rozbieżności w ramach polskiej doktryny i judykatury. Należy odnotować, iż w zakresie wzajemnego charakteru umowy kredytu oraz płynących zeń skutków dla możliwości stosowania instytucji zatrzymania w zbiegu z sankcją *bezskuteczności abuzywnej* polski SN w dniu 6.10.2023 r. skierował do TSUE pierwsze w historii pytania prejudycjalne tego Sądu dotyczące problematyki wadliwości umów kredytów *frankowych* (zob. postanowienie SN 6.10.2023 r., III CZP 126/22, LEX nr 3611657), opowiadając się jednocześnie za wzajemnym charakterem tego typu zobowiązania.

¹⁰³⁹ Na tym etapie analizy bez znaczenia pozostaje rodzaj kondykcji powodujący konieczność zwrotu świadczeń – *teorii salda* lub *dwóch kondykcji* podlegać może bowiem, w zależności od przyjętego modelu, każde z roszczeń kondycyjnych wyszczególnionych w art. 410 § 2 KC.

¹⁰⁴⁰ Przedmiotem roszczenia restytucyjnego nie jest w tym wypadku osobno każde ze spełnionych świadczeń, lecz jedynie nadwyżka wartości jednego z nich nad wartością drugiego. W takim modelu poszczególne świadczenia wzajemne spełnione przez strony upadłej umowy nie mogą stanowić samodzielnych roszczeń – stanowią jedynie wartości rachunkowe (nie podlegają zasadzie aktualności wzbogacenia) i w efekcie powstaje tylko jedno roszczenie restytucyjne, a dłużnikiem jest ten, komu ta nadwyżka (dodatnie saldo) przypadła (i nie została następnie utracona – zob. wyrok SN z 11.12.2019 r., V CSK 382/18, OSNC-ZD 2021/2/20).

W efekcie doszło do sformułowania przez SO w Warszawie i przedstawienia do rozstrzygnięcia przez SN zagadnienia prawnego, zgodnie z którym należało wyjaśnić „czy w świetle art. 405 KC i art. 409 KC, w przypadku uznania umowy kredytu indeksowanego za nieważną na skutek zawarcia w niej klauzul abuzywnych, gdy bezpodstawne wzbogacenie ma miejsce po obu stronach umowy, kredytobiorca może skutecznie domagać się od banku zwrotu świadczenia w postaci rat kapitałowo-odsetkowych zapłaconych w walucie polskiej lub w walucie obcej, w sytuacji gdy nie doszło do zwrotu przez kredytobiorcę wypłaconej przez bank kwoty kredytu w nominalnej wysokości?”¹⁰⁴¹.

SN w uchwale z dnia 16 lutego 2021 r.¹⁰⁴² jednoznacznie opowiedział się za koniecznością przyjęcia niezależnego charakteru roszczeń restytucyjnych stron *trwale bezskutecznej* umowy kredytu frankowego wskazując, iż „stronie, która w wykonaniu umowy kredytu, dotkniętej nieważnością, spłacała kredyt, przysługuje roszczenie o zwrot spłaconych środków pieniężnych jako świadczenia nienależnego (art. 410 § 1 w związku z art. 405 KC) niezależnie od tego, czy i w jakim zakresie jest dłużnikiem banku z tytułu zwrotu nienależnie otrzymanej kwoty kredytu”. Pogląd ten został następnie powtórzony w posiadającej moc zasady prawnej uchwale z dnia 7 maja 2021 r.¹⁰⁴³, w której potwierdzono, że „jeżeli bez skutecznego postanowienia umowa kredytu nie może wiązać, konsumentowi i kredytodawcy przysługują odrębne roszczenia o zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych w wykonaniu tej umowy (art. 410 § 1 w związku z art. 405 KC)”.

Powyższe rozstrzygnięcia oparto na następujących założeniach:

- 1) samo spełnienie świadczenia nienależnego jest źródłem roszczenia zwrotnego, przysługującego zubożonemu i nie ma potrzeby ustalania, czy i w jakim zakresie spełnione świadczenie wzbogaciło *accipiens* ani czy na skutek tego świadczenia majątek *solvens* uległ zmniejszeniu¹⁰⁴⁴;

¹⁰⁴¹ Zob. postanowienie SO w Warszawie z 11.12.2019 r., V Ca 1552/19, LEX nr 2758149.

¹⁰⁴² Zob. uchwała SN z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40.

¹⁰⁴³ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); wskazanemu orzeczeniu poświęcono rozdział 3.9.2.

¹⁰⁴⁴ Zob. też wyroki SN: z 24.11.2011 r., I CSK 66/11, LEX nr 1133784; z 9.08.2012 r., V CSK 372/11, LEX nr 1231631; z 28.08.2013 r., V CSK 362/12, LEX nr 1391375; z 15.05.2014 r., II CSK 517/13, LEX nr 1488794 oraz z 29.11.2016 r., I CSK 798/15, LEX nr 2183475.

- 2) źródłem roszczeń zwrotnych stron *trwale bezskutecznej* umowy nie jest jedno zamierzone zdarzenie prawne (umowa), lecz odrębne zdarzenia (spełnienie świadczeń przez każdą ze stron), które jedynie częściowo oparte są na wspólnym stanie faktycznym (jest nim fakt zaistnienia *bezskuteczności abuzywnej* lub *nieważności*) – wskazane roszczenia przysługują zatem z różnych tytułów prawnych, a w takich przypadkach, nawet jeżeli są to roszczenia jednorodnjowe, polski ustawodawca nie przewidział automatycznej ich kompensacji przez sąd;
- 3) świadczenie nienależne z punktu widzenia nieważnego zobowiązania kredytowego nie może być zarazem traktowane jako świadczenie należne z punktu widzenia innego zobowiązania (do zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia), co miałyby wyłączać możliwość żądania jego zwrotu;
- 4) jest tak dlatego, że w przypadku świadczenia nienależnego uzyskanie korzyści majątkowej jest wynikiem tzw. *działania świadczeniowego*, czyli zachowania zubożonego zmierzającego do wykonania określonego zobowiązania¹⁰⁴⁵; przyjęcie koncepcji *działania świadczeniowego* oznacza zaś, że określone zachowanie się dłużnika może być oceniane jako świadczenie – należne albo nienależne – wyłącznie z punktu widzenia określonego zobowiązania, którego umorzeniu miało służyć, a nie z punktu widzenia ewentualnych innych zobowiązań łączących spełniającego świadczenie i odbiorcę tego świadczenia, o których istnieniu mogą nawet nie wiedzieć;
- 5) zgodnie z dominującym w orzecznictwie i doktrynie poglądem zapłata, zarówno gotówkowa, jak i bezgotówkowa, jest czynnością prawną której niezbędnym elementem jest oświadczenie woli płaćącego, w szczególności woli rozporządzenia kwotą pieniężną, ukierunkowane na umorzenie zobowiązania mającego wynikać z określonego stosunku prawnego (np. kredytowego); jeżeli zaś skutek nieważności umowy (w tym umowy kredytu) czy też jej *trwałej bezskuteczności* stosunek ów i obowiązek nie powstały, zapłata zmierzająca do jego umorzenia stanowi świadczenie nienależne i nie może być zakwalifikowana jako świadczenie należne w ramach innego zobowiązaniowego stosunku prawnego (w tym z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia), o zbieżnym lub częściowo zbieżnym przedmiocie świadczenia¹⁰⁴⁶;

¹⁰⁴⁵ Zob. wyrok SN z 13.10.2011 r., V CSK 483/10, LEX nr 1102551.

¹⁰⁴⁶ Bez znaczenia pozostaje przy tym okoliczność, że inne zobowiązanie, które mogłoby zostać w ten sposób „objęte” nienależnie spełnionym świadczeniem, nie było wymagalne w chwili dokonania

- 6) zabezpieczeniem przed ewentualną niewypłacalnością jednej z obustronnie wzbogaconych stron *trwale bezskutecznej* umowy są instytucje zatrzymania (art. 496 KC)¹⁰⁴⁷ oraz potrącenia (art. 498 i nast. KC), które wymagają złożenia stosownego oświadczenia woli, zaś sąd nie jest uprawniony do działania – w tym dokonania kompensaty – z urzędu¹⁰⁴⁸.

Przedstawione przez SN rozstrzygnięcie omawianego zagadnienia prawnego zasługuje na aprobatę, niemniej jednak w praktyce odnoszącej się do sporów zawisłych na kanwie wadliwych umów kredytów *frankowych* przyjęty model postępowania skutkuje inicjowaniem niezależnych postępowań przez przedsiębiorców, którzy zostali uprzednio pozwani przez konsumentów, a to wobec negowania zasadności roszczeń przez kredytodawców w ramach postępowań zainicjowanych pierwotnie wytoczonymi im powództwami. Polski ustawodawca nie przewidział jednak regulacji pozwalających na dokonanie automatycznej kompensaty roszczeń przysługujących poszczególnym stronom *nieważnej* czy też *trwale bezskutecznej* umowy, stąd też w pełni zasadne było również podjęte w przedmiotowym zakresie rozstrzygnięcie zawarte w punkcie trzecim sentencji uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r.¹⁰⁴⁹.

świadczenia – art. 411 pkt 4 KC, który wyłącza zwrot świadczenia spełnionego, zanim wierzytelność stała się wymagalna, dotyczy bowiem świadczenia ukierunkowanego na zaspokojenie istniejącej wierzytelności, której stan wymagalności jeszcze nie powstał a nie wierzytelności, która w dacie spełnienia świadczenia w ogóle nie istniała i nie było wiadomo, czy w ogóle powstanie.

¹⁰⁴⁷ W tym zakresie SN przedstawił pogląd, zgodnie z którym „*obowiązek zwrotu wykorzystanego kapitału jest - w relacji do obowiązku oddania środków pieniężnych do dyspozycji kredytobiorcy - czymś więcej niż zobowiązaniem do świadczenia wzajemnego (ma charakter bardziej podstawowy niż obowiązek zapłaty oprocentowania czy wynagrodzenia), a nie czymś mniej, co uzasadnia zastosowanie tego przepisu także w tym przypadku (w celu zabezpieczenia roszczenia restytucyjnego banku)*”. Tego typu założenie jest wynikiem pojawiającego się poglądu, zgodnie z którym raty kapitałowe kredytu stanowią jedynie zwrot kapitału (bez odsetek) i tym samym nie mogą być traktowane jako świadczenie wzajemne względem oddania przez bank tego kapitału do dyspozycji kredytobiorcy (gdyż w tym rozumieniu świadczeniem wzajemnym jest zobowiązanie kredytobiorcy do zapłacenia oprocentowania i prowizji – zob. wyroki SN: z 7.03.2014 r., IV CSK 440/13, LEX nr 1444460 oraz z 7.03.2017 r., II CSK 281/16, LEX nr 2294390).

¹⁰⁴⁸ Zob. wyrok SN z 30.06.1987 r., III CRN 152/87, OSNC 1988/12/178).

¹⁰⁴⁹ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.4.

5.2 ROSZCZENIA RESTYTUCYJNE *SENSU LARGO*.

Możliwość dochodzenia jakichkolwiek dodatkowych świadczeń – poza roszczeniami restytucyjnymi w rozumieniu ścisłym, omówionymi w poprzednim rozdziale – jest co najmniej sporna w doktrynie i wydaje się nie mieć oparcia w obowiązujących w Polsce przepisach prawnych. Wobec bowiem faktu, iż prawną podstawą roszczeń nie może być umowa ze względu na jej niewiążący charakter ze skutkiem *ex tunc*, podstawy takich ewentualnych roszczeń należy poszukiwać w powszechnie obowiązujących przepisach prawa. Przepisem takim bez wątpienia nie może być jednak norma art. 359 § 1 i 2 KC, regulująca kwestię odsetek umownych, gdyż odsyła ona wprost do czynności prawnej lub ustawy. Tym bardziej za przepis taki nie może być uznana norma art. 481 § 1 i 2 KC, regulująca kwestię odsetek ustawowych za opóźnienie, gdyż *in casu* do opóźnienia może dojść wyłącznie od chwili wezwania do spełnienia świadczeń wynikających z nieważnej względnie *trwale bezskutecznej* czynności prawnej.

Pomimo to, należy zaobserwować, iż w ostatnim okresie formułowane są liczne roszczenia zmierzające do uzyskania przez podmioty rynku finansowego należności z tytułu korzystania przez drugą stronę niewiążącej umowy *kredytu frankowego* ze środków pieniężnych bez podstawy prawnej. Roszczenia te przyjmują najczęściej postać tzw. wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału lecz również formułowane są roszczenia w przedmiocie odszkodowania, zwrotu poniesionych kosztów obsługi zadłużenia lub też waloryzacji wypłaconego przed laty świadczenia, które z założenia w przypadku restytucji podlega zwrotowi w kwocie nominalnej. Należy jednak odnotować, iż zasadność dochodzenia tak konstruowanych roszczeń uzupełniających została krytycznie oceniona przez większość przedstawicieli doktryny prawniczej¹⁰⁵⁰ jak

¹⁰⁵⁰ Zob. m.in.: *Łętowska E.*, Kwalifikacje prawne w sprawach o sanację kredytów frankowych - *da mihi factum dabo tibi ius*, www.rpo.gov.pl, pkt 9.6-9.7.; *Ciepla H.*, Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi, WKP 2021, rozdział 6.3; *Dudziec-Rzeszowska W.*, Wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z kapitału - glosa - I ACa 635/19, MOP 2020/18; *Węgrzynowski Ł.*, Dopuszczalność skutecznego wystąpienia przez bank z żądaniem zapłaty wynagrodzenia przez kredytobiorcę za korzystanie z kapitału uzyskanego w następstwie nieważnej umowy kredytu frankowego, LEX/el. 2020; *Artymionek P., Citko A.*, Postępowanie w sprawach kredytów frankowych. Poradnik dla frankowiczów, Legalis, 2021, rozdział 9, pkt 3.4; *Czabański J.* [w:] *Czabański J., Konieczny T., Korpalski M.*, Przewodnik frankowicza, Wolters Kluwer, WKP 2020, rozdział 4.2; *Rogoziński D.*, Rozliczenia stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej, WKP, 2022, rozdział 5; odmiennie por. *Pisuliński J.*, Dyrektywa 93/13 nie przystaje do umów długoterminowych, Poradnik Frankowicza, Dziennik Gazeta Prawna, 19.05.2020 nr 96 (5249)

i w zasadzie przez wszystkie instytucje państwowe wypowiedające się w tym przedmiocie¹⁰⁵¹ na przestrzeni ostatnich kilku lat. Jak wskazuje *I. Parachimowicz-Gontarska* „skoro w wyniku nieważności całkowitej zobowiązania zwrotu świadczeń obu stron powstają i stają się wymagalne *ex tunc* (zwrot restytucyjny, czyli bez zasady ekwiwalentności), to o jakichkolwiek odsetkach czy innej formie opłaty (wynagrodzenia) za korzystanie z kredytu z umowy całkowicie nieważnej być nie może”¹⁰⁵². Autorka trafnie zauważa, że cele prewencyjne dyrektywy byłyby nierealne do osiągnięcia, gdyby dopuszczone zostało rozwiązanie polegające na możliwości uzyskania przez przedsiębiorców jakiegokolwiek formy wynagrodzenia czy odszkodowania z tytułu korzystania przez konsumenta z udostępnionego kapitału kredytowego.

Należy przy tym zwrócić uwagę, iż w sytuacji prawna podmiotów profesjonalnych powstała na skutek upadku umowy może różnić się od sytuacji osób fizycznych, które występowały w ramach upadłego stosunku prawnego w charakterze konsumentów. Wszelkie ewentualne roszczenia formułowane względem słabszej strony nieważnego kontraktu muszą bowiem pozostawać w zgodzie z rygorystyczną i prokonsumencką w tym zakresie wykładnią prezentowaną przez unijny Trybunał Sprawiedliwości. Tym samym jednak roszczenia formułowane przez konsumentów względem przedsiębiorców nie muszą podlegać ograniczeniom wskazanym m.in. w przepisach dyrektywy 93/13, którą to okoliczność omówiono w ramach opisu poszczególnych, teoretycznych podstaw roszczeń restytucyjnych *sensu largo* opisanych w niniejszej pracy. Tym niemniej należy odnotować, iż – w odniesieniu do umowy kredytu – SN w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej

oraz *Stolarski I., Wajda P.*, Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa do wyroku SA w Białymstoku z 20.02.2020 r., I ACa 635/19, Legalis.

¹⁰⁵¹ Zob. Rząd Rzeczypospolitej Polskiej, Uwagi na piśmie Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1.06.2020 r. w sprawie C-191/20; Prokurator Generalny, Stanowisko Prokuratora Generalnego w sprawie o sygn. akt III CZP 11/21, 1.04.2021 r., PK IV Zpc 4.2021; Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Stanowisko Prezesa UOKiK w sprawie C-260/18, www.uokik.gov.pl; Rzecznik Finansowy, Analiza aktualnych zagadnień dotyczących kredytów "frankowych", www.rf.gov.pl; Rzecznik Finansowy, Stanowisko Rzecznika Finansowego z dnia 29.06.2021 r., sygn. akt III CZP 11/21, www.rf.gov.pl; Rzecznik Praw Obywatelskich, Uwagi na piśmie Rzecznika Praw Obywatelskich z dnia 8.06.2020 r. w sprawie C-19/20, www.rpo.gov.pl; Rzecznik Praw Obywatelskich, Zapytać TSUE o dopuszczalność roszczeń banków wobec „frankowiczów”, www.rpo.gov.pl; Pisma Rzecznika do Sądów, www.rpo.gov.pl; Rzecznik Praw Obywatelskich, Pismo Rzecznika Praw Obywatelskich, 22.06.2021 r., sygn. akt: III CZP 11/21, www.rpo.gov.pl.

¹⁰⁵² Zob. *Parachimowicz-Gontarska I.*, [w:] *Szancilo T.* (red.), *Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe*, CH Beck, 2022, s. 70.

z 25 kwietnia 2024 r. uznał, że w przypadku trwałej bezskuteczności takiej umowy „nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron odsetek lub innego wynagrodzenia z tytułu korzystania z jej środków pieniężnych w okresie od spełnienia nienależnego świadczenia do chwili popadnięcia w opóźnienie co do zwrotu tego świadczenia”¹⁰⁵³.

5.2.1 WYNAGRODZENIE Z TYTUŁU KORZYSTANIA Z CUDZEGO KAPITAŁU.

Jako podstawę prawną roszczeń uzupełniających najczęściej wskazuje się art. 405 KC lub art. 405 KC w zw. z art. 410 § 1 KC, co wynika z faktu, że pojęcie zarówno bezpodstawnego wzbogacenia jak i świadczenia nienależnego rozumiane są w doktrynie i judykaturze stosunkowo szeroko i tym samym dają podstawę do sformułowania argumentacji mającej na celu objęcie ich dyspozycją również wynagrodzenia z tytułu bezumownego korzystania z cudzych pieniędzy. W takim wypadku jako formę wzbogacenia konsumenta przedstawia się uzyskanie korzyści majątkowej wynikającej z dysponowania wypłaconym kapitałem kredytowym (np. w formie zaoszczędzenia kosztów koniecznych do uzyskania takiego kredytu w warunkach rynkowych). Zubożeniem zaś jest nieuzyskanie przez przedsiębiorcę korzyści, którą osiągnąłby pożyczając te same środki innym uczestnikom rynku.

5.2.1.1 ORZECZNICTWO SĄDÓW POLSKICH.

Aktualne orzecznictwo dotyczące omawianej materii pozwala na odnotowanie dwóch poglądów: za dopuszczalnością uwzględnienia powództwa w przedmiocie zasądzenia dodatkowej formy wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z cudzych pieniędzy oraz negujące tę możliwość. Zaznaczenia wymaga również fakt, iż dotychczas wydawane orzeczenia dotyczyły co do zasady roszczeń formułowanych przez przedsiębiorców, zaś sprawy z powództwa konsumentów nie były jeszcze przedmiotem prawomocnych rozstrzygnięć.

¹⁰⁵³ Zob. uchwała PSICSN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742, punkt 5 sentencji, zob. również uwagi zawarte w rozdziale 4.5.6.

Jednym z kluczowych orzeczeń dotyczących przedmiotowej tematyki jest wyrok SA w Białymstoku z dnia 20 lutego 2020 r.¹⁰⁵⁴, w którym poddano analizie roszczenie kredytodawcy obliczone poprzez odwołanie do odsetek ustalonych według wysokości stawki WIBOR stosowanej w kredytach złotych. SA zdecydowanie odrzucił tę koncepcję, podkreślając, że prowadziłaby ona do *sui generis* „reaktywacji” nieważnej umowy w zakresie należnych bankowi odsetek, co w opinii SA „pozostawałoby w sprzeczności z koniecznością zaniechania stosowania nieuczciwego warunku, który skutkował taką sankcją oraz zapobieżenia uzyskania przez kredytodawcę z tego tytułu korzyści”. *Obiter dicta* należy zauważyć, iż w taki sam sposób skonstruowane zostało przez powoda żądanie główne w sprawie, w ramach której toczyło się postępowanie przed TSUE w sprawie C-520/21 (*Szcześniak*), której poświęcono rozdział 5.2.1.3.¹⁰⁵⁵.

Analogiczne stanowisko zaprezentowano w wyroku SO w Warszawie z dnia 5 lutego 2020 r.¹⁰⁵⁶ wskazując, iż bezwzględna nieważność umowy jako sankcja naruszenia norm uznawanych przez ustawodawcę za podstawowe, nie może być niwelowana przez poszukiwanie w innych normach podstawy do ustalenia praw i obowiązków stron w sposób odpowiadający treści nieważnego stosunku prawnego. Nadto Sąd ten trafnie podkreślił, iż „ewentualnie przysługujące bankowi roszczenie nie podlegałoby ochronie ze względu na zastosowanie konstrukcji nadużycia prawa podmiotowego (art. 5 KC). Przedsiębiorca, który posługuje się wzorcami umowy zawierającymi niedozwolone postanowienia i narzuca konsumentom zawarcie umowy w oparciu o te wzorce nie zasługuje na ochronę mającą rekompensować mu niekorzystne skutki zawarcia umowy o określonej treści”. Rozwinięciem tej linii orzeczniczej jest wyrok z dnia 19 maja 2021 r.¹⁰⁵⁷ wydany przez SO w Białymstoku, który wskazał wprost, że „na gruncie obowiązującego polskiego prawa cywilnego nie ma przepisów przewidujących uprawnienie banku do żądania wynagrodzenia za korzystanie przez jego kontrahentów z kapitału na podstawie nieważnej umowy kredytowej”. Analogiczne stanowisko zostało

¹⁰⁵⁴ Zob. *Dudziec-Rzeszowska W.*, Wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z kapitału - glosa aprobująca - I ACa 635/19, MOP 2020, Nr 18 oraz *Stolarski I., Wajda P.*, Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa krytyczna do wyroku SA w Białymstoku z 20.02.2020 r., I ACa 635/19, Legalis.

¹⁰⁵⁵ Zob. treść uzasadnienia postanowienia SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 12.08.2021 r., IC 1297/21, orzeczenia.ms.gov.pl.

¹⁰⁵⁶ Zob. wyrok SO w Warszawie z 5.02.2020 r., XXV C 1669/16, orzeczenia.ms.gov.pl.

¹⁰⁵⁷ Zob. wyrok SO w Białymstoku z 19.05.2021 r., I C 609/20, niepubl.

zaprezentowane przez SO w Piotrkowie Trybunalskim w wyroku z dnia 17 czerwca 2021 r.¹⁰⁵⁸, który podkreślił, iż podstawy do dochodzenia roszczeń uzupełniających w tym przypadku zdecydowanie nie mogą stanowić przepisy art. 405 KC ani art. 224 i nast. KC.

W efekcie zaprezentowanej powyżej linii orzeczniczej w przypadku wadliwie skonstruowanych umów kredytu mamy w efekcie do czynienia z zaistnieniem sankcji tzw. *kredytu darmowego*, która to sankcja jest bez wątpienia dolegliwa dla przedsiębiorcy posługującego się nieuczciwymi warunkami w relacji z konsumentem, lecz nie jest ona obca prawu polskiemu ani wspólnotowemu. Należy bowiem pamiętać, iż polski prawodawca tożsame rozwiązanie przewidział wprost w treści art. 45 Ustawy o kredycie konsumenckim¹⁰⁵⁹, który stanowi, że w przypadku naruszenia przez kredytodawcę praw konsumenta wskazanych w ustawie, po złożeniu kredytodawcy pisemnego oświadczenia, konsument zobowiązany będzie do zwrotu kredytu bez odsetek i innych kosztów należnych kredytodawcy w terminie i w sposób ustalony w umowie¹⁰⁶⁰.

Poglądy odmienne, opowiadające się za dopuszczalnością żądania przez banki wynagrodzenia za udostępniony kapitał przedstawił SO w Warszawie w wyrokach z dnia 26 marca 2019 r.¹⁰⁶¹ oraz 29 listopada 2018 r.¹⁰⁶². W tym pierwszym orzeczeniu SO wskazał, że *„trudno oczekiwać, żeby kredytobiorca, w tym konsument miał obowiązek zwrócić bankowi wyłącznie kapitał, oczywistym jest z uwagi na istotę działania banku oraz istotę umowy kredytu, że pozwany winien otrzymać zwrot kapitału wraz wynagrodzeniem”*. Podobne stanowisko SO w Warszawie zajął również w starszych wyrokach z dnia

¹⁰⁵⁸ Zob. wyrok SO w Piotrkowie Trybunalskim z 17.06.2021 r., IC 1616/20, orzeczenia.ms.gov.pl.

¹⁰⁵⁹ Ustawa z dnia 12.05.2011 r. o kredycie konsumenckim, Dz.U.2022.246 t.j.; art. 45 ust. 1: *„w przypadku naruszenia przez kredytodawcę art. 29 ust. 1, art. 30 ust. 1 pkt 1-8, 10, 11, 14-17, art. 31-33, art. 33a i art. 36a-36c konsument, po złożeniu kredytodawcy pisemnego oświadczenia, zwraca kredyt bez odsetek i innych kosztów kredytu należnych kredytodawcy w terminie i w sposób ustalony w umowie”*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 2.2.7.

¹⁰⁶⁰ Zob. również Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/48/WE z 23.04.2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG (Dz.U. 2008, L 133, s. 66); zob. też wyrok TSUE *Home Credit Slovakia*, pkt 71; zob. także postanowienie TSUE *Pohotovost'*, pkt 76.

¹⁰⁶¹ Zob. wyrok SO w Warszawie z 26.03.2019 r., II C 485/17, LEX nr 2972999; zob. również uwagi zawarte w rozdziale, który poświęcono *sankcji kredytu darmowego* z art. 45 UKK.

¹⁰⁶² Zob. wyrok SO w Warszawie z 29.11.2018 r., II C 315/17, orzeczenia.ms.gov.pl.

22 sierpnia 2016 r.¹⁰⁶³ oraz z dnia 18 grudnia 2018 r.¹⁰⁶⁴ wskazując, iż „przyjęcie, że możliwe jest, aby konsument uzyskał zwrot całości swoich świadczeń, polegających przecież w istocie na zwracaniu przedsiębiorcy tego, co od niego uprzednio otrzymał, z równoczesnym brakiem pewności co do skuteczności roszczeń przedsiębiorcy (mogą one nie zostać zrealizowane z różnych przyczyn, zarówno ze względu na konstrukcję instytucji bezpodstawnego wzbogacenia, ewentualne ich przedawnienie, czy też sytuację majątkową konsumenta), byłoby rażąco niesłuszne przy uwzględnieniu sytuacji innych podmiotów, które pozostają w stosunkach kredytowych. Ogólnie przyjętą zasadą jest, że korzystanie z środków udostępnionych przez bank wiąże się z koniecznością ich zwrotu, jak i koniecznością uiszczenia na rzecz banku odpowiedniego wynagrodzenia”.

Wyrokiem z dnia 10 lutego 2023 r. SO w Warszawie¹⁰⁶⁵, uznając umowę kredytową za nieważną, jednocześnie zasądził na rzecz banku od kredytobiorców kwotę wypłaconego im kapitału kredytu wprawdzie nie wraz z wyrażonym wprost wynagrodzeniem związanym z jego udostępnieniem kredytobiorcom, lecz w zwaloryzowanej wysokości. SO uwzględnił żądanie ewentualne banku i przyznał na jego rzecz ponad nominalnie wypłaconą kwotę kapitału dodatkowe 17% jako postać waloryzacji świadczenia, które to orzeczenie omówiono w ramach rozdziału 5.2.2.2. dotyczącego problemu dopuszczalności waloryzacji sądowej świadczenia nienależnego w przypadku zbiegu z sankcją bezskuteczności abuzywnej skutkującą trwałą bezskutecznością umowy.

5.2.1.2 ORZECZNICTWO TSUE.

W dotychczasowym orzecznictwie Trybunał Sprawiedliwości wielokrotnie wypowiedział się na temat skutków, z jakimi wiąże się uznanie w toku kontroli indywidualnej warunku umownego za nieuczciwy. Przede wszystkim wyjaśniono już, iż „warunek umowny uznany za nieuczciwy należy co do zasady uznać za nigdy nieistniejący, tak by nie wywoływał on

¹⁰⁶³ Zob. wyrok SO w Warszawie z 22.08.2016 r., III C 1074/14, orzeczenia.ms.gov.pl, w którym wskazano, iż „fakt korzystania przez kredytobiorcę z kapitału bez wynagrodzenia uiszczanego pod postacią prowizji i odsetek kapitałowych może bowiem zostać uznany za źródło jego wzbogacenia (odpowiadającego uczciwemu kosztowi pozyskania kapitału), którego zwrotu, jako bezpodstawnego bank mógłby się od niego domagać”.

¹⁰⁶⁴ Zob. wyrok SO w Warszawie z 18.12.2018 r., XXV C 2576/18, orzeczenia.ms.gov.pl.

¹⁰⁶⁵ Zob. wyrok SO w Warszawie z 10.02.2023 r., sygn. akt: XXV C 1039/20, www.orzeczenia.ms.gov.pl; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.2.2.

skutków wobec konsumenta. W związku z tym sądowe stwierdzenie nieuczciwego charakteru takiego warunku powinno mieć co do zasady skutek w postaci przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej konsumenta, w jakiej znajdowałby się on w braku rzeczonoego warunku. Z powyższego wynika, że obowiązkiem wyłączenia przez sąd krajowy nieuczciwego warunku umownego nakazującego zapłatę kwot, które okazują się nienależne, wiąże się co do zasady z odpowiednim skutkiem restytucyjnym dotyczącym tych kwot. W istocie bowiem brak takiego skutku restytucyjnego jest w stanie podważyć skutek zniechęcający, jaki art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w związku z art. 7 ust. 1 tej dyrektywy zamierzał powiązać ze stwierdzeniem nieuczciwego charakteru warunków znajdujących się w umowach zawieranych z konsumentami przez przedsiębiorcę¹⁰⁶⁶. Nadto – w zakresie skutków przesądzenia nieważności umowy kredytu – wy tłumaczono, iż „takie unieważnienie wywiera bowiem co do zasady takie same następstwa jak postawienie pozostałej do spłaty kwoty kredytu w stan natychmiastowej wymagalności”¹⁰⁶⁷.

W wyroku z dnia 4 czerwca 2020 r.¹⁰⁶⁸ TSUE wskazał zaś, iż „art. 7 ust. 4 dyrektywy 2002/65¹⁰⁶⁹ należy interpretować w ten sposób, że w przypadku skorzystania przez konsumenta z prawa do odstąpienia od umowy kredytu zawartej na odległość z dostawcą konsument ma prawo dochodzić od tego dostawcy, z wyjątkiem kwot, które jest zobowiązany mu zapłacić na warunkach określonych w art. 7 ust. 1 i 3 tej dyrektywy, zwrotu kapitału i odsetek zapłaconych na podstawie tej umowy, lecz nie ma prawa dochodzić odszkodowania z tytułu pożytków uzyskanych z tej kwoty i z tych odsetek. Odnosząc się zaś do regulacji wynikających z dyrektywy 97/7¹⁰⁷⁰ Trybunał Sprawiedliwości w wyroku z dnia 2 marca 2017 r.¹⁰⁷¹ wskazał, że „sprzedawca nie może co do zasady żądać od konsumenta odszkodowania za używanie rzeczy zakupionej w drodze umowy zawartej na odległość, w przypadku, gdy ten ostatni skorzystał ze swego prawa do

¹⁰⁶⁶ Zob. wyrok TSUE *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 61-62.

¹⁰⁶⁷ Zob. wyrok TSUE *Kásler*, pkt 84.

¹⁰⁶⁸ Zob. wyrok TSUE *Leonhard*, pkt 37.

¹⁰⁶⁹ Dyrektywa 2002/65/WE z 23.09.2002 r. dotycząca sprzedaży konsumentom usług finansowych na odległość oraz zmieniająca dyrektywę Rady 90/619/EWG oraz dyrektywy 97/7/WE i 98/27/WE, Dz.U.UE.L.2002.271.16.

¹⁰⁷⁰ Dyrektywa 97/7/WE z 20.05.1997 r. w sprawie ochrony konsumentów w przypadku umów zawieranych na odległość, Dz.U.UE.L.1997.144.19; akt prawny utracił moc na skutek wejścia w życie Dyrektywy 2002/65.

¹⁰⁷¹ Zob. wyrok TSUE *Comtech GmbH*, pkt 26; zob. również wyroki TSUE: *Messner*, pkt 29 oraz z *Heine*, pkt 54-57.

odstąpienia w terminie (...). Ponadto przedsiębiorca nie może obciążyć konsumenta kosztami wysyłki towarów w przypadku wykonania przez tego ostatniego przysługującego mu prawa odstąpienia od umowy”.

Przedmiotem wypowiedzi unijnego Trybunału w powyższym kontekście były również przepisy dyrektywy 2008/48¹⁰⁷². W wyroku z dnia 27 marca 2014 r.¹⁰⁷³ wyjaśniono, iż „wykładni art. 23 dyrektywy 2008/48 należy dokonywać w ten sposób, że stoi on na przeszkodzie stosowaniu krajowych przepisów dotyczących sankcji, na mocy których w wypadku naruszenia przez kredytodawcę przedkontraktowego obowiązku oceny zdolności kredytowej kredytobiorcy poprzez sprawdzenie odpowiedniej bazy danych ów kredytodawca jest pozbawiany prawa do odsetek umownych, lecz z mocy prawa przysługują mu odsetki ustawowe wymagalne od daty ogłoszenia wyroku sądowego nakazującego kredytobiorcy zapłatę kwot pozostałych do spłacenia, których stawka jest ponadto podwyższona o 5 punktów, jeżeli po upływie dwóch miesięcy od tego ogłoszenia kredytobiorca nie spłacił długu, o ile sąd odsyłający stwierdzi, że w wypadku takim jak w sprawie głównej, powodującym natychmiastową wymagalność pozostałego do spłaty kapitału kredytu ze względu na zaleganie kredytobiorcy ze spłatą, kwoty, jakie faktycznie może otrzymać kredytodawca w wyniku zastosowania sankcji pozbawienia prawa do odsetek, nie są znacząco niższe od tych, jakie mógłby on otrzymać, gdyby dochował obowiązku oceny zdolności kredytowej kredytobiorcy”.

W odniesieniu zaś do dyrektywy 93/13 – oprócz wyroku TSUE w sprawie *Szcześniak*, któremu poświęcono rozdział 5.2.1.3. – należy odnotować nadto dwa orzeczenia, które mogą okazać się przydatne przy ocenie zasadności ewentualnych roszczeń uzupełniających względem roszczeń o zwrot świadczeń spełnionych przez strony *trwale bezskutecznej* umowy. W wyroku z dnia 27 stycznia 2021 r.¹⁰⁷⁴ Trybunał jednoznacznie wskazał, że „przepisy dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że przedsiębiorca, który jako sprzedawca narzucił konsumentowi warunek uznany przez sąd krajowy za nieuczciwy, a w konsekwencji bezskuteczny – w przypadku gdy umowa może dalej obowiązywać bez tego warunku, nie może dochodzić ustawowego odszkodowania przewidzianego

¹⁰⁷² Dyrektywa 2008/48/WE z 23.04.2008 r. w sprawie umów o kredyt konsumencki oraz uchylająca dyrektywę Rady 87/102/EWG, Dz.U.UE.L.2008.133.66.

¹⁰⁷³ Zob. wyrok TSUE *LCL*, pkt 55.

¹⁰⁷⁴ Zob. wyrok TSUE *Dexia*, pkt 67.

w przepisie prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym, który miałby zastosowanie w braku wspomnianego warunku”. Jak wynika jednak z przytoczonego fragmentu orzeczenia, rozstrzygnięcie to dotyczyło sytuacji częściowej bezskuteczności umowy, która nie prowadziła do jej upadku w całości.

W wyroku z dnia 12 stycznia 2023 r.¹⁰⁷⁵ TSUE wskazał zaś, że „artykuł 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13, zmienionej dyrektywą 2011/83, należy interpretować w ten sposób, że w przypadku gdy umowa o świadczenie usług prawnych zawarta między adwokatem a konsumentem nie może dalej obowiązywać po wyłączeniu z niej warunku uznanego za nieuczciwy, który ustala cenę usług zgodnie z zasadą stawki godzinowej, a usługi te zostały wykonane, to nie stoją one na przeszkodzie temu, by sąd krajowy przywrócił sytuację, w jakiej znajdowałby się konsument w braku tego warunku, nawet jeśli skutkuje to nieotrzymaniem wynagrodzenia przez przedsiębiorcę”. Przytoczony fragment orzeczenia był rozwinięciem opinii rzecznika generalnego *M. Szpunara* przedłożonej we wskazanej sprawie w dniu 22 września 2022 r.¹⁰⁷⁶, w której zaproponowano, aby Trybunał udzielił odpowiedzi, iż „przepisy te nie sprzeciwiają się temu, by sąd krajowy oddalił w całości powództwo tego przedsiębiorcy o zasądzenie od konsumenta na jego rzecz wynagrodzenia z tytułu wykonania usług prawnych, jeżeli krajowe ramy prawne nie przewidują jakichkolwiek rozliczeń z tytułu wykonania usług prawnych na podstawie umowy, która okazała się nieważna”.

5.2.1.3 WYROK TSUE W SPRAWIE SZCZEŚNIAK (C-520/21).

Przytoczone powyżej, dotychczasowe orzecznictwo TSUE oraz treść wspomnianej już opinii rzecznika generalnego z dnia 19 lutego 2023 r. wydanej w sprawie *Szcześniak* wskazują na jednoznacznie prokonsumenckie podejście Trybunału w zakresie określenia sytuacji prawnej konsumenta po usunięciu przez sąd krajowy warunku nieuczciwego¹⁰⁷⁷.

¹⁰⁷⁵ Zob. wyrok TSUE *D.V.*, pkt 68.

¹⁰⁷⁶ Zob. opinia rzecznika generalnego *M. Szpunara* w sprawie *D.V.*, pkt. 87.

¹⁰⁷⁷ Zob. opinia rzecznika generalnego *A. Collinsa* w sprawie *Szcześniak*, pkt 65. Jest to stanowisko odmienne od zajętego w uzasadnieniu pytań prejudycjalnych SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 12.08.2021 r., IC 1297/21, gdzie zaproponowano, aby Trybunał udzielił odpowiedzi, zgodnie z którą art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 oraz zasady skuteczności, pewności prawa i proporcjonalności stoją na przeszkodzie dochodzenia roszczeń uzupełniających tak przez przedsiębiorcę, jak i przez konsumenta.

W treści powyżej przytoczonej opinii rzecznika generalnego poddano dogłębnej analizie z punktu widzenia prawa wspólnotowego kwestię „*czy strony zawartej przez konsumenta i bank umowy kredytu hipotecznego, która została uznana za nieważną w całości z powodu zawarcia w niej nieuczciwego warunku, mogą dochodzić roszczeń wykraczających poza zwrot świadczeń pieniężnych spełnionych na podstawie tej umowy oraz zapłatę odsetek ustawowych za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty*” i przedstawiono wniosek, zgodnie z którym przepisy art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że nie stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą w przypadku uznania, iż umowa kredytu zawarta przez konsumenta i bank jest od początku nieważna z powodu zawarcia w niej nieuczciwych warunków umownych, konsument, oprócz zwrotu pieniędzy zapłaconych na podstawie tej umowy oraz zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty, może w następstwie takiego uznania domagać się od banku także dodatkowych świadczeń, przy czym to do sądu krajowego należeć będzie ustalenie, w świetle prawa krajowego, czy konsumenci mają prawo dochodzić tego rodzaju roszczeń, oraz, jeżeli tak jest, rozstrzygnięcie o ich zasadności. Jednocześnie Rzecznik Generalny wskazał, że przepisy te należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie przyjęciu takiej wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą w takich samych okolicznościach to bank jako przedsiębiorca, oprócz zwrotu pieniędzy zapłaconych na podstawie tej umowy oraz zapłaty odsetek ustawowych za opóźnienie od chwili wezwania konsumenta do zapłaty, może w następstwie takiego uznania domagać się od konsumenta także dodatkowych świadczeń.

U podłoża zaprezentowanego przez rzecznika generalnego rozróżnienia sytuacji konsumenta i przedsiębiorcy legło fundamentalne założenie, zgodnie z którym ewentualne uznanie umowy kredytu hipotecznego za nieważną stanowi konsekwencję zamieszczenia w tej umowie nieuczciwych warunków przez przedsiębiorcę, a nie konsumenta. Tym samym, powołując się na stanowisko Komisji Europejskiej wyrażone w złożonych uwagach na piśmie, rzecznik trafnie przyjął, że strona nie powinna czerpać korzyści gospodarczych z sytuacji powstałej na skutek własnego bezprawnego działania (*nemo auditur propriam turpitudinem allegans*). Jak tłumaczy rzecznik, „*w szczególności w razie doświadczenia przez bank jakichkolwiek niekorzystnych skutków w następstwie uznania za nieważną umowy kredytu hipotecznego zawierającej nieuczciwe warunki nie może on otrzymać rekompensaty z tytułu tych niekorzystnych skutków, ponieważ są one wynikiem*

wyłącznie jego bezprawnego działania”, co wydaje się odpowiadać również innej powszechnie uznawanej zasadzie prawnej wyrażonej paremią *de sua malitia nemo debet commodum reportare*¹⁰⁷⁸.

Nadto, jak trafnie zauważa rzecznik generalny, celem dyrektywy 93/13 jest przyznanie wysokiego poziomu ochrony konsumentom, a nie przedsiębiorcom¹⁰⁷⁹. Zgodnie z motywem dwunastym dyrektywa ta wprowadza „częściową i minimalną harmonizację przepisów krajowych dotyczących nieuczciwych warunków, pozostawiając państwom członkowskim możliwość zapewnienia konsumentom, z poszanowaniem postanowień traktatu, wyższego poziomu ochrony poprzez ustanowienie przepisów krajowych bardziej rygorystycznych niż przewidziane w owej dyrektywie”¹⁰⁸⁰. Dlatego też dyrektywa 93/13 nie stoi na przeszkodzie przepisom prawa krajowego ani orzecznictwu krajowemu, w którym dokonuje się ich wykładni, na podstawie których to przepisów konsumentom zostają przyznane szersze prawa aniżeli te zawarte w jej przepisach, co nie oznacza jednak, iż roszczenia te muszą zostać uwzględnione przez sądy krajowe. Jak wyjaśnia Rzecznik „w takich przypadkach muszą być spełnione przewidziane prawem polskim przesłanki uwzględnienia powództwa o roszczenie z bezpodstawnego wzbogacenia” a „sądy krajowe mogą również skorzystać z przysługującej im kompetencji do oddalenia takiego powództwa, gdy stanowi ono nadużycie prawa”¹⁰⁸¹.

Wyrokiem z dnia 15 czerwca 2023 r. Trybunał podzielił w całości argumentację przedstawioną przez rzecznika generalnego, zarówno w zakresie roszczeń formułowanych przez instytucje kredytowe względem konsumentów, jak i w odwrotnej konfiguracji. W zakresie tych pierwszych roszczeń TSUE przypomniał, iż „zgodność z prawem Unii przepisów krajowych regulujących praktyczne skutki nieważności umowy kredytu hipotecznego z powodu istnienia nieuczciwych warunków zależy od tego, czy przepisy te, po pierwsze, pozwalają na przywrócenie pod względem prawnym i faktycznym sytuacji konsumenta, w której znajdowałby się on w braku tej umowy, a po drugie, nie zagrażają

¹⁰⁷⁸ Zob. także Chmielowski M., *De sua malitia nemo debet commodum reportare*. Rozważania na temat roszczeń stron nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy kredytu po wydaniu wyroku TSUE w sprawie C-520/21, Monitor Prawniczy nr 3/2024, s. 153 – 161.

¹⁰⁷⁹ Zob. wyrok TSUE *Banca B*, pkt 37, 41 i 43.

¹⁰⁸⁰ Zob. opinia rzecznika generalnego A. Collinsa w sprawie *Szcześniak*, pkt 48.

¹⁰⁸¹ *Ibidem*, pkt 51; aktualnie wiadomo już, iż w przypadku nieważności umów kredytu tego typu roszczenie nie przysługują również konsumentom, co przesądził SN w uchwale PSIC z 25.04.2024 r.

*realizacji odstraszającego skutku zamierzonego w dyrektywie 93/13*¹⁰⁸². W opinii Trybunału przyznanie przedsiębiorcy możliwości żądania „rekompensaty” wykraczającej poza zwrot kapitału oraz odsetek za zwłokę godziłoby w odstraszający skutek płynący z dyrektywy 93/13¹⁰⁸³. Trybunał wykluczył przy tym, aby sankcja dla przedsiębiorcy w postaci „darmowego” kredytu była zbyt daleko idąca, wskazując jednocześnie, że *„nie można dopuścić do tego, aby strona czerpała korzyści gospodarcze ze swojego niezgodnego z prawem zachowania, ani do tego by otrzymała odszkodowanie za niedogodności nim wywołane*”¹⁰⁸⁴. Jednocześnie TSUE stanął na stanowisku, iż argumenty dotyczące zagrożenia stabilności rynków finansowych prezentowane podczas rozprawy głównej przez Przewodniczącego polskiej Komisji Nadzoru Finansowego nie mogą prowadzić do obejścia przez przedsiębiorców celów realizowanych przez dyrektywę 93/13, gdyż *„do instytucji bankowych należy bowiem organizacja działalności w sposób zgodny z tą dyrektywą*”¹⁰⁸⁵.

W odniesieniu do ewentualnych, analogicznych roszczeń konsumentów względem przedsiębiorców – nie oceniając w żadnym razie ich zasadności przez pryzmat przepisów prawa polskiego – Trybunał trafnie zauważył, że sama możliwość formułowania takich roszczeń nie będzie naruszać przepisów dyrektywy 93/13, która nie odnosi się w ogóle do ochrony przedsiębiorców. Kluczowe jednak pozostaje, aby zastosowana sankcja będąca następstwem usunięcia przez sąd krajowy warunku nieuczciwego była zgodna z zasadą proporcjonalności. Każdorazowo zatem to do sądu krajowego będzie należała ocena – w świetle wszelkich okoliczności sporu – czy roszczenia takie znajdą podstawę w prawie krajowym i czy uwzględnienie rzeczonych roszczeń nie będzie wykraczać poza to, *„co jest konieczne do osiągnięcia celów”* przewidzianych dyrektywą 93/13¹⁰⁸⁶.

¹⁰⁸² Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*, pkt 68.

¹⁰⁸³ *Ibidem*, pkt. 76 i 78.

¹⁰⁸⁴ *Ibidem*, pkt. 81.

¹⁰⁸⁵ *Ibidem*, pkt. 83.

¹⁰⁸⁶ *Ibidem*, pkt. 73.

5.2.1.4 POSTANOWIENIA TSUE W SPRAWACH *BANK MILLENIUM (C-756/22)* *ORAZ NANIOWSKI (C-488/23)*.

Orzeczenie unijnego Trybunału w sprawie *Szcześniak* wywołało liczne problemy interpretacyjne ze względu na posłużenie się przez TSUE obcą polskiej cywilistycie nomenklaturą w odniesieniu do potencjalnych roszczeń restytucyjnych stron *trwale bezskutecznej umowy*¹⁰⁸⁷. TSUE formułując wytyczne co do braku możliwości otrzymania przez przedsiębiorcę, który posłużył się niedozwolonym postanowieniem umownym – co *in casu* dotyczyło nieuczciwej klauzuli waloryzacyjnej – jakiegokolwiek formy wynagrodzenia, użył bowiem pojęcia *rekompensaty*, które to określenie nie występuje w polskim Kodeksie cywilnym. Powyższe poskutkowało zwróceniem się przez polskie sądy z szeregiem nowych, bardziej precyzyjnych pytań prejudycjalnych do unijnego Trybunału i wydaje się, że wszelkie potencjalne wątpliwości zostały w tym względzie rozwiązane w drodze postanowień TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r.¹⁰⁸⁸ oraz z dnia 12 stycznia 2024 r.¹⁰⁸⁹, zgodnie z którymi art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa państwa członkowskiego, zgodnie z którą instytucja bankowa – w przypadku zaistnienia *trwałej bezskuteczności umowy* na skutek wyłączenia z jej treści warunku nieuczciwego – ma prawo żądać od konsumenta zwrotu kwot innych niż kapitał wypłacony na poczet wykonania tej umowy oraz ustawowe odsetki za opóźnienie od chwili wezwania do

¹⁰⁸⁷ TSUE posługuje się pojęciem *rekompensaty*, która nie występuje w polskim Kodeksie cywilnym; Związek Banków Polskich w komunikacie z 15.06.2023 r. podkreślił, że w jego opinii „*wskazując na konieczność zwrotu kapitału Trybunał nie przesądził, czy chodzi o jego wartość realną czy nominalną, co jest szczególnie istotnym pytaniem w świetle wysokiej inflacji. W ocenie Związku wyrok zawiera niezgodności, gdyż z jednej strony Trybunał wielokrotnie wskazuje, że należy dążyć do przywrócenia sytuacji prawnej i faktycznej w jakiej konsument znajdowałby się w razie braku nieuczciwego warunku, a z drugiej strony akceptuje sytuację, w której konsument uzyskałby za darmo kapitał, za który nabył nieruchomość*” (zob.: <https://zbp.pl/Aktualnosci/Wydarzenia/C-520-21>); prezes Związku Banków Polskich stwierdził zaś, że „*z treści wyroku nie wynika bowiem, że Trybunał wskazuje na zwrot kapitału w wartości nominalnej. Mowa jest wyłącznie o zwrocie wypłaconego kapitału, tym samym można przyjąć, że kapitał może zostać zwrócony w wartości realnej. Podkreślam, że nie można utożsamiać waloryzacji z rekompensatą ani tym bardziej wynagrodzeniem za korzystanie z kapitału. Są to całkowicie inne roszczenia oparte o odmienne podstawy faktyczno-prawne. Zaznaczyć należy, że waloryzacja nie zakłada przecież żadnego zarobku po stronie banku, a jedynie zwrot realnej wartości wypłaconego kapitału. Kwota kapitału otrzymana przez konsumenta kilkanaście lat temu ma bowiem zupełnie inną wartość nabywczą niż obecnie, a dodatkowo wartość nabytej nieruchomości istotnie wzrosła*” (zob.: <https://www.prawo.pl/biznes/frankowy-wyrok-tsue-wynagrodzenie-bankom-nalez-y-sie,521885.html>).

¹⁰⁸⁸ Zob. postanowienie TSUE *Bank Millenium S.A.*

¹⁰⁸⁹ Zob. postanowienie TSUE *Naniowski*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.2.2.

zapłaty. W postanowieniu z dnia 12 stycznia 2024 r. TSUE wskazał przy tym *explicite*, iż zakaz ten dotyczy również „sądowej waloryzacji świadczenia wypłaconego kapitału w przypadku istotnej zmiany siły nabywczej danego pieniądza po wypłaceniu tego kapitału rzeczonemu konsumentowi”, którą to problematykę omówiono szerzej w dalszej części opracowania.

5.2.2 WALORYZACJA ŚWIADCZENIA.

Analizując bieżące orzecznictwo sądów powszechnych dotyczące katalogu roszczeń przysługujących stronom nieważnych lub trwale bezskutecznych umów kredytów waloryzowanych kursami waluty obcej należy zaobserwować, iż w ostatnim okresie coraz większą *popularnością* cieszą się roszczenia formułowane w oparciu o argument utraty siły nabywczej pieniądza, co w realiach polskiego systemu prawnego oznacza przede wszystkim skorzystanie z instytucji sądowej waloryzacji świadczenia (art. 358¹ § 3 KC). Zagadnienie dotyczące możliwości zastosowania wskazanej instytucji względem stron stosunku prawnego, który upadł, w tym zwłaszcza gdy rzeczony upadek nastąpił na skutek ustalenia abuzywności uprzednio zamieszczonych w umowie przez przedsiębiorcę postanowień umownych, jest zagadnieniem powodującym istotne rozbieżności tak w doktrynie, jak i w judykaturze.

Jest to przy tym zagadnienie, które do tej pory nie doczekało się jasnej wypowiedzi ze strony SN¹⁰⁹⁰, zaś wyrażane stanowisko TSUE, wobec posługiwania się nomenklaturą obcą polskiej cywilistyce, było częstokroć wadliwie stosowane w orzecznictwie sądów powszechnych. Z taką sytuacją mieliśmy do czynienia w przypadku wyroku TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r. w polskiej sprawie C-520/21¹⁰⁹¹, który dotyczył katalogu roszczeń przysługujących stronom trwale bezskutecznej umowy kredytu *frankowego*. Pomimo – wydaje się – jasnych wytycznych, zgodnie z którymi niedopuszczalne jest, aby przedsiębiorca czerpał jakichkolwiek korzyści gospodarczych ze swojego niezgodnego z prawem zachowania lub by mógł otrzymać odszkodowanie za niedogodności nim wywołane, roszczenia w przedmiocie waloryzacji świadczenia formułowane przez

¹⁰⁹⁰ W tym również w sentencji uchwały PSICSN z 25.04.2024 r. nie wyłączono *explicite* możliwości zastosowania instytucji waloryzacji (zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.6.).

¹⁰⁹¹ Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.1.3., w którym omówiono przedmiotowe orzeczenie.

przedsiębiorców są w dalszym ciągu obecne i zdarzają się przypadki, gdy zostają uwzględnione w orzecznictwie sądów powszechnych¹⁰⁹².

Rozważania dotyczące możliwości zastosowania instytucji sądowej waloryzacji świadczenia do roszczeń przysługujących stronom nieważnych lub *trwale bezskutecznych* umów zacząć należy jednak od zastanowienia się nad sposobem, w jaki waloryzacja świadczenia została uregulowana w polskim Kodeksie cywilnym oraz jak była ona stosowana w dotychczasowym orzecznictwie krajowym, przechodząc następnie do rozważań na temat ewentualnej kolizji norm zezwalających na dokonanie sądowej waloryzacji roszczeń restytucyjnych z wynikającym z charakteru sankcji *bezskuteczności abuzywnej* zakazem pozytywnej ingerencji sądu krajowego w treść stosunku prawnego obciążonego wadą abuzywności.

5.2.2.1 WALORYZACJA ŚWIADCZENIA W PRAWIE POLSKIM.

Waloryzacja sądowa, o której mowa w art. 358¹ § 3 KC, w swoim założeniu ma służyć łagodzeniu – z uwzględnieniem dodatkowych okoliczności objętych tym przepisem – niekorzystnych skutków inflacji, które mogą powodować, że spełnienie świadczenia w wysokości nominalnej byłoby krzywdzące dla wierzyciela¹⁰⁹³. Celem waloryzacji powinno być zatem w zasadzie przywrócenie – przynajmniej w przybliżeniu – początkowej wartości długu w odniesieniu do możliwości zarobkowych stron umowy¹⁰⁹⁴. Jak celnie zauważył SN w wyroku z dnia 17 czerwca 2015 r. „*strony umowy opiewającej na zobowiązanie pieniężne mają określone wyobrażenia o sile nabywczej sumy będącej przedmiotem zobowiązania oraz że w razie zachwiania się relacji pomiędzy rzeczywistą wartością pieniądza a jego wartością nominalną, to wyobrażenie stanowić musi punkt wyjścia dla rozważań nad przywróceniem równowagi pomiędzy ilością wchodzących w rachubę nominalów pieniężnych a tym, co w danym momencie rzeczywiście można za nie nabyć*”¹⁰⁹⁵.

¹⁰⁹² Zob. np. wyrok SO w Gdańsku z 11.08.2023 r., XV C 39/22, niepubl.

¹⁰⁹³ Zob. *Kozieł G.* [w:] *Zalucki M.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, CH Beck 2023, s. 773.

¹⁰⁹⁴ W wyroku SN z 5.12.2000 r., IV CKN 181/00, LEX nr 52507 celnie podsumowano, iż „*z samej treści pojęcia "waloryzacja", które to pojęcie przyjęło się na oznaczenie instytucji przewidzianej w przepisie art. 358¹ § 3 KC, wynika zamiar przywrócenia sumie pieniężnej, będącej przedmiotem zobowiązania, siły nabywczej w razie jej istotnej zmiany*”.

¹⁰⁹⁵ Zob. wyrok SN z 17.06.2015 r., I CSK 586/14, LEX nr 1790943.

Już w starszym orzecnictwie SN – wypracowanym przed wprowadzeniem do Kodeksu cywilnego regulacji przewidujących wprost możliwość dokonania sądowej waloryzacji świadczenia – zwracano uwagę na możliwość poszukiwania sposobu „łagodzenia w konkretnej sprawie, stosownie do okoliczności, skutku inflacji poprzez ograniczenie zasady nominalizmu, uwzględniając zasadę ekwiwalentności świadczeń”¹⁰⁹⁶. Samą instytucję waloryzacji wdrożono zaś do polskiego systemu prawnego poprzez dodanie art. 358¹ § 3 KC¹⁰⁹⁷, który przewiduje, iż „w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania, sąd może po rozważeniu interesów stron, zgodnie z zasadami współżycia społecznego, zmienić wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego, chociażby były ustalone w orzeczeniu lub umowie”¹⁰⁹⁸. Tym samym, jak podsumował SN w uchwale z dnia 8 października 1992 r., „w okresie obowiązywania nowego przepisu art. 358¹ § 3 KC, pozwalającego na waloryzację zobowiązań pieniężnych w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza, odpadła potrzeba kreowania dla zadośćuczynienia postulatowi słuszności i sprawiedliwości prawa możliwości takiej waloryzacji wyłącznie na podstawie ogólnych zasad prawa oraz celu poszczególnych instytucji prawnych, bez uwzględnienia szczególnych jego norm, których jurydycznie poprawna wykładnia ten postulat w pełni realizuje”¹⁰⁹⁹.

Zasadniczą przesłanką waloryzacji sądowej jest zatem wystąpienie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza. Dopiero bowiem wówczas, gdy sąd uzna, że doszło do takiej, istotnej

¹⁰⁹⁶ Zob. wyrok SN z 13.05.1988 r., III CRN 83/88, OSNC 1989/5/84, wydany w stanie prawnym przed dodaniem do KC art. 358¹ § 3 KC; w wyroku tym postulowano wprowadzenia regulacji tego typu, zauważając, iż „w orzecnictwie utrwalone jest stanowisko, że zasada nominalizmu wyrażona w art. 358 § 2 KC, choć ad casum łagodzona, obowiązuje mimo wyraźnego, znacznego spadku siły nabywczej pieniądza (...). Dopiero ewentualny zabieg legislacyjny ustawodawcy mógłby generalnie unormowanie z art. 358 § 2 KC złagodzić, m.in. poprzez wprowadzenie dalszych wyjątków ograniczających działanie zasady nominalizmu”.

¹⁰⁹⁷ Zob. art. 1 Ustawy z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, Dz.U.1990.55.321 z 18.08.1990 r.

¹⁰⁹⁸ Zmiana sposobu spełnienia świadczenia pieniężnego może polegać na określeniu innego terminu zapłaty, rozłożeniu spłaty na raty, zwiększeniu liczby rat itp. Użycie w art. 358¹ § 3 KC alternatywy nierozłącznej „lub” wskazuje przy tym jednoznacznie, że sąd ma kompetencję do orzeczenia zarówno jednej z wymienionych wyżej zmian treści zobowiązania, jak i obu łącznie. Za taką wykładnią przemawia również funkcja wspomnianego przepisu.

¹⁰⁹⁹ Zob. uchwała SN z 8.10.1992 r., III CZP 117/92, OSNC 1993/4/57.

zmiany, może przejść do dokonania ustaleń w aspekcie zasad współżycia społecznego¹¹⁰⁰. Jak zauważana *T. Wiśniewski*, przesłanka istotności zmiany jest kluczowa, gdyż „ *pewna skala zmian mieści się zawsze w zakresie normalnego ryzyka umownego, a więc ryzyka, które powinno być brane pod uwagę przez każdą ze stron zobowiązania pieniężnego*”¹¹⁰¹. W opinii Autora strony umowy pragnące wyłączyć jakiegokolwiek ryzyko związane ze zmianą siły nabywczej pieniądza, nawet, gdy zmiana ta nie cechuje się znaczącym rozmiarem, powinny w zawieranej umowie zastrzec tego typu klauzulę waloryzacyjną. W przeciwnym razie sądowa waloryzacja będzie każdorazowo warunkowana zaistnieniem kwalifikowanej, „*istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza*”.

Zauważyć przy tym należy, iż przepis art. 358¹ § 3 KC nie definiuje pojęcia *istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza*, a jej dookreślenie pozostawiono judykaturze na gruncie stanów faktycznych konkretnych spraw. W wyroku SN z dnia 17 czerwca 2015 r. wyrażono w tym zakresie uzasadniony pogląd, zgodnie z którym „*istotność zmiany siły nabywczej pieniądza odnosi się do skali zmian. Nie musi to być zmian nagła, gwałtowna, ale jednocześnie nie może mieścić się w granicach ryzyka, które powinno być brane pod uwagę, przez każdą ze stron stosunku zobowiązaniowego*”¹¹⁰². W opinii SN zatem nawet długotrwałe utrzymywanie się niewielkiej (kilkuprocentowej) inflacji nie będzie uzasadniać zastosowania art. 358¹ § 3 KC.

Co więcej, ustalenie przez sąd, że do opisanej powyżej, istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza faktycznie doszło, otwiera jedynie możliwość zmiany wysokości świadczenia. W związku z faktem, iż art. 358¹ § 3 KC jest wyrazem tzw. prawa sędziowskiego, sąd nie jest zobligowany do zastosowania waloryzacji nawet w warunkach wysokiej inflacji, jak również ma swobodę w doborze stosownych mierników waloryzacyjnych¹¹⁰³. Jak zauważa

¹¹⁰⁰ Zob. wyrok SN z 27.02.2019 r., II CSK 17/18, LEX nr 2626241; zob. również uchwała SN z 21.10.1994 r., III CZP 135/94, OSNC 1995/2/37, w której celnie zaistnienie przesłanki „*istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza*” określono mianem swoistego „*stanu waloryzowalności*”, który otwiera możliwość domagania się zmiany wysokości świadczenia.

¹¹⁰¹ Zob. *Wiśniewski T.*, [w:] *Bieniek G.* (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II, LexisNexis 2011, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹⁰² Zob. wyrok SN z 17.06.2015 r., I CSK 586/14, LEX nr 1790943.

¹¹⁰³ Zob. wyrok SN z 25.07.2001 r., I CKN 127/01, LEX nr 52479; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.2.1.2.; ze względu na fakt, że ocena przesłanek waloryzacji pozostawiona została sędziowskiemu uznaniu, zarzut zaniżenia zwaloryzowanego świadczenia może być w skuteczny tylko wtedy, gdy zaskarżone orzeczenie w sposób oczywisty (rażący) narusza kryteria określone w art. 358¹ § 3 KC (zob. wyrok SN z 20.03.2002 r., V CKN 940/00, LEX nr 56026).

B. Fuchs, jeżeli zatem sąd po rozważeniu wszystkich okoliczności sprawy dojdzie do wniosku, że umówiona suma świadczenia ostatecznie odpowiada w chwili spełnienia świadczenia przez dłużnika celowi zobowiązania, może odmówić dokonania waloryzacji w oparciu o normę art. 358¹ § 3 KC¹¹⁰⁴.

Należy jednak pamiętać, iż zgodnie z art. 358¹ § 1 KC, przy wykonywaniu zobowiązań pieniężnych od początku polegających na zapłacie sumy pieniężnej¹¹⁰⁵ obowiązuje zasada nominalizmu. Zgodnie z zasadą nominalizmu dłużnik powinien zapłacić wierzycielowi sumę nominalną, czyli tożsamą z sumą określoną przy zawarciu zobowiązania, a zapłata tak określonej sumy powoduje – co do zasady – wygaśnięcie zobowiązania. Jak zauważył bowiem SN w cytowanym powyżej wyroku z dnia 27 lutego 2019 r.¹¹⁰⁶, „w polskim prawie cywilnym w odniesieniu do świadczeń pieniężnych obowiązuje zasada nominalizmu wyrażona w art. 358¹ § 1 KC. Oznacza ona, że zapłata świadczenia pieniężnego powinna nastąpić w sumie nominalnej, bez względu na to, czy między chwilą powstania, a chwilą wykonania zobowiązania doszło do obniżenia lub podwyższenia siły nabywczej pieniądza, skutkującego zmianą wartości ekonomicznej świadczenia. Wyjątek od tej zasady stanowi waloryzacja umowna albo sądowa (art. 358¹ § 2 i 3 KC)”.

¹¹⁰⁴ Zob. Fuchs B., [w:] Frasz M. (red.), Habdas M. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534), WKP 2018, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹⁰⁵ Nazywanych zobowiązaniami pieniężnymi *sensu stricto*, a zatem zobowiązaniami *ab initio* pieniężnymi – zaznaczyć przy tym należy, iż mechanizm waloryzacji sądowej nie może być stosowany do zobowiązań, w których świadczenie pieniężne jest surogatem innego świadczenia, jak w przypadku świadczeń rentowych, odszkodowawczych lub zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia; zob. również uzasadnienie postanowienia SO w Warszawie z 28.07.2023 r., XXVIII C 18858/2021, orzeczenia.ms.gov.pl, w którym zawarto nad wyraz trafną analizę braku możliwości zastosowania waloryzacji świadczenia nienależnego, którego zwrotu od konsumenta domaga się przedsiębiorca; zob. również wyrok SN z 28.10.1993 r., III CZP 142/93, OSNC 1994/4/82, w którym wyjaśniono, iż „zasada waloryzacji jest bowiem korelatem zasady nominalizmu, a zatem klauzula waloryzacyjna, zawarta w art. 358¹ § 3 KC, może być stosowana tylko do tych zobowiązań, w odniesieniu do których, zgodnie z art. 358¹ § 2 KC, spełnienie świadczenia następuje przez zapłatę sumy nominalnej. Z treści tego ostatniego przepisu wynika, że dotyczy on zobowiązania, którego przedmiotem od chwili jego powstania jest suma pieniężna. Zasada nominalizmu przewidziana tym przepisem odnosi się zatem wyłącznie do zobowiązań pieniężnych w ścisłym tego słowa znaczeniu, to jest takich, w których świadczenie pieniężne jest świadczeniem głównym od początku powstania stosunku zobowiązaniowego. Tego charakteru nie mają zobowiązania, których treścią jest naprawienie szkody, a renta zasądzona na podstawie art. 446 § 2 KC jest w sposób oczywisty świadczeniem wynikającym z takiego właśnie zobowiązania”; podobnie SN w uzasadnieniach uchwały (7) z 10.04.1992 r., III CZP 126/91, OSNCP 1992/7–8/121 i uchwały z 20.04.1994 r., III CZP 58/94, OSNCP 1994/11/207.

¹¹⁰⁶ Zob. wyrok SN z 27.02.2019 r., II CSK 17/18, LEX nr 2626241.

Należy zatem uznać, że żadna zmiana okoliczności mająca miejsce po powstaniu zobowiązania, w tym także zmiana siły nabywczej pieniądza, sama z siebie nie wyłącza zasady nominalizmu i nie powoduje automatycznego przeliczenia wysokości zobowiązania¹¹⁰⁷. Stąd też, do uruchomienia procesu sądowej waloryzacji świadczenia, o której mowa w art. 358¹ § 3 KC, konieczne jest każdorazowo wystąpienie przez uprawnionego ze stosownym żądaniem, zaś sąd nie jest władny do działania w tym zakresie z urzędu. Podkreślił to SN w wyroku z dnia 13 czerwca 2001 r.¹¹⁰⁸ wskazując, iż „*waloryzacja jest bowiem wyjątkiem od zasady nominalizmu określonej w art. 358¹ § 1 KC, a samo istnienie przesłanek do dokonania waloryzacji nie powoduje jeszcze zmiany wysokości świadczenia. Konieczna jest zatem inicjatywa wierzyciela. Ta inicjatywa winna być przy tym wyrażona możliwie szybko*”. Dodatkowo, jak zauważa A. Olejniczak, „*z racji nadrzędnego znaczenia zasady nominalizmu powinno się dość ściśle interpretować przepisy prawne dopuszczające waloryzację świadczeń pieniężnych*”¹¹⁰⁹.

Z technicznego punktu widzenia sądowa waloryzacja jest odmianą klauzuli *rebus sic stantibus*¹¹¹⁰ i polega na władczej ingerencji sądu w treść stosunku zobowiązaniowego, zaś „*rozstrzygnięcie o roszczeniu dochodzonym na podstawie art. 358¹ § 3 KC ma charakter prawo kształtujący, a o jego wydaniu decydują okoliczności istotne z punktu widzenia cytowanej normy prawa materialnego istniejące w dacie zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 KPC), nie zaś w dowolnym innym momencie, który by strona uznała za korzystny z punktu widzenia jej interesów ekonomicznych, realizowanych przez zgłoszenie powództwa*”¹¹¹¹. Dlatego też należy uznać, iż w przypadku normy art. 358¹ § 3 KC wierzycielowi nie przysługuje roszczenie w rozumieniu materialnoprawnym, lecz uprawnienie kształtujące

¹¹⁰⁷ Zob. wyrok SN z 29.01.1999 r., I CKN 996/97, LEX nr 1214515.

¹¹⁰⁸ Zob. wyrok SN z 13.06.2001 r., II CKN 537/00, LEX nr 52600.

¹¹⁰⁹ Zob. Olejniczak A., w: Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III., Lex 2014, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹¹⁰ Zob. Wiśniewski T., [w:] Bieniek G. (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II, LexisNexis 2011, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹¹¹ Zob. wyrok SN z 13.05.2011 r., V CSK 359/10, LEX nr 951080.

odpowiedniej treści¹¹¹², które w związku z tym nie ulega przedawnieniu¹¹¹³. *A. Olejniczak* określa je jako „kompetencja do zaktualizowania obowiązku organu państwa (sądu), który orzeknie o zmianie świadczenia, jeżeli zachodzą przesłanki określone w art. 358¹ KC”.

Skutek w postaci waloryzacji następuje w takiej sytuacji z mocy rzeczonoego (konstytutywnego) orzeczenia sądu, który może oznaczyć na nowo wysokość lub też sposób spełnienia świadczenia. Innymi słowy – jak celnie zauważa SN w wyroku z dnia 10 września 1998 r.¹¹¹⁴ – „sąd orzekający na podstawie art. 358¹ § 3 KC na nowo kształtuje treść istniejącego między stronami stosunku prawnego, określając wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego odmiennie od poprzednio istniejącego”.

5.2.2.2. WALORYZACJA SĄDOWA A UMOWNA KLAUZULA WALORYZACYJNA.

W orzecznictwie SN oraz wśród poglądów przedstawicieli doktryny pojawiają się rozbieżności

w zakresie dopuszczalności:

- 1) ponownej, sądowej waloryzacji świadczenia, jeżeli świadczenie w wysokości ustalonej podczas pierwszej waloryzacji (również sądowej) nie zostało spełnione;
- 2) przeprowadzenie sądowej waloryzacji świadczenia pomimo faktu zawarcia przez strony;
w umowie stosownej klauzuli waloryzacyjnej zgodnie z dyspozycją normy art. 358¹ § 2 KC¹¹¹⁵;

¹¹¹² Jak zauważył SN w wyroku z 15.01.1999 r., II CKN 148/98, LEX nr 1214389 podkreślenia wymaga fakt, że nawet skorzystanie przez wierzyciela z tego uprawnienia, poprzez zgłoszenie żądania dokonania waloryzacji przez sąd, nie pozbawia Sądu uprawnienia obejmującego zarówno rozstrzygnięcie najpierw o trafności takiego żądania co do zasady, a w dalszej kolejności co do zakresu, a więc akceptowania przez Sąd zgłoszonego żądania tylko do określonej wysokości.

¹¹¹³ Nie mogą być jednak waloryzowane roszczenia przedawnione, w przypadku gdy dłużnik podniesie zarzut przedawnienia.

¹¹¹⁴ Zob. wyrok SN z 10.09.1999 r., III CKN 333/98, LEX nr 1217901, zob. również wyroki SN z: 30.05.1995 r., II CRN 47/95, LEX nr 1228040 oraz z 23.01.1998 r., II CKU 129/97, LEX nr 33286.

¹¹¹⁵ Zob. wyrok SN z 14.01.2011 r., II CSK 343/10, OSNC 2011/9/105, w którym wskazano m.in. na odmienną przesłankę waloryzacji sądowej i waloryzacji umownej, odmienne rezultaty obu mechanizmów waloryzacji odnośnie do definitywnego określenia rozmiaru świadczenia pieniężnego oraz na brak prawnego pierwszeństwa waloryzacji umownej, a nadto podkreślono, że „wybór

- 3) posłużenia się pierwotną waloryzacją umowną w sytuacji, gdy wysokość lub sposób świadczeń został już następnie ukształtowany konstytutywnym orzeczeniem sądu.

Potoczny sens pierwszej z przedstawionych powyżej kwestii prawnych można sprowadzić do pytania, czy dopuszczalna jest wielokrotna sądowa waloryzacja tego samego świadczenia pieniężnego na podstawie art. 358¹ § 3 KC? W odniesieniu do ponownej waloryzacji sądowej, w przypadku, gdy świadczenie było już raz sądowo zwaloryzowane i w dalszym ciągu nie zostało przez dłużnika spełnione, wydaje się, że zabieg taki należy co do zasady dopuścić. Pogląd taki zachowuje aktualność zwłaszcza w odniesieniu do zobowiązań pieniężnych w znaczeniu ścisłym o charakterze okresowym, których spełnianie jest procesem rozłożonym na lata i tym samym bardziej podatnym na możliwe wahania siły nabywczej pieniądza¹¹¹⁶. W uchwale z dnia 21 października 1994 r. SN wprost wskazał, iż *„zmiana wysokości świadczenia pieniężnego płatnego okresowo (renta odroczone lub natychmiast płatna), dokonana przez sąd na podstawie art. 358¹ § 3 KC, nie wyklucza możliwości ponownej waloryzacji świadczenia w razie późniejszej istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza”*¹¹¹⁷. W orzeczeniu tym zastrzeżono jednocześnie, że tego typu zabieg jest możliwy jedynie przy świadczeniach pieniężnych płaconych okresowo, zaś w przypadku świadczeń jednorazowych należy go wykluczyć, co jednak nie wydaje się

stosownego - umownego lub sądowego - mechanizmu waloryzacji zależy zawsze do wierzyciela; w każdym razie art. 358¹ § 3 KC mógłby stanowić odpowiednią podstawę waloryzacji, gdyby przyjęty przez strony umowny mechanizm waloryzacyjny stwarzał mniejszy poziom ochrony prawnej świadczenia pieniężnego wierzyciela”.

¹¹¹⁶ Możliwość poddania świadczeń okresowych waloryzacji z art. 358¹ § 3 KC nie budzi większych wątpliwości w orzecznictwie SN – zob. uchwała (7) SN z 10.04.1992 r., III CZP 126/91, OSNCP 1992/7-8/121 oraz wyrok SN z 23.11.1993 r., III CRN 46/93, OSNCP 1994/4/93; należy jednak mieć na względzie, iż w przypadku świadczeń okresowych nie można automatycznie wiązać upływu czasu z istotną zmianą siły nabywczej pieniądza – przedział czasowy, jaki upłynął między uprzednio dokonaną waloryzacją (a więc uznaniem, że nastąpiła istotna zmiana siły nabywczej pieniądza) a obecnie podejmowaną oceną, nie jest w tym wypadku decydujący, gdyż rozstrzygające znaczenie ma wyłącznie fakt nastąpienia istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza w rozpatrywanym okresie.

¹¹¹⁷ Zob. uchwała SN z 21.10.1994, III CZP 135/94, OSNC 1995/2/37; w orzeczeniu tym podkreślono, iż *„zmiana wysokości świadczenia pieniężnego, płatnego okresowo (renta odroczone lub natychmiast płatna), dokonana przez sąd na podstawie art. 358¹ § 3 KC, nie może polegać na ustaleniu wysokości tego świadczenia w postaci ułamka lub procentu innego świadczenia okresowego (np. średniej emerytury pracowniczej); taka konstrukcja bowiem zakłada stałą waloryzację na przyszłość, czego nie przewiduje art. 358¹ § 3 KC”*

poglądem prawidłowym zwłaszcza w odniesieniu do stanów faktycznych, w których uprzednio zwaloryzowane przez sąd świadczenie w dalszym ciągu nie zostało spełnione.

Możliwość przeprowadzenie sądowej waloryzacji świadczenia pomimo faktu zawarcia przez strony w umowie stosownej klauzuli waloryzacyjnej budzi większe kontrowersje. *A. Olejniczak* uważa, iż przedmiotem waloryzacji sądowej mogą być także świadczenia pieniężne, dla których określania zastosowano już klauzulę waloryzacyjną w umowie. Zdaniem Autora w zakresie powyższego należy bowiem uznać, że „*samo odwołanie się przez strony w kontrakcie do instytucji waloryzacji nie może stanowić negatywnej przesłanki dla waloryzacji sądowej, gdyż przepis art. 358¹ § 3 wyraźnie ją dopuszcza, chociażby wysokość lub sposób spełnienia świadczenia pieniężnego „były ustalone w orzeczeniu lub umowie”*¹¹¹⁸. Pogląd zbieżny z powyżej zaprezentowanym wyrażono również w wyroku SN z dnia 19 października 2011 r.¹¹¹⁹, uznając, że waloryzacja sądowa świadczenia pieniężnego na podstawie art. 358¹ § 3 KC jest możliwa także wówczas, gdy „*strony przewidziały odpowiedni mechanizm waloryzacyjny w umowie, nawet jeśli został on już wykorzystany, jeśli spełnione zostaną przesłanki przewidziane w art. 358¹ § 3 KC*”. SN zwrócił przy tym uwagę na odmienną przesłankę obu waloryzacji (umownej i sądowej) oraz na odmienne rezultaty ich przeprowadzenia. W opinii SN, jeżeli więc okaże się, że „*waloryzacja sądowa dawałaby stronie wyższy poziom ochrony, to nie można odmówić jej skorzystania z niej, skoro art. 358¹ § 3 KC nie zawiera wyłączenia takiej możliwości*”.

Podobne stanowisko zajął SN również w wyroku z dnia 13 maja 2005 r.¹¹²⁰ wskazując, iż samo zawarcie w umowie klauzuli przewidującej waloryzację świadczenia nie wyklucza możliwości dokonania waloryzacji sądowej, jeżeli występują wszystkie przesłanki takiej waloryzacji, gdyż przesłanki waloryzacji określone w umowie mogą okazać się inne niż przesłanki waloryzacji sądowej przewidziane w art. 358¹ § 3 KC, zaś „*waloryzację sądową należałoby wykluczyć wówczas, gdyby waloryzacja przewidziana w umowie prowadziła do*

¹¹¹⁸ Zob. *Olejniczak A.*, w: *Kidyba A.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III.*, Lex 2014, kom. do art. 358¹ KC; podobne stanowisko wyrażają również *Dybowski T.*, *Pyrzyńska A.*, [w:] *Olejniczak A.* (red.), *System prawa prywatnego*, t. 5, CH Beck 2019, s. 265 oraz *Trzaskowski R.*, *Swoboda umów w orzecznictwie sądowym*, PS 2002/3, s. 70.

¹¹¹⁹ Zob. wyrok SN z 19.10.2011 r., II CSK 30/11, LEX nr 1103003,

¹¹²⁰ Zob. wyrok SN z 13.05.2005 r., I CK 690/04, LEX nr 407119.

rezultatu podobnego jak waloryzacja sądowa lub rezultatu korzystniejszego dla strony domagającej się zwaloryzowania świadczenia pieniężnego”. W opinii SN klauzule waloryzacyjne – jak każde inne postanowienia umowy – mogą bowiem zostać poddane odpowiedniej weryfikacji z punktu widzenia ich rzetelności kontraktowej (art. 385¹-385³ KC), zaś „prawna nieskuteczność klauzuli waloryzacyjnej pozwalałaby domagać się przez jedną ze stron waloryzacji sądowej na podstawie art. 358¹ § 3 KC”. Z tego rodzaju poglądem nie sposób się jednak zgodzić, gdyż w przypadku stwierdzenia nieuczciwości umownej klauzuli waloryzacyjnej w oparciu o normę art. 385¹ § 1 KC sąd obowiązany jest wyłącznie do zaniechania jej stosowania, a nie do przeprowadzenia waloryzacji sądowej na podstawie normy art. 358¹ § 3 KC, gdyż w rzeczywistości tworzyłoby to – moim zdaniem – stan zbieżny z uzupełnieniem umowy przez sąd krajowy i to w dodatku przy użyciu przepisu, który nie jest przepisem dyspozytywnym w rozumieniu orzecznictwa TSUE.

Całkowicie odmiennego zdania jest *G. Koziel*, który stoi na stanowisku, iż waloryzacja sądowa nie jest dopuszczalna w przypadku, gdy wysokość świadczenia określono w umowie poprzez odwołanie się do innego niż pieniądź miernika wartości, a zatem w przypadku zastosowania waloryzacji umownej *sensu stricto*, o której mowa w art. 358¹ § 2 KC¹¹²¹. *T. Wiśniewski* również podkreśla, że „jeżeli strony zawarły w umowie klauzulę waloryzacyjną, to wówczas nie jest dopuszczalna sądowa waloryzacja świadczeń na podstawie art. 358¹ § 3 KC”¹¹²². Analogiczny pogląd wyraził również SN w wyroku z dnia 7 listopada 1995 r., podkreślając, iż wobec jasnego zastrzeżenia przez strony, że wysokość świadczenia pieniężnego wynikającego z zawartej umowy winna być określona według innego niż pieniądź miernika wartości, zastosowanie w sprawie ma wyłącznie art. 358¹ § 2 KC a nie przepis następny, traktujący o waloryzacji sądowej¹¹²³.

¹¹²¹ Zob. *Koziel G.*, [w:] *Zalucki M.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, CH Beck 2023, s. 774 oraz przywołana tam bibliografia. W opinii Autora możliwa jest przy tym waloryzacja sądowa, jeżeli umowna klauzula waloryzacyjna nie jest klauzulą w rozumieniu ścisłym i nie łączy się ze spadkiem wartości siły nabywczej pieniądza; zob. również: uchwała SN (7) z 29.07.1993 r., III CZP 58/93, OSNCP 1993/12/208; *Brzozowski A.* [w:] *Pietrzykowski K.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, t. I, CH Beck 2011, kom do art. 358¹, nb. 35 oraz *Machnikowski P.* [w:] *Gniewek E.* (red.), *Machnikowski P.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, 2013, kom. do art. 358¹, nb. 11.

¹¹²² Zob. *Wiśniewski T.*, [w:] *Bieniek G.* (red.), *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II*, LexisNexis 2011, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹²³ Zob. wyrok SN z 7.11.1995 r., I PRN 40/95, OSNP 1996/12/168.

Pewne wątpliwości w zakresie dopuszczalności waloryzacji sądowej, gdy umowa zawiera już klauzulę waloryzacyjną, przedstawił również Z. Radwański. Wątpliwości te – w mojej opinii – ulegają tylko pogłębieniu, gdy taką klauzulę zawierała umowa, która okazała się nieważna lub *trwale bezskuteczna*, a już w szczególności, gdy zobowiązanie upadło właśnie ze względu na wadliwość zamieszczonego w niej mechanizmu waloryzacyjnego. O ile wyrażony przez Autora pogląd, zgodnie z którym „*wykładnia przesłanek zastosowania art. 358¹ § 3 KC skłania do przyjęcia za trafną tezę, że samo zamieszczenie w umowie klauzuli waloryzacyjnej nie stwarza barier dla zastosowania waloryzacji sądowej w przypadku, gdy zmiana siły nabywczej pieniądza była istotna, nawet po uwzględnieniu łagodzącego wpływu umownego mechanizmu waloryzacyjnego*”¹¹²⁴ co do zasady należy uznać za trafny, o tyle pogląd ten na kanwie umów konsumenckich moim zdaniem nie daje się pogodzić z dorobkiem orzecznictwem dotyczącym zakazu ingerencji sądu krajowego w treść nieuczciwego warunku umownego, w tym wypadku dotyczącego właśnie waloryzacji świadczeń stron umowy. Jeżeli bowiem zawarta w umowie klauzula waloryzacyjna okazała się bezskuteczna – w reżimie stosunków konsumenckich – przeprowadzenie zabiegu waloryzacji sądowej w takim stanie faktycznym sprowadzać się w zasadzie będzie do pozytywnej ingerencji sądu w treść stosunku prawnego, którą należy uznać za niedopuszczalną w przypadku zaistnienia sankcji *braku związania* konsumenta warunkiem nieuczciwym, którym w tym wypadku jest umowna klauzula pozwalająca na urealnienie wysokości świadczeń w czasie wykonywania umowy. Pogląd wskazany przez SN w przytoczonym wcześniej wyroku z dnia 13 maja 2005 r., dotyczący *de facto sanowania* wadliwej lub nieuczciwej umownej klauzuli waloryzacyjnej (art. 358¹ § 2 KC) w drodze waloryzacji sądowej (art. 358¹ § 3 KC), trudno zatem pogodzić z bieżącym orzecznictwem tak krajowym, jak i europejskim wykluczającym możliwość stosowania tego typu redukcji utrzymującej skuteczność¹¹²⁵.

¹¹²⁴ Zob. Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J., *Zobowiązania – część ogólna*. CH Beck, 2022, str. 72; zob. również Trzaskowski R., *Swoboda umów w orzecznictwie sądowym*, PS 2002/3, s. 63. odmiennie: wyrok SN z 7.11.1995 r., I PRN 40/95, OSNP 1996/12/168, gdzie stwierdzono, że nie jest dopuszczalna sądowa waloryzacja świadczeń na podstawie art. 358¹ § 3 KC w sytuacji, gdy strony zawarły w umowie klauzulę waloryzacyjną (art. 358¹ § 2 KC).

¹¹²⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1. oraz 3.13.2.; pogląd ten ulega znaczącemu wzmocnieniu w kontekście treści punktów pierwszego i piątego sentencji uchwały PSICSN z 25.04.2024 r., wykluczających zarówno uzupełnienie wybrakowej umowy konsumenckiej regulacją zastępczą w zakresie waloryzacji, jak i dochodzenie roszczeń restytucyjnych *sensu largo* przez strony upadłej umowy kredytu *frankowego*; odnotować jednak wypada, iż w punkcie piątym sentencji ww. uchwały

Ostatnia z poruszonych na wstępie rozdziału kwestii budzi najmniejsze kontrowersje. Możliwość zastosowania zabiegu odwrotnego, a zatem posłużenia się waloryzacją umowną w sytuacji, gdy wysokość lub sposób świadczeń zostały już następczo ukształtowane konstytutywnym orzeczeniem sądu, wydaje się nie być akceptowana tak w doktrynie, jak i w orzecznictwie SN. Jak bowiem podkreślił ten Sąd w wyroku z dnia 14 stycznia 2011 r. „możliwość zastosowania waloryzacji sądowej (art. 358¹ § 3 KC) po uruchomieniu mechanizmu waloryzacji umownej nie oznacza także dopuszczalności odwrotnej sekwencji tych zdarzeń prawnych, gdy zamieszczona w umowie ubezpieczeniowej klauzula waloryzacyjna nie stwarzała dla wierzyciela wystarczającej ochrony prawnej i wierzyciel zdecydował się na efektywniejszą ochronę na podstawie art. 358¹ § 3 KC, polegającą właśnie na określeniu wierzytelności pieniężnej na wyższym poziomie”¹¹²⁶. Dzieje się tak dlatego, że prawomocny wyrok, w którym zwaloryzowano świadczenie na podstawie art. 358¹ § 3 KC, jako orzeczenie o charakterze kształtującym, formuje na nowo wysokość świadczenia, obciążającego zobowiązanego także *pro futuro*. W opinii SN dochodzi zatem do prawnego ukształtowania również w tym zakresie zasadniczego elementu stosunku prawnego łączącego strony do chwili obecnej na podstawie innych przesłanek prawnych niż przesłanki właściwe dla waloryzacji umownej, a zatem posłużenie się pierwotnym mechanizmem waloryzacyjnym zamieszczonym w umowie staje się w takim wypadku wykluczone. Przedstawiony pogląd należy w pełni zaakceptować.

5.2.2.3. MIERNIKI WALORYZACJI.

Warto odnotować, że nie istnieje jeden, uniwersalny i obiektywny miernik waloryzacyjny, który mógłby znaleźć zastosowanie w każdym stanie faktycznym. W treści art. 358¹ § 3 KC nie zawarto żadnych konkretnych mierników, wobec czego ocena przesłanek waloryzacji pozostawiona została sędziowskiemu uznaniu opartemu na wszechstronnym rozważeniu okoliczności danej sprawy. Jak podkreśla się przy tym w judykaturze, „nie sposób podejmować prób budowania katalogu mierników waloryzacji, do których mógłby - w zależności od rodzaju sprawy - sięgać sąd stosujący ten przepis”¹¹²⁷. Z treści art. 358¹ § 3 KC wynika jednocześnie, że przy korygowaniu skutków zmiany siły nabywczej

dotyczącym zakresu roszczeń restytucyjnych nie zawarto jednak *explicite* wypowiedzi dotyczącej waloryzacji udostępnionego kapitału kredytowego.

¹¹²⁶ Zob. wyrok SN z 14.01.2011 r., II CSK 343/10, OSNC 2011/9/105.

¹¹²⁷ Zob. wyrok SN z 20.03.2002 r., V CKN 940/00, LEX nr 56026.

pieniądza obowiązkiem sądu jest uwzględnienie jedynie dwóch kryteriów ocennych, mianowicie interesów stron oraz zasad współżycia społecznego¹¹²⁸. Przy czym wskazane powyżej, ustawowe kryteria waloryzacji, tj. interesy stron oraz zasady współżycia społecznego winny prowadzić – zgodnie ze stanowiskiem SN wyrażonym w wyroku z dnia 16 lutego 2021 r. – „do uwzględniania indywidualnej sytuacji i interesów obu stron zarówno w dacie dokonywania rozliczenia jak i wcześniejszego wykonywania umowy, bowiem tylko wówczas rozstrzygnięcie o sposobie i zakresie ingerencji w istniejący stosunek obligacyjny będzie zgodne z aksjologią leżącą u podstaw omawianej konstrukcji materialno-prawnej”¹¹²⁹.

W orzecznictwie jako przykłady wskaźników mogących posłużyć do ustalenia miernika waloryzacji wskazuje się przede wszystkim:

- 1) zmianę cen i kosztów utrzymania;
- 2) zmianę stopy oprocentowania kredytów i wkładów bankowych;
- 3) ceny złota i kursów dewiz;
- 4) wysokość najniższego lub przeciętnego wynagrodzenia za pracę;
- 5) wysokość średniej renty wypłacanej przez ZUS¹¹³⁰;
- 6) ceny podobnych nieruchomości¹¹³¹;
- 7) wskaźnik przeciętnego kosztu budowy 1 m² powierzchni użytkowej budynków mieszkalnych¹¹³²;
- 8) oraz inne podobne fakty, mogące stanowić punkt odniesienia do obserwacji zachodzących w kraju zmian w sferze gospodarczej¹¹³³.

Podkreślenia wymaga przy tym fakt, iż dokonany przez sąd wybór miernika waloryzacji – pozostawiony wspomnianemu powyżej uznaniu sędziowskiemu – powinien być wolny od schematyzmu i nie może opierać się na automatycznym sięganiu do mierników stosowanych w innych sprawach, nawet o dużym stopniu podobieństwa. Zgodnie ze

¹¹²⁸ Zob. uchwała (7) SN z 10.04.1992 r., III CZP 126/91, OSNCP 1992/7-8/121; wyrok SN z 23.11.1993 r., III CRN 46/93, OSNCP 1994/4/93).

¹¹²⁹ Zob. wyrok SN z 16.02.2021 r., III CSKP 29/21, LEX nr 3120582.

¹¹³⁰ Zob. wyrok SN z 25.07.2001 r., I CKN 127/01, LEX nr 52479.

¹¹³¹ Zob. wyrok SN z 17.06.2015 r., I CSK 586/14, LEX nr 1790943.

¹¹³² Zob. wyrok SO w Warszawie z 10.02.2023 r., XXV C 1039/20, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

¹¹³³ Zob. uchwała SN z 9.04.1992 r., III CZP 32/92, OSNCP 1992/11/194.

stanowiskiem przedstawionym przez SN w wyroku z dnia 8 września 1999 r. „z istoty swej sądowa waloryzacja nie może ograniczać się jedynie do technicznej operacji przeliczenia zdewaluowanego świadczenia pieniężnego przy użyciu wybranego miernika. Sąd bowiem jest zobowiązany najpierw ustalić interesy stron przez określenie stanu rzeczy obejmującego istniejące w dacie orzekania stosunki majątkowe, rodzinne i osobiste oraz korzyści możliwe do osiągnięcia w przyszłości a następnie wyważyć te interesy w granicach zasługujących na ochronę, przy utrzymaniu właściwego między nimi stosunku, to zaś oznacza, że słuszny interes powoda może i powinien być uwzględniony tylko do granic kolizji z interesem strony pozwanej”¹¹³⁴.

Nadto, podzielić należy wyrażony przez SN w wyroku z dnia 2 grudnia 1999 r. pogląd, zgodnie z którym ani cel umowy ani też rodzaj zobowiązania nie powinny służyć za podstawowe kryteria waloryzacji¹¹³⁵. Skoro bowiem waloryzacja z art. 358¹ § 3 KC prowadzi ma do przywrócenia świadczeniom wynikającym ze zobowiązań pieniężnych ich pierwotnej wartości, przy uwzględnieniu zasad współżycia społecznego i interesów stron, nie może polegać na zwykłym, matematycznym przeliczeniu wysokości świadczenia ani na prostym przywróceniu równowagi ekonomicznej stosunku zobowiązaniowego. W judykaturze podkreślany jest nadto indywidualny charakter waloryzacji sądowej z art. 358¹ § 3 KC, który oznacza, iż należy uwzględnić również dalsze czynniki, które winny mieć wpływ na wysokość określanego świadczenia, takie jak np. wiek, stan zdrowia strony czy też aktualna wysokość renty otrzymywanej z ubezpieczenia społecznego przez osobę ubiegającą się waloryzacji świadczenia¹¹³⁶. W doktrynie wskazuje się przy tym na dodatkowe przesłanki, takie jak sytuacja osobista i majątkowa stron, wykształcenie, zawód i rodzaj wykonywanej działalności, które powinny mieć znaczenie dla oceny rozkładu

¹¹³⁴ Zob. wyrok SN z 8.09.1999 r., I CKN 130/98, LEX nr 1217893.

¹¹³⁵ Zob. wyrok SN z 2.12.1999 r., III CKN 489/98, OSNC 2000/7-8/130.

¹¹³⁶ Zob. wyrok SN z 23.11.1993 r., III CRN 46/93, OSNCP 1994/4/93 oraz wyrok SN z 25.07.2001 r., I CKN 127/01, LEX nr 52479. W wyroku SN z 20.01.2016 r. (V CSK 255/15, LEX nr 2013461) wskazano nadto, iż zawarta w art. 358¹ § 3 KC szeroka formuła podstaw waloryzacji nakazuje brać pod uwagę wiele czynników, które mogą wpływać na orzeczenie sądu; w omawianym przez SN wypadku były to: pozycja stron umowy, okoliczności związane z deprecjacją składki ubezpieczeniowej oraz interes ubezpieczonego, oceniany w powiązaniu z celem zawartej umowy; w wyroku SN z dnia 23.11.1998 r. (II CKN 56/98, LEX nr 1214659) wzięto zaś pod uwagę ciężką sytuacją materialną powoda.

ryzyka związanego z procesami inflacyjnymi¹¹³⁷. Po zważeniu zaś wszystkich argumentów i czynników, w granicach zasługujących na ochronę, interes żądającego waloryzacji może i powinien być zaspokojony tylko do granic kolizji z takim interesem drugiej strony umowy. Nie można bowiem doprowadzić do nadmiernego uprzywilejowania jednej strony i jednoczesnego pokrzywdzenia drugiej¹¹³⁸.

Dyskusyjna wydaje się jednak proporcja, w jakiej poszczególne strony umowy winny ponieść skutki zaistniałej, istotnej siły nabywczej pieniądza. Co do zasady w orzecznictwie SN podkreśla się, że ujemne skutki spadku wartości pieniądza nie mogą obciążać tylko jednej strony zawartej umowy¹¹³⁹. Bez wątpienia w ostatecznym rachunku sposób waloryzacji nie powinien być zgodny jedynie z oczekiwaniami jednej strony umowy, gdyż godziłoby to wprost w treść normy art. 358¹ § 3 KC – strona występująca z żądaniem waloryzacji świadczenia musi liczyć się z tym, że także ona ponosi ujemne skutki spadku wartości pieniądza. W wyroku z dnia 4 września 2003 r. zaakceptowano pogląd, zgodnie z którym każda ze stron powinna w równym stopniu ponieść ujemne skutki inflacji¹¹⁴⁰. W nowszym orzeczeniu tego Sądu z dnia 27 lutego 2019 r. zauważono jednak, że „w świetle art. 358¹ § 3 KC rozłożenie ryzyka związanego ze zmianą wartości realnej pieniądza nie musi być równomierne. Niemniej jednak, w jego wyniku nie powinno nigdy dochodzić do rozstrzygnięć prowadzących do wzbogacenia się jednej strony kosztem drugiej”¹¹⁴¹. Nie powinno przy tym dochodzić również do rozstrzygnięć oddalających żądania w przedmiocie waloryzacji, gdy istotna zmiana siły nabywczej pieniądza faktycznie zaistniała i jednocześnie spowodowała, że „wysokość świadczenia pieniężnego (sposób jego wykonania), wynikająca z łączącego kontrahentów zobowiązania, narusza interes

¹¹³⁷ Zob. Olejniczak A., [w:] Kidyba A. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III., Lex 2014, kom. do art. art. 358¹ KC; Zob. również Machnikowski P., [w:] Gniewek E. (red), Machnikowski P. (red), Kodeks cywilny – komentarz, CH Beck 2019, kom. do art. 358¹, nb. 29.

¹¹³⁸ Zob. wyrok SN z 5.03.1999 r., I PKN 591/98, OSNP 2000/9/347, w którym przedstawiono ocenę, zgodnie z którą żądane przerachowanie wynagrodzenia wedle metody tzw. procentu składanego prowadziłoby do zasądzenia kwot znacznie przekraczających utratę siły nabywczej pieniądza z powodu inflacji.

¹¹³⁹ Zob. wyroki SN: z 10.09.1999 r., III CKN 333/98, LEX nr 1217901 oraz z 19.01.1999 r., II CKN 202/98, OSNC 1999/6/121.

¹¹⁴⁰ Zob. wyrok SN z 4.09.2003 r., IV CK 21/02, LEX nr 1130177.

¹¹⁴¹ Zob. wyrok SN z 27.02.2019 r., II CSK 17/18, LEX nr 2626241.

*jednej ze stron, względnie w sposób nadmierny ją faworyzuje, albo też doprowadza do powstania sytuacji trudnej do pogodzenia z zasadami współżycia społecznego*¹¹⁴².

Jednocześnie, jak podkreśla *A. Olejniczak*, „*obowiązkiem sądu jest zważenie na racje natury moralnej i rozstrzygnięcie o sposobie i zakresie ingerencji w stosunek obligacyjny w zgodzie z zasadami współżycia społecznego*”¹¹⁴³. Wydaje się to być szczególnie istotne w przypadku problemu dopuszczalności waloryzacji świadczenia nienależnego, gdy konieczność restytucji wywołana została niezgodnym z prawem zachowaniem przedsiębiorcy skutkującym upadkiem zawartej z konsumentem umowy w całości¹¹⁴⁴.

5.2.2.4. WALORYZACJA ŚWIADCZENIA NIENALEŻNEGO.

Jak zaznaczono na wstępie niniejszego rozdziału, waloryzacja sądowa jest możliwa tylko w odniesieniu do zobowiązań *ab initio* pieniężnych. Nie zaliczają się do nich zobowiązania z natury niepieniężne, ze świadczeniem pieniężnym, do których z zasady przynależą zobowiązania z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia¹¹⁴⁵. Jednakże, w opinii SN wyrażonej w wyroku z dnia 30 stycznia 2007 r.¹¹⁴⁶, jeżeli przedmiotem nienależnego świadczenia była od początku określona suma pieniężna, dopuszczalna - co do zasady - jest jego sądowa waloryzacja. Uznać zatem należy, iż zobowiązanie do zwrotu środków pieniężnych stanowiących świadczenie nienależne wynikające z wykonania nieważnej umowy, dochodzonych na podstawie art. 405 KC w zw. z art. 410 KC, może – co do zasady – zostać poddane waloryzacji sądowej przewidzianej w art. 358¹ § 3 KC, przy czym na możliwość zastosowania instytucji waloryzacji świadczenia w odniesieniu do pieniężnych roszczeń

¹¹⁴² Zob. wyrok SN z 7.05.1999 r., I CKN 1143/97, LEX nr 1211838.

¹¹⁴³ *Olejniczak A.*, [w:] *Kidyba A.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III.*, Lex 2014, kom. do art. art. 358¹ KC.

¹¹⁴⁴ Którą to problematykę rozwinięto w rozdziale 5.2.2.2.

¹¹⁴⁵ Jak wskazuje *A. Olejniczak* „*mechanizm waloryzacji sądowej nie może być stosowany do zobowiązań,*

w których świadczenie pieniężne jest surogatem innego świadczenia, jak w przypadku świadczeń rentowych, odszkodowawczych lub zwrotu bezpodstawnego wzbogacenia” (zob. *Olejniczak A.*, [w:] *Kidyba A.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III.*, Lex 2014, kom. do art. art. 358¹ KC); w wyroku SN z 17.11.2011 r., IV CSK 68/11, LEX nr 1119545, uznano jednak, że „*obowiązek wydania korzyści powstaje z chwilą jej uzyskania przez wzbogaconego, także, gdy jej przedmiotem jest od samego początku suma pieniężna. Suma ta powinna być zwrócona w zasadzie według wartości nominalnej, jednak w warunkach określonych w art. 358¹ § 3 KC sąd może zmienić wysokość świadczenia*”.

¹¹⁴⁶ Por wyrok SN z 30.01.2007 r., IV CSK 360/06, LEX nr 369193.

restytucyjnych wskazywano już w starszym orzecnictwie. W przytaczanym wcześniej wyroku SN z dnia 13 maja 1988 r. wyrażono wprost pogląd, zgodnie z którym *„według art. 405 KC wzbogacony (o nienależne świadczenie - art. 410 KC) obowiązany jest do zwrotu tego, co wyszło z majątkuubożonego. Gdy wzbogacenie polega na uzyskaniu sumy pieniężnej, wzbogacony, który korzystając z tych pieniędzy uzyskał określoną korzyść, powinien zwrócić świadczenie pieniężne przeliczone zgodnie z zasadą ekwiwalentności”*¹¹⁴⁷.

W kształtującej linię orzecniczą w tym przedmiocie uchwale SN z dnia 8 października 1992 r. podkreślono zaś, że *„w sytuacji, gdy ma miejsce istotna zmiana siły nabywczej pieniądza, przepis art. 358¹ § 3 KC całkowicie nadaje się do określenia wysokości, a także sposobu spełnienia podlegającego zwrotowi świadczenia odpowiadającego wartości ceny nabycia nieruchomości sprzedanej na podstawie nieważnej umowy”*¹¹⁴⁸. W opinii SN wykorzystanie bowiem w tym wypadku wymienionego przepisu pozwoli na odpowiedni rozkład pomiędzy stronami skutków znacznego spadku siły nabywczej pieniądza, jaka miała miejsce po powstaniu zobowiązania, gdyż art. 358¹ § 3 KC jest instrumentem elastycznym, pozwalającym na określenie wysokości lub sposobu spełnienia świadczenia przy uwzględnieniu zasad słuszności i sprawiedliwości. W wyroku z dnia 17 czerwca 2015 r. SN przytoczony powyżej pogląd doprecyzował, zaznaczając, iż *„w chwili powstania obowiązku zwrotu świadczenia przez podmiot, który otrzymał zapłatę ceny z nieważnej umowy sprzedaży chodzi o zobowiązanie pieniężne, którego wielkości nie określa nominalna wysokość uiszczony kwoty pieniędzy, ale suma odpowiadająca jej realnej wartości w chwili powstania zobowiązania do jej zwrotu”*¹¹⁴⁹.

¹¹⁴⁷ Zob. wyrok SN z 13.05.1988 r., III CRN 83/88, OSNC 1989/5/84.

¹¹⁴⁸ Zob. uchwała SN z 8.10.1992 r., III CZP 117/92, OSNC 1993/4/57.

¹¹⁴⁹ Zob. wyroki SN z: 17.06.2015 r., I CSK 586/14, LEX nr 1790943; z 20.12.1995 r., I CRN 191/95, OSNC 1996/4/61 oraz z 25.07.2001 r., I CKN 25/99, LEX nr 52355, w którym wskazano, iż *„przy zwrocie świadczeń należnych, w razie nieważnej umowy sprzedaży nieruchomości (art. 496 KC w związku z art. 497 KC), górną granicę waloryzacji ceny uiszczony w pieniądzu (art. 358¹ § 3 KC) stanowi wartość tej nieruchomości w dacie rozstrzygnięcia sprawy. Celem bowiem roszenia o wydanie bezpodstawnego wzbogacenia jest przywrócenie równowagi zachwianej nieuzasadnionym przejściem jakiejś wartości z jednego majątku do drugiego, co potwierdza konstytucyjna zasada równości stron wobec prawa”*, a nadto wyrok SN z 30.09.2009 r., V CSK 33/09, LEX nr 564979, w którym wyrażono pogląd, że jeżeli *„świadczenia stron mają być ekwiwalentne w chwili dokonania zwrotu, to zwracana w następstwie nieważności umowy sprzedaży cena kupna powinna odpowiadać aktualnej wartości podlegającej zwrotowi rzeczy, a jednym z instrumentów prawnych mogących doprowadzić do stanu ekwiwalentności zwracanych świadczeń wzajemnych jest ich sądowa waloryzacja”*.

Co do zasady waloryzacja świadczenia podlegającego zwrotowi na podstawie art. 405 i nast. KC została zatem dopuszczona w orzecznictwie SN, lecz wskazać należy na brak orzeczeń tego Sądu odnoszących się wprost do możliwości żądania zwrotu zwaloryzowanej kwoty kapitału kredytu, w tym zwłaszcza w przypadku, gdy roszczenia takie dochodzone są przez stronę prowadzącą przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 358¹ § 4 KC od konsumentów podlegających ochronie wynikającej z przepisów o postanowieniach niedozwolonych, którą to problematykę omówiono w rozdziale 5.2.2.2.

Odnosić również wypada, iż w przytaczanym już w niniejszym rozdziale wyroku z dnia 30 czerwca 2020 r., dotyczącym waloryzacji ceny zwracanej jako świadczenia nienależnego kupującym, w następstwie stwierdzenia nieważności umowy sprzedaży nieruchomości, SN wyjaśnił, iż w praktyce stosowane są trzy metody waloryzacji tego rodzaju świadczeń:

- 1) metoda, w której górną granicę waloryzacji wyznacza wartość ekwiwalentnego świadczenia w chwili dokonywania zwrotu, czyli nieruchomości będącej przedmiotem umowy¹¹⁵⁰;
- 2) metoda, w której właściwa jest wysokość własnego świadczenia uprawnionego do zwrotu, tj. faktycznie uiszczona cena¹¹⁵¹;
- 3) metoda, w której wyklucza się możliwość przerachowania świadczenia pieniężnego podlegającego zwrotowi z uwzględnieniem jednego, oznaczonego miernika waloryzacyjnego i opowiada się za dokonaniem waloryzacji poprzez odpowiednie przeliczenie sumy, na jaką opiewało świadczenie z uwzględnieniem szeroko pojętych dóbr materialnych w zmiennych warunkach rynkowych oraz ustalenia, jaka suma pieniężna w chwili orzekania odpowiada pierwotnej wartości nabywczej świadczenia w indywidualnych okolicznościach sprawy¹¹⁵².

¹¹⁵⁰ Zob. wyrok SN z 25.07.2001 r., I CKN 25/99, LEX nr 5235; zob. również wyroki SN: z 30.09.2009 r., V CSK 33/09 oraz z 23.08.2012 r., II CSK 31/12, LEX nr 1219498.

¹¹⁵¹ Zob. wyrok SN z 13.05.2011 r., V CSK 359/10, LEX nr 951080.

¹¹⁵² Zob. wyrok SN z 17.11.2011 r., IV CSK 68/11, LEX nr 1119545 oraz wyrok SN z 17.06.2015 r., I CSK 586/14, LEX nr 1790943.

Zaobserwować jednak należy, iż w krajowym orzecznictwie, którego przedmiotem jest waloryzacja świadczeń pieniężnych spełnianych w wykonaniu zobowiązań, których przedmiotem jest nieruchomości, sporne pozostaje, czy zmiana wartości określonej nieruchomości (lub nieruchomości do niej podobnych) może być brana pod uwagę przy ocenie, czy doszło do istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza. Za poglądem wyłączającym możliwość uwzględnienia zmiany wartości nieruchomości w czasie opowiedział się SN w wyroku z dnia 13 maja 2011 r., tłumacząc, iż *„za nieruchomości zwróconą w wyniku uznania umowy sprzedaży za nieważną należy się nabywcy tyle, ile zapłacił w dniu zakupu. Trzeba bowiem brać pod uwagę cenę konkretnej nieruchomości, która nie była kwestionowana, a nie odnosić jej do całego rynku”*¹¹⁵³. W wyroku z dnia 27 lutego 2019 r. SN stanął na podobnym stanowisku, zgodnie z którym w przypadku świadczenia z tytułu wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z nieruchomości, którego wysokość jest uzależniona od jej wartości, przyczyną waloryzacji takiego świadczenia *„nie może być ogólny wzrost wartości nieruchomości wynikający z określonych mechanizmów rynkowych (np. wejście Polski do struktur UE), jeśli nie wiąże się z tym istotna zmiana siły nabywczej pieniądza, jak tego wymaga art. 358^l § 3 KC”*¹¹⁵⁴.

Wydaje się, że również w wyroku z dnia 23 sierpnia 2012 r.¹¹⁵⁵ SN potwierdził, iż miernik waloryzacji w postaci odwołania do aktualnej rynkowej wartości lokali, które nie zostały *de facto* zbyte wobec nieważności umowy, nie może znaleźć zastosowania, gdyż wartością wzbogacenia, jaka może w tym wypadku podlegać zwrotowi, jest wyłącznie wartość nienależnego świadczenia, które zostało spełnione (a zatem konkretna, zapłacona suma pieniędzy). Jednocześnie SN wskazał jednak na konieczność dokonania waloryzacji tak określonej sumy pieniężnej podlegającej zwrotowi, lecz w oparciu o inny miernik wartości niż aktualne ceny nieruchomości, podkreślając przy tym, że skoro *„świadczenia stron mają być ekwiwalentne, to zwracana cena kupna powinna odpowiadać aktualnej wartości nieruchomości. W przeciwnym bowiem razie strona zwracająca nieruchomości świadczyłaby "więcej" niż jej kontrahent - zwracający cenę. Ten miernik waloryzacji może zatem zostać, wbrew ocenie Sądu Apelacyjnego, zastosowany. (...) Nie jest wykluczona*

¹¹⁵³ Zob. wyrok SN z 13.05.2011 r., V CSK 359/10, LEX nr 951080.

¹¹⁵⁴ Zob. wyrok SN z 27.02.2019 r., II CSK 17/18, LEX nr 2626241.

¹¹⁵⁵ Zob. wyrok SN z 23.08.2012 r., II CSK 31/12, LEX nr 1219498.

możliwość stosowania innych mierników waloryzacji, powinny one jednak doprowadzić do zachowania ekwiwalentności świadczeń”¹¹⁵⁶.

Wydaje się zatem, iż ze względu na elastyczną formułę mechanizmu waloryzacji przewidzianego w art. 358¹ § 3 KC, aktualne ceny nieruchomości i ich wzrost na przestrzeni okresu obowiązywania umowy, która następnie upadła, mogą stanowić jeden z możliwych mierników waloryzacji, lecz nie mogą stanowić samoistnej przesłanki waloryzacji w sytuacji, gdy jednocześnie nie doszło do istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza, której to zaistnienie – jako jedynej wprost wskazanej w dyspozycji omawianej normy przesłanki – warunkuje możliwość uruchomienia sądowego mechanizmu waloryzacyjnego.

5.2.2.5. PRZESŁANKI NEGATYWNE WALORYZACJI SĄDOWEJ.

5.2.2.5.1. WYŁĄCZENIE WALORYZACJI NORMĄ *LEX SPECIALIS*.

Waloryzacja sądowa może zostać wyłączona na podstawie przepisu szczególnego. Tak jest np. w przypadku art. 13 Ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny¹¹⁵⁷, którym to przepisem ustawodawca wprost przesądził, że waloryzacji sądowej nie stosuje się do kwot na rachunkach bankowych, kredytów bankowych oraz kredytów i pożyczek o charakterze socjalnym. Przepis ten – moim zdaniem – powinien stanowić istotną wskazówkę interpretacyjną z punktu widzenia problematyki dopuszczalności waloryzacji roszczeń restytucyjnych wynikających z nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy konsumenckiego kredytu, co omówiono szczegółowo w rozdziale 5.2.2.2.

¹¹⁵⁶ W rzeczonym orzeczeniu przypomniano jednocześnie, że wobec obowiązywania przy umowach wzajemnych zasady ekwiwalentności świadczeń, a więc ich ekonomicznej równowagi, świadczenia zwracane w następstwie nieważności umowy wzajemnej powinny być ekwiwalentne. Skoro zaś świadczenia stron mają być ekwiwalentne w chwili dokonania zwrotu, to zwracana w następstwie nieważności umowy sprzedaży cena kupna powinna odpowiadać aktualnej wartości podlegającej zwrotowi rzeczy, a jednym z instrumentów prawnych mogących doprowadzić do stanu ekwiwalentności zwracanych świadczeń wzajemnych jest ich sądowa waloryzacja (zob. uchwała SN z 8.10.1992 r., III CZP 117/92, OSNCP 1993/4/57; wyrok SN z 20.12.1995 r., I CRN 191/95, OSNC 1996/4/61; wyrok SN z 30.09.2009 r., V CSK 33/09, LEX nr 564979).

¹¹⁵⁷ Zob. Dz.U.1990.55.321 z dnia 1990.08.18.

Jak zauważa *A. Olejniczak*, ustawodawca może przewidzieć również odmienny sposób, aby uwzględnić zmianę siły nabywczej pieniądza¹¹⁵⁸. Tak jest dla przykładu w przypadku art. 6 ust. 3 Ustawy z dnia 21 czerwca 2001 r. o ochronie praw lokatorów, mieszkaniowym zasobie gminy i o zmianie Kodeksu cywilnego¹¹⁵⁹, który przewiduje, iż „zwrot zwaloryzowanej kaucji następuje w kwocie równej iloczynowi kwoty miesięcznego czynszu obowiązującego w dniu zwrotu kaucji i krotności czynszu przyjętej przy pobieraniu kaucji, jednak w kwocie nie niższej niż kaucja pobrana”. Analogicznie należy potraktować normę art. 132 ust. 2 Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami¹¹⁶⁰, która wskazuje, iż „wysokość odszkodowania ustalona w decyzji podlega waloryzacji na dzień jego zapłaty. Waloryzacji dokonuje organ, osoba lub jednostka organizacyjna zobowiązana do zapłaty odszkodowania”. Przepisy te należy uznać za normy *lex specialis* w stosunku do art. 358¹ § 3 KC i w tym zakresie wyłączające jego stosowanie¹¹⁶¹.

5.2.2.5.2. PRZESŁANKA NEGATYWNA Z ART. 358¹ § 4 KC.

Waloryzacja świadczenia została wyłączona również w odniesieniu do strony prowadzącej przedsiębiorstwo, jeżeli świadczenie podlegające waloryzacji pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa (art. 358¹ § 4 KC)¹¹⁶². SN wytłumaczył przy tym w wyroku z dnia 12 grudnia 1995 r., iż „klauzula wyłączająca waloryzację sędziowską zawarta w § 4 wymienionego przepisu postuluje się nieostrym zwrotem o "związku" między świadczeniem a prowadzeniem przedsiębiorstwa. Uniemożliwia to przyjęcie powszechnego kryterium omawianego związku, odpowiedniego dla każdego stanu faktycznego. W tej kwestii ustawodawca pozostawił praktyce rozstrzygnięcie o dopuszczalności zmiany wysokości świadczenia”. W cytowanym orzeczeniu zasadnie podkreślono, że wiedza o gospodarczym przeznaczeniu pożyczki sama w sobie nie jest wystarczającą do przyjęcia „związku” jako przesłanki niezbędnej dla zastosowania wyłączenia z art. 358¹ § 4 KC, gdyż mogłoby to doprowadzić do nadania wskazanemu przepisowi nowej treści, według której

¹¹⁵⁸ Zob. *Olejniczak A.*, [w:] *Kidyba A.* [red.], Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III., Lex 2014, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹⁵⁹ Zob. Dz.U.2023.725 t.j. z dnia 2023.04.18.

¹¹⁶⁰ Zob. Dz.U.2023.344 t.j. z dnia 2023.02.24.

¹¹⁶¹ Zob. wyrok NSA w Warszawie z 1.03.2011 r., I OSK 621/10, LEX nr 1079798.

¹¹⁶² Wyłączenie możliwości dokonania przez sąd waloryzacji jest w tym wypadku niezależne od tego, czy kontrahentem jest strona prowadząca również przedsiębiorstwo, czy też strona będąca podmiotem nieprofesjonalnym.

z możliwości waloryzacji byłyby wyłączone wszystkie osoby prowadzące przedsiębiorstwo. Takie rozumienie wskazanej normy jest jednak nie do zaakceptowania, gdyż przepis art. 358¹ § 4 KC wymaga, aby „świadczenie było związane z *"tym"* przedsiębiorstwem, a nie z jakąkolwiek działalnością samego podmiotu żądającego zmiany”. W tym wypadku zatem kluczowe jest rozróżnienie świadczeń należnych stronie ze względu na działalność przedsiębiorstwa i innych świadczeń wynikających ze zdolności prawnej samego podmiotu. Jak zauważa T. Wiśniewski, w takiej sytuacji dokonując wykładni art. 358¹ § 4 KC należy mieć na uwadze cele i charakter działalności przedsiębiorstwa oraz związek prawny między zobowiązaniem a tą działalnością¹¹⁶³.

Przedmiotowa problematyka spowodowała jednak zauważalne rozbieżności orzecznicze. W uchwale z dnia 17 marca 1993 r. SN stwierdził bowiem, że „świadczenie pieniężne należne przedsiębiorstwu handlowemu od spółdzielni mieszkaniowej z tytułu udziału w kosztach inwestycji tej spółdzielni, nie pozostaje w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 KC”¹¹⁶⁴, podczas gdy w wydanym niewiele później wyroku z dnia 27 stycznia 1995 r.¹¹⁶⁵ wyraził już pogląd odmienny, zgodnie z którym „świadczenie pieniężne należne spółdzielczemu przedsiębiorstwu handlowemu z tytułu udziału w kosztach inwestycji tej spółdzielni, polegającej na finansowaniu budowy lokalu użytkowego w celu korzystania z tego lokalu, pozostaje w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa (art. 358¹ § 4 KC)”. W obydwu zacytowanych orzeczeniach przyjęto przy tym zgodnie, iż punktem wyjścia do prawidłowej wykładni art. 358¹ § 4 KC jest odwołanie się do art. 55¹ KC, w którym zawarto przedmiotową definicję przedsiębiorstwa¹¹⁶⁶. Odmiennie rozstrzygnięcia wynikają w tym wypadku z przyjęcia w pierwszym orzeczeniu, tj. w uchwale z dnia 17 marca 1993 r., kluczowej roli zawartego w art. 55¹ KC „celu” prowadzenia przedsiębiorstwa w postaci realizacji określonych zadań gospodarczych. W drugim orzeczeniu, tj. w wyroku z dnia 27 stycznia 1995 r., SN wskazuje zaś, że w art. 55¹ KC wymienia się „zobowiązania i obciążenia związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa” co prowadzi do wniosku, iż w skład przedsiębiorstwa wchodzi zarówno

¹¹⁶³ Zob. Wiśniewski T., [w:] Bieniek G. (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II, LexisNexis 2011, kom. do art. 358¹ KC.

¹¹⁶⁴ Zob. uchwała SN z 17.03.1993 r. III CZP 30/93, OSNCP 1993/9/154.

¹¹⁶⁵ Zob. wyrok SN z 27.01.1995 r., I CRN 179/94, OSNC 1995/6/99.

¹¹⁶⁶ Należy przy tym zastrzec, że dla wykładni art. 358¹ § 4 KC. zwrot „strona prowadząca przedsiębiorstwo” należy tłumaczyć jako podmiot gospodarczy (osoba fizyczna, osoba prawna) prowadzący przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ KC.

zobowiązania wynikające z działalności gospodarczej, jak i zobowiązania z nią tylko związane. W efekcie, w pierwszym orzeczeniu uznano, że skoro działalność gospodarcza winna legitymować się takimi cechami, jak jej zawodowy charakter czynności, powtarzalność działań, podporządkowanie regułom zysku, normalny związek przyczynowy pomiędzy konkretnymi czynnościami, będącymi źródłem wierzytelności, a zadaniami drugiego podmiotu, to będąca przedmiotem rozstrzygnięcia umowa o partycypacji ma w tym wypadku jednostkowy, okazjonalny charakter i z tego powodu świadczenia wynikające z takiej umowy nie mają (bezpośredniego) związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 KC. W drugim orzeczeniu przyjęto natomiast, że skoro definicja przedsiębiorstwa zawarta w art. 55¹ KC obejmuje zarówno zobowiązania wynikające z działalności gospodarczej, jak i zobowiązania z nią związane, to właśnie świadczenie z umowy o partycypację jest przykładem takiego zobowiązania jedynie związanego z działalnością gospodarczą, co jednak wystarcza do wyłączenia możliwości zastosowania waloryzacji sądowej.

Wydaje się, iż pogląd wyrażony w uchwale z dnia 17 marca 1993 r. trudno uznać za prawidłowy. Poza sporem jest, iż art. 358¹ § 4 KC obejmuje swoim zakresem świadczenia pieniężne, których źródłem są czynności prawne, będące przejawem działalności gospodarczej, z cechami tej działalności, o których była mowa powyżej. W mojej opinii nie uzasadnia to jednak tezy, zgodnie z którą czynności nie spełniające wszystkich wymienionych cech danej działalności gospodarczej, nie są objęte hipotezą art. 358¹ § 4 KC, gdyż sprzeciwia się temu treść art. 55¹ KC. Jeśli bowiem zasadne jest przyjęcie, że dla wykładni art. 358¹ § 4 KC istotne znaczenie ma definicja przedsiębiorstwa od strony przedmiotowej, zawarta w art. 55¹ KC, na co zgodnie wskazywał SN w obydwu omawianych orzeczeniach, to przecież według tej definicji w skład przedsiębiorstwa wchodzi również składniki niematerialne (wierzytelności) przeznaczone do realizacji określonych zadań gospodarczych.

Istotnych wskazówek co do sposobu interpretacji przesłanki związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 KC należy poszukiwać nadto w wyroku z dnia 7 stycznia 1997 r.,¹¹⁶⁷ w którym to analizując treść norm art. 358¹ § 4 i art. 55¹ KC SN stwierdził, że:

¹¹⁶⁷ Zob. wyrok SN z 7.01.1997 r., I CKN 33/96, OSNC 1997/5/56.

- 1) użyty przez ustawodawcę zwrot "*strona prowadząca przedsiębiorstwo*" jest tożsamy z podmiotem gospodarczym prowadzącym przedsiębiorstwo w rozumieniu art. 55¹ KC;
- 2) pojęcie "*świadczenie*", użyte przez ustawodawcę w art. 358¹ § 4 KC, odnosi się tylko do świadczenia *ab initio* pieniężnego;
- 3) brak jest uzasadnionych podstaw, aby z treści art. 358¹ § 4 KC wyprowadzić rozróżnienie na świadczenia pieniężne pozostające w bezpośrednim lub pośrednim związku „z prowadzeniem przedsiębiorstwa”; jakkolwiek związek z prowadzeniem przedsiębiorstwa przesądza bowiem o konieczności zastosowania normy art. 358¹ § 4 KC;
- 4) użyty przez ustawodawcę zwrot „*jeżeli świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa*” oznacza, że spod klauzuli art. 358¹ § 4 KC należy wyłączyć świadczenia nie pozostające w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, co wskazuje, iż takie świadczenia pieniężne mogą istnieć i należy je wyłączyć spod działania § 4 art. 358¹ KC;
- 5) związek świadczenia z prowadzeniem przedsiębiorstwa oznacza związek z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu przedmiotowym.

Reasumując, należy podzielić zapatrywanie, iż brak jest dostatecznych podstaw do wyróżniania – w oparciu o treść art. 358¹ § 4 i art. 55¹ KC – świadczeń pieniężnych pozostających w bezpośrednim lub też tylko pośrednim związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa i tym samym przyjęcie, iż tylko te związane bezpośrednio z przedmiotem działalności przedsiębiorcy są objęte hipotezą art. 358¹ § 4 KC jest – moim zdaniem – nietrafne.

W późniejszym orzecznictwie SN kilkakrotnie przedstawił jednak jednoznaczne stanowisko, zgodnie z którym „*świadczenie pieniężne spełnione w następstwie obowiązku zwrotu wzajemnych świadczeń z nieważnej umowy wzajemnej nie jest świadczeniem związanym z prowadzeniem przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 KC*”¹¹⁶⁸. SN pogląd taki popiera argumentem, iż tego typu świadczenie pozostaje w związku ze

¹¹⁶⁸ Zob. wyrok SN z 23.08.2012 r., II CSK 31/12, LEX nr 1219498.

stwierdzeniem nieważności umowy, a nie w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, ponieważ obowiązek jego spełnienia jest wynikającym z ustawy bezpośrednim następstwem zastosowania cywilnoprawnej sankcji nieważności lub też – w relacjach nieprofesjonalnych – sankcji *braku związania* umową w całości na skutek braku możliwości jej wykonania po usunięciu dostrzeżonej abuzywności poszczególnych jej postanowień. Zaistniała sankcja – powodująca obowiązek restytucyjny stron umowy – jest zatem konsekwencją stwierdzenia wadliwości umowy, co nie zależy w jakimkolwiek stopniu od statusu podmiotowego stron czynności prawnej ani przedmiotu i celu umowy. Okoliczność zatem, że uznana za nieważną umowa została zawarta przez podmiot prowadzący działalność gospodarczą i w ramach przedsiębiorstwa nie wyłącza możliwości waloryzacji świadczenia.

Z tak kategorycznym stanowiskiem trudno się jednak – moim zdaniem – w pełni się zgodzić, gdyż jak trafnie zauważa *S. Rudnicki*, co najmniej możliwe są stany faktyczne, w których zarówno sam cel zawartej przez strony umowy, jak i przypuszczalny sposób korzystania z przedmiotu umowy podlegającego zwrotowi były czynnościami służącymi gospodarczym celom związanym z prowadzeniem przedsiębiorstwa, a nie transakcją niemającą z nimi żadnego związku gospodarczego¹¹⁶⁹. Na niedopuszczalność waloryzacji świadczeń, również wynikających ze stosunków pozaumownych, w tym dotyczących rozliczeń nieważnej umowy, wskazywano jednocześnie w orzecznictwie sądów powszechnych. W wyroku SA w Katowicach z dnia 20 sierpnia 2008 r.¹¹⁷⁰ wprost wskazano na brak argumentów przemawiających za uznaniem, że zakaz waloryzacji świadczenia pieniężnego na rzecz strony prowadzącej przedsiębiorstwo, w sytuacji, gdy świadczenie pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa, odnieść należało wyłącznie do świadczeń umownych i by hipotezą tego przepisu nie były objęte świadczenia wynikające z umowy nieważnej. W opinii Sądu „*nie ma racjonalnego powodu do przeprowadzenia zwężającej interpretacji art. 358¹ § 4 KC i przyjęcia, iż zakaz waloryzacji w odniesieniu do stron prowadzących przedsiębiorstwo nie dotyczy innych świadczeń pieniężnych jak tylko tych, których źródłem jest umowa*”. Wskazany powyżej pogląd został następnie powtórzony w późniejszym wyroku SA w Katowicach z dnia 11 października 2012 r., w którym podkreślono, iż „*ratio legis art. 358¹ § 4 KC polega na*

¹¹⁶⁹ Zob. *Rudnicki S.*, Glosa do wyroku SN z dnia 30.09.2009 r., sygn. akt: V CSK 33/09, OSP 2010/6/64.

¹¹⁷⁰ Zob. wyrok SA w Katowicach z 20.08.2008 r., V ACa 283/08, LEX nr 491133.

wylączeniu spod klauzuli waloryzacyjnej podmiotów prowadzących działalność gospodarczą. Profesjonalny podmiot obrotu gospodarczego, jakim jest przedsiębiorca, zobligowany jest do należytej dbałości o własne interesy, natomiast klauzula waloryzacyjna przeznaczona jest dla podmiotu ekonomicznie słabszego”¹¹⁷¹. Wskazany pogląd nie został jednak zaakceptowany i powielony w orzecznictwie SN.

W wyroku z dnia 30 września 2009 r.¹¹⁷² SN doprecyzował jednak, że wykładania art. 358¹ § 4 KC wymaga ustalenia dwóch przesłanek, których dopiero łączne wystąpienie zezwala na zastosowanie tego przepisu, a więc odmowy dokonania waloryzacji świadczenia ze względu na zawodowy charakter czynności mającej podlegać waloryzacji. W opinii SN:

- 1) strona żądająca zmiany wysokości świadczenia musi być podmiotem prowadzącym przedsiębiorstwo (kryterium podmiotowe);
- 2) świadczenie pieniężne musi pozostawać w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa, rozumianego jednak szerzej aniżeli tylko prowadzenie działalności gospodarczej (kryterium przedmiotowe).

Zgodnie z przywołanym orzeczeniem „nie sposób jednak wykluczyć wystąpienia takich stanów faktycznych, w których w stosunkach prawnych z udziałem strony prowadzącej przedsiębiorstwo spełnienie należnego jej świadczenia pieniężnego nie pozostaje w jakimkolwiek związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa, co wyłącza dopuszczalność stosowania art. 358¹ § 4 KC, a w konsekwencji pozwala skorzystać z instrumentu waloryzacji sądowej. Sam status podmiotu występującego z żądaniem waloryzacji sądowej nie jest przecież dostateczną, wystarczającą przesłanką aktualizacji zakazu wynikającego z powołanego przepisu”.

Należy przy tym zwrócić uwagę na treść art. 118 KC, regulującego kwestię przedawnienia roszczeń, w którym ustawodawca posłużył się pojęciem „roszczeń związanych z prowadzeniem działalności gospodarczej”, jednocześnie nie definiując tego pojęcia i pozostawiając również tę kwestię orzecznictwu i nauce prawa cywilnego¹¹⁷³. Na kanwie

¹¹⁷¹ Zob. wyrok SA w Katowicach z 11.10.2012 r., I ACa 574/12, LEX nr 1236361 wraz z glosą krytyczną P. Bielskiego (zob. Bielski P., Glosa do wyroku SA w Katowicach z 11.10.2012 r., I ACa 574/12, LEX/el. 2015).

¹¹⁷² Zob. wyrok SN z 30.09.2009 r., V CSK 33/09, LEX nr 564979.

¹¹⁷³ Pojęcie działalności gospodarczej występuje w przepisach wielu aktów normatywnych, w tym również na gruncie prawa publicznego. W kodeksie cywilnym ustawodawca odwołuje się do tego

rzeczonego przepisu wykształciło się takie rozumienie pojęcia roszczenia związanego z prowadzeniem działalności gospodarczej, które obejmuje swoim zakresem także przysługujące podmiotowi prowadzącemu taką działalność roszczenia z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia lub nienależnego świadczenia. W wyroku SN z dnia 16 lipca 2003 r. wskazano wprost, iż *„roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia, z którym występuje przedsiębiorca, podlega trzyletniemu przedawnieniu przewidzianemu w art. 118 KC, jeżeli powstaje ono w związku z prowadzoną przez przedsiębiorcę działalnością gospodarczą”*. Wydaje się jednak, że *„związek z prowadzeniem działalności gospodarczej”* wskazany w treści art. 118 KC uznać należy za pojęcie szersze niż *„związek z prowadzeniem przedsiębiorstwa”*, gdyż przedsiębiorstwo stanowi jedynie jeden z elementów przeznaczonych do prowadzenia działalności gospodarczej.

Dodatkowo, w orzecznictwie podnosi się, że przepis art. 358¹ § 4 KC *„ma charakter wyjątku od ogólnej zasady dopuszczalności waloryzacji świadczeń pieniężnych. Jako przepis o takim charakterze nie powinien być interpretowany rozszerzająco”*¹¹⁷⁴. Powyższy wywód uzupełniono w wyroku SN z dnia 26 listopada 1997 r., zgodnie z którym *„u podstaw przewidzianego w § 4 art. 358¹ KC wyłączenia było założenie, że strony prowadzące przedsiębiorstwo powinny wykazać właściwą dbałość o własne interesy poprzez zastrzeżenie w zawieranych umowach odpowiednich klauzul waloryzacyjnych na podstawie art. 358¹ § 2 KC. Założenie takie, poczynione w odniesieniu do profesjonalistów, zapobiegało potrzebie korzystania przez nich z przepisu § 3 art. 358¹, a tym samym sprzyjało pewności obrotu”*¹¹⁷⁵.

Warto również w tym miejscu zwrócić uwagę, iż z mocy art. 13 Ustawy z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny¹¹⁷⁶, waloryzacji sądowej nie stosuje się do kredytów

pojęcia, tworząc definicję legalną przedsiębiorcy (art. 43¹ KC), przedsiębiorstwa w znaczeniu podmiotowym (art. 55¹ KC) czy też konsumenta (art. 22¹ KC). Definicję działalności gospodarczej zawarto przy tym poza KC, w art. 3 Ustawy z 6.03.2018 r. Prawo przedsiębiorców, zgodnie z którym *„działalnością gospodarczą jest zorganizowana działalność zarobkowa, wykonywana we własnym imieniu i w sposób ciągły”* (zob. Dz.U.2023.221 t.j. z dnia 2023.02.02).

¹¹⁷⁴ Zob. wyrok SO w Warszawie z 10.02.2023 r., XXV C 1039/20, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

¹¹⁷⁵ Zob. wyrok SN z 26.11.1997 r., II CKN 445/97, LEX nr 1227414.

¹¹⁷⁶ Zob. art. 13 Ustawy z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, Dz.U.1990.55.321 z 18.08.1990 r.

bankowych oraz kwot zdeponowanych na rachunkach bankowych, jak również do kredytów i pożyczek o charakterze socjalnym. Powyższe zastrzeżenie jest nad wyraz istotne z punktu widzenia omawianej problematyki, gdyż wprowadza generalny zakaz występowania z żądaniem waloryzacji w odniesieniu do zawartych przez przedsiębiorców umów kredytów bankowych niezależnie od zaistnienia jakichkolwiek innych okoliczności, co tym bardziej wzmaga wątpliwości co do możliwości zastosowania waloryzacji sadowej w odniesieniu do świadczeń wynikających z tego typu umów, które końcowo okazały się *trwale bezskuteczne* na skutek usunięcia treści abuzywnych obejmujących właśnie wadliwie skonstruowany w umowie mechanizm oparty o normę art. 358¹ § 2 KC.

Obiter dicta należy nadto zauważyć, iż możliwa jest kolizja normy art. 358¹ § 4 KC z zasadami regulującymi zasady rozliczeń w przypadku spełnienia świadczenia z majątku objętego wspólnością majątkową małżonków (współwłasnością łączną). Mowa o sytuacjach, w których nie ma tożsamości pomiędzy stroną stosunku zobowiązaniowego, domagającą się waloryzacji (obydwoje małżonkowie), a stroną prowadzącą przedsiębiorstwo, z którego prowadzeniem świadczenie pozostawało w związku (tylko jeden z małżonków). W sytuacji bowiem, w której świadczenie zostało spełnione z majątku wspólnego małżonków, pomniejszeniu uległa wspólna masa majątkowa, a zubożeni w wyniku nienależnego świadczenia zostali oboje małżonkowie. Zarówno zatem roszczenie o zwrot tego świadczenia, jak i o zmianę sposobu spełnienia świadczenia, przysługuje obojgu małżonkom. Wskazana problematyka była przedmiotem wypowiedzi SN, który w wyroku z dnia 30 stycznia 2007 r. przedstawił pogląd, zgodnie z którym „*związek roszczenia z działalnością gospodarczą prowadzoną osobiście przez jednego z małżonków nie może być "automatycznie odnoszony" do współmałżonka nieprowadzącego przedsiębiorstwa, gdy świadczenie zostało spełnione z majątku objętego wspólnością (współwłasnością łączną)*”, a tym samym należy uznać, iż „*dochodzone przez oboje małżonków żądanie waloryzacji nienależnego świadczenia spełnionego z majątku wspólnego, w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa tylko przez jednego z małżonków, nie jest objęte wyłączeniem przewidzianym w art. 358¹ § 4 KC*”¹¹⁷⁷. Tego rodzaju podejście do oceny wpływu prowadzenia działalności gospodarczej przez jednego z małżonków na uprawnienia przysługujące drugiemu z nich należy w pełni podzielić, gdyż ograniczanie praw drugiemu małżonkowi wyłącznie z powodu prowadzenia działalności gospodarczej

¹¹⁷⁷ Por wyrok SN z 30.01.2007 r., IV CSK 360/06, LEX nr 369193.

przez drugiego z nich nie znajduje moim zdaniem uzasadnienia ani w treści wskazanej normy, ani też w celu przyświecającym wprowadzonej regulacji¹¹⁷⁸.

5.2.2.5.3. WALORYZACJA ŚWIADCZENIA SPEŁNIONEGO W KWOCIE NOMINALNEJ.

Analogicznie do tematyki waloryzacji świadczenia nienależnego omówionej w poprzednim rozdziale pracy, również kwestia dopuszczalności waloryzacji świadczenia po dokonaniu przez dłużnika zapłaty kwoty nominalnej powoduje daleko idące rozbieżności tak orzecznictwie, jak i pośród poglądów prezentowanych przez przedstawicieli doktryny. *T. Wiśniewski* stoi na stanowisku, iż świadczenie pieniężne nie może zostać zwaloryzowane na podstawie art. 358¹ § 3 KC w sytuacji, gdy w wyniku jego spełnienia w nominalnej wysokości, zobowiązanie zostało wykonane. Niemożliwa jest bowiem waloryzacja zobowiązania wygasłego, gdyż według trafnej opinii Autora „*nie można przecież waloryzować czegoś, co nie istnieje*”¹¹⁷⁹. Regułą jest również, że spełnienie świadczenia pieniężnego następuje przez zapłatę sumy nominalnej (art. 358¹ § 1 KC), przy czym stanowisko judykatury nie jest w tym zakresie jednolite.

W wyroku SN z dnia 21 listopada 2003 r. wprawdzie potwierdzono, że wykonanie zobowiązania powodujące jego wygaśnięcie wyłącza możliwość waloryzacji świadczenia będącego przedmiotem tego zobowiązania, jednocześnie jednak zaznaczając, że „*zapłata przez dłużnika kwoty nominalnej stanowi jedynie spełnienie świadczenia, co automatycznie nie oznacza wykonania zaciągniętego zobowiązania, gdyż do tego niezbędne jest zaspokojenie wierzyciela. To zapatrywanie opiera się na przepisie art. 354 § 1 KC, który wymaga, aby dłużnik wykonał zobowiązanie zgodne z jego treścią i w sposób odpowiadający jego celowi społeczno-gospodarczemu oraz zasadom współżycia*

¹¹⁷⁸ Na temat wpływu prowadzenia działalności gospodarczej przez jednego z małżonków na prawa drugiego z nich – na płaszczyźnie ochrony płynącej z art. 385¹ § 1 KC – zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.12.2.4.

¹¹⁷⁹ Zob. *Wiśniewski T.*, [w:] *Bieniek G.* (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II, LexisNexis 2011, kom. do art. 358¹ KC; zob. również *Olejniczak A.*, w: *Kidyba A.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III., WKP 2014, kom. do art. art. 358¹ KC; uchwała SN z 3.04.1992 r., I PZP 19/92, OSNCP 1992/9/166 oraz *Szpunar A.*, Glosa do uchwały SN z 20.03.1992 r., III CZP 14/92, OSP 1993/6/118; *Machnikowski P.*, [w:] *Gniewek E.* (red), *Machnikowski P.* (red), Kodeks cywilny – komentarz, CH Beck 2019, kom. do art. 358¹, nb. 31.

społecznego, a jeżeli istnieją w tym zakresie ustalone zwyczaje - także w sposób odpowiadający tym zwyczajom”¹¹⁸⁰. Kluczowe pozostaje zatem – w opinii SN – ustalenie, czy zobowiązanie dłużnika – na skutek przyjęcia przez wierzyciela świadczenia w wysokości nominalnej – rzeczywiście wygasło.

Przedmiotowa kwestia była wielokrotnie przedmiotem wypowiedzi SN, z których wynika, że wyraźne oddzielenie aktu spełnienia świadczenia od zagadnienia wykonania zobowiązania „zapobiega powstawaniu sytuacji, w których spełnienie przez dłużnika świadczenia w sposób formalny, zgodny z literą zobowiązania, nie zaspakajaloby uzasadnionego interesu wierzyciela. Tak może się dzieć w szczególności w wypadku istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po powstaniu zobowiązania, jest bowiem jasne, że zapłata kwoty nominalnej nie prowadzi wówczas do zaspokojenia interesu wierzyciela”¹¹⁸¹.

G. Koziel zwraca również uwagę, iż w orzecznictwie SN wykształcił się pogląd dopuszczający dokonanie waloryzacji sądowej świadczenia spełnionego przez dłużnika w wysokości nominalnej, jeżeli wierzyciel przyjmując świadczenie zastrzegł, że traktuje je jedynie jako częściowe wykonanie zobowiązania¹¹⁸². Zgodnie z tym poglądem zapłata długu pieniężnego (w kwocie nominalnej) może być uznana za właściwy sposób wykonania zobowiązania jedynie wtedy, gdy wierzyciel przyjmuje świadczenie w kwocie nominalnej, bez zastrzeżenia, że żąda jego waloryzacji lub traktuje je jako świadczenie częściowe, co wydaje się być rozsądnym i akceptowalnym rozwiązaniem. Pogląd dalej idący, wyrażony przez SN w uzasadnieniu niepublikowanego wyroku z dnia 7 maja 1996 r.¹¹⁸³, zgodnie z którym „przyjęcie przez wierzyciela świadczenia w kwocie nominalnej, bez powyższych zastrzeżeń, będzie oznaczać wykonanie zobowiązania tylko wówczas, gdy nastąpiło ono w okolicznościach uzasadniających ocenę, że wierzyciel świadomie, a więc

¹¹⁸⁰ Por wyrok SN z 21.11.2003 r., II CK 244/02, LEX nr 602362.

¹¹⁸¹ Zob. Wiśniewski T., [w:] Bieniek G. (red.), Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II, LexisNexis 2011, kom. do art. 358¹ KC; zob. również uchwały SN: z 20.03.1992 r., III CZP 14/92, OSNCP 1992/9/161 oraz z 3.04.1992 r., I PZP 19/92, OSNCP 1992/9/166 a nadto wyroki SN: z 28.09.1993 r. I CRN 74/93, OSNCP 1994/7-8/162 i z 4.08.1994 r., I PRN 49/94, OSNAPiUS 1994/7/113.

¹¹⁸² Zob. Koziel G. [w:] Załucki M. (red.), Kodeks cywilny, Komentarz, CH Beck 2023, s. 777; zob. również uchwała SN z 13.03.1992 r., I PZP 14/92, OSNCP 1992/9/160 oraz wyrok SN z 13.06.2001 r., II CKN 537/00, LEX nr 52600.

¹¹⁸³ Zob. wyrok SN z 7.05.1996 r., II CKN 52/96, niepubl.

z uwzględnieniem wszystkich aspektów faktycznych i prawnych, ocenia skutki dokonanej przez dłużnika czynności” należy uznać – w mojej opinii – za zbyt daleko idący i tym samym, przynajmniej w niektórych stanach faktycznych, trudny do obrony.

Przedmiotowa kwestia została następnie szeroko omówiona w wyroku SN z dnia 10 lutego 2016 r., w którym wyjaśniono, iż *„wykonanie zobowiązania jest czynnością prawną o charakterze dwustronnym w tym znaczeniu, że dla jego skuteczności potrzebne są zgodne oświadczenia obu stron stosunku zobowiązaniowego. Oświadczenia te mogą być wyrażone przez każde zachowanie osoby, która ujawnia wolę w sposób dostateczny (art. 60 KC). Przyjęcie zatem przez wierzyciela świadczenia pieniężnego w kwocie nominalnej bez zastrzeżenia, że żąda waloryzacji lub że traktuje je jako świadczenie częściowe, prowadzi drogą domniemania faktycznego do uznania, iż stanowi to wykonanie zobowiązania, które tym samym wygasa, bez możliwości waloryzacji objętego nim świadczenia”¹¹⁸⁴. W treści rzeczonoego orzeczenia zauważono jednak, że wskazane powyżej stanowisko może budzić zastrzeżenia w przypadku świadczeń okresowych, gdyż wymaganie od wierzyciela, aby przy każdej miesięcznej racie przyjmowanego świadczenia zawiadamiał dłużnika, że traktuje je tylko jako częściowe wykonanie zobowiązania, należy uznać za przesadnie formalistyczne. W opinii SN w takiej sytuacji za wystarczające należy uznać, gdy *„wierzyciel przez swoje zachowanie interpretowane w kontekście art. 60 KC da odpowiedni wyraz temu, że uważa wypłacane raty (a nie każdą z nich) za krzywdząco niskie”*. Jeżeli takie stanowisko wierzyciela dotrze do wiadomości dłużnika, to w opinii Sądu należy uznać, że *„nie doszło do wykonania w pełni przez niego zobowiązania, a tym samym, iż otwarta jest droga do dokonania ewentualnej waloryzacji takiego świadczenia ustalonego w orzeczeniu sądowym”*. Zaznaczyć przy tym należy, iż oświadczenie wierzyciela w tym przedmiocie może być, zgodnie z art. 60 KC, złożone przez każde zachowanie ujawniające jego wolę w sposób dostateczny. W szczególności można uznać w drodze domniemań faktycznych, przy uwzględnieniu wszystkich okoliczności sprawy, że przyjęcie przez wierzyciela kwoty nominalnej bez zastrzeżeń stanowi złożenie przez czynności konkludentne oświadczenia woli o przyjęciu kwoty nominalnej na zaspokojenie wierzytelności¹¹⁸⁵.*

¹¹⁸⁴ Zob. wyrok SN z 10.02.2016 r., I CSK 113/15, LEX nr 1998540.

¹¹⁸⁵ Zob. wyrok SN z 5.02.2003 r., II CKN 1245/00, LEX nr 80235.

W rezultacie należy uznać, iż krajowe orzecznictwo dopuszcza możliwość waloryzacji sądowej świadczenia, nawet kiedy wierzyciel wystąpił o nią po kilku latach od dnia, w którym przyjął świadczenie dłużnika w wysokości nominalnej i to nawet w sytuacji przyjęcia świadczenia bez żadnych zastrzeżeń, o ile tylko do czasu rzeczonoego przyjęcia nastąpiła istotna zmiana siły nabywczej pieniądza. Wówczas bowiem spełnienie świadczenia w wysokości nominalnej nie będzie właściwym sposobem wykonania zobowiązania (art. 354 KC) i wobec tego nie spowoduje wygaśnięcia zobowiązania. Pogląd ten spotkał się z uzasadnioną – moim zdaniem – krytyką ze strony części przedstawicieli doktryny. Jak wskazuje *G. Kozieł*, wszak do dnia uprawomocnienia się wyroku waloryzującego, treść zobowiązania odnosi się wprost i tylko do kwoty nominalnej wskazanej w umowie. Tym samym pogląd, zgodnie z którym zapłata sumy nominalnej nie stanowi prawidłowego wykonania zobowiązania ze względu na nieosiągnięcie celu społeczno-gospodarczego rzeczywiście wydaje się sprzeczny z zasadą nominalizmu przewidzianą art. 358¹ § 1 KC¹¹⁸⁶.

5.2.2.5.4. WALORYZACJA A ODSETKI ZA OPÓŹNIENIE.

Rozważania dotyczące tej części materii zacząć należy od przypomnienia, iż odsetki za opóźnienie pełnią również funkcję waloryzacyjną, zwłaszcza gdy poziom inflacji jest niższy od wysokości ustawowych odsetek za opóźnienie, których zapłaty wierzyciel może domagać się od dłużnika¹¹⁸⁷. Jak zauważył SN w wyroku z dnia 16 września 1993 r., waloryzacja należności głównej nie wyłącza żądania zasądzenia odsetek, jednak „*wysokość odsetek ustawowych należnych w danym okresie powinno się uwzględniać jako jeden z elementów podlegających ocenie sądu przy zastosowaniu art. 358¹ § 3 KC*”¹¹⁸⁸. W opinii Sądu wysokość odsetek ustawowych, gdy osiąga znaczny poziom, powoduje bowiem, że tracą one klasyczny charakter rekompensaty za opóźnienie świadczenia, a – przynajmniej w pewnym stopniu – „*nabierają charakteru waloryzacyjnego*”.

¹¹⁸⁶ Zob. *Kozieł G.* [w:] *Zalucki M.* (red.), *Kodeks cywilny, Komentarz*, CH Beck 2023, s. 777; zob. również *Machnikowski P.*, [w:] *Gniewek E.* (red), *Machnikowski P.* (red), *Kodeks cywilny – komentarz*, 2019, kom. do art. 358¹, nb. 18 oraz *Olejniczak A.*, w: *Kidyba A.* (red.), *Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III.*, Lex 2014, kom. do art. 358¹.

¹¹⁸⁷ Zob. wyrok SN z 27.02.2019 r., II CSK 17/18, LEX nr 2626241, zob. również *Lemkowski M.*, *Odsetki cywilnoprawne*, WKP 2007, s. 281–283.

¹¹⁸⁸ Zob. wyrok SN z 16.09.1993 r., I PRN 70/93, LEX nr 2626241.

Podobne stanowisko, zgodnie z którym waloryzacja należności głównej nie wyłącza żądania zasądzenia odsetek od zobowiązania w wysokości pierwotnie określonej, lecz w takim wypadku – wobec wskazanego powyżej waloryzacyjnego charakteru odsetek za opóźnienie – wysokość odsetek ustawowych należnych w danym okresie powinno się uwzględniać jako jeden z elementów podlegających ocenie Sądu przy zastosowaniu art. 358¹ § 3 KC, wyrażono również w wyroku SN z dnia 25 lipca 2001 r.¹¹⁸⁹. Pominięcie wysokości odsetek przy waloryzacji świadczenia może doprowadzić bowiem do pokrzywdzenia dłużnika i nadmiernego uprzywilejowania wierzyciela, który mógłby przez to otrzymać nie tylko świadczenie w wysokości zwaloryzowanej, ale również odsetki w znacznej wysokości.

Jak wskazano w rozdziale 5.2.2.1., judykatura jednolicie przyjmuje, że konstytutywne, prawokształtujące orzeczenie waloryzacyjne, o którego wydaniu decydują okoliczności istotne z punktu widzenia art. 358¹ § 3 KC, oceniane w dacie zamknięcia rozprawy, powoduje wyłącznie skutki na przyszłość (*ex nunc*). Oznacza to – co podkreślił SN w wyroku z dnia 30 czerwca 2020 r.¹¹⁹⁰ – że świadczenie pieniężne staje się wymagalne i przysługuje wierzycielowi w nowej (zwaloryzowanej) wysokości dopiero od chwili uprawomocnienia się takiego wyroku. Podstawą prawną dla świadczenia odsetek jest zaś zaistnienie opóźnienia w wykonaniu świadczenia (art. 481 § 1 KC) lub zawiniona zwłoka (476 KC), stąd też dopiero orzeczenie określające nową treść lub wysokość świadczenia wyznaczać może termin początkowy ich płatności¹¹⁹¹. Tak więc w razie opóźnienia w spełnieniu świadczenia wierzyciel może domagać się odsetek od kwoty zwaloryzowanej od momentu jej wymagalności, przy czym wymagalność świadczeń przed datą (uprawomocnieniem) wyroku waloryzacyjnego dotyczy tylko kwoty ustalonej w umowie, a nie kwoty zwaloryzowanej – świadczenie w zwaloryzowanej wysokości należy się od daty prawomocności wyroku waloryzacyjnego¹¹⁹².

¹¹⁸⁹ Zob. wyrok SN z 25.07.2001 r., I CKN 127/01, LEX nr 52479.

¹¹⁹⁰ Zob. wyrok SN z 30.06.2020 r., III CSK 347/17, LEX nr 3054463.

¹¹⁹¹ Zob. wyrok SN z 25.07.2001 r., I CKN 127/01, LEX nr 52479.

¹¹⁹² Zob. wyrok SN z 21.01.2004 r., IV CK 358/02, LEX nr 577522; zob. również uchwała (7) SN z 29.06.1995 r., II PZP 2/95, OSNAPiUS 1996/4/56 oraz wyroki SN z 4.08.1994 r., I PRN 49/94, OSNAPiUS 1994/7/113, z 18.01.1996 r., I PRN 102/95, OSNAPiUS 1996/14/200 i z 1.10.1997 r., I PKN 314/97, OSNAPiUS 1998/14/426; pogląd odmienny, wskazujący na datę wydania wyroku, a nie jego uprawomocnienia się, jest również obecny w judykaturze, lecz – moim zdaniem – jakiegokolwiek opóźnienie może w tym zakresie zaistnieć dopiero po uprawomocnieniu się orzeczenia kształtującego

5.2.2.6. WALORYZACJA ŚWIADCZENIA NIENALEŻNEGO W ZBIEGU Z SANKCJĄ BEZSKUTECZNOŚCI ABUZYWNEJ.

Zagadnienie dotyczące możliwości zastosowania waloryzacji sądowej świadczenia nienależnego, które wynika z upadku umowy na skutek posłużenia się przez przedsiębiorcę we wzorcu umownym warunkami nieuczciwymi, ma – analogicznie do roszczeń uzupełniających wskazanych w rozdziale 5.2.1. – doniosłe znaczenie praktyczne ze względu na szeroko obecną problematykę rozliczeń stron wadliwych umów kredytów waloryzowanych kursami waluty obcej. Aktualnie formułowane są bowiem przez podmioty rynku finansowego różnorakie roszczenia mające na celu złagodzenie występującego po stronie przedsiębiorców skutku w postaci braku związania konsumentów nieuczciwymi klauzulami przeliczeniowymi, w tym w ostatnim czasie szczególnie są to roszczenia oparte właśnie o normę art. 358¹ § 3 KC.

Odnotować przy tym należy daleko idące rozbieżności dotyczącego tego, czy kwotę wypłaconego przed laty kapitału kredytowego konsument winien zwrócić w wysokości nominalnej, czy też może być ona zwaloryzowana przez sąd o stosowny miernik waloryzacji i zasądzona na rzecz przedsiębiorcy przez sąd krajowy z uwzględnieniem utraty siły nabywczej pieniądza. *D. Rogoziński* w zakresie powyższego podkreśla, że instytucja przewidziana w art. 358¹ § 3 KC stanowi wyjątek od zasady zwrotu świadczeń w wartości nominalnej, więc aby do zastosowania przez sąd krajowy tego wyjątku doszło, konieczne jest zaistnienie wyjątkowych okoliczności, „z uwzględnieniem także roli potencjalnie uprawnionego w doprowadzeniu do sytuacji skutkującej powstaniem obowiązku zwrotu”¹¹⁹³. Trafnie przy tym Autor zauważa, że „stosowanie niedozwolonych postanowień umownych jest sprzeczne z prawem (stąd sankcja przewidziana w art. 385¹ i n. KC). Trudno więc upatrywać takich szczególnych okoliczności uzasadniających uruchomienie wyjątkowej instytucji, jaką jest waloryzacja świadczenia należnego bankowi, kiedy ten ostatni swoim postępowaniem (zamieszczeniem niedozwolonych postanowień w treści wzorców umownych) doprowadził do sytuacji skutkującej upadkiem umowy kredytu”. Wątpliwości w tym zakresie jedynie powiększa

wysokość lub sposób spełnienia świadczenia (por. chociażby wyrok SN z 12.12.2000 r., V CKN 157/00, LEX nr 2710454).

¹¹⁹³ Zob. *Rogoziński D.*, Rozliczenie stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej, Warszawa 2022, s. 165 i nast.

fakt, że w tego typu okolicznościach przyczyną *trwałej bezskuteczności* umowy jest konieczność wyeliminowania z niej właśnie mającej nieuczciwy charakter klauzuli waloryzacyjnej. Przyjąwszy dopuszczalność tego typu działań ze strony sądu krajowego dopuszcza się zatem sytuację *de facto* zbieżną z *sanowaniem* wadliwej, umownej klauzuli waloryzacyjnej (przewidzianej w art. 358¹ § 2 KC) w drodze waloryzacji sądowej (dokonywanej na podstawie art. 358¹ § 3 KC), co trudno pogodzić z bogatym dorobkiem orzecznictwem wykluczającym możliwość stosowania tego typu zabiegu¹¹⁹⁴.

W orzecznictwie sądów powszechnych pojawiają się jednak orzeczenia, które dopuszczają waloryzację świadczenia przedsiębiorcy wynikającego z *trwałej bezskuteczności* umowy¹¹⁹⁵, choć w mojej opinii zakaz podwyższenia (waloryzacji) wysokości wypłaconego przez przedsiębiorcę świadczenia płynie wprost z treści szeroko omówionego w rozdziale 5.2.1.3. wyroku TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r. w polskiej sprawie C-520/21¹¹⁹⁶, w którym *expressis verbis* przesądzono, że niedopuszczalne jest, aby przedsiębiorca czerpał jakichkolwiek korzyści gospodarczych ze swojego niezgodnego z prawem zachowania lub by mógł otrzymać odszkodowanie za niedogodności nim wywołane. Tym niemniej, przytoczone orzeczenie unijnego Trybunału wywołało liczne problemy interpretacyjne ze względu na posłużenie się przez TSUE obcym polskiej cywilistyce pojęciem *rekompensaty* w odniesieniu do potencjalnych roszczeń restytucyjnych stron nieważnej umowy¹¹⁹⁷.

Dostrzegłszy rzeczony problem interpretacyjny, które wywołało posłużenie się przez unijny Trybunał w sprawie C-520/21 pojęciem *rekompensaty*, której jakakolwiek forma została dla przedsiębiorcy wyłączona w przypadku posłużenia się przez niego nieuczciwymi warunkami umownymi, SO w Warszawie postanowieniem z dnia 28 lipca 2023 r.¹¹⁹⁸ wystąpił ponownie do unijnego Trybunału o udzielenie w trybie prejudycjalnym odpowiedzi na pytanie, czy prawo wspólnotowe dopuszcza, aby poza zwrotem kapitału wypłaconego z tytułu wykonania tej umowy oraz poza zapłatą ustawowych odsetek za

¹¹⁹⁴ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.13.1. oraz 3.13.2.

¹¹⁹⁵ Zob. wyrok SO w Warszawie z 10.02.2023 r., XXV C 1039/20, www.orzeczenia.ms.gov.pl oraz wyrok SO w Gdańsku z 11.08.2023 r., XV C 39/22, niepubl.

¹¹⁹⁶ Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*, sentencja orzeczenia.

¹¹⁹⁷ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.2.1.4.

¹¹⁹⁸ Zob. postanowienie SO w Warszawie z 28.07.2023 r., XXVIII C 18858/2021, [orzeczenia.ms.gov.pl](http://www.orzeczenia.ms.gov.pl).

opóźnienie od dnia wezwania do zapłaty przedsiębiorca mógł otrzymać od konsumenta także „rekompensaty polegającej na sądowej waloryzacji świadczenia wypłaconego kapitału w razie istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza po wypłaceniu kapitału kredytu”, jednocześnie postulując, aby TSUE udzielając odpowiedzi wykluczył możliwość waloryzacji sądowej w tego typu stanach faktycznych.

Zagadnienie to jest o tyle interesujące, gdyż wyłączywszy wpływ regulacji przewidujących *bezskuteczność abuzywną*, określającą następstwa skutku „braku związania” konsumenta postanowieniem niedozwolonym z art. 385¹ § 1 KC, wydaje się, że roszczenie w przedmiocie waloryzacji kwoty wypłaconego przed laty kapitału mogłoby zostać uwzględnione na tle przepisów prawa krajowego, na co zwrócił uwagę SO w Warszawie w przytoczonym powyżej postanowieniu odsyłającym¹¹⁹⁹. Przyjąwszy bowiem stan faktyczny dotyczący modelowej umowy kredytu indeksowanego lub denominowanego do waluty obcej zawartej z konsumentem w roku 2008¹²⁰⁰, okazuje się bowiem, iż:

- 1) przedmiotem zobowiązania od chwili jego powstania była suma pieniężna, zatem mamy do czynienia ze zobowiązaniem *ab initio* pieniężnym;
- 2) po zawarciu umowy doszło do istotnej zmiany siły nabywczej pieniądza, gdyż od roku 2008 do dnia dzisiejszego (a zatem w okresie 16 lat):
 - a. wskaźnik cen towarów i usług konsumpcyjnych w Polsce wzrósł łącznie o około 70%;
 - b. ceny budynków mieszkalnych w Polsce wzrosły o około 60%;
 - c. przeciętne wynagrodzenie wzrosło o około 240%;
 - d. minimalne wynagrodzenie wzrosło o około 320%;

¹¹⁹⁹ Osobiście nie zgadzam się z takim poglądem, gdyż norma art. 358¹ § 3 KC wymaga uwzględniania klauzuli generalnej w postaci zasad współżycia społecznego, zaś *in casu* rozważania dotyczą stanów faktycznych, w których jednocześnie sąd krajowy przesądza o niezgodnym z prawem zachowaniu przedsiębiorcy skutkującym upadkiem umowy w całości, co jednocześnie wypełnia przesłankę działania niezgodnie z zasadami współżycia społecznego (zob. również: Rogoziński D., Rozliczenie stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej, Warszawa 2022, s. 165 i nast.).

¹²⁰⁰ Wadliwe umowy kredytów waloryzowanych kursem CHF oferowane były w Polsce w zasadzie przez całe pierwsze dziesięciolecie XXI wieku, od wczesnych lat 2000 do 2010 czy nawet 2011 r. Zawarto wówczas według raportu NIK blisko 1 milion kredytów waloryzowanych kursami walut obcych, w tym rekordowy był rok 2008, w którym zawierano średnio 760 takich kredytów dziennie (Zob. Informacja NIK o wynikach kontroli pn. Ochrona praw konsumentów korzystających z kredytów objętych ryzykiem walutowym, Warszawa 2018, KBF.430.001.2018, www.nik.gov.pl).

- e. cena złota wzrosła o około 290%
 - f. kurs CHF/PLN wzrósł o około 120%;
 - g. kurs USD/PLN wzrósł o około 80%;
 - h. kurs EURO/ PLN wzrósł o 34%;
- 3) w świetle dotychczas poczynionych rozważań oraz orzecznictwa SN wskazanego w poprzednim rozdziale pracy, żądanie waloryzacji przez kredytodawcę nie jest w tym wypadku wyłączone na podstawie art. 358¹ § 4 KC, ponieważ dotyczy ono świadczenia spełnionego w wykonaniu nieważnej umowy, a zatem – zgodnie z dominującą linią orzecniczą – nie pozostaje w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa bankowego;
- 4) interesy stron i zasady współzycia społecznego mogą nie uzasadniać wyłączenia waloryzacji w całości, ale postulować obciążenie częścią negatywnych skutków zmiany siły nabywczej pieniądza obu stron, który to pogląd wydaje się jednak dyskusyjny, gdyż w świetle zasady współzycia społecznego interes przedsiębiorcy, który spowodował konieczność restytucji świadczeń poprzez posługiwanie się klauzulami abuzywnymi zdaje się nie zasługiwać na uwzględnienie.

Stanowisko, zgodnie z którym za dopuszczalną należy uznać waloryzację świadczeń nienależnych dochodzonych przez przedsiębiorcę od konsumenta w sytuacji upadku umowy na skutek stwierdzenia nieuczciwego charakteru zawartej w niej klauzuli waloryzacyjnej wyraził SO w Warszawie w wyroku z dnia 13 lutego 2023 r.¹²⁰¹ (wydanym przed ogłoszeniem przez TSUE orzeczenia w sprawie C-520/21), w którym wyjaśnił, iż waloryzacja sądowa, której dokonał, polega „na operacji rachunkowej, której rezultatem będzie określenie innej kwoty pieniężnej, mającej w możliwie najlepszy sposób odzwierciedlać aktualną siłę nabywczą kwoty stanowiącej wysokość pierwotnego świadczenia”, zaś okresem, który brał pod uwagę przy ocenie zmiany siły nabywczej pieniądza, był okres od spełnienia świadczenia do chwili wyrokowania. Odnosząc się do materialnoprawnej przesłanki zastosowania waloryzacji sądowej w postaci istotności zmiany siły nabywczej pieniądza, SO stanął na stanowisku, iż konieczne jest w tym względzie uwzględnienie upływu czasu, bowiem „inflacyjna zmiana wartości pieniądza

¹²⁰¹ Zob. wyrok SO w Warszawie z 13.02.2023 r., XXV C 1039/20, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

w krótkim czasie nie będzie istotna, ale ocena ta zmieni się, czym odleglejszy będzie termin spełnienia świadczenia”.

Za kryterium waloryzacji Sąd przyjął zaproponowany przez kredytodawcę sposób, tj. zastosowanie wskaźnika inflacji oraz poddał waloryzacji za kolejne okresy kwotę wypłaconego kredytu zmniejszaną następnie o poszczególne wpłaty rat dokonane przez kredytobiorców. Jednocześnie Sąd rozważył – ze względu na przedmiot umowy będący nieruchomością – wskaźnik przeciętnego kosztu budowy 1 m² powierzchni użytkowej budynków mieszkalnych właściwy dla miejsce położenia nieruchomości nabytej przez konsumentów a nadto wskaźnik przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w gospodarce narodowej, skorygowanego o potrącone składki ubezpieczeniowe, lecz wzrost wysokości świadczenia kredytodawcy uzyskany w oparciu o wskaźnik inflacyjny (tj. o około 18%) okazał się niższy, niż wynikałoby z zastosowania ww. kryteriów. W opinii SO taka wysokość waloryzacji świadczenia *„pozwala na oddanie zmiany wartości pieniądza, urealnijając wartość świadczenia w sposób wystarczający dla ochrony interesów banku jako wierzyciela”*, jednocześnie zaś zasady współżycia społecznego nie statuują w tym wypadku tak daleko idącej ochrony konsumenta, by objąć nią nie tylko pierwotny stosunek umowny, ale również roszczenia restytucyjne stron, co prowadziłoby w opinii Sądu do nieuzasadnionego wzbogacenia po stronie konsumenta. Posługując się klauzulą generalną zasad współżycia społecznego Sąd ograniczył jednak okres, za który dokonał waloryzacji świadczenia poprzez wyłączenie okresu, w którym bank – wobec negowania zasadnych roszczeń konsumenta opartych o abuzywność warunków umownych – doprowadził do opóźnienia we wzajemnym rozliczeniu stron nieważnej umowy¹²⁰².

W omawianym orzeczeniu SO podzielił nadto dominujący pogląd, zgodnie z którym świadczenie pieniężne spełnione w następstwie obowiązku zwrotu wzajemnych świadczeń z nieważnej umowy wzajemnej nie jest świadczeniem związanym z prowadzeniem

¹²⁰² Ustalając wysokość zwaloryzowanej kwoty SO uwzględnił okres do chwili, w której kredytodawca otrzymał wezwanie do zapłaty należności wynikającej z nieważnej (*trwale bezskutecznej*) umowy, gdyż w opinii Sądu gdyby *„bank wówczas spełnił należne od niego świadczenie a równocześnie wezwał kredytobiorców do zwrotu świadczenia otrzymanego przez nich, spadek wartości pieniądza w kolejnych trzech latach, ze znacznie zwiększoną stopą inflacji, pozostawałby bez znaczenia”*; tego typu mechanizm waloryzacji spowodował jednocześnie, że w opinii SO zbędne było rozważanie możliwości i konieczności waloryzacji świadczeń należnych konsumentowi, gdyż kwoty przez niego świadczone ratalnie obniżają kwotę podlegającą waloryzacji po stronie przedsiębiorcy.

przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 KC i tym samym w opinii Sądu okoliczność, że uznana za nieważną umowa została zawarta przez podmiot prowadzący działalność gospodarczą, w ramach jego przedsiębiorstwa, nie wyłączała możliwości dokonania waloryzacji świadczenia.

SO dostrzegł przy tym, że nieważność (*trwała bezskuteczność*) umowy jest skutkiem zastosowania w niej przez przedsiębiorcę nieuczciwego mechanizmu waloryzacyjnego, lecz – moim zdaniem – nie wyciągnął z tego faktu należytych wniosków, w tym zwłaszcza płynących wprost z treści wydanej w polskiej sprawie C-520/21 opinii rzecznika generalnego *A. Collinsa* z dnia 16 lutego 2023 r.¹²⁰³ oraz z ogłoszonego już po wydaniu omawianego orzeczenia wyroku TSUE z dnia 15.06.2023 r.¹²⁰⁴. W opinii SO sankcją za nieuczciwe zachowanie przedsiębiorcy jest bowiem bezskuteczność tych postanowień wraz ze wszystkimi jej konsekwencjami w ramach danego stosunku prawnego, lecz „konieczność przestrzegania zasady proporcjonalności sankcji nie pozwala jednak na dalsze jej nadmierne rozszerzania, tj. również na zagadnienia związane z wzajemnymi rozliczeniami, z zastrzeżeniem dalszych uwag dotyczących konieczności zachowania skuteczności ochrony przyznanej konsumentowi na gruncie dyrektywy 93/13”. W opinii Sądu to prawo krajowe decyduje o skutkach, jakie pociąga za sobą nieważność umowy, zaś waloryzacja świadczenia restytucyjnego w opinii Sądu nie narusza skuteczności przepisów dyrektywy 93/13 i nie stoi w sprzeczności z celami, o których realizację dyrektywa ta zabiega. Według SO „pełne przywrócenie stanu sprzed zawarcia umowy polegać powinno na dokonaniu takich przesunięć majątkowych, które spowodują, że aktualny stan majątku obu stron kształtować będzie się w taki sposób, jakby do przesunięć z przeszłości nie dochodziło. Przez waloryzację przywraca się jedynie ekonomiczne znaczenie powrotu do stanu sprzed zawarcia umowy, a nie przyznaje przedsiębiorcy odszkodowanie czy rekompensatę”. Tym samym SO stanął na stanowisku, iż przyznanie na rzecz przedsiębiorcy dodatkowej kwoty pieniężnej z tytułu waloryzacji kwoty nominalnej wypłaconego kapitału nie oznacza, że przedsiębiorca będzie czerpał korzyści gospodarcze z zamieszczenia w umowie niedozwolonych postanowień, bowiem

¹²⁰³ Zob. opinia rzecznika generalnego *A. Collinsa* z 16.02.2023 r. w sprawie *Szcześniak*.

¹²⁰⁴ Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*, C-520/21; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.1.3., w którym omówiono przedmiotowe orzeczenie; należy zwrócić uwagę, iż rozstrzygając sprawę XXV C 1039/20, SO dysponował już treścią opinii rzecznika generalnego wydaną w sprawie C-520/21, gdyż do jej treści wprost odwołuje się treści pisemnych motywów rozstrzygnięcia.

„czerpanie korzyści oznacza w ocenie sądu sytuację, w której bank mógłby osiągnąć przychód a następnie zysk, nie zaś stan, w którym jedynie urealniona będzie wysokość zwracanych świadczeń”.

Z tak przedstawionym stanowiskiem nie sposób się zgodzić i to z kilku powodów. Po pierwsze pozostaje ono – jak wskazałem powyżej – w sprzeczności z treścią wyroku TSUE z dnia 15 czerwca 2023 r. w sprawie C-520/21, zgodnie z którym przyznanie przedsiębiorcy możliwości żądania *rekompensaty* wykraczającej poza zwrot kapitału oraz odsetek za zwłokę liczonych od chwili wezwania do zapłaty jest niedopuszczalne. Należy zwrócić przy tym uwagę, iż posługując się pojęciem *rekompensaty* unijny Trybunał orzekał w postępowaniu zainicjowanym pytaniem prejudycjalnym SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z dnia 12 sierpnia 2021 r.¹²⁰⁵, którym wprost objęto również problem waloryzacji świadczenia „z tytułu tego, że: (5) wartość nabywczą pieniędzy spadła na skutek upływu czasu, co oznacza realną stratę dla spełniającego świadczenie pieniężne”. W pkt 81 wyroku TSUE wyraźnie przy tym podkreślił, iż „zgodnie z zasadą *nemo auditur propriam turpitudinem allegans* (powołujący się na własny występek nie będzie wysłuchany) nie można dopuścić ani do tego, by strona czerpała korzyści gospodarcze ze swojego niezgodnego z prawem zachowania, ani do tego, by otrzymała odszkodowanie za niedogodności nim wywołane”. Nadto, art. 358¹ § 3 KC jako krajowa podstawa prawna żądania waloryzacji sądowej został przywołany wprost w pkt 8 wyroku, a także w przypisie nr 16 wydanej w sprawie opinii rzecznika generalnego *M. Collinsa*. Przyjęcie zatem, że *rekompensata*, którym to pojęciem posługuje się TSUE, nie obejmuje żądania waloryzacji związanego z istotą zmianą siły nabywczej pieniądza, prowadziłoby tym samym do nieakceptowalnego wniosku, że Trybunał nie udzielił pełnej odpowiedzi na skierowane do niego przez SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie pytania prejudycjalne.

Nie można mieć przy tym wątpliwości – jak słusznie zauważa SO w Warszawie w dotyczącym omawianej materii pytaniu prejudycjalnym z dnia 28 lipca 2023 r.¹²⁰⁶ – że istota waloryzacji sądowej polega właśnie na tym, że stanowi ona *rekompensatę za niedogodności* polegające na utracie siły nabywczej pieniądza. SO trafnie uwypukla przy tym fakt, że średnie oprocentowanie kredytów indeksowanych do CHF było i jest znacznie

¹²⁰⁵ Zob. postanowienie SR dla Warszawy-Śródmieścia w Warszawie z 12.08.2021 r., IC 1297/21, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

¹²⁰⁶ Zob. postanowienie SO w Warszawie z 28.07.2023 r., XXVIII C 18858/2021, orzeczenia.ms.gov.pl.

niższe od stopy inflacji w Polsce, a zatem w przypadku posłużenia się przy waloryzacji współczynnikiem inflacji, przedsiębiorca uzyskałby świadczenie w wysokości potencjalnie nawet wyższej od zysków, które przynosi mu wykonywanie umowy zawierającej niedozwolone postanowienia umowne, a nawet od kredytu udzielonego w PLN na aktualnych warunkach rynkowych. Co więcej, efekt waloryzacji kwoty kapitału o wskaźnik inflacyjny *de facto* prowadzi do rezultatu zbieżnego z uwzględnieniem roszczenia o zapłatę wynagrodzenia za korzystanie z kapitału, jednoznacznie uznanym przez Trybunał Sprawiedliwości za niedopuszczalne we wskazanym powyżej wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r. Stąd też zdaniem SO „uzasadniony jest wniosek, że zakres pojęciowy omawianej *”rekompensaty” jest zbieżny z zakresem pojęciowym *”roszczeń restytucyjnych” lub *”skutków restytucyjnych”*, o których była mowa w dotychczasowym orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości dotyczącym wykładni dyrektywy 93/13”*.*

Reasumując tą część rozważań uznać zatem należy, że posługując się we wskazanym powyżej wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r. pojęciem *rekompensaty*, TSUE obejmuje znaczeniem pojęciowym wskazanego określenia wszelkie dodatkowe świadczenia wykraczające poza zwrot kapitału oraz odsetek za opóźnienie przysługujących od chwili wezwania do zapłaty, a zatem również żądanie waloryzacji świadczenia na podstawie art. 358¹ § 3 KC. Wskazane przez TSUE roszczenia w postaci „wynagrodzenia za korzystanie z kapitału”¹²⁰⁷, „odszkodowania za niedogodności”¹²⁰⁸ czy też „odszkodowania za utratę zysku”¹²⁰⁹ wymienione są w pisemnych motywach rozstrzygnięcia jedynie przykładowo i nie wyczerpują katalogu wszelkich roszczeń, które nie mogą być zasadnie podnoszone przez przedsiębiorcę względem konsumenta w razie wdrożenia reżimu sankcyjnego z art. 385¹ § 1 KC. Niedogodności, o których wspomina unijny Trybunał, a za które przedsiębiorcy nie przysługuje odszkodowanie wobec sankcji „braku związania” warunkiem nieuczciwym, objawiają się bowiem między innymi poprzez spadek siły nabywczej pieniądza, łagodzony w drodze waloryzacji sądowej. Argumentację tę wzmacnia również fakt, iż pojęcie *rekompensata* nie jest obce prawu wspólnotowemu i zostało użyte w dyrektywie 2011/7 w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych i to również w odniesieniu do wyrównywania strat związanych

¹²⁰⁷ Zob. wyrok TSUE *Szcześniak*, pkt 78.

¹²⁰⁸ *Ibidem*, pkt 81.

¹²⁰⁹ *Ibidem*, pkt 82.

ze spadkiem siły nabywczej pieniądza¹²¹⁰. Art. 6 rzeczony dyrektywy przewiduje bowiem, że „wierzyciel jest uprawniony do uzyskania od dłużnika rozsądnej rekompensaty za wszelkie koszty odzyskiwania należności”, zaś zgodnie z motywem 21, dyrektywa nie powinna naruszać prawa państw członkowskich do wprowadzenia możliwości zwiększenia tej rekompensaty „w celu nadążania za inflacją”.

Po drugie, dopuszczenie waloryzacji świadczenia banku z tytułu zwrotu kapitału wypłaconego w wykonaniu nieważnej umowy bez wątpienia istotnie komplikuje sposób restytucji pomiędzy przedsiębiorcą a konsumentem. Warto bowiem zwrócić uwagę, iż kwota należna kredytodawcy z tytułu waloryzacji będzie nieznana konsumentowi – uwzględniając rozważania poczynione w rozdziale 5.2.2.1. – aż do ogłoszenia przez sąd konstytucyjny wyroku w tym przedmiocie, gdyż orzekając o waloryzacji sąd bierze pod uwagę stan z chwili zamknięcia rozprawy, a jak wynika z przytoczonego w rozdziale 5.2.2.1.5. orzecznictwa SN, zapłata kwoty nominalnej (art. 358¹ § 1 KC) może nie stanowić prawidłowego sposobu wykonania zobowiązania (art. 354 KC), jeżeli wierzyciel przyjmie takie świadczenie z odpowiednim zastrzeżeniem, bądź jeżeli z okoliczności będzie wynikało, że nie przyjął takiego świadczenia bez zastrzeżeń. Stąd też należy uznać, iż dopuszczając mechanizm waloryzacji sądowej konsument nie będzie w stanie samodzielnie ustalić wysokości roszczenia banku z tytułu waloryzacji, a informację tę uzyska w praktyce dopiero w chwili ogłoszenia wyroku. Tym samym brak możliwości zapoznania się z wysokością roszczeń, których przedsiębiorca będzie mógł dochodzić od konsumenta w przypadku powołania się przez niego na ochronę wynikającą z treści art. 385¹ § 1 KC, może zniechęcać go do dochodzenia swoich uprawnień związanych ze stosowaniem przez przedsiębiorcę nieuczciwych warunków umownych, co prowadzić może do wyeliminowania odstrasżającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez uznanie umowy za *trwale bezskuteczną* oraz stworzenia sytuacji, w których bardziej korzystne dla konsumenta będzie kontynuowanie wykonania wadliwej umowy niż skorzystanie z praw, które przysługują mu z mocy wspomnianej dyrektywy 93/13.

Po trzecie, dochodzi do swoistego paradoksu polegającego na tym, że konsument, który zawarł z bankiem umowę kredytu zgodną z prawem i niezawierającą żadnych

¹²¹⁰ Zob. dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/7/UE z 16.02.2011 r. w sprawie zwalczania opóźnień w płatnościach w transakcjach handlowych, Dz.U.UE.L.2011.48.1 z dnia 2011.02.23.

niedozwolonych postanowień umownych nie musi obawiać się roszczenia banku związanego z żądaniem waloryzacji, gdyż z mocy art. 13 Ustawy z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny¹²¹¹, waloryzacji sądowej nie stosuje się do kredytów bankowych oraz kwot zdeponowanych na rachunkach bankowych, jak również do kredytów i pożyczek o charakterze socjalnym. Zatem konsument będący stroną umowy kredytu, zawierającej nieuczciwe warunki i w rezultacie *trwale bezskutecznej*, jest gorzej chroniony, gdyż w przeciwieństwie do konsumenta wykonującego ważną umowę kredytu może musieć liczyć się z koniecznością waloryzacji świadczeń *wynikających* z nieważnej umowy, co godzi w sposób oczywisty w cele dyrektywy 93/13, gdyż stwarza zagrożenie, że konsument zrezygnuje z dochodzenia przysługujących mu uprawnień z tytułu zawarcia w umowie nieuczciwych warunków umownych.

Po czwarte, nie ma racji SO w Warszawie wskazując w omawianym powyżej wyroku z dnia 13 lutego 2023 r., iż z zasady proporcjonalności sankcji z art. 385¹ § 1 KC wynika, że ochrona przewidziana tym przepisem nie obejmuje zagadnienia związanego ze wzajemnymi rozliczeniami stron umowy, która okazała się *trwale bezskuteczna* w całości. Bez wątplenia to prawo krajowe decyduje o skutkach, jakie pociąga za sobą nieważność umowy¹²¹², jednak Trybunał Sprawiedliwości w szeregu orzeczeń wypracował reguły, którym sądy krajowe muszą się podporządkować orzekając o roszczeniach formułowanych przez przedsiębiorców względem konsumentów po ustaleniu trwałości bezskuteczności umowy, tak aby wykładnia i zastosowanie przepisów krajowych nie naruszały nadrzędnych w tym względzie regulacji wspólnotowych, w tym przepisów dyrektywy 93/13, przy czym każdorazowo należy uwzględniać nie tylko samo brzmienie przepisów dyrektywy ale również kontekst oraz cel tego aktu prawnego¹²¹³.

Trybunał Sprawiedliwości, rozpatrując trzy pytania prejudycjalne sformułowane przez SR dla Warszawy-Woli w Warszawie¹²¹⁴ w polskiej sprawie C-6/22¹²¹⁵, miał również okazję

¹²¹¹ Zob. art. 13 Ustawy z 28.07.1990 r. o zmianie ustawy - Kodeks cywilny, Dz.U.1990.55.321 z 18.08.1990 r.

¹²¹² Zob. wyrok TSUE *Kanyeba*, pkt 73.

¹²¹³ Zob. wyrok TSUE *Vodafone*, pkt 19 i przytoczone tam orzecznictwo; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.8.

¹²¹⁴ Zob. postanowienie SR dla Warszawy Woli w Warszawie z 19.05.2021 r., IC 1689/18, curia.europa.eu.

¹²¹⁵ Zob. wyrok TSUE *X.S.A.*, pkt. 14-18.

ustosunkować się do zagadnienia, czy wraz z unieważnieniem przez sąd krajowy umowy przy zastosowaniu reguł płynących z dyrektywy 93/13 kończy się zastosowanie tej dyrektywy i tym samym zakończeniu ulega ochrona konsumenta płynąca z wskazanej dyrektywy, a zasad rozliczenia pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą należy poszukiwać w przepisach krajowego prawa zobowiązań właściwego dla rozliczenia nieważnej umowy bez uwzględnienia szczególnej pozycji konsumenta jako słabszej strony kontraktu. W wydanym w tej sprawie wyroku z dnia 16 marca 2023 r. Trybunał przypominał, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 sam w sobie nie określa kryteriów dotyczących możliwości dalszego obowiązywania umowy bez nieuczciwych warunków i to do krajowych porządków prawnych poszczególnych państw wspólnotowych należy określić zasad stwierdzenia nieuczciwości warunku umownego i skutków takiego stwierdzenia. Jednocześnie podkreślił jednak wprost, że prawo krajowe musi „*umożliwić przywrócenie sytuacji prawnej i faktycznej, w jakiej konsument znajdowałby się w braku takiego nieuczciwego warunku,*” zaś „*ochrona przyznana przez tę dyrektywę nie może być ograniczona jedynie do okresu wykonania umowy zawartej z konsumentem przez przedsiębiorcę, lecz że obowiązuje ona również po wykonaniu tej umowy*”¹²¹⁶. TSUE zwrócił nadto uwagę, iż zastosowanie przepisów prawa krajowego, które prowadziłyby do podziału strat wynikających z unieważnienia umowy w częściach równych pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą, byłoby sprzeczne z celami dyrektywy 93/13, bowiem „*przyczyniłoby się do wyeliminowania zniechęcającego skutku wywieranego na przedsiębiorców poprzez zwykły brak stosowania takich nieuczciwych warunków wobec konsumentów, ponieważ przepisy te mogłyby ostatecznie przynosić korzyści przedsiębiorcom poprzez ograniczenie ich obowiązku zwrotu kwot nienależnie pobranych na podstawie tych warunków*”¹²¹⁷. W wyroku z dnia 12 stycznia 2023 r. Trybunał Sprawiedliwości uznał zaś za dopuszczalne przyjęcie, że przedsiębiorca stosujący niedozwolone postanowienia, który wykonał swoją usługę, nie otrzyma żadnego wynagrodzenia¹²¹⁸. Należy zauważyć, iż wskazany powyżej skutek jest o wiele dalej idący i bardziej niekorzystny dla przedsiębiorcy od wyłączenia możliwości waloryzacji otrzymywanego świadczenia.

¹²¹⁶ Zob. wyrok TSUE SC *Raiffeisen Bank*, pkt 73.

¹²¹⁷ Zob. wyrok TSUE *X S.A.*, pkt. 27-28 i 30.

¹²¹⁸ Zob. wyrok TSUE *D.V.*, pkt. 68.

Dlatego też – z uwagi na wszystkie powyżej przytoczone argumenty – dopuszczenie żądania przez przedsiębiorcę waloryzacji sądowej (art. 358¹ § 3 KC) świadczenia nienależnego w sytuacji, gdy konieczność restytucji świadczeń powstała w efekcie usunięcia nieuczciwych postanowień umownych zaproponowanych przez tego przedsiębiorcę, wydaje się być nie do zaakceptowania.

Powyższy wniosek został potwierdzony w drodze postanowień TSUE z dnia 11 grudnia 2023 r.¹²¹⁹ oraz z dnia 12 stycznia 2024 r.¹²²⁰, zgodnie z którymi art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa państwa członkowskiego, zgodnie z którą instytucja bankowa – w przypadku zaistnienia *trwałej bezskuteczności* umowy na skutek wyłączenia z jej treści warunku nieuczciwego – ma prawo żądać od konsumenta zwrotu kwot innych niż kapitał udostępniony w wysokości nominalnej na poczet wykonania tej umowy oraz ustawowe odsetki za opóźnienie od chwili wezwania do zapłaty. W postanowieniu z dnia 12 stycznia 2024 r. TSUE podkreślił przy tym, że zakaz ten dotyczy również „sądowej waloryzacji świadczenia wypłaconego kapitału w przypadku istotnej zmiany siły nabywczej danego pieniądza po wypłaceniu tego kapitału rzezonemu konsumentowi”.

W tym miejscu odnotować również wypada kluczową z punktu widzenia problematyki wadliwości kredytów *frankowych*, a szeroko omówioną w rozdziale 4.5. pracy, uchwałę pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r., której przedmiotem był również zakres dopuszczalnej restytucji w przypadku zaistnienia *trwałej bezskuteczności* tego typu zobowiązania. Uchwałą wykluczono możliwość formułowania roszczeń restytucyjnych *sensu largo* zarówno przez przedsiębiorców, których działanie doprowadziło do upadku umowy w całości, jak i symetrycznych roszczeń ze strony konsumentów, którzy skorzystali z sankcji *bezskuteczności abuzywnej*. Biorąc pod uwagę problematykę poruszaną w niniejszym rozdziale pracy należy jednak zauważyć, iż redakcja sentencji punktu piątego wskazanej uchwały nie posługuje się *explicite* pojęciem waloryzacji świadczenia, co może rodzić w przyszłości problemy praktyczne analogiczne do tych wywołanych posłużeniem się przez TSUE pojęciem *rekompensaty* w wyroku w sprawie *Szcześniak*.

¹²¹⁹ Zob. postanowienie TSUE *Bank Millenium S.A.*

¹²²⁰ Zob. postanowienie TSUE *Naniowski*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.1.4.

5.2.2.7. WALORYZACJA W ORZECZNICTWIE SĄDÓW POWSZECHNYCH.

Stanowisko o braku zasadności roszczeń przedsiębiorców w zakresie waloryzacji kwoty wypłaconego kapitału kredytu znajduje również potwierdzenie w szeregu orzeczeń sądów powszechnych, które to orzeczenia zapały jeszcze przed ostatecznym przesądzeniem przez TSUE i SN, że takie roszczenia bankom nie przysługują. Na szczególną uwagę zasługują moim zdaniem następujące z nich:

- 1) wyrok SA w Gdańsku z dnia 13 stycznia 2022 r.¹²²¹, w którym przyjęto, iż „przy wykładni przepisu art. 358¹ § 4 KC należy mieć przy tym na uwadze zarówno cel i charakter działalności przedsiębiorstwa jak i związek prawny między zobowiązaniem a tą działalnością¹²²², zaś w niniejszej sprawie nie powinno podlegać wątpliwości, iż roszczenie powoda wykazuje nierozwiązalną korelację z prowadzoną przez nią działalnością bankową. Co więcej, sądowa waloryzacja świadczenia może mieć miejsce jedynie wtedy, kiedy taki stan rzeczy odpowiada zasadom współżycia społecznego, o czym wprost jest mowa w § 2 ww. normy, zaś zasady współżycia społecznego wykluczają możliwość domagania się przez powoda waloryzacji kwoty wypłaconego kredytu z uwagi na to, że nieważność Umowy kredytu została spowodowana przez jej zawinione i bezprawne działanie, co doprowadziło dodatkowo do zaistnienia szeregu negatywnych implikacji w sferze interesów prawnych pozwanych”.
- 2) wyrok SO w Krakowie z dnia 12 kwietnia 2023 r.¹²²³, w którym wskazano, że „tego rodzaju świadczenia jako świadczenia pieniężne sensu stricto - co do zasady - mogą podlegać waloryzacji przewidzianej w art. 358¹ § 3 KC niemniej jednak zastosowanie tego mechanizmu w odniesieniu do powoda wyklucza art. 358¹ § 4 KC. Nie ulega wątpliwości, iż sama umowa, która okazała się być czynnością nieważną, stanowiła przejaw działalności gospodarczej powoda. Jeśli więc czynność została podjęta w ramach prowadzonej działalności gospodarczej to

¹²²¹ Zob. wyrok SA w Gdańsku z 13.01.2022 r., V ACa 473/21, LEX nr 3457763.

¹²²² Zob. również przywołany w uzasadnieniu wyrok SN z 12.12.1995 r., II CRN 176/95, LEX nr 465059.

¹²²³ Zob. wyrok Sądu Okręgowego w Krakowie z dnia 12.04.2023 r.¹²²³, I C 3920/21, LEX nr 3636422; zob. nadto wyroki: SA w Katowicach z 20.08.2008 r., V ACa 283/08, LEX nr 491133 oraz SA w Białymstoku z 14.12.2017 r., I ACa 447/17, LEX nr 2432003.

następnie zwrot świadczenia z takiej czynności, w konsekwencji ustalenia, iż jest ona nieważna uznać należy za pozostające w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa, albowiem także to świadczenie (wierzytelność) wchodzi w skład przedsiębiorstwa - jako składnik niematerialny przedsiębiorstwa przeznaczony do realizacji zadań gospodarczych (art. 55¹ KC.). Niezależnie od powyższego wskazać również należy, że na przeszkodzie uwzględnieniu tego rodzaju roszczeń Banku - czy to opartych o przepisy o bezpodstawnym wzbogaceniu tudzież nienależnym świadczeniu czy o przepis art. 358¹ KC - stoją przepisy dyrektywy 93/13”.

- 3) oraz wyrok SO w Szczecinie z dnia 18.05.2023 r.¹²²⁴, w którym zaznaczono, że powództwo banku również podlegało oddalaniu, albowiem zdaniem Sądu w realiach sprawy doprowadziłoby to do „uzyskania przez bank dodatkowych korzyści, które byłyby sprzeczne z dyrektywą 93/13 a biorąc pod uwagę fakt, że pozwani spłacili już kwotę uzyskanego kapitału, takie postępowanie zmierzałoby do bezpodstawnego wzbogacenia się banku kosztem kredytobiorców, co przy ustaleniu, że bank posługuje się klauzulami abuzywnymi nie zasługuje na ochronę. Żądanie sądowej waloryzacji - poza ewidentną sprzecznością z celami dyrektywy 13/93 (o czym była mowa powyżej) - nie mogło zostać uwzględnione także z uwagi na treść art. 358¹ § 4 KC, zgodnie z którym żądanie waloryzacji świadczenia nie przysługuje przedsiębiorcy, jeżeli świadczenie to pozostaje w związku z prowadzeniem tego przedsiębiorstwa. W świetle powyższej regulacji powodowy Bank jako przedsiębiorca nie może skutecznie domagać się waloryzacji sądowej udzielonego przez siebie w ramach swej działalności kredytu”.

5.2.3. ART. 224 i 225 KC STOSOWANE W DRODZE ANALOGII.

Kończąc rozważania na temat zakresu roszczeń restytucyjnych *sensu largo* należy odnotować, iż w ramach pozwów formułowanych przez instytucje kredytowe pojawiają się również konstrukcje oparte o przepisy art. 224 i 225 KC, tj. dotyczące tzw. roszczeń

¹²²⁴ Zob. wyrok SO w Szczecinie z 18.05.2023 r.¹²²⁴, I C 102/23, niepubl.; poglądy zbieżne wyrażono również w następujących orzeczeniach: SO w Warszawie z 5.02.2020 r., XXV C 1669/16, LEX nr 2977523;

SA w Szczecinie z 28.10.2021 r., I ACa 244/21, LEX nr 3273037; zob. również wyrok SA w Białymstoku z 14.12.2017 r., I ACa 447/17, LEX nr 2432003.

uzupełniających, które jednak dotyczą „wynagrodzenia za korzystanie z rzeczy”, zaś pieniądź w rozumieniu prawa polskiego rzeczą nie jest (art. 45 KC). Tym niemniej, SN w wyroku z dnia 11 grudnia 2019 r.¹²²⁵ poruszył problem „czy i na jakiej podstawie (np. art. 405 KC albo art. 224 i n. KC stosowanych per analogiam) wynagrodzeniu podlega bezpodstawne (bezumowne) korzystanie przez strony z kapitału kontrahenta”, nie udzielając jednak jednoznacznej odpowiedzi w tym przedmiocie. Wydaje się przy tym, że należy podzielić zapatrywanie, zgodnie z którym stosowanie analogii jest dopuszczalne wyłącznie w razie stwierdzenia występowania w systemie prawnym tzw. luki prawnej, czyli ewidentnego przeoczenia przez ustawodawcę konkretnej regulacji. W przypadku polskiego Kodeksu cywilnego, w ustawie tej uregulowano jednak w sposób jasny i klarowny zarówno kwestię odsetek ustawowych (czyli należności za umowne korzystanie z pieniędzy – art. 359 § 1 i 2 KC), jak i kwestię odsetek ustawowych za opóźnienie, należnych w sytuacji korzystania z cudzych pieniędzy w sposób bezumowny (art. 481 § 1 i 2 KC). Stąd też wydaje się, że prawodawca raczej celowo pominął uregulowanie innego rodzaju świadczeń z tytułu korzystania z pieniędzy, aniżeli rzeczoną kwestię omyłkowo przeoczył.

Patrząc przez pryzmat praktyki należy jednak zauważyć, że tego typu roszczenia były formułowane przez przedsiębiorców na kanwie sporów dotyczących wadliwości umów kredytów *frankowych* jedynie sporadycznie i nie uzyskały aprobaty ze strony judykatury. Wydaje się, że – analogicznie do innych, potencjalnych roszczeń przysługujących stronom trwale bezskutecznej umowy – również tego typu roszczenia należy uznać za niedopuszczalne w świetle przepisów dyrektywy 93/13, których odpowiednikiem w prawie polskim są regulacji art. 385¹ § 1 i nast. KC, czemu dobitny wyraz dał TSUE w treści postanowień z dnia 11 grudnia 2023 r.¹²²⁶ oraz z dnia 12 stycznia 2024 r.¹²²⁷, które omówiono w poprzednich rozdziałach pracy.

¹²²⁵ Zob. wyrok SN z dnia 11.12.2019 r., sygn. akt: V CSK 382/18, w którym to orzeczeniu *obiter dicta* wskazano, iż „Zbyt uproszczone jest też stwierdzenie, że wskutek uznania podstaw do żądania przez bank wynagrodzenia za bezumowne korzystanie z kapitału unikałby on negatywnych konsekwencji związanych z zastrzeżeniem niedozwolonego postanowienia. W wielu przypadkach otrzymane wynagrodzenie byłoby znacznie niższe niż świadczenie konsumenta spełniane na podstawie niedozwolonej klauzuli (z uwzględnieniem ryzyka kursowego), a ponadto nieważność umowy nieuchronnie prowadzi do upadku zabezpieczeń akcesoryjnych (w tym zwłaszcza hipoteki), co istotnie zwiększa ryzyko banku.”

¹²²⁶ Zob. postanowienie TSUE *Bank Millenium S.A.*

¹²²⁷ Zob. postanowienie TSUE *Naniowski*; zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.2.1.4.

5.3. ROZRÓŻNIENIE SYTUACJI PRAWNEJ KONSUMENTA I PRZEDSIĘBIORCY.

Analiza przedmiotowego zagadnienia prowadzi do wniosku, że przyjęcie wykładni, w świetle której przedsiębiorca wobec stwierdzenia *trwałej bezskuteczności* umowy z powodu stosowania niedozwolonych postanowień umownych, byłby uprawniony do otrzymania jakiejś formy wynagrodzenia za korzystanie z udostępnionego kapitału, bez wątplenia stałoby w sprzeczności z celami prewencyjnymi oraz odstraszającymi dyrektywy 93/13, co trafnie podkreślił rzecznik generalny w swojej opinii w sprawie *Szcześniak* i co zostało następnie powtórzone w wyroku Trybunału z dnia 15 czerwca 2023 r. O ile rzeczywiście to prawo krajowemu pozostawiono regulację skutków prawnych unieważnienia umowy kredytu w związku z zawarciem w niej klauzul abuzywnych, w tym dotyczących ewentualnego wynagrodzenia za korzystanie z cudzych pieniędzy, o tyle stosowanie tych regulacji uwarunkowane jest zakazami w zakresie negatywnych konsekwencji ekonomicznych dla kredytobiorcy¹²²⁸. Odmienna interpretacja polskiego prawa mogłaby naruszyć nie tylko ogólne zasady przepisów polskiego kodeksu cywilnego, ale i cele prawa Unii, w tym zwłaszcza wspomnianej dyrektywy 93/13. Wydaje się bowiem, że wprowadzenie możliwości dochodzenia wynagrodzenia za udostępniony konsumentowi kapitał kredytowy oznaczałoby, iż przedsiębiorca w efekcie odnosiłby korzyści ze stosowania nieuczciwych warunków umownych, co doprowadziłoby do sytuacji, że ryzyko przedsiębiorcy wynikające ze stosowania klauzul abuzywnych w transakcjach handlowych zostałoby znacznie zmniejszone, o ile nie całkowicie zneutralizowane¹²²⁹.

Wydaje się jednak, iż roszczenia uzupełniające – pomimo braku przeszkód płynących ze strony prawa wspólnotowego, na co wskazał wprost TSUE w wyroku z dnia 15 czerwca 2023 r. – nie powinny przysługiwać również konsumentom. Wszelka argumentacja odnosząca się bowiem do braku w polskim systemie prawnym odpowiednich przepisów przewidujących uprawnienie do żądania wynagrodzenia za korzystanie z cudzych środków

¹²²⁸ Zob. wyrok TSUE *Bank BPH*, pkt 88.

¹²²⁹ Zob. Stanowisko Rzecznika Finansowego z dnia 29.06.2021 r., RF/84/2020, do sygn. akt: III CZP 11/21, www.rf.gov.pl; należy przy tym zaobserwować, iż wysokość roszczeń uzupełniających dochodzonych przez podmioty rynku finansowego nierzadko przekracza wysokość wynagrodzenia przysługującego przedsiębiorcy na podstawie postanowień umowy, które zostały uznane za niewiążące.

pieniężnych przez drugą stronę nieważnej umowy kredytowej zachowuje bowiem aktualność bez względu na profesjonalny czy też konsumencki status danej strony umowy¹²³⁰. Nadto nie wydaje się, aby tego typu konstrukcje prawne były konieczne do realizacji zasady skuteczności, gdyż zasada realizowana jest przez wprowadzenie obowiązku restytucyjnego przy jednoczesnym, wyraźnym zakazie dochodzenia roszczeń uzupełniających przez przedsiębiorcę. Stąd też należy pozytywnie ocenić rozstrzygnięcie zawarte w punkcie piątym uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r., zgodnie z którym – w przypadku umowy kredytu – po zaistnieniu stanu jej *trwalej bezskuteczności* nie ma podstawy prawnej do żądania przez którąkolwiek ze stron roszczeń restytucyjnych *sensu largo*.

5.4. WYMAGALNOŚĆ I PRZEDAWNIEŃ ROSZCZEŃ RESTYTUCYJNYCH.

Obowiązujące obecnie ogólne przepisy KC dotyczące kwestii wymagalności i przedawnienia roszczeń rodzą istotne problemy w przypadku zbiegu z normą art. 385¹ § 1 KC przewidującą sankcję *bezskuteczności abuzywnej* warunku nieuczciwego prowadzącą do *trwalej bezskuteczności* całej umowy zawartej w reżimie stosunków konsumenckich, zwłaszcza gdy dostrzeżona wadliwość dotyczy umowy o charakterze długoterminowym, czego przykładem są liczne spory sądowe dotyczące problematyki *kredytów frankowych*. Jak trafnie zauważa *J. Zawadzka*, budzi to wątpliwości co do zgodności aktualnego stanu prawnego z celami dyrektywy 93/13 i może powodować konieczność ingerencji ustawodawcy mającej na celu doprecyzowanie sposobu ustalania początku biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumentów, których źródło tkwi w niedozwolonych postanowieniach umownych¹²³¹.

Kwestia sposobu ustalania wymagalności oraz obliczania biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych stron *trwale bezskutecznej* umowy jest bowiem zagadnieniem w sposób nierozzerwalny związanym z oceną charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej*¹²³² oraz rodzaju kondykcji, która powstaje w przypadku zaistnienia stanu *braku*

¹²³⁰ Zob. *Chmielowski M.*, *De sua malitia nemo debet commodum reportare*. Rozważania na temat roszczeń stron nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy kredytu po wydaniu wyroku TSUE w sprawie C-520/21, *Monitor Prawniczy* nr 3/2024, s. 153 – 161.

¹²³¹ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, *TPP* 4/2023, s. 51.

¹²³² Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.8.2.

związania konsumenta warunkiem nieuczciwym czy też całą umową, gdy z okoliczności wynika brak obiektywnej możliwości jej dalszego funkcjonowania w następstwie usunięcia dostrzeżonej abuzyjności¹²³³. Jednocześnie jest to kwestia, która – w mojej opinii – powoduje aktualnie najwięcej wątpliwości i zarazem rozbieżności zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie sądów powszechnych, co jest logicznym następstwem przyjęcia w 2021 roku przez SN poglądu, zgodnie z którym możliwość dokonania przez konsumenta *sanowania* postanowienia umownego obarczonego wadą abuzyjności jest tożsama z przyjęciem, że do momentu wyraźnego wyartykułowania przez rzeczzonego konsumenta woli w przedmiocie dalszych losów wadliwego warunku umownego – zarówno sam nieuczciwy warunek jak i potencjalnie cała umowa trwają w stanie *bezskuteczności zawieszonej*, a roszczenia restytucyjne stron w trakcie trwania rzeczzonego stanu zawieszenia nie powstają. Tym samym, w okresie zawieszenia nie biegnie termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych przedsiębiorcy, pomimo, że termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta liczony *a tempore scientiae* rozpoczyna swój bieg od chwili, w której konsument powziął wiedzę w przedmiocie wadliwości czynności prawnej, co w sposób oczywisty musi mieć miejsce przed powstaniem rzeczzonego stanu *trwałej bezskuteczności*, a zatem – przyjmując wskazane przez SN podejście – również przed powstaniem roszczeń restytucyjnych z rzeczzonego stanu wynikających.

Przyjęcie wskazanego powyżej ujęcia wynika – moim zdaniem – ze świadomego odejścia przez SN od czysto deklaratoryjnego charakteru sankcji *bezskuteczności abuzywnej* wymuszającego przyjęcie kondykcji *sine causa* (względnie *conditio indebiti*¹²³⁴) na rzecz skutku *braku związania* działającego w rzeczywistości nie *ex lege*, lecz dopiero począwszy od chwili złożenia stosownego oświadczenia przez konsumenta (sugerującego *per se* przyjęcie kondykcji *causa finita*), a to – moim zdaniem – ze względu na problematykę ryzyk związanych z potencjalnym wpływem terminu przedawnienia roszczeń kredytodawców o zwrot wypłaconych konsumentom kapitałów kredytowych w ramach wadliwych umów kredytów *frankowych*, na kanwie której to problematyki podjęto dotyczące przedmiotowej materii uchwały SN w sprawach III CZP 11/20 oraz III CZP 6/21¹²³⁵.

¹²³³ Zob. uwagi zawarte w rozdziałach: 3.13.4 oraz 4.5.2.; zob. także rys. 9 (s. 382).

¹²³⁴ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.1.1.

¹²³⁵ Co zostało wyartykułowane *implicite* w pisemnych motywach uchwały III CZP 6/21 poprzez stwierdzenie, iż przy podejmowaniu uchwały kierowano się również „*potrzebą zapewnienia jednolitości*”

Wydaje się jednak, że tego typu ujęcie – odwołujące się do konstytutywnego skutku wspomnianego oświadczenia – może znaleźć zastosowanie wyłącznie w odniesieniu do sytuacji, w jakiej znajduje się przedsiębiorca na skutek posłużenia się niedozwolonym postanowieniem umownym, gdyż w odniesieniu do sytuacji prawnej konsumenta wprowadzanie stanu zawieszenia (bezskutecznego czy też jakkolwiek inaczej określonego) jego roszczeń wynikających z abuzywności warunku umownego do czasu zaistnienia jakiegokolwiek zdarzenia przyszłego względem dokonania czynności obciążonej wadą abuzywności, godzić będzie w wymagany dyrektywą 93/13, działający *ex lege* skutek w postaci prostego braku związania zainteresowanego warunkiem nieuczciwym, którą to problematykę rozwinięto w kolejnych częściach opracowania.

5.4.1. POJĘCIE WYMAGALNOŚCI ROSZCZEŃ.

Roszczenia konsumentów względem przedsiębiorców przedawniają się – zgodnie z aktualnym brzmieniem art. 118 KC – w terminie lat sześciu, zaś w przypadku świadczeń okresowych – w terminie lat trzech, a termin ten rozpoczyna swój bieg – co do zasady – począwszy od chwili zaistnienia stanu wymagalności danego roszczenia, przy czym pojęcie wymagalności nie zostało w zdefiniowane ustawie.

W doktrynie i judykaturze wymagalność roszczenia określa się powszechnie jako stan, w którym „wierzyciel ma prawną możliwość żądania zaspokojenia przysługującej mu wierzytelności”, co powinno być postrzegane jako „uprawnienie do skutecznego domagania się przez wierzyciela spełnienia świadczenia przez dłużnika”¹²³⁶. Jest to więc stan potencjalny, o charakterze obiektywnym, którego początek zbiega się z chwilą

orzecznictwa w odniesieniu do zagadnień o szczególnej doniosłości społeczno-gospodarczej, występujących w licznych postępowaniach sądowych” (zob. uchwały SN: z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40 oraz z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); zob. również uwagi zawarte w rozdziale 5.4.4.3.

¹²³⁶ Zob. wyrok SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/166 oraz uchwała SN z 26.11.2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010/5/75; SN wyjaśnił przy tym, iż „wymagalność roszczenia należy łączyć z nadejściem ostatniego dnia pozwalającego dłużnikowi spełnić świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania, a dzień tak rozumianej wymagalności może być utożsamiany z terminem spełnienia świadczenia także w zakresie zobowiązań bezterminowych” (zob. wyrok SN z 3.02.2006 r., I CSK 17/05, LEX nr 183057).

„uaktywnienia się wierzytelności”¹²³⁷. Przy czym, jak celnie zauważył SN w wyroku z dnia 22 marca 2001 r., początku wymagalności „nie da się ująć w jedną regułę obowiązującą dla wszystkich stosunków prawnych, zależy on bowiem od charakteru zobowiązań i ich właściwości”¹²³⁸. We wskazanym powyżej orzeczeniu zwrócono nadto uwagę, że jednolicie ujęta jest tylko wymagalność w odniesieniu do zobowiązań o charakterze terminowym, gdyż przyjmuje się wtedy zgodnie, że wierzytelność jest wymagalna, jeśli nadszedł *termin spełnienia świadczenia*, bowiem od tej daty wierzyciel może domagać się spełnienia świadczenia, które dłużnik musi spełnić. W przypadku zaś zobowiązań o charakterze bezterminowym, do których zaliczyć należy zobowiązanie do zwrotu świadczenia nienależnego, wobec treści normy art. 455 KC posługującej się pojęciem „niezwłoczny” zagadanie to przedstawia się odmiennie. W takim wypadku stan *wymagalności* roszczenia należy odróżnić od pojęcia *terminu spełnienia świadczenia*, po upływie którego dłużnik popada w opóźnienie albo zwłokę¹²³⁹.

Jednocześnie dominuje koncepcja, zgodnie z którą roszczenie (w tym również kondykcyjne) nie może stać się wymagalne jeszcze przed upływem terminu spełnienia świadczenia, gdyż takie ujęcie nie odpowiada ogólnemu rozumieniu pojęcia wymagalności roszczenia jako możliwości domagania się od dłużnika spełnienia świadczenia, co wszak powinno oznaczać także możliwość skutecznego wytoczenia przeciwko dłużnikowi powództwa o zapłatę¹²⁴⁰. Zgodnie z tym stanowiskiem, wymagalność roszczenia należy zatem łączyć z nadejściem ostatniego dnia pozwalającego dłużnikowi spełnić świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania, a dzień tak rozumianej wymagalności może – lecz nie musi – być utożsamiany z terminem spełnienia.

¹²³⁷ Zob. uchwała SN z 12.02.1991 r., III CRN 500/90, OSNCP 1992/7-8/137.

¹²³⁸ Zob. wyrok SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/166.

¹²³⁹ Jak *zauważa N. Rycko* z reguły jednak termin spełnienia świadczenia zbiega się z terminem wymagalności (zob. *Rycko N.* [w:] *Gudowski J.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. T. I, WKP 2021, kom. do art. 120).

¹²⁴⁰ Zob. wyrok SN z 8.07.2010 r., II CSK 126/10, LEX nr 602678; w doktrynie wskazuje się przy tym, że wymagalnością jest stan, w którym uprawniony może skutecznie domagać się realizacji roszczenia, a wytoczone powództwo nie będzie uznane za przedwczesne (zob. *Klimek R.*, Dyskusyjne problemy przedawnienia roszczeń, KPP 2006/3, s. 637 oraz *Machnikowski P.* [w:] *Gniewek E.* (red.), *Machnikowski P.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. CH Beck 2017, s. 307); *A. Jedliński* wskazuje zaś, że „wymagalność roszczenia następuje wtedy, gdy po stronie dłużnika aktualizuje się powinność określonego zachowania będącego przedmiotem roszczenia” (zob. *Jedliński A.* [w:] *Kidyba A.* (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I, WKP 2012, kom. do art. 120).

W niektórych orzeczeniach SN – dotyczących zobowiązań bezterminowych – pojawiał się jednak pogląd, zgodnie z którym roszczenia wynikające ze zobowiązań bezterminowych stają się wymagalne już z chwilą ich powstania i od tej chwili zaczyna się bieg ich przedawnienia. Według tego poglądu, należy zatem odróżnić *wymagalność roszczenia*, rozumianą jako najwcześniejszą chwilę, w której wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia od *terminu spełnienia świadczenia*, rozumianego jako najpóźniejsza chwila, w której dłużnik powinien zgodnie z treścią zobowiązania spełnić świadczenie, co oznacza, że przy takim ujęciu wykluczona jest zbieżność obu pojęć w przypadku zobowiązania bezterminowego¹²⁴¹.

Zważając na powyższe, zasadnie można moim zdaniem twierdzić, że w przypadku zobowiązań o charakterze bezterminowym – a zatem takich, w których termin spełnienia świadczenia nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania – do zaistnienia stanu wymagalności roszczenia niezbędne będzie wezwanie dłużnika przez wierzyciela określone w art. 455 KC. W orzecznictwie podkreśla się przy tym, że wezwanie dłużnika do spełnienia świadczenia przez wierzyciela na podstawie art. 455 KC „*powoduje jedynie postawienie tego świadczenia, którego termin spełnienia nie był określony, w stan wymagalności obejmującej czas niezbędny dla dłużnika do spełnienia świadczenia*”¹²⁴². Jak zauważa T. Wiśniewski, wezwanie to jest jednostronnym oświadczeniem woli o charakterze prawokształtującym i dla skuteczności nie wymaga szczególnej formy, a nadto może zostać złożone w sposób dowolny, w tym *per facta concludentia*¹²⁴³.

W takiej sytuacji dłużnik ma obowiązek spełnić świadczenie niezwłocznie po wezwaniu wierzyciela, co pozwala indywidualnie określić obowiązek dłużnika, stosownie do okoliczności sprawy, zaś wezwanie dłużnika do spełnienia świadczenia wynikającego z zobowiązania bezterminowego jest czynnością warunkującą wymagalność tego roszczenia. Co istotne, wierzyciel nie jest uprawniony do dowolnego oznaczenia w wezwaniu terminu spełnienia świadczenia, gdyż musi być to termin realny, mający na względzie okoliczności konkretnej sprawy i tym samym nie można utożsamiać go

¹²⁴¹ Por. uchwała SN z 6.03.1991 r., III CZP 2/91, OSNC 1991/7/93 oraz wyrok SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/22.

¹²⁴² Zob. wyroki SN: z 24.04.2003 r., I CKN 316/01, OSNC 2004/7-8/117 i z 3.02.2006 r., I CSK 17/05, LEX nr 183057.

¹²⁴³ Zob. Wiśniewski T. [w:] Gudowski J. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. T. III, WKP 2018, kom. do art. 455.

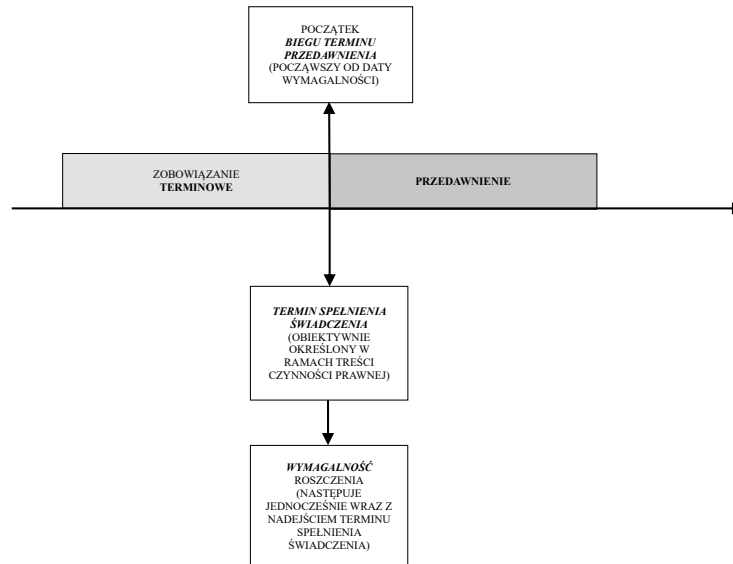
z terminem *natychmiastowym*. Dłużnik powinien jednak spełnić świadczenie bez nieuzasadnionej zwłoki¹²⁴⁴, co powinno się określać poprzez uwzględnienie najkrótszego czasu, jaki w danych okolicznościach byłby – przy założeniu działania z należytą starannością – potrzebny do wykonania wezwania wierzyciela¹²⁴⁵.

¹²⁴⁴ *Ibidem*; zob. także *Tanajewska R.* [w:] *Ciszewski J. (red.), Nazaruk P. (red), Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2023, kom. do art. 455.

¹²⁴⁵ Zob. wyrok SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, LEX nr 520070.

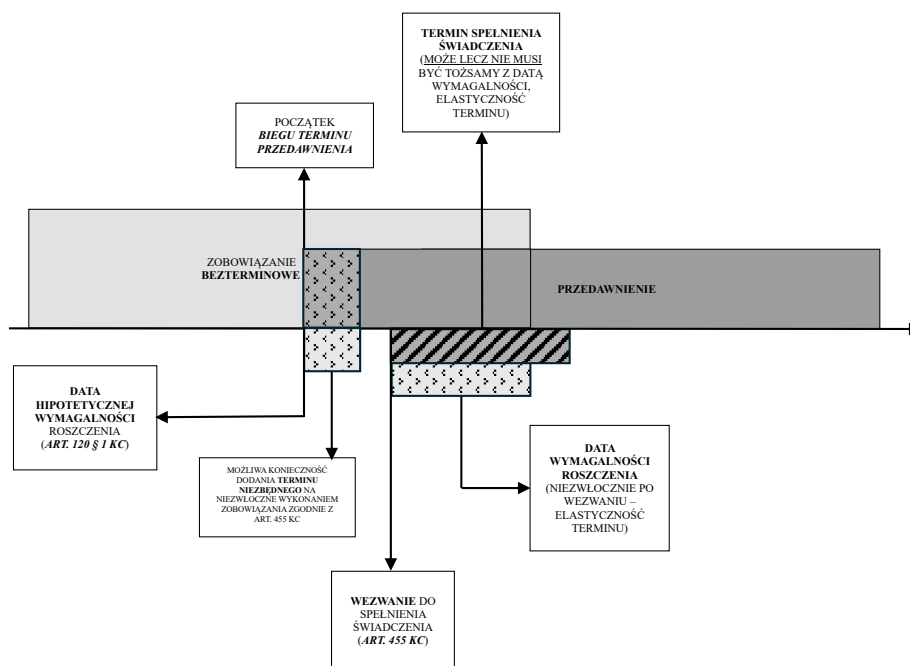
Rys. 10.

Schemat przedstawiający datę wymagalności, termin spełnienia świadczenia i początek biegu przedawnienia w przypadku *zobowiązań terminowych*.

Rys. 11.

Schemat przedstawiający datę wymagalności, termin spełnienia świadczenia i początek biegu przedawnienia w przypadku *zobowiązań bezterminowych*.

5.4.2. PRZEDAWNIEŃ ROSZCZEŃ BEZTERMINOWYCH.

Czyniąc rozważania na temat zobowiązań bezterminowych odróżnić należy sposób ustalania wymagalności takich roszczeń od sposobu liczenia ich przedawnienia¹²⁴⁶. Co do zasady bowiem bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się od dnia, w którym roszczenie stało się wymagalne. Nie jest tak jednak w każdym wypadku. Może dojść bowiem do sytuacji, gdy bieg terminu przedawnienia rozpocznie się przed nastąpieniem faktycznej wymagalności roszczenia, co ma miejsce, gdy wymagalność roszczenia zależy od podjęcia określonej czynności przez uprawnionego. Wyjątek przewidziany w art. 120 § 1 zdanie drugie KC uzasadniony jest tym, że w jego braku uprawniony mógłby swobodnie decydować o początku biegu przedawnienia poprzez niedokonywanie wymaganej czynności, co byłoby sprzeczne z ideą instytucji przedawnienia¹²⁴⁷.

W przypadku bowiem, gdy wymagalność roszczenia zależy od podjęcia stosownego działania przez wierzyciela, wówczas dla rozpoczęcia biegu przedawnienia nie ma znaczenia, czy roszczenie jest wymagalne i kiedy przypada termin jego wymagalności. Zgodnie z art. 120 § 1 zdanie drugie KC – bieg przedawnienia rozpoczyna się bowiem nie z chwilą faktycznej wymagalności roszczenia następującą w tym wypadku po stosowym wezwaniu pochodzącym od wierzyciela lecz z chwilą tzw. *hipotetycznej wymagalności* roszczenia, a zatem w hipotetycznym, *najwcześniejszym* momencie zakładając, że wierzyciel rzeczone działanie podjął¹²⁴⁸. Pojęcie *najkrótszego możliwego czasu* należy przy tym rozumieć jako „*pierwszy dzień, w którym skuteczne podjęcie czynności przez wierzyciela było z prawnego punktu widzenia dopuszczalne*”¹²⁴⁹, co najczęściej następuje

¹²⁴⁶ Zob. rysunek nr 11 (s. 467).

¹²⁴⁷ Zob. Rycko N. [w:] Gudowski J. (red.), Kodeks cywilny. Komentarz. T. I, WKP 2021, kom. do art. 120; bieg terminu przedawnienia nie może jednak rozpocząć biegu przed powstaniem roszczenia (zob. wyrok SN z 19.09.2000 r., IV CKN 92/00, OSNC 2001/3/36).

¹²⁴⁸ Zob. wyroki SN: z 8.07.2010 r. II CSK 126/10, LEX nr 602678 oraz z 16.05.2013 r., V CSK 277/12, LEX nr 1353299.

¹²⁴⁹ Zob. Zawadzka J., Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 53-54 oraz Książak P., Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o wykonanie zapisu, PS 2005/1, s. 79-81; Autorzy wskazują, iż norma art. 120 § 1 KC posługuje się pojęciem *możliwości* wyłącznie w rozumieniu braku przeszkód prawnych do skutecznego podjęcia czynności przez wierzyciela, a nie przeszkód faktycznych, które co do zasady nie mają wpływu na bieg terminu przedawnienia, chyba że przybierają np. rozmiar siły wyższej.

już z chwilą, gdy roszczenie powstało¹²⁵⁰. Ustalenie najkrótszego możliwego czasu następuje przy tym według kryteriów zobiektywizowanych a hipotetyczna wymagalność roszczenia zależna jest od obiektywnych cech danego roszczenia. Ani subiektywne przekonanie stron nie jest w tym zakresie relewantne ani też relewantne nie są szeroko pojęte okoliczności leżące po stronie wierzyciela. Co więcej, jak zauważył SN w wyroku z dnia 24 kwietnia 2004 r., „dla oceny najwcześniejszego możliwego terminu do podjęcia czynności, od której zależy wymagalność roszczenia [hipotetyczna – przyp. M.Ch.] nie ma znaczenia, czy czynność uprawnionego w ogóle zostanie podjęta i czy uprawniony był w ogóle świadomy tego, że przysługuje mu roszczenie i powinien taką czynność podjąć w celu jego zrealizowania”¹²⁵¹. Pogląd ten został następnie powtórzony w wyroku SN z dnia 8 lipca 2010 r., w którym za nietrafne jedocześnie uznano przyjęcie „kreatywnej” funkcji wezwania przewidzianego w art. 455 KC, rozumianego jako niezbędne zdarzenie powodujące uzyskanie przez istniejące już roszczenie cechy wymagalności (bieg terminu przedawnienia od faktycznego wezwania dłużnika do zapłaty)”¹²⁵². Oznacza to, że ustawodawca opowiedział się za obiektywną koncepcją początku biegu przedawnienia roszczeń bezterminowych, zgodnie z którą w razie uzależnienia wymagalności roszczenia od działań wierzyciela (czyli najczęściej wezwania dłużnika do zapłaty) należy przyjąć, że podjął on te czynności w najwcześniejszym możliwym terminie. Skutkiem tego rozwiązania jest oddzielenie terminu wymagalności roszczenia i początku biegu przedawnienia. Konstrukcja ta pozwala uniezależnić rozpoczęcie biegu terminu przedawnienia roszczeń bezterminowych od okoliczności o charakterze indywidualnym i subiektywnym, nadając mu charakter zobiektywizowany. Tego typu regulacja nie znajduje jednak zastosowania do roszczeń wynikających ze zobowiązań bezterminowych, których termin przedawnienia i początek jego biegu uregulowano w przepisach szczególnych, takich jak np. w art. 442¹ § 1 KC dotyczącym naprawienia szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym. Obiektywna koncepcją początku biegu przedawnienia przewidziana w art. 120 § 1 zdanie 2 KC musi nadto ulec modyfikacji –

¹²⁵⁰ Zob. Księżak P., Bezpodstawne wzbogacenie. Art. 405-414 KC. Komentarz, CH Beck 2007, kom. do art. 410; jak zauważył jednak SN określenie chwili początkowej dla biegu przedawnienia zależy będzie od szeregu okoliczności, zwłaszcza od rodzaju świadczenia i nie możliwe jest jej określenie *in abstracto*, a jedynie indywidualnie, dla każdego konkretnego zobowiązania (zob. wyrok SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, LEX nr 520070).

¹²⁵¹ Zob. wyrok SN z 24.04.2004 r. I CKN 316/01, OSNC 2004/7-8/117.

¹²⁵² Zob. uchwały SN: z 26.11.2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010/5/75 i z 2.06.2010 r., III CZP 37/10, OSNC 2011/1/2 oraz wyroki SN: z 24.04.2003 r., I CKN 316/01, OSNC 2004/7-8/117 oraz z 8.07.2010 r. II CSK 126/10, LEX nr 602678.

pomimo braku wyraźnej normy prawnej – w przypadku roszczeń kondykcyjnych przysługujących konsumentowi w związku z zaistnieniem *trwałej bezskuteczności* umowy obarczonej wadą abuzywności, gdyż charakter prawny sankcji z art. 385¹ § 1 KC wymaga uwzględnienia świadomości konsumenta dla rozpoczęcia terminu przedawnienia jego roszczeń (*a tempore scientiae*), którą to problematykę omówiono w rozdziale 5.4.4.2.

SN w wyroku z dnia 28 maja 2021 r.¹²⁵³ podkreślił jednocześnie, że w przypadku zobowiązań bezterminowych „nie można identyfikować daty podjęcia czynności przez uprawnionego w najwcześniejszym możliwym terminie z datą, od której rozpoczyna się bieg przedawnienia roszczenia bezterminowego. Jej ustalenie następuje bowiem z uwzględnieniem treści art. 455 KC, zgodnie z którym, jeżeli termin spełnienia świadczenia nie jest oznaczony ani nie wynika z właściwości zobowiązania świadczenie powinno być spełnione niezwłocznie po wezwaniu dłużnika do wykonania”. Oznacza to, że w okolicznościach, o których mowa w art. 120 § 1 zdanie 2 KC, datę początku biegu przedawnienia powinno określać się poprzez dodanie do daty początkowej (a zatem do daty *hipotetycznej wymagalności*) czasu, jaki w konkretnych okolicznościach był potrzebny wierzycielowi dla dokonania wezwania dłużnika do wykonania zobowiązania oraz czasu, jaki jest potrzebny dłużnikowi, działającemu z należytą starannością, aby mógł spełnić świadczenie prawidłowo wykonując to zobowiązanie¹²⁵⁴.

5.4.3. PRZEDAwnIENIE ROSZCZEŃ O ZWROT ŚWIADCZENIA NIENALEŻNEGO.

Jak zaznaczono już na początku rozdziału, określenie sposobu liczenia przedawnienia roszczeń wynikających ze świadczeń spełnionych nienależnie – w tym zwłaszcza przez konsumentów i przedsiębiorców w ramach wykonywania umowy obarczonej wadą abuzywności – jest zagadnieniem dalece problematycznym. W doktrynie podnoszona jest bowiem wątpliwość, czy roszczenia o zwrot świadczeń nienależnych w rozumieniu art. 410 KC należy traktować:

¹²⁵³ Zob. wyrok SN z 28.05.2021 r., I CSKP 105/21, LEX nr 3219732; zob. również wyrok SN z 3.02.2006 r., I CSK 17/05, LEX nr 183057 w którym wskazano, że „zarówno zatem wymagalność roszczeń wynikających z zobowiązań bezterminowych, jak i początek biegu przedawnienia tych roszczeń należy określać przy uwzględnieniu art. 455 KC”.

¹²⁵⁴ Zob. wyrok SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, LEX nr 520070.

- 1) jako roszczenia bezterminowe, które dla powstania stanu wymagalności wymuszają podjęcie stosownego działania ze strony wierzyciela i tym samym termin ich przedawnienia rozpoczyna się zgodnie z treścią w art. 120 § 1 zdanie 2 KC, czyli od dnia, w którym roszczenie stałoby się wymagalne, gdyby uprawniony podjął czynność w najwcześniejszym możliwym terminie;
- 2) czy też termin spełnienia takich świadczeń wynikać będzie *de facto* z właściwości zobowiązania i następować będzie w chwili spełnienia świadczenia, bowiem świadczenie to ma charakter nienależny już od chwili jego spełnienia¹²⁵⁵.

Za pierwszym, jak się wydaje dominującym poglądem opowiedział się SN m.in. w dotyczącym nieważnej czynności prawnej wyroku z dnia 29 września 2017 r. wskazując, iż „*przedawnienie roszczenia o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia (nienależnego świadczenia), będącego roszczeniem bezterminowym, rozpoczyna bieg od dnia, w którym korzyść (świadczenie) powinna być zwrócona, gdyby wierzyciel wezwał dłużnika do wykonania zobowiązania w najwcześniejszym możliwym terminie, a więc w taki czas od bezpodstawnego uzyskania korzyści, jaki jest potrzebny do jej zwrotu bez zbędnej zwłoki*”¹²⁵⁶. SN w pisemnych motywach uzasadnienia zauważył jednocześnie, że w niektórych przypadkach może to być już dzień spełnienia świadczenia nienależnego, lecz – jak się wydaje – w opinii SN nie musi być to zasadą.

Pogląd przeciwny, wskazujący, iż świadczenie spełnione w wykonaniu zobowiązania z nieważnej czynności prawnej jest każdorazowo nienależne już w chwili jego spełnienia i już wówczas staje się – jak się wydaje bez konieczności sięgania do mechanizmu odwołującego się do pojęcia najwcześniejszego możliwego terminu, o którym mowa w art.

¹²⁵⁵ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 55.

¹²⁵⁶ Zob. wyrok SN z 29.09.2017 r., V CSK 642/16, LEX nr 2434728; zob. nadto wyroki SN: z 24.04.2003 r., I CKN 316/01, OSNC 2004/7-8/117; z 11.03.2010 r., IV CSK 401/09, LEX nr 885030 oraz uchwała SN z 26.11.2009 r., III CZP 102/09, OSNC 2010/5/75, w której SN na przedstawione przez SA w Poznaniu zagadanie prawne zmierzające do ustalenia, czy roszczenie bezterminowe z tytułu nienależnego świadczenia, mającego taki charakter już w chwili spełnienia, staje się wymagalne od tej chwili czy też roszczenie to staje się wymagalne z nadejściem ostatniego dnia pozwalającego dłużnikowi spełnić świadczenie zgodnie z treścią zobowiązania wskazał *explicite*, iż „*roszczenie takie staje się wymagalne w terminie, w którym powinno być spełnione zgodnie z art. 455 KC, a zatem niezwłocznie po otrzymaniu przez dłużnika stosownego wezwania*”.

120 § 1 KC – wymagalne, był jednak również prezentowany wielokrotnie w orzecznictwie SN, w tym chociażby w wyroku z dnia 22 marca 2001 r.¹²⁵⁷

Konstrukcja przepisów regulujących świadczenia nienależne przewidziana w ramach KC winna prowadzić nadto do wniosku, zgodnie z którym sposób obliczania biegu przedawnienia roszczeń o zwrot świadczeń nienależnych powinien być każdorazowo pochodną rodzaju powstającej kondykcji, której treścią jest obowiązek dokonania czynności stanowiącej świadczenie przeciwne do świadczenia nienależnie spełnionego¹²⁵⁸. Stąd też należy – moim zdaniem – wyraźnie rozróżnić sytuację, w której świadczenie ma charakter nienależny ze względu na:

- 1) występującą bezwzględną nieważność czynności prawnej (*conditio sine causa*);
- 2) brak istnienia zobowiązania (*conditio indebiti*);
- 3) odpadnięcie podstawy prawnej świadczenia (*conditio causa finita*)
- 4) nieosiągnięcie celu świadczenia (*conditio causa data causa non secuta*).

W pierwszym przypadku (*conditio sine causa*) bieg terminu przedawnienia roszczenia wynikającego z nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu bezwzględnie nieważnej czynności prawnej rozpoczyna się od dnia, w którym uprawniony mógł w najwcześniejszym możliwym terminie wezwać zobowiązanego do zwrotu świadczenia¹²⁵⁹, co jak wyjaśnił SN w wyroku z dnia 9 sierpnia 2016 r. – w przypadku nieważnej umowy będzie oznaczało, że termin przedawnienia roszczeń biegnie już od dnia spełnienia świadczenia, niezależnie od świadomości świadczącego co do przysługiwania mu roszczenia restytucyjnego¹²⁶⁰. Analogicznie sytuacja wygląda w przypadku kondykcji *indebiti*, kiedy to również moment spełnienia świadczenia jest równoznaczny z momentem

¹²⁵⁷ Zob. wyrok SN z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/166; zob. także wyrok SN z 9.08.2016 r., II CSK 760/15, LEX nr 2107094 oraz uchwała SN z 2.06.2010 r., III CZP 37/10, OSNC 2011/1/2, w której wyjaśniono, iż uwzględnienie uregulowania przyjętego w art. 120 § 1 zdanie drugie KC uzasadnia wniosek, że dzień, w którym nastąpiło spełnienie świadczenia, był jednocześnie najwcześniejszym możliwym terminem, w którym istniała możliwość żądania niezwłocznego jego zwrotu, co w opinii SN prowadzi to do wniosku, że bieg przedawnienia roszczenia o zwrot nienależnie pobranych opłat rozpoczyna się już od dnia spełnienia świadczenia.

¹²⁵⁸ Zob. uwagi zawarte we rozdziale 5.1.1.

¹²⁵⁹ Zob. wyrok SN z 29.04.2009 r., II CSK 625/08, LEX nr 520070.

¹²⁶⁰ Zob. wyrok SN z 9.08.2016 r., II CSK 760/15, LEX nr 2107094.

wymagalności zobowiązania do jego zwrotu¹²⁶¹. Odmienne przedmiotowe zagadnienie prezentuje się zaś w przypadku odpadnięcia podstawy prawnej świadczenia (*conditio causa finita*), wówczas bowiem początek terminu wyznacza chwila, w której podstawa ta odpadła¹²⁶² jak i w przypadku nieosiągnięcia celu świadczenia, kiedy to bieg terminu przedawnienia rozpoczyna się z chwilą ostatecznego nieosiągnięcia rzeczowego celu¹²⁶³. Szczegółowego omówienia wymaga zaś sytuacja, w której możliwość dochodzenia zwrotu świadczeń nienależnych jest wynikiem posłużenia się przez przedsiębiorcę nieuczciwymi postanowieniami umownymi, skutkującego wdrożeniem reżimu sankcyjnego z art. 385¹ § 1 KC prowadzącego do zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* umowy, którego podjęto się w kolejnym rozdziale pracy.

5.4.4. PRZEDAWNIE NIE ROSZCZEŃ RESTYTUCYJNYCH WYWOŁANYCH BEZSKUTE CZNOŚCIĄ ABUZYWNĄ.

5.4.4.1. ROSZCZENIA KONDYKCYJNE POSZCZEGÓLNYCH STRON TRWALE BEZSKUTE CZNEJ CZYNNOŚCI PRAWNEJ.

W przypadku sankcji *nieważności bezwzględnej* (art. 58 § 1 lub 2 KC) postanowienia umownego lub całej umowy nie ma wątpliwości, że powstająca wówczas kondykcja *sine causa* powoduje, że bieg terminu przedawnienia roszczenia wynikającego z nienależnego świadczenia spełnionego w wykonaniu takiej bezwzględnie nieważnej czynności prawnej rozpoczyna się od dnia, w którym uprawniony mógł w najwcześniejszym możliwym terminie wezwać zobowiązanego do zapłaty, co będzie w większości przypadków tożsame już z chwilą spełnienia świadczenia. Najwcześniejszy możliwy termin w powyższym rozumieniu jest zaś okolicznością obiektywną, związaną z cechami konkretnego

¹²⁶¹ Zob. *Lętowska E.*, Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim, www.bip.brpo.gov.pl, s. 6; zob. również wyroki SN: z 22.03.2001 r., V CKN 769/00, OSNC 2001/11/166 oraz z 8.07.2010 r., II CSK 126/10, LEX nr 602678.

¹²⁶² Jeżeli świadczenie spełniono na podstawie orzeczenia lub decyzji, odpadnięcie podstawy świadczenia następuje z chwilą uchylenia tego orzeczenia lub decyzji (zob. wyroki SN: z 30.01.2014 r., IV CSK 237/13, LEX nr 1441275 oraz z 11.12.2008 r., IV CSK 302/08, LEX nr 477574, w którym wskazano nadto, że „o tym, że świadczenie było nienależne przesądza dopiero treść wyroku kończącego postępowanie w sprawie, którym uchylono lub zmieniono wyrok, któremu nadano wcześniej rygor natychmiastowej wykonalności”; w zakresie przyjęcia *conditio causa finita* w odniesieniu do roszczeń wynikających z art. 385¹ § 1 KC zob. nadto uchwała SN z 13.01.2022 r., III CZP 61/22, LEX nr 3303277.

¹²⁶³ Zob. wyroki SN: z 14.11.2013 r., II CSK 104/13, OSNC 2014/7–8/82 oraz z 21.07.2017 r., I CSK 718/16, LEX nr 2347781.

roszczenia. Tym samym okoliczności leżące po stronie wierzyciela, w tym świadomość przysługującego mu roszczenia, pozostają całkowicie irrelevantne dla sposobu określania początku biegu terminu przedawnienia¹²⁶⁴. Sposób ustalenia wymagalności roszczeń kondycyjnych oraz początek biegu ich przedawnienia jest przy tym jednorodnie ustalany dla każdej ze stron czynności prawnej obciążonej wadą nieważności bezwzględnej.

W przypadku sankcji *bezskuteczności abuzywnej* (art. 385¹ § 1 KC) mogącej prowadzić również do nieważności (*trwalej bezskuteczności*) całej umowy, sytuacja ulega znaczącej komplikacji wywołanej – moim zdaniem – niedostosowaniem polskich przepisów regulujących problematykę świadczeń nienależnych (art. 410 § 2 KC) oraz sposobu obliczania przedawnienia roszczeń (art. 120 § 1 KC) do odmiennej od innych rodzajów wadliwości czynności prawnych specyfiki omawianej sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym, której poświęcono rozdział 3.8. opracowania¹²⁶⁵. Nadto, dokonując analizy już powstałego w tym zakresie orzecznictwa SN, uprawniony wdaje się wniosek, że jednorodne określenie charakteru prawnego roszczeń restytucyjnych przysługujących konsumentowi jak i tych przysługujących przedsiębiorcy może okazać się niemożliwe, a to ze względu na asymetryczne uprawnienie konsumenta do jednostronnego *sanowania* (konwalidowania) działającej z mocy prawa bezskuteczności nieuczciwego warunku umownego, pozwalające na przywrócenie mu skuteczność z mocą wsteczną¹²⁶⁶.

Z punktu widzenia konsumenta, biorąc pod uwagę charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, która winna działać *ex lege* i ze skutkiem *ex tunc*, wydaje się, że tożsame jak w przypadku sankcji *nieważności bezwzględnej* zasady – odwołujące się do

¹²⁶⁴ Należy jednak odnotować, że niekiedy ustawodawca przyjmuje odstępstwo od ogólnej reguły przewidzianej w art. 120 § 1 zd. 1 KC, polegające na subiektywizacji okoliczności rozpoczynającej bieg terminu przedawnienia. Rozwiązanie to wiąże początek biegu tego terminu z wiedzą wierzyciela o zdarzeniu, z którego wynika jego roszczenie (*a tempore scientiae*) i w obecnym stanie prawnym rozwiązania takie są wprost przewidziane np. dla przedawnienia roszczeń *ex delicto* (art. 442¹ KC), gdzie dochodzi do wyraźnego oddzielenia początku biegu terminu przedawnienia od stanu wymagalności roszczenia.

¹²⁶⁵ W przepisie art. 410 § 2 KC nie wyodrębniono bowiem *bezskuteczności abuzywnej* jako sankcji skutkującej powstaniem odrębnego rodzaju świadczenia nienależnego, co – moim zdaniem – postulują jej cechy ukształtowane w orzecznictwie TSUE; literalne brzmienie art. 120 § 1 KC i orzecznictwo sądów krajowych dotychczas wypracowane na jego kanwie nie pozwala zaś na uwzględnianie terminu przedawnienia liczonego *a tempore scientiae* wymaganego przy rozpatrywaniu roszczeń konsumentów.

¹²⁶⁶ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 65.

kondycji *sine causa* względnie do działającej analogicznie kondycji *indebiti* – powinny mieć zastosowanie także w przypadku usuwania skutków czynności prawnych dotkniętych wskazaną wadą abuzywności. Głównym argumentem przemawiającym za ustaleniem terminu wymagalności roszczenia restytucyjnego wywołanego *bezskutecznością abuzywną* postanowienia (lub umowy) z odniesieniem do dnia spełnienia świadczenia jest czasowy zakres skutków abuzywności niedozwolonego postanowienia umowy konsumenckiej, płynący z dyrektywy 93/13 i orzecznictwa TSUE. W świetle norm wspólnotowych i wytycznych unijnego Trybunału, orzekając w przedmiocie abuzywności sąd krajowy ma bowiem obowiązek traktować umowę tak jak gdyby została zawarta bez abuzywnego postanowienia względnie tak, jakby nigdy nie została skutecznie zawarta, a konsument nie musi podejmować żadnych działań, aby skorzystać ze wskazanej ochrony¹²⁶⁷. Tym samym – z punktu widzenia konsumenta – spełnione przez niego świadczenie od samego początku pozbawione jest podstawy prawnej, co oznacza, że może on żądać od przedsiębiorcy zwrotu spełnionego świadczenia od razu po jego spełnieniu, a żądanie takie nie powinno zostać uznane za przedwczesne¹²⁶⁸.

Wskazane powyżej podejście nie spotkało się jednak z aprobatą w bieżącym, dotyczącym przedmiotowej materii orzecznictwie SN. Rozstrzygając wskazane zagadnienie prawne SN przyjął bowiem w treści uchwały III CZP 6/21¹²⁶⁹ – nadając przy okazji tego typu rozwiązaniu moc zasady prawnej – że:

- 1) do chwili, w której należycie poinformowany konsument wyrazi zgodę na związanie niedozwolonym postanowieniem umownym albo zgody tej odmówi (ewentualnie gdy upłynie rozsądny czas do przedstawienia przez konsumenta

¹²⁶⁷ Zob. wyrok TSUE *Francisco Gutiérrez Naranjo*, pkt 61-66.

¹²⁶⁸ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 57; stan ten odpowiadać będzie moim zdaniem kondycji *sine causa* w przypadku *trwałej bezskuteczności* całej umowy, którą utożsamia się w orzecznictwie SN z jej całkowitą nieważnością, zaś w przypadku częściowej bezskuteczności abuzywnej dotyczącej postanowienia, którego wadliwość nie prowadzi do upadku całej umowy, w grę wchodzi moim zdaniem również kondycja *indebiti* (zob. uwagi zawarte w rozdziale 5.1.1.), choć przeszkodą w tym zakresie może być norma art. 411 pkt 1 KC, gdzie nie przewidziano – obok kondycji *sine causa* również kondycji *indebiti*, zaś podług zasady równoważności płynącej z orzecznictwa TSUE, sankcja płynąca z art. 385¹ § 1 KC ma być obwarowana mechanizmem nie mniej korzystnym dla konsumenta, niż przewidzianym do usuwania skutków czynności bezwzględnie nieważnej w prawie krajowym.

¹²⁶⁹ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna).

wiążącego stanowiska), umowa, która bez niedozwolonego postanowienia nie może wiązać, znajduje się w stanie bezskuteczności zawieszonyj;

- 2) w trakcie trwania bezskuteczności zawieszonyj umowa taka nie wywołuje skutków prawnych, choć skutki te może nadal wywołać w przyszłości, tj. po potwierdzeniu wadliwej klauzuli przez konsumenta, jeżeli ten zdecyduje się nie korzystać z ochrony płynącej z normy art. 385¹ § 1 KC;
- 3) tak długo, jak trwa wskazany stan zawieszonyj, strony nie mogą domagać się spełnienia świadczeń uzgodnionych w umowie;
- 4) tak długo, jak trwa stan zawieszonyj, strony nie mogą również żądać zwrotu już spełnionych świadczeń jako nienależnych i tym samym postawić swych roszczeń restytucyjnych w stan wymagalności zgodnie z wymogiem płynącym z art. 455 KC;
- 5) tak długo, jak trwa stan zawieszonyj, nie rozpocznie się jednocześnie bieg terminu przedawnienia roszczeń (w tym restytucyjnych), a w szczególności konsument nie może zakładać, że roszczenie przedsiębiorcy uległo przedawnieniu w terminie liczonym tak, jakby wezwanie do zwrotu świadczeń spełnionych przez niego w wyniku trwale bezskutecznej umowy było możliwe już w dniu ich spełnienia;
- 6) dopiero dodatkowa czynność w postaci potwierdzenia klauzuli abuzywnej przez konsumenta lub też w postaci odmowy potwierdzenia rzeczonyj klauzuli – rozumiana jako wyraźne i oddzielne oświadczenie w tym przedmiocie – powoduje zakończenie trwania stanu bezskutecznyj zawieszonyj;
- 7) w przypadku potwierdzenia wadliwej klauzuli przez konsumenta postanowienie lub cała umowa stają się skuteczne z mocą wsteczną;
- 8) odmowa potwierdzenia wadliwej klauzuli przez konsumenta powoduje zaś *trwałą bezskuteczność* czynności z mocą wsteczną, co równoznaczne jest ze stanem, w którym „czynność prawna zobowiązująca do świadczenia była nieważna i nie stała się ważna po spełnieniu świadczenia” w rozumieniu art. 410 § 2 in fine KC (*condictio sine causa*);
- 9) wystąpienie przez konsumenta z żądaniem restytucyjnym opartym na twierdzeniu o całkowitej i trwałej bezskuteczności (nieważności) umowy kredytu nie może być automatycznie uznane za równoznaczne z zakończeniem stanu bezskuteczności zawieszonyj tej umowy, jeżeli nie towarzyszy mu wyraźne oświadczenie konsumenta, potwierdzające otrzymanie wyczerpującej informacji co do skutków powołania się na ochronę płynącą z art. 385¹ § 1 KC.

Podobne stanowisko zostało wyrażone przez SN również we wcześniejszej uchwale z dnia 16 lutego 2021 r.¹²⁷⁰, w której przyjęto, że termin przedawnienia roszczeń o zwrot nienależnie spełnionych świadczeń może rozpocząć bieg dopiero po podjęciu przez konsumenta świadomej, wyraźnej i swobodnej decyzji w przedmiocie utrzymania umowy w mocy lub też doprowadzenia do jej unieważnienia, a konkluzję tą oparto na założeniu, że dopiero od momentu konstytutywnego oświadczenia złożonego przez konsumenta postanowienie niedozwolone faktycznie wywołuje skutek wskazany w art. 385¹ § 1 KC, tj. przestaje go wiązać i tym samym brak podstawy prawnej spełnionego świadczenia staje się definitywny na podobieństwo do *condictio causa finita*, co powoduje, że dopiero od tego momentu strony mogą skutecznie żądać zwrotu nienależnego świadczenia (art. 120 § 1 zdanie 1 KC).

Nie sposób nie dostrzec, iż przyjąwszy tego typu podejście bezskuteczność niedozwolonej klauzuli zamieszczonej w umowie konsumenckiej – wywierając skutek *ex tunc* – działa w rzeczywistości, wbrew charakterowi prawnemu sankcji, nie *ex lege*, lecz w wyniku zaistnienia zdarzenia, jakim jest podjęcie przez konsumenta decyzji o utrzymaniu lub rozwiązaniu umowy i czytelne jej wyartykułowanie względem przedsiębiorcy. Zatem nawet w sytuacji, w której konsument pragnie skorzystać z ochrony płynącej z dyrektywy 93/13 i tym samym być niezwiązany warunkiem nieuczciwym już od chwili dokonania czynności prawnej, w rzeczywistości skutek braku związania, o którym mowa w art. 385¹ § 1 KC, zaistnieje dopiero od chwili złożenia przedsiębiorcy stosownego oświadczenia w tym przedmiocie. W konsekwencji oznacza to, że świadczenia spełnione między stronami na podstawie abuzywnego postanowienia umowy nie mogą zostać uznane za pozbawione podstawy prawnej w okresie pomiędzy ich spełnieniem a złożeniem przez konsumenta konstytutywnego w tym zakresie oświadczenia.

Wskazany pogląd został następnie rozwinięty przez SN w uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r.¹²⁷¹ W orzeczeniu tym wskazano, że roszczenie konsumenta z tytułu nienależnego świadczenia jest jednym z roszczeń kondycyjnych, o których mowa w art. 410 § 2 KC, przy czym w opinii SN można rozważać zakwalifikowanie go jako *condictio indebiti*, gdy przyjmie się, że abuzywna klauzula była dotknięta bezskutecznością już od chwili zawarcia

¹²⁷⁰ Zob. uchwały SN: z 16.02.2021 r., III CZP 11/20, OSNC 2021/6/40.

¹²⁷¹ Zob. uchwała SN z 13.01.2022 r., III CZP 61/22, LEX nr 3303277.

umowy, albo *condictio causa finita*, gdy przyjmie się, że orzeczenie sądu stwierdzające abuzywność klauzuli ma charakter konstytutywny. SN przedstawił przy tym dość zaskakujący pogląd, zgodnie z którym za przyjęciem drugiej z opisanych koncepcji – tj. odwołującej się do konstytutywnego charakteru orzeczenia sądu krajowego stwierdzającego abuzywność warunku umownego lub całej umowy – przemawia konieczność zapewnienia efektywności dyrektywie 93/13/EWG. W opinii SN, w wypadku przyjęcia bowiem koncepcji, że termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta należałoby obliczać zgodnie z ogólną regułą art. 120 § 1 zdanie 1 KC, tj. od daty zaistnienia przesłanek nieważności (co SN utożsamia w tym wypadku z kondykcją *indebiti*), mogłoby to prowadzić do sytuacji, w której w chwili orzekania przez sąd o bezskuteczności klauzuli lub następczej nieważności całej umowy, roszczenia kondykcyjne stron – w tym konsumenta – byłyby już przynajmniej w części przedawnione.

Zaproponowane przez SN rozwiązanie, przesuwające skutek w postaci braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym z chwili dokonania wadliwej czynności prawnej na moment późniejszy – czy to do chwili złożenia wskazanego oświadczenia konsumenta czy też nawet do chwili wydania stosownego orzeczenia przez sąd krajowy, co *obiter dicta* dopuszczono w treści przytoczonej powyżej uchwały SN z dnia 13 stycznia 2022 r. – zostało poddane krytyce ze strony przedstawicieli doktryny¹²⁷², jak również zakwestionowane przez TSUE w ramach postępowań prejudycjalnych zainicjowanych już po podjęciu uchwały III CZP 6/21¹²⁷³. Zarzuca się mu przede wszystkim:

- 1) sprzeczność z celami dyrektywy 93/13 polegającą na osiągnięciu skutku w postaci zachęcenia przedsiębiorców do odrzucania pozasądowych żądań konsumentów¹²⁷⁴;

¹²⁷² Zob. *Węgrzynowski Ł.*, Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021; zob. także *Węgrzynowski Ł.*, Wadliwość umowy kredytu frankowego, PPH 4/21, str. 46; przyjmowanie konstytutywnego charakteru decyzji konsumenta w przedmiocie dalszego związania warunkiem nieuczciwym – czy też tym bardziej konstytutywnego charakteru orzeczenia sądu krajowego w tym zakresie – należy uznać za sprzeczne z ugruntowanym stanowiskiem TSUE, zgodnie z którym celem uzyskania ochrony płynącej z dyrektywy 93/13 nie są wymagane żadne działania konsumenta o charakterze pozytywnym (zob. wyrok TSUE *Pannon GSM*, pkt 28, zgodnie z którym „artykuł 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich należy interpretować w taki sposób, że nieuczciwy warunek umowny nie wiąże konsumenta i że nie jest konieczne w tym względzie, żeby został on przez niego wcześniej skutecznie zaskarżony”).

¹²⁷³ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.4.

¹²⁷⁴ Zob. wyrok TSUE *mBank*, pkt 61.

- 2) sprzeczność z charakterem prawnym ochrony przyznanej konsumentowi na mocy postanowień dyrektywy 93/13, która przysługuje mu od samego początku związania warunkiem nieuczciwym, a której ewentualnie konsument może się zrzec w drodze świadomej decyzji¹²⁷⁵;
- 3) oderwanie podejścia do wymagalności i przedawnienia roszczeń restytucyjnych płynących z upadku umowy w całości od dotychczasowego dorobku polskiej doktryny i orzecznictwa¹²⁷⁶;
- 4) wewnętrzną niespójność stanowiska co do rodzaju powstającej kondycji (*sine causa/indebiti* czy *causa finita*);
- 5) sztuczne nadawanie niedozwolonym postanowieniom umownym wiążącego charakteru oraz sztuczne przyjmowanie, że „*niedozwolone postanowienie umowne było ważne i skuteczne dla konsumenta w chwili, gdy spełniał on świadczenie na jego podstawie, tylko po to, aby nie przyznać, iż świadczenie konsumenta już od chwili jego spełnienia było nienależne*”¹²⁷⁷;
- 6) przyjęcie mniej korzystnego sposobu określenia przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta powstałych na skutek posłużenia się przez przedsiębiorcę postanowieniami niedozwolonymi względem zasad, podług których przedawniają się roszczenia przedsiębiorcy, który rzeczonych klauzul abuzywnych użył; zgodnie z poglądem przyjętym w uchwale III CZP 6/21 termin przedawnienia roszczeń konsumenta wynikających z następczej *trwałej bezskuteczności* umowy rozpoczyna bowiem bieg przed dniem, w którym dochodzi do zaistnienia stanu *trwałej bezskuteczności* tej umowy, podczas gdy termin przedawnienia przewidziany dla analogicznych roszczeń przedsiębiorcy rozpoczyna bieg dopiero w dniu, w którym owa *trwała bezskuteczność* powstała¹²⁷⁸;

¹²⁷⁵ Zob. wyrok TSUE *mBank*, pkt 57-58, co odpowiada konwalidacji wadliwości czynności prawnej, nazywanej w tym wypadku *sanowaniem* abuzywności.

¹²⁷⁶ *Węgrzynowski Ł.*, Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z 7.12.2023 r., C-140/22 (*mBank*) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023.

¹²⁷⁷ Zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 62.

¹²⁷⁸ Zob. wyrok TSUE *Getin Noble Bank*, pkt 63, 66; zob. także opinia rzecznik generalnej w sprawie *Cofidis i OPR Finance*, pkt 63-67, w której wskazano, że różne terminy przedawnienia przewidziane z jednej strony dla przedsiębiorców, a z drugiej strony dla konsumentów tworzą asymetrię środków prawnych, które mogą naruszać skuteczność ochrony przewidzianej w dyrektywie 93/13.

- 7) przyjęcie, że termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta zaczyna biec począwszy od chwili, gdy dowiedział się o abuzywności umowy (*a tempore scientiae*), co – zgodnie z poglądem przyjętym w uchwale III CZP 6/21 – ma miejsce zanim rzeczony roszczenie restytucyjne faktycznie powstanie, wszak w przyjętym przez SN we wskazanej uchwale ujęciu powstaje ono dopiero z chwilą ustania stanu zawieszenia (wcześniej świadczenia nie mają nienależnego charakteru) i dopiero wówczas strony mogą wzajemnie żądać zwrotu świadczeń jako nienależnych.

Reasumując, posłużenie się koncepcją *bezskuteczności zawieszanej* pojedynczego postanowienia umownego czy też całej umowy skutkującą (w wypadku braku potwierdzenia wadliwości przez konsumenta) powstaniem jednorodnych roszczeń kondykcyjnych po obydwu stronach umowy – na podobieństwo *conditio causa finita* – wydaje się być nie do pogodzenia z zakresem ochrony konsumenta przewidzianym dyrektywą 93/13. Wielokrotnie już podnoszony specyficzny i nieporównywalny z innymi rodzajami wadliwości czynności prawnych charakter sankcji *bezskuteczności abuzywnej* wymusza bowiem – moim zdaniem – odmienną kwalifikację charakteru kondykcji powstającej po słabszej stronie umowy dotkniętej wadłą abuzywności od tej powstającej po stronie przedsiębiorcy, który zachował się w sposób nieuczciwy¹²⁷⁹. Sytuacja taka jest przede wszystkim pochodną asymetrycznego charakteru rzeczony sankcji, pozostawiającego możliwość sanowania (konwalidacji) wadliwości wyłącznie w drodze jednostronnej decyzji konsumenta z jednoczesnym wymogiem działania sankcji ze skutkiem *ex lege* i *ex tunc*, gdy konsument wskazanej powyżej woli konwalidowania postanowienia nie wyraża.

Zgodzić przy tym należy się z założeniem, że roszczenia restytucyjne przedsiębiorcy nie mogą powstać tak długo, jak długo po stronie konsumenta istnieje wskazana powyżej możliwość sprzeciwienia się uznaniu klauzuli umownej za niedozwoloną¹²⁸⁰. Tak długo

¹²⁷⁹ Zob. Zawadzka J., Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023., s. 65.

¹²⁸⁰ Zob. Nowakowski T., Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego, PPH 2021/5, s. 44; częściowo odmiennie wskazuje Ł. Węgrzynowski, który uważa, że przedsiębiorca uprawniony jest do wytoczenia powództwa o ustalenie braku abuzywności, co tożsame jest – w opinii Autora – z możliwością postawienia roszczenia restytucyjnego w stan wymagalności (por. 480

zaś, jak roszczenia te nie powstają, nie rozpoczyna się również – co oczywiste – termin biegu ich przedawnienia. Tym samym uznać zatem należy, że niedozwolone postanowienia umowne, którymi posłużył się przedsiębiorca, stanowią z jego perspektywy – do momentu podjęcia przez konsumenta rzeczowej decyzji – skuteczną podstawę prawną dla już spełnionych świadczeń, które tym samym nie mogą być we wskazanym okresie traktowane jako świadczenia nienależne¹²⁸¹. Tego typu stan odpowiada zaś roszczeniom restytucyjnym opartym na kondykcji *causa finita*¹²⁸² i co do zasady wskazane podejście – w odniesieniu do roszczeń przedsiębiorcy – odpowiadać będzie cechom roszczenia kondykcijnego stypizowanego w treści uchwały III CZP 6/21.

Wskazana powyżej sytuacja, w której znajduje się przedsiębiorca w razie posłużenia się niedozwolonymi postanowieniami umownymi musi jednak zostać – moim zdaniem – odróżniona od sytuacji konsumenta, którego takie postanowienia dotknęły¹²⁸³. W wypadku konsumenta, postanowienia te mają bowiem nie wiązać go z mocy samego prawa i żadne dodatkowe działanie – czy to ze strony samego konsumenta, co postulowano w uchwale III CZP 6/21, czy też ze strony przedsiębiorcy – nie może być wymagane celem skorzystania przez słabszą stronę kontraktu z ochrony przewidzianej w treści dyrektywy 93/13. Niedopuszczalne jest bowiem, aby wymagany dyrektywą skutek posłużenia się przez przedsiębiorcę warunkiem nieuczciwym w postaci prostego braku związania konsumenta takim postanowieniem był zawieszony albo uzależniony od spełnienia przesłanek przewidzianych przez prawo krajowe lub wynikających z orzecznictwa krajowego, w tym od obowiązku złożenia przez konsumenta jakiegokolwiek sformalizowanego oświadczenia, co *explicite* potwierdził TSUE w dotyczącej polskich konsumentów sprawie *mBank*¹²⁸⁴. Roszczenie konsumenta o zwrot świadczeń spełnionych w wykonaniu

Węgrzynowski L., Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Głosa do uchwały siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21, LEX/el. 2021).

¹²⁸¹ Pogląd odmienny wyraził M. Skory wskazując, że tego rodzaju sytuacja jest niedopuszczalna z punktu widzenia konstrukcyjno-prawnego, która to jednak konstrukcja wymuszana jest poprzez konieczność stosowania wykładni zgodnej norm polskiego prawa cywilnego, a charakter prawny sankcji bezskuteczności zawieszony nie daje się pogodzić z literalnym brzmieniem przepisów prawa (por. Skory M., Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta, WKP 2005, s. 187-188).

¹²⁸² Zob. Łętowska E., Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim, www.bip.brpo.gov.pl, s. 6

¹²⁸³ Zob. Węgrzynowski L., Skutek *ex tunc* bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TSUE z dnia 7 grudnia 2023 r., C-140/22 (*mBank*) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej, LEX/el. 2023.

¹²⁸⁴ Zob. wyrok TSUE *mBank*, pkt 59-60 oraz pkt 1 sentencji; zob. także uwagi zawarte w rozdziale 3.9.4.

abuzywnej umowy – jako świadczenie bezterminowe – winno uzyskiwać przymiot wymagalności w sposób określony w art. 455 KC, a zatem niezwłocznie po otrzymaniu przez przedsiębiorcę stosownego wezwania do dokonania zwrotu nienależnie otrzymanych świadczeń¹²⁸⁵. Tego typu stan odpowiada zaś – odmiennie od sytuacji, w której znajduje się przedsiębiorca – roszczeniom restytucyjnym opartym na kondycji *sine causa* względnie *causa indebiti*.

5.4.4.2. TERMIN PRZEDAWNIENTA ROSZCZEŃ KONSUMENTA A TEMPORE SCIENTIAE.

Kwestia ustalenia sposobu liczenia przedawnienia roszczenia restytucyjnego konsumenta przysparza problemów nie tylko w związku z koniecznością dokonania wyboru właściwego rodzaju powstającej kondycji, istotnej z punktu widzenia ustalenia momentu wymagalności tego roszczenia jak i terminu przedawnienia liczonego *a tempore facti*. Omawiana problematyka wymaga nadto uwzględnienia podkreślanego przez TSUE momentu, w którym konsument dowiedział się lub powinien był się dowiedzieć o nieuczciwym charakterze postanowienia umownego, którym posłużył się przedsiębiorca jako warunku koniecznego dla rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia jego roszczeń¹²⁸⁶, która to okoliczność jest całkowicie irrelevantna z punktu widzenia literalnego brzmienia aktualnie obowiązującej normy art. 120 § 1 KC¹²⁸⁷.

¹²⁸⁵ Prawidłowo sformułowane wezwanie przedsiębiorcy do zwrotu świadczeń zawiera bowiem w sobie – moim zdaniem – klarownie wyartykułowaną wolę konsumenta do objęcia go ochroną płynącą z art. 385¹ § 1 KC, dodatkowe oświadczenie powinno być oczekiwane wyłącznie w przypadku chęci konwalidowania przez konsumenta postanowienia nieuczciwego ze skutkiem *ex tunc*; w uchwale PSICSN z 25.04.2024 r. – wydanej na kanwie problematyki kredytów *frankowych* – posłużono się w tym zakresie określeniem „zakwestionowania względem banku związania postanowieniami umowy” przez konsumenta.

¹²⁸⁶ Zob. wyrok TSUE *SC Raiffeisen Bank SA*, pkt 75; zob. również wyroki TSUE: *Caixabank SA*, pkt 91 i *Profi Credit Slovakia*, pkt 66.

¹²⁸⁷ Zob. np. wyrok SN z 16.12.2014 r., III CSK 36/14, OSNC 2016/1/5, w którym wprost wskazano, że „dla rozpoczęcia biegu terminu przedawnienia nie ma znaczenia, kiedy wierzyciel dowiedział się o tym, że świadczenie było nienależne, ani kiedy rzeczywiście wezwał dłużnika do zwrotu nienależnego świadczenia” oraz wyrok SN z 15.10.2020 r., I CSK 681/18, LEX nr 3080379, w którym wyrażono bardziej ogólne założenie, zgodnie z którym „bieg przedawnienia roszczeń nie powinien być uzależniony od zachowania samych uczestników obrotu, gdyż mogłoby to prowokować do oportunistycznego manipulowania instytucją przedawnienia, stawiając pod znakiem zapytania możliwość spełnienia przez nią funkcji gwarancyjnych”.

Próby pogodzenia konieczności uwzględnienia terminu przedawnienia roszczeń wynikających z sankcji *bezskuteczności abuzywnej* liczonego *a tempore scientiae* z aktualnym brzmieniem przepisów KC regulujących przedawnienie roszczeń SN podjął się w poddanej częściowej krytyce we wcześniejszej części opracowania uchwałe z dnia 7 maja 2021 r.¹²⁸⁸, ograniczając się jednak do wskazania w powyższym zakresie, że „*kierując się dotychczasowym orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, należy uznać, że bieg terminu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta nie może się rozpocząć zanim dowiedział się on lub, rozsądnie rzecz ujmując, powinien dowiedzieć się o niedozwolonym charakterze postanowienia*”. Kwestia ta została rozwinięta w uchwale z dnia 13 stycznia 2022 r.¹²⁸⁹, w której powtórzono pogląd sprowadzający się *de facto* do zerwania więzi początku biegu przedawnienia roszczeń konsumenta z okolicznościami obiektywnymi poprzez wprowadzenie powiązania początku biegu przedawnienia roszczeń konsumenta również z okolicznością leżącą po jego stronie, w postaci faktycznej świadomości przysługujących mu praw.

Uznać zatem należy, iż początek biegu terminu przedawnienia roszczenia konsumenta z tytułu zwrotu świadczenia nienależnego wynikającego z zaistniałej abuzywności, nie może rozpocząć się zanim konsument dowiedział się lub, rozsądnie rzecz ujmując, powinien dowiedzieć się o niedozwolonym charakterze postanowienia, co jest przejawem zastosowania przez SN wykładni zgodnej art. 120 § 1 KC celem pogodzenia rzeczonyj normy z charakterystyką sankcji braku związania z art. 385¹ § 1 KC¹²⁹⁰. Przytoczone powyżej ujęcie, przewidujące konieczność uwzględnienia w zakresie przedawnienia roszczeń konsumenta stanu jego świadomości, pozwala jednocześnie uniknąć potencjalnie

¹²⁸⁸ Zob. uchwała (7) SN z 7.05.2021 r., III CZP 6/21, OSNC 2021/9/56 (zasada prawna); zob. również uwagi zawarte w rozdziale 3.9.2.

¹²⁸⁹ Zob. uchwała SN z 13.01.2022 r., III CZP 61/22, LEX nr 3303277; jak zauważa *J. Zawadzka* dotychczas SN nie przedstawił jednak przekonującego i spójnego uzasadnienia w tym przedmiocie, gdyż aktualnie brak jest wyraźnej podstawy prawnej w ramach przepisów KC dla tego typu zabiegu (zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 62).

¹²⁹⁰ Szerzej na temat problematyki *wykładni zgodnej* zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.5.; należy jednak odnotować, iż w doktrynie podnoszona jest potrzeba nowelizacji polskich przepisów dotyczących przedawnienia roszczeń konsumenckich, gdyż prounijna wykładnia prawa (wykładnia zgodna) nie powinna – przynajmniej co do zasady – zastępować prawidłowej implementacji dyrektywy 93/13 do krajowego porządku prawnego (zob. *Zawadzka J.*, Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?, TPP 4/2023, s. 82 oraz *Kurcz B.*, Dyrektywy Wspólnoty Europejskiej i ich implementacja do prawa krajowego, WoltersKluwer 2004, s. 175).

niekorzystnych dla konsumenta skutków płynących z przyjęcia kondycji *sine causa* względnie *causa indebiti* jako odpowiadającej sytuacji, w której nieuczciwe postanowienia nie wiążą go z mocy prawa i ze skutkiem *ex tunc*, a więc – przyjąwszy wyłącznie literalną treść obowiązujących obecnie przepisów polskiego prawa cywilnego – roszczenia restytucyjne wynikające z nieuczciwego charakteru rzeczonych warunków mogłyby ulec przedawnieniu przed powzięciem przez konsumenta stosownej wiedzy w tym przedmiocie.

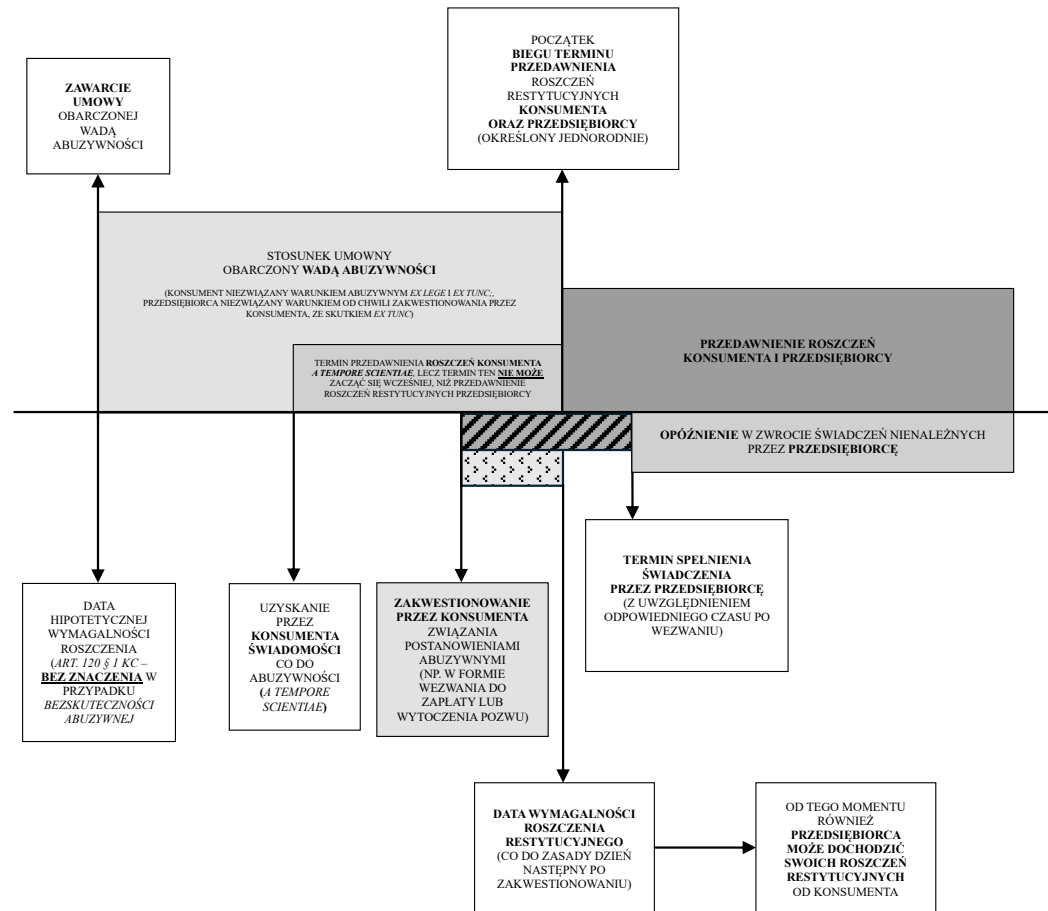
Nie można jednak pominąć przyjętego przez TSUE stanowiska, zgodnie z którym różne terminy przedawnienia przewidziane z jednej strony dla przedsiębiorców, a z drugiej strony dla konsumentów tworzą asymetrię środków prawnych, mogą naruszać skuteczność ochrony przewidzianej w tej dyrektywie, zwłaszcza, gdy terminy liczone względem konsumentów mają rozpocząć swój bieg wcześniej¹²⁹¹. Wobec powyższego – skoro termin przedawnienia roszczeń restytucyjnych przedsiębiorcy zaczyna swój bieg co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym konsument zakwestionował względem przedsiębiorcy związanie postanowieniami umowy¹²⁹² – uznać więc należy, że termin biegu przedawnienia roszczeń restytucyjnych konsumenta również nie może rozpocząć się przed tym dniem, co w efekcie prowadzi do konieczności przyjęcia jednorodnie określanego początku biegu terminu przedawnienia roszczeń stron *trwale bezskutecznej* umowy liczonych od dnia rzeczonego zakwestionowania abuzywności (co obrazuje schemat zawarty na rys. 12 zamieszczonym na kolejnej stronie pracy).

¹²⁹¹ Zob. wyrok TSUE *Getin Noble Bank*, pkt 63, 66; w treści rzeczonego orzeczenia TSUE odwołał się do opinii rzecznik generalnej *I. Kokott* wydanej w sprawie dotyczącej dyrektywy 2008/48/WE (o kredyt konsumencki), w której również podkreślono, że odmiennie liczone terminy przedawnienia przewidziane z jednej strony dla przedsiębiorców, a z drugiej strony dla konsumentów mogą naruszać skuteczność ochrony przewidzianej w tej dyrektywie, jeżeli dla konsumentów przewidziano rozwiązania mniej korzystne (zob. opinia rzecznik generalnej *I. Kokott* w sprawie *Cofidis* pkt 63-67).

¹²⁹² Zob. w uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742, punkt czwarty sentencji.

Rys. 12.

Schemat przedstawiający datę wymagalności, termin spełnienia świadczenia i początek biegu przedawnienia roszczeń konsumenta i przedsiębiorcy w przypadku zastosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej*.

5.4.4.3. PROBLEMATYKA PRZEDAWNIEŃ KAPITAŁÓW KREDYTOWYCH.

W rozdziale 3.9.3. poddano analizie wpływ uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), odwołującej się w zakresie charakteru prawnego sankcji braku związania z art. 385¹ § 1 KC do konstrukcji bezskuteczności zawieszony, na sytuację prawną konsumentów, który to wpływ – w dużym uproszczeniu – skutkowało możliwością pozbawienia konsumentów przez sąd krajowy części należnych im roszczeń odsetkowych za okres począwszy od dnia wezwania przedsiębiorcy do restytucji nienależnie pobranych świadczeń (podług art. 455 KC) aż do chwili ustania stanu bezskutecznego zawieszenia umowy, następującego wraz z odebraniem od konsumenta sformalizowanego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów abuzywnego stosunku prawnego. W praktyce zaś ów moment odebrania przez sąd krajowy stosownego oświadczenia od konsumentów następuje często nawet po kilku latach od dnia wytoczenia powództwa¹²⁹³. Abstrahując jednak od wspomnianej powyżej, towarzyszącej wskazanej konstrukcji możliwości pokrzywdzenia konsumentów w zakresie należnych im odsetek¹²⁹⁴, przyjęcie w uchwale III CZP 6/21 rzeczony konstrukcji, zgodnie z którą dochodzi do zerwania więzi pomiędzy normą art. 455 KC a wymagalnością (istnieniem) roszczeń restytucyjnych płynących z sankcji *bezskuteczności abuzywniej*, skutkuje nadto wyłączeniem ryzyka przedawnienia roszczeń przedsiębiorców w okresie trwania przywołanego stanu zawieszenia umowy.

Tego typu rozwiązanie jest korzystne dla przedsiębiorców, gdyż – w realiach sporów dotyczących wadliwości umów *kredytów frankowych* – oznacza, że pomimo uprzedniego powołania się przez konsumentów na uprawnienia płynące z dyrektywy 93/13, a często również wystosowania stosownego wezwania do zwrotu pobranych przez przedsiębiorcę świadczeń czy też nawet wytoczenia przeciwko niemu powództwa, wobec przyjęcia braku wymagalności (istnienia) roszczeń aż do chwili odebrania od konsumenta sformalizowanego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów umowy, przedsiębiorcy

¹²⁹³ Problem ten został dostrzeżony przez pełen skład Izby Cywilnej SN, który w uzasadnieniu uchwały III CZP 25/22 zaznaczył *explicite*, iż w wyniku przyjętych uprzednio przez SN w ramach uchwały z 7.05.2021 r. (III CZP 6/21) rygorystycznych wymogów co do kształtu oświadczenia sanującego konsumenta na zaistniałej sytuacji „korzystały banki, co najmniej w ten sposób, że unikały konieczności zapłaty odsetek za opóźnienie w zwrocie świadczeń konsumentom”.

¹²⁹⁴ Co obrazuje schemat przedstawiony na rys. 3 (s. 196).

nie muszą występować z własnymi roszczeniami restytucyjnymi, gdyż termin ich przedawnienia nie rozpoczyna wówczas swojego biegu. W przypadku spraw dotyczących wadliwości umów kredytów *frankowych* powodowało to w efekcie powstrzymanie się z własnymi działaniami restytucyjnymi przedsiębiorców pomimo uprzedniego, wyraźnego zakwestionowania klauzul kursowych przez konsumentów oraz pomimo występującej już wówczas jednolitej linii orzeczniczej co do abuzywnego charakteru tego typu umownych warunków waloryzacyjnych. W efekcie takich działań faktycznemu wydłużeniu ulega zaś termin przedawnienia przedmiotowych roszczeń, który zgodnie z normą art. 118 KC winien wynosić trzy lata od rzeczono zakwestionowania.

Jednoznaczne zanegowanie przyjętej przez SN w uchwale III CZP 6/21 koncepcji odwołującej się do konstrukcji bezskuteczności zawieszanej umowy – co miało miejsce w drodze orzeczeń TSUE w sprawie *mBank i Getin Noble Bank*¹²⁹⁵ oraz w uchwale pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r.¹²⁹⁶ – powoduje w praktyce powstanie ryzyka przedawnienia roszczeń przedsiębiorców o zwrot wypłaconych kapitałów kredytowych. Dotyczy to przedsiębiorców, którzy nie podjęli stosownych czynności zmierzających do dochodzenia od konsumentów restytucji w zakresie świadczeń przez siebie nienależnie świadczonych w terminie wyznaczonym normą art. 118 KC, a zatem w okresie trzech lat od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy dotkniętej wadą abuzywności. Sytuacja taka ujawnia się zwłaszcza w przypadku, gdy pierwotnie zainicjowane przez konsumentów postępowania skierowane p-ko instytucjom kredytowym w przedmiocie zwrotu świadczeń nienależnych okazują się być – wobec ilości napływających spraw oraz obciążania poszczególnych sądów – procesami często wieloletnimi.

Opisane powyżej ryzyko materializuje się obecnie w orzecznictwie sądów powszechnych, gdyż pojawiają się judykaty, w ramach których uwzględnia się zarzut przedawnienia roszczeń banku względem kredytobiorcy, jeżeli żądanie restytucji ze strony przedsiębiorcy sformułowano z naruszeniem normy art. 118 KC. Dla przykładu wskazać należy wyrok SA w Katowicach z dnia 20 kwietnia 2023 r., w którym przyjęto, że przedsiębiorca – pomimo

¹²⁹⁵ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 3.9.4.

¹²⁹⁶ Zob. uwagi zawarte w rozdziale 4.5.5.

uprzedniego otrzymania stosownej reklamacji i następczego doręczenia pozwu sformułowanego przez konsumentów – nie podejmując żadnych kroków prawnych zmierzających do dochodzenia swoich roszczeń, uwzględniających chociażby wyrażane stanowisko TSUE w tej materii, sam naraził się na ryzyko, że jego argumenty nie będą uwzględnione, a roszczenia uznane za przedawnione¹²⁹⁷. W kontekście powyższego przytoczyć wypada również wyrok SO w Krakowie z dnia 12 kwietnia 2023 r., w którym trafnie zauważono, iż *„ochrona konsumenta na gruncie dyrektywy 93/13 bynajmniej nie wiąże się z utratą przez przedsiębiorcę możliwości dochodzenia własnego roszczenia o zwrot wypłaconego kapitału, chyba że ów przedsiębiorca na skutek własnych zaniedbań dopuści do przedawnienia przysługującego mu roszczenia”*¹²⁹⁸.

Stąd też uznać należy, że jeżeli przedsiębiorca – mimo jasnego stanowiska konsumenta w przedmiocie braku związania warunkiem nieuczciwym czy też całą umową, jako *trwale bezskuteczną* – nie spełnia świadczenia w odpowiednim terminie wyznaczonym normą art. 455 KC, to popada w opóźnienie ze wszelkimi tego konsekwencjami. Podobnie, jeżeli przedsiębiorca obiera strategię negocjowania roszczeń konsumenta i w związku z tym nie dochodzi we właściwym czasie zwrotu własnych roszczeń restytucyjnych – co w przypadku umów kredytów *frankowych* sprowadza się do żądania zwrotu wypłaconego kapitału kredytowego – musi liczyć się z tym, że wskutek własnej bezczynności może doprowadzić do przedawnienia tego typu roszczeń. Jak celnie zauważył SO w Krakowie w przytoczonym powyżej wyroku, *„troska przedsiębiorcy - dłużnika o to, czy konsument jest powiadomiony o wszystkich konsekwencjach abuzywności umowy, nie może być pretekstem do opóźnienia terminu wymagalności roszczeń konsumenta wobec banku oraz do opóźnienia liczenia terminu początkowego biegu przedawnienia roszczeń bezczynnego banku wobec konsumenta”*.

Biorąc jednak pod uwagę fakt, że określenie charakteru prawnego sankcji *bezskuteczności abuzywnej* oraz mechanizmu jej działania, w tym zwłaszcza charakteru prawnego roszczeń kondykcyjnych powstających w razie zaistnienia stanu *trwalej bezskuteczności* umowy, przysparzało i dalej przysparza licznych problemów, będąc tematem spornym tak w doktrynie, jak i w judykaturze, należy moim zdaniem dalece ostrożnie podchodzić do

¹²⁹⁷ Zob. wyrok SA w Katowicach z 20.04.2023 r., V ACa 45/22, LEX nr 3566840.

¹²⁹⁸ Zob. wyrok SO w Krakowie z 12.04.2023 r., IC 3920/21, www.orzeczenia.ms.gov.pl.

wskazanej tematyki przedawnienia roszczeń restytucyjnych przedsiębiorców w zakresie kwot wypłaconych konsumentom na poczet zobowiązań kredytowych, które okazały się niewiążące¹²⁹⁹. Dotyczy to zwłaszcza stanów faktycznych, w których zakwestionowanie uczciwości warunków umownych zawartych w umowie konsumenckiej miało miejsce w okresie, w którym powoływano się na *zawieszenie* skutków abuzywności płynące z podjętej w składzie siedmiu sędziów uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r. (III CZP 6/21), której nadano moc zasady prawnej.

Odmienne należy moim zdaniem oceniać jednak sytuacje, w których zakwestionowanie uczciwości postanowienia czy też kwaśności całej umowy zostało dokonane przez konsumenta względem przedsiębiorcy już po podjęciu przez pełny skład Izby Cywilnej SN uchwały z dnia 25 kwietnia 2024 r., w której wprost przyjęto, że „*bieg przedawnienia roszczenia banku o zwrot kwot wypłaconych z tytułu kredytu rozpoczyna się co do zasady od dnia następującego po dniu, w którym kredytobiorca zakwestionował względem banku związanie postanowieniami umowy*”¹³⁰⁰.

¹²⁹⁹ Ze względu na ramy niniejszego opracowania za niecelową należy uznać dogłębną analizę możliwości postępowania sądu krajowego celem nieuwzględnienia podniesionego przez konsumenta zarzutu przedawnienia roszczeń restytucyjnych sformułowanych przez przedsiębiorcę, którego zachowanie doprowadziło do upadku umowy w całości. Bez wątplenia jednak reżim sankcyjny z art. 385¹ § 1 KC wymaga zachowania zasady proporcjonalności sankcji celem uniknięcia nieuzasadnionego uprzywilejowania konsumenta, które – w realiach umów *kredytów frankowych* – sprowadza się w mojej opinii właśnie do możliwości uznania, że konsument nie musi rozliczyć się z otrzymanej kwoty kapitału kredytowego. Podstawowymi instytucjami zapobiegającymi tego typu sytuacjom są jednak bez wątplenia normy art. 5 oraz – dedykowanego sporom konsumenckim – art. 117¹ § 1 KC. Co oczywiste, możliwe będą jednak stany faktyczne, w których zachowanie przedsiębiorcy rzeczywiście powinno prowadzić do wniosku, że jego roszczenia restytucyjne uległy przedawnieniu i nie zasługują na wszak nadzwyczajną ochronę płynącą z ww. norm.

¹³⁰⁰ Zob. w uchwała pełnego składu Izby Cywilnej SN z 25.04.2024 r., III CZP 25/22, LEX nr 3709742, punkt czwarty sentencji.

6. ROZDZIAŁ – WNIOSKI.

Analiza treści dyrektywy 93/13 oraz przepisów KC stanowiących przejaw jej implementacji do prawa krajowego, dokonywana przy uwzględnieniu podlegającego ciągłym ewolucjom orzecznictwa TSUE oraz orzecznictwa SN powstałego z uwzględnieniem zasad wykładni zgodnej, a nadto poszerzone badania judykatury sądów powszechnych pozwalają na potwierdzenie przyjętej w niniejszej pracy tezy badawczej, zgodnie z którą sankcja braku związania konsumenta nieuczciwym postanowieniem umownym, wdrożona do prawa krajowego normą art. 385¹ § 1 KC, winna być kwalifikowana jako odrębny rodzaj wadliwości czynności prawnej występujący wyłącznie w reżimie stosunków konsumenckich. Sankcja ta – nazywana w doktrynie *bezskutecznością abuzywną* lub też *bezskutecznością opcjonalną* – będąc konstrukcją przeniesioną do polskiego systemu prawnego wprost z przepisów dyrektywy wykazuje bowiem daleko idące odmienności względem innych, znanych przedakcesyjnemu brzmieniu KC, rodzajów wadliwości czynności prawnych, łącząc *de facto* cechy charakterystyczne dla czynności bezwzględnie nieważnych, jak i tych wzruszalnych czy też dotkniętych bezskutecznością zawieszoną. Mieszany charakter przedmiotowej sankcji, odwołujący się zarówno do kryteriów obiektywnych jak i subiektywnych, wyklucza tym samym – celem opisu przedmiotowej sankcji – możliwość prostego odwołania się do którejkolwiek z innych postaci wadliwości czynności prawnej, o których mowa w zdaniu poprzednim. Nadto, cechy charakteryzujące omawianą sankcję zostały w znacznym zakresie wypracowane w orzecznictwie TSUE, który w swojej pracy kieruje się założeniami wykładni w sposób istotny różniącymi się od katalogu instrumentów, którymi posługują się w tym zakresie sądy polskie, koncentrując się wyłącznie na ochronie słabszej strony kontraktu, jaką jest konsument, z jednoczesnym pominięciem argumentacji przemawiającej za koniecznością ochrony również interesów przedsiębiorcy jako znajdujących się poza zakresem zainteresowania dyrektywy 93/13.

Niezwykle istotnym elementem komplikującym przedmiotową materię jest zaznaczony już, *dynamiczny* charakter prawny sankcji *bezskuteczności abuzywnej*, który podlega ciągłej ewolucji ujawniającej się w drodze orzecznictwa TSUE wypracowywanego na kanwie dyrektywy 93/13, co jest przejawem specyficznego zjawiska, z którym nie mieliśmy do tej pory do czynienia na taką skalę w cywilistyce, polegającego *de facto* na

orzecznictwym ukształtowaniu charakteru prawnego sankcji przewidzianej wobec klauzul abuzywnych. Jest to skutkiem mieszania się w ramach UE porządków prawnych prawa stanowionego i precedensowego, co jest widoczne przez pryzmat przyjętej systemowej roli unijnego Trybunału, ukształtowanej również pod wpływem brytyjskiego systemu prawnego, będącego wszak do dnia 1 lutego 2020 r. jednym z systemów prawnych wchodzących w skład UE.

Wspomniany, specyficzny charakter prawny omawianej sankcji wymaga zadaniem autora wypracowania odrębnego, dedykowanego wyłącznie omawianej sankcji aparatu pojęciowego pozwalającego na spójne i jednoznaczne nazwanie stanu, w jakim znajduje się umowa zawierająca warunki nieuczciwe oraz stanu, który następuje w przypadku, gdy bez rzeczonych nieuczciwych postanowień umowa – z obiektywnych powodów – nie może dalej wiązać. Wydaje się, że funkcje te najtrafniej wypełniają pojęcia *bezskuteczności abuzywnej* postanowienia umownego oraz następczej, *trwałej bezskuteczności* umowy, która bez warunku uczciwego nie może wiązać w pozostałym zakresie. Ustalenia stosownego nazewnictwa wymaga również uprawnienie konsumenta do sprzeciwienia się wdrożeniu reżimu sankcyjnego z art. 385¹ § 1 KC, skutkujące przywróceniem wadliwemu postanowieniu mocy ze skutkiem wstecznym, co – odnosząc się do reżimu czynności bezwzględnie nieważnych – odpowiada konwalidacji zaistniałej wadliwości, a nie postulowanemu przez SN w uchwale III CZP 6/21 zakończeniu stanu bezskuteczności zawieszanej rzeczonego postanowienia. W związku jednak z utrwalonym w doktrynie i judykaturze poglądem, zgodnie z którym *konwalidacji* ulegać mogą tylko czynności nieważne bezwzględnie, wydaje się, że do określenia przedmiotowego uprawnienia konsumenta zasadnie można posługiwać się zapożyczonym z orzecznictwa TSUE pojęciem *sanowania* abuzywności.

Omawiana sankcja wymaga nadto stosowania spójnego mechanizmu postępowania sądu krajowego, który – działając z urzędu – ma obowiązek zaradzić abuzywności tak, aby konsument znalazł się w sytuacji faktycznej i prawnej właściwej dla braku zastrzeżenia warunku nieuczciwego względnie braku zawarcia umowy w całości. Mechanizm ten cechuje się przy tym daleko idącą odmiennością od sposobu postępowania w przypadku czynności nieważnych bezwzględnie, gdyż przede wszystkim ma on opcjonalny charakter, co oznacza, że ochrona płynąca z przepisów dyrektywy 93/13 nie może zostać uruchomiona wbrew woli konsumenta. Nadto, katalog możliwych działań sądu krajowego

ogranicza się w zasadzie wyłącznie do negatywnej ingerencji w treść nawiązanego stosunku prawnego, zaś abuzywność warunku umownego – co do zasady – ogranicza się wyłącznie do wadliwego postanowienia. Umowa może okazać się przy tym *trwale bezskuteczna* w całości, lecz zdecydują o tym inne przesłanki, niż w przypadku nieważności bezwzględnej, w tym zwłaszcza nie znajdzie zastosowania przesłanka niedokonania przez przedsiębiorcę czynności prawnej pozbawionej warunku nieuczciwego.

Dedykowanego aparatu pojęciowego ani też jednorodnego sposobu postępowania nie udało się jednak dotychczas wypracować w sposób spójny ani w judykaturze, ani też wśród przedstawicieli doktryny, którzy do niedawna z ostrożnością podchodzili do postulatu wyodrębnienia sankcji *bezskuteczności abuzywnej* jako odrębnego rodzaju wadliwości czynności prawnej występującego wyłącznie w reżimie stosunków konsumenckich. W ostatnim okresie pojawia się jednak co raz więcej głosów przemawiających za taką koniecznością.

Odnotować nadto wypada istotne rozbieżności występujące w ramach poglądów prezentowanych w odniesieniu do sankcji *bezskuteczności abuzywnej* również w orzecnictwie samego SN. O ile w starszym orzecnictwie SN stał na stanowisku, że z normy art. 385¹ § 1 KC wynika stan prostego *braku związania* konsumenta postanowieniem niedozwolonym już od chwili jego zamieszczenia w umowie przez przedsiębiorcę, o tyle stanowisko to podlegało następnie ewolucjom zmierzającym do przypisania konstytutywnej roli oświadczeniu świadomego konsumenta w przedmiocie dalszych losów abuzywnej umowy, która to koncepcja została już – w odniesieniu do wytworzonego *sui generis* stanu zawieszenia (bezskutecznego) roszczeń konsumenta – zanegowana przez TSUE w ramach postępowań w sprawach *mBank* i *Getin Noble Bank*, zainicjowanych pytaniami prejudycjalnymi polskich sądów krajowych, jako godząca *de facto* w istotę ochrony płynącej z dyrektywy 93/13.

Szereg istotnych problemów rodzących się przy okazji stosowania sankcji *bezskuteczności abuzywnej* na kanwie sporów wywołanych wadliwością umów kredytów *frankowych* był nadto przedmiotem niedawnej uchwały pełnego składu Izby Cywilnej SN z dnia 25 kwietnia 2024 r. (III CZP 25/22), które to orzeczenie należy ocenić jednoznacznie

pozytywnie ze względu na potwierdzenie wysokiego poziomu ochrony udzielanej obecnie polskim konsumentom w judykaturze tego Sądu. W ramach zagadnień prawnych sformułowanych we wniosku Pierwszej Prezes SN zabrakło jednak pytania *explicite* w przedmiocie określenia charakteru prawnego rzeczony sankcji, stąd też nie był on przedmiotem wypowiedzi pełnego składu Izby Cywilnej w ramach sentencji rzeczony orzeczenia. Sposób sformułowania pisemnych motywów wskazanego orzeczenie wydaje się jednak utwierdzać w przekonaniu, iż charakter prawny sankcji bezskuteczności *abuzywnej* jest odrębny od innego rodzaju wadliwości czynności prawnych. Wprawdzie w treści uzasadnienia uchwały skrótowo wskazano, iż „*sposób działania sankcji, określonej w polskim porządku prawnym w art. 385¹ § 1 k.c., odpowiada bezskuteczności zawieszony*”, w dalszej części uzasadnienia zaznaczono jednak, iż sytuacja, w której znajduje się konsument korzystający z dobrodziejstwa omawianej sankcji faktycznie przypomina „*sankcję nieważności bezwzględny, z tą jednak korzystną dla konsumenta różnicą, że może on swoim oświadczeniem doprowadzić do związania postanowieniem (umową)*”, które to wnioski wskazują na faktyczne rozróżnienie sytuacji prawny, w jakiej znajdują się strony czynności obciążony wadą abuzywności od sytuacji, w jakiej znajdują się strony czynności kulejącej czy bezwzględnie nieważny.

W uchwale III CZP 25/22 wskazano również *obiter dicta*, że „*niezależność roszczeń restytucyjnyh [konsumenta i przedsiębiorcy – przy. M.Ch.] pozwala na ich odrębną ocenę tak w zakresie przesłanek zwrotu nienależny świadczenia, jak i przesłanek natury ogólnej, na przykład w kontekście przedawnienia*”, z którym to stwierdzeniem należy się zgodzić, lecz umacnia ono w rzeczywistości zasadność twierdzenia o odrębnym charakterze prawnym sankcji z art. 385¹ § 1 KC. Rzeczona odmiennosć prowadzi zaś – zdaniem autora – do konieczności niejednorodny podejścia do problematyki tak wymagalności, jak i sposobu liczenia przedawnienia roszczeń restytucyjnyh konsumenta i przedsiębiorcy. Niedozwolony postanowienia umowne, którymi posłużył się przedsiębiorca, stanowią bowiem z jego perspektywy – do momentu podjęcia przez konsumenta decyzji co do dalszyh losów umowy, która to decyzja nie musi przybierać jednak żadny sformalizowany kształtu – skuteczną podstawę prawną dla już spełnionych świadczeń, które we wskazanym okresie nie mogą być zatem traktowane jako świadczenia nienależny, co odpowiadać będzie – na płaszczyźnie normy art. 410 KC – kondycji *causa finita*. W przypadku konsumenta, te same niedozwolony postanowienia umowne mają jednak nie wiązać go z mocy samego prawa i ze skutkiem *ex tunc*, a żadne

dodatkowe działanie – czy to ze strony samego konsumenta czy też ze strony przedsiębiorcy – nie może być wymagane celem skorzystania z ochrony przewidzianej w treści dyrektywy 93/13. Roszczenie konsumenta o zwrot świadczeń spełnionych w wykonaniu abuzywnej umowy – jako świadczenie bezterminowe – winno tym samym uzyskiwać przymiot wymagalności w sposób określony w art. 455 KC, a zatem domyślnie niezwłocznie po otrzymaniu przez przedsiębiorcę stosownego wezwania do dokonania zwrotu nienależnie otrzymanych świadczeń, co odpowiadać będzie – z punktu widzenia normy art. 410 KC – kondycji *sine causa* względnie *causa indebiti*. Dodatkowo, w przypadku roszczeń restytucyjnych, wymogi stawiane przez TSUE prowadzą do konieczności modyfikacji ogólnych zasad przedawnienia roszczeń poprzez uwzględnienie w ramach sposobu liczenia terminu przedawnienia roszczeń konsumenta według zasady *a tempore facti* (art. 120 § 1 zdanie 2 KC) również wymaganego przez TSUE, dostatecznego stopnia świadomości konsumenta co do uprawnień wynikających z faktu posłużenia się przez przedsiębiorcę nieuczciwymi postanowieniami umownymi (*a tempore scientiae*). Należy jednocześnie podzielić zapatrywania przedstawicieli części doktryny, zgodnie z którymi w przypadku przepisów dyrektywy 93/13 doszło zarówno do ich nieprawidłowej, jak i niepełnej transpozycji do polskiego porządku prawnego, zaś w polskiej wersji językowej samej dyrektywy przez lata posługiwano się jej błędnym tłumaczeniem. W efekcie, przewidziane w KC mechanizmy dotyczące zwrotu świadczeń pobranych nienależnie (art. 410 KC) oraz przedawnienia roszczeń (art. 120 § 1 KC) należy uznać za nienależycie dostosowane do szczególnego charakteru sankcji braku związania konsumenta wprowadzonej przepisami art. 385¹ § 1 i nast. KC. Wskazana sytuacja rodzi liczne problemy praktyczne sprowadzające się do konieczności dostosowywania krajowych instytucji prawnych w drodze stosowania przez SN i sądy powszechne wykładni zgodnej, której zakres rozumiany jest w efekcie bardzo szeroko. Stosowana przez sądy polskie prounijna wykładnia nie powinna jednak zastępować ciężącego na państwie członkowskim obowiązku prawidłowej i pełnej implementacji przepisów dyrektywy 93/13 w drodze regulacji ustawowej, co prowadzi do wniosku, że *de lege ferenda* konieczna może być wielotorowa nowelizacja przepisów KC, wprowadzająca odrębne dla sankcji *bezskuteczności abuzywnej* przepisy regulujące taką problematykę, jak chociażby pierwszeństwo jej stosowania w zbiegu z innymi rodzajami wadliwości czynności prawnych, możliwość *sanowania* warunku nieuczciwego w drodze jednostronnej czynności konsumenta, sposób określania wymagalności roszczeń restytucyjnych

konsumenta i przedsiębiorcy, sposób liczenia przedawnienia wskazanych roszczeń czy też określenie przesłanek dla zaistnienia stanu *trwałej bezskuteczności*, których zabrakło wobec niepełnej transpozycji art. 6 dyrektywy 93/13.

RAPORT Z BADAŃ

ORZECZNICTWA SĄDÓW POWSZECHNYCH

1. METODOLOGIA PRZEPROWADZONYCH BADAŃ.

- 1.1. W ramach zastosowanej metody empirycznej przeprowadzono badania orzecznictwa sądów powszechnych, pierwszej i drugiej instancji, pozyskanych przez autora w ramach praktyki własnej w latach 2021-2024. Badaniom poddano 1890 orzeczeń sądów pierwszej instancji oraz 222 orzeczenia sądów odwoławczych.
- 1.2. Badane orzeczenia zapadły w sprawach kredytobiorców *frankowych* będących w sporach z instytucjami bankowymi, a rozstrzygnięcia dotyczyły w każdym wypadku klauzul modyfikacyjnych (waloryzacyjnych) zamieszczonych w umowach kredytu zawartych przez konsumentów w latach 2001-2010.
- 1.3. Badane orzeczenia zapadły każdorazowo w oparciu o tożsamy model konstrukcji roszczeń procesowych konsumentów, zgodnie z którym sformułowano następujące żądania procesowe o charakterze ewentualnym:
 - 1.3.1. w pierwszym rzędzie zażądano ustalenia nieistnienia stosunku prawnego w wyniku zaistnienia stanu *trwałej bezskuteczności* (nieważności) czynności prawnej dokonanej z udziałem konsumenta oraz zażądano restytucji świadczeń spełnionych nienależnie przez konsumenta z zastosowaniem tzw. *teorii dwóch kondycji*;
 - 1.3.2. w drugiej kolejności zażądano (ewentualnie, na wypadek oddalenia żądania głównego) ustalenia *bezskuteczności abuzywnej* poszczególnych klauzul składających się na umowny mechanizm waloryzacyjny oraz zażądano restytucji świadczeń pobranych nienależnie przez przedsiębiorcę w zakresie, w jakim świadczenia te były pochodną abuzywnego mechanizmu waloryzacyjnego.
- 1.4. Reprezentatywność próby została uzyskana poprzez odwołanie się do spraw dotyczących umów zawieranych przez konsumentów z udziałem wszystkich głównych instytucji kredytowych oferujących tego typu produkty w Polsce latach 2001-2010 (tj. 17 przedsiębiorców).

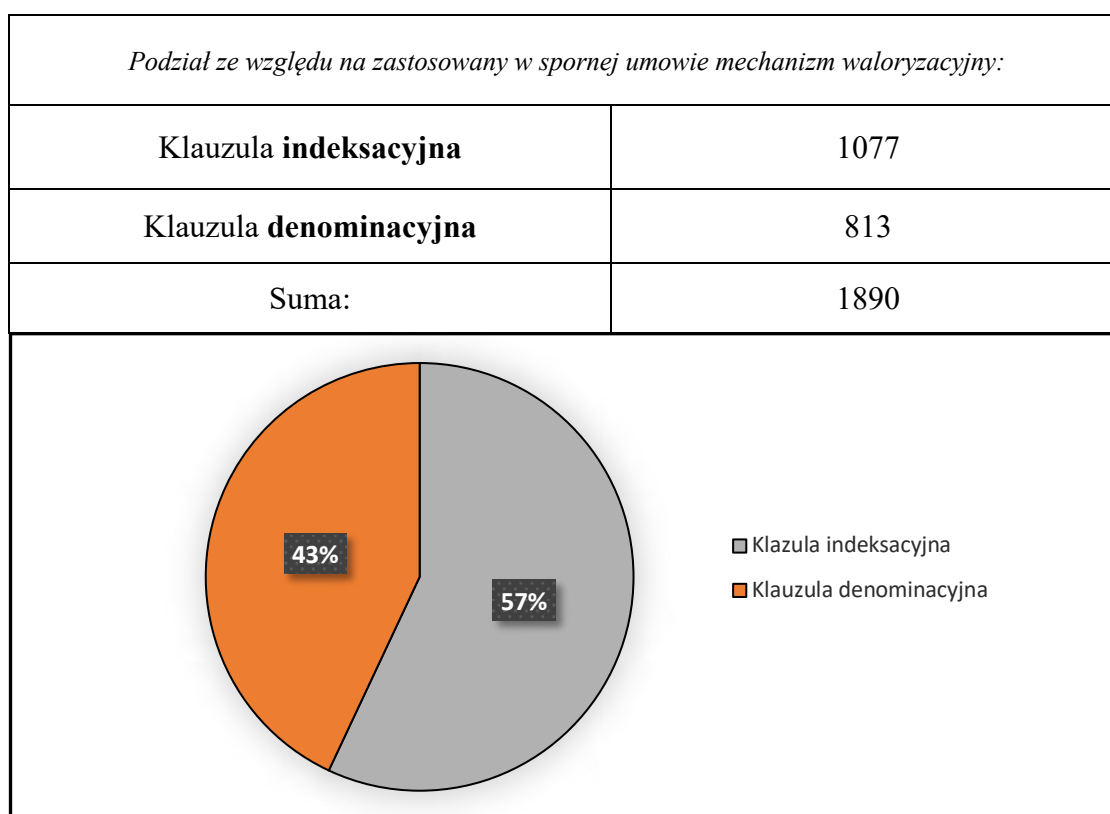
- 1.5. Reprezentatywność została uzyskana również poprzez odwołanie się do orzecznictwa pochodzącego z obszaru jurysdykcji wszystkich 11 sądów apelacyjnych w Polsce.
- 1.6. W ramach systematyzacji badań dokonano kwalifikacji, klasyfikacji (podziału) i typologizacji (grupowaniu) badanych orzeczeń według następujących kryteriów i kluczy kategoryzacyjnych:
 - 1.6.1. charakteru zastosowanego w umowie będącej przedmiotem orzeczenia mechanizmu waloryzacyjnego, tj. indeksacji zobowiązania wyrażonego *ab initio* w złotych polskich czy też denominacji zobowiązania wyrażonego (pozornie) w walucie CHF;
 - 1.6.2. charakteru orzeczenia ze względu na przymiot prawomocności;
 - 1.6.3. kierunku rozstrzygnięcia sądu (orzeczenie uwzględniające roszczenia konsumenta oparte o konstrukcję sankcji z art. 385¹ § 1 KC oraz orzeczenie oddalające ww. roszczenia, względnie orzeczenie uchylające wyrok sądu pierwszej instancji);
 - 1.6.4. w zakresie orzeczeń oddalających roszczenia konsumentów analizie poddano powody negatywnego kierunku rozstrzygnięcia sądu dokonując rozróżnienia na powody natury faktycznej (takie jak np. brak przyjęcia statusu *konsumenckości* stosunku prawnego) oraz na odmienną ocenę prawną tożsamyh warunków umownych, co do których konsument podnosił zarzut abuzywności;
 - 1.6.5. w zakresie orzeczeń uwzględniających roszczenia dokonano rozróżnienia ze względu na przyjęty model postępowania w odniesieniu do kwestii związania umową w pozostałym zakresie, a zatem ze względu na przyjęty charakter zastosowanej sankcji jako bezskuteczności częściowej czy też *trwałej bezskuteczności* (upadku, nieistnienia, nieważności) całej umowy;
 - 1.6.6. w zakresie orzeczeń uwzględniających roszczenia konsumentów analizowano nadto charakter prawny zastosowanej przez sąd sankcji wyróżniając przyjęcie sposobu działania sankcji *ex lege* czy też wymagający formy pozytywnego działania ze strony konsumenta (w postaci konstytutywnego oświadczenia w przedmiocie dalszych losów umowy obarczonej wadą abuzywności), co skutkowało

ujawnionymi w ramach badania odmiennościami w zakresie sposobu określenia daty początkowej, od której przedsiębiorca pozostawał w opóźnieniu ze zwrotem świadczeń nienależnych;

- 1.6.7. oraz – w zakresie orzeczeń dotyczących wzorca umownego stosowanego przez dawny GE Money Bank S.A. – analizowano nadto kwestię zastosowania tzw. *testu niebieskiego ołówka* polegającego na stwierdzeniu abuzywności jedynie części warunku umownego, któremu to zagadnieniu poświęcono odrębny rozdział pracy.

2. WYNIKI PRZEPROWADZONYCH BADAŃ.

2.1. Orzeczenia sądów I instancji – rodzaj klauzuli waloryzacyjnej:

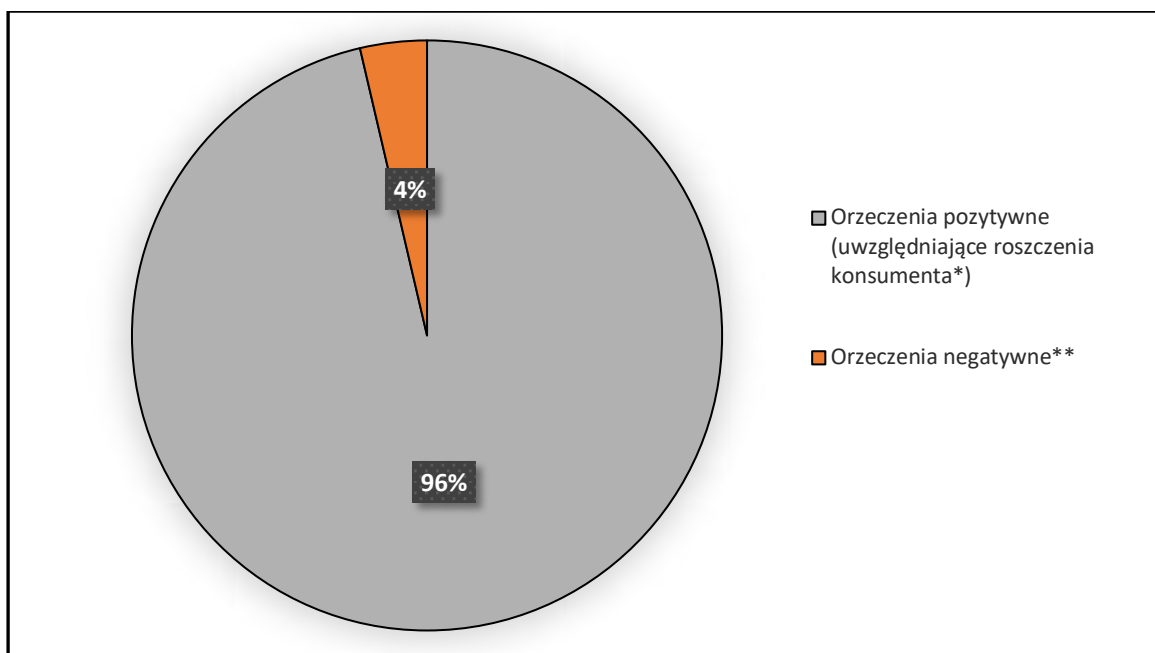
2.2. Orzeczenia sądów II instancji – rodzaj klauzuli waloryzacyjnej:

<i>Podział ze względu na zastosowany w spornej umowie mechanizm waloryzacyjny:</i>	
Klauzula indeksacyjna	112
Klauzula denominacyjna	110
Suma:	222

Klauzula indeksacyjna
 Klauzula denominacyjna

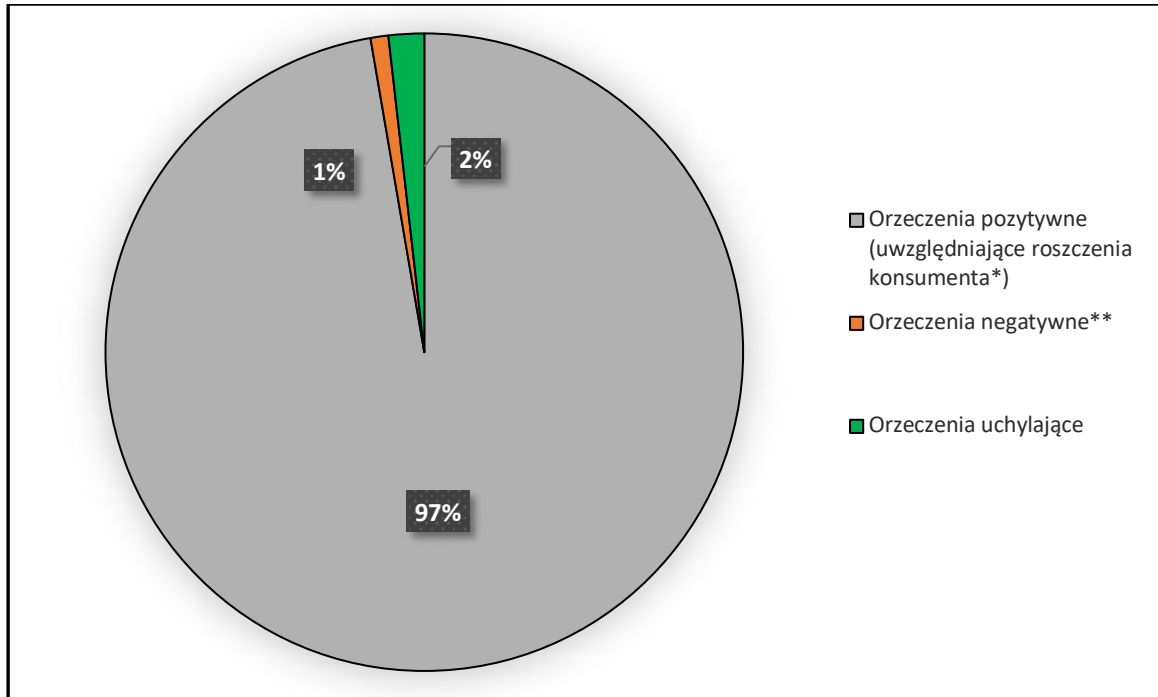
2.3. Orzeczenia sądów I instancji – kierunek rozstrzygnięcia:

<i>Podział ze względu na kierunek rozstrzygnięcia sądu - korzystny albo niekorzystny dla konsumenta, który powołał się na sankcję bezskuteczności abuzywnej</i>	
Orzeczenia pozytywne (uwzględniające roszczenia konsumenta*)	1821
Orzeczenia negatywne**	69
Suma:	1890
* Za orzeczenie pozytywne przyjmuje się orzeczenie uwzględniające żądanie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub ustalające bezskuteczność klauzuli waloryzacyjnej;	
* Za orzeczenie negatywne nie przyjmuje się orzeczenia uwzględniającego żądanie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub ustalające bezskuteczność klauzuli waloryzacyjnej lecz oddalającego powództwo w zakresie restytucji pieniężnej;	

2.4. Orzeczenia sądów II instancji – kierunek rozstrzygnięcia:

<i>Podział ze względu na kierunek rozstrzygnięcia sądu - korzystny albo niekorzystny dla konsumenta, który powołał się na sankcję bezskuteczności abuzywnej</i>	
Orzeczenia pozytywne (uwzględniające roszczenia konsumenta*)	216
Orzeczenia negatywne**	2
Orzeczenia uchylające	4
Suma:	222
* Za orzeczenie pozytywne przyjmuje się orzeczenie uwzględniające żądanie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub ustalające bezskuteczność klauzuli waloryzacyjnej;	
* Za orzeczenie negatywne nie przyjmuje się orzeczenia uwzględniającego żądanie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub ustalające bezskuteczność klauzuli waloryzacyjnej lecz oddalające powództwo w zakresie restytucji pieniężnej;	

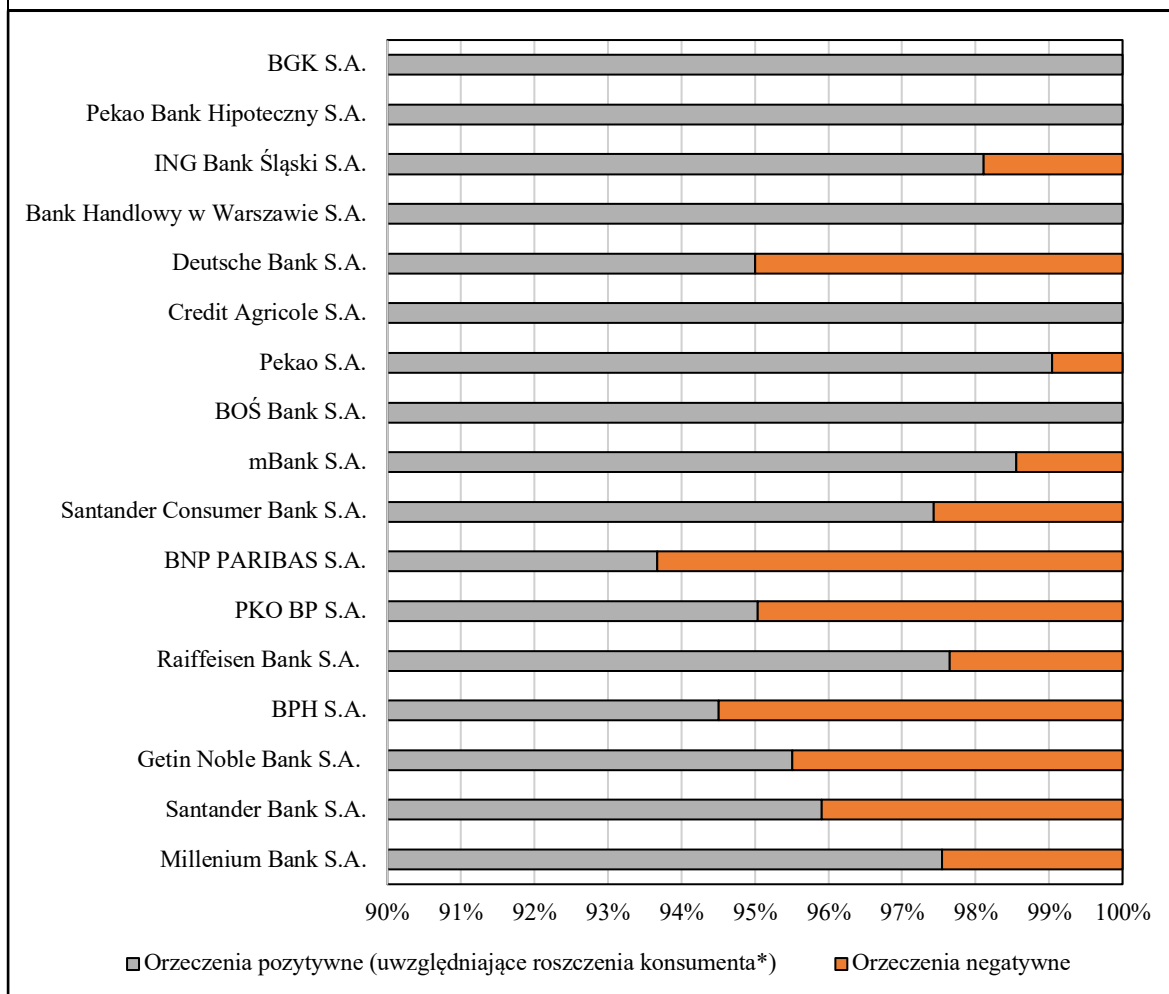
2.5. Orzeczenia sądów I instancji – kierunek rozstrzygnięcia z rozróżnieniem na umowy stosowane przez poszczególne instytucje kredytowe:

Podział ze względu kierunek rozstrzygnięcia sądu - korzystny albo niekorzystny dla konsumenta, który powołał się na sankcję bezskuteczności abuzywnej z rozróżnieniem na umowy stosowane przez poszczególne instytucje kredytowe

Instytucja kredytowa:	Orzeczenia pozytywne (uwzględniające roszczenia konsumenta*):	Orzeczenia negatywne:
Millenium Bank S.A.	199	5
Santander Bank S.A.	164	7
Getin Noble Bank S.A.	85	4
BPH S.A.	258	15
Raiffeisen Bank S.A.	166	4
PKO BP S.A.	402	21
BNP PARIBAS S.A.	74	5
Santander Consumer Bank S.A.	114	3
mBank S.A.	136	2
BOŚ Bank S.A.	23	0
Pekao S.A.	103	1
Credit Agricole S.A.	7	0

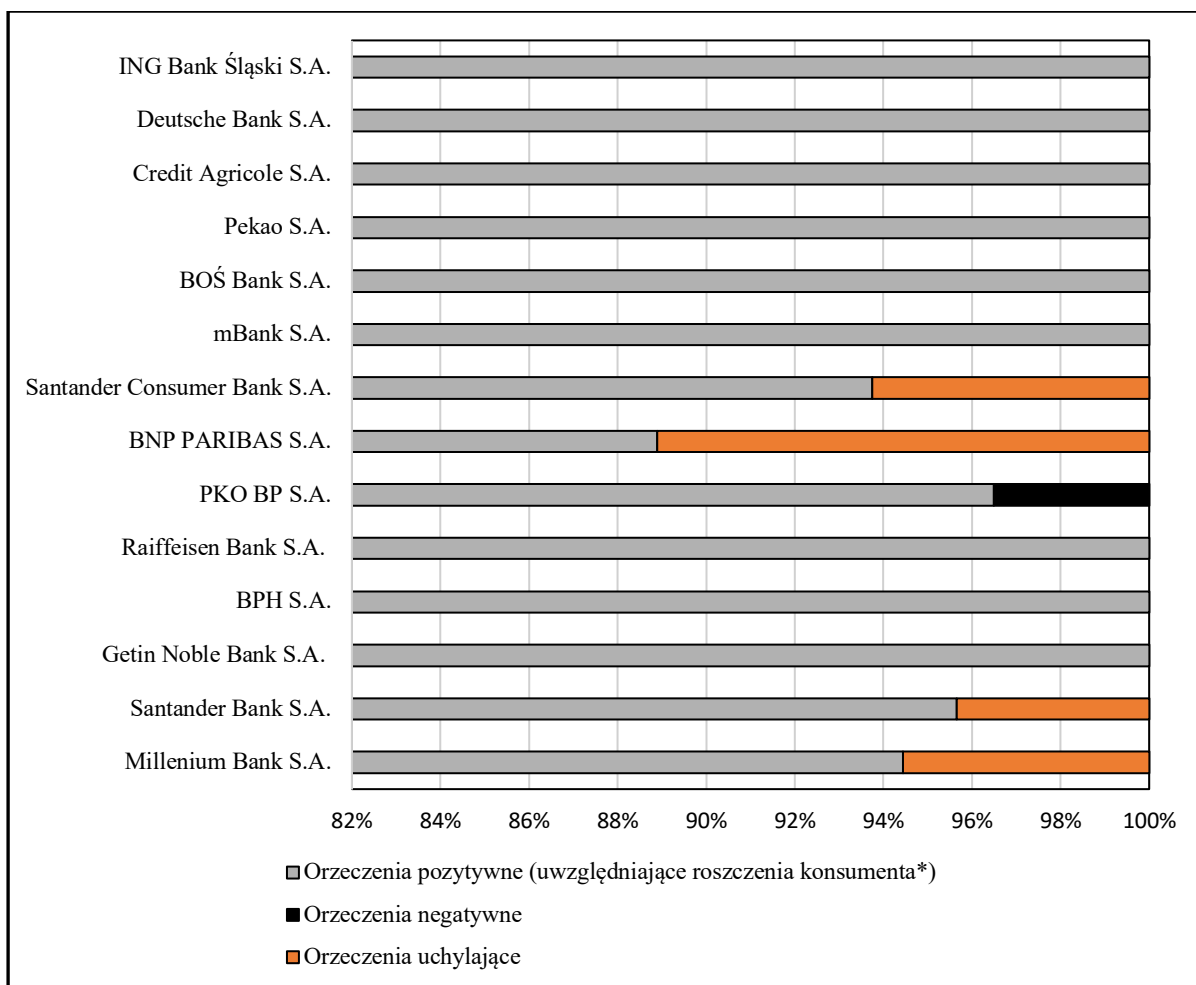
Deutsche Bank S.A.	19	1
Bank Handlowy w Warszawie S.A.	4	0
ING Bank Śląski S.A.	52	1
Pekao Bank Hipoteczny S.A.	14	0
BGK S.A.	1	0
SUMA:	1821	69

** Za orzeczenie pozytywne przyjmuje się orzeczenie uwzględniające żądanie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub ustalające bezskuteczność klauzuli waloryzacyjnej.*

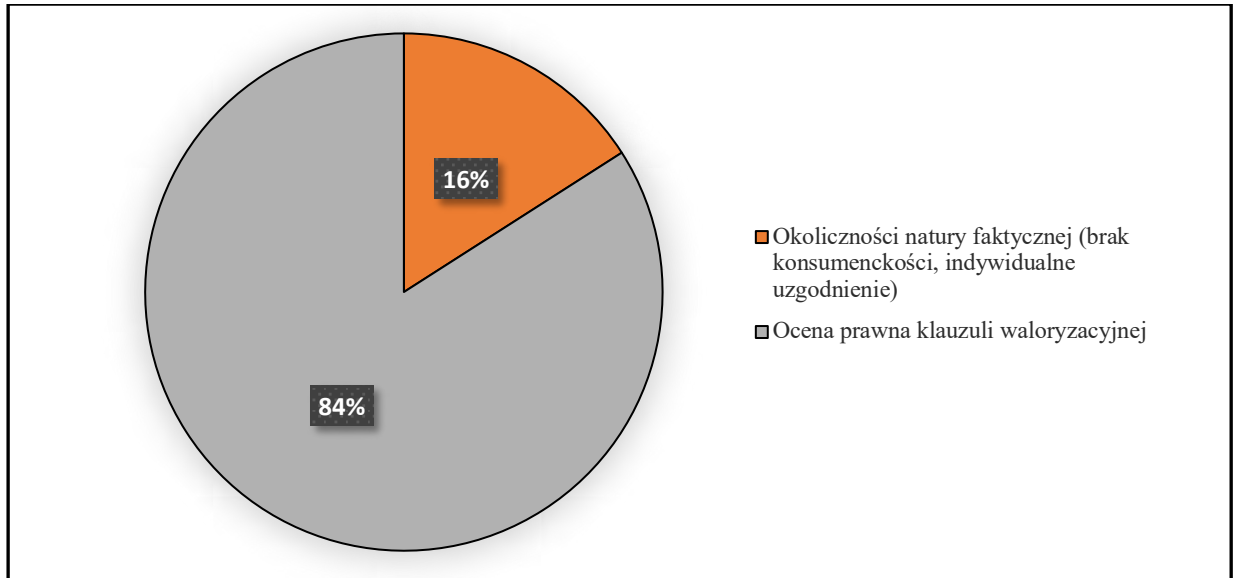
2.6. Orzeczenia sądów II instancji – kierunek rozstrzygnięcia z rozróżnieniem na umowy stosowane przez poszczególne instytucje kredytowe:

<i>Podział ze względu na kierunek rozstrzygnięcia sądu - korzystny albo niekorzystny dla konsumenta, który powołał się na sankcję bezskuteczności abuzywnej z rozróżnieniem na umowy stosowane przez poszczególne instytucje kredytowe</i>			
Instytucja kredytowa:	Orzeczenia pozytywne (uwzględniające roszczenia konsumenta*)	Orzeczenia negatywne:	Orzeczenia uchylające:
Millenium Bank S.A.	17	0	1
Santander Bank S.A.	22	0	1
Getin Noble Bank S.A.	7	0	0
BPH S.A.	39	0	0
Raiffeisen Bank S.A.	14	0	0
PKO BP S.A.	55	2	0
BNP PARIBAS S.A.	8	0	1
Santander Consumer Bank S.A.	15	0	1
mBank S.A.	18	0	0
BOŚ Bank S.A.	1	0	0
Pekao S.A.	10	0	0
Credit Agricole S.A.	1	0	0
Deutsche Bank S.A.	1	0	0
ING Bank Śląski S.A.	8	0	0
SUMA:	216	2	4
<i>* Za orzeczenie pozytywne przyjmuje się orzeczenie uwzględniające żądanie ustalenia nieistnienia stosunku prawnego lub ustalające bezskuteczność klauzuli waloryzacyjnej.</i>			

2.7. Orzeczenia sądów I instancji negatywne – powody negatywnego kierunku rozstrzygnięcia:

<i>Podział ze względu na powód braku udzielenia konsumentowi ochrony płynącej z normy art. 385(1) KC</i>	
Okoliczności natury faktycznej (brak konsumentenckości, indywidualne uzgodnienie)	11
Ocena prawna klauzuli waloryzacyjnej	58
Suma:	69

2.8. Orzeczenia sądów I instancji pozytywne – charakter prawny sankcji
(bezskuteczność częściowa albo *trwała bezskuteczność umowy*):

<i>Podział ze względu na charakter prawny działania sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym - jako sankcja częściowa albo sankcja skutkująca upadkiem umowy w całości</i>	
Trwała bezskuteczność (nieważność, upadek umowy w całości, brak związania umową w całości)	1802
Bezskuteczność częściowa (<i>odfrankowanie</i>)	19
Suma:	1821

Kategoria	Procent
Trwała bezskuteczność (nieważność, upadek umowy w całości, brak związania umową w całości)	99%
Bezskuteczność częściowa (odfrankowanie)	1%

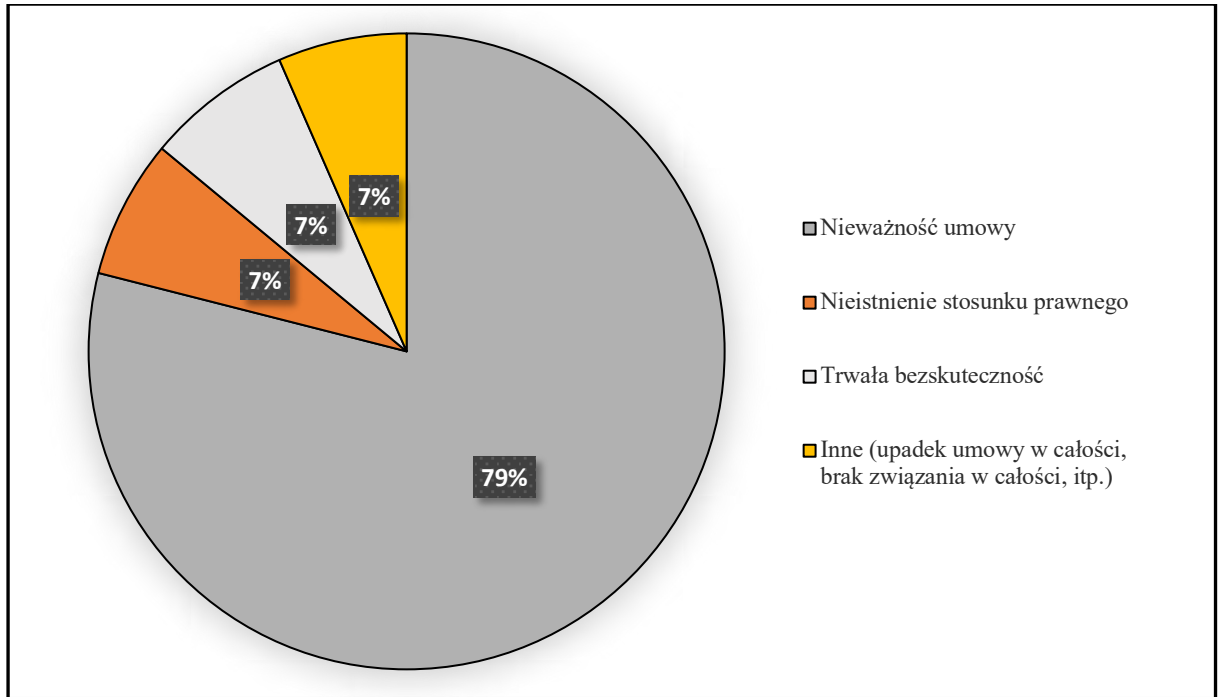
2.9. Orzeczenia sądów II instancji pozytywne – charakter prawny sankcji (bezkuteeczność częściowa albo *trwała bezskuteeczność* umowy):

<i>Podział ze względu na charakter prawny działania sankcji braku związania konsumenta warunkiem nieuczciwym - jako sankcja częściowa albo sankcja skutkująca upadkiem umowy w całości</i>	
Trwała bezskuteeczność (nieważność, upadek umowy w całości, brak związania umową w całości)	213
Bezkuteeczność częściowa (<i>odfrankowanie</i>)	3
Suma:	216

The pie chart illustrates the distribution of legal character of sanctions. The large grey segment represents 'Trwała bezskuteeczność (nieważność, upadek umowy w całości, brak związania umową w całości)' at 99%. The small orange segment represents 'Bezkuteeczność częściowa (odfrankowanie)' at 1%.

2.10. Orzeczenia sądów I instancji pozytywne – stosowane nazewnictwo w zakresie opis sankcji z art. 385¹ § 1 KC:

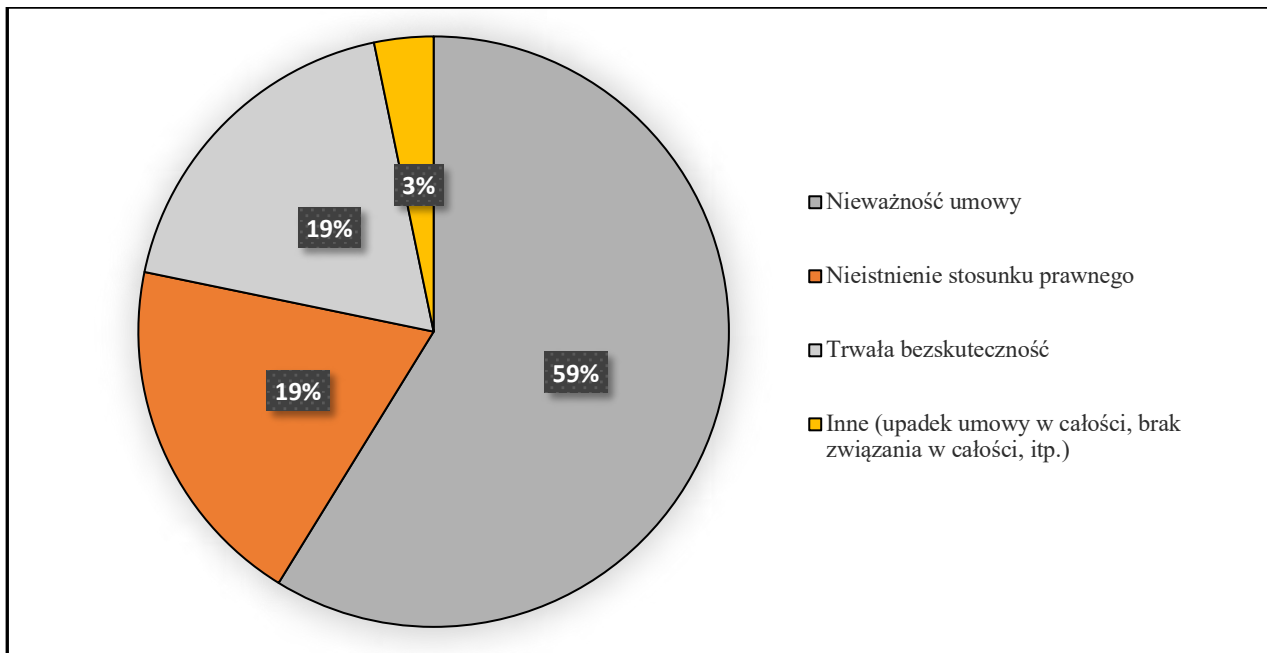
<i>Podział ze względu na stosowaną w orzeczeniach nomenklaturę do określenia stanu, w którym umowa nie może dalej wiązać po stwierdzeniu abuzywności klauzuli waloryzacyjnej (najczęściej w formie dominującego określenia użytego w pisemnych motywach orzeczeń):</i>	
Nieważność umowy	1423
Nieistnienie stosunku prawnego	127
Trwała bezskuteeczność	134
Inne (upadek umowy w całości, brak związania w całości, itp.)	118
Suma:	1802

2.11. Orzeczenia sądów II instancji pozytywne – stosowane nazewnictwo w zakresie opis sankcji z art. 385¹ § 1 KC:

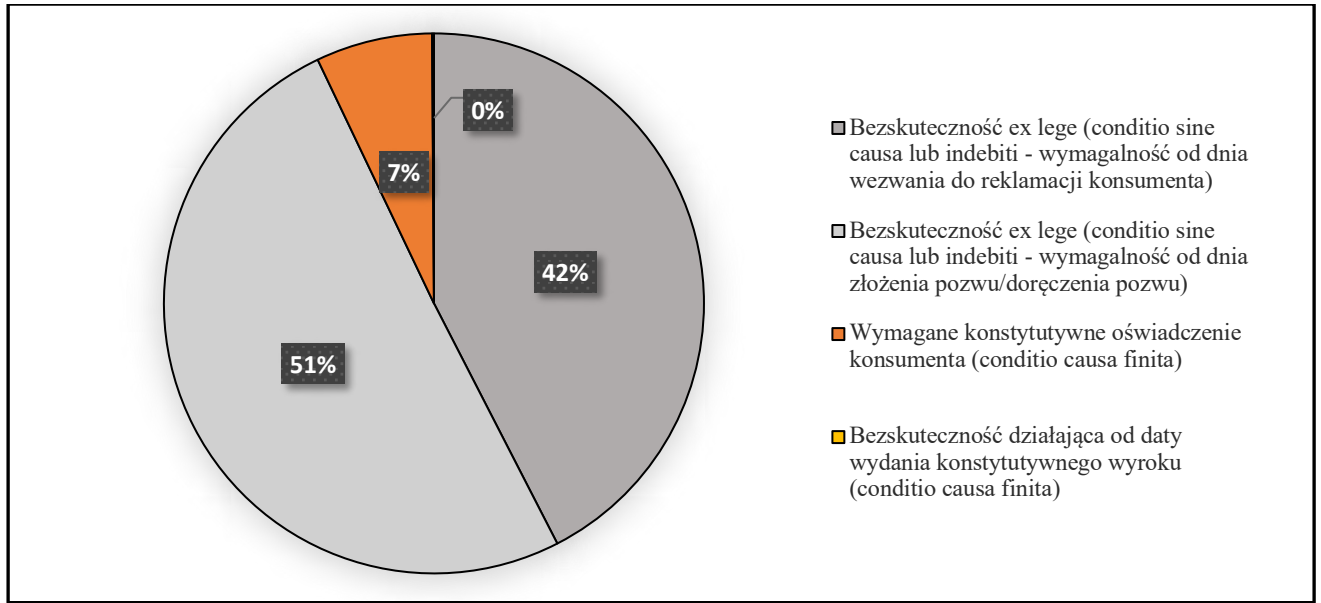
Podział ze względu na stosowaną w orzeczeniach nomenklaturę do określenia stanu, w którym umowa nie może dalej wiązać po stwierdzeniu abuzywności klauzuli waloryzacyjnej (określenia użyte w pisemnych motywach orzeczeń)

Nieważność umowy	127
Nieistnienie stosunku prawnego	42
Trwała bezskuteczność	40
Inne (upadek umowy w całości, brak związania w całości, itp.)	7
Suma:	216

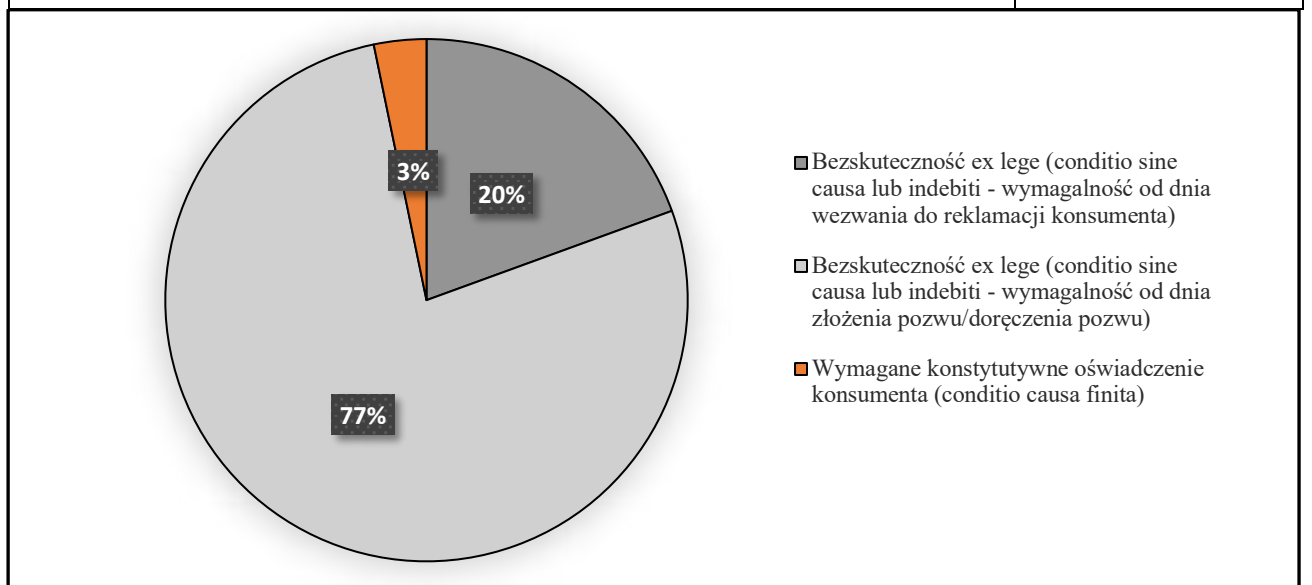
2.12. Orzeczenia sądów I instancji pozytywne – sposób określenia wymagalności roszczenia restytucyjnego konsumenta:

<i>Podział ze względu na przyjęty sposób określenia wymagalności roszczenia restytucyjnego konsumenta</i>	
Bezskuteczność <i>ex lege</i> (<i>conditio sine causa</i> lub <i>indebiti</i> - wymagalność od dnia wezwania do reklamacji konsumenta)	773
Bezskuteczność <i>ex lege</i> (<i>conditio sine causa</i> lub <i>indebiti</i> - wymagalność od dnia złożenia pozwu/doręczenia pozwu)	919
Wymagane konstytutywne oświadczenie konsumenta (<i>conditio causa finita</i>)	127
Bezskuteczność działająca od daty wydania konstytutywnego wyroku (<i>conditio causa finita</i>)	2
Suma:	1821

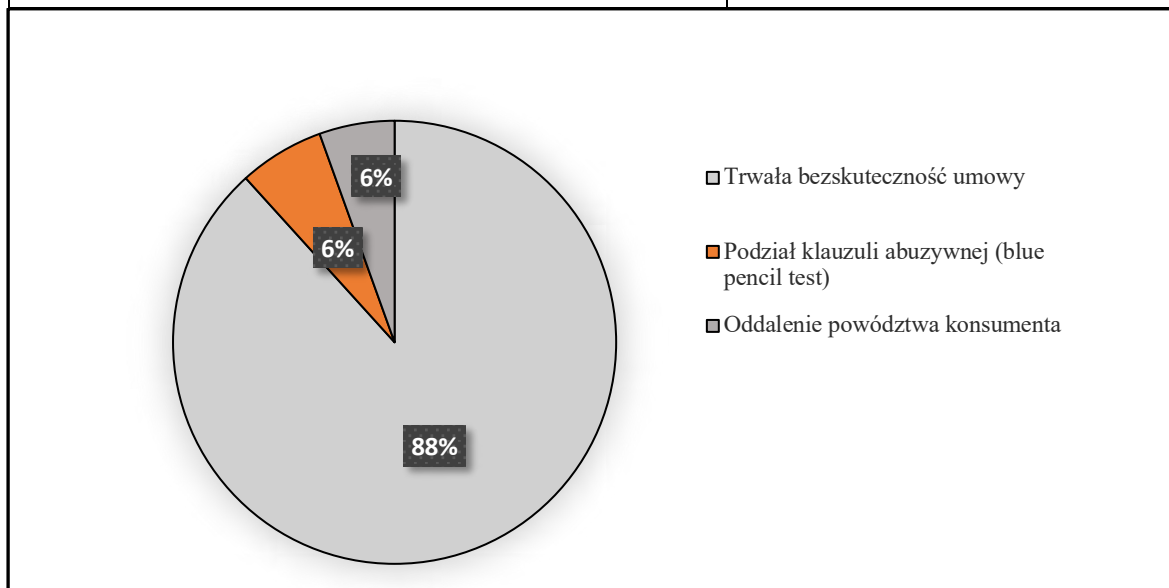
2.13. Orzeczenia sądów I instancji pozytywne – sposób określenia wymagalności roszczenia restytucyjnego konsumenta:

Podział ze względu na przyjęty sposób określenia wymagalności roszczenia restytucyjnego konsumenta	
Bezskuteczność ex lege (conditio sine causa lub indebiti - wymagalność od dnia wezwania do reklamacji konsumenta)	42
Bezskuteczność ex lege (conditio sine causa lub indebiti - wymagalność od dnia złożenia pozwu/doręczenia pozwu)	167
Wymagane konstytutywne oświadczenie konsumenta (conditio causa finita)	7

2.14. *Case study* – test niebieskiego ołówka (*blue pencil test*) - wzorzec umowny stosowany przez GE Money Bank S.A. (obecnie BPH S.A.):

<i>Podział ze względu na przyjęty sposób rozstrzygnięcia</i>	
<i>Trwała bezskuteczność umowy</i>	241
Podział klauzuli abuzywnej (<i>blue pencil test</i>)	17
Oddalenie powództwa konsumenta	15
Suma:	273

WYKAZ BADANEGO ORZECZNICTWA TSUE

Data dokumentu:	Rodzaj dokumentu:	Nazwa sprawy:	Sygnatura Sprawy:	Miejsce publikacji:	Powolywane fragmenty:
5.02.1963	wyrok	<i>Van Gend en Loos</i>	C-26/62	ECLI:EU:C:1963:1	pkt 1 sentencji
10.04.1984	wyrok	<i>Von Colson</i>	C-14/83	ECLI:EU:C:1984:153	26
13.11.1990	wyrok	<i>Marleasing</i>	C-106/89	ECLI:EU:C:1990:395	8
10.07.1991	wyrok	<i>Neu</i>	C-90/90 i C-91/90	ECLI:EU:C:1991:303	13
5.10.1994	wyrok	<i>Van Munster</i>	C-165/91	ECLI:EU:C:1994:359	34
3.07.1997	wyrok	<i>Benincasa</i>	C-269/95	ECLI:EU:C:1997:337	16
3.07.1997	wyrok	<i>Benincasa</i>	C-269/95	ECLI:EU:C:1997:337	16-18
18.12.1997	wyrok	<i>Inter-Environnement Wallonie</i>	C-129/96	ECLI:EU:C:1997:628	40
30.04.1998	wyrok	<i>Bellone</i>	C-215/97	ECLI:EU:C:1998:189	14
25.02.1999	wyrok	<i>Carbonari</i>	C-131/97	ECLI:EU:C:1999:98	48
5.10.1999	wyrok	<i>Hiszpania przeciwko Komisji</i>	C-240/97	ECLI:EU:C:1999:47	99
16.05.2000	wyrok	<i>Preston</i>	C-78/98	ECLI:EU:C:2000:247	31
27.06.2000	wyrok	<i>Océano Grupo</i>	C-240/98 - C-244/98	ECLI:EU:C:2000:346	25, 26, 28
13.07.2000	wyrok	<i>Centrosteeel</i>	C-456/98	ECLI:EU:C:2000:402	16-17
22.11.2001	wyrok	<i>Cape i Idealservice</i>	C-541/99 i C-542/99	ECLI:EU:C:2001:625	16
21.11.2002	wyrok	<i>Cofidis</i>	C-473/00	ECLI:EU:C:2002:705	32, 33, 32-34
15.05.2003	wyrok	<i>Mau</i>	C-160/01	ECLI:EU:C:2003:280	34
1.04.2004	wyrok	<i>Freiburger Kommunalbauten</i>	C-237/02	ECLI:EU:C:2004:209	21

16.09.2004	opinia rzecznika generalnego <i>F. Jacobsa</i>	<i>Gruber</i>	C-464/01	ECLI:EU:C:2004:529	50
5.10.2004	wyrok	<i>Pfeiffer</i>	C-397/01	ECLI:EU:C:2004:584,	112
16.12.2004	wyrok	<i>Wagner</i>	C-334/92	ECLI:EU:C:1993:945	20
20.01.2005	wyrok	<i>Gruber</i>	C-464/01	ECLI:EU:C:2005:32	36, 51, 54
22.09.2005	opinia rzecznika generalnego <i>A. Tizzano</i>	<i>Ynos</i>	C-302/04	ECLI:EU:C:2005:576	79
9.03.2006	wyrok	<i>Werhof</i>	C-499/04,	ECLI:EU:C:2006:168	23
26.10.2006	wyrok	<i>Mostaza Claro</i>	C-168/05	ECLI:EU:C:2006:675	24, 25, 27, 28, 28
4.06.2009	wyrok	<i>Pannon GSM</i>	C-243/08	ECLI:EU:C:2009:350	25, 31-32, 33, 35
3.09.2009	wyrok	<i>Messner</i>	C-489/07	ECLI:EU:C:2009:502	29
6.10.2009	wyrok	<i>Asturcom Telecomunicaciones</i>	C-40/08	ECLI:EU:C:2009:615	37, 57
15.04.2010	wyrok	<i>Heine</i>	C-511/08,	ECLI:EU:C:2010:189	54-57
3.06.2010	wyrok	<i>Caja de Ahorros</i>	C-484/08	ECLI:EU:C:2010:309	32
9.11.2010	wyrok	<i>VB Pénzügyi Lízing</i>	C-137/08	ECLI:EU:C:2010:659	44
16.11.2010	postanowienie	<i>Pohotovost'</i>	C-76/10	ECLI:EU:C:2010:685	41, 58, 64, 76
29.11.2011	opinia rzecznika generalnego <i>V. Trstenjak</i>	<i>Perenič</i>	C-453/10	ECLI:EU:C:2012:144	49, 55, 59, 64
6.12.2011	opinia rzecznika generalnego <i>V. Trstenjak</i>	<i>Invitel</i>	C-472/10	ECLI:EU:C:2011:806	27
15.12.2011	wyrok	<i>Banca Antoniana Popolare Veneta</i>	C-427/10	ECLI:EU:C:2011:844	25

24.01.2012	wyrok	<i>Dominguez</i>	C-282/10	ECLI:EU:C:2012:33	27
15.03.2012	wyrok	<i>Perenič</i>	C-453/10	ECLI:EU:C:2012:144	28, 30, 31, 32, 35-36
26.04.2012	wyrok	<i>Invitel</i>	C-472/10	ECLI:EU:C:2012:242	34, 41, 42
24.05.2012	wyrok	<i>Amia</i>	C-97/11	ECLI:EU:C:2012:306	27-28
14.06.2012	wyrok	<i>Banco Español de Crédito</i>	C-618/10	ECLI:EU:C:2012:349	40, 44, 46, 63, 65
21.02.2013	wyrok	<i>Banif Plus Bank</i>	C-472/11	ECLI:EU:C:2013:88	23, 27, 29-36
14.03.2013	wyrok	<i>Aziz</i>	C-415/11	ECLI:EU:C:2013:164	68, 69
21.03.2013	wyrok	<i>RWE Vertrieb AG</i>	C-92/11	ECLI:EU:C:2013:180	26
30.05.2013	wyrok	<i>Asbeek Brusse</i>	C-488/11	ECLI:EU:C:2013:341	40, 41, 42, 44, 49, 52-23, 57-58, 59, 60
30.05.2013	wyrok	<i>Jörös</i>	C-397/11	ECLI:EU:C:2013:340	51-53
5.12.2013	wyrok	<i>Vapenik</i>	C-508/12	ECLI:EU:C:2013:790	26, 31
16.01.2014	wyrok	<i>Constructora Principado</i>	C-226/12,	ECLI:EU:C:2014:10	21
12.02.2014	opinia rzecznika generalnego <i>N. Wahla</i>	<i>Kásler</i>	C-26/13	ECLI:EU:C:2014:85	80, 98, 104-105
27.03.2014	wyrok	<i>LCL</i>	C-565/12	ECLI:EU:C:2014:190	55
30.04.2014	wyrok	<i>Kásler</i>	C-26/13	ECLI:EU:C:2014:282	41, 42, 49-50, 73, 78, 80, 83, 84
21.01.2015	wyrok	<i>Unicaja Banco i Caixabank</i>	C-482/13, C-484/13, C-485/13 i C-487/13	ECLI:EU:C:2015:21	28
26.02.2015	wyrok	<i>Matei</i>	C-143/13	ECLI:EU:C:2015:127	49, 54, 61, 74

23.04.2015	wyrok	<i>Van Hove</i>	C-96/14	ECLI:EU:C:2015:262	31, 33, 37-39, 41
3.09.2015	wyrok	<i>Horățiu Ovidiu Costea</i>	C-110/14	ECLI:EU:C:2015:538	21, 27
3.12.2015	wyrok	<i>Banif Plus Bank (II)</i>	C-312/14	ECLI:EU:C:2015:794	43-44
21.04.2016	wyrok	<i>Radlinger</i>	C-377/14	ECLI:EU:C:2016:283	48, 52, 97-98, punkt 2 sentencji
9.11.2016	wyrok	<i>Home Credit Slovakia</i>	C-42/15	ECLI:EU:C:2016:842	71
9.11.2016	wyrok	<i>Home Credit Slovakia</i>	C-42/15	ECLI:EU:C:2016:842	sentencja orzeczenia
21.12.2016	wyrok	<i>Francisco Gutiérrez Naranjo</i>	C-154/15, C-307/15 i C-308/15	ECLI:EU:C:2016:980	53-55, 57-59, 60, 61-62, 63, 64, 65, 66
21.12.2016	wyrok	<i>Partner</i>	C-119/15	ECLI:EU:C:2016:987	sentencja orzeczenia, 36-39, 42, 43, 47
26.01.2017	wyrok	<i>Banco Primus</i>	C-421/14	ECLI:EU:C:2017:60	60, 71
2.03.2017	wyrok	<i>Comtech GmbH</i>	C-568/15	ECLI:EU:C:2017:154	26
20.09.2017	wyrok	<i>Andriciu</i>	C-186/16	ECLI:EU:C:2017:703	31, 35-37, 45, 54
7.12.2017	wyrok	<i>Woonhaven Antwerpen</i>	C-446/17	ECLI:EU:C:2017:954	31
25.01.2018	wyrok	<i>Schrems</i>	C-498/16	ECLI:EU:C:2018:37	15, 39, 40
17.05.2018	wyrok	<i>Karel de Grote</i>	C-147/16	ECLI:EU:C:2018:320	27
31.05.2018	wyrok	<i>Sziber</i>	C-483/16	ECLI:EU:C:2018:367	34, 53
7.08.2018	wyrok	<i>Cortés</i>	C-96/16 i C-94/17	ECLI:EU:C:2018:643	53, 75, 76

13.09.2018	opinia rzecznika generalnego <i>M. Szpunara</i>	<i>Abanca Corporación Bancaria</i>	C-70/17	ECLI:EU:C:2018:724	84-86, 88, 92, 99-102
20.09.2018	wyrok	<i>OTP Bank i OTP Factoring</i>	C-51/17	ECLI:EU:C:2018:750	26-27, 54, 66, 68
7.11.2018	wyrok	<i>Kanyeba</i>	C-349/18 – C-351/18	ECLI:EU:C:2019:936	35, 68, 70, 73
14.03.2019	wyrok	<i>Dunai</i>	C-118/17	ECLI:EU:C:2019:207	36-37, 41, 42, 43, 44-46, 48, 56
21.03.2019	wyrok	<i>Pouvin i Dijoux</i>	C-590/17	ECLI:EU:C:2019:232	24
21.03.2019	wyrok	<i>Pouvin i Dijoux</i>	C-590/17	ECLI:EU:C:2019:232	24
26.03.2019	wyrok	<i>Abanca Corporación Bancaria</i>	C-70/17	ECLI:EU:C:2019:250	53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 64
14.05.2019	opinia rzecznika generalnego <i>V. Pitruzzeli</i>	<i>Dziubak</i>	C-260/18	ECLI:EU:C:2019:405	52, 77
26.06.2019	wyrok	<i>Addiko Bank</i>	C-407/18	ECLI:EU:C:2019:537	46, 48
10.09.2019	wyrok	<i>Gómez del Moral Guasch,</i>	C-125/18	ECLI:EU:C:2020:138	pkt 61-64
3.10.2019	wyrok	<i>Dziubak</i>	C-260/18	ECLI:EU:C:2019:819	pkt 2 sentencji, 39, 41-45, 47, 48-49, 50, 51, 55, 56, 58-59, 60, 61-62, 67- 68
3.10.2019	wyrok	<i>Petruchová</i>	C-208/18	ECLI:EU:C:2019:825	59
14.11.2019	opinia Rzecznika Generalnego <i>J. Kokott</i>	<i>Cofidis i OPR Finance</i>	C-616/18	ECLI:EU:C:2019:975	63-67
4.06.2020	wyrok	<i>Leonhard</i>	C-301/18	ECLI:EU:C:2020:427	37

9.07.2020	wyrok	<i>Ibercaja Banko</i>	C-452/18	ECLI:EU:C:2020:536	25, 28
9.07.2020	wyrok	<i>SC Raiffeisen Bank SA</i>	C-698/18 i C-699/18	ECLI:EU:C:2020:537	58, 62, 63-64, 65-67, 73, 75
16.07.2020	wyrok	<i>Caixabank SA</i>	C-224/19 i C-259/19	ECLI:EU:C:2020:578,	84, 85, 87, 91
25.11.2020	wyrok	<i>Banca B.</i>	C-269/19	ECLI:EU:C:2020:954	32-34, 37, 41-44
27.01.2021	wyrok	<i>Dexia</i>	C-229/19 i C-289/19	ECLI:EU:C:2021:68	62, 67
22.04.2021	wyrok	<i>Profi Credit Slovakia</i>	C-485/19	ECLI:EU:C:2021:313	52, 57-58, 59, 60-64, 66
29.04.2021	wyrok	<i>Bank BPH</i>	C-19/20	ECLI:EU:C:2021:341	pkt 2 sentencji, 43-44, 46-47, 48, 50, 51, 52, 54-57, 60, 61, 66, 71, 72, 74, 77-78, 80, 83, 84, 85, 86, 88, 89, 93, 96-99, 94-95
18.05.2021	wyrok	<i>Asociația „Forumul Judecătorilor din România”</i>	C-83/19, C-127/19, C-195/19, C-291/19, C-355/19 i C-397/19	ECLI:EU:C:2021:393	201
10.06.2021	wyrok	<i>BNP Paribas</i>	C-776/19 - C-782/19	ECLI:EU:C:2021:470	37, 64, 67
2.09.2021	wyrok	<i>OTP Jelzálogbank Zrt</i>	C-932/19	ECLI:EU:C:2021:673	34, 41
18.11.2021	wyrok	<i>A. S.A.</i>	C-212/20	ECLI:EU:C:2021:934	79
2.12.2021	wyrok	<i>Vodafone</i>	C-484/20	ECLI:EU:C:2021:975	19
21.12.2021	wyrok	<i>Trapeza Peiraios</i>	C-243/20	ECLI:EU:C:2021:1045	54
8.09.2022	wyrok	<i>Deutsche Bank Polska</i>	C-80/21 - C-82/21	ECLI:EU:C:2022:646	64
22.09.2022	opinia rzecznika generalnego <i>M. Szpunara</i>	<i>D.V.</i>	C-395/21	ECLI:EU:C:2022:715	68, 69, 77, 87

16.02.2023	opinia rzecznika generalnego <i>A. Collinsa</i>	<i>Szcześniak</i>	C-520/21	ECLI:EU:C:2023:120	48, 51, 65
16.03.2023	wyrok	<i>X S.A.</i>	C-6/22	ECLI:EU:C:2023:216	14-18, 27-28, 30
4.05.2023	wyrok	<i>BRD Groupe</i>	C-200/21	ECLI:EU:C:2023:380	24, 25
8.06.2023	wyrok	<i>YYY S.A.</i>	C-570/21	ECLI:EU:C:2023:456	42-45
15.06.2023	wyrok	<i>Szcześniak</i>	C-520/21	ECLI:EU:C:2023:478	68, 73, 76, 78, 81, 83
21.09.2023	wyrok	<i>mBank S.A.</i>	C-139/22	ECLI:EU:C:2023:692	pkt 1 sentencji, 40, 46
7.12.2023	wyrok	<i>mBank</i>	C-140/22	ECLI:EU:C:2023:965	sentencja orzeczenia, 59- 62
11.12.2023	postanowienie	<i>Bank Millenium S.A</i>	C-756/22	ECLI:EU:C:2023:978	sentencja orzeczenia
14.12.2023	wyrok	<i>Getin Noble Bank</i>	C-28/22	ECLI:EU:C:2023:992	pkt 1 sentencji
12.01.2024	postanowienie	<i>Naniowski</i>	C-488/23	ECLI:EU:C:2024:45	sentencja orzeczenia
3.05.2024	postanowienie	<i>BNP Paribas Bank Polska S.A.</i>	C-348/23	ECLI:EU:C:2024:386	27
8.05.2024	postanowienie	<i>Santander Bank Polska S.A.</i>	C-424/22	ECLI:EU:C:2024:398	38

WYKAZ BADANEGO ORZECZNICTWA SN

l.p.	Data orzeczenia:	Rodzaj orzeczenia:	Sygnatura sprawy:	Miejsce publikacji:
1	1966-04-07	wyrok	III CR 45/66	LEX nr 5962
2	1967-03-06	uchwała (IC)	III CZP 7/67	OSNCP 1967/10/171
3	1971-11-30	wyrok	II CR 505/71	OSP 1972/4/75
4	1974-01-24	wyrok	II CR 761/73	OSPika 1975/11/238
5	1974-11-12	wyrok	I CR 602/74	OSPika 1976/7-8/143
6	1976-08-27	wyrok	II CR 288/76	OSNC 1977/5-6/91
7	1980-05-30	wyrok	III CRN 54/80	OSN 1981/4/60
8	1981-03-05	uchwała	III CZP 1/81	OSNCP 1981/8/145
9	1981-03-05	uchwała	III CZP 1/81	OSNC 1981/8/145
10	1984-05-20	uchwała	III CZP 16/84	OSN 1984/12/214
11	1986-02-05	uchwała	III CZP 97/86	OSNC 1988/2-3/32
12	1987-06-30	wyrok	III CRN 152/87	OSNC 1988/12/178
13	1987-09-22	wyrok	III CRN 265/87	OSNC 1989/5/80
14	1988-05-13	wyrok	III CRN 83/88	OSNC 1989/5/84
15	1990-05-30	uchwała (7)	III CZP 8/90	OSNC 1990/10-11/124
16	1991-02-12	uchwała	III CRN 500/90	OSNCP 1992/7-8/137
17	1991-03-06	uchwała	III CZP 2/91	OSNC 1991/7/93
18	1991-05-22	uchwała (7)	III CZP 15/91	OSNC 1992/1/1
19	1992-03-06	uchwała (7)	III CZP 141/91	OSNC 1992/6/90
20	1992-03-06	uchwała	III CZP 141/91	OSNCP 1992/6/90
21	1992-03-20	uchwała	III CZP 14/92	OSNCP 1992/9/161
22	1992-04-03	uchwała	I PZP 19/92	OSNCP 1992/9/166
23	1992-04-09	uchwała	III CZP 32/92	OSNCP 1992/11/194
24	1992-04-10	uchwała (7)	III CZP 126/91	OSNCP 1992/7-8/121
25	1992-05-19	uchwała	III CZP 50/92	OSP 1993/6/119

26	1992-07-14	<i>wyrok</i>	II CRN 60/92	LEX nr 9082
27	1992-10-08	<i>uchwała</i>	III CZP 117/92	OSNC 1993/4/57
28	1993-03-17	<i>uchwała</i>	III CZP 30/93	OSNCP 1993/9/154
29	1993-07-29	<i>uchwała (7)</i>	III CZP 58/93	OSNCP 1993/12/208
30	1993-09-16	<i>wyrok</i>	I PRN 70/93	LEX nr 2626241
31	1993-09-28	<i>wyrok</i>	I CRN 74/93	OSNCP 1994/7-8/162
32	1993-10-28	<i>wyrok</i>	III CZP 142/93	OSNC 1994/4/82
33	1993-11-23	<i>wyrok</i>	III CRN 46/93	OSNCP 1994/4/93
34	1994-04-20	<i>uchwała</i>	III CZP 58/94	OSNCP 1994/11/207
35	1994-08-04	<i>wyrok</i>	I PRN 49/94	OSNAPiUS 1994/7/113
36	1994-10-21	<i>uchwała</i>	III CZP 135/94	OSNC 1995/2/37
37	1995-04-25	<i>wyrok</i>	I CRN 48/95	OSNC 1995/10/147
38	1995-05-30	<i>wyrok</i>	II CRN 47/95	LEX nr 1228040
39	1995-06-29	<i>uchwała</i>	III CZP 66/95	OSNC 1995/12/168
40	1995-06-29	<i>uchwała (7)</i>	II PZP 2/95	OSNAPiUS 1996/4/56
41	1995-11-07	<i>wyrok</i>	I PRN 40/95	OSNP 1996/12/168
42	1995-12-12	<i>wyrok</i>	II CRN 176/95	LEX nr 465059
43	1995-12-20	<i>wyrok</i>	I CRN 191/95	OSNC 1996/4/61
44	1996-01-18	<i>wyrok</i>	I PRN 102/95	OSNAPiUS 1996/14/200
45	1997-01-07	<i>wyrok</i>	I CKN 33/96	OSNC 1997/5/56
46	1997-01-10	<i>wyrok</i>	II CKN 62/96	LEX nr 28683
47	1997-10-01	<i>wyrok</i>	I PKN 314/97	OSNAPiUS 1998/14/426
48	1997-11-06	<i>wyrok</i>	I CKN 295/97	LEX nr 2238249
49	1997-11-26	<i>wyrok</i>	II CKN 445/97	LEX nr 1227414
50	1998-01-20	<i>wyrok</i>	I CKN 368/97	OSNC 1998/9/143
51	1998-01-23	<i>wyrok</i>	II CKU 129/97	LEX nr 33286
52	1998-06-25	<i>wyrok</i>	III CKN 563/97	LEX nr 255611
53	1998-06-26	<i>wyrok</i>	II CKN 825/97	OSNC 1999/1/18

54	1998-09-03	wyrok	I CKN 815/97	OSNC 1999/2/38
55	1998-11-23	wyrok	II CKN 56/98	LEX nr 1214659
56	1998-12-11	wyrok	II CKN 96/98	OSNC 1999/5/98
57	1999-01-15	wyrok	II CKN 148/98	LEX nr 1214389
58	1999-01-19	postanowienie	II CKN 156/98	LEX nr 749977
59	1999-01-19	wyrok	II CKN 202/98	OSNC 1999/6/121
60	1999-01-29	wyrok	I CKN 996/97	LEX nr 1214515
61	1999-03-05	wyrok	I PKN 591/98	OSNP 2000/9/347
62	1999-05-07	wyrok	I CKN 1143/97	LEX nr 1211838
63	1999-06-11	wyrok	II CKN 390/98	OSNC 1999/12/217
64	1999-09-08	wyrok	I CKN 130/98	LEX nr 1217893
65	1999-09-10	wyrok	III CKN 333/98	LEX nr 1217901
66	1999-12-01	wyrok	I CKN 203/98	LEX nr 50687
67	1999-12-02	wyrok	III CKN 489/98	OSNC 2000/7-8/130
68	1999-12-15	postanowienie	I CKN 299/98	OSP 2000/12/186
69	2000-04-03	wyrok	I CKN 618/98	LEX nr 50707
70	2000-05-12	wyrok	V CKN 1029/00	OSNC 2001/6/83
71	2000-09-19	wyrok	IV CKN 92/00	OSNC 2001/3/36
72	2000-11-28	postanowienie	IV CKN 170/00	LEX nr 52502
73	2000-12-05	wyrok	IV CKN 181/00	LEX nr 52507
74	2001-03-22	wyrok	V CKN 769/00	OSNC 2001/11/166
75	2001-03-22	wyrok	V CKN 769/00	OSNC 2001/11/166
76	2001-04-27	wyrok	V CKN 1335/00	LEX nr 52392
77	2001-06-13	wyrok	II CKN 507/00	OSP 2002/1/3
78	2001-06-13	wyrok	II CKN 537/00	LEX nr 52600
79	2001-07-25	wyrok	I CKN 127/01	LEX nr 52479
80	2001-07-25	wyrok	I CKN 25/99	LEX nr 52355
81	2001-09-13	wyrok	IV CKN 381/00	OSNC 2002/6/75

82	2001-10-12	<i>uchwała</i>	III CZP 55/01	OSNC 2002/7-8/87
83	2002-01-17	<i>wyrok</i>	III CKN 1500/00	OSNC 2002/11/140
84	2002-01-29	<i>wyrok</i>	V CKN 679/00	LEX nr 54342
85	2002-03-12	<i>wyrok</i>	IV CKN 827/00	LEX nr 54482
86	2002-03-20	<i>wyrok</i>	V CKN 940/00	LEX nr 56026
87	2002-03-26	<i>uchwała</i>	III CZP 15/02	OSNC 2003/1/6
88	2002-05-23	<i>wyrok</i>	IV CKN 1095/00	LEX nr 57209
89	2002-06-05	<i>wyrok</i>	II CKN 701/00	OSP 2003/10/124
90	2002-11-26	<i>wyrok</i>	V CKN 1445/00	OSNC 2004/3/47
91	2003-01-08	<i>wyrok</i>	II CKN 1097/00	OSNC 2004/4/55
92	2003-01-08	<i>wyrok</i>	II CKN 1097/00	OSNC 2004/4/55
93	2003-01-23	<i>wyrok</i>	II CKN 1155/00	OSNC 2004/4/61
94	2003-04-24	<i>wyrok</i>	I CKN 316/01	OSNC 2004/7-8/117
95	2003-04-24	<i>wyrok</i>	I CKN 316/01	OSNC 2004/7-8/117
96	2003-04-24	<i>wyrok</i>	I CKN 316/01	OSNC 2004/7-8/117
97	2003-05-07	<i>wyrok</i>	IV CKN 120/01	LEX nr 141394
98	2003-09-04	<i>wyrok</i>	IV CK 21/02	LEX nr 1130177
99	2003-10-02	<i>wyrok</i>	V CK 241/02	LEX nr 175961
100	2003-11-19	<i>wyrok</i>	V CK 477/02	LEX nr 175975
101	2003-11-21	<i>wyrok</i>	V CK 474/02	OSNC 2005/1/8
102	2003-11-21	<i>wyrok</i>	II CK 244/02	LEX nr 602362
103	2003-11-27	<i>wyrok</i>	III CK 152/02	LEX nr 157288
104	2003-12-19	<i>uchwała</i>	III CZP 95/03	OSNC 2005/2/25
105	2004-01-21	<i>wyrok</i>	IV CK 358/02	LEX nr 577522
106	2004-02-13	<i>wyrok</i>	II CK 438/02	OSP 2006/5/53
107	2004-02-27	<i>wyrok</i>	V CK 293/03	OSNC 2005/3/51
108	2004-02-27	<i>wyrok</i>	V CK 293/03	OSNC 2005/3/51
109	2004-03-31	<i>wyrok</i>	III CK 429/02	OSNC 2005/4/67

110	2004-04-23	wyrok	I CK 550/03	LEX nr 188472
111	2004-04-24	wyrok	I CKN 316/01	OSNC 2004/7-8/117
112	2004-04-28	wyrok	V CK 404/03	LEX nr 1125294
113	2004-05-12	wyrok	III CK 512/02	LEX nr 483367
114	2004-09-09	wyrok	II CK 498/03	LEX nr 137573
115	2004-10-08	wyrok	V CK 76/04	OSNC 2005/10/175
116	2004-11-10	wyrok	II CK 202/04	LEX nr 14512311
117	2004-11-24	wyrok	II CK 210/04	LEX nr 376969
118	2005-01-06	postanowienie	III CZP 76/04	LEX nr 157157
119	2005-01-13	wyrok	IV CK 444/04	LEX nr 177233
120	2005-05-13	wyrok	I CK 690/04	LEX nr 407119
121	2005-05-20	wyrok	II CK 354/03	OSNC 2005/5/91
122	2005-05-29	wyrok	V CK 827/04	MPB 2006/3/4
123	2005-06-17	uchwała	III CZP 26/05	OSP 2006/7-8/85
124	2005-06-23	wyrok	II CK 742/04	LEX nr 180873
125	2005-07-07	wyrok	V CK 855/04	LEX nr 202653
126	2005-07-13	wyrok	I CK 832/04	Biul. SN 2005/11/13
127	2005-10-12	wyrok	III CK 90/05	LEX nr 187036
128	2005-10-12	postanowienie	III CK 48/05	LEX nr 191867
129	2005-10-13	wyrok	IV CK 162/05	LEX nr 186899
130	2005-10-28	wyrok	II CK 174/05	OSNC 2006/6/149
131	2005-11-04	wyrok	V CK 162/05	LEX nr 1111027
132	2006-02-03	wyrok	I CSK 17/05	LEX nr 183057
133	2006-02-03	wyrok	I CSK 17/05	LEX nr 183057
134	2006-02-03	wyrok	I CSK 17/05	LEX nr 183057
135	2006-02-03	wyrok	I CK 297/05	Biul. SN 2006/5-6/12
136	2006-02-15	wyrok	IV CSK 17/05	LEX nr 179979
137	2006-03-14	uchwała	III CZP 7/06	OSNC 2007/1/7

138	2006-04-14	<i>postanowienie</i>	III CZP 61/06	LEX nr 209209
139	2006-06-20	<i>wyrok</i>	III SK 7/06	OSNP 2007/13-14/207
140	2006-06-21	<i>wyrok</i>	V CSK 181/05	LEX nr 195432
141	2006-07-13	<i>wyrok</i>	III SZP 3/06	OSNP 2007/1-2/3
142	2006-12-05	<i>wyrok</i>	II CSK 327/06	LEX nr 238947
143	2006-12-07	<i>wyrok</i>	III CSK 266/06	LEX nr 238949
144	2006-12-08	<i>wyrok</i>	V CSK 339/06	LEX nr 610102
145	2006-12-20	<i>wyrok</i>	IV CSK 263/06	LEX nr 257664
146	2007-01-30	<i>wyrok</i>	IV CSK 360/06	LEX nr 369193
147	2007-02-22	<i>postanowienie</i>	IV CSK 200/06	OSNC 2008/2/25
148	2007-03-07	<i>wyrok</i>	II CSK 489/06	Legalis nr 164750
149	2007-03-19	<i>wyrok</i>	III SK 21/06	OSNP 2008/11-12/181
150	2007-04-13	<i>wyrok</i>	III CSK 416/06	LEX nr 269807
151	2007-04-26	<i>uchwała</i>	III CZP 27/07	OSNC 2008/6/62
152	2007-06-05	<i>wyrok</i>	I CSK 117/07	LEX nr 351189
153	2007-06-05	<i>wyrok</i>	I CSK 117/07	LEX nr 351189
154	2007-09-14	<i>uchwała (7)</i>	III CZP 31/07	OSNC 2008/2/14
155	2007-09-20	<i>wyrok</i>	II CSK 244/07	Legalis nr 162517
156	2007-10-11	<i>wyrok</i>	III SK 19/07	LEX nr 496411
157	2007-10-11	<i>wyrok</i>	III SK 19/07	EPS 2008/8/60
158	2007-10-19	<i>wyrok</i>	I CSK 259/07	LEX nr 334977
159	2008-01-24	<i>wyrok</i>	I CSK 362/07	OSNC 2009/3/46
160	2008-03-18	<i>wyrok</i>	IV CSK 478/07	LEX nr 371531
161	2008-07-03	<i>wyrok</i>	IV CSK 81/08	LEX nr 584775
162	2008-10-07	<i>uchwała</i>	III CZP 80/08	OSNC 2009/9/118
163	2008-12-11	<i>wyrok</i>	IV CSK 302/08	LEX nr 477574
164	2008-12-17	<i>wyrok</i>	I CSK 240/08	LEX nr 484667
165	2009-01-21	<i>uchwała</i>	III CZP 130/08	OSNC 2009/12/159

166	2009-04-29	wyrok	II CSK 625/08	LEX nr 520070
167	2009-05-06	wyrok	II CSK 658/08	LEX nr 511996
168	2009-06-04	uchwała	III CZP 34/09	OSNC 2010/2/20
169	2009-09-30	wyrok	V CSK 33/09	LEX nr 564979
170	2009-10-08	wyrok	II CSK 160/09	LEX nr 529679
171	2009-11-06	wyrok	I CSK 154/09	OSN-ZD 2010/6/70
172	2009-11-25	wyrok	II CSK 262/09	OSNC-ZD 2010/3/79
173	2009-11-26	uchwała	III CZP 102/09	OSNC 2010/5/75
174	2009-11-26	uchwała	III CZP 102/09	OSNC 2010/5/75
175	2009-12-03	wyrok	II CSK 550/09	LEX nr 577690
176	2010-01-14	wyrok	IV CSK 432/09	LEX nr 564991
177	2010-02-05	wyrok	III CSK 105/09	LEX nr 951735
178	2010-02-25	wyrok	I CSK 384/09	OSNC 2010/10/140
179	2010-03-11	wyrok	IV CSK 401/09	LEX nr 885030
180	2010-05-27	wyrok	III CSK 230/09	LEX nr 603173
181	2010-06-02	wyrok	IV CSK 555/09	LEX nr 885035
182	2010-06-02	uchwała	III CZP 37/10	OSNC 2011/1/2
183	2010-07-08	wyrok	II CSK 126/10	LEX nr 602678
184	2010-07-08	wyrok	II CSK 126/10	LEX nr 602678
185	2010-07-08	wyrok	II CSK 126/10	LEX nr 602678
186	2010-09-23	uchwała	III CZP 57/10	OSNC 2011/2/14
187	2010-10-07	wyrok	IV CSK 95/10	LEX nr 898261
188	2010-10-13	wyrok	I CSK 694/09	LEX nr 786553
189	2010-10-21	wyrok	III CSK 47/10	LEX nr 738108
190	2010-10-28	wyrok	II CSK 218/10	OSNC 2011/6/72
191	2010-11-19	uchwała	III CZP 79/10	OSNC 2011/4/41
192	2010-12-08	wyrok	V CSK 177/10	LEX nr 1391368
193	2011-01-14	wyrok	II PK 157/10	LEX nr 784922

194	2011-01-14	<i>wyrok</i>	II CSK 343/10	OSNC 2011/9/105
195	2011-02-03	<i>wyrok</i>	I CSK 261/10	LEX nr 784986
196	2011-03-25	<i>wyrok</i>	IV CSK 377/10	LEX nr 1107000
197	2011-04-12	<i>wyrok</i>	III SK 44/10	OSNP 2012/9-10/132
198	2011-05-13	<i>wyrok</i>	V CSK 359/10	LEX nr 951080
199	2011-06-21	<i>wyrok</i>	I CSK 533/10	OSNC-ZD 2012/B/42
200	2011-10-12	<i>wyrok</i>	II CSK 29/11	OSNC-ZD 2012/C/56
201	2011-10-12	<i>wyrok</i>	II CSK 690/10	OSNC-ZD 2012/D/83
202	2011-10-13	<i>wyrok</i>	V CSK 483/10	LEX nr 1102551
203	2011-10-19	<i>wyrok</i>	II CSK 30/11	LEX nr 1103003
204	2011-11-17	<i>uchwała (7)</i>	III CZP 5/11	OSNC 2012/3/28
205	2011-11-17	<i>wyrok</i>	IV CSK 68/11	LEX nr 1119545
206	2011-11-24	<i>wyrok</i>	I CSK 69/11	OSNC 2012/5/63
207	2011-11-24	<i>wyrok</i>	I CSK 66/11	LEX nr 1133784
208	2011-11-25	<i>wyrok</i>	II CSK 77/11	LEX nr 1119491
209	2012-01-19	<i>wyrok</i>	IV CSK 217/11	LEX nr 1168551
210	2012-03-02	<i>wyrok</i>	II CSK 351/11	LEX nr 1163193
211	2012-05-24	<i>wyrok</i>	II CSK 546/11	OSN 2013/2/24
212	2012-06-13	<i>wyrok</i>	II CSK 515/11	LEX nr 1231312
213	2012-07-06	<i>wyrok</i>	V CSK 354/11	LEX nr 1554312
214	2012-08-09	<i>wyrok</i>	V CSK 372/11	LEX nr 1231631
215	2012-08-23	<i>wyrok</i>	II CSK 31/12	LEX nr 1219498
216	2012-10-19	<i>wyrok</i>	III SK 3/12	OSNP 2013/21-22/269
217	2012-11-08	<i>wyrok</i>	I CSK 49/12	OSNC 2013/6/76
218	2012-11-21	<i>uchwała</i>	III PZP 6/12	OSNP 2013/13-14/146
219	2012-12-13	<i>wyrok</i>	V CSK 25/12	LEX nr 1293974
220	2012-12-13	<i>postanowienie</i>	III SK 23/12	LEX nr 1238116
221	2012-12-20	<i>uchwała</i>	III CZP 84/12	OSNC 2013/7-8/83

222	2013-02-15	wyrok	I CSK 313/12	LEX nr 1314141
223	2013-02-21	wyrok	I CSK 408/12	OSNC 2013/11/127
224	2013-04-05	wyrok	III CSK 62/13	LEX nr 1341683
225	2013-04-18	wyrok	II CSK 557/12	OSNC 2014/2/13
226	2013-04-18	wyrok	II CSK 557/12	OSNC 2014/2/13
227	2013-04-18	wyrok	II CSK 557/12	OSNC 2014/2/13
228	2013-04-24	wyrok	IV CSK 600/12	OSNC-ZD 2014/2/26
229	2013-04-24	wyrok	IV CSK 596/12	OSNC-ZD 2014/B/25
230	2013-05-16	wyrok	V CSK 277/12	LEX nr 1353299
231	2013-06-13	wyrok	V CSK 391/12	OSNC 2014/2/22
232	2013-06-26	wyrok	V CSK 366/12	LEX nr 1375503
233	2013-08-28	wyrok	V CSK 362/12	LEX nr 1391375
234	2013-08-29	wyrok	I CSK 713/12	OSNC-ZD 2014/D/65
235	2013-08-29	wyrok	I CSK 660/12	LEX nr 1408133
236	2013-08-29	wyrok	I CSK 660/12	LEX nr 1408133
237	2013-09-18	uchwała (7)	III CZP 13/13	OSNC 2014/3/23
238	2013-11-14	wyrok	II CSK 104/13	OSNC 2014/7-8/82
239	2013-11-14	wyrok	II CSK 104/13	OSNC 2014/7-8/82
240	2014-01-22	wyrok	III CSK 55/13	LEX nr 1455727
241	2014-01-30	wyrok	IV CSK 237/13	LEX nr 1441275
242	2014-03-07	wyrok	IV CSK 440/13	LEX nr 1444460
243	2014-03-20	wyrok	II CSK 290/13	OSNC 2015/4/43
244	2014-03-20	wyrok	II CSK 290/13	OSNC 2015/4/43
245	2014-03-20	wyrok	II CSK 290/13	OSN 2015/4/43
246	2014-03-20	wyrok	II CSK 290/13	OSNC 2015/4/43
247	2014-03-20	wyrok	II CSK 290/13	OSNC 2015/4/43
248	2014-05-15	wyrok	II CSK 517/13	LEX nr 1488794
249	2014-06-17	wyrok	I CSK 401/13	OSNC-ZD 2015/C/49

250	2014-11-26	<i>uchwała</i>	III CZP 89/14	OSNC 2015/9/104
251	2014-12-16	<i>wyrok</i>	III CSK 36/14	OSNC 2016/1/5
252	2015-01-13	<i>wyrok</i>	II PK 67/14	OSNP 2016/8/102
253	2015-03-19	<i>wyrok</i>	IV CSK 362/14	OSNC-ZD 2016/C/49
254	2015-04-15	<i>wyrok</i>	IV CSK 456/14	LEX nr 1710382
255	2015-04-16	<i>wyrok</i>	III SK 42/14	LEX nr 1710374
256	2015-05-14	<i>wyrok</i>	II CSK 768/14	OSNC 2015/11/132
257	2015-06-17	<i>wyrok</i>	I CSK 586/14	LEX nr 1790943
258	2015-09-09	<i>uchwała</i>	III SZP 2/15	OSNP 2017/1/11
259	2015-09-30	<i>wyrok</i>	I CSK 800/14	OSNC 2016/ 9/105
260	2015-09-30	<i>wyrok</i>	I CSK 800/14	OSNC 2016/9/105
261	2015-10-14	<i>postanowienie</i>	I KZP 10/15	OSNKW 2015/11/89
262	2015-11-20	<i>uchwała (7)</i>	III CZP 17/15	OSNC 2016/4/40
263	2015-11-27	<i>wyrok</i>	I CSK 945/14	LEX nr 1927753
264	2015-11-27	<i>wyrok</i>	I CSK 945/14	LEX nr 1927753
265	2015-12-17	<i>wyrok</i>	V CSK 234/15	LEX nr 2004218
266	2016-01-15	<i>wyrok</i>	I CSK 125/15	OSNC-ZD 2017/A/9
267	2016-01-20	<i>wyrok</i>	V CSK 255/15	LEX nr 2013461
268	2016-01-22	<i>wyrok</i>	I CSK 1049/14	OSNC 2016/11/134
269	2016-01-22	<i>wyrok</i>	I CSK 149/14	OSNC 2016/11/134
270	2016-01-28	<i>wyrok</i>	I CSK 16/15	LEX nr 1991134
271	2016-03-31	<i>wyrok</i>	IV CSK 372/15	OSP 2019/4/35
272	2016-04-21	<i>wyrok</i>	III CNP 18/15	LEX nr 2067076
273	2016-05-18	<i>wyrok</i>	V CSK 88/16	LEX nr 2076399
274	2016-06-16	<i>wyrok</i>	V CSK 581/15	LEX nr 2107108
275	2016-06-17	<i>wyrok</i>	IV CSK 662/15	LEX nr 2080886
276	2016-08-09	<i>wyrok</i>	II CSK 760/15	LEX nr 2107094
277	2016-09-08	<i>wyrok</i>	II CSK 750/15	LEX nr 2182659

278	2016-09-14	wyrok	III CSK 339/15	LEX nr 2135368
279	2016-10-14	wyrok	I CSK 648/15	LEX nr 2188610
280	2016-11-25	wyrok	V CKN 83/16	LEX nr 2182666
281	2016-11-25	wyrok	IV CSK 29/15	LEX nr 1962541
282	2017-02-09	wyrok	III CSK 60/16	LEX nr 2294378
283	2017-02-09	wyrok	III CSK 60/16	LEX nr 2294378
284	2017-03-01	wyrok	IV CSK 285/16	LEX nr 2308321
285	2017-03-07	wyrok	II CSK 281/16	LEX nr 2294390
286	2017-06-08	wyrok	V CSK 563/16	LEX nr 2303442
287	2017-06-14	wyrok	IV CSK 478/16	LEX nr 2334888
288	2017-06-28	wyrok	IV CSK 483/16	LEX nr 2332320
289	2017-07-14	wyrok	II CSK 803/16	OSNC 2018/7-8/79
290	2017-07-14	wyrok	II CSK 803/16	OSNC 2018/7-8/79
291	2017-07-21	wyrok	I CSK 718/16	LEX nr 2347781
292	2017-09-29	wyrok	V CSK 642/16	LEX nr 2434728
293	2017-10-12	wyrok	IV CSK 705/16	LEX nr 2401076
294	2017-10-12	wyrok	IV CSK 705/16	LEX nr 2401076
295	2017-10-12	wyrok	IV CSK 660/16	LEX nr 2401827
296	2017-12-12	postanowienie	IV CSK 667/16	MPB 2019/1
297	2018-01-19	wyrok	I CSK 226/17	LEX nr 2475055
298	2018-02-15	wyrok	I CSK 487/17	OSNC 2019/1/9
299	2018-04-06	uchwała	III CZP 114/17	OSNC 2019/3/26
300	2018-06-20	uchwała	III CZP 29/17	OSNC 2019/1/2
301	2018-08-09	wyrok	V CSK 435/17	LEX nr 2531715
302	2018-09-06	wyrok	V CSK 483/17	LEX nr 2555755
303	2018-09-06	wyrok	V CSK 483/17	LEX nr 2555755
304	2018-09-19	wyrok	I CNP 39/17	www.sn.pl
305	2018-10-10	postanowienie	I CSK 361/18	LEX nr 2558714

306	2018-10-24	<i>wyrok</i>	II CSK 622/17	LEX nr 2568629
307	2018-10-24	<i>wyrok</i>	II CSK 632/17	LEX nr 2567917
308	2018-12-13	<i>wyrok</i>	V CSK 559/17	LEX nr 2618543
309	2019-01-31	<i>wyrok</i>	V CSK 626/17	LEX nr 2617335
310	2019-02-27	<i>wyrok</i>	II CSK 19/18	LEX nr 2626330
311	2019-02-27	<i>wyrok</i>	II CSK 17/18	LEX nr 2626241
312	2019-03-05	<i>wyrok</i>	II CSK 43/18	OSNC 2019/12/124
313	2019-04-04	<i>wyrok</i>	III CSK 159/17	LEX nr 2642144
314	2019-05-09	<i>wyrok</i>	I CSK 242/18	LEX nr 2690299
315	2019-07-18	<i>wyrok</i>	I CSK 587/17	OSNC 2020/3/33
316	2019-09-10	<i>wyrok</i>	I NSK 54/18	LEX nr 2729317
317	2019-10-29	<i>wyrok</i>	IV CSK 309/18	OSNC 2020/7-8/64
318	2019-11-07	<i>wyrok</i>	IV CSK 13/19	LEX nr 2741776
319	2019-11-27	<i>wyrok</i>	II CSK 483/18	LEX nr 2744159
320	2019-11-27	<i>wyrok</i>	II CSK 483/18	LEX nr 2744159
321	2019-12-11	<i>wyrok</i>	V CSK 382/18	OSNC-ZD 2021/2/20
322	2020-06-30	<i>wyrok</i>	III CSK 347/17	LEX nr 3054463
323	2020-09-15	<i>uchwała</i>	(III CZP 87/19	OSNC 2021/2/11
324	2020-09-30	<i>wyrok</i>	I CSK 556/18	www.sn.pl
325	2020-10-15	<i>wyrok</i>	I CSK 681/18	LEX nr 3080379
326	2021-02-16	<i>wyrok</i>	III CSKP 29/21	LEX nr 3120582
327	2021-05-07	<i>uchwała</i>	III CZP 6/21	OSNC 2021/9/56
328	2021-05-28	<i>wyrok</i>	I CSKP 105/21	LEX nr 3219732
329	2021-06-02	<i>wyrok</i>	I CSKP 55/21	LEX nr 3219740
330	2021-07-27	<i>wyrok</i>	V CSKP 49/21	LEX nr 3207798
331	2021-08-31	<i>wyrok</i>	I NSNc 93/20	LEX nr 3220158
332	2021-09-02	<i>postanowienie</i>	III CZP 11/21	LEX nr 3218295
333	2021-09-28	<i>wyrok</i>	I CSKP 74/21	OSNC 2022/5/53

334	2022-01-13	<i>uchwała</i>	III CZP 61/22	LEX nr 3303277
335	2022-02-03	<i>wyrok</i>	II CSKP 459/22	LEX nr 3303544
336	2022-02-24	<i>wyrok</i>	II CSKP 45/22	www.sn.pl
337	2022-03-17	<i>wyrok</i>	II CSKP 474/22	OSNC-ZD 2022/4/44
338	2022-04-13	<i>wyrok</i>	II CSKP 15/22	LEX nr 3388402
339	2022-04-28	<i>uchwała</i>	III CZP 40/22	OSNC 2022/11/109
340	2022-05-10	<i>wyrok</i>	II CSKP 285/22	OSNC-ZD 2022/4/45
341	2022-05-13	<i>wyrok</i>	II CSKP 293/22	LEX nr 3342538
342	2022-05-13	<i>wyrok</i>	II CSKP 464/22	www.sn.pl
343	2022-05-13	<i>wyrok</i>	II CSKP 405/22	LEX nr 3350096
344	2022-05-19	<i>wyrok</i>	II CSKP 797/22	www.sn.pl
345	2022-05-20	<i>wyrok</i>	II CSKP 796/22	LEX nr 3350122
346	2022-05-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 650/22	OSNC-ZD 2022/4/48
347	2022-05-27	<i>wyrok</i>	II CSKP 314/22	www.sn.pl
348	2022-06-01	<i>wyrok</i>	II CSKP 364/22	LEX nr 3357539
349	2022-09-28	<i>wyrok</i>	II CSKP 412/22	OSNC-ZD 2022/4/54
350	2022-10-04	<i>wyrok</i>	II CSKP 141/22	LEX nr 3427339
351	2022-10-13	<i>wyrok</i>	II CSKP 864/22	OSNC 2023/5/50
352	2022-11-06	<i>wyrok</i>	I CKN 1144/00	LEX nr 74505
353	2022-11-08	<i>wyrok</i>	II CSKP 1153/22	LEX nr 3437885
354	2022-12-13	<i>postanowienie</i>	I CSK 3760/22	LEX nr 3460048
355	2023-01-26	<i>wyrok</i>	II CSKP 722/22	LEX nr 3505977
356	2023-03-08	<i>wyrok</i>	II CSKP 617/22	www.sn.pl
357	2023-03-17	<i>wyrok</i>	V CK 293/03	www.sn.pl
358	2023-04-18	<i>wyrok</i>	II CSKP 1511/22	www.sn.pl
359	2023-05-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 1311/22	LEX nr 3569588
360	2023-05-30	<i>wyrok</i>	II CSKP 1536/22	www.sn.pl
361	2023-06-14	<i>wyrok</i>	II CSK 254/22	LEX nr 3594043

362	2023-06-14	<i>wyrok</i>	II CSKP 254/22	www.sn.pl
363	2023-06-22	<i>wyrok</i>	II CSKP 1484/22	www.sn.pl
364	2023-07-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 1487/22	www.sn.pl
365	2023-07-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 1487/22	www.sn.pl
366	2023-07-28	<i>wyrok</i>	II CSKP 611/22	LEX nr 3605020
367	2023-07-28	<i>wyrok</i>	II CSKP 611/22	www.sn.pl
368	2023-09-19	<i>wyrok</i>	II CSKP 1627/22	www.sn.pl
369	2023-09-19	<i>wyrok</i>	II CSKP 1495/22	LEX nr 3609444
370	2023-09-19	<i>wyrok</i>	II CSKP 1110/22	www.sn.pl
371	2023-10-06	<i>postanowienie</i>	III CZP 126/22	LEX nr 3611657
372	2023-10-18	<i>wyrok</i>	II CSKP 1722/22	LEX nr 3616841
373	2023-10-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 835/23	LEX nr 3619232
374	2023-10-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 860/23	LEX nr 3619226
375	2023-10-25	<i>wyrok</i>	II CSKP 1512/22	www.sn.pl
376	2023-11-08	<i>wyrok</i>	II CSKP 1530/22	LEX nr 3622610
377	2023-11-08	<i>wyrok</i>	II CSKP 2099/22	LEX nr 3623667
378	2023-11-21	<i>wyrok</i>	II CSKP 1675/22	LEX nr 3635080
379	2023-11-21	<i>wyrok</i>	II CSKP 701/23	LEX nr 3630964
380	2023-11-29	<i>wyrok</i>	II CSKP 1460/22	www.sn.pl
381	2023-11-29	<i>wyrok</i>	II CSKP 1461/22	LEX nr 3635244
382	2023-12-19	<i>wyrok</i>	II CSKP 2186/22	www.sn.pl
383	2024-01-19	<i>wyrok</i>	II CSKP 874/22	www.sn.pl
384	2024-01-24	<i>wyrok</i>	II CSKP 1487/22	www.sn.pl
385	2024-01-24	<i>wyrok</i>	II CSKP 1547/22	www.sn.pl
386	2024-01-24	<i>wyrok</i>	II CSKP 1496/22	www.sn.pl
387	2024-01-29	<i>wyrok</i>	II CSKP 874/22	www.sn.pl
388	2024-02-15	<i>postanowienie</i>	I CSK 413/23	LEX nr 3672405
389	2024-03-08	<i>postanowienie</i>	I CSK 418/23	LEX nr 3692482

390	2024-03-13	<i>postanowienie</i>	I CSK 3625/23	LEX nr 3693805
391	2024-04-25	<i>uchwała (IC)</i>	III CZP 25/22	LEX nr 3709742

BIBLIOGRAFIA

AUTOR:	TYTUŁ:	REDAKCJA:	WYDANIE:
<i>Ahlt M., Szpunar M., Nowacki M.</i>	Prawo europejskie.		CH Beck 2011
<i>Artymionek P., Citko A.</i>	Postępowanie w sprawach kredytów frankowych. Poradnik dla frankowiczów.		Legalis 2021
<i>Banasiński C.</i>	Komentarz do Układu Europejskiego.	[w:] <i>Wojciechowski J.</i> (red.)	BIE URM 1994
<i>Basedow J.</i>	Münchener Kommentar zum BGB, wydanie 7.	[w:] <i>Krüger W.</i> (red.)	CH Beck 2016
<i>Bednarek M.</i>	System prawa prywatnego. Prawo zobowiązań część ogólna.	[w:] <i>Osajda K.</i> (red.)	CH Beck 2019
<i>Bednarek M.</i>	Komentarz do ustawy: Kodeks Cywilny.	[w:] <i>Łętowska E.</i> (red.)	CH Beck 2013
<i>Bielski P.</i>	Glosa do wyroku SA w Katowicach z 11.10.2012 r., I ACa 574/12.		LEX/el. 2015
<i>Biernat S.</i>	Wykładnia prawa krajowego zgodnie z prawem Wspólnot Europejskich.	[w:] <i>Mik C.</i> (red.), Implementacja prawa integracji europejskiej w krajowych porządkach prawnych.	Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa "Dom Organizatora" 1998
<i>Biernat S.</i>	Prawo Unii Europejskiej a prawo państw członkowskich.	[w:] <i>Barcz J.</i> (red.) Prawo Unii Europejskiej - zagadnienia systemowe.	Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza 2003
<i>Bławat M.</i>	Konwersja nieważnych czynności prawnych.		CH Beck 2019
<i>Bławat M., Pasko K.</i>	O zakresie zachowania mocy wiążącej umowy po eliminacji klauzul abuzywnych.		TPP 2016/3

<i>Brzozowski A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. TOM I.	[w:] <i>Pietrzykowski K.</i> (red.)	CH Beck 2011
<i>Chmielowski M.</i>	Natura zobowiązania a niedozwolone postanowienia umowne – Glosa do uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22.		MP 2003/7
<i>Chmielowski M.</i>	<i>De sua malitia nemo debet commodum reportare.</i> Rozważania na temat roszczeń stron nieważnej lub trwale bezskutecznej umowy kredytu po wydaniu wyroku TSUE w sprawie C-520/21.		MP 2024/3
<i>Ciepla H.</i>	Dochodzenie roszczeń z umów kredytów frankowych. Praktyka, orzecznictwo, pytania i odpowiedzi.		WKP 2021
<i>Czabański J.</i>	Glosa do wyroku SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14.		Palestra 2016/1–2
<i>Czabański J.</i>	Glosa do wyroku SN z 1.06.2022 r. Eliminacja samej marży z umowy d. GE Money Banku.		https://pomocfrankowiczom.pl .
<i>Czabański J.</i>	TSUE orzeka, że zwrot spreadów to za mało, gdyż ryzyko kursowe dalej obciąża kredytobiorcę.		https://pomocfrankowiczom.pl .
<i>Czabański J.</i>	Przewodnik frankowicza.	[w:] <i>Czabański J., Konieczny T., Korpalski M.</i>	WKP 2022
<i>Czech T.</i>	Glosa do uchwały SN z 28.04.2022 r., III CZP 40/22.		MPB 2022/10
<i>Czech T.</i>	Kredyt konsumencki. Komentarz.		WKP 2023
<i>Czech T.</i>	Glosa do wyroku SN z 14.05.2015 r., II CSK 768/14.		MPB 2016/6
<i>Czech. T.</i>	Kontrola abuzywności klauzuli walutowej w umowie kredytu. Glosa do wyroku SN z 19.03.2015 r., IV CSK 362/14.		MPB 2015/10

<i>Czepita S.</i>	Reguły konstytucyjne a zagadnienia prawoznawstwa.		Wydawnictwo Naukowe US 1996
<i>Dudziec-Rzeszowska W.</i>	Wynagrodzenie za bezumowne korzystanie z kapitału - glosa - I ACa 635/19.		MP 2020/18
<i>Dudzik J.</i>	Wykładnia przepisów krajowych jako metoda implementacji – pośrednia skuteczność dyrektyw.	[w:] <i>Mik C.</i> (red.), Wykładnia prawa UE.	TNOIK 2008
<i>Dybiński J.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz,	[w:] <i>Osajda K.</i> (red.)	CH Beck 2017
<i>Dybowski T., Pyrzyńska A.</i>	System prawa prywatnego. TOM V.	[w:] <i>Olejniczak A.</i> (red.)	CH Beck 2019,
<i>Fuchs B.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534).	[w:] <i>Fras M.</i> (red.), <i>Habdas M.</i> (red.)	WKP 2018
<i>Gizbert-Studnicki T.</i>	O nieważnych czynnościach oprawnych w świetle czynności konwencjonalnych.		PiP 1975/4
<i>Gontarska J.</i>	Obowiązki informacyjne banku w zakresie ryzyka walutowego w świetle prawa unijnego.		EWSZPIA 2016
<i>Gontarski W., Parachimowicz I.</i>	Błędnie przetłumaczony przepis dyrektywy przyczyną absurdalnych rozbieżności w orzecznictwie sądów polskich. Glosa do uchwały SN z 20.06.2018 r., III CZP 29/17.		PiP 2023/8
<i>Górka M., Mik C.</i>	Sądy polskie jako sądy Unii Europejskiej.		KPP 2005/4
<i>Grześkowiak A.</i>	Glosa do wyroku SN z 18.09.2019 r., IV CSK 334/18.		MPB 2020/9
<i>Grzybowski S.</i>	System prawa cywilnego. Tom I.		Ossolineum 1985

<i>Grzybowski S.</i>	System prawa cywilnego.		Ossolineum 1974
<i>Gutowski M.</i>	Wadliwość umów kredytów frankowych.		CH Beck 2022
<i>Gutowski M.</i>	Bezskuteczność czynności prawnej.		CH Beck 2013
<i>Gutowski M.</i>	Nieważność czynności prawnej.		CH Beck 2017
<i>Gutowski M.</i>	Sprzeczność z prawem Unii Europejskiej jako przesłanka nieważności czynności prawnej na podstawie art. 58 KC.		RPEiS 2006/1
<i>Gutowski M.</i>	Nieważność czynności prawnej.		CH Beck 2008
<i>Janas A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom V.	[w:] <i>Habdas M.</i> (red.), <i>Fras M.</i> (red.)	WKP 2018
<i>Janiak A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I.	[w:] <i>Kidyba A.</i> (red.)	WKP 2012
<i>Jantowski L.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany.	[w:] <i>Balwicka-Szczyrba M.</i> (red.), <i>Sylwestrzak A.</i> (red.)	LEX/el. 2023
<i>Jasińska K.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Zalucki M.</i> (red.)	CH Beck 2023
<i>Jedliński A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I,	[w:] <i>Kidyba A.</i> (red.)	WKP 2012
<i>Kalisz A.</i>	Wykładnia i stosowanie prawa wspólnotowego.		WKP 2007
<i>Kania K.</i>	Prawomocność materialna wyroku uznającego postanowienie wzorca umowy za niedozwolone. Głosa do uchwały SN III CZP 17/15.		Głosa 2017/3

<i>Kapnopolou E.</i>	Das Recht der missbräuchlichen Klausel in der Europäischen Union.		Mohr Siebeck 1997
<i>Karaszewski G.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Ciszewski J.</i> (red.), <i>Nazaruk P.</i> (red.)	WKP 2019
<i>Kidyba A.</i>	Glosa do uchwały SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13.		MPH 2014/1
<i>Klimek R.,</i>	Dyskusyjne problemy przedawnienia roszczeń,		KPP 2006/3
<i>Kocot W.</i>	Możliwość usunięcia jedynie nieuczciwego elementu postanowienia umownego. Zakres skutku uznania klauzuli umownej za abuzywną – glosa do wyroku Trybunału Sprawiedliwości z 29.04.2021 r., C-19/20.		Glosa 2021/4
<i>Kocot W.</i>	Glosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20.		Glosa 2021/4
<i>Kohutek K.</i>	Glosa do uchwały SN z 9.09.2015 r., III SZP 2/15.		Glosa 2016/4
<i>Kohutek K.</i>	Umowy kredytów frankowych – ocena na gruncie przesłanek nieważności i abuzywności.		PPH 2022/7
<i>Kokut T.</i>	Glosa do uchwały (7) SN z 17.11.2011 r., III CZP 5/11.		LEX nr 1011468
<i>Komar W.</i>	Problematyka tzw. klauzul spreadu walutowego. Glosa do wyroku SN z 22.01.2016 r., I CSK 1049/14.		Glosa 2022/1
<i>Koroluk S.</i>	Zmiana definicji konsumenta w Kodeksie cywilnym - propozycja interpretacji.		MP 2003/10
<i>Korpalski M.</i>	„Nieprofesjonalista”, czyli kodeks cywilny pomiędzy konsumentem a przedsiębiorcą.		Forum Prawnicze 2012/4

<i>Korpalski M.</i>	Bankowe terminowe umowy walutowe.		WKP 2020
<i>Koszowski M.</i>	Wykładnia prawa krajowego w zgodzie z prawem Unii Europejskiej po uwzględnieniu zmian spowodowanych wejściem w życie Traktatu z Lizbony.		Studia Prawa Prywatnego, CH BECK, 02/2012
<i>Kowalczyk B.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany,	[w:] <i>Balwicka-Szczyrba M. (red.), Sylwestrzak A. (red.)</i>	LEX/el. 2023
<i>Kowalik-Bańczyk K.</i>	Prowspólnotowa wykładnia prawa polskiego.		EPS 2005/3
<i>Kozieł G.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Zalucki M. (red.)</i>	CH Beck 2023
<i>Krajewski D.</i>	Charakter prawny typowej umowy o kredyt denominowany do waluty innej niż waluta polska. Część II.		MP 2017/22
<i>Kruszewska-Sobczyk K., Sobczyk M.</i>	Niedozwolone klauzule w umowach zawieranych przez konsumenta.		Radca Prawny 2004/4
<i>Księżak P.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III A.	[w:] <i>Osajda K. (red.)</i>	CH Beck 2017
<i>Księżak P.</i>	Początek biegu terminu przedawnienia roszczenia o wykonanie zapisu.		PS 2005/1
<i>Księżak P.</i>	Bezpodstawne wzbogacenie. Art. 405-414 KC. Komentarz.		CH Beck 2007
<i>Kubiak-Cyrul A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Zalucki M. (red.)</i>	CH Beck 2023
<i>Kuniewicz Z.</i>	Głosa do uchwały SN z dnia 14 marca 2006 r., III CZP 7/06,		OSP 2007/10

<i>Kurcz B.</i>	Dyrektywy Wspólnoty Europejskiej i ich implementacja do prawa krajowego.		WKP 2004
<i>Kuźmicka-Sulikowska J.</i>	Zasady odpowiedzialności deliktowej w świetle nowych tendencji w ustawodawstwie polskim.		WKP 2011
<i>Lemkowski M.</i>	Odsetki cywilnoprawne.		WKP 2007
<i>Leśniak M.</i>	Glosa do uchwały SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13.		PPH 2014/10
<i>Lewaszkiwicz-Petrykowska B.</i>	Wady oświadczenia woli w polskim prawie.		Wydawnictwo Prawnicze 1973
<i>Lewaszkiwicz-Petrykowska B.</i>	System prawa cywilnego.	[w:] <i>Grzybowski S.</i> (red.)	Zakład Narodowy im. Ossolińskich 1985
<i>Łętowska E.</i>	Europejskie prawo umów konsumenckich.		CH Beck 2004
<i>Łętowska E.</i>	Prawo umów konsumenckich.		CH Beck 2001
<i>Łętowska E.</i>	Bezpodstawne wzbogacenie.		CH Beck 2000
<i>Łętowska E.</i>	Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim.		www.bip.brpo.gov.pl
<i>Łętowska E.</i>	Kwalifikacje prawne w sprawach o sanację kredytów frankowych - <i>da mihi factum dabo tibi ius.</i>		www.rpo.gov.pl

<i>Lętowska E.</i>	Ochrona niektórych praw konsumentów. Komentarz.		CH Beck 2001
<i>Lętowska E.</i>	Rozliczenie unieważnionej abuzywnej umowy kredytu - polemika z prof. Jerzym Pisulińskim, ;		www.bip.brpo.gov.pl
<i>Machnikowski P.</i>	System Prawa Prywatnego. Tom V.		CH Beck 2020
<i>Machnikowski P.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Gniewek E.</i> (red.), <i>Machnikowski P.</i> (red.)	CH Beck 2013
<i>Machnikowski P.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Gniewek E.</i> (red.), <i>Machnikowski P.</i> (red.)	CH Beck 2019
<i>Machnikowski P.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Gniewek E.</i> (red.), <i>Machnikowski P.</i> (red.),	CH Beck 2017
<i>Madeja A.</i>	Wykładnia prounijna w orzecznictwie Polskiego Trybunału Konstytucyjnego (1997-2005).		Studia Iuridica Touruniensia, T. VIII, 2011
<i>Majczyna B.</i>	Uwagi na piśmie RP do sprawy C-19/20.		Warszawa 2020
<i>Maliszewska J., Tarkowski M.</i>	Glosa do uchwały SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13.		Palestra 2016/4
<i>Maniewska E.</i>	Prowspółnotowa wykładnia prawa polskiego w poakcesyjnym orzecznictwie Sądu Najwyższego.		EPS 2005/1
<i>Masternik-Kubiak M.</i>	Zasada autonomii prawa wspólnotowego i praktyka jej stosowania w Polsce.	[w:] <i>Granat M.</i> , Stosowanie prawa międzynarodowego i wspólnotowego w wewnętrznym systemie prawnym Francji i Polski.	Wydawnictwo Sejmowe 2007
<i>Mik C.</i>	Wykładnia zgodna prawa krajowego z prawem Unii Europejskiej.	[w:] <i>Wronkowska S.</i> (red.), Polska kultura prawna a proces integracji europejskiej.	Zakamycze 2005

<i>Moskala P.</i>	Glosa do uchwały SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13.		Glosa 2014/4
<i>Nawrocka M.</i>	Ochrona konsumenta przed nieuczciwymi klauzulami umownymi w Unii Europejskiej i w Polsce.		MP 1998/6
<i>Nazaruk J.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany.	[w:] <i>Ciszewski J.</i> (red.), <i>Nazaruk J.</i> (red.)	LEX/el. 2023
<i>Nowakowski T.</i>	Skutki abuzywności klauzul umownych kształtujących istotne postanowienia stosunku prawnego. Glosa do uchwały SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21.		Glosa 2022/1
<i>Nowakowski T.</i>	Kilka uwag na temat unieważnienia umowy kredytu indeksowanego.		PPH 2021/5
<i>Nowakowski T.</i>	Glosa do wyroku SN z 18.09.2019 r., IV CSK 334/18.		Glosa 2021/3
<i>Ofiarski Z.</i>	Ustawa o kredycie konsumenckim. Komentarz.		LEX/el 2014
<i>Olejniczak A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III. Zobowiązania. Część ogólna (art. 353-534).	[w:] <i>Fras M.</i> (red.), <i>Habdas M.</i> (red.)	WKP 2018
<i>Olejniczak A.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Kidyba A.</i> (red.)	WKP 2014
<i>Osajda K.</i>	Znaczenie zasad prawa dla wykładni prawa (na przykładzie prawa cywilnego).	[w:] <i>Winczorek P.</i> (red.), Teoria i praktyka wykładni prawa.	LIBER 2005
<i>Ostalowski J.</i>	Zaniechanie informacyjne banku jako podstawa roszczeń konsumenta dotyczących umowy kredytu denominowanego we franku szwajcarskim.		PPH 4/2018

<i>Pajor T.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Pyziak-Szafnicka M. (red.), Książak P. (red.)</i>	WKP 2014
<i>Pajor T.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz,	[w:] <i>Pyziak-Szafnicka M. (red.)</i>	WKP 2014
<i>Panfil B.</i>	Głosa do uchwały (7) SN z 17.11.2011 r., III CZP 5/11.		Głosa 2014/2
<i>Paprzycki L.</i>	Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego (wybrana problematyka europejska).		EPS 2014/1
<i>Parachimowicz-Gontarska I.</i>	Kredyty powiązane z walutą obcą. Aspekty materialnoprawne i procesowe.	[w:] <i>Szancilo T. (red.)</i>	CH Beck 2022
<i>Pfeiffer T.</i>	Das Recht der Europäischen Union – Kommentar. T. IV, A6.	[w:] <i>Grabitz E., Hilf M. (red.)</i>	CH Beck 2023
<i>Pisuliński J.</i>	Sankcja zamieszczenia w umowie niedozwolonego postanowienia w świetle dyrektywy 93/13/EWG i orzecznictwa TSUE.	[w:] <i>Romanowski M. (red.)</i> Życie umowy konsumenckiej po uznaniu jej postanowienia za nieuczciwe na tle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości UE.	CH Beck 2017
<i>Pisuliński J.</i>	Dyrektywa 93/13 nie przystaje do umów długoterminowych, Poradnik Frankowicza.		Dziennik Gazeta Prawna, 19.05.2020 nr 96 (5249)
<i>Ponick A.</i>	Die Richtlinie über missbräuchliche Klauseln in Verbraucherverträgen und ihre Umsetzung im Vereinigten Königreich.		Münster r Studies in Comparative Law 2003
<i>Popiołek W.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. TOM I.	[w:] <i>Pietrzykowski K. (red.)</i>	CH Beck 2020
<i>Popiołek W.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	(w:) <i>Pietrzykowski K. (red.)</i>	CH Beck 2011

<i>Postulski W.</i>	Sądy Państw Członkowskich jako sądy wspólnotowe.	[w:] <i>Wróbel A.</i> (red.), Stosowanie prawa UE przez sądy.	Zakamycze 2005
<i>Preussner-Zamorska J.</i>	Nieważność czynności prawnej w prawie cywilnym.		PWN 1983
<i>Pyrzyńska A.</i>	Wypowiedzenie umownego zobowiązania bezterminowego o charakterze ciągłym. Głosa do wyroku SN z 13.06.2013 r., V CSK 391/12.		OSP 2014/11
<i>Pyziak-Szafnicka M.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Część Ogólna.	[w:] <i>Pyziak-Szafnicka M.</i> (red.), <i>Księżak P.</i> (red.)	LEX 2014
<i>Radwański Z.</i>	System Prawa Prywatnego.	[w:] <i>Radwański Z.</i> (red.), <i>Gutowski M.</i> (red.)	CH Beck 2019
<i>Radwański Z.</i>	Wykładnia oświadczeń woli składanych indywidualnym adresatom.		Ossolineum 1992
<i>Radwański Z.</i>	Prawo cywilne – część ogólna.		CH Beck 2005
<i>Radwański Z.</i>	Zarys części ogólnej prawa cywilnego.		PWN 1979
<i>Radwański Z.</i>	Teoria umów.		PWN 1977
<i>Radwański Z.</i>	System Prawa Prywatnego. Tom II. Prawo cywilne. Część ogólna.	[w:] <i>Radwański Z.</i> (red.)	CH Beck 2008
<i>Radwański Z.</i>	System prawa prywatnego. Tom II. Prawo cywilne – część ogólna.		CH Beck 2002
<i>Radwański Z., Olejniczak A.</i>	Prawo cywilne – część ogólna.		CH Beck 2021
<i>Radwański Z., Olejniczak A., Grykiel J.,</i>	Zobowiązania – część ogólna.		CH Beck, 2022

<i>Radzewicz P.</i>	Glosa do wyroku TK z 27.05.2003 r.		Przeгляд Sejmowy 2004/2
<i>Rogozinski D.</i>	Rozliczenie stron nieważnej umowy kredytu waloryzowanego kursem waluty obcej.		WKP 2022
<i>Rudnicki S.</i>	Kodeks Cywilny, Komentarz.	[w:] <i>Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.)</i>	LexisNexis 2006
<i>Rudnicki S.</i>	Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza – część ogólna.	[w:] <i>Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.)</i>	LexisNexis 2011
<i>Rudnicki S.</i>	Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna.	[w:] <i>Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.)</i>	LexisNexis 1999
<i>Rudnicki S.</i>	Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga pierwsza. Część ogólna.	[w:] <i>Dmowski S. (red.), Rudnicki S. (red.)</i>	LexisNexis 2011
<i>Rudnicki S.</i>	Glosa do wyroku SN z dnia 30.09.2009 r., sygn. akt: V CSK 33/09.		OSP 2010/6/64
<i>Rycko N.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. T. I.	[w:] <i>Gudowski J. (red.)</i> ,	WKP 2021
<i>Rymanowska K.</i>	Dostosowanie prawa polskiego w zakresie niedozwolonych klauzul w umowach konsumenckich do regulacji unijnej.		Acta Universitatis Wratislaviensis No 3576, PRAWO CCCXVI/1, 2014
<i>Rzadkowski M.</i>	Glosa do uchwały III CZP 17/15.		Palestra 2017/6. www.palestra.pl
<i>Sadomski J.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. TOM I. Część ogólna, cz. 1.	[w:] <i>Gudowski J. (red.)</i>	WKP 2021
<i>Safijan M.</i>	Prawo wspólnot europejskich a prawo polskie.		Oficyna Naukowa 1996
<i>Safjan M.</i>	Kodeks cywilny. Tom I.	[w:] <i>Pietrzykowski K. (red.)</i>	CH Beck 2018

<i>Safjan M.</i>	Kodeks cywilny. Tom I.	[w:] <i>Pietrzykowski K.</i> (red.)	CH Beck 2020
<i>Sarnecki P.</i>	Glosa do wyroku TK z 27.05.2003 r.		Przegląd Sejmowy 2003/5
<i>Schlosser P.</i>	Staudinger Kommentar zum BGB.		Gruyter, Walter de GmbH 2013
<i>Schulze R., Zoll F.</i>	European Contract Law.		Bloomsbury Academic 2018
<i>Sieradzka M.</i>	Glosa do wyroku TSUE z 30.04.2014 r., C-26/13.		LEX/el. 2014
<i>Skorupa P.</i>	Normatywne modele sankcji nieważności bezwzględnej a nieistniejąca czynność prawna.		Studia Prawnicze PAN, 2010/1(183)
<i>Skorupa P.</i>	Redukcja utrzymująca skuteczność na tle projektu księgi pierwszej kodeksu cywilnego.		Studia Prawnicze PAN, 2010/3(185)
<i>Skory M.</i>	Klauzule abuzywne – zastosowanie przepisów Dyrektywy 93/13 w Polsce i wybranych krajach UE (Niemcy, Anglia, Francja, Czechy, Słowacja, Węgry).		UOKiK 2007
<i>Skory M.</i>	Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta.		Zakamycze 2005
<i>Skory M.</i>	Klauzule abuzywne w polskim prawie ochrony konsumenta.		WKP 2005
<i>Skowrońska E.</i>	Ważność umowy spółki kapitałowej zawartej przez przedsiębiorstwo państwowe oraz dyrektora lub pełnomocnika tego przedsiębiorstwa. Glosa do uchwały SN z dnia 30 maja 1990 r., III CZP 8/90.		PiP 1991/4
<i>Skowrońska-Bocian E.</i>	Prawo cywilne. Część ogólna. Zarys wykładu.		LexisNexis 2005

<i>Skubisz-Kęпка K.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. TOM III.	[w:] <i>Kidyba A.</i> (red.)	Lex 2014
<i>Skubisz-Kęпка K.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III.	[w:] <i>Habdas M.</i> (red.), <i>Fras M.</i> , (red.)	WKP 2018
<i>Słotwiński S.</i>	Dobre obyczaje a zasady współzycia społecznego w świetle zaskarżalności wadliwych uchwał zgromadzenia wspólników – uwagi na tle uchwały SN z 20 grudnia 2012 r. (III CZP 84/12).		PPH 2014/6
<i>Sobolewski P.</i>	Kompetencja do dokonania czynności prawnej jako przesłanka jej prawnej doniosłości.		PPH 2009/2
<i>Sokołowski T.</i>	Kodeks Cywilny. Komentarz. TOM III.	[w:] <i>Kidyba A.</i> (red.)	Lex/el. 2014
<i>Soltysiński S.</i>	Dostosowanie prawa polskiego do wymagań Układu Europejskiego.		PiP 1996/4-6
<i>Soltysiński S.</i>	Nieważne i wzruszalne uchwały zgromadzeń spółek kapitałowych.		PPH 2006/1
<i>Soltysiński S.</i>	Rozważania o nieważnych i nieistniejących czynnościach prawnych ze szczególnym uwzględnieniem uchwał zgromadzeń spółek kapitałowych i spółdzielni.	[w:] <i>Brzozowski A.</i> (red.), <i>Kocot W.</i> (red), <i>Michałowska K.</i> (red.), W kierunku europeizacji prawa prywatnego. Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Jerzemu Rajskiemu.	CH Beck 2007
<i>Stefańska E.</i>	Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz aktualizowany.	[w:] <i>Manowska M.</i> (red.)	LEX/el. 2022
<i>Stolarski I., Wajda P.</i>	Wynagrodzenie z tytułu bezumownego korzystania z kapitału pieniężnego – glosa do wyroku SA w Białymstoku z 20.02.2020 r., I ACa 635/19.		MP 2020/18
<i>Strzebinczyk J.</i>	Kodek cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Gniewek E.</i> (red.), <i>Machnikowski P.</i> (red.)	CH Beck 2013

<i>Szancilo T.</i>	Głosa do uchwały (7) SN z 17.11.2011 r., III CZP 5/11.		OSP 2013/1/2
<i>Szczerba A.</i>	Prawo Unii Europejskiej.	[w:] <i>Barcik J.</i> (red.), <i>Grzeszczak R.</i> (red.)	CH Beck 2022
<i>Szczurowski T.</i>	Głosa do uchwały (7) SN z 17.11.2011 r., III CZP 5/11.		MP 2012/9
<i>Szpunar A.</i>	Uwagi o pojęciu czynności prawnej.		PiP 1974/12
<i>Szpunar A.</i>	Zarząd majątkiem wspólnym małżonków.		NP 1956/10
<i>Szpunar A.</i>	O konwersji nieważnej czynności prawnej.	[w:] Księga pamiątkowa ku czci Profesora Leopolda Steckiego.	TNOiK 1997
<i>Szpunar A.</i>	O konwalidacji nieważnej czynności prawnej.		PiP 1986/5
<i>Szpunar A.</i>	Głosa do uchwały SN z 20.03.1992 r., III CZP 14/92.		OSP 1993/6/118
<i>Szpunar M., Pacuła K.</i>	Prawo Unii Europejskiej.	[w:] <i>Barcik J.</i> (red.), <i>Grzeszczak R.</i> (red.)	CH Beck 2022
<i>Szymański M.</i>	Abuzywność klauzuli indeksacyjnej umowy kredytu bankowego – glosa – III C 1073/14.		MP 2017/2
<i>Tanajewska R.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany, .	[w:] <i>Ciszewski J.</i> (red.), <i>Nazaruk P.</i> (red)	LEX/el. 2023
<i>Tracz G., Zoll F.</i>	Przewłaszczenie na zabezpieczenie.		Zakamycze 1996
<i>Trubalski A.</i>	Prawne aspekty implementacji prawa UE do systemu prawnego RP.		CH Beck 2016

<i>Trzaskowski R.</i>	Skutki sprzeczności umów obligacyjnych z prawem.		LexisNexis 2013
<i>Trzaskowski R.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I.	[w:] <i>Gudowski J.</i> (red.)	WKP 2021
<i>Trzaskowski R.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom I.	[w:] <i>Gudowski J.</i> (red.)	WKP 2021
<i>Trzaskowski R.</i>	Granice swobody kształtowania treści i celu umów obligacyjnych.		Zakamycze 2005
<i>Trzaskowski R.</i>	Swoboda umów w orzecznictwie sądowym.		PS 2002/3
<i>Trzaskowski R.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III.	[w:] <i>Gudowski J.</i> (red.)	WKP 2018
<i>Trzaskowski R.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. Tom III.	[w:] <i>Gudowski J.</i> (red.)	WKP 2013
<i>Tuora-Schwierskott E.</i>	Niemiecki kodeks cywilny. Księga 1 Część ogólna, Księga 2 Prawo stosunków zobowiązaniowych. Wydanie bilingualne.		Wydawnictwo Dejure 2022
<i>Uffmann K.</i>	Das Verbot der geltungserhaltenden Reduktion.		Studien zum Privatrecht 4, 2010
<i>Wąsek-Wiaderek M.</i>	Samodzielność jurysdykcyjna sądu karnego wobec kompetencji trybunału konstytucyjnego i trybunałów europejskich.		Wydawnictwo KUL 2012
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Wadliwość umowy kredytu frankowego.		PPH 4/21
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Przedawnienie roszczeń z nieważnej umowy kredytu frankowego. Glosa do uchwały		LEX/el. 2021

	siedmiu sędziów SN z dnia 7 maja 2021 r., III CZP 6/21.		
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Skutek <i>ex tunc</i> bezskuteczności abuzywnej. Wyrok TS z dnia 7 grudnia 2023 r., C-140/22 (mBank) i jego konsekwencje dla polskiej praktyki orzeczniczej.		LEX/el. 2023
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Niektóre aspekty wadliwości umowy kredytu frankowego w ocenie Trybunału Sprawiedliwości UE. Glosa do wyroku TSUE z 29.04.2021 r., C-19/20.		LEX/el. 2021
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Dopuszczalność skutecznego wystąpienia przez bank z żądaniem zapłaty wynagrodzenia przez kredytobiorcę za korzystanie z kapitału uzyskanego w następstwie nieważnej umowy kredytu frankowego.		LEX/el. 2020
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Procesowe sposoby realizacji żądań „frankowiczów”. Glosa do uchwały SN z 15.09.2020 r.		Glosa 2021/4
<i>Węgrzynowski Ł.</i>	Wybrane materialne i procesowe aspekty sporu frankowego. Omówienie "polskich" pytań prejudycjalnych w sprawach C-301/23 i C-348/23.		LEX/el. 2023
<i>Wiewiórowska-Domagalska A.</i>	Glosa do uchwały (7) SN z 17.11.2011 r., III CZP 5/11.		EPS 2013/3
<i>Wiśniewski T.</i>	Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga trzecia. Zobowiązania. Tom I-II.	[w:] <i>Bieniek G.</i> (red.)	LexisNexis 2011
<i>Wiśniewski T.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz. T. III	[w:] <i>Gudowski J.</i> (red.)	WKP 2018
<i>Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.</i>	Prawo cywilne. Zarys części ogólnej.		WKP 2001
<i>Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.</i>	Prawo cywilne. Zarys części ogólnej.		WKP 2020

<i>Wolter A., Ignatowicz J., Stefaniuk K.</i>	Prawo cywilne. Zarys części ogólnej.		WKP 2017
<i>Wójtowicz K.</i>	Zasady stosowania prawa wspólnotowego w państwach członkowskich Unii Europejskiej.		Centrum Europejskie Natolin, Zeszyt 8 (2003)
<i>Wróbel A.</i>	Źródła prawa Wspólnot Europejskich,	[w:] <i>Wróbel A.</i> (red.), Wprowadzenie do prawa Wspólnot Europejskich (Unii Europejskiej).	Zakamycze 2002
<i>Wyszogrodzka S.</i>	Dyssens w polskim prawie cywilnym.		KPP 2004/4
<i>Wyżykowski B.</i>	Skutki uznania abuzywności postanowienia umowy w kontroli incydentalnej.		IKAR 2017 nr 8 (6)
<i>Zagrobelny K.</i>	Kodeks cywilny. Komentarz.	[w:] <i>Gniewek E.</i> (red.), <i>Machnikowski P.</i> (red.)	CH Beck 2013
<i>Zawadzka J.</i>	Czy potrzebna jest nowelizacja przepisów o przedawnieniu roszczeń konsumentów?,		TPP 4/2023
<i>Zięba M.</i>	Głosa do uchwały SN (7) z 18.09.2013 r., III CZP 13/13.		Głosa 2014/4
<i>Zoll F.</i>	Kilka uwag na temat redukcji utrzymującej skuteczność.		TPP 2000/1-2